KAMARÁS ISTVÁN

KRISNÁSOK MAGYARORSZÁGON

LEKTORÁLTA:
Kṛṣṇa-lilā devi dāsi /Danka Krisztina/
Tomka Miklós

A kutatást a Soros Alapítvány is támogatta

Iskolakultúra, Budapest, 1998

TARTALOM

I. A KUTATÁSRÓL

1. A téma megszólít
2. A téma megfogalmazódik
3. Az ajtók megnyílnak
4. A kérdések
5. Az eljárások
6. Munkatársak és segítők

II. SZEKTA? NOSZTALGIA? VAGY EGY ŐSI VALLÁS MEGÚJULÁSI MOZGALMA?

1. VALLÁSI HORIZONT

1.1. „Mennyem odavan”
1.2. Szekularizáció vagy spiritualizáció?
1.3. Új vallási jelenségek

2.HINDUK, VAIṢṆAVÁK, KRISNÁSOK

2.1. Hinduizmus
2.2. Vaiṣṇavizmus
2.3. Gauḍīya vaiṣṇavizmus
2.4. Új hindu vallási mozgalmak

3. A HARE KRISNA MOZGALOM ÉS A KRISNA-TUDAT NEMZETKÖZI SZERVEZETE

3.1. Egy gurukula-tankönyvben
3.2. Egy vallásszociológiai kézikönyvben
3.3. Ahogyan egy lelki tanítómester megéli
3.4. Gyorsmérlegelés

4. A KRISNA-TUDAT MAGYARORSZÁGI TÖRTÉNETE

4.1. Kezdetben volt a jógaklub
4.2. Szakadás és tisztulás
4.3. Újrakezdés
4.4. Gyökéreresztés szélviharban

5. JELENLÉT, SZERVEZET ÉS MŰKÖDÉS

5.1 A krisnások jelenléte a közép-kelet-európai volt szocialista országokban
5.2. Tagság és fölépülés
5.3. Első benyomásaink a krisnás életvilágról
5.4. Párbeszédben

III. BELÉPÉS VAGY MEGTÉRÉS?

1. PÁLFORDULÁS VAGY CSAK FORGOLÓDÁS?

2. KIKBŐL LESZNEK KRISNÁSOK?

2.1. Kik és mióta?
2.2. Világnézetük a belépés előtt

3. UTAK A KRISNA-TUDATHOZ

3.1. Motívumtár
3.2. Minden rendben, és mégsem
3.3. Próbálgatás másképpen
3.4. Mélypontról
3.5. Visszatekintve
3.6. Ami megragadta őket

4. VÁLTOZÁSOK

4.1. Életmód, életminőség
4.2. Személyiség
4.3. Érdeklődés
4.4. Kapcsolatok

5. LELKI FÖLÉPÜLÉS

5.1. Alapok és állványzat
5.2. Bevezetés a Krisna-tudatba
5.3. Śikṣā-guru
5.4. Dikṣā-guru
5.5. Hiteles mesterek és példaképek

6. AGYMOSÁS VAGY VALAMI EGÉSZEN MÁS?

IV. KRISNÁSNAK LENNI
1. MIT JELENT KRISNÁSNAK LENNI?
2. ÉRTÉKRENDJÜK
3. VILÁGUK
3.1. Természet, egészség, testkultúra
3.2. Munka, koldulás, gazdálkodás
3.3. Társulás
3.4. Szexualitás, szerelem, házasság
3.5. Közélet és politika
3.6. Szórakozás és élvezet
3.7. Tájékozódás és művelődés
3.8. Tudomány
3.9. Művészet
3.10. Másféle vallásúak és ateisták megítélése
3.11. Európaiság és magyarság
4. VÉDIKUS EGYETEM ÉS GURUKULA
5. KONFLIKTUSKEZELÉS
5.1. Kezdeti nehézségek
5.2. Konfliktusok
5.3. Kiköltözés, eltávolodás, kilépés
6. KRISNÁSNAK LENNI KICSIT MÁSKÉPPEN
V. FOGADTATÁS
1. A HAZAI SAJTÓ
2. „AZ UTCA EMBERE”
2.1. Fiatalok
2.2. Diákok és pedagógusok
2.3. Népművelők
2.4. A krisnások környezete
2.5. A rokonság
3. KERESZTÉNYEK
4. SZAKEMBEREK A KRISNÁSOKRÓL
VI. KITEKINTÉS?
1. KRISNA-VÖLGY
2. KRISNÁS JÖVŐKÉPEK
3. MERRE TOVÁBB?
4. UTÓSZÓ
FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

I. A KUTATÁSRÓL

1. A téma megszólít

Először a hetvenes évek elején Stockholm belvárosában találkoztam krisnásokkal. Kopaszok voltak (egyistenhitükre emlékeztető hajtincsüket nem vettem észre), narancssárga klepetust viseltek, s bár valamennyien európaiaknak tűntek, számomra egzotikus, keletinek tűnő zenére táncoltak és énekeltek. „Táncoló dervisek vagy effélék", gondoltam, és elég hamar napirendre tértem felettük, hiszen nyugodtan besorolhattam őket azon tucatnyi furcsaság közé, amivel előzőleg már találkoztam, amihez még csak hasonlókat sem láthattam Budapesten. Ma már tudom, korántsem lehetetlen, hogy köztük volt az a magyar disszidens fiatalember is, aki nemsokára a magyarországi misszió egyik irányítója lesz, aki természetesen titokban és parókában lépi át a határt. Még tíz évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy belvárosainkban is felbukkanjanak. Látókörömbe kerülésük - a budapesti utcákon való megjelenésükön kívül - egyfelől katolikus diákoknak, másfelől egy református lelkésznek köszönhető. 1994-ben a Szent Ignác Kollégiumban[1] meghirdetett vallásszociológiai kutatószeminárium keretében hazánkban új vallási mozgalmak, egyházak és csoportok tanulmányozásába kezdtünk. A kiválasztottak között szerepeltek a Szcientológiai egyház, a Hit Gyülekezete, az Egyesítő Egyház, a Család, különféle új keresztény karizmatikus csoportok és a krisnások. A szeminárium minden tagja felvállalt egyet közülük, és így Tóth Gabriella fogorvos hallgató beszámolója hozta számomra emberközelbe a Krisna-hívőket.

A krisnásokkal való személyes találkozást Németh Gézának köszönhetem. Ez a református lelkész legendás figurája volt a rendszerváltás előtti földalatti keresztény mozgolódásnak. Azok közé tartozott, akit egyháza nem tudott vagy nem akart felvállalni, mert nem csupán a pártállamnak, hanem egyházának is kemény kritikusa volt. Miközben családját képügynökként tartotta fenn, Th. Wilder regényhősét utánozva „mennyei ügyekben utazott": építette a keresztény egyházak közötti közeledést, drogos fiatalokat mentett, előbb erdélyi, majd onnan menekült magyarokat segített. Mivel Németh G. a legkülönbözőbb helyeken bukkant föl, már jó ideje ismertük és becsültük egymást. Aztán hirtelen-váratlanul ő lett a hazai szektaellenes kampány elindítója és - hamar bekövetkező haláláig - motorja. Általa is mozgatott konferenciákon hallottam először a krisnásokról, akiket ő destruktív szektának minősített, megjelenésüket egy Európa- és magyarságellenes amerikai és liberális összeesküvés következményének tekintette. Agymosással, kiskorú gyerekek szüleiktől való elválasztásával, saját gyerekeik életidegen nevelésével, a nők elnyomásával és az európai kultúra elsorvasztásával vádolta őket. Tomka Miklósnak köszönhetően ekkor már elolvastam E. Barker új vallási mozgalmakról szóló kitűnő könyvét (BARKER - 92), s elsősorban erre támaszkodva vitába szálltam Németh Gézával, aki ezután szomorúan vette tudomásul, hogy ebben a tekintetben immár ellenfelek vagyunk. Ez időben született meg a krisnásokat is sújtó parlamenti határozat (minderről hamarosan bővebben lesz szó), és ezzel kapcsolatban mint vallásszociológust engem is több alkalommal interjúvoltak meg, vagy az aktuális események kommentálását, vagy általában a szektákkal kapcsolatos véleményemet kérve. Erre felfigyelve hívtak meg a krisnások 1994 elején arra a találkozóra, amelyre a velük rokonszenvező értelmiségiek, kutatók, lelkészek, újságírók voltak hivatalosak. A kisegyházakat és különféle vallási mozgalmakat kutató, akkor már súlyosan beteg Horváth Zsuzsa mellé ültettek, aki azelőtt egy évvel

[1] Tagjai különböző budapesti főiskolákon és egyetemeken tanuló fiatalok, akik a Kollégium által kínált speciális (teológiai, filozófiai és társadalomtudományi) kurzusok felvételére kötelezettek.

kezdett bele a hazai krisnások kutatásába. Horváth Zs. 1994. év végén bekövetkezett halála után a Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közösségének (a továbbiakban MKTHK vagy krisnások) a vezetői megkérdezték, nem írnék-e róluk könyvet, valamint azt is, hogy nem tartanék-e róluk előadást az 1995 végén megrendezendő krakkói vallásszociológia konferencián. Azt válaszoltam, csak olyan könyvet írnék róluk, mely alapos szociológiai-szociográfiai vizsgálódás eredménye, ahhoz pedig, hogy az előadást megtarthassam, szükségem lenne egyfelől egy gyors és ugyanakkor alapos kérdőíves vizsgálatra, másfelől a rájuk vonatkozó hazai sajtóban olvasható megnyilatkozások elemzésére. Mindkettőben hathatós segítséget kaptam: rendelkezésemre bocsátották a rájuk vonatkozó úgyszólván teljes sajtóanyagot, és egy hónap alatt 77 gondosan megválaszolt kérdőívet gyűjtöttek össze. Így megírhattam, és a konferencián[2] előadhattam mindazt, amit 1995 végéig a magyarországi krisnásokról megtudtam. (KAMARÁS - 96). A konferencia után az MKTHK vezetősége úgy döntött, hogy támogatja a kutatást[3], amelynek vezetésére engem kér föl.

2. A téma megfogalmazódik

1996 januárjában az alábbi kutatási tervet adtam át a hazai krisnások vezetőségének:

<u>A kutatás célja</u>: egy olyan könyv megírása, amely a Krisna-tudat[4] magyarországi történetén, eseményein, fogadtatásán, valamint hívei életén, szokásain és értékrendjén keresztül mutatná be ezt a vallást és egyházat[5], amelyet a magyar olvasó alig, sok esetben csupán előítéletes írások és megnyilatkozások alapján ismer. (A kutatási terv összeállításánál messzemenően figyelembe vettem Horváth Zsuzsa elképzeléseit, és fel fogom használni az általa készített interjúkat is.)

<u>A kutatás témái:</u>

1) A Krisna-tudat magyarországi története

2) A Krisna-hívők és a Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közösségéhez közelállók társadalmi-demográfiai és világnézeti összetétele

3) A megtérés körülményei és motívumai és a Krisna-tudatú identitás szociológiai, szociálpszichológiai, és pszichológiai vizsgálata kérdőívekkel, interjúkkal

---

[2] A költségeket a lengyel ISKCON (a krisnások nemzetközi szervezete) fedezte.

[3] Szervezésben az MKTHK segített, anyagiakkal pedig az MKTHK-hoz közel álló független személyek.

[4] A krisnások szóhasználata; nagyjából a „Krisna-hit", Krisna-hívő" fogalmaknak felel meg.

[5] Olyan világban élünk, ahol a vallási fogalmak mást és mást jelentenek különféle közösségekben. Az olyan „lefoglalt" keresztény fogalmak, mint a „kinyilatkoztatás", „dogma", „cölibátus", „klerikus", „szekta", „egyház" másféle vallások terminológiájában is megjelennek. Előfordul, hogy egyes vallásszociológusok is sajátos jelentéssel használnak közismert fogalmakat. (Például egyháznak nevezik az intézményesült vallást, nemcsak a kereszténytt.) Az „egyház" történeti jelentése „keresztény egyház". Ilyen értelemben nem beszélhetünk mohamedán, buddhista vagy krisnás egyházról. Bár a krisnások, még szociológiai értelemben sem alkotnak egyházat (több vonatkozásban is valahol félúton vannak a mozgalom és az egyház, a szekta és az egyház, a kultusz és az egyház között), jogi értelemben azonban használható az „egyház" terminus, hiszen hazánkban az államilag elismert vallások egyháznak neveztetnek. Elsősorban ezért nevezik a krisnások szervezetüket egyháznak. Nem tudok jobb megoldást, mint az általam vizsgált közösség, vagy az általam idézett szerzők fogalomhasználatához alkalmazkodni, amikor ezt indokoltnak érzem. Természetesen ilyenkor jelezni fogom, hogy a fogalom melyik jelentését használom.

4) Életmód és értékrend
- a profán és a vallási szférák viszonya a Krisna-hívők életében

5) Az inkulturáció kérdése
- mennyire fordítható le egy ősi védikus[6] kultúra először amerikai terepen történő újrafogalmazása magyarra

7) A Krisna-tudat fogadtatása a
- rokonok, családtagok és barátok
- a lakosság
- a sajtó és tömegkommunikáció
- a politikai élet képviselői
- a keresztény egyházak és más keleti vallások képviselői körében

8) Egyes intézmények, tevékenységek, akciók utólagos és résztvevő megfigyelői vizsgálata
- nyitott templomi programok
- könyvfordítás, -kiadás, -osztás
- az MKTHK által rendezett konferenciák
- Krisna-völgy
- fesztiválok
- karitatív tevékenység

A kutatás előfeltevéseiről bővebben: a Krisna-hívők Magyarországon c. konferencia szövegből, illetve ennek kibővített Krisna-tudat Magyarországon című tanulmány-változatából.

A kutatás módszerei:
- dokumentum-elemzés
- kérdőíves interjúk
- intenzív interjúk,
- csoportos beszélgetések
- résztvevő megfigyelés
- szakértői vélemények és elemzések készíttetése és ezek elemzése
- kísérlet (Pl. hogyan fogadják és értelmezik krisnások a transzcendens témájú „profán" művészetet)

Abban egyeztünk meg, hogy az MKTHK vállalja a magnófelvétellel rögzített interjúk leírását, segít az adatfelvétel (kérdőívek és tesztek kitöltetése, interjúk, intenzív interjúk, résztvevő megfigyelés, kísérlet) megszervezésében és mindenféle szükséges dokumentum megszerzésében. Munkatársaim munkadíjának kifizetését pedig az MKTHK-hoz közel álló magánszemélyek vállalták föl, mert fontosnak tartották, hogy hiteles kép alakuljon ki a magyar társadalomban a krisnásokról. Így is történt, méghozzá a legharmonikusabb együttműködés keretében.

3. Az ajtók megnyílnak

Ilyen kellemes kutatatási terepen még nem dolgoztam. Mindenki kedvesen és barátságosan fogadott minket. Bármiről kérdezhettük őket, s akkor is, ha nehezükre esett a választ megfogalmazni - mert ilyen kérdéseket még sosem tettek fel nekik - szívesen válaszoltak, és nem akadt egyetlen tabutéma sem. A kényes témák - akadtak ilyenek - elől sem zárkóztak el, becsülettel megküzdöttek vele. Hogy minek köszönhető ez a feltűnően barátságos beállítódás?

[6] A Védák (az ind kultúra ősi szent könyvei) alapján álló kultúra

Annak is, hogy sokan a válaszadást, a vallomást tanúságtételnek és missziónak fogták föl. Mások úgy gondolták, hogy a róluk szóló teljesen tárgyilagos tudósítás is az ő malmukra hajtja a vizet, mindaddig, amíg a róluk alkotott képek többsége vagy nagy része előítéletes. Végül munkatársaimmal együtt meg vagyunk győződve, hogy egyszerűen kedves, szolgálatkész, jó emberek közé kerültünk.

A kvantitatív és kvalitatív módszereket kombináló, s a hipotézist a kutatás során újra és újra átfogalmazó, és így új távlatokat nyitó kutatás folytatásához további anyagi támogatásra lett volna szükségünk, amit a Soros Alapítványtól sikerült megszereznünk.

4. A kérdések

Milyen *fogadtatása, befogadása, értékelése és értelmezése* van ennek a vallásnak újdonsült (csaknem mindegyikük az) *magyar hívei* körében? Miért éppen egy, a keresztény kultúrától - legalábbis látszólag - idegen vallást választottak? Mi mozgatja a sok esetben váratlannak tűnő megtérést? A számukra alig ismert „történetbe" bekapcsolódó megtérők vallásosságát mennyire jellemzi a tudatos elfogadás, a „hiteles fordítás"? Mennyire hatja át életük különböző dimenzióit a Krisna-tudat? Hogyan *fogadja* (értékeli és értelmezi) a Magyarországi Krisna-hívőket szűkebb környezetük, *az utca embere*, a többi (ebben az országban elsősorban a keresztény) *vallás hívei*, a *tömegkommunikáció*, a *politikus*? És hogyan fogadják el a megtértek *önmagukat*? Elkerülhetővé teszi-e, vagy csak enyhíti a rátalálás, a megtérés, a megvilágosodás öröme és boldogsága azt a kultúrsokkot, amit az egészen újfajta életmód, kapcsolat-kultúra és a hagyományos tudást felváltó védikus tudás okozhat? A védikus Krisna-vallás (mint a vallások többsége) egyszerre jelent *ismeretet, hitet, érzéseket, szertartásokat, életmódot és közösséget*. Vajon az újdonsült hívők ezek közül mely kapukon lépnek be az új világba, és milyen sorrendben lesznek beavatottak ezekbe a dimenziókba? Ezek a kérdések izgattak a kutatás megindításakor. Ahogyan a kutatás előrehaladt, egyre inkább megtapasztaltam kompetenciám határait. A védikus kultúra (vagy ahogy a krisnások mondják: a védikus tudomány) az európai tudomány nyelvére alig-alig lefordítható. „Valamely távoli szellemiség megközelítésekor az ember főleg azt érti meg, aminek a megértésére képessé teszi elhivatottsága, önnön műveltségének és annak a történelmi pillanatnak az irányultsága, amelyben él", figyelmeztet M. Eliade. (ELIADE - 96). Nemcsak a védikus tudományban vagyok járatlan, hanem az indológiában is, amelyet ráadásul a tanult krisnások nagyobb része nem tart teljes mértékben kompetensnek világuk, szellemiségük értelmezésére. Azzal érvelnek, hogy ez nem védikus tudomány, ráadásul a gyarmatosító keresztény felsőbbrendűség jegyében született, s gúnyosan „áramvonalasaknak" nevezik a jelenkori európai értelmezéseket. A másik akadály, amelybe beleütköztem, a megtérés témaköre volt. Amellett, hogy ez is jócskán átfedésbe kerül a transzcendens dimenzióval, de az, ami megragadható lett volna belőle, jóval komolyabb pszichológiai felkészültséget igényelt volna, illetve a kutatás (és a kutatói stáb) ilyen irányú kibővítését, amire már nem volt lehetőség.

5. Az eljárások

A *kérdőív* segítségével a *csatlakozás és a megtérés* körülményeit, a megtérés (illetve a belépés) okozta legalapvetőbb *változásokat*, az *értékrendet*, a *közélethez*, *az európai tudományhoz és a világi művészetekhez való viszonyt*, a *szűkebb környezet reagálását* vizsgáltuk, s természetesen azt, hogy mit jelent számukra a Krisna-hit (vagy, ahogy ők mondják, a Krisna-tudat). Az *életút-interjúval kombinált kvalitatív (intenzív) interjúk* célja ezen információk elmélyítése

volt. Az életútból felnagyíttattuk, azaz részletesen elmondattuk a kérdezettekkel a Krisna-tudattal való *megismerkedés, a megtérés, a belépés, a tanulás és a megszokás* körülményeit. Meg akartuk tudni mennyiben volt esetleges a találkozás, mennyiben játszott szerepet a megtérő, mennyiben a krisnások kezdeményezése. Rákérdeztünk arra, hogy hogyan alakult *kapcsolata* a legszűkebb családi környezetével. A krisnásokat ugyanis olyan vádak érik, hogy gyerekeikkel nincsen igazi szeretetkapcsolatuk, hogy csupán kis krisnásokat „gyártanak", hogy nevelési elveik erőszakosak militánsak. Igyekeztünk minél többet megtudni arról, mit jelenthet számukra a nagyrészt cölibátusban megélt *házasságban* a házastárs és az intimitás. Az is érdekelt minket, hogy mi számukra a *barátság*. Vizsgáltuk, hogyan változott szemükben a saját szakmájuk, általában a *munka, a gazdaság és a vállalkozás* világa, *a közélet és a politika* (mint a polisz ügyei: helyi ügyek, az ország ügyei) és a pártpolitika. Rákérdeztünk a *lelki vezetővel* való kapcsolatra, hogy miben és mennyiben irányítják őket, miben és mennyi szabadságot biztosítanak nekik, a sokszor lelki terrorral vádolt *guruk*. Kutattuk, hogyan változott *tevékenység-szerkezetük*, a szabadidő eltöltésének módja, viszonyuk *a szórakozáshoz, a természethez, a testkultúrához, a sporthoz, a televízióhoz, olvasáshoz, általában a művelődéshez, a művészethez, a tudományhoz és a szépséghez*. Faggattuk őket arról is, hogyan viszonyulnak *a testükhöz, az egészségükhöz, a képességeikhez, a temperamentumukhoz, az étkezéshez*. Megkérdeztük őket, mi jelent számukra *élvezetet*. Mivel tudtuk, hogy sokan közülük mindenestül megtagadják, vagy teljes egészében rossznak minősítik előző életüket, erről is kérdezősködtünk. Vizsgáltuk, mi az, amit a Krisna-vallásból, tanításból, liturgiából *legnehezebben tudtak megszokni, elfogadni, megérteni és megvalósítani*. Fontosnak tartottuk azt is tisztázni, hogy egy távoli kultúra nyelvén megszólaló vallás híveként hogyan alakul viszonya *hazájához, magyarságához, a többi valláshoz, egyházhoz*, beleértve azt is, ahová valamikor tartozott, valamint az ateistákhoz, akikkel szemben a vádak szerint türelmetlenek. Mindezekkel a kérdésekkel, de tulajdonképpen valamennyivel is arra kerestük a választ, hogy *mennyiben mélyítette, szűkítette, tágította horizontjukat* a Krisna-hit, a krisnás közösségbe való belépés, hogy mennyire teszi őket fundamentalistává az új fundamentum, amely az addigi káosszal és bizonytalansággal szemben biztonságot, szilárd alapot jelent számukra. Hogyan tudnak a krisnások egyszerre *relevánsnak* lenni a világban és megtartani *identitásukat*, ami a kereszténynek is nehéz? *Célbaérkezettnek*, a bizonyosság birtokosának tekintik-e magukat a Krisna-hitre tértek, vagy inkább *az útra találtak rá*, és ezen elindulva a folyamatos megtérésre vállalkoztak? Milyen arányban ötvöződik vallásos hitükben az *önmegvalósítás és a kegyelem*, hiszen a hazánkban „őshonos" vallások prominens képviselői hajlamosak kijelenteni, hogy a szekták az önmegvalósításra, a történelmi egyházak a kegyelemre építenek. K. Bartra gondolva azt is kérdezhetjük, mennyire tudatosítják azt, hogy a vallás (a religio) legalábbis részben a gyarló, a bűnös ember műve, amellyel szembeállítható a hit (a hitélmény és a hitvallás)?

A kutatás *adatfelvételi és megfigyelési* szakasza 1995 őszétől 1997 tavaszáig tartott. 126-an töltöttek ki kérdőíveket, 68 személlyel készült *életútinterjúval kombinált intenzív interjú* (közülük 30-cal kérdőíves interjú is készült). Munkatársaimmal a legfontosabb bázisok, a budapesti, pécsi, a szolnoki, az egri és a debreceni prédikálóközpontok, valamint a Somogyvámos határában épülő Krisna-völgy *életébe* pillanthattunk be 2-4 napos ott-tartozódásunk alatt. *Megfigyelőként* részt vettünk néhány *krisnás rendezvényen* is (szekérfesztivál, bemutatkozó programok, tudományos konferencia, templomavatás, krisnás esküvő). Három alkalommal kisebb csoportokban összesen 27 fő számára levetítettük a Stalker című Tarkovszkij-filmet, utána kérdőívet tölttettünk ki velük, majd csoportos beszélgetésre is sor került.[7] 33 fő töltötte ki a transzcendens élményeket érzékletesen megjelenítő költeményeket és az ezekhez

[7] Véleményük összehasonlítható hívő keresztények és meggyőződéses ateisták véleményével (ld. KAMARÁS István: Olvasatok. Bp. Osiris, 1996. 400-491. p.)

kapcsolódó kérdéseket tartalmazó tesztlapot. 7 társadalmi csoportot képviselő összesen 168 kívülállóval töltettünk ki egy kis kérdőívet, amellyel azt vizsgáltunk mit tudnak a védikus kultúráról, a hinduizmusról, a *vaiṣṇavizmus*-ról és a krisnásokról. Rajtuk kívül még tucatnyi, krisnás programon résztvevő kívülálló véleményét ismertük meg alaposabban, élménybeszámolóik alapján. Áttanulmányozhattam az 1990-94 közötti krisnás vonatkozású *sajtóközleményeke*t és azokat a magyar nyelvű hitbuzgalmi, apologetikai és vallástudományi kiadványokat, amelyekben szó esik a krisnásokról. Végül mintegy 100 oldalnyi válogatás készült azokból a krisnás kiadványokból, amelyekkel az újdonsült krisnások nagy valószínűséggel találkozhattak a '94-97-es években, s tíz szakértővel (teológusok, filozófusok, kultúrantropológusok) értelmeztettem és minősíttettem őket.

A *minta* és a segítségével érzékeltetett valóság viszonyát, azaz reprezentativitását eléggé nehéz megállapítani, mivel a hazai krisnásoknak mind a szervezeti felépítése, mind tagságának definíciója és nyilvántartása alakulóban van.[8] A kérdőívet kitöltő 126 és a meginterjúvolt 68 fő, az átfedés miatt összesen 164 fő elsősorban a vezetőség által 280-300 főre becsült szerzeteseket és egyházi személyeket, valamint a kb. 700 főre becsült, a templomokon kívül élő, de a Krisna-mozgalommal szoros, majdnem napi kapcsolatot tartó hívőket képviseli; közülük a vezetők (az Országos Tanács és a templomtanácsok tagjai) harmadát, a második avatásban részesültek (vagyis a *brahminná*, azaz pappá[9] avatottak) kétötödét, az első avatásban részesültek negyedét-ötödét, a templomokban, a prédikálóközpontokban és az *āśhramokban*[10] élőknek ötödét. A táblázatokban a 126 főre kiterjedő kérdőíves vizsgálat adatai szerepelnek. Mivel az interjúban szerepelt a kérdőív kérdéseinek a többsége is, és a meginterjúvoltak közül 38-an nem töltöttek ki kérdőívet, tulajdonképpen némi nagyvonalúsággal megnövelhettem volna ezzel a 38 fővel, vagyis majdnem egyharmadával a mintát, ám mégsem tettem. Azt azonban fontosnak tartom közölni, hogy az interjúk adatai kivétel nélkül minden esetben megerősítik a táblázatokból kiolvasható tendenciát.

6. Munkatársak és segítők

Mindebben elsősorban három remek munkatársam volt segítségemre, akiknek roppant hálás vagyok: Molnár Gyula, W. Péterfi Rita és Szűcs Hajnalka szociológusok, akiknek élménybeszámolóikból és észrevételeikből többször fogok idézni. Segítettek még az interjúkészítésben a nagykőrösi református főiskolán diakónusnak készülő tanítványaim, Szentgyörgyvölgyi Gábor és Szénási László, valamint Horpácsi Sándor irodalomkritikus, aki a miskolci prédikálóközpontot látogatta meg, (s rövid, de katartikus élményre utaló beszámolója egyben poszthumusz műve). Szakvéleményeikkel segítették munkámat Aszalós János, Ákom Márta, Gáspár Csaba László, Horváth Pál, Kéri Katalin, Szabó Péter, Szathmári Botond, Keresztes György és Wiedermann László.

Nemcsak indítványozói, hanem alázatos szolgái is voltak a magyarországi Krisna-hívők ennek a kutatásnak: nyájasan fogadtak és befogadtak minket, tájékoztattak, és jó szervezéssel kezünk alá dolgoztak, szent étellel etettek és imáikkal támogattak bennünket. Legalább másfélszáz nevet kellene most fölsorolni. Csak azért említem meg néhányukét, hogy ne maradjon ennyire személytelen a köszönet: Śrila Śivarāma Swami Mahārāja, aki isteni tanítómester és

[8] A tagság létszámról és belső arányairól bővebben az II. 5.2. fejezetben esik majd szó.

[9] Nők, és férfiak egyaránt. A pappá avatott Krisna-hívőknek csak kisebb része lelkészként működő egyházi személy.

[10] Olyan helyek, ahol Krisna-hívők együtt élnek és imádkoznak.

„mahárádzsa” létére mindig régi barátként ölelt meg, s szakított időt mindenfajta beszélgetésre, Krṣṇa-līlā devī dāsī, akinek bármilyen kérésünk elmondhattuk, bhaktin Eszter, aki vagy 40 kazettányi szöveget írt le. Az „és még sokan mások” között szerepelnek azok, akik az állomáson vártak, több száz kilométerre fuvaroztak, megvendégeltek, és virágfűzért akasztottak nyakunkba.

(Az eddig felsorolt nevek valóságosak, a továbbiakban azonban álnevek mögé rejtem azokat, akik megtiszteltek minket magánéletük feltárásával, kényes kérdésekre adott őszinte válaszaikkal. Megjegyzem döntő többségük szívesen hozzájárult volna ahhoz, hogy saját vagy avatott nevükön szerepeljenek, én mégis ezt megoldást láttam célravezetőbbnek. A még nem avatottak a hívőt jelentő *bhakta* és *bhaktin* utáni következő magyar keresztnévvel, a már avatottakat pedig szanszkrit nevekkel jelöltem, a férfiakat és a nőket - ahogyan ők is teszik - a szolga jelentésű *dāsa* és *devī dāsī* kifejezések jelölik. A lelki tanítómestereket - ők mind férfiak - a *Swāmi* jelöli.)

II. SZEKTA? NOSZTALGIA?
VAGY EGY ŐSI VALLÁS MEGÚJULÁSI MOZGALMA?

1. VALLÁSI HORIZONT

1.1. „Mennyem odavan”

Elefánt voltam, jámbor és szegény,
hűvös és bölcs vizeket ittam én,
a dombon álltam, s ormányommal ott
megsimogattam a holdat, a napot,
és fölnyújtottam ajkukhoz a fát,
a zöld cincért, a kígyót, a kovát, -
most lelkem: ember - mennyem odavan,
szörnyű fülekkel legyezem magam.

(Medáliák I.)

József Attilának ezt a védikus ízű költeményét lehet a Paradicsom elveszítésének, de lehet a paradicsomi gyermekkorban a *válságok* sorozatán át a felnőttkorba érő ember tragikus méltóságú „közérzetének”, világlátásának és/vagy fájdalmának is értelmezni. A „válságfilozófusok” közül az agónia végső stádiumát jó néhányan - így *Spengler* és *Peccei* is - az ezredfordulóra jósolják. Annak a kultúrának az agóniáját, amelyet M. Weber vasketrecnek, H. Miller klimatizált lidércálomnak nevezett. Habermas, Kohlberg és mások viszont rendületlenül hisznek a haladás mítoszában. Mindkét vélekedéssel szemben vélekedhetünk úgy is, hogy többé-kevéssé *minden társadalmi valóság veszélyeztetett*, mert a káosz szélén álló konstrukció.

Honi válságszakértőink közül Hamvas Béla az életté süllyedt lét életveszélyes tüneteit regisztrálja, Szilágyi Ákos szerint a *létállapotból világállapot* lett, amelyben meghasonlás van, mert a világ transzcendens dimenziója elveszett, és a modern személyiség kiágyazódott a vallási világállapot spirituális és közösségi fundamentumából. E világ törvényei a hatékonyság, a haszonelvűség, a profitmaximalizálás, szabadsága pedig a véletlen szabadsága. (SZILÁGYI - 92) „Megtisztítását” sokan nem belső változással, hanem külső változtatással óhajtják: tisztogatással, a bűnösnek kikiáltott csoport eltávolításával, s a fanatizmus - politikai vagy vallási szerveződésként - vállalja fel a világ érdekeit.

Kérdés, létezett-e valaha téridőnkben paradicsomi lét, valamiféle földi mennyország, amelyhez képest mai létezésünk pokol vagy katasztrófa? Egyes kultúrák, így a védikus is, határozott igennel felelnek, ám nekünk európaiaknak inkább az az érzésünk, hogy éppen az emberi társadalom az a hely, ahol a káosz és a kozmosz átfedésben vannak, és nem hiányzik világunkból az a spirituális reflexió, mely ezt a kétségkívül nem túlságosan jó világot Isten mindenütt jelenlévő világával enyhíti a fájdalmakat és pozitív végkicsengést ígér? Szilágyi Á. jóval borúlátóbb világ-olvasatában az egóvá csupaszodott személyiségnek az *egonia* állapotában a leghőbb kívánsága az, hogy neki legyen jó, az eredmény pedig a megsemmisülő én, a bizalmatlansággal figyelt te, a szétvert mi, és a kirekesztett ők. Ha azonban ennyire sárkányfogvetemény korunk embere, akkor nem háborodna fel a németek háromnegyede az állatkínzáson, és nem tiltakozna fele a bébifókák luxusbunda céljából történő megölése ellen. Az is igaz azonban, hogy mindössze egyharmaduk háborodik fel akkor, amikor egy egészséges asszony elhajtja magzatát.

A mindennapi élet azonban nemigen igazolja a közelgő vagy máris elkezdődő katasztrófát, hiszen „munkálkodunk, szeretünk, nevetgélünk, és néha átkísérünk egy öregasszonyt a másik

oldalra", a Berlin fölött az ég emberarcú angyalait pedig a földi lét csábítja. Csak azt lenne jó tudni, hogy Wim Wenders filmjének hőseit a szerelmen kívül még mi minden csábítja a földre, mi miatt cserélik létüket életre? Permanens válságunk mostani szakaszában nem éppen maga a remény, a mentőöv került válságba? Vagy csak az omlik össze, ami megérett erre, és Nádas Péternek van igaza, aki szerint „Isten jókor elhagyta a világot, hiszen gondjainkra bízta, és erről írást is adott. Tönkretettük. Most aztán a szemével kell látnunk a pusztulást. Mire elpusztítjuk magunkat, végül is megismerkedünk a természetével. Ez a tudás." A kollektív bűn teremtette a válságot, csak kollektív megváltás, azaz *kollektív katarzis* oldhatja meg, véli Poszler György. (POSZLER - 93) De mi lehet ez a kollektív katarzis? És hogyan szerepelhet, hogyan vehet részt ebben a történetben, talán már csak a végkifejletben, a *homo religiosus*. Ha maradt belőlük egyáltalán... De ki is a vallásos? És ki nem az? Melyiküket feltételezni nagyobb képtelenség?

1.2. Szekularizáció vagy spiritualizáció?

A zsidó-keresztény vallás egész története során állandó kapcsolatban - pontosabban feszültségben - élt a világi szférákkal. A zsidó próféták korában kezdődő és az aszketikus protestantizmustól döntő lökést kapott az a folyamat, amelyet *szekularizációnak* neveznek, ahol a vallási értékek helyébe világi értékek, a vallási intézmények helyébe gazdasági, politikai és egyéb intézmények lépnek. A szekularizációt sokan nem csupán a modernitás következményének tekintik, hanem a bibliai hittel elkezdődött *deszakralizációs* és *dedivinizációs* folyamatra kiterjesztik. Ez esetben ez a folyamat nem azonosítható a vallás hanyatlásával, hanem legalább ennyire a függetlenedéssel és a felnőtté válással is. Ebben a folyamatban az ember és a világi intézmények fokozatosan önállósodnak, és a modern társadalom fokozatosan felszabadul az egyház gyámsága alól. Első lépcsőfoka a javak, az intézmények, és a személyek *laicizálódása*, a második a *deszakralizálódás*, a társadalom vallásos jellegének megszűnése, a harmadik a *szekularizmus*, az ateizmushoz vezető racionalizációs folyamat. A folyamat egyik leglényegesebb jellemzője a közösségi és egyéni szféra elkülönülése: *a vallási hit egyre inkább a személyes választás következménye* és a magánszféra szerves része lesz. A vallás a többi szférához egyre lazább szálakkal kapcsolódik, egyre inkább privatizálódik és/vagy egyéni szabadidő-tevékenységek egyikévé válik. A modern ember transzcendenciája - a szenttől eltávolodva - közelebb kerül a mindennapi élethez, s egyre inkább *az önkifejezés és az önmegvalósítás* körül szerveződik. Kérdés, hogy mindezek alapján beszélhetünk-e szekularizációról elvilágiasodás vagy elvallástalanodás értelemben.

A szekularizáció, mint régóta tartó folyamat nem bizonyítható, legfeljebb erre a századra, azaz túl rövid időszakaszra. Sokan ma már úgy látják, hogy a poszt-racionalista és poszt-marxista-ateista válság-szakaszban megváltozott, egyesek szerint visszájára is fordult a szekularizációs folyamat. A magukat tökéletesen immanensnek hívő társadalmi rendszereknek be kellett látniuk, hogy az embert nemcsak nem csak szükségletei határozzák meg, hanem vágyai is, csak egy szimbolikus viszonyhálón keresztül nyeri el emberi mivoltát. Nem vált be az a nemrégen még eléggé erőteljesen hangoztatott jóslat, hogy a modernizációs folyamat előbb háttérbe szorítja, majd teljesen eltünteti a vallást. Tomka Miklós viszont jól látja, hogy 1) vannak olyan, *gyorsan modernizálódó és mégis vallásosnak maradó társadalmak*, mint például az Egyesült Államok (*születési helye - sok egyéb vallási mozgalom mellett - a Hare Krisna mozgalomnak is*), 2) a központosított egyházi intézmény rovására sok kis vallási mozgalom és intézmény keletkezett, s hallatlanul megnőtt a *vallási pluralizmus*, (éppen leginkább az Egyesült Államokban), ennek egyik sajátos színe a vallási fundamentalizmus (többen éppen a Krisna-mozgalmat tekintik ennek egyik képviselőjének), 3) *a vallási intézmény* egyre inkább elveszíti meghatározásának, ellenőrzésének és képviseletének a *monopóliumát*,

4) egyre inkább általánossá válik a magánzó *„barkácsolt vallásosság”* (melynek képviselője egyre gyakrabban merít a keleti vallásosságból, leggyakrabban a hinduizmus világából), 5) a vallás ismét fontos *politikai tényezővé* válik, 6) *a vallási karizma a profán életben is* jelen van a szakralizáló profán jelenségek és a mindenféle sztárok kultuszában. (TOMKA - 96) Az instrumentális-számító gondolkodás közepette Európában és Amerikában tehát többféle módon tér vissza a vallás: 1) *régi-új szekták és új vallási mozgalmak* formájában, 2) a keresztény *egyházakon belüli megújulás*, egyfelől a neofundamentalizmus (ezt főképpen az USA protestáns egyházai képviselik), másfelől a katolikus és protestáns karizmatikus mozgalmak keretében, 3) *a keleti nagy vallások* felé forduló szinkretizmus jegyében, 4) a keresztény és iszlám fundamentalizmus formájában, amely a szentíráshoz és hagyományhoz szigorúan ragaszkodva elutasítja a modernitást és óvakodik a hagyomány újraértelmezésétől, 5) mint *a politikai és a társadalmi felszabadítás* közvetett eszköze. Mindebből adódik, hogy a keresztény intézményes egyházak befolyása több területen csökken, de *a vallásos hitnek van jövője*. Mindenképpen a lineáris szekularizáció elmélet ellen szól az a történelmi tény, hogy a vallásosság a mi kultúránkban egyszer felszálló, másszor leszálló ágban van, vagyis hullámzik. Úgy tűnik, a monopol helyzetben lévő egyházi szervezet elkényelmesedik, a vallási élet leül, megjelennek a konkurensek, elkezdődik a pluralizáció, s újból feljön a vallás. Ami viszont egyértelműen kirajzolódik: az egyháziatlanság mértékének folyamatos növekedése.

Szembetűnő az *elmozdulás az intézménytől,* a hívő ember személyes tapasztalata, a *karizmatikus személyek* felé fordulás, a dogmatikai és az etikai *relativizmus* erősödése. A vallási hagyomány szimbolikus tőkéje már inkább jelek tára, mely az egyének használatára áll rendelkezésre. Az intézményes egyházak szerepének csökkenésével kiüresedő teret, úgy tűnik korántsem a pragmatizmus és a racionalizmus, hanem a *spiritualitás* legkülönbözőbb formái foglalják el Európában is, ha nem is olyan mértékben, mint Észak-Amerikában. Megtalálhatjuk a szent hagyomány „alapállásához” visszatérő spiritualitást, amely hajlamos elutasítani mind a földi gyönyört, mind az önerőből megszerezhető mennyei üdvöt (amelyet nálunk a hamvasi „gnózis” képvisel). Betör a senki földjére a vallás szerepét átvállaló hagyományos, modern és posztmodern művészet a maga hétköznapon túlmutató élményével, és jól érezhető a mindenféle misztikum (a keleti és a keresztény misztikától a régi és új okkultizmusig) reneszánsza.

Európában háromféle világnézeti pozíció figyelhető meg: 1) az egyházias vallásosság, 2) a maga módján vallásosság, 3) a vallástalanság. A meglehetősen utilitárius maga módján vallásosságnak két fajtája érzékelhető: az egyik a vallási hagyományból választja ki azt, amit belőle hasznosítani tud, a másik másféle elemekkel is ötvözi, leggyakrabban ázsiai (elsősorban a hindu és buddhista) és a New Age „babonás” elemeivel, Istent sok esetben személytelen princípiummal váltva föl. Ebben a plurális világban az *ateizmus* már csak eléggé szerény erőt képviselő versenytárs. A szekularizmustól nem rettegő, a szekularizált világot „belakó” keresztény számára az ateizmus egyre kevéssé káros, mert csupán az istenség torzképeinek a lerombolása, ami nagy lépés előre a vallásos kibontakozás sajátos útján”. Így szemlélve az ateizmus nem elsődleges és önálló jelenség, nem az ókori pogányság folytatása vagy újjáéledése, hanem az eltorzult istenkép és elferdült vallási gyakorlat következménye, vagyis kritikus ellenhatás, görbe tükör, figyelmeztet Nyíri Tamás. (NYÍRI - 93)

A nagy hullámvölgyből lassan talán fölfelé ívelő vallás és vallásosság társadalmanként és régiónként eléggé eltérően alakul Európában. Még az egyes régiókon belül is nagy a különbség. Elég csak Lengyelország, a Cseh Köztársaság és Magyarország meglehetősen eltérő vallási helyzetére utalni. A vallási önbesorolás alapján Észak-Amerikában a lakosság 80, Dél-Európában 75, Kelet-Európában 65, Nyugat-Európában 54, Észak-Európában 50 százaléka tekinti magát vallásosnak. Míg azonban a lengyeleknek 96, addig a cseheknek csak 38 százaléka ugyanazon régión belül. A magukat ateistáknak tekintők arányának átlaga Európában 5

százalék. De mit is jelent ez a hol elsöprő, de minden régióban jelentős méretű vallásosság? Az adatok az eddig idézett „klasszikus" szekularizációs elméleteket igazolják. Az *istenképeket* tekintve egyharmad a keresztény, ugyanennyi a deista istenkép, és hasonló arányú az agnosztikus és ateista viszonyulás. A *halál utáni életben* az amerikaiaknak 70, az európaiaknak viszont csak 38 százaléka hisz, a feltámadásban pedig még kevesebben. Az egyházban az amerikaiaknak 60, az európaiaknak csak 45 százaléka bízik, ez esetben Kelet-Európában inkább mint a többi európai régióban. A vasárnapi *templomba járók* aránya a tengeren túl 42, Európában 23 százalék. P. M. Zulehner csak Írország, Lengyelország, az Egyesült Államok és Olaszország vallásosságát nevezi *egyháziasnak*, Izlandot és Portugáliát egyszerűen csak vallásosnak, a többit pedig - köztük Magyarországot is - kultúrvallásosnak. A kelet-közép-európai régió vallási térképe - akár a vallási-felekezeti összetételt, akár a vallásgyakorlást vesszük figyelembe - meglehetősen tarka képet mutat. (ZULEHNER - 93)

Szemben P. Zulehner elnagyolt diagnózisával Magyarországon a vallásosságnak legalább négyféle típusát lehet megkülönböztetni: A) *neofita, párbeszédre nemigen képes* hívők (elsősorban, de nem kizárólag a Magyarországon új vallások és egyházak, valamint a szekták tagjainak egy része), B) hagyományos vallás mellett elkötelezett *egyháziasan vallásos* (a kb. 15 százalékot kitevő katolikus, református, zsidó, baptista stb.) hívők, C) vallási fogódzót igénylő és általában a hagyományos vallásokból válogató (kb. 50 százalékot kitevő) *„maguk módján vallásos"* emberek, D) azok, akik vallástól és egyháztól távol vannak, de a *vallásos alapfelfogásból valamit elfogadnak*. Úgy tűnik, ebben a rendszerben eléggé nehéz lesz majd elhelyezni a krisnásokat, amennyiben bizonyítani lehet, hogy párbeszédre képesek. H. Küng úgy látja, s érzéseit ezek az adatok részben igazolják is, hogy „Isten képe elsötétült egyházainkban", s gyakran egyházaink révén, gyakran az egyetlen lehetőség, hogy saját belsőnk rejtettségében találjuk meg Istent. Úgy gondolja, hogy a keletre jellemző odautazás (a vallási tapasztalat) és a nyugatra jellemző visszautazás (a tapasztalatok átvitele a mindennapi életbe) szervesen összetartozik. Kérdés, hogyan alakul ez egy nyugati krisnásban.

Ha a „Marad-e hatalma a vallásnak?" kérdésre válaszolni akarunk, nemcsak, s nem is elsősorban a nagyhatalmú főpapokra vagy a világi és egyházi hatalom összefonódására kell gondolnunk, még csak nem is a hívek szorongásos bűntudatával visszaélő papokra. Az állam hatalmi túlkapásaival szemben az egyéni elhivatottság és a szakrális kötelezettségek elpusztulhatnak, ha nem védi őket az intézményes vallási szertartás és szokás, mely *hitelessé teszi* az érzelmeket, szavakat, ígéreteket. Marad-e valami a vallás *őrző-védő, ellenőrző, kiművelő és gyógyító* hatalmából. Egyre inkább úgy tűnik, hogy a modern (ha tetszik, posztmodern) ember számára továbbra is az egyik kapaszkodó az intézményes egyházak. Lehet őket továbbra is - beleszületve - készen kapni, és lehet dönteni mellette. Bár ezek az egyházak már „nem azok az egyházak", mindemellett a vallásnak továbbra is fontos szerepe lehet - ahogy Tomka M. is kifejti - a társadalmi kapcsolatok kialakításában, a társadalmi struktúrák létrehozásában, társadalmi különbségek és hasonlóságok megfogalmazásában, konfliktusokban és konfliktusmegoldásokban, és jelen van a polisz legkülönfélébb ügyeiben, a politikai döntésekben, főképpen olyan kérdésekben, mint a család, a nevelés. (TOMKA - 95)

1.3. Új vallási jelenségek

A világnézetek piacán a hagyományos egyházak mellett egyaránt megjelennek a tradicionális szekták, a neoprotestáns kisegyházak, valamint az ezekhez képest kevéssé artikulált és intézményesült szerveződések, az úgynevezett ifjúsági vallások, új vallási mozgalmak és a New Age-jelenség. És még mindig nem teljes a leltár, mert számolni kell az új vallási mozgalmak, a vallási szinkretizmus, a vallás és ezoterizmus, valamint a mágia keveredésének legkülön-

bözőbb változataival, tovább a nagy egyházakon belüli vallási mozgalmak kisközösségeivel is. Az elnevezések változnak, keverednek, egyes szekták vallássá válnak, az ifjúsági vallások megöregszenek, sokféle kezdemény kérész-életű marad. Még a vallásszociológusnak is nehéz eligazodnia, hát még a fogódzót keresőnek, az éppen bontakozó hit bianco-csekkjét kitöltőnek, az önmagának vallást barkácsolni szándékozónak, a végre most az igazit megtalálni óhajtónak. A J. G. Melton által összeszámlált (és az 1989-ben kiadott Amerikai vallási enciklopédiában szereplő) nem hagyományos új vallás közül 169 született 1940 előtt, 35 a negyvenes, 88 az ötvenes, 175 a hatvanas, 216 a hetvenes és 103 a nyolcvanas évek első felében, ami arra utal, hogy a nagy felfutás a hatvanas években kezdődött, s a nyolcvanas évek közepén még tartott. A negyvenes évek előtt alakultak között az „adventista", a „metafizikus", a „pszichikus" és az „ősi bölcsesség" elnevezésű kategóriákba soroltak a leggyakoribbak, a negyvenes években a „pszichikus" kerül az élre, és ott marad a hatvanas évek végéig. A hatvanas években, vagyis a Krisna-mozgalom alakulásának évtizedében a „mágikus" és a „hindu" kategóriába soroltak kerülnek mögéjük a második-harmadik helyre. A hetvenes évektől, a New Age kirobbanásának évtizedében a „mágikus" szekták és kultuszok kerülnek az első helyre, mögéjük a hetvenes években a második helyre jön föl a „hindu" kategória, melyet a nyolcvanas években megelőz a „pszichikus".[11]

A *klasszikus és neoklasszikus szekták* a vallási tiltakozás mozgalmai, amelyek tagjai a vallási hit szerint különítik el magukat másoktól s - szemben a hagyományos vallások kisebb-nagyobb kompromisszumra hajlandó és alkalmas híveivel - gyakran életük minden szektorától. Olykor hitük alá rendelnek mindent, és gyakorta saját útjukat tartják egyedül üdvözítőnek. Általában a nagyobb vallásokon belül vagy azok peremén jelennek meg. A szekta szó eredeti jelentése „kimetszés". A félig üres pohár egyben félig teli pohár. Egyik oldalról nézve a szekták kimetszenek valamit az eredeti tanból, kimetszik magukat az autoritásból, elutasítva a megváltás intézményes eszközeit, a papokat és a szentségeket. Másik oldalról nézve kimetszik az igazságot a sok rárakódmányból, megszerzik a monopolizált üdvjavakat, meleg közösséggel helyettesítik az elidegenedett intézményeket. Előbb-utóbb azonban tanná terebélyesedik vélt igazuk, s szokásaik, közösségeik intézményesülnek: vallássá, egyházzá válnak. Már a második - a már beleszületett - generáció számára egészen másfajta élményt és keretet kínálnak, mint induláskor.

Tagjaik számára a szekták szilárd fogódzót jelentő válaszok az ingatag világban. Nagyon különbözőek ezek a válaszok. 1) A *konverzionista* szekták (pl. a pünkösdi mozgalmak) a papok és intézmények nélküli megváltozás-megváltás élményét, a szív-élményt, a Szentlélek ajándékait kínálják, vagyis a hagyományos vallásokban nem mindenki számára hozzáférhető üdvjavakat. A századforduló Amerikájában a falvakból és Európából érkező szegények számára a szekta, mint csoportterápia pótolja a hiányzó meleg közösséget. A hiányzó nyelvtudást és önbizalmat kompenzálhatja a nyelveken beszélés élménye. Éppen mert részt vesznek az össztársadalmi szocializációban, ezek a szekták válnak leggyakrabban egyházzá. 2) A *profetikus vagy forradalmár* szekták (pl. történetük elején a Hetednapos adventisták, és a Jehova Tanúi) tagjai - mint igazak, felkentek, kiválasztottak - a gonosz világgal szemben lépnek fel. 3) A belső boldogságba visszavonuló *introverzionista* szekták (Pl. a hutterek, az Amish mennoniták) tagjai számára a megváltás egyetlen helye a primitív kommunizmus jegyeit viselő, gyakran geográfiailag is izolálódó közösség, vagyis az összegyűjtött maradék. Körükben sokkal kevéssé fontos a doktrína, mint az erkölcsi feddhetetlenség és az inspirált kifejezés. 4) A *manipuláló-erősítő* szekták (pl. Teozófia, Szcientológia) tagjai a világban akarnak jobban élni, a világban keresik a megváltást (vagyis javakat, hosszú életet, boldogságot, önbizalmat, sikert), de vallásos (jobbára okkult, ezoterikus) eszközökkel, urbánus környe-

[11] J. G. MELTON: Another Look at New Religious. = ANNALS, AAPSS, 1993. May.

zetben, különösebb emóciók nélkül, a hasonló problémákkal, speciális tudással (gnózissal), azonos módszerekkel megbirkózók laza közösségében, ahol az ima és a rítus marginális. 5) A *gyógyító* szektákban az orákulum és mirákulum, a spiritizmus, a halál utáni élet van a középpontban. A megváltás itt: egy betegségtől, mágikus eszközökkel. Ezek - a primitív vallásokra emlékeztető - szekták elsősorban a kevéssé fejlett társadalmakban működnek.

Valamennyi típusnak már legalább százéves és viszonylag új változatai is vannak. Jó esetben az *önmagunkon segítés, az integráció és az emberi szeretet*, de nem túl ritkán a *fanatizmus, az önpusztítás és a türelmetlenség* bázisai. Besorolható-e ezek valamelyikébe a Krisna-mozgalom? Bár sokan „leszektázzák" őket, látni fogjuk hamarosan, hogy nem. Hogy egyes, fentebb felsorolt jegyek illenek-e rá vagy sem, egészére vagy csak részére, előző vagy mostani szakaszában, erre is hamarosan fény derülhet.

Az ifjúsági vallás, alternatív vallás, nem-hagyományos vallás, kultusz, modern szekta elnevezésű *új vallási mozgalmak* vallásos és spirituális válaszok az ötvenes évektől felvetődő kérdésekre. Míg a korábbi új vallások inkább tekinthetők egy-egy vallási tant eltorzító eretnekségnek, ezek általában különféle tradíciókból ötvöződnek össze. Többségük forrása az USA és India. Az *egzotikus megjelenés, az új életstílus, a karizmatikus vezető*, a keresztény egyházakban tapasztalhatókhoz képest *másfajta elkötelezettségek*, az esetek többségében az *átlagosnál fiatalabbakból, képzettebbekből és jobb módúakból* álló tagság, a társadalmi nyilvánosság elé kerülés és a nemzetköziség jellemzi és különbözteti meg az új vallás mozgalom jelenséget a hagyományos egyházaktól és szektáktól. Legalábbis történetük legelső szakaszában, a második generáció megjelenése előtt, amikor is azonnali és biztos módszert kínálnak, többet követelnek, kevéssé alkalmazkodók, a világgal kevesebbet foglalkoznak. Amit kínálnak: *mélyebb istenhit, bensőséges közösség*[12], az *önérzet növekedése, szabadulás* a drogtól, a társadalmi korlátozástól és a kényszertől, tehát valamitől való szabadság, *karrier* vagy legalábbis eredményesebb munka, *javuló egészség*. És mindezt a tagság az esetek nagyobb részében, úgy tűnik, többé-kevésbé megkapja. Más kérdés, hogy híveik közül sokan többet és mást is szeretnének (például olyasmit, amit éppen a hagyományos vallások kínálnak). (BARKER - 92) Az *új vallási mozgalmak* - természetesen eléggé tágas - kategóriája valamivel megfelelőbbnek tűnik a Krisna-mozgalom betájolására, mint a szekta. Tekinthetjük - szembeállítva az új vallási mozgalmakkal - *egy régi vallás megújulási mozgalmának* (mint például a keresztény karizmatikus mozgalmakat is) és tarthatjuk a megújulási mozgalom és az új vallási mozgalom határterületének is. Az új vallási mozgalmakkal foglalkozó szociológusok egy része a szektáktól elkülöníti a kultuszokat. A *destruktív kultusz* elnevezést inkább a média és a kultuszellenes mozgalmak képviselői használják, de előfordul a veszélyes autoritárius csoportok értelemben használva a szakirodalomban is (LIFTON - 85). A destruktív kultuszoknak nevezett (olykor bélyegzett) csoportok nagy részére azonban inkább illik a szekta fogalom, s talán azokat lehetne kultusznak nevezni, amelyek szervezetileg mozgalom jellegű kreatív és innovatív csoportok. A vallásszociológusok egy része a *kulturálisan innovatív vagy transzkulturális* csoportokat nevezi kultusznak, akik inkább a vallási hagyománnyal szakítanak, szemben a szektákkal, amelyek a fennálló társadalmi renddel (GLOCK - STARK - 65, NELSON - 84). Mások szerint a különbség inkább az, hogy a szekták valamiféle vallási - legtöbbször a keresztény - hagyományhoz kapcsolódnak, a kultuszok viszont függetlenek. (STARK - BAINBRIDGE - 83) Ismét mások szerint a kultuszok is szemben állnak a társadalommal, de nem olyan élesen, mint a szekták (MARTIN - 83). Megpróbálván a Krisna-mozgalomra ezt a szekta-kultusz modellt alkalmazni, azt is lehetne mondani, hogy egyszerre hindu kultusz és amerikai szekta. Vallásszociológusok egy másik csoportja lazán strukturált *proto-vallásnak* (Th. Robbins elnevezése) tartják a kultuszokat (CAMPBELL - 82,

[12] Amit a gyakori „testvér", „anya", „nővér" elnevezések jeleznek.

RICHARDSON - 79, WALLIS - 1984). *Wallis* szerint a kultuszokat - miként a szektákat is - az egyházától elsősorban devianciájuk különbözteti meg. J. T. Richardson szerint az oppozíciós kultuszok tisztábban strukturált szektákká alakulnak, s az adaptívabb kultuszok tekinthetők - így a nyolcvanas évektől egyre inkább a Krisna-mozgalom is - inkább protovallásnak. R. Stark és W. S. Bainbridge a kultuszok három fokozatát - felkínált lelki táplálékot fogyasztó közönség, terápisták szolgáltatásait igénybe vevők és a mozgalmak - különbözteti meg. Ilyen mozgalom-jellegű kultusznak - melyek híveik mindenfajta vallási szükségletét kielégítik - tekinti R. Wallis a krisnásokat is. Végül van olyan elképzelés is, mely szerint a kultusz nem vallási szerveződés, s a Beatles-kultusszal példálóznak, őszerinte a vallási szervezetté váló kultusz egyszerűen szekta.

A bajban lévő világra adott válaszaik alapján mind a szekták, mind az új vallási mozgalmak három csoportba sorolhatók: a külső világot *erősítők*, a világhoz *alkalmazkodók* és a világot *elutasítók*. (WILSON - 70) Az új vallási mozgalmak közül egyesek (elsősorban a világot erősítő New Age-típusúak) inkább szellemi, mint szorosabb értelemben vett vallási mozgalmak. Az új megtérők között eléggé sok a gyenge, patetikus és érzékeny, vagyis a sokak szemében furcsa (esetleg stigmatizált) ember. Híveik számára fontosabb a dolgok új módon látásának módja, az élethelyzetükön való (sok esetben csak külsődleges) változtatás, mint a hitrendszer bensővé tétele. Úgy érzem, mindez a régi vallásokra és azok megújulási mozgalmaira is érvényes vizsgálati szempont lehet. A Krisna-mozgalmat a kutatók többsége a világgal perben lévő, de hozzá mégis valamiképpen alkalmazkodni próbáló mozgalmak közé sorolja.[13]

A szektákat és még inkább az új vallási mozgalmakat ellenfeleik (közülük is elsősorban a militáns kultuszellenes mozgalmak) *agymosással*, lélekmosással (olykor gyerekrablással és kiskorúak megrontásával is) vádolják. A megvizsgált esetek túlnyomó részében alaptalanul, ugyanis az átprogramozás helyett a szakemberek (köztük a legjobbak, mint E. Barker) hatékony toborzást, szeretettel bombázást, bűntudatot és éppen arra a közösségre rászoruló személyiséget találtak. Azt tapasztalták, hogy a megtérők általában képesek dönteni, és nemet mondani is.[14] A különböző kormányok számára készült elemzések egyik részéből kiderül, hogy csak igen ritkán történtek atrocitások, hogy a vallási mozgalmak tagjainak fizikai egészsége jobb az átlagosnál, hála az itt honos egészséges táplálkozásnak. (BARKER - 92) Az pedig, hogy a megtérés után a megtérő számára bizonyos dolgok (átmenetileg vagy örökre) kevéssé fontossá válnak, és ez (legalábbis egy darabig) megbotránkoztatja a környezetet, ismert tapasztalat keresztény körökben is. A Naptemplom szekta mindenkit megdöbbentő lépéseit követő kanadai, francia és belga, valamint a szcientológiával kapcsolatos német jelentések kétségkívül sötétebb tónusúra árnyalják ezt a képet. Miként a szektákra, úgy az új vallási mozgalmakra is érvényes a félig üres, félig teli pohár modell. A vezetők nemegyszer *visszaélnek* a tagok szolgálatkészségével és engedelmességével, különösen, ha földrajzilag is izoláltak. Van olyan mozgalom, mely cölibátust követel, és olyan is, amelyik megengedi a promiszkuitást, ám ezek inkább szélsőségek. A tagok egy részét elszürkíti, leépíti, kiégeti az előzőhöz képest egy dimenziós életvitel, de kevés az igen súlyos eset. Az új vallási mozgalmak általában nem okai a családok széthullásának, egyes tagok pedig - mert megértőbbé válnak - éppen közelebb kerülnek családjukhoz. A tudományos igényű pszichológiai vizsgálatok többsége olyan eredményre jutott mint M. Galanter és P. Buckley, akik különféle új vallási mozgalmakhoz csatlakozó fiatalokat vizsgáltak meg, s mind intellektuális, mind perszonális, mind mentális státusukat normálisnak találták. Azt a pszichikus sajátosságot, amit egyértelműen ki tudtak mutatni, úgy nevezték, hogy intellektuális és filozófiai hajlam, tehát

[13] Velük szemben kialakított saját véleményem a II. 3. fejezetben olvasható.

[14] Erre a kérdésre még visszatérünk a III. 6. fejezetben

ugyanaz, amit Lifton *erős ideológiai éhségnek* nevezett, amelyet ezek a vallási mozgalmak legalábbis ideiglenesen ki tudtak elégíteni, s meg tudták nyugtatni a csatlakozók belső bizonytalanságát. (GALANTER - BUCKLEY - 1983)

Többen vizsgálták az agymosás elméletek keletkezésének okait. J. T. Richardson és B. Kilburne a kérdéskör tudásszociológiai hátterét tanulmányozva azt állapítja meg, hogy tulajdonképpen mindenfajta vallás veszélyezteti valamilyen mértékig a domináns kultúrát, amely védekezik, s elszigeteli, diszkvalifikálja őket. (Ez volt a sorsa szerintük az Egyesült Államokban minden nagyobb vallási csoportnak.) (RICHARDSON - KILBURNE)

Az új vallási mozgalmak helyet találtak nemcsak a világnézetek piacán, hanem az egóniától szenvedő emberek szívében is. Figyelmeztetést, kihívást, de inspirációt is jelentettek a zsidó-keresztény vallások számára. A jelentős vallássá váló szekták megőrizték sok olyan vonásukat, amelyek a hagyományos vallások számára is értéket kell jelentsenek: a közösségiséget, a mély hitet, a buzgóságot, az eszköztelenséget. Kérdés, amire természetesen ez a könyv választ próbál adni, hogy mindez milyen mértékben és értelemben vonatkozik és vonatkoztatható a Krisna-mozgalomra, és természetesen megteheti ezt ennek a könyvnek az olvasója is, aki a bemutatott kutatási eredményeket másképpen is értelmezheti, mint a szerző.

2.HINDUK, VAIṢṆAVÁK, KRISNÁSOK[15]

2.1. Hinduizmus[16]

Hinduizmusnak lehet nevezni India és Nepál népei többségének, valamint néhány más kontinensen élő közösség többségének vallását, azokét, akik magukat *hinduknak* nevezik.[17] A hinduizmust leggyakrabban a reinkarnációba (vagyis az új testben való megszületésbe) vetett hittel azonosítják, mely szerint minden cselekedetünknek megvan a hatása (karma), és a megváltás szabadulás ebből a körforgásból. Csakhogy a buddhizmusban és a jainizmusban szintén van ilyen hit. A hinduizmust nem lehet a klasszikus értelemben vett vallásnak vagy egyháznak tekinteni, amelyhez tartozni lehet.[18]

A hinduizmusban a transzcendens Isten imádata számos formában történik: megjelenik a szent iratokban (*Veda*), a rituális jelekben, valamint a társadalmi és etikai viselkedésben (*dharma*). A *Véda* a kinyilatkoztatás, a dharma forrása. A Véda azonban nem egyetemes a hinduk között, egyes irányzatai (vallásai) elutasítják. A hinduizmus tehát nem krédón alapuló hit. A hindu lehet teista, panteista, ateista, kommunista és bármiben hihet. Ami végül is hinduvá teszi: *az, amit csinál, a rituális gyakorlat.* (FLOOD - 95)[19]

Rādhakrishnan, a hinduizmus és a kereszténység között talán legsikeresebben tolmácsoló jelentős hindu tudós (oxfordi professzor, majd India elnöke) a keresztény vallást a hindu valláshoz képest a hit attitűdjével és a fogalmisággal jellemzi, a hindu vallást[20] pedig *élmény-központúnak* látja. A hindu vallásban sokkal kevésbé lényeges az Isten-definíció, mint a keresztény vallásban, a szent és a profán, a lelki és a világi megkülönböztetése viszont fonto-

---

[15] Hogy az olvasó könnyebben eligazodhasson a hindu és krisnás terminológiában, előre veheti az 5.4. fejezetet.

[16] A hinduizmus világában alaposabban tájékozódni kívánó olvasónak elsősorban H. von Glasenapp, Puskás Ildikó, Tóth-Soma László, Coomaraswamy, M. Eliade, Radhakrishnan és H. Küng-I. Ess-H v. Stietencorn-H. Becher könyveit ajánlom, melynek adatai a Felhasznált szakirodalom II. fejezethez kapcsolódó részében találhatók.

[17] Legtöbbjük a buddhistákkal, muzulmánokkal, keresztényekkel szemben. A „hindu" a 16. századtól fordul elő a bengáli vaiṣṇava szövegekben a 16. századtól a „hindu dharma" szóösszetételben, a muzulmánoktól való megkülönböztetésre. Az Indiában élő 900 millió lakosból 700 hindu, jelentős hindu közösség van még az Egyesült Államokban, Dél-Afrikában, Dél-Amerikában, Nyugat-Indiában, Kanadában, Európa egyes országaiban (elsősorban Nagy-Britanniában), Ausztráliában és Új Zélandon, Balin és Jáván.

[18] Van olyan nézet, mely szerint a hinduizmus egyetlen nagy tradíció, melynek gyökere a kinyilatkoztatás; és van olyan is, mely szerint 19. századi konstrukció, mely társadalmi vagy vallási egységre vonatkozik.

[19] G. Flood a hindu tradíciók két modelljét különbözteti meg: 1) a fa-modellben sok a kiágazás, gyakran szent személy áll a középpontban, 2) a folyam-modellben pedig a sok ág egyesül. Sok szakértő szerint a mai hinduizmusnak nincs közös gyökere. Három fő ága közül - a tagadó és a helyi népi tradíciók mellett - a *brahmanikus ortopraxis* az, amelynek lényege az Istentől ihletett tanítómestertől eredő narratív, tanítványi láncolat. Ennek egyik alága a Śiva-tiszteletre épülő śaiva tradíció, másik alága az istennők tiszteletére épülő Śakti tradíció, a harmadik pedig a *Viṣṇu-tiszteletre és a Védákra épülő tradíció*, amelyben a Krisna-hit mai formája is gyökerezik. (FLOOD - 95).

[20] Itt a „hindu vallás" mint ideáltípus szerepel, mintegy a különböző hindu vallások legkisebb közös többszöröse.

sabb, mint a kereszténységben. A hindu gondolkodásban nem Isten létezése a központi kérdés, hanem embert formáló hatalma. Van olyan irányzata is a hinduizmusnak, mely nem számol személyes istennel, de itt is nagyon fontos, a *lelki tudatosság*; és vannak olyan hindu teisták, akik számára ez az egyetlen út Isten megismerésére. A szertartás, a dogma és az autoritás a hinduizmusban másodlagos a *tudatos ön-felfedezés* és az *Istennel való kapcsolat* mellett. Az ember beteljesedésre vágyik, a végtelen iránt szomjúhozik, ezek az isteni reveláció forrásai. Az, hogy az ember Istent keresi, a hindu számára azt bizonyítja, hogy az életet nem lehet isten nélkül képzelni, mert Isten az élet maga. A lelki élmény tényleges tartalma az, hogy az ember számára Isten adott. A hindu vallásban az Isten misztériuma fontosabb, mint az isten-hit, így a tanult többet kockáztat, mint a tanulatlan. A hindu vallás lényegét jelentő önfelfedezés nem valamiféle intellektuális analízis, hanem valamiféle energia, a természet (és saját természete) fölötti uralom. A tudatosság pedig nem fogalmiság, hanem vágy és keresés. Mindez nem jelenti azt, hangoztatja Rādhakrishnan, hogy a hindu vallás észellenes lenne, a filozófiát és a vallást egyugyanazon folyamat két oldalának tekintik, és a tudással nem igazolt élmény csupán hókuszpókusz. Rendre azzal vádolják a hinduizmust, hogy a világot *māyānak* (illúziónak) tekinti, ezzel szemben a *māyā* nem más, mint az az állapot, amikor az ember eltávolodik autentikus lététől, ha elvész az empirikus tárgyak és a földi vágyak világában, hátat fordítva annak a realitásnak, mely értéket ad nekik. Ebből pedig az is következik, hogy nem kell megtagadni a földi javakat, a testet, az észt. Annál is inkább, mert a léleknek szüksége van a testre és a személyes életre. Isten igazi énünk, magyarázza Rādhakrishnan, s Szent Pált idézi: „Én élek, de már Krisztus él bennem". Rendeltetésünk önmagunk isten emberévé átformálása, a lét egészével való lényegi azonosság elérése. A keresztény teológiában jártas olvasónak feltűnhet, hogy jó néhány mozzanat korántsem idegen a keresztény gondolkodástól, különösen annak misztikus irányzatától. Ezek az általános vonások aztán a hinduizmus különböző irányzataiban, így - hamarosan érzékelheti az olvasó - a Krisna-vallásban is másmás, olykor eléggé eltérő változatban szerepelnek. (RADHAKRISHNAN - 96)

2.2. Vaiṣṇavizmus

A *vaiṣṇavizmus* Viṣṇut mindenhatónak, legfelsőbb irányítónak fogadja el, s a *bhaktit*, (a neki végzett, szeretetteljes, odaadó szolgálatot) a lelki megvalósítás eszközének tekinti.[21] A Kr. e. II. század körül az egész indiai szubkontinensen elterjedő bhāgavata vallás az Istenség Legfelsőbb Személyiségével, Bhagavānnal azonosította alapítóját Vāsudeva-Kṛṣṇát, egyik fontos jellemzője pedig az *inkarnációk* doktrínája, a másik pedig az, hogy ez a vallási irányzat az alacsonyabb kasztok tagjai számára ugyanúgy *megközelíthető* volt, mint a magasabb rendűekének. (A *vaiṣṇavák* mindig is a legliberálisabbak voltak az alacsonyabb származásúakkal szemben.) (TÓTH-SOMA - 96) A következő szakaszban egészül ki a *bhakti* doktrínája a *jñāna* (a transzcendentális tudás) és a *karma* (a tettek és azok visszahatásai) tanításával.

A *vaiṣṇavizmus* tanításai India többezer éves védikus szentírásain alapulnak. Maga a „véda" szó „tudást" jelent. Ezek a többszáz kötetből álló iratok a rájuk hagyatkozók számára útmutatást adnak mindarra, amire az életben és az életen túl szükségük lehet: magyarázattal szolgálnak többek között a világ keletkezésére, az univerzum felépítésére, a természet törvényeinek megértésére vonatkozóan, de tanácsokat adnak a helyes táplálkozást és a gyereknevelést illetően is.

[21] Már a Ṛg-vedában világos leírások találhatók Viṣṇu kitüntetett szerepéről, s bár a *vaiṣṇavizmus* mai formája a védikus korszakban még kevéssé szembetűnő, de egyértelműen ide gyökerezik. Erre az időre a politeizmus a monoteizmusig fejlődött.

2.3. Gauḍīya vaiṣṇavizmus

G. Flood ötféle *vaiṣṇava kultuszt* különböztet meg, ezek egyike a főleg Bengálban, Orissában és Vṛndāvanában elterjedő) elterjedő *Gauḍīya vaiṣṇavizmus*, a tehénpásztor Krisna kultusza, a talán legnépszerűbb kegyességi mozgalom a hinduizmusban. M. Weber az emocionalitás, a bensőségesség, az épületesség, a megbékélés, az otthon és család szükségletével jellemezhető közép- és kispolgárság vallásosságát látja a Krisna-kultuszban. A gyermek Dionüszoszról, Oziriszről és Krisztusról szóló épületes mítoszok mellé helyezi a gyermek Krisna kultuszát. (WEBER - 92) Az alapító a Krisna-inkarnációnak tekintett *Caitanya*(1486-1534) tanításának középpontjában a *hívő és Krisna közötti szeretet-kapcsolat* áll.[22]

A kongregációs éneklés elterjedt volt a *vaiṣṇava* tradícióban. A legtöbb szent írt énekeket. Caitanya vezette be a *mahā-mantrát* (Hare Kṛṣṇa, Hare Kṛṣṇa, Kṛṣṇa Krisna, Hare Hare, Hare Rāma, Hare Rāma, Rāma Rāma, Hare Hare[23]). Az *avatāra* koncepció szerint a két világ , a szellemi és az anyagi között a kapcsolódási pontok az *avatāra* (az Istenség Legfelsőbb Személyiségének küldöttje, Krisna inkarnációja), a szentírás, a *mantra* (ima) és a *guru*. Hogy az istenség megértse az emberi létet, *megtestesül emberi formában*. Caitanya a Kali-yuga, a vaskor (az aranykor utáni negyedik, a jelen korszak) legfelsőbb *avatārja*.[24]

A 18. században ez a mozgalom a tantrikus buddhizmustól áthatott Sahajiya mozgalom hatása alá kerül.[25] Rādhāt és Krisnát immár nem imádandó istenségeknek, hanem csupán az emberben realizálódó princípiumoknak tekintették, s szakralizálták a szexualitást, olyannyira, hogy bizonyos helyeken a Caitanya *vaiṣṇavizmus* szex-vallássá vált,[26] pedig a Caitanya mozgalom szexualizmus ellenes. (GELBERG - 83)

A *gauḍīya vaiṣṇavák* a szerteágazó védikus irodalom legfontosabb részének az emberi élet célját és a lélek és Isten viszonyát leíró könyveket tekintik, különös tekintettel a Bhagavad-gītā című filozófiai költeményre, amely a Mahābhārata eposz része és a Bhāgavata Purāṇára.

A védikus hagyományok szerint egyetlen transzcendencia létezik, amely a különböző történeti korokban más-más módon, más-más kinyilatkoztatás vagy isteni küldött útján más-más

---

[22] Bár csak himnuszok maradtak Caitanya után, logikusan kidolgozott filozófiai és teológiai rendszere is volt, amit aztán a tanítványi láncolatban őt követők foglaltak írásba.

[23] *Hare* Isten gyönyörenergiájára utal, *Krisna* a legvonzóbbat, *Rāma* örök boldogságot jelent. Az ima így fordítható le: „Ó, Uram, ó Uram energiája, kérlek, fogadj szolgálatodba!"

[24] Eltávozása után a hat Gosvāmi vette át a vezetést. Az adminisztratív vezető, aki egyben nagy tudós is volt, Jīva Gosvāmī lett. T. J. Hopkins szerint a hat Gosvāmī (Caitanya követői) egyszerre jám-borok, misztikusok és teológusok. Hasonló hozzájuk a haszid Rebbé-k, Szent Teréz. (GELBERG - 83) Ezek a hasonlítgatások olykor egyenesen telitalálatok, olykor meg felelőtlen nagyotmondások. Gyakran a párbeszédhez szükséges azonos nyelv kialakítása céljából tett őszinte erőfeszítések (mind keresztény, mind krisnás részről), máskor legitimálási kísérletek arra, hogy a keresztény kultúrához szokottak számára az újdonsült, az ismeretlen és gyanakvással fogadott mozgalom ilyen módon legyen „szentesítve". A kereszténység olyan hiteles képviselői, mint a trappista Th. Merton, a jezsuita A. de Mello és Nemeshegyi Péter, a bencés B. Griffith, akik hosszabb ideig együtt éltek a hinduizmussal, s el is merültek benne, igen meggyőző intuícióval fedezték föl a másságban a hasonlóságot és az egységet.

[25] E mozgalom azt tanítja, hogy az abszolút igazság a férfi és női princípium egyesülésében konceptualizálódik, és minden férfi és nő Śiva és Śakti inkarnációja. A legfelsőbb isteni egység sajátos egzotikus szexuális rítuson keresztül jön létre.

[26] A Sahajiya mozgalom a Krisna-mozgalmon belül is érezteti hatását a hetvenes években mint eretnek mozgalom.

aspektusból nyilvánítja meg ugyanazt az üzenetet. E szellemiség képviselői számára - noha a Védákat tartják a legősibb, s egyben legtöbb információt hordozó szentírásoknak - a kereszténység, a zsidóság, a buddhizmus, az iszlám stb. ugyanolyan hiteles utaknak számítanak. Az „indiaiak Bibliájaként" ismert Bhagavad-gītā tanítása szerint az egyéni lelkek (az élőlények) eredeti helyzetükben a Legfelsőbb Személy, Isten társaságát élvezik a lelki világban (vagy Paradicsomban, Ideák Világában), amely messze túl van az anyagi teremtésen. Azok a lelkek, akik szabad akaratukat rossz célra használva megpróbálnak Istentől (Krisna, Jehova, Allah, Teremtő, Atya stb.) függetlenné válni („eredendő bűn"), az anyagi világba kerülnek, melyet Isten éppen e lelkek függetlenségre való vágyának teljesítésére teremtett. E gondolkodás szerint az élőlény nem ez a mindig változó anyagi test, hanem transzcendentális, változatlan és örök lelki élőlény. A Védák hirdetik a lélekvándorlás tanát: az anyagi világban a parányi lelkek úgy cserélik a testeiket az idők folyamán, mint ahogyan a ruháinkat öltjük fel és vetjük le magunkról. Sok-sok születés és halál után jut el a lélek az emberi létformáig, mely magasabbrendű intelligenciája révén lehetőséget nyújt az Abszolút Igazság utáni kutatásra. Az emberi lét ideje alatt elkövetett tettek következményekkel járnak: minden cselekedetünk egy ugyanolyan súlyú, ellentétes irányú visszahatást von maga után. Tetteinknek ezek a hatásai nem feltétlenül mutatkoznak meg azonnal; lehet, hogy életünk későbbi szakaszában vagy csak elkövetkező életeink során tapasztaljuk meg a jó tetteinkből következő anyagi boldogságot vagy a bűnös tetteink eredményeként megmutatkozó szenvedést és boldogtalanságot. Ezt a törvényszerűséget nevezik *karmának,* mely az újabb születés, a betegségek, az öregség és a halál feltételeihez kötnek. Azok a lelkek, akik jelen életükben nem képesek megszabadulni cselekedeteik visszahatásaitól, nem érhetik el a tökéletességet, hanem arra kényszerülnek, hogy újra megszülessenek az anyagi világban, a nyolcmillió-négyszázezer létforma valamelyikében (növényi, állati vagy emberi testben).

A *gauḍīya vaiṣṇavizmus szerint* önerőből egyetlen élőlény sem tud megszabadulni az anyag fogságából. Isten azonban a szentírásokon keresztül felvilágosítást ad a világ rejtett törvényszerűségeiről és a felszabadulás útjáról. Az emberiség történelme során számos isteni küldött, lelki tanító hívta fel a figyelmet Isten örök üzenetére, a vallásos elvek követésére, mindig szem előtt tartva az adott földrajzi helyzetet és a körülményeket. Ennek eredménye az, hogy annyiféle vallás létezik. A vallásos élet célja, hogy visszaállítsa az élőlény szeretetteljes kapcsolatát az Istenség Legfelsőbb Személyiségével, Krisnával. Eredeti helyzete elérése érdekében az élőlény számára elengedhetetlenül fontos, hogy ne kövessen el önző és bűnös cselekedeteket, mert ezek az anyagi világhoz láncolják. Az Isten iránti odaadó tettek viszont - az első helyen a Szent Nevek éneklésével (Hare Krisna, Hare Krisna, Kṛṣṇa Krisna, Hare Hare, Hare Rāma, Hare Rāma, Rāma Rāma, Hare Hare) - megsemmisítik a lelki életet gyakorló hívő előző tetteinek visszahatásait *(karmáit).* A lelki élet útján haladva így fokozatosan megszabadul az anyagi világ befolyásától és eléri a felszabadulást. Szabályozott, erkölcsös és erőszakmentes életmódjának köszönhetően halála pillanatában képes lesz Krisnára összpontosítani gondolatait, és így az Ő kegyéből visszajuthat eredeti otthonába, a lelki világba, az örök lét, a teljes tudás és a tökéletes boldogság birodalmába. A Gauḍīya (bengáli) *vaiṣṇavizmust* ma nyugaton képviselő Krisna-hívők életének minden egyes momentuma e cél megvalósítására irányul.

2.4. Új hindu vallási mozgalmak

„Nem újak: többségük a klasszikus hinduizmus újraéledéséhez kapcsolódik", szögezi le a téma egyik szakértője *A. Sharma*, aki 4 típust különböztet meg:

1) Az 1800 után keletkezett azon mozgalmak, amelyek a *hindu tradícióhoz* kapcsolódnak.[27]

2) Azok, amelyek nem újak, de *a modern világra kiterjesztik a tradíciót*:[28]

3) Azok az *új mozgalmak, amelyekben a hindu hagyomány dominál*. Egyik altípusa (mint a hazánkban is működő Brahma kumaris) nyugaton is követőkre talál, a másik Indiában marad.[29]

4) Azok az új mozgalmak, amelyek *előbb Nyugaton hatottak, melyek tagsága nemzetközi*. Ilyen a Maharishi Mahesh Yogi alapította Transzcendentális Meditáció[30] és a Neo-Sannyasa Movement of Rajneesh. Ebbe a kategóriába sorolja A. Sharma a Hare Krisna mozgalmat is, ámbár leszögezi: „Nem új: gyökerei Indiában, az alapító a tanítványi lánc tagja; új: ezt a tradíciót először jeleníti meg nyugaton. Interakcióban az eredeti tradícióval."

A. Sharma úgy véli, hogy ezeknek az új vallási mozgalmak hatása mind a hinduizmusra, mind az indiai társadalomra igen csekély. Alig hatottak a termelésre, a tőke és a munka viszonyára, a vállalkozók és a szakszervezet kapcsolatára. Ugyanakkor szerepük volt abban, hogy az etnikai hinduizmus *univerzális vallássá* legyen. A legtöbb új mozgalomnak vannak iskolái és kollégiumai. Főleg a városi középosztályban hatnak (mind az alsóban, mind a felsőben) de nem szűkül le erre.[31]

---

[27] Ide tartozik a Bharatiya Jana Sangh, egy hindu vallási érzésből gyökerező politikai mozgalom, amely 1977-ben a legnagyobb párttá növi ki magát. A *westernizáció* (a nyugati ételek, a szerelmi házasság, az alkotmányosság, a szekularizáció, a természettudományos és racionális kritériumok elfogadása) ellen lép fel, amely sok indiai számára a hinduizmus antitézise.

[28] Jellemző példája a Śaṅkarācārya tanait követő Rāmana Maharshi (1879-1950) irányzata, aki ugyan nem alapított mozgalmat, de jelentős vallási és spirituális figura, a hindu mester archetipikus figurája. Híveit önrealizációra szólítja: „Segíts magadon, s akkor segíteni fogsz a világon, mert te a világban vagy, s te vagy a világ."

[29] Ilyen a Sai Baba mozgalom amely a śaivizmushoz kapcsolódik, amiben az inkarnáció doktrínája nem játszik olyan fontos szerepet, mint a vaiṣṇavizmusban. Központi szerepet kap a nők vallási-rituális újraértékelése, s ez beleillik mind a hagyományba, mind a modernitásba. A Śaiva mitológia ellentétes célok - aszkézis és erotika - paradoxiájának feltárása. Míg Viṣṇu a *kozmikus stabilitáshoz* kapcsolódik, Śiva inkább a *kozmikus változáshoz*, s így ideálisan megfelel a társadalomban végbemenő változások korszakának. A mozgalom követői majdnem kizárólag a városi középosztályból kerülnek ki.

[30] A TM tagadja, hogy vallási szertartás, pedig egy puja celebráció. A TM nyugati tudományos zsargonra fordította a Śaṅkara vedanta filozófiát, magyarázza *T.J. Hopkins* (GELBERG - 83)

[31] Létüket a szerző ötféle modellel próbálja magyarázni: 1) az evangelizáló modell a tradicionális hinduizmus végét jelzi, 2) a pszichológiai modell szerint a guru, mint pszichiáter az indiai otthonokban tapasztalható repressziót gyógyítja, 3) a marxista modell szerint ezek a hindu mozgalmak az erősödő osztályharc jelei, 4) a westernizációs modell a megakadályozhatatlan nyugatosodást hangoztatja, 5) a szociológiai modell pedig az előbbi négy modell elemeit kombinálja.

3. A HARE KRISNA MOZGALOM ÉS A KRISNA-TUDAT NEMZETKÖZI SZERVEZETE

Az indiai vallásosságban mindig megjelennek a megújítást eredményező *szent emberek*. A Gauḍīya vaiṣṇavizmus a 19. sz. közepére sokat vesztett vitalitásából, mert nem volt megfelelő vezetője. *Bhaktivinoda Ṭhākura* támasztotta fel[32], szellemi örököse fia, *Bhaktisiddhānta Sarasvatī* lett, aki fő feladatának a vallási közösség szervezését tekintette, megalapította a Caitanya Mātha-t a Caitanya *vaiṣṇava* intézetet. Őt követte az 1896-ban született A. C. *Bhaktivedanta Swami Prabhupāda* a Krisna-mozgalomnak és annak egyházzá intézményesülő szervezetének, az *ISKCON-nak* alapítója. (GELBERG - 83)

3.1. Egy gurukula-tankönyvben

Prabhupāda életét most annak a *gurukula*-tankönyvként[33] is használt képregénynek a szövegei alapján ismertetem, amit a hazai krisnások kisiskolás gyerekeik tájékoztatására szántak[34], azért, hogy az olvasó egyben a Krisna-mozgalom filozófiájáról, missziós stílusáról és nevelési elképzeléseiről is benyomásokat szerezhessen.

1965 augusztus 13-án A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda Indiából az Egyesült Államokba indult. Csak néhány rúpiát és egy bőröndöt vitt magával, amit ősi szanszkrit írások fordításai töltöttek meg. Ahogy teltek az évek, utazásának hatását az egész világ érezte, és emberek millióinak az életét érintette meg. Ez az utazás közel hetven évvel ezelőtt, az apja házában kezdődött, ahol az odaadás magját elvetették tiszta fiatal szívében. A De család naponta ellátogatott a helyi Rādhā-Krisna templomba, és a kis Abhay játékaiban utánozta az imádatot kis mūrtijaival[35]*, amiket apjától kapott. Gour Mohan elvitte a fiát a Rātha-yātra fesztiválra is, amely során a templomi* mūrtikat *nagy szekerekkel vitték végig az utakon vidám menetben. Amikor hazamentek: „Apám, én is szeretnék rendezni Rātha-yātrát. Kaphatok egy szekeret?" „Sajnálom, fiam, de nem találok senkit, aki elkészítené neked." Amikor az ács nem vállalta, hogy elkészítse a szekeret, Abhaynak majd megszakadt a szíve. De ekkor egy idegen nő lépett oda Gour Mohanhoz. „Uram, mi történt ezzel a gyerekkel?" „Azért sír, mert egy saját Rātha-yātrát akar rendezni, de nincs senki, aki elkészítene neki egy kis szekeret" „Ó nekem pont van egy ilyen szekerem. Gyere és nézd meg!" (...) Végül minden elkészült, és Abhay boldogan megrendezte a kis Rātha-yātha fesztivált. Így Abhay életét gyermekkorától kezdve Krisna kedvteléseire való emlékezéssel töltötte. Amint Abhay felnőtt és házasulandó korba lépett, édesapja folytatta fia irányítását. „De apám engem jobban vonz egy másik nő szépsége, miért kell ezzel összeházasodni?" „Ha olyan lányt veszel feleségül, aki túl szép, akkor nem leszel képes később elhagyni őt, hogy lelki gyakorlatokat végezz." Egyetemi évei alatt részt vett*

[32] Jómódú Caintanya családban született, keresztény iskolákban tanult, az angol nevelés egyik pionírja volt, jogász, kormánytisztviselő lett. Publikálni kezdte az elfelejtett tradíciót (bengálira és angolra fordította a szanszkrit szövegeket), 100 könyvet publikált, folyóiratot alapított a Caitanya tanítás terjesztésére. Templomot épített Caitanya elfeledett szülőhelyén. Elutasította a kaszt-megkülönböztetéseket a hívők között, tiltakozott a megkülönböztető brahman viselet ellen.

[33] Gurukula = védikus iskola

[34] SATSVARŪPA Dāsa Goswāmī - ŚESA Dāsa Adhikārī: A. C.- Bhativedanta Swami Prabhupāda élete. (Ford. bhaktin Zita) Krisna Völgy, Indiai Kulturális Központ és Biofarm, 1995.

[35] Isten-szobrok.

Gandhi függetlenségi mozgalmában. Gandhi beszéde megnyerte a közönséget. „Gandhi azt mondta, hogy India kultúráját elnyomják az angolok." „Nem tudom, Abhay, hallottam egy másik szentet, aki másként beszélt, találkoznod kell vele." (...) Ezen az életbe vágó találkozáson az történt, hogy Bhaktisiddhānta Sarasvatī, Abhay lelki tanítómestere egy olyan gondolatot ültetett el benne, amely meghatározta a jövőjét: „Művelt ember vagy és beszélsz angolul. Miért nem prédikálod az úr Caitanya Mahābprabhu üzenetét az egész világon?" (...) Abhay gyakran gondolt Bhaktisiddhānta Mahārāja kérésére. „Szeretném beteljesíteni a vágyát, de hogy hagyhatnám el családomat?" Gyógyszerüzlete hamar sikeres lett, így családjával nemsokára Allahabadba költözhetett, hogy megnyisson egy még nagyobb üzletet. Egyre gyakrabban vett részt Bhaktisiddhānta Sarasvatī missziójában, akinek tanítványai gyakran ellátogattak üzletébe. 1932-ben Abhay hivatalosan avatást kapott. Odaadó cselekedeteit látva a szannyāsīk[36] *azt kérték Bhaktisiddhānta Mahārājától, hogy kérje meg Abhayt, hogy éljen velük. „Nem, hagyjátok. Nagy dolgokat fog véghez vinni, amikor eljön az ideje" Aztán kevéssel azelőtt, hogy eltávozott ebből a világból, Bhaktisiddhānta Mahārāja írt egy levelet Abhaynak: „Kérlek, prédikáld angolul a Krisna-tudatot ez neked is és másoknak is hasznára válik." Az utasítás értelmében Abhay 1944-ben elindította az angol nyelvű, kéthetente megjelenő Vissza istenhez című újságot. (...) 1959-ben Abhay a* Sannyāsa *rendbe lépett, s elfogadta az A. C. Bhaktivedanta Swami nevet. (...)Bhaktivedanta Swami hamarosan nagy szigorú* sannyāsīként *vált ismertté. „Nézd, itt jön!" „Minden nap ugyanabban az időben elhalad itt, és az Úr szent neveit énekli." Amíg Vṛindāvában volt, sok könyvet írt és fordított angol nyelvre. (...) 1965-ben, miután kiadta munkája, a Śrīmad Bhāgavatam három énekét, úgy érezte, készen áll arra, hogy Amerikába menjen. Megkereste a Scindia Gőzhajótársaság tulajdonosát. „Óh,* Svāmījī*, Ön nem ismeri Amerikát. Nagyon különbözik Indiától. Jobban tenné, ha nem menne el arra a bűnös helyre!" (...) Szél, eső és háborgó tenger nehezítette kezdetben az utazást. Óh, jaj, az utazás nehéz volt az ő korában. Két egymást követő éjszakán súlyos szívrohamot élt át. Aztán a harmadik éjszakán volt egy álma: Krisna megjelent előtte egy hajón több inkarnációjával együtt. És a hajó néhány napon belül kikötött a bostoni kikötőben. Ő és a kapitány együtt sétáltak a tengerparton. „Azt hiszem, az amerikai kultúrát egészen másnak fogod találni." „Igen, látom, hogy ezek az emberek nagyon elesettek." (...) Végül New Yorkba érkeztek. „Itt vagyok, de azt sem tudom, merre menjek." „Milyen bűnös életmód; és még csak nem is boldogok. De tudom, hogy segíthetek, csak kell egy hely, ahol elkezdhetem a prédikálást." (...) Csaknem egy évnyi küzdelem után Amerikában Krisna megjutalmazta odaadását és eltökéltségét, néhány fiatal amerikai barát segítségével talált egy helyet, ahol elkezdhette a prédikálást. „Hé, Indiából jöttél?" „Ó, igen, és te?" „Én nem, de nagyon érdekel a hindu filozófia." „Valóban, azt tervezem, hogy tartok néhány előadást a Bahagavad-gītāból." „A sarkon van egy átalakított üzlethelyiség." „Jó környék ez az ilyen fajta leckének?" „Igen, szeretném meghallgatni őket. Elhozom néhány barátomat is." Azon az estén leült és énekelni kezdett, a vendégek fokozatosan bekapcsolódtak. Egy előadás követte az éneklést.* Kīrtanjainak[37] *és előadásainak híre gyorsan terjedt a városban. (...) hamarosan több százan csatlakoztak hozzá a Hare Krisna éneklésében a város parkjában. Ahogy a nagyobb újságok tudósítottak ezekről az énekes fesztiválokról, az újonnan alakult Hare Krisna mozgalom népszerűsége roppantul megnőtt. Hamarosan több fiatal tanítványa lett. Felelősséget vállalt lelki életükért, s csodálatos változást idézett elő bennük. „Most úgy nézel ki, mint aki egyenesen a lelki világból jött." Lelki tanítómesterébe és Krisnába vetett hite eredményeképpen mozgalma fokozatosan terjedni kezdett Amerikában. A Hare Krisna hamarosan szóbeszéddé vált. Az erőteljes prédikálás mellett hosszú órákat töltött írással. Taníit-*

[36] Sannyāsī: a lemondott (családjukat és polgári foglalkozásukat, vagyis a világot elhagyó) szentek rendje

[37] Kīrtana: szakrális tánc énekkel, zenével kisérve.

ványai segítségével elkezdte kiadni könyveit, tanítványai pedig erőteljes prédikálásba kezdtek. „Kérem, vegye meg ezt a könyvet a lelki tudásról. Azért dolgozunk, hogy segítsünk az embereken az egész világon, és arra kérünk mindenkit, hogy ő is segítsen." „Köszönöm. Segíteni fogok. Ahogy manapság mennek a dolgok, azt hiszem szükségünk van lelki vezetésre." „Látta már Bhaktivedanta Swami új Gītā-fordítását?" „Igen, kitűnő fordítás, felhasználom óráimon is." Ahogy mozgalma világszerte tovább növekedett, Bhaktivedanta Swami lelki tanítómestere alázatos szolgája maradt. (...) 1968-ban megrendezte az első híres nyugati Rātha-yātrát. (...) megmutatták a mūrti-*imádatot, a tehénvédelmet, a gazdálkodást és a* gurukulát*, a* bhakták *gyermekeinek lelki nevelésére. Aztán, miután hivatalosan megalapította a Krisna-tudatot nyugaton, Bhaktivedanta Swami visszatért Indiába. Egy amerikai pár elhozta kislányát. „Csak nézzétek, még ő is egy prédikátor. Bárkivel találkozik, megkérdezi, 'Tudod-e ki Krisna? Ő az Isten legfelsőbb személyisége'". (...) támogatók segítségével felépítette a Krisna Balarāma Mandirt Vṛndāvanában, a bombayi templomot és vendégházat a juhu-i birtokon és Māyāpurában megalapozta egy egész város tervét. Caitanya Mahāprabhu megjelenési napján Māyāpurában minden évben összegyűltek a tanítványai a világ valamennyi részéről egy nemzetközi fesztiválra. 12 évi aktív prédikálás során tizennégyszer utazta körbe a földet. Moszkva, Párizs, Tokió, Afrika, Mexikó, Ausztrália. Végül 1977-ben utolsó utazására indult. Szerető tanítványaival körülvéve november 14-én hagyta el a testét és távozott a lelki világba egy fergeteges* kīrtan *közben. Emlékére tanítványai élethű szobrot állítottak abban a szobában, ahol az utolsó perceit töltötte. Bhaktivedanta Swami tovább él tanításában és tanítványain keresztül, elhozva az Úr Krisna üzenetét a világ minden részébe a szent nevek éneklésével: Hare Krisna, Hare Krisna, Krisna Krisna, Hare Hare, Hare Rāma, Hare Rāma, Rāma Rāma, Hare Hare.*

3.2. Egy vallásszociológiai kézikönyvben

E. Barker új vallási mozgalmakkal foglalkozó 1989-ben megjelenő híres művének függelékében mintegy lexikoncikkszerűen mutatja be a legfontosabbakat. Ebben a krisnásokról a következőt olvashatjuk:

A Krisna-Tudat Nemzetközi Szervezete (ISKCON)[38] *A* bhakti *jógát, az isten szerető szolgálatának örök tudományát gyakorló hívők egész világot behálózó közössége, amelyet 1966-ban alapított Ő Isteni Kegyelme A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda tiszta hívő, a magától Úr Krisnától eredő sértetlen lelki mesteri láncolat képviselője. A Hare Krisna mozgalom teológiája a 16. században élő szerzetes, Caitanya Mahābprabhu által közvetített* vaiṣṇava *tradícióban gyökerezik. Fő szent könyve a Bhagavad-gītā.*

Nem sokkal azután, hogy Prabhupāda (1896-1977) az Egyesült Államokba érkezett az ISKCON az egyik legmarkánsabb új vallási mozgalommá vált. Borotvált fejű, színes indai ruhába öltözött híveivel, akik táncolva énekelték Hare Krisna kezdetű mantrájukat *a nyugati világ nagyobb városainak utcáin.*

A hívőktől szigorúan aszketikus életet követelnek. Nem fogyaszthatnak húst, alkoholt, kábítószert, a házasság keretében történő gyereknemzésen kívül cölibátusban kell élniük. Hajnali háromkor kelnek, hogy a napot a templom istenségeinek imádásával kezdjék. Mintegy napi két órát töltenek japázással*, azaz 108 szemből álló imafüzérük minden szeménél elvibrálják a Hare Krisna* mantrát*, s ezt 16-szor teszik meg. A hívek egy sor világi feladatot is betöltenek, számosan a közösségen belül dolgoznak, mások a Krisna-tudatos irodalmat osztják szét*

[38] International Society for Krishna Consciousness

(adományokat kérve érte) az utcákon és tereken, s egyre növekvő számban űznek polgári foglalkozásokat.

A nyugati hindu közösségek sok tagja (és az indiaiak közül is sokan) elfogadják az ISKCON-t a tradícióhoz hűséges hitvallásnak, így a Brit Hindu templomok Tanácsa és a Hindu Szervezetek Európai Tanácsa is.

Prabhupāda halála után az ISKCON adminisztratív irányítását egy 22 tagú vezető testület (Governing Body Commission) vette át. Ennek a tagsága nagyobb részben átfedte azt a 11 guruból *álló testületet, akit Prabhupāda a mozgalom lelki irányítására jelölt ki. Tíz évvel Prabhupāda halála után e guruk fele - beleértve a nagy-britanniai misszióért felelős két* gurut *is - elhagyta a mozgalmat, vagy önként, vagy azért, mert kizárták őket.*

Az ISKCON-t sokféle kritika éri. Vádolják őket agymosással, tisztességtelen gazdasági ügyletekkel. Számos hívőt megbotránkoztatott régi vezetőik viselkedése és elhagyták az ISKCON-t, a többiek azonban felvállalva a mozgalmat, kitartottak mellette. (BARKER - 89)

3.3. Ahogyan egy lelki tanítómester megéli

Ugyanezt a történetet egy harmadik változatban Śravanam Swamitól, a magyar krisnások főgurujától hallhatjuk, az ő élettörténetébe ágyazva. 1996 elején készült az interjú, és akkor még gyakran előfordult, hogy Śravanam Swami keresgélte a magyar szavakat, s időnként angolra váltott. A pesthidegkúti templom kertjében, a magyar szemmel nézve luxus lakókocsija[39] tövében beszélgettem, miközben a mindkettőnket itallal kínáló *bhakták* homlokukat a földhöz érintve köszöntötték őkegyelmességét.[40]

Eredetileg budapesti volt a családunk, s 1956-ban a szüleim kimentek Kanadába. Én akkor hatéves voltam.

Akkor nem sok emléked maradt Magyarországról gyerekkorodból.

Csak a Balatonra és a Dunára emlékszem. Meg arra, hogy a Jókai utcában laktunk, és a házszámra, mert azt meg kellett tanulnom.

Ezek szerint Kanadában kezdtél iskolába járni...

Montrealban, ahol előbb angol, aztán francia iskolába jártam. A családunk zsidó *volt, de a szüleim, nem tudom, miért, azt akarták, hogy* református *templomba járjak, s legyek konfirmálva, pedig ők akkor még gyakorló zsidók voltak.*

Eléggé kalandos lelki történet. Mennyire mélyen érintett?

Csak azért jártam templomba, mert vasárnap felkeltett az anyukám, és feltett a buszra. Talán azért a református, mert volt valami tapasztalatuk a II. világháborúról. Még ha mentem is templomba, soha nem gondolkodtam el mélyen arról, amit hallottam. Én akkor sokat olvastam, de az olvasás és a tanulás általában mindig a külső világról szólt, s nem a belső lelkiről.

A Bibliát sem forgattad?

Csak amit szükséges volt tudnom a konfirmációhoz, de semmi komoly hatása nem volt. Az egyik református paptól megkérdeztem, hogy miért enged egy jó Isten rossz dolgokat a világban. Azt felelte, hogy „Sokan felteszik ezt a kérdést, de nem tudom, hogy tudok-e neked választ adni." Jó, hogy őszinte volt, de a válasz hiányzott.

[39] Voltaképpen mégis szerény otthona, hiszen sem háza, sem állandó lakása nincsen.

[40] Kérdéseim és megjegyzéseim aláhúzva, a dőlt betűs kiemelések az én értelmező kiemeléseim.

A high schoolt elvégezve mire készültél?

Anyukám készített, hogy 1966-ban egyetemre menjek, s igazából nem tudtam, hogy mit válasszak. Hát sokat beszéltek a szüleim a mérnökségről, bár apukán textilvegyész volt, de mindig mérnök akart lenni, ámde abban az időben Magyarországon, ugye, erre nem volt lehetősége. Először elektromérnöknek tanultam, aztán átmentem fémkohászati mérnök szakmára.

Szóval, szüleid kedvéért vállaltad a mérnökséget? Nem lázadoztál?

Nem, mert úgysem tudtam jobbat kitalálni.

Mi érdekelt kamaszkorodban?

Nekem nem volt sok barátom. Szerettem egyedül lenni, rövid novellákat írni, költeni. *Máskülönben, sajnos, a televíziót néztem és mentem horgászni. 1969-ben pedig megházasodtam.*

19 éves korodban?

Igen. Ez egy nagy szerelem volt. Ő csak 15 éves volt, én sem tudtam, hogy mit csinálok. Inkább csak így irányítottak a körülmények. Nem hiszem, hogy igazi komoly választást csináltam volna addig, amíg meg nem érintett a Krisna-tudat. Szóval a szerelem elkopott egy pár év után. 1971 körül már nem szerettem annyira ezt a mérnöki dolgot, és elhagytam az egyetemet. Ugyanakkor már belülről éreztem, hogy a házasság nem működik.

Szóval kettős válságba kerülsz? Professziód is válságba kerül és a magánéleted is?

1971-ben, már huszonkét éves voltam, s kezdett idegesíteni, hogy megy az idő, s én még nem is tudom, hogy mit akarok csinálni. Lehet, hogy akkor ébredtem tudatára, hogy én egy külön személy *vagyok. Előbb szüleim vágyai kellett legyek, aztán feleségem férje. Ezért elkezdtem ezt* a belső kutatást*; kezdtem olvasni más könyveket. Nem saját magamtól jött ez, mivel voltak barátaim az egyetemen, s aztán másokkal találkoztam...*

Milyen fajta könyveket?

Hesse *Siddhartája és* Jung *könyvei, aztán a hippik között divatos könyvek, mert a hippi kultúrában ez a belső kutatás kezdett divatossá válni. Kezdtem én is gondolkodni, hogy van-e valami más is, mint csak a külső kötelességek.*

Feleséged mennyire volt ebben partnered?

Támogatott. Még vezetett is, de ugyanakkor ami rossz dolgot tanultam a világban, azt tőle tanultam, például a kábítószerrel való kísérletezést.

Akkor ő még igazából serdülő volt, mégis ilyen nagy hatással volt rád?

Engem mindig valaki más vezetett. Tulajdonképpen az anyukámtól mentem a feleségemhez.

És mik voltak azok a hippik körében divatos könyvek?

Buddhista könyvek, és mindenféle keleti dolog. Indiai ruhát viseltek. Indiai barátot is találtam köztük, többet is, s tőlük tanultam valamit az indiai kultúráról és az indiai lelki életről. Elkezdődött mint érdekesség*, de a filozófia vagy a teológia nem ragadott meg, a kultúra viszont igen. Amikor először elolvastam a Bhagavad-gītā-t, nagyra értékeltem a benne rejlő filozófiát. És akkor valahogy megkaptam Śrila Prabhupāda egy másik könyvét, a Könnyű utazás más bolygókra címűt. Ezt könnyebben meg tudtam emészteni.*

Ekkor már kapcsolatba kerültél a Hare Krisna mozgalommal?

Gyakran láttam őket, de amikor megkaptam a Gītā-t akkor még nem is tudtam, hogy kapcsolat van a Hare Krisna és a Gītā között. Nem tudtam, hogy mit csinálnak vagy miért csinálják, de gondoltam, hogy valami jó dolog. Nem azért, mert nyitott voltam, hanem inkább könnyen

befolyásolható. *Azt hiszem, máig nem vagyok kifejezetten nyitott személyiség. Próbálok az lenni, de a természetem valamennyire rögzített. Valami történt velem, de még nem tudtam, hogy milyen irányba megyek. Először is otthagytam az egyetemet. A szüleim ezért nagyon szomorúak voltak, hiszen mindössze négy hónap hiányzott. És persze én szerettem őket, s nem akartam, hogy ők szenvedjenek. A másik oldalon pedig a kapcsolatom a feleségemmel nem volt jó, s ugyanakkor azt sem tudtam, hogy mi történik a világban. És akkor mindebben a konfliktusban kezdtem - először életemben -* imádkozni *Istenhez.*

Melyikhez?

Nem tudtam, hogy melyikhez, pedig akkor már a Gītā-t is olvastam. Csak általánosan Istenhez. Annyira kétségbe voltam esve, s olyan iránytalan volt az életem, hogy nem volt senki más.

Tegezted vagy magáztad, egy távoli öregúrnak képzelted vagy egy közeli barátnak vagy valami melegségnek?

Inkább egy távolabbi személynek, aki valahol volt, akit nem ismertem, de aki felé kénytelen voltam fordulni. Nem tudtam semmit Róla, de bíztam benne, hogy valahol ott van. Még nem történt semmi dramatikusan, de a dolgok kezdtek tisztábbak lenni, s kezdtem megérteni, hogy most nekem kell eldöntenem, hogy mit fogok az életemmel csinálni. Akkor elkezdtem járni a Hare Krisna-templomba, havonta, kéthetente, hetente. Ennek az eredménye az volt, hogy folyamatosan olvastam a Gītā-t, aztán pedig a krisnás újságokat. És egyszer csak rádöbbentem, hogy én most krisnás leszek, ez lesz a vallásom.

Szakítsuk meg a te személyes történetedet itt, s kapcsoljuk be a történetbe az egész Hare Krisna - micsodát is - mozgalmat, vallást vagy új vallási mozgalmat?

Ez ősi vallási mozgalom*, ami újra átkerült a nyugati világba. Aki Viṣṇu-hívő, az* vaiṣṇava*. Rāma és Krisna Viṣṇu inkarnációja. A többféle* vaiṣṇava *vonal egyike a Gauḍīya vaiṣṇavizmus, ehhez azok a* vaiṣṇavák *tartoznak, akik Úr Caitanyát követik, aki 1486-ban nyilvánult meg Bengálban, és bevezette Isten szent nevének* kongregációs *dicséretét.*

Egy érdekes szociológiai tanulmányban azt olvastam, hogy Śiva az, aki talán érzékletesebb vagy dinamikusabb, változást képviseli, míg vele szemben Viṣṇu inkább az állandóságot, az elvontságot.

Három fő mūrtija *vagy személye van ennek az univerzumnak: Brahma, aki teremt; Viṣṇu, aki fenntart mindent; Śiva, aki meg pusztít.*

Ő lenne a rossz Isten?

Nem. Pusztít úgy és azért, hogy anyagot az eredeti formájába visszaállítsa.

Tehát dinamizál, mozgatója a fejlődésnek?

Igen. Brahmát és Śivát félistenekként fogadják el, Viṣṇut pedig Istenként.

Tehát a keresztények egyetlen istenének leginkább Viṣṇu felel meg. És Krisna? Talán Jézusnak?

Nem. Krisna és Viṣṇu nem különbözőek. Viṣṇu a funkcionális fenntartója ennek az univerzumnak, ő a Felsőlélek, belső irányító mindenki szívében. Krisna inkább az eredeti Isten, akinek a fő célja élvezni magát szeretetteljes kapcsolatban az ő szolgáival, s Viṣṇu inkább az ő hiteles formája.

És kivel könnyebb kapcsolatba kerülni?

Mind a kettővel. Csak a hangulat valamennyire különböző. Viṣṇu Krisna személyiségének egy aspektusa.

Krisnát kiadványaitokban tizenhét-tizennyolc éves körüli fiú képében ábrázoljátok, aki, gyönyörűséges, szép, az európai ízlés számára inkább nőies, mint férfias, ám lehet, hogy magát a nemek fölötti szépséget, a tökéletességet kellene belőle kiéreznünk. És Viṣṇut hogyan szokták ábrázolni?

Viṣṇu négykarú, de van amikor nyolc, tíz, néha ezerkarú. Kétségkívül Krisna közelebb áll az emberibb viselkedéshez és formához, Viṣṇu pedig nagy palotákban, lelki világban nagy gazdagsággal, bőséggel körülvéve.

Tudom, hogy szinte lehetetlen lefordítani egyik vallást a másikra, mégis emlékezteti a keresztény embert Viṣṇu a Szentháromság Atyaistenére, Krisna pedig Krisztusra...

Sokan a Brahma-Śiva-Viṣṇu háromságot azonosítják a keresztény Szentháromsággal, de azok egyáltalán nem párhuzamosak ezekkel. A keresztény szentháromságnak más Krisna-tudati párhuzama van: az Atya az Krisna, a Szentlélek inkább a Felsőlélek, a Fiú meg a guru*, a* guru *személyisége.*

Így kerül hát a képbe guru Prabhupāda, egy vallásos vaiṣṇava család tagja, aki nem guru, hanem gyógyszervegyész, akit mint buzgó Krisna-hívőt lelki tanítómestere szólított föl, hogy terjessze a Krisna-tudatot az egész világon. Krisna is az 5000 éves Bhagavad-gītāban már azt mondja Arjuná-nak, hogy „Aki ezt a tudományt tanítja, amit most Én adok neked, az a személy a legkedvesebb Nekem". Ha a missziós elv ilyen mélyen gyökerezik a hinduizmusban, miért nem gyakorolták?

Gyakorolták, de ez általában az Indiában maradt. India az utolsó 1200 évben előbb iszlám hatás alatt volt, s aztán jöttek a keresztények. Az iszlámmal voltak a mogul és az arab szultánok és királyok, s a keresztényekkel meg voltak az angol politikusok, királyok. Erre a hinduizmus befelé fordulással reagált. Ötszáz éve Úr Caitanya azt mondta követőinek, hogy „magyarázd Krisna tanítását a világon minden városban és faluban". Erre több századig készültek. Prabhupāda lelki tanítómestere, Bhaktisiddhānta Sarasvatī Ṭhakūra már küldött tanítványokat Németországba és Angliába, de valahogy hiányzott belőlük az az igazi erő vagy lelkesség. 1959-ben Prabhupāda mint minden igazi hindu, ha gyerekei felnőnek, elfogadta a lemondott szintet, vagyis lemondott minden más kötelességről, családjáról is, s elkezdett teljesen Istennek élni és prédikálni.

Aztán eljött Amerikába a hippik közé, akik, mint jelezted, eléggé nyitottak voltak a spiritualitásra.

Más szempontból viszont nem nagyon voltak képesek a lelki életre, mert ragaszkodtak a szexhez és a kábítószerekhez. Ugyanakkor elfordultak a materialista élettől, s kerestek, kutattak valami lelki életet, ami náluk valami vegyes kombináció és spekuláció volt, amit olvastak, tapasztaltak a kábítószerek alatt, s azt összefőzték valami béke- és szeretet-felfogással.

Tudjuk, hogy a keserves munka és minimális kezdeti sikerek után öt-hat év alatt elterjedt az egész világon. Gondolom hozzátok, Montrealba eléggé hamar eljutott.

Igen, ott már 1969 óta volt egy templom, s én úgy döntöttem, hogy oda megyek körülbelül 1972 végén, de a feleségem nem akart. Én már akkor a lemondott életszinten *kezdtem gondolkodni, s nem akartam családi életet, de ez neki nem volt megfelelő, s úgy döntött, hogy ő ebből kimarad. Akkor én 1973 áprilisában elmentem a templomba szerzetesnek. Prabhupādával először 1975-ben találkoztam. Addigra már több ezren voltak tanítványai, de azért négyszer-ötször találkoztunk és beszéltünk egymással. Ő minden volt számunkra: az ő könyveit tanultuk, az ő kazettáit hallgattuk. Ő adott tökéletes irányt az életemnek.*

Az arcából egyszerre sugárzik valamiféle szigorúság, keménység, valamiféle emelkedettség, szentség, de jóság és bölcsesség is.

Én mindig mosolyogni látom. A lelki tanítómester nemcsak tanító, hanem a legjobb barát is. *Amit én a Krisna-tudatról és a lelki életről tudok, azt csak tőle tanultam.*

Ez a négy-öt beszélgetés ilyen erős hatással tudott lenni?

Legalább ennyire a könyvei is. Még ha el is távozott, mindig érezzük személyes jelenlétét *és irányítását.*

Hogyan kerültél Európába, és vissza Magyarországra?

1975-ig Montrealban voltam, aztán elküldtek egy pár évre Winnipegbe, onnan Minneapolisba, aztán Chicagoban voltam 1980-ig, ekkor elküldtek Angliába, mint a GBC tagját. 1986-ban pedig valaki megtudta, hogy én magyar voltam.

Jól mondod, „magyar voltam", hiszen alig használtad anyanyelved. Jóformán újra meg kellett tanulnod.

Igen, mert ide küldtek, ahol már akkor két éve senki sem képviselte az egyházat. Mondták, hogy az én beszédem olyan, mint egy hétéves kisfiúé. Még most sem tökéletes.

Helyzeted azért hallatlanul érdekes, mert két, vagyis inkább három különböző kultúrát képvisel működési területed, hisz Írország és Anglia is eléggé eltérő. Nyilván mindhárom helyen másként alakult a Krisna-tudat története. Tudjuk, hogy a Beatles együttes egyik tagja erősen szimpatizált a Krisna-mozgalommal, vagyis Anglia egyik legnépszerűbb embere propagálta ott a Krisna-hitet. Magyarországon pedig inkább hátszéllel indult, hiszen a rendszerváltás előtt illegális mozgalom volt, s a rendszerváltás után támadások tüzében vált legitimmé. Ennek egyik oka éppen az lehet, hogy az európai kultúra identitását fenyegetőnek érezheti, de legalábbis idegennek, lefordíthatatlannak.

Én sosem gondoltam erre, mert a hetvenes években annyira kutattak a fiatalok az indiai kultúra után *és öltözetünket, füstölőinket, énekünket mindenki ismerte, elfogadta nyugaton. Ide persze 1989 előtt civil ruhában és parókában jöttem. Most úgy látom, hogy a magyaroknak nagy érték India. Nem találtam nehéznek átadni, sőt azt láttam, hogy Magyarországon többen ismerték és olvasták a Bhagavad-gītā-t, mint bárhol máshol, pedig Angliának kétszázötven éves kapcsolata van Indiával, s ott egymillió indiai lakik.*

Tudjuk már, hogy Amerikában az első nagy hullám után csökkent valamennyire a hívők száma, legalábbis a szigorú szabályokat betartóké. Mennyire lehet a Krisna-tudat bárhol is Indián kívül tömeges vallás?

Nem az volt Prabhupāda vágya, hogy végtelenül sok templomunk legyen, hanem, hogy elegendő legyen. Annyi, hogy mindenki láthassa, hogy mi a sztenderdje a Krisna-tudat gyakorlásának, s aztán ő is tudja azt otthon gyakorolni. Prabhupāda azt mondta, a hívek inkább maradjanak ott, ahol vannak, s valamennyire változtassák meg az életstílusukat.

Ebben a haszonelvűséggel, kényelmességgel, fogyasztással jellemezhető világban a családos laikus krisnások számára borzasztóan magasnak tűnhet ez a követelményrendszer.

Minden relatív. Prabhupāda éppen hogy kevesellte.

Milyen mértékben lehet engedményeket tenni az európai szokásokat figyelembe véve? Egyáltalán mit szólt ehhez az indiai hinduizmus? Például a Krisna-tudat európai papjaihoz és szerzeteseihez?

Az ortodox hindu papok nem szeretik, pedig Caitanya Mahāprabhu fő tanácsadói muzulmánok voltak. Prabhupāda megváltoztatott dolgokat. Hogy a nők a templomban lakjanak, ez Indiában nem létezett. És Prabhupāda megházasította a lányokat és a fiúkat, ami egy indiai sannyāsinak *nem lett volna dolga, mert ez a papoké.*

Nem képzelhető el, hogy még nagyobb engedmények vagy változások fognak bekövetkezni?

Amikor Prabhupāda először eljött New Yorkba, akkor már voltak ott más hindu swamik*, akik javasolták neki, hogy ilyen hidegben vegyen nyugodtan nadrágot, egyen húst, de ő azt felelte, hogy* nem csak egy filozófiát vagy vallást jött el bemutatni, hanem egy kultúrát*, egy lelki kultúrát, ami eredetileg a védikus kultúra volt, ami nemcsak Indiának, hanem a világnak a kultúrája. Azt mondta: „Én nem azért jöttem, hogy felvegyem az amerikai szokásokat, hanem hogy bemutassak egy másikat." Így hát mi is megtanultunk kézzel enni. Több dologban viszont Prabhupāda közeledett az itteni világhoz, de sok mindenben nem engedett. Mi azt szeretnénk, hogy Magyarországon minden nő szárit viseljen, és ne meztelenül járkáljanak vagy szoros nadrágokban vagy fekete bőrszoknyákban, ugyanis nem hiszem, hogy ezeknek van valami kapcsolata a magyar kultúrával. Emlékszem, amikor kicsi voltam, hogy a szüleim vásároltak nekem igazi hímzett nadrágot, inget. Én úgy emlékszem, hogy így néztek ki az igazi magyarok. S most mi van? Amerikai ruha, amerikai kocsi, amerikai televízió, amerikai szavak, a magyar szavak fele eltűnik. Ez ellen tiltakozott Prabhupāda.*

Egy katolikus hívő számára a II. vatikáni zsinat után már nem gond modern tudomány és a Krisztus-hit összeegyeztetése. Azt lehet mondani, hogy a viharos előzmények után most a hit és a tudomány lényegi elveik feladása nélkül békésen dialogizál. Ezzel szemben egy értelmiségi Krisna-hívő nem kell féljen attól, hogy fel kell adnia identitását mint tudósnak, tanárnak, aki, mondjuk az evolúciót vagy a pszichiátriát tanítja és kutatja?

A Krisna-tudat az első tanítása az, hogy a lényeg a mi énünk teljesen különbözik a testtől, elmétől és a pszichétől. *A prioritás tehát a* lélek*, ami nem kell csonkítást jelentsen, hanem csak a prioritás megváltozását.*

A hangsúlyok, a belső arányok változásában hogyan segítenek a guruk? Mennyire próbálják sürgetni a folyamatokat? Mennyire vállalják át a döntéseket? Közismert az agymosás vádja.

Krisna az eredeti guru*. Miután befejezi a Bhagavad-gītā-t, azt mondja, hogy „Most megmondtam neked, válaszoltam a kérdésedre, s most tégy úgy, ahogy jónak látod."*

Arjuna azt kérdezte, hogy „Én most illúzióban vagyok, most mit csináljak? S miért vagyok ebben a helyzetben?" Krisna pedig megválaszolta, hogy miért van ilyen nehézségben, hogy mi a megfelelő út számára, egy király, egy harcos számára, majd hozzátette: „Most csinálj, amit akarsz." Szóval a kapcsolat a lelki tanítómesterrel formális és abszolút, de egyáltalán nem jelenti azt, hogy elveszi tőled a szabad akaratot.

3.4. Gyorsmérlegelés

A Krisna-tudat nem új vallási mozgalom (még ha működését, szerepét, funkcióit tekintve mutat is velük némi hasonlóságot) a *vaiṣṇavizmus* megújulási mozgalma, miként a katolikus karizmatikus mozgalom sem szekta vagy kultusz, hanem a katolikus egyház megújulási mozgalma.

A vallási mozgalmakat kutató protestáns teológus, H. Cox a *bhakti* hagyományt a *keresztény pietizmushoz*, annak is népi változatához, például az apallachi népi vallássághoz érzi hasonlónak, amennyiben erőteljes érzelmek, Isten nevének éneklése és tánc, Isten dicséretének szellemi élvezete és puritán erkölcs jellemzik, s a hangsúly itt is, ott is nem a világ isteni szellemben való formálásán van, hanem *az eljövendő másik világon*. Úgy véli, hogy a férfi szempontú Újszövetség hívei tanulhatnak a Krisna-tudattól, amelyben fontos szerepe van

Rādhā[41] és Krisna kapcsolatának. Prabhupāda sikerét személye varázsán kívül a fogyasztói kapitalizmus kései fázisában tartó amerikai társadalom kulturális készségével és éhségével magyarázza. A 60-as években a buddhista és a taoista eszmékkel együtt a hindu eszmék elsősorban az *ellenkultúrákra* gyakoroltak hatást, benne a pop-sztárokra, így a Beatles együttes tagjaira és Alan Ginsbergre is. Számomra máig kérdés hogyan fogadhatták el az ellenkultúrához tartozó fiatalok egyáltalán a tekintélyt? Lehetséges persze, hogy éppen a hiteles tekintélyre éheztek. H. Cox „a hiteles tekintély szolgálatának szabadsága" élményével érvel. Prabhupāda ilyen személy volt a köré gyűlő, s mellette kitartó hippik számára. Ők azonban csak kicsiny töredékét képviselték Amerikának. Természetesen az amerikai átlagpolgár, aki Amerikát Isten újonnan választott népe tejjel-mézzel folyó lakóhelyének tekinti, nemcsak megcsodálni való egzotikumot lát a krisnásokban, hanem szorongást és félelmet okozó idegenséget is. A produktív világ számára sok minden öncélúnak tűnt abból, amit a krisnások műveltek, annak ellenére, hogy például az „improduktív" repetitív ima majdnem mindegyik vallásban megjelenik, hogy a vallási kötelezettségnek a szülők iránti köztelezettség fölé emelését Jézus is megköveteli. (GELBERG - 83)

A. Sharma is úgy véli, hogy a nyugat magába szívja a *spiritualitást*, de hozzáteszi „korántsem annyira azonban, mint a spiritualizmust". Az ISKCON igénybe veszi a *nyugat prosperitását*, de nem a materializmusát. Az ortodox indiai hinduknak azonban ez is sok, nem tetszik nekik, hogy az Egyesült Államokból finanszírozott templomot építenek a krisnások Bombayban és Vṛndāvanaban. Sharma úgy látja, hogy a papi rangra emelt európaiakkal szemben a hinduk eléggé ambivalensek, hiszen Indiában a papság papi családokhoz kötődik. Azok, akik el is fogadják az európai krisnás papokat, nem adnák hozzájuk lányukat. A spirituálisan univerzalisztikus hinduizmus Indiában szociálisan még mindig erősen etnocentrikus. Ugyanakkor a Hare Krisna mozgalom nyugati megjelenése növeli a hindu önérzetet, hiszen látniuk kell, hogy az ISKCON különbséget tesz a nyugat és a westernizáció között, s *engedményeket csak a rítusokban és az életformában* tesz. (SHARMA - 86)

L. D. Shinn a hinduizmus és buddhizmus kutatója, aki a Krisna-tudat pszichológiai vizsgálatával foglalkozott, úgy véli, a sikeres misszió egyik fontos oka a *guru-igény*, ami nem teljesen idegen az európai kultúrától sem, ahol szenteket, prófétákat, pápákat tisztelnek. Igaz a zsidó és keresztény kultúrában megkerülhető a *guru*, míg a *vaiṣṇavizmusban* ő a tolmács, ő a postás a hívő és Isten között. Gondot okoz a racionális és szkeptikus európaiaknak a *guru* tévedhetetlensége. Az újdonsült nyugati Krisna-hívő nem ismerve a szent hagyományt, nem tudja kontrollálni *guruját*, ami egyébként a *vaiṣṇava* hagyományban megengedett. A nyugati hívő hajlamos elfelejteni, hogy nem a *gurunak* szól az imádat, a földig hajoló tisztelet, hanem Krisnának, aki állandóan ott van a háttérben. Az először tanító - tanítványi közösségekre épülő *missziós mozgalomból, kultuszszerű csoportokból* D. Shinn szerint egyre inkább *komplex nemzetközi vallási intézmény lett*. Az első időben a *nagyon egyszerű és informális lelki program* (a *kīrtana*, vagyis a szakrális tánc, *japa*, vagyis a „Hare Krisna..." kezdetű ima sokszori ismétlése, az oltár előtti hódolat) évek multával *sztenderdizált rendszerré* alakul, amelyben az ősi szanszkrit vallási szövegek kerültek a középpontba. Másfelől a tevékenység fajták megsokszorozódtak, s a GBC-ben Prabhupāda spirituálisan mintegy szétosztotta, szociológiailag mintegy *intézményesítette* önmagát a különböző feladatokra. Komoly fejtörést okozhat a Krisna-hívőknek a GBC (mint az alapító lelki örökösei) és az istennel közvetlen kapcsolatban lévő *guruk* viszonyának a megítélése, hiszen szervezetileg az előbbi az utóbbiak fölött van, méghozzá nemcsak operatíven, hanem mint Prabhupāda lelki örökösei. (GELBERG - 83)

A Krisna-mozgalom történetében kétségkívül fordulópontot jelentett az alapító *ācārya* (lelki tanítómester) halála, bármennyire is előkészítette híveit Prabhupāda a föllépő szellemi

[41] Krisna legbensőségesebb örök társa, aki a lelki gyönyör energiájának a megtestesülése.

vákuumra, válságra, konfliktusokra. Nem találván sem tanítványai, sem a mozgalmához közel álló, a Gauḍīya Māṭha-hoz[42] tartozó indiai *guruk* között megfelelő utódot, létrehozta a 11 általa avatott *gurubó*l álló vezető testületet, a GBC-t, de fenntartotta magának a jogot a fontos döntésekben, s több alkalommal felülbírálta határozatait.[43] A Krisna-mozgalom egyik prominens és a szociológiában is jártas tudós vezetője, Tamāl Kṛṣṇa Goswami a mozgalom válságos történetét elemző, saját szerepét is igen önkritikusan megítélő írásában M. Weber nyomán találóan *az alapító guru karizmája rutinizációjának* nevezi azt a máig tartó folyamatot, ahol az a kérdés: mi a legmegfelelőbb módja Prabhupāda karizmája rutinizációjának. (TAMĀL - 97). Sokan ugyanis kétségbe vonták a tizenegy GBC-tag *guruságát*, azzal érvelve, hogy a mozgalom egyetlen *guruja* továbbra is Prabhupāda, a tizenegyek csupán *ṛtvikek* (avatással meghatalmazott papok). Az e nézetet valló eretneknek nyilvánított csoport[44] hatására E. B. Rochford felmérése szerint a tagság negyede volt ezen a véleményen. (ROCHFORD - 85) Az ISKCON vezetése azzal érvelt, hogy egy gyarló, de Prabhupādahoz hűséges *guru* szavain és cselekedetein keresztül mégiscsak az alapító *guru* szólal meg. Az *alapító gurunak kétféle autoritása intézményesítődött*; az adminisztratív vezetői és az avatói. Az előbbi könnyebben ment, bár e téren is voltak óriási nehézségek. A *guru* lényegénél fogva inspirált, karizmatikus, spirituális abszolút hatalom. A nyolcvanas évek elején elsősorban ISKCON-on kívüli csoportok, de a mozgalmon belüli elégedetlenek közül is számosan kívülről próbáltak *ācāryakat* behozni, mert a tizenegyeket éretleneknek és alkalmatlanoknak találták.[45] Erre bőven volt okuk és bizonyítékuk is, mert három guru - köztük Tamāl Kṛṣṇa Goswami is - botrányos ügyekbe keveredik.[46] Bonyolította a helyzetet, hogy közben a GBC új, immár nem Prabhupāda által avatott tagokkal bővült, s a vezető testületen belül megalakult kiváltságosak csúcsszerve a Guru Board, amelynek tagjai egy-egy zónában (mint zóna-ācārya) teljhatalmat kaptak, de a többi zónában is komoly befolyásuk volt. A templomokban státusuk Prabhupādáéval volt egyenlő. Mindezt az általuk avatottak rendjén valónak találták, nem így a Prabhupāda által avatottak, akik nem találták elegendőnek sem teológiai tudásukat, sem eléggé elmélyültnek Krisna-tudatukat. Mindeközben az ISKCON rendkívül súlyos gazdasági helyzetbe kerül, a könyvosztás már alig hoz valamit, s míg a GBC továbbra is a könyvosztást erőlteti, az egyes zónák rögtönözve, kapkodva más és más megoldásokkal próbálkoznak,

---

[42] Gauḍīya misszió: templomok és prédikáló intézmények Krisna-tudatú szervezete, melyet Śrīla Bhaktisiddhānta Sarasvatī alapított.

[43] Például 1972-ben, amikor az akkor már 12 GBC-tag közül 8-an centralizálni akarták az ISKCON vezetését, erősen megkurtítva a templomok gazdasági és jogi autonómiáját.

[44] Akik New Jaipur néven közösséget hoztak létre, s bár egyes GBC-vezetők részigazságaikat elismerték, a GBC kizárta Vedic Village Review című kiadványuk szerkesztőit és kiadóját. (TAMĀL - 97)

[45] Az egyik legerősebb és a krisnásokra legnagyobb befolyással rendelkező csoport az Indiában élő B. R. Śrīdhara Mahārāja körül alakult ki, aki Praphupāda legközelebbi guru társa volt, akit halála után a GBC mellé fő tanácsadónak ajánlott, akinek életében is többször kérte ki véleményét. Ő a Gauḍīya Matha-ban azok közé tartozott, akik a GBC helyett utód-ācārya mellett érveltek. Ő lett később az ISKCON belső ellenzékének szimbóluma. Végül a GBC elhatárolta magát tőle. Több ISKCON-ból kilépett krisnást ő avatott guruvá, illetve tőle (is) kaphattak új avatást, azok, akik szemében az ISKCON guruk elveszítették hitelességüket. Alakja majd a magyarországi krisnások történetében is felbukkan, a II.2.4. fejezetben is van róla szó.

[46] Jayatīrtha dāsa kábítószert fogyasztott és szexuális vétségeket követett el, Haṁsadūta Swami engedély nélkül fegyvereket halmozott föl és a promiszkuitás vétkébe esett, Tamāl Krisna Goswami pedig Praphupāda kizárólagos képviselőjének hirdette magát tanítványai körében. Mindhármukat súlyosan szankcionálta a GBC.

rendre egymás rovására versengve. (ROCHFORD-85)[47] Már a *gazdasági hanyatlás* előtt *válságba kerül a missziós tevékenység*, hiszen a szerzeti cél a prédikálásról áttevődött a gazdaságira, s ennek következtében még a spirituális értékrend is megroggyant, hiszen az extatikus énekes-táncos prédikációt ügyeskedés[48] váltja föl, a legsikeresebb adománygyűjtők alkotják a spirituális elitet, külön étkeznek, s őket küldik Indiába. Ez a tendencia csak fokozódott a gazdasági hanyatlás időszakában, mert ekkor még jobban *erőltetik a versenyszellemet*, azzal indokolva, ez a missziós munka érdekében történik. Amikor ez sem jár sikerrel, a kolduláshoz következik. Mellette azzal érvelnek, hogy ez jobban összekapcsolható a prédikálással.[49] Ez persze sokaknak nem tetszik, és kilépnek. (ROCHFORD-85) Ugyanebben az időszakban sok támadás éri az ISKCON-t, merő rágalmak és jogos kifogások egyaránt, hiszen a kultusz-ellenes mozgalmak bőven csemegézhetnek a belső viszályok igen gyakorta nem éppen épületes eseményeiben. A hetvenes években egyébként jó néhány világot elutasító más mozgalom stagnált vagy hanyatlott (így az Egyesítő Egyház, az Isten Gyermekei, Népek Temploma), ezután valamennyinél megjelennek a világhoz alkalmazkodás jelei. Rochford és Robbins szerint a krisnásoknál mind gazdasági balsikerek, mind a belső széthúzás a *karizma sikertelen rutinizációjának* eredménye, ami a következő szakaszban határozottan sikeresebbé válik. (ROCHFORD-85, ROBBINS-88) 1987-ben a GBC nagy nehezen úrrá lesz a válságon, s eltörli a zóna-ācārya rendszert, megduplázzák a GBC-tagok számát oly módon, hogy néhány kritikust is kooptálnak. Az ISKCON életveszélyesen összezúzódott, de túlélte, állapítja meg Tamāl Kṛṣṇa Goswami. (TAMAL-97) Annak ellenére, hogy Prabhupāda vonala megerősödik, immár a GBC-n keresztül, a *guruk* rovására, ebben az évtizedben nagyon sokan elhagyják az ISKCON-t, köztük Prabhupāda tanítványainak jelentős része, és akik maradnak, azok is *erőteljesen marginális helyzetbe* kerülnek. Akikben a szervezethez való adaptáció erősebb, általában maradnak, azok közül, akikben viszont a spirituális adaptáció a domináns, sokan megrendülnek és elhagyják, ha nem is a Krisna-tudatot, de az ISKCON-t igen.[50] Az 1987-es fordulat után a GBC egységesebb és kollegiálisabb testület lett, ahol a *guru* és nem *guru* tagok immár egyenlők. Az ISKCON-*guruk* immár világosan látják és viselkedésükkel tanúsítják is, hogy Prabhupāda ha nem is maga Isten volt[51], egyszeri és utánozhatatlan *ācārya*. Az ISKCON-t érő kihívások, kritikák, eretnekségek és válságok ezzel azonban nem értek véget, csak kezelésük lett sikeresebb. *A guruság és demokratikus vezetés ellentéte*, úgy tűnik, egy

[47] Például más zónákból adománygyűjtésben és kereskedésben tehetséges híveket csábítanak át, egyes zónák pedig kereken nemet mondanak központi döntésekre.

[48] Ennek egyik legjellemzőbb - és egyben legbizarrabb - példája, amikor a pápa amerikai látogatása idején a „legügyesebb" krisnások a pápa arcképével ellátott jelvényeket árultak, korántsem a tudatosan hirdetett vallásközi kiengesztelődés, hanem inkább az „érték-indeterminizmus miatt". (ROCHFORD-85)

[49] A könyveladás 1978 és 80 között harmadára csökken, s már soha többé nem éri el az 1976-1978-as csúcsot. Egy üzletemberekből álló Krisna-hívő csoport javaslatot tesz másféle gazdálkodásra, a GBC feloszlatja a csoportot, melynek egyes tagjai kilépnek. Rochford szerint egyedül a West Virginiában alapított védikus telep, a New-Vribdaban közösség talál olyan megoldást, melyben a gazdasági és lelki célok harmonizáltak, s mely gazdaságilag is igen sikeres: idegenforgalmi és egyben missziós központtá fejlesztik érdekes látványosságokat kínáló településüket. Ez a vállalkozás sokban javított az amerikai Krisna-mozgalomról kialakuló egyre negatívabb képen.

[50] A spirituális krízis okait Rochford felmérése szerint a Praphupāda-tanítványok jellemző módon jellemzően inkább a szervezet rossz működésében látják, az új guruk tanítványai inkább az alapelvek elvetésében és a hit gyengülésében, előbbiek tehát inkább a vezetésben (elutasítva annak ideológiáját), utóbbiak inkább a tagságban, önmagukban keresik a hibát. (ROCHFORD-85)

[51] Mint ezt 1970 körül tanítványai egy része terjeszteni kezdte, és ez ellen az alapító guru nagyon határozottan föllépett.

ilyen vallás velejárója. Az utódlás kérdése sem záródott le mindenkiben. Újra és újra felmerül az alapokon való túllépés, a kevéssé favorizált szent könyvek titkaiba való beavatódás, a spontánabb és kreatívabb áhítat igénye. Legutóbb Nārāyaṇa Mahārāja és szép számú hívei képviselték ezt a fajta - a GBC szemében - elhajlást, köztük prominens ISKCON-tagok is. Ezek a hívek, akik részt vettek a Nārāyaṇa által kezdeményezett alternatív vallásgyakorlásban, úgy érezték lényegesen elmélyültek a Krisna-hitben, s nem akarnak továbbra is neofiták maradni, szeretnének még jobban elmélyülni. (TAMĀL-97) Ilyenfajta „rajongók" és „bennfenteskedők" mindmáig fölbukkannak, s jelentkezni fognak mindaddig, amíg tudomásuk lesz a *vaiṣṇavizmus* hihetetlen gazdagságáról, amellyel szemben a krisnás vallásgyakorlat a „rajongók" számára szegényesnek, primitívnek, unalmasnak tűnhet, főleg azok számára, akik India titkai után kutatva jutottak el a Krisna-hitig.

Joggal kérdezheti az olvasó, miért nem szerepelnek ezek a dolgok a magyarországi krisnás kiadványokban és a magyar krisnásokkal való beszélgetésekben. Azon túl, hogy kényes és kellemetlen témák, két okát látom ennek. Az egyik az, hogy a hazai krisnások döntő többsége számára a történet a nyolcvanas évek végén, a mozgalom stabilizálódása után kezdődik, ami azt is jelenti, hogy egy sor probléma, válságmozzanat már nem jelentkezett Magyarországon. A másik ok az, hogy sokáig, napjainkig tartott (és természetesen még korántsem fejeződött be) a történtek feldolgozása, s Tamāl Kṛṣṇa Goswami tanulmánya még csak most jelent meg a mozgalom angol nyelvű folyóiratában, s ki tudja mikor kerül be a „tananyagba".

T. J. Hopkins (az összehasonlító vallástudomány és a hindu vallás tudósa) amikor a Krisna-mozgalom első éveiben először találkozik Prabhupāda tanítványaival, azt tapasztalja, hogy azok „semmit sem tudtak Caitanyaról, mindössze a Hare Krisna *mantrát*. A *bhajanok*[52] fantáziadúsak voltak (gitárral, bendzsóval, szaxofonnal, harmonikával, a *mṛdaṅga*[53] helyett jazzdobokkal), de nem autentikusak. Aztán a hívek egyre többet és többet tudtak. Egyszer csak autentikus *ārati* szertartással találkoztam. (Addig csak Hare Krisna éneklés és virág- és étel áldozattal) Prabhupāda *tudatosan és türelmesen* formált. Ha elveszett a rítusból a lélek, új elemet vitt be. Sosem mondta 'Ez rossz', 'Ezt nem így csinálják Indiában', hanem új és új példákat adott, s a folyamat sosem fejeződött be. Olyanokat vezetett, akiket soha senki sem vezetett. Ki-ki lehetett úgy, ahogy akart, de nem a templomban, nem a tanítványi közösségben. Mindig praktikus terminusokban szólt. Erősítette tanítványait, hogy meg tudják csinálni. Sosem helyezte magát előtérbe, sosem mondta 'Én adok erőt'. *Tervszerűen, fokozatosan vezette be az autentikus tradíciót*. Mégsem egy amerikai hindu vallási mozgalomba került bele a tradicionális hindu szertartási struktúra, hanem *a Krisna-mozgalom tiszta tradícióit fordította nyugati nyelvre*. Az egész tradíciót ültette át. A Krisna tudat - szemben a TM-mel - teljes kulturális rendszer, életforma." Hopkins úgy véli, hogy a *vaiṣṇavizmus* az inherensen vallási karaktere, a személyes Isten iránti hódolat és szeretet, valamint az alapvető emberi szükségletek fontos helye *egalitárius*, továbbá a nemzeti, vallási, kaszt és nevelési határokat átlépő karaktere tette exportképessé. (GELBERG - 83)

A. L. Basham, az ázsiai civilizáció kutatója szerint szemben a miszticizmus és a gnoszticizmus iránt érdeklődő emberek olyan társaságaival, mint a Rāmakrishna Mission vagy a Teozófiai Társaság, a Hare Krisna valódi vallás, mert *radikális változást* követel az ember életében. Az előbbiekkel ellentétben nem gyakorolja az elvont kontemplációt vagy a tisztán mentális vagy pszichikus technikákat. Itt a meditáció legfontosabb formája a *mahāmantra* éneklése. A Janusarcú hindu tradíció egyik arca a *személyes dualizmus*, a másik pedig a buddhizmussal sokban közös nem személyes monizmus Ez utóbbit a divatos guruk propagálják nyugaton. A *vaiṣṇava*

[52] Szakrális éneklés

[53] Szakrális zenéhez használt dob.

teológia (Rāmānuja) több helyet hagy a személyiségnek. A Rāmānujához közel álló Caitanya tanítás szerint a lélek minőségileg egy Istennel, de mennyiségileg különbözik. A *bhakti* indiai formája eddig nem gyakorolt akkora hatást a világra, mint a buddhista, pedig Basham szerint erőteljes hasonlóság van a krisnás és a keresztény szerzetesség között, mert *a bhakti hagyomány közel áll a keresztény imádságos lelkülethez*, főleg annak Keresztes Szent János, Avilai Szent Teréz által képviselt misztikus ágához. (GELBERG - 83) A *vaiṣṇava* papi ághoz tartozó indiai kutató, Śhrīvatsa Goswāmī szerint a zsidó-keresztény-iszlám vallásban Isten transzcendens lény, az ember pedig a fenomenális szintről próbál hozzá kapcsolódni. A *bhaktiban viszont Isten és ember ugyanazon szinten van*, Krisna pedig Isten létére *teljesen be tud lépni az emberi kontextusba*. Míg más vallásokban ott van a félelemmel vegyes tisztelet, itt csak a szeretet.

Th. Robbins a híveik társadalmi visszailleszkedését megkönnyítő alkalmazkodó és híveiket a társadalom peremére szorító marginális vallási mozgalmakat különbözteti meg. A krisnásokat az Egyesítő Egyházzal és a Családdal együtt a *marginális mozgalmakhoz* sorolja. Elismeri ugyanakkor, hogy ezeknek is vannak rejtett *integratív törekvéseik*, például a kábítószertől való eltérítés, valamint azt is megjegyzi, hogy a totalitárius marginális mozgalmak tagjainak többsége már belépésük előtt is komoly mértékben elidegenedett volt. (ROBBINS - 96)

D. Foss és R. W. Larkin a hetvenes évek közepén fellépő vallási, politikai és terápiás csoportok - közéjük sorolja a Hare Krisna mozgalmat is[54] - közös jellemzőinek tartja az *autoritarizmust*, a *karizmatikus vezetést*, a *puritanizmust* és az *erős intoleranciát*. Úgy véli, hogy a hatvanas évek ifjúsági mozgalmainak lecsendesedése után a kiábrándultság periódusában *kisajátították a hatvanas évek ifjúsági kultúrájának alapértékeit*, a békét, a szeretet, a forradalmat, az én transzcendálását. (ROBBINS - 96) R. Wuthnow ezt kissé másképpen látja. Szerinte még az olyan szokatlan mozgalmak is, mint a Hare Krisna mozgalom *összhangban vannak az amerikai kultúrával* és magukon viselik az uralkodó technológiai világkép jegyeit. Jól látja persze, hogy az ISKCON elítéli mind a materializmust, mind a technológiai szemléletet, ugyanakkor úgy véli, *hogy a spiritualitást ismétlési technikákká alakította át*, s miként a TM, és egyéb jóga-, guru- és a terápiás csoportok, ezt a spirituális technikát a Krisna-mozgalom is piacon értékesíti. (ROBBINS - 96) B. Johnson élesen elválasztja a Wuthnow, valamint Foss és Larkin által egy kalap alá vett mozgalmakat, aszerint, hogy mennyire *nárcisztikus* beállítódásúak. Szerinte az EST-re és a szcientológiára sokkal inkább illik a nárcizmus címkéje, mint az olyan vallási mozgalmakra, mint a Meher Baba, az Egyesítő Egyház és a Hare Krisna, mert ez utóbbiak az *erkölcsi kényszer, az önfegyelem és az altruizmus* ösztönzésével enyhítik a nárcizmust. Ugyanakkor - talán éppen ezért - ezek kevéssé képesek áthidalni az én és a társadalom közötti szakadékot. (ROBBINS - 96)

C. Brooks - szerintem igen szerencsésen - az *újraélesztő* (revitalisation) funkciójú mozgalmakhoz sorolja az ISKCON-t, amelyek lényege, hogy hozzásegíti *a kultúrájukkal elégedetlen* embereket ahhoz, hogy életmódbeli és szellemi igényeiket kielégíthessék. Ilyen újraélesztési-újraéledési mozgalomnak tekinti a korai keresztény egyház, valamint a buddhizmus és az iszlám korai formáit. Az ISKCON sikere az övékéhez hasonlító, szögezi le - talán kissé még korán - Brooks, majd gyorsan hozzáteszi, hogy mint mozgalomnak *doktrinális, szervezeti és adaptációs problémákkal* kell állandóan szembenéznie. (BROOKS - 95) Rochford is így látja. Szerinte 1980-tól a változás iránya a szektából egyházzá válás.[55] Csakhogy az amerikai kutató

[54] Példaként még a progresszív Munkáspártot, az Isten Gyermekeit, a trockista szektákat említi.

[55] Az ő fogalomhasználata szerint az egyház - a szektával szembeállítva - 1) sokkal inkább elfogadja a fennálló társadalom értékeit, 2) publikus elfogadottsága magasabb, 3) kevéssé kapcsolódik a személyes karizmához, sokkal inkább a hivatalos, professzionális és centralizált intézményhez, 4) gazdasági helyzetét inkább a jólét és a szervezettség jellemzi, mint a szegénység és az osztozás, 5) szemben a kicsi és exkluzív szervezett és homogén tagságú szektával az egyház viszonylag nagy és inkluzív és tagságában eléggé heterogén. (ROCHFORD-85)

szerint az ISKCON nem törekedett tudatosan egyházzá lenni, egyszerűen ez volt a védekezés módja, mondhatnánk a fokozódó támadások előli menekülés iránya. Ekkor, a hetvenes évek végén - amikor a belső válság is mélyült - az ISKCON *szervezete egyre inkluzívabbá, érték-orientációjában egyre alkalmazkodóbbá* vált. Míg számos bizonyítékát találhatnánk a tudatos intézményesülésre, Rochford szemében a fő ellenérv az, hogy ha az ISKCON valóban egyházzá akart volna válni, minden elkövetett volna, hogy a közvélemény számára elfogadható legyen. Egyébként 1985-ben Rochford szerint az egyházzá levés fő akadálya éppen az volt, hogy destruktív mozgalomnak tekintették. Úgy vélem, ez a diagnózis bizonyos vonatkozásokban máig érvényes.

4. A KRISNA-TUDAT MAGYARORSZÁGI TÖRTÉNETE

A vallási vagy spirituális témájú műalkotások iránti erőteljes érdeklődésen[56] kívül számos *sci-fi és jóga klub* jelezte a hetvenes-nyolcvanas években a meglehetősen nagy arányú spirituális érdeklődést, főképpen a képzettebb városi fiatalság körében. Így volt ez a többi szögesdrót mögötti szocialista országban, már ahol egyáltalán lehetséges volt. Jellemző példája a magyarországi puhább diktatúra viszonylagos szellemi szabadságának a következő eset. Egy írószövetségi delegáció tagjaként rendhagyó módon viselkedő tolmácsot kaptunk. Vegetáriánus volt, sőt jógázott is. Kiderült, csakis kizárólag azért tanult meg magyarul a több nyugati nyelven is beszélő fiatal hölgy, hogy hozzájuthasson jóga-könyvekhez, ami számára vágyai netovábbja volt. Eléggé jól ismerve a helyzetet, arról nem is akartam faggatni, hogy a hathajógán kívül vajon másfajta is érdekelné-e. Akkor még nem gondoltam, hogy másfél évtizeddel később egy Londonból Moszkvába utazó orosz krisnással beszélgetek majd egy budapesti kávéházban egy amerikai vallásszociológus társaságban. A hetvenes-nyolcvanas években diagnosztizált érdeklődés ma is tapasztalható. Immár nincsen szükség „fedőszervekre", a jóga- és a sci-fi-klubokra, már nyíltan hirdetik magukat a különféle *spirituális programok*. A sokak számára ismerős agykontrollon és dianetikán kívül ilyenek:

REINKARNÁCIÓ
INDIAI JÓGI ELŐADÁSA
az Ifjúsági Házban

A LÉLEK LÁNGJAI A TÚLVILÁGON IS TÚL
Lectorium Rosicrucianum
(Arany Rózsakereszt)
belépés díjtalan

A SZÍV ÚTJA
Hogyan tudjuk a meditációt normális hétköznapi életünkbe
beiktatni és annak pozitív hatásait kihasználni?
Mi a self-transcendens?
Lehet-e félelem nélkül élni és szeretni?
díjtalanul a Vörösmarty Gimnáziumban

SHAJA programok
Śrī Mataji Nirmala devī
minden pénteken
belépés díjtalan

SZEMÉLYISÉGÉPÍTÉS AZ ÖNMEGVALÓSÍTÁS TUDOMÁNYA
- az ember spirituális helykeresése az önös ismerettől a hiteles ismeretig -
az előadást tartja:
Bhakti Kamala Thirta hindu szerzetes
közreműködik Topolcsányi Lalita (Nara színház)
az Ifjúsági házban
Belépő 100.- Ft

[56] Kamarás István: Fogyasztás? Mentálhigiénés terápia? Újjászületés? („Vallásos" művek és különböző világnézetű befogadóik Magyarországon a hetvenes-nyolcvanas években) = Alföld, 1988. 2. sz.

A hazánkban bejegyzett egyházak és a vallási-spirituális jellegű egyesületek között majdnem tucatnyi a hinduizmus köréhez tartozó. Működik a Brahma Kumaris World Spiritual University meditációs centruma, s programjai mellé kínálja például a *legbelső értékeink* felfedezésére invitáló Valódi értékeink című kiadványát[57]. Az együttműködés, a szabadság, a boldogság, a becsület, az alázat, a szeretet, a béke, a tisztelet, a felelősség, az egyszerűség, a tűrés és az egység értékeire olyan program épül, amelyről már valamit elárul a tartalomjegyzék is: Ellenőrizz és változtass; Kulcs a belső harmóniához; Gondolati formák széttörése; Gondolatébresztők; Tiszta gondolatokkal és jókívánságokkal; Hogyan befolyásoljuk az atmoszférát; Erőteljesen és energiadúsan; Isteni erények; Világkép: Az alfa pont: Egy pillantás Istenre című kiadványuk[58] előszavában olyan Lény megközelítését ígéri, akitől a távolság csak gondolatnyi. Az első fejezet címe pedig a Csend, amely „a kommunikáció hídja az Isteni és az emberben lévő Isteni között". Ugyanez a szervezet adta ki H. Fittkau-Garthe pszichiáter Lelki törvények a gyakorlatban[59] című könyvét elsősorban vezető beosztású dolgozóknak ajánlva önfejlesztő programját. A Sant Bani Alapítvány - kanadai, osztrák, és Egyesült Államok-beli *satsanik* és *sangatok* segítségével - A szeretet üzenet. Sant Ma a mesterek ösvénye[60] című könyvét kínálja, amelyben a minden vallás egységét hirdető Kabír (1398-1518), India szent költőjének útját járó szent mesterek tanítása szerepel *az önmagukat megismerni kívánó igazság keresők* számára. Az előszó a Sant Mat és a Biblia lényegi hasonlóságát hangoztatja.

Ebben a környezetben, a keleti származású *spirituális termékek eme tarka piacán* jelennek meg a krisnások is, elsőre a konkurensektől alig megkülönböztethetően. Ők is terjesztenek a Brahma Kumaris kiadványára nagyon emlékeztető könyveket (ilyen az Önmegvalósítás tudománya) (PRAPHUPADA - 90); a Sant Mat mozgalom által kiadott könyvecske előszavára pedig a Krisna-tudat és a kereszténység (TASI-92) című krisnás kiadvány emlékeztet.

4.1. Kezdetben volt a jógaklub

A Krisna-tudat magyarországi történetének a leghitelesebb ismerője Pāñcajanya dāsa, ő a hazai krisnások Number One-ja, az első ideahaza felavatott *bhakta*. Életútja és a hazai történet első szaka szervesen összefonódik. Bár útja - később látni fogjuk - nem minden tekintetben tipikus, jócskán hordoz ilyen vonásokat is. Budapesttől nem messze lévő kisváros lakótelepének eléggé rendhagyó lakója, hiszen egyaránt furcsa a hajviselete (a mementó-tincs híján kopasz), öltözéke (*dhoti*), lakásának berendezése (oltárral), illata (füstölők), konyhája (vegetáriánus) és gyerekei neve (védikus).

Sz-en születtem. Édesapám falusi volt, mezőgazdász végzettségű. Szűk, de szép kis kertes házban nőttünk föl tízen testvérek. Nagyon vallásos család *voltunk, bár apám református, ő is a római katolikus vallást gyakorolta. Mi is nagyon komolyan vettük, mind a tízen. Én ministrálni is jártam. Egészen a Krisna-hívőkkel való találkozásomig gyakorló katolikus voltam. Mégsem egészen szabályosan. 9 éves koromban ugyanis történt velem egy nagyon érdekes dolog. A padláson egy gondosan lezárt ládában olyan könyveket találtam, amelyek a* hipnó-

[57] Valódi értékeink. Kézikönyv. (szerk.: C. Gill-Kozul) Bp. BHWSU magyarországi Meditációs centrum, 1995. 109 p.

[58] STRAND, Anthony: Az Alfa pont.: Egy pillantás Istenre. Bp. Brahma Kumaris Raja Yoga centrum, 1996. 36 p.

[59] Kaposvár, Somogy Megyei Könyvtár, 1989. 87 p.

[60] Szerk.: Tóth Nóra - Miklós Zsófia, Bp. Sant Bani Alapítvány, 1992. 118 p.

zisról, a jógáról, vízkúráról *és hasonlókról szóltak. Akkor ezeket valóban nem ártott elzárni, nem is annyira előlünk, mint a rendszer elől. Ezeket olvastam aztán a padláson. Mindjárt több mindent ki is próbáltam mindjárt, például a jógát is. Apukámmal is sokat beszélgettem ezekről. Ő az* asztrológiában *is otthon volt. Közben gyóntam, áldoztam. És nagyon* vonzott Jézus személye*. Anyám rengeteget beszélt erről a cserépkályha tüze mellett. Sokat mesélt arról, hogy Jézus járja az utcákat, s be-betér házakba. Én is nagyon vártam. Jóga, hipnózis, keleti vallások, mind nagyon érdekeltek, de nem zavartak kereszténységemben.*

Nem voltam embergyűlölő állatbarát, mindig rengeteg emberbarátom *is volt, ellenségem sosem. Azt hiszem, nem akartam bevonulni a felnőttek világába. Nem engedtem hajam levágatni, nem borotválkoztam, de mindig gondosan tisztálkodtam. Közben jártam az Omega- és Illés-koncertekre. Bátyámmal kiköltöztünk a mosókonyhaházba. Betettünk egy nagy hangversenyzongorát meg egy kis kályhát. Egyikünk a zongora alatt aludt. Éjszakákat beszélgettünk a zenéről, a komolyabb zenéről is. 1956-ban ott végeztem az élelmiszeripari szakközépiskolában, de nem maradtam a szakmában, hanem azonnal jelentkeztem az Állatkertbe, mert nagyon szerettem az állatokat. Csodák csodájára egyből fölvettek. Az emlős-osztályon voltam, s a négy év alatt minden állattal megbarátkoztam. Volt egy farkas-időszakom, amikor beköltöztem a rácsok mögé, egész napokat ott töltöttem, olvastam róluk. Északra készültem kutatni őket. Közben elkezdtem újra a középiskolát állattenyésztési vonalon. Aztán bejött Afrika, majd India, s el is határoztam, mindenképpen elmegyek Indiába, ugyanis semmiképpen sem akartam katona lenni. Egy állatkerti kollégám a zen-buddhizmusssal foglalkozott, a csendesség és az önmaga-keresés jegyében. Vele is éjszakákon át beszélgettünk. Amikor elvitték katonának, sokszor beszöktem hozzá a laktanyába, hogy együtt lehessünk.*

Akkor én már közben évek óta jártam Deli Károlyhoz jógázni*. Egy napon, ahogy beléptem az öltözőbe, narancssárga öltözetű, kopaszra nyírt fejű embereket pillantottam meg. Abban a pillanatban éreztem, hogy őket kerestem. Deli mint hivatalos jógázókat hívta meg Svédországból. Egyikük volt Harikeśa Swami, aki Prabhupāda titkára volt, a másik Avinas Candra, a harmadik Sacinandana, ma már mindhárman avatott* sannyāsik*. Németek voltak. Svédországban találkoztak velük Deli Károlyék, akik akkor egy ottani jóga-klub vendégei voltak. Az utcán odament hozzájuk egy Krisna-hívő, s kiderült, hogy ők jógázók, ők meg jógik, vagyis* bhakti *jógik, mantra jógik. Elhívta Deliéket a templomukba. Elmentek, s nagyon tetszett nekik, s meghívták őket Budapestre. Hivatalosan, előadóként jöttek. Akkor voltak először Magyarországon, s már egy hete itt tartózkodtak. Az első előadásra én is bementem. Akkor persze még nem volt ajánlatos kiejteni, hogy „templom" vagy „hívő". Templom helyett āśhramot mondtak vagy központot. Még egy hétig voltak itt, s olyan* kīrtanák *voltak, hogy a szó szoros értelmében mozgott az épület. 60-70 ember volt ott. Annyira* vidám együttlét *volt, hogy nem is kellett beszélni egyáltalán, persze nem is szabadott. Legközelebb pár hónap múlva jöttek. Akkor még nem volt magyar nyelvű könyv, nem volt semmi. Maradtak az emlékek. Kezdtem énekelgetni a Hare Krisna* mantrát*. Azt megjegyeztem, hogy ez a* mantra felszabadítja az embert*, megszabadítja összes problémájától, s a szívét megtisztítja, s hogy az embertől mindent el lehet venni, de ezt nem. Egy buddhista fiútól már hallottam, hogy a legfontosabb kérdés az, hogy ki vagyok én. Ez a kérdés és a Hare Krisna mantra nagyon erősen belém vésődött.*

És mi lesz ebben az időben Jézussal és a kereszténységgel?

Mielőtt a bhaktákkal[61] *találkoztam, már nem voltam misére járó. Szüleimnek rendszeresen vendége volt esperes nagybátyám és a megyéspüspök. Nagyszerű emberek, de bizonyos kérdésekre* nem tudták megadni a választ*, ezekre a kérdésekre, hogy: Milyen a mennyország? Ki Isten? Személy? Ki vagyok én? Lélek? De mi a lélek? És ez stoppolt engem. Arra a*

[61] Hívekkel.

kérdésre, hogy mi is az eredeti bűn, olyan választ kaptam, hogy ha te ott lettél volna, te is elkövetted volna. Az etikai szabályokat és a Tízparancsolatot azonban továbbra is igyekeztem betartani. Ha ez ellen vétkeztem, elmentem meggyónni*, de nem azért, hogy feloldozzanak, hanem azért, hogy ezt elmondhassam egy olyan személynek, akit én elfogadtam Isten emberének. Később megtudtam, hogy Caitanya Mahāprabhu azt mondta, hogy a* fanatizmus a vallás legnagyobb ellensége*. Szerencsére nekem nagyon jó tanácsokat adtak a gyóntató papok. Közben rájöttem arra, hogy nagyon sokan mennek az emberek a templomba panaszkodni, de az igaz megoldást talán nem is kutatják. Akkor úgy éreztem,* tovább kell még kutatnom*, éhes voltam.*

Júniusban újra találkoztunk a krisnásokkal a pátyi jógatáborban. A jógások fürdőruhában tornáztak, s a bhaktákkal *együtt énekeltek. Főztek* halavát*, tanulták az éneklést és a* kīrtanát.

Nem volt furcsa, hogy a bhakták sem a hatha jógát, sem a szemlélődő meditációt nem művelték?

Azt mondták, aki akarja, ezeket is végezheti, de ez nálunk nem része a gyakorlatnak, életmódjuk a szellemi jóga. Elmagyarázták, hogy a mi korszakunkban, Kali-yugában az ember élettartama rövid, ezért nem érdemes a haṭha*-jógával foglalkozni, mert nem áll módunkban hosszabb időre félre vonulni. Mindig nagyon* ügyesen, intelligensen *beszéltek, hogy ne sértsenek meg senkit, adott esetben a* haṭha *-jógát végzőket. Nekem nagy lendületet adott ez a találkozó. Csináltam magamnak* mantra*-láncot, és elkezdtem* mantrázni*. Ők nem mondták, hogy* mantrázni *kell, csak azt, hogy ők* mantráznak*, s hogy aki komolyan veszi ezt a dolgot, az* mantrázik *naponta 16 kört.*[62] *Elkezdtem hát* mantrázni*, énekelni. A vízilovakat meg az elefántokat nem zavarta a mantra vibrálása.*

A második látogatás után megadtam a címemet, s akkor hamarosan kaptam az első levelet Dvārakeśa dāsatól, Németországból. Ő lett később Nārāyaṇa Swami[63]*. Magyar volt, ő fordította a Bhagavad-gītā-t. Prabhupāda avatott tanítványaként írta a nagyon kedves levelet. Biztatott engem a Krisna-tudat irányában, prédikált levélben. A Bhagavad-gītā-ból idézett verseket. Ő még nem jöhetett, mert nemrég disszidáltak. Leírta, hogy Prabhupāda milyen csodálatos személy. Leírta a jellemét, s akkor valami kezdte melengetni a szívemet, hogy ez valóban valami hatalmas dolog. Igen, de én itt vagyok Európa közepén szorított helyzetben, hogy kerülhetnék kapcsolatba vele? Akkor azt írta, hogy ez, ha őszinte vágyam van, lehetséges, mert Isten elküldi hozzám a segítséget.*

1976 októberében volt a Ganz MÁVAG-ban egy nagy esemény, a villamosokon is hirdették, hogy Harikeśa Swami, Avinas Candra, Sacinanadana dāsa indiai jógik jönnek, nagy előadás lesz, Deli Károly neve persze nagy betűkkel, jóga, hatórás előadás. El is jött 5-600 ember a Ganz MÁVAG-ba, sokan nem fértek be. A hat órás előadásból a vendégek mindössze tíz percet kaptak. Ez volt Deli nagy trükkje, ugyanis kezdte észrevenni, hogy kicsúsznak a kezéből a dolgok, s a népszerűségi listán kezdik a bhakták *átvenni a vezető szerepet. 4 és fél órát vártak az emberek erre a tíz percre. (Amikor lement a* bhakták *fellépése, akkor a többség elment, 50-60-an maradtak.) Deli csak annyit mondott róluk, hogy* bhakti-yoga *klubból jöttek. Ők meg csak olyan gyakorlati dolgokról beszéltek, hogy mit énekel az előénekes meg az utóénekes. Aztán olyan* extatikus táncba és éneklésbe *kezdtek, hogy az emberek egy perc után fölálltak és elkezdtek táncolni, énekelni. Hatalmas hangorkán keletkezett. Olyan hatalmas* kīrtana *lett belőle, hogy Deli 8 perc elteltével le akarta állítani, de nem tudta túlkiabálni. Senki nem hagyta abba. Aztán, amikor vége lett, visszatapsolták őket. Akkor már mindenki*

[62] Minden körben 108-szor mondják el a „Hare Krisna...”-imát.

[63] Nem azonos a 3.2. fejezetben szereplő, hasonló nevű amerikai guruval.

táncolt. Azóta is alig láttam ilyet. Ott valami erő és tisztaság sugárzott. *Az a néhány szó pedig, a mondandó szívemig jutott, s úgy éreztem, megtaláltam a helyemet, az otthonomat. Haza-érkeztem.*

Akkor már sajnos nem lehetett Delivel együttműködni. Szerintem figyelték, és ő joggal féltette hatha-*jógáját. Ekkor kezdtünk el lakásokon összejönni. Először egy filozófiaszakos fiú lakásán, aki buddhista volt, a Bajcsy-Zsilinszky úton. Aztán amikor leszerelt a barátom, odaköltöztem hozzá, s kettesben énekeltük a* mantrát. *Ő postás volt. Reggel együtt mentünk vásárolni: minden megvettünk, ami tejtermék, s mindent, ami zsömle, mert* vegetáriánusok *voltunk. És nagyon sokat ettünk, mert éhesek voltunk, és még senki nem mutatta meg nekünk, hogy is van a vegetáriánus étkezés. Tíz zsemlét és nem tudom, hány tejfölt ettünk reggelire. Aztán mentünk a buszon a* japazsákkal[64] *a nyakunkban, s mondtuk hangosan a mantrát. Barátom húgaival együtt laktunk egy szobában. Mi ketten középen a hálózsákban, az volt a* bramacāri āśhram*, cölibátus, a lányok meg fönn. Annyira lelkesek voltunk, hogy eszünkbe sem jutott, hogy lányok meg fiúk. Meg hát ők még kicsik voltak. Szóval nem volt nagy gond, hogy együtt lakjunk. Nem messze a palotai temető mellett volt egy laktanya, mellette egy kiserdő, oda jártunk ki esténként héttől tizenegyig énekelni, magyar cintányérral. Nem tudtuk, mit is kell énekelni, így aztán a Hare Krisna mellett énekeltük az általunk ismert bhakták neveit is, annyira szentnek tartottuk őket.*

1977 elején történt egy változás. Kaptam egy levelet Dvārakeśtől: ha tudunk bérelni egy lakást tudnának jönni tanítani. Először egy nyugalmazott színésznőnek, Miklós Klárinak a lakásán laktunk a Móricz Zsigmond körtéren, majd egy későbbi bhaktának*, a Lalita-mādhavának a lakását béreltük ki. Az amerikai Sucandra dāsa tanított minket és a német Dhira Krisna. Egy Pircsi nevű, angolul jó tudó lány fordított, aki később Vijāya devi dāsi lett. Volt egy másik fiú, Īśvara dāsa, aki most Ausztráliában lakik (mint Lalita-mādhava), ő is a jóga klubból ismerte a* bhaktákat.

1977 elején nagyon sokat tanultunk, sokat voltunk együtt a bhaktákkal*, főleg e kettővel.* Soha semmit nem mondtak direktben, csak példát mutattak. *Voltak reggeli leckék, együtténeklések. Akkor jött be első példányban a Tökéletes jóga magyarul, én kaptam meg. Ebből a verseket tanultuk meg, szanszkritül. Olyan oltárt csináltunk, hogy Prabhupāda háromszor rajta volt, de mindenki mást is rátettünk, akit szentnek tartottunk. Aztán jöttek a* bhakták*, levettek egy Prabhupāda-t, aztán levettek egy Vyāsadevát, majd egy Caitanya Mahābraphut. Szóval próbáltak terelgetni bennünket a kedvező irányba, nagyon lágyan, egyetlen letolás nélkül. Teljesen* megszentelt volt a hangulat, semmi nehézséget nem okozott*, olyan volt, mint egy kedvtelés. Pedig* komoly átállás *volt.*

1977 második felében otthagytam az állatkertet. Akkoriban gimnazisták jártak hozzánk étkezni, s én főztem nekik a vegetáriánus ételt. Barátom, Arhasi dāsa mint postás sokat keresett, s ezzel fenntartott bennünket. 1983-ig jártak ide a bhakták*, ez a lakás lett a hazai krisnások központja. 1977. augusztus 16-án titkos küldetéssel megérkezett Harikeśa Swami. Parókában, nadrágban. Elmentek ide-oda, homokot hoztak, narancssárga lepedőt, füstölőt. Még mindig nem tudtuk, kiért jött. Előbb titkára volt Prabhupāda-nak, majd átvette a német központot és a kelet-európai prédikálást Magyarországon kezdte el. 18-án volt az avatás. Akkor vettük elő-ször a* dhotit[65]*. Elállt tőlünk, keményített volt. Prabhupāda nevében avatott, s így Prabhupāda a mi avató lelki tanítómesterünk, Harikeśa Swami pedig mint megbízott* ācārya*. Ő* śikṣā-gurum[66]*, de* diṣkā-gurunak[67] *is elfogadom. Igazában nincsen különbség, ugyanolyan, mintha*

[64] A krisnások imaláncát („rózsafüzérjét") tartják benne.

[65] Férfi viselet.

[66] Hétköznapokban segítő lelki vezető.

azt mondanánk, Jézus Krisztus meg Pál apostol. Három bhaktát *avattak: Arhasi dāsa-t, Ihaivatair dāsa-t meg engem.*

Mi lett a feladatotok?

Nekem volt kiadva feladat. Automatikusan éreztük, hogy ezt az embereknek el kell mondani. *Mentem a rokonaimhoz, a plébános nagybátyámhoz, a püspökhöz, a keresztény vonalon. Beszéltem mindenkinek, nem érdekelt, ki mit mond, csak mondtam. Beszélgettünk, a Bibliát összevetve a Bhagavad-gītā-val.* Soha el nem vetettem a Bibliát. *Mindig együtt olvastam a Bhagavad-gītā-val. Amikor mondták, ez nincs benne a Bibliában, mondtam, tessék, benne van. Állandóan e két írás szellemében, mert én biztatást kaptam Jézus Krisztustól, mert én semmi negatív dolgot nem kaptam Jézustól. Azt, amit azelőtt nem értettem meg a Bibliából, automatikusan kezdtem megérteni. Ez volt Jézus kegye, innen tudtam, hogy jó úton járok. Kezdtem megérteni, mit is mondott Jézus.*

Jézust továbbra is istenembernek tartottad?

Hogyne! Pont úgy, mint Prabhupādát. Mai napig is Jézus lelki tanítómesterem, aki elvezetett a Krisna-tudatba. Keresztény embereket hallva, látva sokszor megbotránkoztam, mert úgy találtam, sértő Jézus Krisztusra nézve, ahogyan viselkednek. Szóval melegen megszerettem Jézust, s úgy érzem, eleget tettem annak a küldetésnek, aminek ő szánt engem. Ebben nagyon segített nekem a Bhagavad-gītā és Prabhupāda könyvei.

4.2. Szakadás és tisztulás

A *Prabhupāda halála utáni válságról* természetesen (mert nem gyerekeknek való) nem olvashattunk a képregényben, de Śravanam Swami sem említette, én firtattam, a szerzetestanulók alig-alig ismerték az ISKCON történetének ezt a fejezetét, de vezetőik sem igen mutatkoztak tájékozottnak ebben a tekintetben. Ha nem is volt tabu-téma, kétségkívül a kényes és talán a *számukra sem egészen föltárt és földolgozott* kérdések egyike volt. Igaz, a hazai krisnások döntő többsége 8-14 évvel később lett hívő. Hozzátartozik azonban az igazsághoz, hogy a hazai vezetőség éppen Pāñcajanya dāsa-t ajánlotta, mint hiteles tanút, már amit a válság hazai, meglehetősen drámai következményeit illeti.

Folytattuk gyakorlatainkat mint brahmacārīk[68]*, mint cölibátusban élő szerzetesek. Prabhupāda 1977 októberében eltávozott, persze ez megrázott bennünket, mert úgy volt, hogy szeptemberben eljön meglátogatni bennünket. Már mindent megterveztünk. Később kiderült, nem engedték meg neki tanítványai. A GBC már halála előtt átvette tőle a vezető szerepet, az ő irányításával. Halála után automatikusan folytatódott. Később, talán 1982-ben kezdődhettek el a problémák. Én ezt ma már* tisztulásnak *fogom föl. Mielőtt eltávozott volna Prabhupāda, mondta is a legbensőségesebb tanítványainak, hogy lesz egy ilyen megrázás, nagyon nagy problémák lesznek, és hogy talpon maradjatok, csak az őszinteségetek fog megmenteni. Amikor Jézus eltávozott, mi volt? Nem rázta meg őket a māyā (vagyis az illúzió), az ördög?*

A tisztulás azt jelentette, hogy néhány, Prabhupāda által is megfelelőnek tartott vezető mégsem bizonyult megfelelőnek?

Igen. Mint élőlények ők hajlamosak voltak a bukásra. Van, aki már guru, de még nem nőtt fel teljesen a feladathoz. Amikor Prabhupāda eltávozott, kijelölt 11 személyt. A kelet-európai országokba Harikeśa Swamit jelölte ki! 79-80-ig járhatott Magyarországra, utána, egy orosz-

[67] Avató lelki tanítómester.

[68] Szerzetestanulók.

országi lebukás miatt már nem. És most már tudjuk, hogy mindvégig figyeltek minket is. Le is vagyunk fényképezve, például amint a pécsi vásárban a Bhagavad-gītā-t áruljuk. Harikeśa Swaminak ekkor mintegy 25-30 magyarországi tanítványa lehetett. Dvārakeśa dāsa '78-ban jöhetett először, ugyanabba a Fehérvár úti lakásba, amit másodszor is kibéreltünk. Attól kezdve mint Harikeśa Swami titkára személyesen irányította Bécsből a dolgokat. A hazai irányító először én voltam. Nem voltam igazán tisztában, mit kell csinálni egy vezetőnek, egyszerűen próbáltam jó bhakta *lenni, s ebben próbáltam mindenkit segíteni. '82-ig nem volt* saṅkīrtan*, vagyis könyvárusítás, mindenki dolgozott, s a dolgozók beadták a pénzüket. Akkor már működött a szegedi gyertyaműhelyünk,* az első magyarországi kisszövetkezetek egyike*, a Szalongyertyaöntő Kisszövetkezet. 1979 óta már megvolt a Mohács-szigeti Kéśīghāia nevezetű farm, egy év múlva pedig Szegedhez közel Nandafalva. Én akkor ide költöztem. Akkor már 100-150 fős programokat szerveztünk lakásokon. Nagyon érdekelte az embereket* a lelki élet és az igazság.

1982-ben már éreztem valamit, de csak '84 körül lehetett, amikor igazából kezdődtek a problémák. Egyszer csak bejelentette Dvārakeśa - akit már Harikeśa Swami '82-ben vagy '83-ban felavatott mint sannyāsīt *- hogy komoly problémák vannak a Krisna-mozgalomban. Elkezdett negatív dolgokról beszélni, olyanokról, amikre előzőleg gondolni sem mertem volna, hogy egyáltalán problémák lehetnek* bhakták *között. Annyira szentnek tartottam őket. Neveket nem említett, csak mondott néhány dolgot egyes gurukról, tanítványaikról. Voltak guruk, akik elhagyták a Krisna-tudatot. Meg voltunk döbbenve. Mindenki próbálta ezt a maga módján földolgozni, de nem volt semmi lehetőségünk ellenőrizni, hogy mi is történt valójában. Ő volt számunkra a hiteles forrás, miért ne hittük volna el neki. És ekkor természetesen szinte mindenki kivétel nélkül Nārāyaṇához csatlakozott. Persze meg lehetett volna kérdeznünk Harikeśa Swamit, hogy mi is történt, de ezt nem tettük meg. Nārāyaṇa akkor azt kezdte prédikálni, hogy próbáljuk meg tisztán csinálni a Krisna-tudatot, hogy nekünk ne legyenek problémáink. Az volt a baj, hogy ő tapintatos volt, nem akart minket megzavarni, ezért nem mondott eleget arról, mi is történt. El is akarta mondani, meg nem is, szóval nagyon zavaros volt az egész. Aztán egyszer csak kizárták őt. Két okból is: mert* nagyon keményen kritizálta a vezetőséget*, és mert elment egy másik irányzathoz tartozó tiszta* bhaktához*, Śrīdhara Mahārājához, Prabhupāda istentestvéréhez, hogy ő avassa föl.*

Ha jól tudom, ajánlotta Prabhupāda mint legfelsőbb tekintélyt megkérdeni vitás ügyekben?

Lehet, de nincs rá bizonyíték. Kétségkívül hiteles bhakták *is mondják.*

Ekkor tehát Magyarországon nincs ISKCON.

Nem is volt soha mint szervezet, hiszen bujkáltunk, olykor három naponként váltogattuk helyünket. Mai fejemmel úgy gondolom, hogy sokkal stabilabbak lehettünk volna, ha jobban átgondolhattuk volna a dolgokat, ha jobban erősítettük volna a GBC-vel való kontaktust, ha például szorgalmazzuk, hogy ne csak Nārāyaṇa Swami jöjjön (már ameddig jöhetett, ameddig benne volt az ISKCON-ban), hanem más is.

Mondhatjuk akkor azt, hogy Magyarország addig csak laza szálakkal kapcsolódott az ISKCON-hoz, és Nārāyaṇa Swami kiebrudalása után ez is megszakadt?

ISKCON volt, de egy afféle magyar változatban.

De most Nārāyaṇához áll át az egész társaság...

Kivéve feleségem és engem. Egyesek kiugrottak, mert megrendült a hitük *az egészben. Én eljártam Nārāyaṇáékhoz is, de valami rossz érzéssel. Valami nem stimmelt, hogy én, Harikeśa Swami tanítványa oda is járok. Nārāyaṇa pedig továbbra is állította, hogy ő Prabhupāda vonalát viszi.*

Bhakta Csaba a ma mintegy másfélszáz fős „szakadárok” (később még érdemben esik róluk is szó) egyik régiójának vezetője:

Tudomásom szerint a Mester úgy búcsúzott el tőlük, és a GBC-től is, hogy ha valami problémájuk van, keressék a kapcsolatot az akkoriban legjelentősebb Indiában élő hittestvérével Śrīdhara Mahārājával[69]*, aki szintén Bhaktisiddhānta Mahārāja tanítványa volt, mint Prabhupāda. Sokféle Gauḍīya* vaiṣṇava *közösség él Indiában, amelyek nem hierarchikusan kapcsolódnak egymáshoz, de mindannyian elfogadták egyfajta tekintélynek Śrīdhara Mahārājját. Ez azonban gyakorlatilag nem működött. Úgy sejtem, hogy amíg Prabhupāda élt, mindenki számára ő volt a vitathatatlan tekintély, hisz mindenkinek ő volt a választott tanítója. Távozása után nyilván be kellett valamiként tölteni ezt az űrt, s erre egy vezető szervezet képtelen volt, egy vezető testület nem pótolhat egy karizmatikus gurut, de még egyes tagjai sem azonnal. Miközben kívülről az ISKCON-t sok helyütt destruktív szektának minősítették, belül* valóban elkövettek egy halom hibát*. Voltak, aki felkeresték a Prabhupāda által ajánlott gurut meg másokat is. Ezeket kitették az ISKCON-ból, így a mi Nārāyaṇánkat (aki nemrégen halt meg egy autóbalesetben) és a dél-amerikai vezetőt is. Akkor itt is, ott is gyakorlatilag megszűnt az ISKCON.*

Mukunda devī dāsī Nārāyaṇa (vagy ahogy ő nevezi Gurudeva) közvetlen munkatársa volt a hőskorszakban, ma Nandafalva lakója:

Érettségi után szereztem meg a Tökéletes jóga című Prabhupāda-könyvet. Ez volt az első könyv, amit Gurudeva (mi csak így hívtuk Nārāyaṇa Swamit) lefordított magyarra. Rendkívüli hatást gyakorolt rám, és kerestem az összeköttetést. Megszereztem a címet, írtam, rögtön öt példányt kértem. 1979 tavaszán csöngettek, és megjelent maga Gurudeva. Akkor még kicsit akcentussal beszélt, hiszen akkor még csak átutazóban járt Magyarországra. Akkor kezdődött az a kapcsolat, ami nem azt mondom, hogy egy életre szól, hanem örök életre, sok-sok életre. Kiderült, hogy én irodalmi tevékenységeket folytatok, megkért, hogy segítsek neki a Bhagavad-gītā kiadásában, mert akkor a fordításán dolgozott éppen, s lektorálni kellett, tehát stilisztikailag, helyesírásilag átnézni. Olyan személyiség volt, mint a lángoló tűz, olyan, teljes mértékben lelki ember*. Akkor aztán többször is jött Magyarországra, átutazóban Jugoszlávia felé, ahová misszionálni ment. Akkor elkezdődtek ezek a munkák, és postán tartottuk a kapcsolatot, illetve telefonon, mert egy-egy fejezetet küldött el mindig. Kiderült, hogy Pesten és a Mohács melletti tanyán már voltak felavatott* bhaktá*k, és én rajtuk keresztül tartottam a kapcsolatot Gurudevával. ‘82-ben kaptam felavatást, de előtte már otthagytam az egyetemet, s beköltöztem az akkori budaörsi kis* āśhram*-ba. 1982 őszén mielőtt névházasságot kötöttem, kimentem Bécsbe, mert Gurudevának ott volt a székhelye, s ott segítettem neki a könyv- és folyóirat-kiadásban.*

Egy magánházat béreltünk, Gurudevának ott volt a dolgozószobája. Rengeteget utazott, hol ott volt, hol nem. Volt külön a hölgyeknek egy szoba, meg volt a férfiaknak, és egy vendégszoba is, meg egy hatalmas nagy templomszoba. Sokszor vándoroltunk, volt olyan év, hogy háromszor is költözködtünk, valamilyen oknál fogva, hogy beljebb akartunk menni a városba, egy ilyen kis prédikálóközpontot próbáltunk építeni Bécs egyik vásárlóközpontjának a centrumában. Hát az inkább egy átjáróház volt, mondhatjuk úgy, mert jöttek-mentek a bhaktá*k. Nem volt igazi otthon, talán az a legjobb szó, hogy missziós központ.*

Neked milyen feladataid voltak?

Hát, a titkársági teendőktől a háziasszonyi teendőkig. Főztem, mostam, takarítottam, leveleztem, prédikációk, hogyha jöttek érdeklődők, velük foglalkoztam, könyveket lektorálni, szóval, ami éppen adódott.

[69] Róla már esett szó a II.3.4. fejezetben.

Meddig tartózkodtál ott?

8 évig. A legcsodálatosabb évek voltak, mert egy olyan személyiség mellett dolgozhattam, aki mellett megsokszorozódott az ember ereje. Olyan energiát adott és olyan inspirációt, hogy ez által meg lehetett tenni úgynevezett lehetetlen dolgokat is. Énnekem osztrák állampolgárságom is volt, (meg van is, mind a mai napig), így nekem nem volt különösen nagy gond átjönnöm (bár engem is eltiltottak egy-két évre), neki annál inkább, de mindig megoldotta. Jött katonaruhában, meg ilyenek, parókában, meg ebben-abban, nagyon sokat kockáztatott*, mert svéd állampolgár létére sem volt szabályos bejárási lehetősége.*

Mindez még természetesen az ISKCON keretében történt...

*Óh, hogyne. Az én első avatásom is egy ISKCON-*gurutól *történt. Tudod bizonyára, hogy Prabhupāda kinevezett egy GBC-t, egy testületi tagot, de nem azt mondta, hogy csak ezek és kizárólag ezek az emberek lehetnek guruk, de ez valahogy aztán az idő homályában, ugye, feledésbe merült. Ezek az emberek felosztották a világot, s néhányan olyan szörnyű dolgokat követtek el, hogy* ki kellett lépniük*, mert annyira szembeállt a Krisna-tudat erkölcsi törvényeivel, amit csináltak, hogy azt már nem lehetett eltussolni. Ezek között voltak azok a dolgok is, amikre Gurudeva még időben próbálta a vezetőség figyelmét felhívni, hangoztatva, hogy ez nem Prabhupāda útja.*[70] *Gurudeva éppen Ausztráliában volt prédikáló körúton, amikor eljöttek az ISKCON-vezetők hozzánk a bécsi templomba, s közölték, hogy ők odaköltöznek. Akkor én azt mondtam, hogy szó se lehet róla, megvárjuk, amíg megjön Mahārāja, és aztán megbeszéljük, hogy miről is van szó. Persze Gurudeva már mindent tudott, de ő erről nekünk soha nem beszélt, mert annyira erkölcsös ember volt, és azt tartotta, hogy bűn egy tanítványnak a hitét megingatni a* gurujában*. Én persze tájékozódni kezdtem, majd úgy döntöttem, hogy nem tudom tovább követni a volt* gurumat*, mert úgy érzem, hogy nem azt az utat járja, mint amit tanított, és amit Prabhupāda nekünk örökségül hagyott. Amikor ezt megtudta Gurudeva, teljesen elképedt, és próbálta menteni a menthetőt, de amikor látta, hogy komolyan gondolom, behívatott a szobájába és elmondott néhány olyan részletet, amit nem akarok elmondani, mert nem akarok az ISKCON ellen bármit is mondani, mert nagyon becsülöm, amit most ők csinálnak. Azt viszont kimondom, hogy annak idején Gurudevával rendkívül ocsmány módon viselkedtek.*

És akkor ti 1985-ben leváltatok.

Mivel Gurudeva nem fogadta el azt a sannyāsī *avatást, tehát attól az embertől, aki adta neki, hiszen elveivel nem értett egyet, elhagyta azt a nevét, és akkor felkereste Prabhupāda hittestvérét Śrīdhara Mahārājat Indiában és őhozzá fordult, őt fogadta el oktató, lelki tanítómestereként és újra* sannyāsī *avatást kért tőle és akkor kapta az Abhay Nārāyaṇa nevet. Prabhupāda nevét kapta, az Abhay nevet, pontosan azért, mert ez annyit jelent, hogy „félelem nélküli", s ez nagyon jellemző volt Gurudevára, hogy soha, soha nem ijedt meg. Sem kalandos missziós útjai közben, sem attól, hogy az ISKCON-ban megfosztották őt emberi méltóságától is.*

Ezután már az ő szerepe a ti közösségetekre korlátozódik?

Igen. 1990-ben költöztünk át ide. Akkor ő megalapította a Magyar Vaiṣṇava Hindu Egyesületet*. Pesten béreltünk egy lakást, ott már volt 4-5* bhakta*. Nandafalva már működött akkor is, amikor mi Bécsben voltunk. És Keśighāton, egy Mohács melletti tanyán is voltak* bhakták*. Mindezt Gurudeva hozta létre. Gurudeva azért '90 után is járt Bulgáriába, Jugoszláviába, Erdélybe. Erdélyben is vannak tanítványai, meg Bulgáriában, Szófiában. A Szeged melletti Nandafalváról járt a pécsi egyetemre hindu filozófiát tanítani.*

[70] Hiába faggatja munkatársam, tapintatból nem akar példákat mondani.

Ez volt a hőskorszak. Csodálatos volt. Olyan, mintha egy regény lenne az egész élet, de akkor minden valahogy olyan természetes *volt, és olyan fantasztikus energiát adott, meg olyan boldogságot, amit nem is tudok elmondani. Szóval nincs olyan anyagi öröm, amihez lehetne ezt hasonlítani, ezt a fajta boldogságot, ami elhomályosít minden, minden alacsonyabb rendű dolgot.*

Amikor a Nārāyaṇa-csoportról kérdezősködöm, Śravanam Swami csak annyit mond, hogy „Már 1975-ben volt egy magyar születésű fiú, aki Svédországban lakott, ahol csatlakozott a Krisna-tudathoz, ő járt ide. Persze inkognitóban, s lefordította a Bhagavad-gītā-t és pár kis könyvet Prabhupādától. 1984-ben volt valamilyen félreértés azok a Krisna-tudatú magyar gyakorlatok és az egyház között, és ők elvonultak, elválasztották az egész magyar Krisna-tudatot a nemzetközi mozgalomtól. Nem a tanításban térnek el, hanem inkább a *hangulatban, a gyakorlatban*, nem filozófiai, hanem inkább *adminisztratív* ügy volt".

4.3. Újrakezdés

A magyarországi Krisna-tudat furcsa helyzetbe kerül: vannak - az újraszentelés óta Prabhupāda egykori nevét viselő - Nārāyaṇa vezette „szakadárok" (csaknem minden itthoni krisnás), vannak néhányan külföldön, és van egy házaspár, aki hű maradt az ISKCON-hoz. És mindannyian Prabhupāda híveinek tartják magukat. Ennek az időszaknak is Pāñcajanya dāsa az egyik leghitelesebb tanúja.

Akkor ti ketten voltatok hazánkban az ISKCON?

Ez nagyon nagyképűen hangzik, mégis igaz. Aztán Lalita-mādhava dāsa[71] *megjött Ausztráliából, s ő kezdte megint bevezetni az ISKCON-t. Lalita-mādhava és én, de főleg ő vezette be a prédikálást, hozta lassan a* bhaktákat*. A gyökér én voltam, hiszen valakihez kellett jönni. De ez csak 87-ben kezdődhetett el. Volt előtte egy-két év, ami borzasztó volt. Feleségem sokkal stabilabb volt, mint én. 1985-ben a hazai Krisna-hívők egy vonatból - amit a mai napig tulajdonképpen Prabhupāda vezet - átszálltak egy másik vonatra Nārāyaṇához. Én pedig a kettő között ugráltam egy darabig Lalita-mādhava dāsa csak minket talált, hozzánk jött. Volt, amikor ott aludt nálunk Szegeden, mert akkor a kisszövetkezetben dolgoztunk. Mondta, hogy talán lehetne prédikálni, de akkor még együtt dolgoztam Nārāyaṇa híveivel. Akkor azonban már vizsgálni kezdtem, hogy mennyire igaz, vagy nem igaz, amit mondanak. Amit 1977-ben kezdtem, az* igazságot kutatni*, újra kellett kezdtem. Ki vagyok én, hova tartozom, ki Isten, hogy találom meg? Nem egy szervezethez, hanem egy személyhez, Istenhez kezdtem közeledni. Rájöttem, hogy a GBC meg az ISKCON egy nagy* hagyaték*, amiben érdemes részt venni. Ha valaki akar, mehet Nandafalvára, de én úgy határoztam, maradok azon a vonaton. Esélyt adtam a rossznak, hátha minden rossz, de a hitem azt mondta, ez lehetetlen. Szóval ezekben az években voltak kemény dolgok, volt bizony* egymásra mutogatás *is. Ha valaki rátette egész életét egy* gurura*, akiről kiderül, hogy nem Krisna felé megy, akkor meg kell tagadni. A Bhāgavatamban is van egy ilyen eset, ez azonban nagyon ritka, s csak nagyon óvatosan lehet tolvajt kiáltani. Akik átszálltak a másik vonatra, azt mondták, Prabhupāda igen, a GBC nem, de Prabhupāda azt mondta, a GBC a lelke az egésznek. Azt mondta, akkor fogtok egyben maradni, ha* összefogtok*. A külső erő nem rendíthet meg benneteket, csak a belső széthúzás.*

Ezek szerint néhány év alatt ez a 3 fő fölszaporodik 300-ra? Hogyan?

[71] Érzékeny, istenkereső ember volt. Vonzotta a kereszténység, pap akart lenni, de nem talált olyan embert, aki példát tudott volna mutatni. Praphupāda az ősi szentírások tökéletes képviselője volt számára.

Úgy, hogy Krisna terve, hogy Prabhupāda és az ISKCON hitelesnek bizonyult. Nyilván arra vagy kíváncsi, hogy sikerült egy csomó embert berángatni ebbe a kiürült vonatba. Lalita-mādhava is nagy munkát végzett: elkezdte hitelesen prédikálni az ISKCON elveit. Megtudtuk, hogy amit Nārāyaṇa mondott, valóban megtörtént, de történtek más dolgok is. Sok ember bhakta *lett, a* guruk *prédikáltak. Harikeśa Swami egyfolytában prédikált. Újra elkezdtünk vele levelezni, s minden tiszta lett: Prabhupāda hagyatéka megy tovább. Harikeśa Swami úgy gondolta, mivel van egy magyarul tudó Swami, Śravanam Swami, aki érett a prédikálásra, a vezetőség felkérhetné, hogy jöjjön Magyarországra.*

Akkor mi gyorsan eljöttünk Szegedről Pestre, mert Lalita-mādhavanak itt voltak rokonai. Nem szeretek kommunistázni, de '87-ben még tilos volt a dolog, így továbbra is csak lakásokon találkoztunk. Kezdtünk újra mindent elölről. Programok, programok, jött néhány bhakta*. Már megvolt a kapcsolat Śravanam Swamival, de ő csak 1987-ben vagy '88-ban jött először, még illegálisan. Akkor már voltunk tízen, s volt egy-két könyvünk, s beszéltünk a Krisna-tudatról, Prabhupādáról.*

Milyen volt ekkor a viszony Nārāyaṇáékkal?

Viharos. Még nem forrtak le a dolgok. Próbáltunk kölcsönösen kontaktust teremteni, de nem igazán sikerült. Mi távolról nagyon tiszteltük őket, de nem akartunk közöset, mert az ISKCON Prabhupāda vonala, és mi azt csináltuk. Kijártunk a Halászbástyára egy karatallal*, vittem egy kosár meleg szamószát. Csak énekeltünk. Ezt sem lett volna szabad, de a rendőr hagyta.* Akkor már nem volt akkora nyomás*. Sok* bhakta *ott jött be. Sokan az utcáról jöttek be a programokra.*

Ki volt ekkor a hazai vezető?

Leginkább Lalita-mādhava dāsa. Nekem akkor született a legkisebb fiam. Amikor Lalita-mādhava elment Ausztráliába, akkor pedig én. De hamarosan jött Śravanam Swami, és kezdte rendszerbe foglalni *a dolgokat. Próbáltunk valami* anyagi stabilitást *szerezni, mert a fizetésünkkel tartottuk fenn a dolgokat. Meg ügyeskedtünk: ha eladtunk egy Bhagavad-gītā-t akkor már tudtunk szeretetlakomát főzni. Aztán végre megkaptuk ezt a lakást Százhalombattán - addig vagy harminc albérletben fordultunk meg - így aztán kikerültünk a központi eseményekből. Egy ideig megboldogult Baladeva dāsa volt a vezető, nagyon erős sarokköve volt a hazai Krisna-mozgalomnak. Aztán Muni dāsa és Vyāsadeva dāsa.*

Az újrakezdés utáni első tanítványok pedig így emlékeznek:

Gandharva devī dāsī *(aki egy időben a hazai krisnások szóvivője volt): Abból a csoportból mindenki otthagyta az ISKCON-t, gyakorlatilag ketten maradtak, aztán az a* bhakta*, aki disszidált Ausztráliába, visszajött, s hárman kezdtek el prédikálni. Később kivettünk egy házat, és kineveztük templomnak, és ott négyen laktunk,* brahmacārik*. Akkor odajárt hozzánk a P. Tamás, a zenész. Ő aztán a Hit Gyülekezetével találkozott, és akkor az ő baráti társaságát elvitte magával. Egyikük kábítószeres volt, és nálunk teljesen felhagyott vele, de amikor a Hit Gyülekezetéhez kezdett járni, akkor újrakezdte.*

Baladeva dāsa *(akinek az emlékét a budapesti templomban őrzik, akivel még sikerült Horváth Zsuzsának interjút készíteni): 1988-ban elmentem a Filozófiai Tanszéken egy előadásra, amit Lalita-mādhava dāsa tartott, egy ilyen ős* bhakta*. Nagyon felemelő élmény volt, de nem tudtam valahogy összerakni. Persze még nem láttam én sok mindent, nem tudtam, hogy mi van benne.*

Akkor még lakásokon gyűltetek össze, ugye?

Pár hónapig éppen az enyémben, Kőbányán, egy lakótelepi lakás X. emeleten. Nyár volt, 35 fok, és nyitva minden ablak, és bent meg énekeltünk. 49 négyzetméteren 25-en. Jó volt, mert

mindenki ismerte egymást, családias volt a hangulat. Akkor nem volt még semmi, csak Pest, és talán tízen voltunk. Egy fillérünk se volt, semmi nem volt, csak 2000 darab könyvünk, amit még az antivilágban Bécsben nyomtattak, és akkor behoztuk ezt Magyarországra, és béreltünk kisebb helyeket. Aztán később részletre megvettük ezt a házat, és 89-től 91-ig egyedül voltam vezető.

A rendőrséggel volt valami, úgy hallottam.

Akit jobban zargattak, az Lalita-mādhava volt, egy eléggé kalandos életű úriember, aki magyar volt, de Ausztráliában élt, meg Nārāyaṇa, aki Bécsben csinálta a magyar Krisna-központot. Őt rendszeresen szétszedték a határon, meg bevitték főkapitányságra, és ott levitték a pincébe, és akkor mondták, hogy innen nem fog kikerülni, meg…, és ő az, akit igazán zargattak, meg Gandharva devī dāsīnak meg a férjének is szóltak egy-két dolgot. Mi közvetlenül nem nagyon éreztük, akik '87-88 táján jöttünk, bennünket, azt hiszem, figyeltek, de akkor már olyan sok minden figyelnivaló volt, hiszen akkor kezdődött a Fidesz, MDF, minden. 1988 novemberében adtuk be az egyházalapítási kérelmet. *És akkor kezdődött a huzavona.*

Ezekben a tárgyalásokban ki vett részt?

Két úriember volt, ugye, néha a főnökkel, Miklós Imrével is beszéltünk, meg volt egy, ősz bajuszos úriember, ő volt az, aki azt mondta, hogy rögtön megkapjuk az engedélyt, ha fizetünk 600 márkát vagy 240 000 Ft-ot, de ha nem, várhatunk az engedélyre sohanapig. Be kellett adni egy listát a hívekről aláírással, lakcímmel. 17 név volt rajta, a kemény mag. Voltak egy páran, akik nem merték aláírni.

Hallottam, hogy ebből a kemény magból egy páran átmentek a Hit Gyülekezetébe.

P. Tamás járt ide, és valahogy útközbe találkozott velük.

Nekem ez furcsa, mert az annyira különböző tőletek.

P. Tamásék elváltak, de ő nagyon odavolt a feleségéért, aki akkor a kereszténység felé kezdett orientálódni, ő pedig tett egy kétségbeesett kísérletet, és ott maradt. Egyedül ő volt az, aki komolyabban járt oda, a többiek egyszer mentek el, és utána megijedtek, mert nem tudták, hogy hova mennek, csak elvitte őket. Csak ő meg L. Géza meg még talán páran mentek át oda. Lehet, hogy annyira nem tisztult le még előttük se a Krisna-tudat. Itt is, ott is, valami tiltott dolgot találtak, ahol olyasmiről beszélnek, amit keresnek, de amit nem lehet igazán érteni. Itt is, mi volt, egy tiltott valami, a gyülekezet, ahol beszélnek olyanokról, amit lehet, és összejönnek, és nem lehet igazán érteni.

Egerben hogy kezdődött?

Volt egy osztálytársam, aki keresztény volt. Rátalált a keresztény hitre '86 környékén, kiment Czestochowába zarándokolni, meg ilyen dolgokat csinált. Pesten tanult, s egy darabig nálam lakott, előbb a Tomka Ferenchez[72] *járt, meg másvalakihez bibliaórákra fokozatosan átbillent a Krisna-tudat felé. '89-ben behívták katonának, és Egerbe került, betegség miatt leszerelték. Azt tervezte, nyit egy hangszerész műhelyt, amit összeköt egy ilyen olvasószobával, könyvek meg kazetták meg füstölők, ilyenek lesznek ott, és ezt fogja tenni, és esetleg később majd kis vegetáriánus büfét. Végül is az egészből az lett, hogy krisnás programok lettek, és akkor utána központ lett, s elkezdődött ez az egész dolog az ő irányításával. Aztán '91 körül ketten jártunk körbe Nyugat-Magyarországon. Eger volt Pest után a második, aztán jött Debrecen, ahol templom is lett.*

[72] A féllegális katolikus evangelizációs mozgalom egyik legendás alakja, a Fokoláré bázisközösségi mozgalom egyik hazai vezetője, jeles hittudós.

4.4. Gyökéreresztés szélviharban

A Krisna-tudatú hívők a hetvenes évek végén jelentek meg először Magyarországon, de csak a misszió második hullámában, a nyolcvanas évek közepén indult el és jött létre életképes közösség. Fellépésük - miként ezt Horváth Zsuzsa is megállapította[73] - egyaránt váltott ki rokonszenvet és ellenszenvet. A Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közössége (a továbbiakban: MKTHK, illetve: krisnások[74]) 1989 óta bejegyzett[75] egyház hazánkban. Újságírók becslései szerint 1993-ban már a lakosság fele hallott róluk.[76] Az 1993-95-ös sajtónyilatkozatokban az MKTHK „szóvivői" 8-10.000-es tagságról beszélnek.[77]

A politikai rendszerváltozást követő második évben, 1991 szeptemberében, a második országos Hare Krisna Fesztivált követően Németh Géza református lelkész több tucatnyi napilapban[78] *támadást indít* a krisnások ellen. Főbb vádpontjai: agymosás, családok szétszakítása, magyarságtudat elvesztése, rabszolgaság, pszichológiai terror, nagyszámú fiatal tragédiája, agresszív pszichotechnikák, totális ellenőrzés, rafinált eszközök, személyiségtorzulás. Hegedűs Lóránt, a református egyház zsinatának elnöke kijelentette: az MKTHK bejegyzett felekezet, Németh G. pedig nem illetékes egyháza álláspontjának képviseletére. Egy hónappal később két protestáns lelkésszel[79] megalakítják a Segítő Barát Munkaközösséget, az Anti-cult Movement hazai változatát, amelynek céljai között egyebek mellett a „leleplező felvilágosítás", „a bűnüldöző szervek mozgósítása", „destruktív szekták elleni panaszokat fogadó hatóság felállítása", „e szektákat propagáló TV- és rádióműsorok elleni fellépés", „e szekták áldozatainak deprogramozása", a „nemzetbiztonságilag veszélyes gazdasági és politikai behatolás semlegesítése" szerepel.[80] AZ MKTHK 1992 januárjában keresetet nyújt be a bírósághoz. Előbb a mindössze négy panaszos szülőt, majd az érintett gyermekeket hallgatják ki. 1993 januárjában az MKTHK vitafórummal egybekötött konferenciát szervez, a tekintélyesnek tűnő külföldi előadók[81] a mozgalom, hitelességét bizonygatták. 1993 elején Németh G. egy 36 egyház képviselőiből álló bizottság előtt javasolja, hogy határolják el magukat a veszélyes vallási csoportoktól (köztük az MKTHK-t is megnevezte), vonják vissza a költségvetési finanszírozást, a testület azonban elvetette az indítványt.

---

[73] HORVÁTH Zsuzsa: Kutatási terv a Magyarországi Krisna-tudatú Hívők közösségének vizsgálatához. - Horváth Zsuzsa: Hitek és Emberek, 1995. ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet

[74] Bár ezt a kifejezést egyesek pejoratív éllel használják, mivel a velük rokonszenvezők is leggyakrabban így nevezik őket, maguk a Krisna-tudatú hívők is elfogadják ezt az elnevezést.

[75] Bejegyzéskor 50 főt regisztráltak.

[76] Arra a Gallup-felmérésre hivatkoznak, amelyben egy tucat egyéb vallás között megkérdik az embert, hogy hallottak-e a Krisna-mozgalomról.

[77] Kiderítettem, hogy ez a nagy szám azonban úgy jön ki, hogy tagnak számítják a nagyszámú szimpatizánst, pártolótagot, a rendezvényekre visszajáró fokozottabban érdeklődőt.

[78] Köztük kormánypárti és ellenzéki, bulvár- és megyei lapok egyaránt találhatók.

[79] Amikor 1993. elején Dávid Ibolya, a Magyar Demokrata Fórum (a kereszténydemokrata színezetű vezető kormánypárt) képviselője képviselőkből és ügyészekből álló csoport nevében ígéri a Segítő Barát támogatását, az alapító baptista Dobner Győző kilép a szervezetből kijelentve, hogy „Németh G. nem a szektás jelenségek, hanem a szekták ellen küzdött, miközben egyetlen szülőnek sem segített".

[80] Az 1992. november 16-án napvilágot látott szándéknyilatkozatból, amely az MKTHK a Magyarországi „szektabotrány" krónikája címmel megjelent röplapjában látott napvilágot.

[81] Larry D. Shinn, a Bucknell Egyetem vallástudós dékánja, O. P. Sharma, az Angliai Hindu Templomok Tanácsának elnöke, H. H. Mahā Viṣṇu Goswāmi, a vaiṣṇava tradíció egyik elismert tanítómestere és H. H. Śivarāma Swami a Krisna-tudat magyarországi vezetője.

Nem sokkal később Tóth Albert református lelkész, a Magyar Demokrata Fórum[82] képviselője indítványt ad be a parlament emberjogi bizottságához, hogy négy, *„bomlasztó ideológiát”* képviselő egyház[83] (köztük az MKTHK) ne kapjon támogatást. Március 19-én az országgyűlés az egyházaknak nyújtandó közvetlen állam támogatás felosztására vonatkozó határozata értelmében négy egyház, köztük az MKTHK és még három egyház[84] nem részesült támogatásban. E hónap végén terjesztették elő azt az önálló képviselői indítványt, mely az egyházzá minősítést 10.000 természetes személyhez vagy 100 éves magyarországi múlthoz kötötte. Ez ellen a Nyilvánosság Klub 63.000 tiltakozó aláírást gyűjtött össze, s a nemzetközi tiltakozás is erőteljes volt. A *jogtalan diszkrimináció ellen* 1993 áprilisában az MKTHK petíciót nyújtott be az Országgyűlés alelnökéhez, amelyet 140 ismert közéleti személyiség írt alá.[85]

1993 nyarán a bíróság elmarasztalta Németh G-t, eltiltva őt a további jogsértéstől[86], 1994 elején pedig a fellebbezését utasította el. 1993 szeptemberében Németh G. konferenciát rendezett a szektákról, amelyen azonban csak az általa kiválasztott kárvallott szülőket hallhatták. Hasonlóképpen válogatta ki az előadókat is, hiába kért szót Horváth Zsuzsa, az új vallási mozgalmak és szekták kutatásában legjelesebb magyar vallásszociológus. Az MKTHK a színhely bejárata előtt három napos békés zenés demonstrációt rendezett. 1994 márciusában a parlament - elismerve az egyház hitéleti és karitatív munkáját - ismét állami támogatást szavazott meg az MKTHK-nak.[87]

A történtek értelmezése azért nem olyan egyszerű, mert a kulcsfigura, az 1995-ben elhunyt Németh G., - ahogyan Bálint B. András jellemezte - „kétségbevonhatatlanul jóhiszemű ember, akit húsz éve politikai okkal megfosztottak gyülekezetétől, s amolyan vándorprédikátorként működött, majd az erdélyi menekültek segítésére sietett, kallódó és drogos fiatalok hóna alá nyúlt”.[88] Ráadásul ez a hihetetlenül szuggesztív, a keresztény egyházak közötti ökumenét sürgető lelkész Martin Luther Kinget és Gandhit tekintette példaképének. Miért éppen ő indított hadjáratot a szekták ellen, s vajon tehette ezt széleskörű támogatás nélkül? Úgy vélem, ő is - mint sokan mások - úgy érezhette a politikai rendszerváltozás után, hogy a szabadságtér hirtelen megnövekedésével mindenféle új érték, norma, szokás áramlik be az országba, válogatás nélkül. Nem ritkán éppen vallási és spirituális mozgalmak formájában. Az átlagpolgár nehezen tud különbséget tenni az értékes és a romboló, a valódi és az utánzat, a beépíthető és a csak ránk aggatható között. Nem kevesen attól féltek, hogy miként a hamburger, a hot dog és a Coca-Cola kiszoríthatják a hazai ízeket, ezek az újmódi lelki-

---

[82] Az 1990-es választás győztes pártja, a három, önmagukat „keresztény” jelzővel illető parlamenti párt egyike.

[83] A magyar jog szerint az MKTHK bejegyzett egyház, a következő (5.1.) fejezetben azonban kiderül, hogy a volt szocialista országok többségében nem tekintik az ottani Krisna-mozgalmat ebben az értelemben egyháznak.

[84] A Jehova tanúi, a Magyar Szcientológiai Egyház és az Egyesítő Egyház.

[85] Többek között Balassa Péter, Bródy János, Gazdag Gyula, Gáspár Judit, Győrffy Miklós, Horn Gábor, Mészöly Miklós, Rakovszky Zsuzsa, Veér András, és aláírtuk mi, szociológusok is. Csákó Mihály, Horváth Zsuzsa és jómagam.

[86] Indokolás: „A *Mai nap* napilapban megjelent *Újkori keresztes háború* című írásában valótlan tényállításaival a felperes személyéhez fűződő jogait megsértette.”

[87] Ugyanakkor tizenegy egyház - köztük az előző évben destruktívnak minősített másik három - nem részesült állami támogatásban.

[88] Reménytelen? = Esti Hírlap, 1993. 09. 15.

szellemi mozgalmak is ezt tehetik az európai, a keresztény és a nemzeti értékekkel. Németh G. kellő *politikai kultúra, szociológiai tájékozottság és pszichológiai érzék nélkül* fújt riadót, ezúttal ismét egy kárvallottnak hitt kisebbség, az új vallási mozgalmakhoz csatlakozó gyermekeik által elhagyott panaszos szülők védelmében. A „kárvallott" - ám sok esetben korántsem tökéletes - szülők kis csoportján kívül Németh G. mögött és mellett sokan álltak: *a történelmi egyházak lelkészeinek és híveinek egy része, számos politikus és országgyűlési képviselő, egy ideig a tömegkommunikációs orgánumok jelentős hányada*, valamint a tájékozatlan és a másság tűrésében a demokratikus tréning hiányában még hagyományokkal nemigen rendelkező nagyközönség jelentős része. Valamennyiükre áll az, amit J. G. Melton[89] a waco-i davidianus szekta tragédiájának elemzésekor az amerikaiakkal kapcsolatban megállapít: az összeomlott kommunizmus után új ellenségre van szükség az identitás megőrzéséhez. Németh G. és szövetségesei szemében ezek: a nyugati világ (ezen belül is elsősorban az USA) és a liberalizmus és a nyugatról keletre terjeszkedő szekták, mert elfojtják, magába szippantják a nemzeti értékeket. Mindemellett az is elgondolkodtató, amit Bartus László vetett fel a tekintélyes liberális hetilapban: „A szektaügy kirobbantásában kétségkívül nagy szerepet játszott a Hare Krisna egész nyáron folytatott *túlméretezett kampánya*. A társadalmi elfogadásra igényt tartó kis vallási közösségeknek meg kell tanulniuk tiszteletben tartani a többség tűrési határát."[90]

A magyarországi krisnások további, azaz jelenkori történetéről ezután többféle ágon, metszetben és nézőpontból esik szó: a szervezet és működés, az élettörténetek, az egyes eseményekre is reagáló fogadtatás és az élettörténetek tükrében.

[89] MELTON, J. Gordon: A Fiery Ending. = From the Ashes. Making Sense of Waco. (Ed. J. R. Lewis) Boston, 1994. Rowman and Littlefield Publ. 253-260. l.

[90] BARTUS László: A szektaüldöző szekták. = Beszélő, 1993. 01. 16. 16-18. l.

5. JELENLÉT, SZERVEZET ÉS MŰKÖDÉS

5.1 A krisnások jelenléte a közép-kelet-európai volt szocialista országokban

A svéd krisnás Peter Claessonnak köszönhetően áttekintést nyerhetünk arról, hogy alakult az egykori szögesdrót mögött országokban a Krisna-hívők helyzete. A feltérképezett 25 ország csak Kazahsztánban, Kirgiziában és Tadzsikisztánban nem talált krisnásokat, de azóta már ott is vannak. Leghamarább Oroszországban kezdődött a mozgalom Prabhupāda 1971-es moszkvai látogatásának köszönhetően, de Magyarországon kívül Bulgáriában, a Cseh Köztársaságban, Horvátországban és Lengyelországban is elindul a hetvenes évek közepén. 1978 és 1983 között Lettországban, Litvániában, Szerbiában, Szlovéniában, Ukrajnában és Üzbegisztánban, 1984 és 1990 között Belorussziában, Macedoniában és Moldáviában, és csak a '90-es években Azerbajdzsánban, Boszniában, Észtországban, Grúziában, Örményországban, Romániában és Szlovákiában.

Türkméniában *még nem legalizálódtak*, Grúziában a Védikus Tudományok Német központjának filiájaként vannak jelen, a Cseh Köztársaságban, Romániában, Szerbiában, és Szlovákiában *non-profit szervezetnek* van bejegyezve, Litvániában a többi egyházzal nem azonos rangú vallási szervezetként regisztrálták, Szlovéniában *vallási közösségként*, Azerbajdzsánban, Boszniában, Észtországban, Horvátországban bejegyzett vallási egyesület vagy mozgalom, a többi országban mint *bejegyzett egyházi vagy vallási szervezet*.

A *krisnások száma* 1995 novemberében abszolút számukat tekintve Oroszországban a legnagyobb: 1500-an élnek āśhramokban[91], kétszer ennyi kongregációjuk tagsága. Ukrajna áll a másik helyen 350 és 700 hívővel, Lengyelország a harmadik helyen 300 és 700 fővel, a negyediken pedig Magyarország 150 és 600 fővel. Ha azonban Krisna-hívők számát a lakosságra vetítjük, hazánk (150 és 600 hívővel) és Szlovénia (60 és 400 hívővel) kerül az élre, egy kicsivel megelőzve a nyomában haladó 5-6 országot, köztük Litvániát, a Cseh Köztársaságot és Szerbiát. Nagyon kevesen (összesen 25-100-an) vannak még csak Észtországban, Macedóniában, Moldáviában, Örményországban, Romániában, Szlovákiában és Üzbegisztánban.

Legrosszabb a helyzetük az örményországi, azerbajdzsáni, grúziai, türkméniai és üzbegisztáni krisnásoknak, akik állami és egyházi nyomásnak egyaránt ki vannak téve, a *legjobb* pedig a belorusz, a cseh, az észt, a lengyel, a szlovén és mostanra már a magyar krisnásoknak. A *többi egyházzal* a magyar krisnások kapcsolata a legjobb, éles támadásoknak vannak viszont kitéve a többi (vagy az egyetlen) egyház részéről: a bosnyák krisnások (akiket az ottani keresztény egyházak támadnak), a horvátok, (akiket a katolikus egyház piszkálja), a lettek (akiket egyik egyház sem kedvel), a bolgár, az orosz és a szerb krisnások (akiket az ortodox egyház támad), az örmények (akiket az örmény egyház üldöz).

A krisnások *leggyakoribb tevékenysége* ezekben az országokban az ételosztás, ezt ki-ki politikai helyzete és létszáma alapján végzi kisebb-nagyobb volumenben. A második leggyakrabb a könyvosztás. Kulturális programokat és fesztiválokat rendeznek Horvátországban, Lengyelországban, Lettországban, Moldáviában, Romániában, Szlovéniában és hazánkban; farmot létesítettek Belorussziában, a Cseh Köztársaságban és hazánkban; vegetáriánus éttermet nyitottak a Cseh Köztársaságban, Észtországban és hazánkban, részt vesznek társadalmi eseményeken (pl. gyermeknapi rendezvényeken) és a szociális rehabilitációban Oroszországban, rock-zenekaruk van Szlovéniában. (CLAESSON - 95)

[91] Olyan helyek, ahol Krisna-hívők együtt élnek vagy imádkoznak.

Megállapítható, hogy ebben a mezőnyben a magyarországi krisnások mind helyzetük, mind jelenlétük, mind eredményeik alapján nem kell szégyenkezzenek, ha a szűkebb-tágabb régió egykori szocialista országaiban működő Krisna-mozgalmakkal kell összehasonlítani őket, főleg akkor, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy 1985-86-ban mindent újra kellett kezdeniük, s hogy a magyar adatok csak az ISKCON-hoz tartozó krisnások jelenlétét tükrözik.

Egyes kutatók szerint a hinduizmus iránti érdeklődés a nyolcvanas évek közepétől Európaszerte csökkeni látszik (ZULEHNER-DENZ - 93), mások szerint ez inkább igaz a nyugati, mint a keleti országokra, hiszen a lengyel diákok nagyobb érdeklődést és tájékozottságot mutatnak e téren, mint az amerikaiak, finnek vagy hollandok. (BJORKQVIST-HOLM-BERGBOM - 90)

5.2. Tagság és fölépülés

A „fölépítés" helyett használt „felépülés" több értelemben is érzékelteti a helyzetet. Egyrészt jelzi, hogy hamar felépült az, amit a szerencsétlen (e jelzőt mindkét oldalon elfogadják) szakadás lerombolt, másfelől az *építkezés* folyamatban van, s *a szervezet változóban*. Mire ez a könyv megjelenik már másképpen fest majd a magyar krisnások egyháza, részben azért, mert megvalósulnak a mostani tervek, részben azért, mert a nem tervezett, de már működő - s talán még e kutatás által is feltárt - mozgások is komolyabb változásokat eredményezhetnek. A Krisna-vallás nemzetközi szervezet, a helyi egyházak a GBC elképzelései szerint működnek, ám azért lehetőség marad a helyi arculat kialakítására is, sőt valamelyest az országon belüli változatokra is. Kérdés, csökkenő vagy növekvő mértékben, mennyire lehet magyar a hazai Krisna-mozgalom felépülésében is.

S. Davies az ISKCON vezető szervét, a GBC-t olyan *önválasztó testületként* jellemzi, mely kevéssé képviseli a tagságot és nem garantálja a visszacsatolást, ugyanakkor alattuk nincs egységes rendszer (hol regionális, hol nemzeti tanácsok működnek), s a legkisebb egységeknek a templomoknak *nincs egységes vezetési szabályzatuk*. Van ugyan mindegyiknek elnöke (a nevük „magyarul" is „templom-prezident"), de hatalma és működési módja nincs meghatározva. Néhány templomnak (a hazaiaknak is) *templomtanácsa* van. (DAVIES - 95)

A legnehezebb, már-már megoldhatatlannak látszó feladat a hazai krisnások *létszámának* megállapítása. Számomra mérvadó krisnások 1000 és 10.000 között mindenféle számot mondtak. Megjegyzem, hogy övékénél általában mindig alacsonyabb becsléseimet hallva tőlem, ők is egyre kisebb számokkal operáltak. Az avatottak számát 250-300-ra teszik, ebből mintegy 50-re a második avatásban részesültekét. A *mag-tagság*[92] számát elég könnyű volt felbecsülnünk a vidéki prédikálóközpontokban, ahol szinte mindenkit számba vehetünk: a kisebb (de nem a legkisebb) helyeken, mint Székesfehérvár, Gyöngyös, Salgótarján, Sopron, 3-5-en vannak, 5-15-en Kecskeméten, Miskolcon, Szombathelyen, Győrött, Békéscsabán, Kaposváron, 25-50 fős prédikálóközpont van Pécsett, Szolnokon, Debrecenben és Egerben. A budapesti mag-tagságot a vezetők kb. 100-ra teszik, a Krisna-völgyit szintén 100-ra. Ez 350-450 közötti szám. A legnehezebb a *kongregációhoz* tartozók számának megállapítása. Ebbe ugyanis hol beleszámítják a még és már csak érdeklődőket. A vasárnaponként a templomba járó, a munkában állandóan segítő budapesti kongregációt 500 főre becsülik. Az érdeklődők és szimpatizánsok kategóriája még képlékenyebb. Ebbe egyfelől, mi kutatók is beletartózhatunk, másfelől ide számítják több prédikálóközpontokban az őket anyagiakkal támogató

[92] Rasamandala ezt így definiálja: a templomban élők és azok a kívül élők, akik teljes időben az egyház szolgálatában állnak. A kongregációs tagságot pedig azok alkotják, akik nem tartoznak az előbbi kategóriába. (RASAMANDALA - 65)

„pártoló tagokat”, akik lehetnek hívő katolikusok vagy agnosztikusok, vagy azokat, akik egy-egy rendezvényen megadják címüket, hogy a következő hasonlóról is értesítsék őket. 1995 novemberében *P. Claesson* adatgyűjtésekor 150 mag-tagot és 5-700 kongregációs tagot jelentettek. 1997 szeptemberében a vezetőség 280-300 főre becsülte a szerzetestanulók, a szerzetesek és az egyházi személyek számát. Ezt reálisnak érzem. 700-750 főre teszik a templomon kívül élő, de a Krisna-mozgalommal szoros, szinte napi kapcsolatban lévők számát. Mivel ez a réteg tapasztalatom szerint heterogénebb, s többek élete könnyen alakulhat úgy, hogy lazítják kapcsolatukat a Krisna-tudattal, elképzelhetőnek tartom, hogy számuk kisebb, csak 550-700 közötti. 2000-re becsülik a szimpatizánsok és a pártoló tagok számát, köztük is találhatók szép számmal (legalább a harmaduk), akik - Tomka Miklós terminológiáját használva - a „maguk módján Krisnások”.[93] Lengyel kutatók a 300 templomban lakó, 1000 aktív és 5000 kevéssé aktív krisnással számolnak. (JAZWINSKI - 97)

Fazekas István jóvoltából eléggé pontos képünk van a debreceni Krisna-hívőkről. Egészen pontos számot ő sem tud, mert állandó a prédikálóközpontok közötti mozgás, és a Krisna-völgy felé áramlás is. 5 *brahmacāri* (templomban élő cölebsz szerzetes) és 2 *gṛhasta* (a lelki életet a szerzetesekhez hasonlóan élő házas), ők együtt a teljes közösség 4-6 %-a, 16-20 %-ra teszi az aktív *bhakták* (a templomot lehetőleg naponta látogatók) arányát, 15-25 %-ra az „egyszerű hívők” arányát (akik általában a vasárnapi programokon vesznek részt), s 55-60 %-ra a az érdeklődők és szimpatizánsok arányát. (FAZEKAS - 97) Munkatársaimmal hasonló arányokat tapasztaltunk más városokban is. (Budapest kivételével, mert ez a nagyváros sokkal nehezebben átlátható.)

Két kérdésre - hogy ki a Krisna-hívő és ki a magyar Krisna-mozgalom tagja - ma még a magyar vezetőség nem tud pontos választ adni. A leglazább definíció szerint az a Krisna-hívő, aki annak tartja magát. Köztük lehetnek olyanok, akik a négy szabályból egyet sem tartanak, nem imádkoznak rendszeresen, s a szertartásokon sem vesznek részt, de ilyen-olyan okból Krisna-hívőnek érzik, tartják, vallják és deklarálják magukat. Ugyanakkor sokan - elsősorban olyanok, akiknek lazult a kapcsolatuk a közösséggel -, az egykori magas mércéjük alapján már nem tartják magukat krisnásnak, mert már nem tudják tartani a számukra túl nehéz szabályokat. Hogy az önmagukat krisnásnak vallók hányan lehetnek, ezt igen nehéz megállapítani, mert nincsenek regisztrálva, 1500 és 2000 közé teszem számukat, ők - Tomka Miklós terminológiáját használva - a „maguk módján” Krisna-hívők. Ami pedig a tagságot illeti, a vezetők „rétegelvű” tagságról, a mozgalommal való kapcsolat sokféle módjáról és fokozatáról[94] beszélnek.[95] Yaśodā-dulāla dāsa a hazai Országos tanács soros titkára így beszél a magyarországi Krisna-egyház[96] felépüléséről.

Kezdjük talán a GBC-vel. A Governing Body Commission a nemzetközi közösség legfelsőbb irányító szerve, amelynek ma már harminc fölötti tagja van. Tizeneggyel indult Prabhupāda idejében. Mivel a közösség központja Māyāpurában van, Indiában, Kalkutta mellett, ezért ott gyűlnek össze évente Gaura-purṇimākor[97], ami márciusra esik. Szent hely, mert Caitanya

[93] Ritka, de nem egyedi eset az olyan házastárs, aki betartja a négy szabályt, több kört japázik, de igazából nem istenhívő.

[94] Erről hamarosan szó lesz, ennek a fejezetnek a végén.

[95] A szigorúbb definíciók között, a leggyakoribb szerint Krisna-hívő az, aki felismeri Krisnában Istent, s betartja a négy szabályt.

[96] Ezt követően jogi értelemben és a krisnások szóhasználatát követve használom az „egyház” fogalmat.

[97] Caitanya születésnapja

Mahāprabhu szülőhelye Māyāpurában van, másrészt pedig ott építettünk fel egy kis városkát, templommal. Ott mindenki vaiṣṇava*, de nem csak mi vagyunk ott, hanem más* vaiṣṇava *irányzatok is ugyanúgy ott vannak a központjaikkal. A GBC-t különböző területeknek vagy zónáknak a vezetői alkotják, olyan monitorok, akik bizonyos területe irányításért felelősek az egyházon belül. Ezek egyike Śravanam Swami, aki Anglia, Magyarország és Írország képviselője. AZ MKTHK is ebben a szervezetben működik. Az alapító szabályzatunkban le van fektetve, hogy mi is a GBC autoritása alá tartozunk. A GBC-t pedig a GBC-titkár képviseli, itt nálunk Śravanam Swami.*

És ki vagy mi áll a hazai Krisna-hívők és közösségek élén, felett?

Az egyháznak a legmagasabb szintjén az Országos Tanács *áll, amelyben a templomok, a prédikálóközpontok, a gyülekezet és minden olyan egység képviseltetik, ami az egyházba tartozik. Ennek a létszáma változó, attól függ, hogy mennyi küldöttet küldenek ezek a templomok. Van meghatározott szám, amit maximálisan küldhetnek, ez kilenc fő. Összesen 30 fő, de voltak már nagyobb Országos Tanácsok is.*

Hány templom van most?

Négy: Krisna-völgy, Szolnok, Debrecen és Budapest. Prédikálóközpont pedig tizenöt.

Ezek a megyeszékhelyek?

Nagyrészt.

Ezen kívül még milyen intézmények vannak?

Általában a templomokhoz tartozó kongregáció*. Tehát külső emberek is vannak ebben. Nemcsak a prédikálók döntenek, hanem azok is, akiknek prédikálunk. Eddig a pontig teljesen demokratikus az egyház, hiszen az OT-ben mindenki delegál, mint egy országgyűlésben. Az OT-nek van egy elnöke és egy titkára, aki most én vagyok. Az* elnöki *funkció gyakorlatilag csak az ülések levezetésével, a szavazások előkészítésével kapcsolatos, a* titkári *pedig ennek az adminisztrációjával. A döntéshozó a közösség. Vannak szavazó tagok, megfigyelők és hozzászólási joggal rendelkező résztvevők. Minden negyedévben vannak gyűlések.*

A közbülső döntéseket ki hozza? Van-e ilyen egyáltalán?

Igen. Az OT választ egy Operatív Bizottságot*, aminek a létszáma maximálisan kilenc fő lehet. Ez lát el minden olyan teendőt, amit az OT kiszab, és minden olyan dolgot, ami két ülés között felmerülhet.*

Az OT minden kérdésben dönthet?

Igen. Dönthet hitéleti kérdésekben*: a prédikálás hazai fő irányvonalának a meghatározása, iránymutatások a filozófiai tanok értelmezésére (tehát ha vannak különböző kérdések, akkor hogyan állunk hozzá azokhoz). Dönthet* szervezeti kérdések *körében: az alapító okirat elfogadása, módosítása, az egyház megszüntetése, képviselete; jogi személyiséggel rendelkező szervek, országos hatáskörű szervek, templomok létrehozatala és megszüntetése; jogi személyiséggel nem rendelkező szervek létrehozatala és megszüntetése; valamint az egyházi szervezet teljes felügyelete. Dönthet* személyi kérdésekben*: az OT elnökének megválasztása és visszahívása; az OB tagjainak, elnökének, titkárának megválasztása és visszahívása; önálló jogi személyiséggel rendelkező szervek vezetőinek kinevezése és visszahívása; hívők kizárása az egyházból; kizárt hívő újból hívőként befogadása; egyházi személlyé, lelkésszé való kinevezés és az egyházi személyi illetve lelkészi minőségtől való megfosztás. Dönthet* gazdasági téren*: az éves költségvetés és az éves mérleg elfogadása; az egyházi személyek ellátmányára vonatkozó alapelvek elfogadása; az önálló jogi személyiséggel rendelkező szervek anyagi ellátása; egyházi adomány mértékének megállapítása. És dönthet egyéb kérdésekben, ame-*

lyekben első fokon az OB vagy a templomtanácsok döntöttek, de a döntéssel szemben az OT-hoz fordult valaki fellebbezéssel; és persze minden olyan kérdés, amit az OT ezen kívül magához von.

Legutoljára mikor ülésezett?

1996. január 15-én.

Ha nem titok, mivel foglalkozott?

Elsősorban a tavalyi év mérlegével. A második fontos kérdés ezen év végleges tervének az elfogadása. Munkatervek, beszámolók s ennek az évnek az elfogadása, hogy mi hogyan fog történni: fesztiválok, rendezvények, döntések. S ezen a vonalon az OB már tud dolgozni.

Milyen intézmények vannak?

A templomok egyrészt, másrészt pedig az országos hatáskörű szervek, azaz nemcsak egy bizonyos területre koncentrálódik a tevékenységük. Budapest alá tartozik most irányításilag az egész Dunántúl. Szolnokhoz tartozik a Duna-Tisza köze, Debrecenhez pedig a Tiszántúl. A farm, a Krisna-völgy is intézmény, de most még a prédikálásban nem vesz részt, ő még nem prédikál úgy, hogy neki területi igénye lenne. Emellett vannak az országos hatáskörű szervek, elsősorban a Hare Krisna Központi Iroda, ami az országos tagsággal foglalkozik és olyan dolgokkal, amik országos területűek. Intézmények még a Védikus Kultúráért Alapítvány. Prédikálóközpontok, a templomok; kft-k (amik nem szorosan az egyház alá tartoznak, de együttműködnek vele) az étteremhálózat, ami most kezd bővülni.

Egy egyszerű Krisna-hívő fejében ki az irányító?

Ez egy nagyon jó kérdés. Kétféle irányítót találhat egy egyszerű Krisna-hívő. Az egyik egy lelki irányító *vagy autoritás, akik a* brāhmaṇák*, második avatottak, vagy a lelki tanító-mesterek, mint Śravanam Swami, és találkozhat az* adminisztratív irányítással*, tehát az OB tagjaival, a templomvezetőkkel, akik a szervezeti részét irányítják.*

Kik a tagság?

A hívők. *Az, aki elfogadja a Krisna-tudat hitelveit, a lelki tanítómesterek, a lelkészek és a szerzetesek lelki vezetésének jogát, az egyház alapszabályát, és évente befizeti az egyházi adományát.*

A tagságnak nem feltétele a négy alapszabály betartása?

Nem.

Nincs valami minimum?

Nincs. Még ha nem vegetáriánus, csak afelé halad, akkor is lehet. Ha valamennyire elfogadja az odaadó szolgálatot, a hitelveinket*, akkor már tag lehet bárki.*

Ha én azt mondom, hogy számomra Krisna az egyetlen élő Isten, akkor ezzel én már Krisna-hívő vagyok? Mondhatni azt, hogy hívő az, aki önmagát annak definiálja?

Pontosan, így van. Így határozza meg az alapszabályzat, hogy „az, aki a vallás, filozófia iránt érdeklődik, befizeti a tagsági díjat hívőnek számít”.

E tekintetben képtelenség megmondani, hogy hány hívő van.

Így van.

Mégis csak vannak fokozatok, vannak támpontok a hívek becsléséhez…

Igen. Három kategóriánk van: érdeklődők, hívők, egyházhoz tartozó személyek. *Mellettük vannak az egyházi személyek: a szerzetesek, a szerzetesjelöltek, a lelkészek és egyéb egyházi személyek. A másodszor avatottak a* brāhmaṇák. *Bár a szó azt jelenti „pap", nem lelkész és nem pap. Szó szerint azt jelenti, hogy „aki a Brahman síkján van", ami a legfelsőbb sík.*

Az avatásnak mik a feltételei?

A négy szabály és a lelki tanítómester utasításainak a követése.

És ki a lelkész? Láttam ezt a terminust néhányótok névjegyén.

Az a lelkész, vagyis brahmin, aki aktív prédikáló. *Csak második avatott lehet, s csak olyanok, akik a* teljes életüket ennek szentelik. *Ez nagyjából megfelel a keresztény pap fogalomnak. Negyven lelkészünk van.*

Mit kell ehhez elvégezni?

A Védikus Bölcselettudományi Egyetemmel kezdtük el a képzési folyamatot. Teológia még nincs, tehát annak ez még csak nagyon laza alapja, de ebből fog kinőni a tervek szerint. Jelenleg a nemzetközi normát fogadjuk el, ami egy záróvizsgát tartalmaz, s aminek különböző fokozatai vannak. Lelkészeinknek egy éven belül le kell tennie azokat a vizsgákat, ha nem, akkor visszavonjuk.

Milyen tárgyakból, témákból kell vizsgázni?

Bhagavad-gītā elsősorban, aztán az Śrī Iśopanisad és az Upadeśāmṛta. A Bhagavad-gītā hétszáz verséből körülbelül százat kell tudnia egy lelkésznek kívülről. Ezen kívül az öt alaptémának a kifejtését, amivel a Bhagavad-gītā foglalkozik, s a különböző fejezetek közötti kapcsolatoknak, összefüggéseknek a felismerését. Ez a vizsga átfogó, összetett, komplex. Komoly vizsga, elég sokan megbuknak rajta. Itt összefüggéseket kell felismerni, ismerni a kulturális hátteret, és amit Prabhupāda magyaráz.

Szükséges-e valamiféle profán tudás: kultúrtörténet, filozófia, szociológia, lélektan, antropológia?

Nem. Csak a védikus tudományt *kérdezzük.*

Hány hívővel számol a vezetés?

Nagyon nehéz kérdés. Néhány olyan jelből tudunk levonni következtetéseket, mint a levelezés, folyamatos könyvmegrendelések, csomagküldő szolgálat, fesztiválok, közös rendezvények. Aki befizeti az éves adományt, az körülbelül 2000 fő. És van még 10000-12000 érdeklődő.

Milyen gazdasági alapokon áll az egyház?

Állami támogatást a hitéletre évente 500 000 Ft-ot kapunk. Ezt egy évre kapjuk a 300 fenntartott alkalmazottunkra, szerzetesünkre. Mellette 3 millió Ft-ot kaptunk most az ételosztó programunkra, amit az Országgyűlés megszavazott. Arra elég, hogy egy fél évig működjön az ingyenkonyha. A többit mind az egyház szponzorálja. Külföldről mint egyház nem kapunk pénzt.

Miért nem kap, hiszen nemzetközi szervezet?

Mint egyházat nem támogatnak. Mint projectet, a Krisna-völgyet támogatják. Oda folynak be adományok külföldi indiaiaktól, Angliában élő indiaiaktól. Tehát csak erre a projectre kapunk külföldről támogatást. Most az utóbbi hat évben kaptunk a skót testvéregyháztól két lakókocsit, amik ott vannak a templom udvarán, s ez az egyetlen olyan dolog, amit az egyház kapott. Krisna-völgy esetében csak beruházást támogatnak, nem fenntartást és egyéb dolgokat. A beruházásoknak körülbelül a negyven százalékát fedezik.

Milyen egyéb forrásokból tud élni az egyház?

A legfőbb bevételi forrás a könyvosztás és a hívek adománya.

Miért osztás, miért nem kereskedelem?

Mert ezeket a könyveket nem hozzuk kereskedelmi forgalomba, hanem adományokat gyűjtünk, és könyvet adunk ajándékba. Könyvterjesztés, csak mi osztásnak hívjuk. Csupán belső fogalom. A könyveket a nemzetközi egyház kiadójától, a Bhaktivedanta Book Trusttől kapjuk, s itt adományokért terjesztjük*, tehát gyakorlatilag ebből folyik be. Ez a* nemzetközi egyház *segítsége, nem pénzben, hanem tárgyi segítségben.*

Mi lesz ezután, mert előbb-utóbb telítődik a piac? Ha már nemigen vesznek újabb könyveket, akik már vettek régebben?

A könyvosztást soha nem fogjuk leállítani, mert ez egyik fő missziónk, de gazdasági alapként már nem fog működni hosszú távon. Körülbelül másfél éve kezdtünk el egy programot, a kongregációs prédikálást, ami a gyülekezet fenntartását jelentheti.

A gyülekezetek a prédikálóközpontokhoz kapcsolódnak?

Igen. És a templomokhoz. A személyeken keresztül a templomokhoz.

Van Pécsett egy prédikálóközpont. Akkor van egy pécsi gyülekezet?

Igen. Több gyülekezet is van Pécsett, de ezek alkotnak egy hívők gyülekezetét, tehát személyeken keresztül kapcsolódnak más személyek. Általában egy személy úgy húsz embert képes átfogni. És vannak a sejtek, három-négy főből álló, összejáró kis közösség, akik prédikálnak. A kongregáció folyamatos adományokkal tud bennünket támogatni. Vannak, akik egészen nagy összeget adományoznak, s vannak, akik egészen kicsit. A budapesti templom összbevételének már a felét tudják így fedezni. Nekünk nagyon fontos, hogy ne az állam tartson el minket. Angol mintára működik a business club, amit említettem. Most ennek húsz-harminc fő a tagja. Ez abból áll, hogy a tagok egy fix összeget befizetnek ebbe a Business Clubba, ez egy olyan összeg, amit tudnak nélkülözni, s ezt az összeget közös megállapodás alapján forgatják az üzleti életben az egyház javára, de az egyháztól függetlenül. Az egyház javára a hasznot, csak a profitot adják le.

Kik ők? Szimpatizánsok?

Hívő üzletemberek. Tehát a legkülönfélébb, a menyasszonyiruha-kereskedőtől kezdve a gabonakereskedőig, az ügyvédig, az ingatlanügynökig. Ez a program a tavalyi év közepén vagy szeptember körül indult. De ez a folyamat felépülőben van, tehát ennek még van egy kifutási ideje.

Hogy kerül bele az egész képbe az adománygyűjtés?

Kifejezetten csak erre a Krisna-völgyre érvényes, tehát ezt nem szeretnénk általánosítani, ez nem tartozik kifejezetten a missziónkba.

Ugyanezt egyfelől alulnézetből, másfelől ugyancsak felülnézetből, az egyik legfontosabb és legsikeresebb prédikálóközpont éléről így látja Vyāsadeva dāsa:

Egy templomi szerveződés alapjai maguk a személyek, akik lehetnek hárman, tízen, ötvenen vagy háromszázan. Összeállnak arra, hogy feladják az anyagi világ történetését, értékrendjét, s egy másik, egy lelki társadalom felépítésén munkálkodnak. Amikor néhai Németh Géza úr támadta a mi egyházunkat, és Śravanam Swaminak feltette a kérdést: „Miért nem adnak fizetést ezeknek a szerencsétlen gyerekeknek?" Ő pedig azt felelte: „Miért kellene egy szerzetest fizetni?" Kell lennie egy olyan rétegnek a társadalomban, aki ezt értékeli. Én most templomelnök vagyok, akinek gondoskodnia kell arról, hogy a templomon belül élő szerzetesek

lelki képzéséhez, tevékenységéhez minden szükséges minimális feltétel meglegyen. Ez a közösség az egyházon belül egyfajta vállalkozási teendőket lát el, oly sikeresen, hogy az itteni szerzetesek munkája 8 %-kal járul a somogyvámosi templomépítéshez. Van rendes költségvetésünk, bevételeink, kiadásaink, profi számítógépes nyilvántartásunk.

Mondhatjuk azt, hogy ez a prédikálóközpont egyben egy vállalkozás is?

Gazdasági értelemben igen. Előbb volt a közösség, aztán lett a templom. Kitaláltuk, hogy ha a gyülekezeti tagok tudnának közösen munkát végezni és értéket produkálni*, akkor eltarthatnánk magunkat. Ehhez az is kellene, amit terveztünk: pékség, cukrászüzem. Mi erre gyűjtöttünk volna adományt, de most a templomra kell. Ez egy teljesen* üzleti alapon való szerveződés*. Méghozzá mindennemű képzettség és jártasság nélkül. És már két éve sikeres. Ezt azonban nem lehet végtelenségig vinni, mert akkor elveszítjük szem elől a valódi, lelki célt. Lehet, hogy valami mást ki kell majd találni.*

Hányan vannak ebben az āśhramban?

Benn tizenöt szerzetes. Vannak mindig vendég szerzetesek is. És van a gyülekezet, ami pár száz fő volt, de mióta mi így a nyakunkba vettük ezt a nagy-nagy munkát, sokat elveszítettünk belőlük, mert nem tudjuk olyan mértékben, minőségben tartani a személyes kapcsolatot*, s túlságosan el vagyunk kötelezve ennek az egyházi célnak, hogy mi adományokat gyűjtünk.*

Kétféle választási, döntési lehetőség is kirajzolódik, netán kétféle drámai helyzet. Az egyik a helyi és a központi gyűjtési célok, a *helyi és központi érdekek*, a krisna-völgyi templom és a vállalkozással egybekötött helyi jelenlét egy védikus pékség vagy cukrászat formájában. A másik a *szerző-mozgó-vállalkozó* és a *közösség-építő-gondozó* mentalitás ütközése. A helyi önállóság, a *lokális közösségi identitás* és a „tájjelleg", a *helyi stílus* kialakítása és megőrzése olvasható ki egy másik prédikálóközpont prominens tagjainak szavaiból. Először Bhakta Zsombor:

A tegnapi kīrtana*, amit csináltunk nincs máshol. Itt* lazább *minden.*

Mihez képest?

Mondjuk Pesthez, vagy Debrecenhez. Ott a templom személytelenebb. Ez kisebb hely, mindenki csinálja a maga dolgát, de mellette lazább az egész. Lazább, de mégis a színvonal ugyanaz. Megengedünk magunknak több poént. De ezt meg kell élni, *hogy milyen. Sokkal jobb.*

Kitől függ ez a szigorúság? Ki irányítja az āśhramot?

Függ a prezidenttől, mert ő mondja meg, mit kell csinálni, s ő szól ránk, ha már nagyon benne vagyunk a hülyeségben. Viszont itt jó a vezető, Ārati dāsa. A vezetőnek olyan személynek kell lennie, akit mindenki szeret, őt mindenki szereti. Aki bentlakó, a bhakta Géza, meg a bhakta Ottó régen kábítószereztek rendesen. Ottó apukája valami ügyvezető igazgató, nagyon gazdag, a Gézáé pedig szintén valami cég vezetője. A csillárt ők adták. Az a helyzet, hogy ez a társaság régen is egy banda volt, sokan együtt zenéltek, sokan együtt kábítószereztek, sok régi történet köt össze bennünket. Régen is együtt voltak, s most is, csak most más a szemléletük a világról. Ugyanúgy megmaradtak a régi poénok. Ez az, ami máshol nincsen meg Magyarországon a Krisna-tudatban. Mi is a Krisna-tudatot csináljuk, de egy kicsit a saját arculatunkra.

Ārati dāsa templom-prezident arra a kérdésünkre próbál válaszolni, mitől is más az ő prédikálóközpontjuk:

Nagy felelősség most, mennyire tudjuk vonzóan bemutatni a Krisna-tudatot, a lelki életet, úgy hogy ez hosszú távon adjon alternatívát a fiataloknak. Próbálunk most a lelki oldal mellett munkahelyeket teremteni, hogy aki nem akar, vagy tud templomi életet fenntartani, de látja a

Krisna-tudat előnyeit, az tudjon egyfajta kompromisszumos megoldást kialakítani. Gondolkodunk vegetáriánus étteremtől kezdve kis aszalóüzemig, szóval van egy jó pár elképzelés. Vagy egy kis pékség talán, vegetáriánus módon bemutatni a süteményeket. Látom, hogy a kábítószerből kikerült fiatalok hozzáfognak nagy hévvel, de aztán itt is vannak nehézségek, s ha nem volt elég alapos a képzés, vagy ők nem voltak elég komolyak, majd jönni fog az, hogy „Akkor most gyerünk, csináljunk megint valami mást!" Ezt szeretnénk megelőzni.

A templomi rendet mennyire kötelező betartani?

Ez elég kényes téma, mert erre nem tudunk egy általános érvényt kialakítani. Mindig figyelembe kell venni, milyenek a bhakták*, akik itt vannak. Van egy alapvető sztenderd, hogy fél ötkor* maṅgala*, s hogy utána* japázz *16 kört, tartsd a négy szabályt stb. Ez az, ami fő célként van kitűzve, de itt még nagyon fiatal a dolog. Ha valakinek ez nagyon nehéz, akkor nem fogjuk levenni a fejét. Vagy vannak bizonyos eltérések, ami nem egy pesti sztenderd.*

Mégis milyen terveitek vannak a munkahelyek létrehozására?

Az egyik az étterem, mert ez munkát is ad, és nagyon jó prédikálási lehetőség is ezt a vegetáriánus vonalat képviselni. Ez nagyon sok bhaktának *adna lehetőséget a prédikálásra és egyfajta megélhetésre is. Pesten van egy jó példa, a Govinda Étterem, ami igazán vonzó módnak tűnik arra, hogyan lehet egy városban bemutatni ezt. Ezen kívül ki kell találni, hogyan prédikáljanak azok, akik családosok. Főbb terv most szélesíteni azt a réteget, aki tudna ehhez kapcsolódni. Ennek alapja egy Indiai Kulturális Központ lenne, tehát nem szigorúan ez a Hare Krisna vonal. Bemutatni ezt a kultúrát, kezdve a művészetekkel, amennyire lesz rá lehetőség, aztán a vegetáriánus konyhával. Nemcsak szerzetesek számára lesz itt lehetőség, hanem azok számára is, akik valami köztes megoldást szeretnének. Van egy csoport, akik a kongregációs prédikálást végzi, vagyis hogy járunk családokhoz, felkeresünk személyeket. Ezt négyen csináljuk most. Aztán van a konyhás részleg. Ők fenntartanak most egy ebédeltetési rendszert, ahová 5-15 fő között járnak naponta, fiatalok, idősebbek, akik a vegetáriánus konyhát másképp nem tudják megoldani. Van még egy 10-15 fő tehát, akik nem élnek a templomban, de az életük nagy részét a Krisna-tudatnak szentelik. A Nándi például nagyon oszlopos tagja ennek a csoportnak. Aztán még jó páran.*

Az ember találja meg a feladatot, vagy a feladat az embert?

A bhakták *jelentkeznek egy dologgal, hogy szeretnék ezt vagy azt csinálni, s pont szükség is van arra. Aztán van egy próbaidő, persze nem hivatalosan. Eddig még jók voltak a választások. A* bhakták *őszinték ebben, hogy mi az, amit tudnak vállalni, mi az, amit szeretnének, milyen irányba lépjenek, s akkor így elég könnyű egyeztetni. Nincsenek kényszerfeladatok, vagy hogy valakinek teljesen ellentétes a természetével.*

Ahogy téged felavattak, Cāturmāsya dāsa kicsit levette a kezét erről a dologról?

Úgy látom, hogy próbál bennünket minél inkább önállóságra inspirálni. Nāma-Haṭṭa tábor, szekérfesztivál: „Oké, csináljátok!".

Egy harmadik prédikálóközpont egyik vezetője Līlāvatāra dāsa az ő munkamegosztási módszerükről beszél:

Néhányaknak egész napos szolgálata, hogy próbálják bemutatni a Krisna-tudatos filozófiát, azaz prédikálnak másoknak. Házról házra járnak, s próbálják bemutatni az érdeklődőknek, akiket érdekel ez. Becsöngetnek, könyvet kínálnak. Megkérdezik, hogy érdekli-e őket a Krisna-tudat, a lélekvándorlás.

Mint a Jehova tanúi?

Biztos van hasonlóság, de azért más a módszer. Nem annyira erőszakos. Nem próbálunk valakire ráerőltetni valamit, amit nem akar, hanem olyan embereket próbálunk találni, akiket ez érdekel. Nem próbáljuk ráerőszakolni senkire.

Kik csinálják ezt?

Akik itt laknak bent a központban. Van köztük érettségizett, zeneakadémiát végzett.

Kik vezetik ezt a prédikálóközpontot?

Mi a budapesti templomhoz tartozunk szervezetileg, valamennyire az ő vezetésük alatt is vagyunk. A helyi vezető Samādhī dāsa a prédikátor, én meg a menedzser, de azért nincs ilyen éles különbség a gyakorlatban.

A nyolcvanas évek elejéig a Krisna-mozgalom tagsága állandóan emelkedett, még Prabhupāda halála után is, majd ezután - a vezetésben bekövetkezett válságnak is köszönhetően - visszaesett. Az 1982-83-ig állandóan gyarapodó tagság döntő többségét a mag-tagság, a templomban élők és a teljes időben az egyház szolgálatában álló kívül élők tették ki. A *kongregációs* tagság aránya a hetvenes években rendkívül alacsony. A 80-as évek elejétől a FOLK (Friend of Lord Krishna)[98] és a Nāma-Haṭṭa[99] program következtében hirtelen növekedni kezd. A templomokban élők először eléggé tartózkodóan viselkednek velük, dualisztikus *mi - mások* tudatban élnek, ahol a „mi" a hívők, a jók, az emberfelettiek, a felfelé menők (a Viṣṇudhuták[100]), a közösség, az „ők" pedig ember-alattiak (disznók, kutyák), a lecsúszók, a *karmi*[101] demonok, *yamadhūták*[102], vagyis a rosszak. Vagy tartózkodni kell tőlük, vagy prédikálni nekik. (RASAMANDALA - 95) Az ISKCON-hoz csatlakozni a hetvenes években nem más, mint egy templomhoz csatlakozni, ami napi 24 órás szolgálat, örökre elkötelezettség, jövőterv nélkül. Ebben az időben a legtöbb szerzetestanuló nem gondol házasságra. A toborzással sokkal inkább, mint a tagok megtartásával és gondozásával foglalkozó hívőket sokkhatásszerűen éri a kilépés. Éppen ezért a *kilépők* tapintatból éjszaka hagyják el a templomot. A nyolcvanas évektől már a tagokat arra biztatják, *maradjanak otthon*, úgy gyakorolják a Krisna-tudatot. Míg a 70-es években a mag számára azonban kérdéses, hogy a kongregációs tagok „mi" vagy „ők", a 80-as években egyre közelebb kerülnek a maghoz. A kongregációt az új tagokon kívül a mag-közösségből kiváló *megházasodók* és a fokozatosan *eltávolodó hívők* alkotják. A házasságot kötők szertartását a nyolcvanas években is temetési szertatásnak nevezi a *brahmacārik* (a szerzetestanulók) többsége, őket magukat pedig elesetteknek. (RASAMANDALA - 95) A nyolcvanas évek közepétől a misszionálás mellett egyre fontosabbá válik a gyülekezetépítés, majd a sejtek kialakítása.

Gaurāṅga dāsának a magyar krisnások Nāma-Haṭṭa Magazinjában[103] olvasható írása a Nāma-Haṭṭa sejtek építését szorgalmazza. A sejt 8-15 fős - tehát kiscsoport, bázisközösség méretű - csoport, mely *bkahtákból* és érdeklődőkből áll Az egyház egésze, tehát mind az egyházi személyek (szerzetesek és lelkészek), mind a gyülekezeti tagok (pártoló tagok, kint élő

[98] A kongregációk neve egyes országokban.

[99] Eredeti jelentése: a szent név piaca. Itteni jelentése: a gyülekezet helye.

[100] Viṣṇudhuta: Viṣṇu szolgája, aki a halálkor „fölfelé" viszi a lelket.

[101] Csak a saját jólétével törődő, hitetlen személy.

[102] Yamadhuta: Yamaraja, a Halál Urának szolgája, aki a pokolba viszi a lelket.

[103] 1996. 1. sz. 10-11. p.

házasok, érdeklődők) *sejteket* alkotnak.[104] Egy külföldi mester, Jayapataka Swami, a sejtprogram szakértőjének ugyancsak a Nāma-Haṭṭa Magazinban[105] olvasható írása ismerteti a GBC által megállapított nyolc szintet a kongregációs tagságtól a *brāhmaṇa* (pap) fokozatig: 1) az új kongregációs tag, 2) *śraddhavān* (részt vesznek a heti találkozókon, legalább egy kört *japáznak*, s olvassák Prabhupāda könyveit, elkísérheti prédikálni a *bhaktákat*), 3) *Kṛṣṇa-sevaka*, vagyis a kezdő prédikátor (legalább négy kört *japáznak*, elhagyják a húsevést, hisznek Krisnában mint az Istenség Legfelsőbb Személyiségben, kerülik az erkölcstelen cselekedeteket, ismerik a filozófia alapjait, legalább egy új tagot kell hozniuk a csoportba), 4) *Kṛṣṇa-sadhaka*, vagyis haladó prédikátor (legalább nyolc kört *japáznak*, csak *prasadāmot* esznek, tartják a négy szabályt, otthon oltárt állítanak, jól ismerik a Krisna-tudatú filozófiát, teljesen kezdőknek is képesek prédikálni) 5) *Śrīla Prabhupāda Āśraya* (már 16 kört *mantrázik*, és erős meggyőződést mutat a Krisna-tudat iránt) 6) *Śri Guru Carana Āśraya* (hit és meghódolás egy lelki tanítómester iránt, ISKCON által előírt vizsga), 7) *harināma* avatás (első avatás) 8) *brāhmaṇa* (második avatás).

Vajon a *hierarchia* vagy a személyes *kapcsolatra* épülő közösség erősödik a sejtprogrammal? Vajon erősíti vagy gyengíti a „mi egy kicsit másként csináljuk" érzését, ami elengedhetetlen mind az erős identitáshoz és a jó közérzethez. Mennyiben lesz belőle lelki futószalag, a másféle karizmákat nem jutalmazó „szűk ösvény". A sejtprogram kitalálóinak és szorgalmazóinak elképzelése szerint „Az így felépített egyházszervezet rugalmasan működik és az intézményesülés következtében a személyes jellegét nem veszíti el." Jayapataka Swami írásában mindenesetre komoly terjedelemben szerepel a heti összejövetelek programja, amelybe komoly szerep és idő jut a „társulásra" (a magyar krisnások így nevezik a baráti együttlétet) és a beszélgetésre is.

5.3. Első benyomásaink a krisnás életvilágról

Az első benyomások lehetnek a legmélyebbek is, és a legfelületesebbek is, és egyszerre mindkettő. Kettőn áll a vásár, így ez a fejezet rólunk is szól, kutatókról, a mi szelektív észlelésünkről, szemellenzőnkről, esetleg érzékenységünkről is.

Szerencsére megmaradt a legelső szociológus-látogatás jegyzőkönyve is[106], amit Horváth Zsuzsa 1993 tavaszán készített a budapesti templomban történt látogatása után.

Egy szép újszerű épület, 3 szint. Fent alszanak a fiúk, a magasföldszinten van a templomszoba, az alsó szinten egy kis iroda. Mindenütt egyéb helységek is. A szemben lévő házban laknak a lányok. A ház előtt leveszik a cipőiket a vendégek, és kint hagyják. A bennfentesek kezükben viszik be, és lent helyezik el. (És télen?) A kabátokat és a táskákat is fogasokon helyezik el. Elvileg 3-kor kezdődik, de végül fél 4-kor kezdtek. A templomszobában a földön ül szinte mindenki, vékony laticeleket használnak legtöbben. Néhány ember kaphat széket is. A berendezés egyszerű fehér ill. világos szürke padlózat, a tárgyak indiaiak. A terem egyik végében az alapító mester gyerek méretű aranyszobra üldögél díszes környezetben. Nemcsak

[104] A sejt célja a személyes lelki fejlődés, a szolgálatvállalás, adomány-felajánlás és prédikálás. A hetente összejövő sejt vezetője a *mentor*. Irányításával gyűlnek össze hetenként, amikor új tagokkal ismerkednek, énekelnek, imádkoznak, előadásokat hallgatnak, beszélgetnek, tapasztalatot cserélnek (főleg a prédikálást illetően), prasadāmot fogyasztanak. A mentor fölött áll a felügyelő, fölötte a zonális prédikátor, fölötte pedig a körzeti prédikátor.

[105] 1997. 1. sz. 12-13. p.

[106] Továbbra is az én kiemeléseimmel.

az ablakon, de a terem két végében is bordó bársony, arannyal szegett függönyök. A falakon indiai képek reprodukciói - különféle félistenek[107]*. A terem másik végében - ez az eleje - oltárhoz hasonlatos berendezés. Rajta virágok között két teljesen egyforma* mūrti *(félisten-szobrok, de állítólag két különbözőt testesítenek meg), olyanok mint a népies babák, azaz textil ruhájuk van. Továbbá kisebb méretű képek - tanítómesterek fényképei, félistenek ábrázolásai. Az ajtó mellett fent egy kis harang van. A bennfentesek belépéskor legalább jelképesen megérintik a nyelvét. Nyilván normál körülmények között harangoznak picit vele. Elég sokat mászkálnak ki-be közben is, de sosem mulasztják el, hogy megérintsék a földet homlokukkal. Erre néhányszor sor kerül a liturgia közben is, felszólítás nélkül, de nyilván megvan ennek a maga rendje.*

Két szerzetes helyezkedett el narancssárgában elöl. Az egyik néhány szóval üdvözölte a jelenlévőket, és elmondta, hogy mi minden lesz. Azután elkezdődött az ének. A szöveg mindig szanszkrit, az idő túlnyomó részében Hare Krisna mantrázás*. Egyikük dobolt, a másik valami harmóniumnak nevezett földszintes dolgon játszott (ezt nem láttam jól). A teremben volt még egy dobos (hosszú hengerek vízszintesen tartva), és néhány fiú kicsike cintányérokat ütögetett. Egy idő után sokan folyamatosan tapsoltak. Az egész elég halkan kezdődött, és fokozatosan hangosodott fel, szinte túl hangosra.*

Kṛṣṇa-bhakti devī dāsi elmondta, hogy mindegy milyen dallamra, milyen hangszerek kíséretében mantráznak*. Mint a szerzetes is elmondta, ennek az a célja, hogy* az elme tisztuljon *és képesebb legyen befogadni a leckét, ami utána jön.*

Egy darabig próbáltam számolni, hányan vagyunk. Ekkor 60-80 főre becsültem a létszámot. Később teljesen bezsúfolódott a terem. Mindvégig nagy mászkálás folyt, így becslésem szerint lehettek vagy 150-en a házban, és a szerzetesek mindvégig kisebbségben voltak. A száris nőket is beleszámolva kb. fele tűnt bennfentesnek. (De a szári nem egyértelmű jele a bennfentességnek.) Elsőként itt járt csak nagyon kevés volt. A mantrázásban *gyakorlatilag mindenki részt vett, valamint a homlokolásban is. Egy lányt láttam, aki valami fénymásolt szövegkönyvfélét tartott maga előtt az énekléskor. Jelen volt egy orosz pravoszláv lelkész. Itt él? Talán Indiába készül? Egy néhány főből álló beat-zenekar. Akik múltkor a Friderikuszban szerepeltek, és a krisnások is énekeltek a számában.*

A társaság nagy része fiatalnak mondható. Középiskolás korosztálytól a 30-asokig. De volt néhány gyerek, néhány 40-es és néhány még idősebb is. Jellemző, hogy Kṛṣṇa-bhakti számára a 40-esek idősnek számítanak.

A jelenlévők viselkedése változatos *volt. Akadt, aki nagyon vidám volt, és folyton mosolygott. Volt, aki időnként mosolygott. A* mantrázás *vége felé láttam olyanokat, akik lehunyták a szemüket, és némi elmélyültséget mutattak. A tanítás közben nem észleltem különösebb áhítatot, ennek valahogy nem volt igazán jelentősége. Mintha* maga a liturgia lenne jelentős és az együttlét, de annak tartalma nem nagyon*.*

A mantrázás *után egy új szerzetes jött be. Ő is éneket vezetett, majd felolvasott a Bhagavad-gītā-ból. A szanszkrit eredetit énekelve. Már előtte a terem végéből előre hoztak egy kisméretű fekete táblát, amelyre felírták már krétával a szöveget (latin betűs szanszkrit), valamint egy földszintes asztalszerű alkalmatosságot a szerzetesnek, ez is bordó bársonnyal bevont. Aztán a fordítást olvasta fel kétszer, majd a magyarázatot. Azután még magyarázta a tanítást, de itt már kikapcsoltam. Valamit részletesen magyarázott, hogy a fán ül két madár, az egyik csipegeti a gyümölcsöket - ez az ember, a másik csak figyeli őt, ez az Isten. Nem tűnt túl hatásosnak, sem túl lelkesítőnek a tanítás. A végén lehetett kérdezni. Bármiről. Egy nő kérdezett -*

[107] Isten-szobrok.

bennfentes -, de a kérdést nem értettem. A válaszból sem tudtam kitalálni, mi lehetett. A válasznak volt politikai vonatkozása. A legérdekesebb az volt, hogy a szerzetes azt állította, hogy egyetlen politikusnak sem tudja a nevét ma Magyarországon. (Mielőtt eljöttünk, Kṛṣṇa-bhakti ezt felemlegette neki kicsit hitetlenkedve. De a fiú kitartott emellett.)

A tanítás közben egymásnak adogattak egy szem jácint virágot. A bennfentesek ezt homlokukhoz érintették, majd megszagolták hosszasabban, aztán továbbadták.

Utána mindenki felállt, a laticeleket felszedték, a két széket kivitték. Az ablakot becsukták és behúzták a függönyt. Újabb szerzetes jött be (egyetemista, magyar szakra jár), egy tálcán kicsi rézeszközökkel. Ő elől állva különféle tárgyakat lengetett egymásután, a mūrtiknak *felajánlva őket. Előbb füstölőket, azután egy kis izében valami vajat gyújtottak meg, majd pedig szenteltvízszórót. Ezután kijöttünk, de még nem volt vége. Az egybegyűltek felsorakoztak: a terem baloldalán a nők, a jobboldalon a férfiak, és egyszerű tánclépésekkel ringatózni kezdtek. A férfiak oldalán többen felemelték mindkét karjukat közben és énekeltek. (Ennek az elején odajött hozzám egy nő, hogy ő a Vicus, és még az Iparművészeti Vállalattól ismerjük egymást, és ő is először van itt. Fogalmam sincs róla, ki lehetett ez, bár az arca ismerős volt.) Valószínűleg ez a ringatózás fokozódott később az úgynevezett tánccá. (Ami már megrengette a ház alapjait, a födém nem bírja. Kṛṣṇa-bhakti szerint még az idős 40-esek is úgy ugrálnak ilyenkor, mint a gyerekek.) A szerzetes által meglengetett dolgok többségét egy lány körbehordozza - mert ez a felajánlás által szentté vált, és ők mindent a homlokukhoz érintenek, legalább jelképesen. Ez a tűz esetében úgy nézett ki, hogy a körbehordozó lány mindenkinek felkínálta - mellette réztálcán szedte az adományokat, százasokat láttam -, a kezüket fölé tartották, majd a homlokukhoz érintették. A szenteltvíztartóval egyszerűen spriccelgette a népet.*

Munkatársaim, W. Péterfi Rita és Szűcs Hajnalka szóbeli beszámolója az egyik legrégibb prédikálóközpontban tett látogatásukról 1996 májusában:

Az ottani templomban heten laknak, hét fiú, ezért ott nem alhattunk, hanem egy krisnás házaspárhoz irányítottak minket, és ott töltöttünk két éjszakát.

Tulajdonképpen ők nem voltak házaspár, csak együtt éltek, de ezt csak futólag említették meg, s ők magukat házaspárként aposztrofálták. A lány 24, a fiú pedig 22 éves volt. Szimpatizánsból most kezdenek talán tagokká válni. Egyre több szolgálatot *vállalnak, főleg a fiú. Vannak náluk* mūrtik[108]*, este lefekteti őket a lány. Az ételeket felajánlják,* japáznak*, tehát igyekeznek. Azt mondták, hogy törekszenek arra, hogy a négy szabályt betartsák, s ez több-kevesebb sikerrel megy is.*

Ez a közösség egy elég nagy csoport volt, de egyrészt Somogyvámosra költöztek le néhányan, másrészt pedig Pestre helyeztek át sokakat. Ezt a központot azért hagyták meg, hogy mégis működjön ott valami, legyen egy kis közösség, akik tartják az életet, s a Krisna-tudatot terjesztik. Most nemrég költöztek ebbe a házba, mert tavasszal volt a ház avatása. Ez egy belvárosi ház, elég nagy, egy nagy családi ház nagy udvarral. Egy nagyszoba van, az a templomszoba, s mellette egy másik szoba, ott alszanak heten, meg egy kis fürdőszoba. A templomszoba pedig egyben étkező is, tehát ameddig Szolnokon különválasztották a funkciókat, mert ott úgy voltak a terek, erre itt, nem volt elég hely. Itt többen vannak elég fiatalok és „nagy öregek", akik már négy-öt éve Krisna-tudatúak. S nagyon érdekes volt látni, ahogy az idősebbek vezetik a fiatalokat*, s ahogyan szárnyuk alá veszik őket. Nagyon,* nagyon lelkes *itt mindenki. Azt hiszem, rendkívül* elszánt *és tényleg* hithű *társaság. Nem véletlen, hogy ők heten életben tudják tartani itt a Krisna-mozgalmat, rengeteg könyvet tudnak árulni, szolgálatokat végezni.*

[108] Isten-szobrok.

Ami érdekessége még ennek a templomnak, hogy minden szombaton ebédet hordanak ki a városban élő hajléktalanoknak és előfizetőknek. *Egy kis Trabanttal mennek, mindig két fiú. Hétközben pedig előfizetőiknek főznek, akik főleg a városi jógaklub tagjai. Akiknél laktunk, ők is onnan étkeznek, ezzel is támogatják a templomot. Kell is, mert nagyon drága a bérlet.*

Elmondták, hogy a ház havi 50 000 Ft plusz rezsi. Havonta a könyvosztásból és az édességosztásból körülbelül 200 000 Ft-ot tudnak bevételezni, ennek a felét kell visszajuttatni a könyvalapba, a fennmaradó összeget tudják magukra fordítani, de erre sokan vannak, tehát szűkösen, szerényen élnek.

Van még hét-nyolc állandóan adományozó*, ez 25-30 000 forintot jelenthet havonta. Az adományozók, akik ételt visznek el, akik nem laknak bent, de maguk Krisna-tudatúak, vagy például a n-i orvos, tehát nemcsak a városból, hanem környékéről is a körhöz tartozók közül.*

Másnap reggel bementünk fél hétre a szertartásra. Akkor van vége a két órás japázásnak. *Részt vettünk a szertartáson, aztán együtt reggeliztünk.*

Akkor már egy kicsit jobban résen voltunk az ételekkel, igyekeztünk szelektálni. Nagyon finomakat főznek, de egy olyan gyomrot, amely nem szokta meg a reggeli meleg ételt, nagyon megviselhet.

Szombat délelőttönként főzőiskola *is van náluk, hat-nyolc hetes tanfolyam, amire be lehet fizetni. Ez is az ő találmányuk. Elég nagy adagokat főznek, elég sok mindent. Utána együtt az érdeklődőkkel elfogyasztják, de annyi marad, hogy az egész közösség tud ebédelni.*

Az érdeklődők között volt egy újságírónő a helyi újságtól. Aztán a jógakörből is voltak, s olyan szimpatizánsok*, akik, gondolom, csak a vegetáriánus étkezés miatt voltak ott.*

Ketten kéthetente szombatonként kijárnak N-ba, a helyi fogorvoshoz, aki körzeti orvos is volt, természetgyógyászattól íriszdiagnosztikáig, számmisztikáig mindennel foglalkozik. Elkezdett érdeklődni a Krisna-tudat iránt, s körülbelül egy éve japázik*, próbálja tartani a szabályokat. Egy tipikus érdeklődő. Ötgyermekes családapa.*

A természetgyógyászattal is foglalkozik, s van egy magánrendelője. Csodaszép háza van, van egy fogorvosi rendelője. Itt van az összejövetel*. Énekelnek,* mantráznak*, felolvasnak a Bhagavad-gītā-ból, s lehet kérdéseket feltenni.*

Meglepő volt, hogy a résztvevők helybéli 40-50 éves családos emberek, köztük az iskola igazgatóhelyettese és igazi parasztemberek. Az éneklés és a magyarázat után beszélgetnek, kérdezgetik a fiúkat, akik fenn ültek egy pamlag tetején sáfrány ruhájukban, a harmóniummal, velük szemben pedig a n-i atyafiak, s teljes áhítattal és ámulattal *figyelték őket.*

Majd együtt énekelték velük a mantrát*. Igen* bensőséges *hangulat volt. A fogorvos pedig gyógyteákat szolgált fel, aztán könyveket lehetetett vásárolni.*

A kérdések témája a világ keletkezése, a csillagrendszerek, a különböző erők jelenléte a világban. Aztán az egyik fiú a Bhagavad-gītā alaptörténetét mondja el. Van fogékonyság az ámulatba ejtő meseszerű elemek iránt. Az egyik jelenlévő férfi jegyzetelt, picike papírokra írta a dolgokat.

Este 9-ig voltunk, tehát öt órát tartott ez a szeánsz.

Megtudtuk még azt is, hogy az n-i polgármester nem engedte kitenni a Védákról szóló előadás plakátját.

Ami ebben a prédikálóközpontban megfogott minket, az az, hogy mennyire különböző emberek *azok, akik a Krisna-tudatnál kötöttek ki.*

A közösség egyik tagja egy kis mozgáshibával rendelkező fiú, akit azt gondolom, hogy a közösség nagyon óvja, s nagy figyelemmel s szeretettel veszi körül.

Érkezésünk előtti nap volt Krisna valamelyik megjelenési formájának az ünnepe, s arra a napra 108-féle ételt főztek, s akkor többen jöttek a jógaklubból meg egyéb szimpatizánsok sokan a városból.

Amit Szolnokon is, itt is tapasztaltunk, az a nagyon nagy szeretet, ahogy minket fogadtak, hogy nagyon odafigyeltek ránk.

Egy fővárosi művelődési házban tartott fesztiválon is ott voltak munkatársaim, s megismerkedhettek a krisnásoknak azzal az arcával, amit az érdeklődők több száz fős tömegének mutatnak, amiről nehéz eldönteni, mennyiben preparált maszk, mennyiben rafinált propaganda, mennyiben missziós szerep, mennyiben önmaguk, mennyiben az image.

- 5-600 ember lehetett ott, teljesen tele volt a ház krisnásokkal és érdeklődőkkel.

- Nagyobb számban voltak az érdeklődők.

- Egy profi módon megszervezett *három-négyórás műsor volt.*

- Először volt egy nagyon, nagyon jó *zenekar. Hihetetlenül jó volt a hangzás, nagyon ki volt dolgozva az egész, nagyon jó dalokat, zenéket játszottak.*

- Eredeti bengáli zenét. Az egyik fiú az együttesből többször több évig kint tanult.

- Nekem hihetetlenül tetszett, hogy volt egy diavetítés és alatta zene. S egy-két gondolat erről az egészről, de nagyon távolról indítva, csak hogy hogyan keletkezett az univerzum meg ilyesmi. Hihetetlenül nagy képernyőre vetítettek ki fotókat Indiáról, az űrről. Nagyon jó volt, részletekben nem elvesző, tehát amivel az ember gyakran találkozhat.

- Tehát az az érdekes, hogy figyelembe tudták venni, hogy esetleg valaki nem mélyen érdeklődő, csak felületi szinten, s ezt pont ki tudta ez elégíteni. Mi Śravanam Swamit most láttuk először élőben, közönség előtt. Hihetetlen erő *volt abban, ahogy ő ezt csinálta. Mondta, hogy csukjuk be a szemünket, s csináljuk vele együtt, s elképesztő volt, én valóban úgy éreztem, hogy valami* erőteret *érzek.*

- Reformátusok vagyunk mindketten, de ilyenfajta élményünk még nem volt, legfeljebb amikor Uszkán voltunk, s a szabadkeresztyének együtt énekeltek, ott néha volt olyan pillanat, amikor megérzett az ember valamit a közösség erejéből*, ebből az együtt való imádkozásból.*

- S aztán a végén volt egy közös éneklés és dalolás és táncolás, s a mi számunkra az volt egészen csodálatraméltó vagy újdonság erejével hatott, hogy az ember úgy gondolta, hogy fontos a tánc.

- Először csak a színpadon táncoltak néhányan, tehát volt egy kar, fiúk és lányok is, s utána felszólították a közönséget, hogy lehet menni, s ott a sorok előtt még van annyi tér, hogy lehet menni táncolni. Elkezdtek ők maguk táncolni, s akkor a közönségből is igyekeztek bevonni embereket, illetve felálltak többen és mentek. Úgy éreztem, hogy az elején visszafogottabb, Krisnának szentelt dolog volt, de a végén talán fontosabb volt maga a tánc, s hogy jól érezzük magunkat.

- Vagy inkább úgy mondanám, hogy annyira felszabadultnak tűntek ebben, hogy az ember számára úgy tűnik, mintha csak önmagáért a táncért*. Nem tudom, hogy mi meg tudjuk-e különböztetni.*

- Igen, talán ezt tőlük kellene megkérdezni, hogy ezt ők is így érzik-e. Ezt nem tudjuk, hogy mi.

- Vagy inkább azt mondanám, hogy olyan állapotban láttuk őket, annyira kötelékek nélkül*, amennyire még nem láttuk őket ilyen helyzetben.*

- A végén pedig ételkóstoló volt. S ami még egy jó élmény volt, azt hiszem számunkra, hogy amikor kijöttünk, akkor mi már sok krisnás arcot ismerősként üdvözölhettünk, s ez nagyon jó érzés volt.

- Az volt az érdekes, hogy valami olyan új oldalukat és arcukat láttuk, amit a templomokban illetve a beszélgetésekben soha nem.

5.4. Párbeszédben

Végül az olvasót a Katolikus Egyetemisták és Főiskolások Egyesületének klubjába invitálom, ahol 1996 őszén a klubtagok három Krisna-hívővel találkozhattak: Trilokātma dāsaval, az egyházi kapcsolatok felelősével, Mahābhūta dāsaval, több régió lelki vezetőjével, és Jīva devī dāsīval, a budapesti templom szerzetesével. Úgy vélem, hogy a három órás beszélgetésből kiemelt részletekből is jól lehet érzékelni a *két eléggé eltérő életvilág közötti párbeszédet*[109]. E fejezet témája nemcsak a krisnások, hanem mi, kívülállók is, közöttük a krisnásokat kutató szociológus is. Ez az ankét sejteti, mekkora esélye van a *krisnás életvilág* megértésének, felfedezésének, fogalmainkra való lefordításnak, beleértve ezt a kutatást is.

Mi az új ebben a régi-új vallásban? Mennyire régi, s ami új benne, mihez képest új?

Mahābhūta dāsa: *A Bhagavad-gītā, a védikus írások többezer évesek. Ebben Krisna több millió évben határozza meg ennek a lelki gyakorlatnak a történetét.*

Kicsoda Krisna?

Krisna a Legfelsőbb Személy, a Legfelsőbb Lény, hogy az Istenség Legfelsőbb Személyisége. A Bhagavad-gītā azt jelenti, hogy A Legfelsőbb Éneke, tehát ezt az információt Krisna személyesen mondta el számunkra önmagáról, s innen, Tőle alakult ki egy úgynevezett sampradāya, lelki tanítványi láncolat*. A mi tanítványi láncolatunk a Brahmā-Mādhva-Gauḍiya Vaiṣṇava Sampradāya. Brahmā a teremtője, és első élőlénye ennek az univerzumnak. Tőle jön le ez a tanítványi láncolat.*

Mi a mantra? A szónak több jelentését is ismerem.

Amikor valaki imádkozik Istenhez, az is egy mantra*. A szó jelentése: az elmét tisztítani,* felszabadítani az anyagi felfogások alól*. Mi nem hinduk vagyunk, hanem követői vagyunk a védikus írásoknak, ami egy egész életmód, vallási gyakorlat, s nagyon bonyolult. Ami viszont új, az az ötszáz évvel ezelőtt megjelent személy, az Úr Caitanya Mahāprabhu, azt terjesztette, hogy az emberek számára a legfontosabb lelki gyakorlat az úgynevezett* saṅkīrtana*, Isten közös, együttes, nyilvános dicsőítése.*

Ő kicsoda? Próféta, vagy a megtestesült Isten? Keresztény nyelven fogalmazva mondhatjuk, hogy ötszáz évvel ezelőtt Isten Caitanya Mahāpra-bhu személyében alászállt?

Igen. Ő avatāra*, vagyis* inkarnáció, küldött, *aki nagyon érdekes módon küldöttje az Istenség Legfelsőbb Személyiségének, hiszen Ő Krisna Maga. Az Ő gyakorlata ez a* bhakti-yoga, *az Isten iránti önzetlen, odaadó szeretetet.*

Ha jól értem, ötszáz évvel ezelőtt a dogmák, nem pedig a vallás lényege változott.

[109] Először én kérdeztem, majd a klubtagok is bekapcsolódtak.

Trilokātma dāsa: *Ami igazán újítás volt, az az, hogy Úr Caitanya elindult Bengália városaiban, falvaiban, s mindenhol énekelte ezt a híres Hare Krisna* mahā-mantrát. *S* mindenkinek *hirdette, hogy tartozzon az ember bármilyen kaszthoz, joga és lehetősége van megismerni Istent, s kifejleszteni az Isten iránti szeretetet, a* kṛṣṇa-premát. *Ez nagyon nagy újítás volt, mert a középkorban minden kapcsolat Istennel a* brāhmaṇák *kezében összpontosult. Hasonló* lelki forradalom *következett be, mint itt a reformáció idején.*

Változott-e Úr Caitanya megjelenésének hatására az erősen hierarchikus indiai társadalom?

Igen. Főleg amikor Úr Caitanya és az ő követői a következő században eljutottak a Mahārājok vagy uralkodók palotáiba, s áttértek uralkodók. A kasztrendszer persze nem tudott megszűnni. Mármint a szociológiai értelembe vett kasztrendszer, mert van ennek egy eredeti formája is: ez a varṇāśrama-dharma. *Ez azt jelenti, hogy vannak dolgozók, munkások, akik a kevésbé intelligens emberek; kereskedők, földművesek; aztán egy hivatalnok és harcos osztály, s van a papi osztály. A bennünk lévő képesség alapján. A* varṇāśrama-dharma *így működött, hogy az ember születhetett bármilyen családba is,* könnyen átkerülhetett bármilyen pozícióba. *Ötéves korában a gyereket beadták a* gurukulába*, a lelki tanítómester iskolájába, ahol - ahogyan teltek az évek - lehetett látni rajta, milyen képességei vannak, mire alkalmas inkább. Nem annyira okos, vagy inkább az üzleti szelleme nagyobb, s akkor ennek megfelelően tudott elhelyezkedni. Ez az elképzelés torzult el később, méghozzá a Kali-yugának, ennek a mai bűnös kornak a hatására.*

Úgy igazán mi változott a vallási gyakorlatban?

Két dolog. Egyik, hogy mindenkinek lehetősége lett *a templomi* mūrti-*imádatot végezni. A másik dolog pedig, ami a legegyszerűbb lelki gyakorlat, a Hare Krisna* mahā-mantra *éneklése, ami* nektári dolog*, ezért is nyilvánította ki az Úr Caitanya. Az én lelki tanítómesterem azt mondta, s ez egy nagyon szép megfogalmazás, hogy amikor énekeljük ezeket a neveket, akkor itt van a lelki világ, szóval itt van Isten birodalma,* megnyilvánul. *S mi azt mondjuk, hogy ez az ima nem anyagi, hanem lelki hangvibráció. Ékes-becses magyar fordítása így szól: „Óh, Uram, óh, Úrnak energiája, kérlek, fogadj szerető szolgálatodba!”*

Ez a tatyó a nyakadban mi célt szolgál?

Trilokātma dāsa: Imalánc *van benne szent növényből készül, az indiai tulasi növényből, s 108 szem van rajta. Amikor imádkozunk, akkor minden gyöngyön elmondjuk egyszer a Hare Krisna* mahā-mantrát*, ez 108-szor megtörténik, s eljutunk ide, a Krisna-gyöngyig. Ez azt jelenti, hogy egy kört lejapáztunk. Ezt tizenhatszor megcsináljuk naponta, s így elvégeztük az előírt napi imánkat. Ez körülbelül két órát vesz igénybe.*

Mahābhūta dāsa: *Ennek a* japázásnak *vannak igen mély dimenziói, ami azt jelenti, hogy egy kezdő hívő* érez valami örömet és boldogságot, *érez valami* kapcsolatot Istennel. *Mi a lelki gyakorlatokat két részre osztjuk, egyik a* vaidhi-bhakti, *a másik a* rāgānuga-bhakti. *A* vaidhi-bhakti *az, amikor* szabályokat követünk, *azaz tizenhat kört* japázunk, *reggel felkelünk, részt veszünk a programokon, olvasunk, bizonyos dolgokat nem csinálunk, nem fogyasztunk alkoholt, mámorítószereket. Ez a szabályozott odaadó szolgálat. De ezután következik - amit minden Krisna-hívő nagyon vár - a* spontán szeretet *szintje, a* rāgānuga-bhakti. *S amikor az ember ilyen szeretettel rendelkezik, s elkezdi mondani a Hare Krisna* mahā-mantrát, *akkor a könnyei patakokban folynak, s különböző eksztatikus szimptómák nyilvánulnak meg a testén. Ez nagy misztikus személyeknél megfigyelhető.*

És a szemlélődés, amit a mai keresztények egyre sikeresebben tanulnak meg a hinduizmstól és a buddhizmustól?

A védikus írások azt mondják, hogy a psziché a hamis egó, *a testtel való azonosítás. A jóga folyamata maga az* érzékszervek tisztítása, az elme tisztítása és az intelligencia erősítése. *Nekünk az a fontos, hogy az elmét úgy tisztítsuk meg szakrális gyakorlattal, hogy abból mindenféle zaj, szenny, piszok, szennyeződés eltűnjön. Ha az elme nem kap megfelelő információt az anyagi világon túli dolgokról, akkor csak ennek az anyagi világnak a zajai keverednek benne. Ha bevonulunk a csendbe, akkor ezek a zajok borzasztóan fel fognak erősödni. Bárhova megyünk, ez a rossz zaj, ami az életünk anyagi ragaszkodásaiból jön, ez mindig ott lesz. Ezt a zajt egy ellenhanggal kell valamilyen módon eltisztítani magunkból, s ez a Hare Krisna* mahā-mantra.

Most a magyarországi Krisna-hívők egy néhány száz fős magból és az ezt körülvevő mintegy másfélezres rétegből állanak. Van rajtuk kívül néhány ötven-száz fős csoport, akik a szemlélődő jóga-meditációt végzik. Nekik nincs hiteles Isten-kapcsolatuk? Ők azt mondják, hogy a ti gyakorlatotok nagyon felszínes, nagyon zajos, s ti túlságosan sokat tevékenykedtek, s így igazából alig van időtök Istennel igazán elmélyült kapcsolatra.

Trilokātma dāsa: *A védikus kultúrában sok lehetőség van, és azok is kezdhetnek valamilyen fajta lelki vagy lelkihez közelítő gyakorlatot, akik még szennyezve vannak. Śrīla Prabhupāda az ő lelki tanítómesterének, Bhaktisiddhānta Mahārājának az utasítását követve a nyugati világ embereit ismertette meg Úr Caitanyának ezzel a gyönyörű lelki kultúrájával. Bement Amerikának a forrongó, lázongó, hippi világába, a narkós révület világába, s csak leült a parkban, de nem szemlélődött, hanem elkezdte énekelni ezt a Hare Krisna* mahā-mantrát. *Alain Ginsberg is énekelte ezt a hippi találkozókon. Szóval így indult el a Hare Krisna-mozgalom.*

Hogy nevezzük, vallásújító vagy próféta, vagy ki ez a Prabhupāda?

Nevezhetjük ük egy rendkívül kiemelkedő történelmi személyiségnek.

Nagyon sok új vallási mozgalom be is fejezi a történetét az alapító guru halálával. Nálatok ez nem történt meg?

Nagyon sokan jöttek Indiából, de mindannyian kompromisszumot kötöttek a nyugati kultúrával. Szóval valahogy felhígították, *és a saját képükre, elképzelésükre formálták azt, amit hoztak Indiából. Prabhupāda eredetit hozott.*

Mi változott?

Az, hogy a Krisna-vallás kikerült Indiából.

Azzal viszont, hogy nyugaton meghonosodott, új helyzet állt elő, mert nem indiai hívek is keletkeztek, sőt papok is. Hogyan fogadnak titeket, európai *vaiṣṇava brāhmaṇákat* (köztük a nőket) és papokat?

Csodálatos élmény volt, mikor két évvel ezelőtt egy zarándokúton voltam Bengáliában, s a falusi nénikék, asszonyok jöttek ki virágfüzérekkel és szantálpéppel, meg akarták fogni a nyugati Krisna-hívőknek a lábát, hogy megkapják a mi kegyünket ők, akik ott születtek ebben a kultúrában. Jagannātha Puriban van egy templom, és nagyon sok olyan templom van Indiában, ahová nem is léphet be fehér ember. Ez visszavezethető arra, hogy az angol időkben elég sok rossz tapasztalatuk volt a fehér emberekkel kapcsolatban. A nőknek az indiai társadalomban továbbra is meglehetősen behatárolt helyzetük van, főképp a család az ő életterük, a gyereknevelés és a ház aprócseprő dolgainak fenntartása. A nyugati Krisna-hívők között a hölgyek elég fontos szerepet kaptak, *s szinte minden pozícióban megtalálhatóak, tehát prédikátorok, sőt Németországban templomvezető is van, volt, lesz.*

Ez a zsidó-keresztény kultúrától, hát még annak szekularizált változatától igen eltérő vallás hogyan képes meghonosodni Európában, Magyarországon, hogyan képes találkozni az európai illetve a magyar kultúrával? Milyen konfliktusok keletkeznek akkor, amikor a szekularizált világ mindennapi életével találkozik a Krisna-tudat, a maga nagyon magas erkölcsi mércéjével és a kevesek által követhető szigorú szabályaival? Hogyan találkozik ezzel a politikai-gazdasági formációval, ezzel a tudománnyal és művészettel?

Mahābhūta dāsa: *Nyugaton harminc éve van a Krisna-tudatú mozgalom, Magyarországon pedig 1975 óta. Nagyon meglepett még minket is hogy a magvetés nagyon nagy sikerrel járt. Ez alatt a 40-45 év alatt az emberekben kitermelődött egy kelet és nyugat irányában megmutatkozó kíváncsiság. Az európai kultúrában felnövők közül sokan, köztük vallásos emberek is, úgy érezték, éppen a Krisna-tudatból meríthetnek. Amikor minket bejegyeztek '89-ben, akkor az akkori egyházügyi hivatal elnöke azt mondta, hogy önök olyanok lesznek itt, mint az Alföldön egy alpesi kunyhó. Mégiscsak meghonosodott, mert az embereket nem lehet uniformizálni.*

Trilokātma dāsa: *Mi is itt nőttünk fel, s most egy egész* radikális váltás *történt, a megtérés eufóriája. Az elején még gyakori volt körünkben a meglévő radikális elutasítása. A fiatalok valami igazi, tiszta, hiteles dolgot kerestek, amiben nincs képmutatás. Én például ki akartam szakadni ebből a kispolgári Magyarországból, s valami igazi lelki dolgot akartam megtapasztalni. Most úgy alakult az életem, hogy sokat kell járnom-kelnem a világban, kapcsolatot tartanom különböző egyházakkal. A Krisna-tudattal a hátam mögött* el tudom helyezni a világ dolgait egy nagy rendszerben.

Ti mindhárman lelkészek vagytok. Mit láttok, mi jelent nehézséget ennek a vallásnak az átvételében?

Őszintén kell akarni megismerni Istent, az igazságot tudni az életről, halálról, lélekről, világról. A másik dolog pedig, hogy mennyire is hatol be a megtérő magába a vaiṣṇava *kultúrába, mennyire érti meg, hogy nemcsak egy üres rituálé az egész, hisz nagyon sok szabályunk van, hanem minden mögött egy nagyon,* nagyon racionális magyarázat *van. Tény, hogy van egy bizonyos százalék, akik* néhány évig Krisna-hívők, s aztán vagy visszaesnek *és kipottyannak, vagy pedig hígított formában kezdik el gyakorolni.*

Mi az oka az elhagyásnak, a teljes visszaesésnek, s mi az oka a lazuló kapcsolatnak?

Egy kompromisszumkötés, *ami persze teljesen érthető. Kompromisszum a régi szokásokkal, a régi elvekkel, a régi mindennapokkal, a régi dallamokkal, a régi hangulatokkal.*

Mit nehezebb követni, a hitrendszert, annak a katekézisét, a teológiáját, vagy pedig a napi gyakorlatnak az aszkézisét vagy a közösségben élést?

Jīva devī dāsī: *Mindkettőt nehéz követni, vagy mindkettőt könnyű. Én hat éve élek egy templomban, s nagyon jó tapasztalataim vannak. Előtte például soha nem tapasztaltam, hogy lányok képesek ilyen békésen együtt élni.* Tiszteljük egymást, *vagyis tiszteljük a másikban a Krisna-hívőt, ez segít abban, hogy normális emberi kapcsolatok legyenek közöttünk.*

Trilokātma dāsa: *Mi az árral szemben csónakázunk fölfelé. Ha megállapodnánk egy szinten, akkor szépen lesodródnánk a folyóval. A folyó szimbolizálja az egyre inkább fogyasztóivá váló, materialista, érzékkielégítő, habzsoló, hedonista nyugati világot, ahol csak akar élvezni, csak „vedd meg, szerezd meg, enjoy, feel it". Isten szolgálatát kell választani minden csábítás, minden körülmény között. De azt hiszem, hogy ezt minden másfajta, s így a keresztény lelkiség is megtapasztalja.*

Mahābhūta dāsa: *Van egy megszólítási mód egyébként a Krisna-tudatú hívők között, általában a fiúknál az a tisztelettudó megszólítás, hogy* prabhu, *vagyis úr, tehát én az uramnak tekintem*

őt, akit szolgálok. A lányoknál pedig mātājī*, vagyis anyácska. Ez a megszólítás a férfi-nő kapcsolatot nagyon* tiszta kapcsolattá *nemesíti. Minden férfinak édesanyjaként kell kezelnie minden más hölgyet, kivéve a feleségét. És a nálunk sokkal fiatalabb lányokat is* mātājīnak *szólítjuk. Egy hölgy viszont úgy kezeli a fiúkat, mint az ő fiait, s ez megint egy magasabb szintű kapcsolat, nem pedig szexuális szintű.*

Átadom a kérdezés lehetőségét a jelenlévőknek.

A magyar kultúrát, József Attilát hová helyezitek. Hová teszitek a szavazást, a politikai életet? Mennyire követitek a mai irodalmat?

Trilokātma dāsa: *Most eléggé benne vagyok Dosztojevszkijben.*

Mahābhūta dāsa: *Aki nem magyar sajnos.*

Trilokātma dāsa: *De egyetemes. Szerveződik egy hittudományi főiskola, Hare Krisna Hittudományi Főiskola, s ott talán még József Attilával is lehet majd találkozni.*

Milyen tárgy keretében?

Mahābhūta dāsa: *Szókincs.*

Trilokātma dāsa: *Általában a mai magyar Krisna-hívő nem olvas József Attilát. És az is előfordulhat, hogy a nem templomban élők a tizenhat kör* japázás *után megnézik a Dallast. Mi, lelkészek, a mindennapokban próbáljuk Krisnát szolgálni, elmerülni a lelki gyakorlatainkban, lelkierőt adni a hívőknek, és ez nem feltétlenül irodalomolvasást jelent, hanem inkább ennek a* vaiṣṇava kultúrának a mélységeit *kell megértenünk. Ez nem jelenti azt, hogy mi nem tiszteljük József Attilát. Mi benne vagyunk egy lelkiségben, egy kultúrában, ami pici gyerekként mozog itt Európában, szóval egészen újsütetű dolog, egészen új megnyilvánulás. Az indiai kultúrában sosem volt az, hogy az ember elhagyta Indiát, s nem kellett ilyen dolgokra választ adnia, mint abortusz vagy eutanázia. Olyan kérdésekkel szembesülünk naponta, hogy most már érezzük, hogy igenis kell véleményt nyilvánítani, s* a társadalomban kell aktívan részt venni.

Szavazni elmentek?

Ebben szabadon dönthetünk. Egyházunk vezetője a példamutatás végett elment szavazni, Országos Bizottságunk elnöke első volt a szavazóhelyiségben. Ugyanis mi nagyon korán kelünk.

Milyen iskolát végeztetek?

Mi nem jutottunk el az egyetemig, megmaradtunk a mi kis középszintű *életünknél. Nem is nagyon éreztünk inspirációt. Nem tudom, Mahābhūta prabhu, te mennyire akartál bölcsészi pályára keveredni?*

Mahābhūta dāsa: *Én érettségiztem, aztán pedig hangszerész tanuló voltam.*

A Krisna-hit előtt voltatok-e kapcsolatban valamelyik vallással?

Hangszerész tanuló koromban Istennel akartam kapcsolatba kerülni, s ezért a kereszténységhez fordultam. Jártunk hittanra. A nagymamámmal minden vasárnap mentem az ifjúsági misére. Egy elég komoly katolikus közösségbe keveredtem ott. Egy szuggesztív pap személyiség, Tomka Ferenc, aki akkor Egerben volt, nagy hatással volt rám. Papnak kell lennem, mondogatta. Elhatároztam, hogy kántor leszek, majd pedig teológiára megyek. Bár nagyon komoly kereszténynek tartottam magam, azért kíváncsi voltam a többi egyházra is, s mit ad Isten, a legelső hely, ahová beestem, a Krisna-hívők voltak. Ennek az lett a vége, hogy bizonyos értelemben teológus is lettem és kántor is, ami itt igazából összefügg. A kereszténységgel

eléggé összefonódott az életem, de a sztenderd kérdéseimre a Krisna-tudattól kaptam meg inkább a választ.

Hogy gondolsz vissza arra az időszakra, amikor keresztény közösségbe jártál? Mit gondolsz az akkori Isten-kapcsolatodról, hogy ez tévút volt?

Isten egy, de az ő megvalósítási folyamatai különbözőek, minden ember más. Esetemben a katolikus hit lépcsőfok volt a Krisna-tudat felé, ezért én nagyon komolyan kezelem ezt az emléket, és elemzem is. A legfontosabb az volt, hogy egyáltalán volt egy közösség, amikor összejöttünk, s Istenről, Jézusról tudtunk beszélni. Ezek nagyon érdekes dolgok voltak, de a Krisna-tudathoz képest nagyon elméleti *volt. Az egyik legnagyobb különbség az volt, hogy a Krisna-tudatban már a lélegzés is Krisna-tudat, minden nap Krisna-tudat, Isten-tudat. A keresztény barátaim között viszont voltak úgynevezett vasárnapi keresztények. Ez a Krisna-tudatban is megvan, de amikor én találkoztam a Krisna-tudattal, akkor még mindenki egy nagyon komoly magot képviselt, és így sikerült a* bhakták *kegyéből és a lelki tanítómesterem kegyéből nem degradálódnom vasárnapi Krisna-tudatú hívővé. Szóval a* keresztény szakaszt *az én lelki utam egy nagyon fontos állomásának tekintem.*

Nem adtatok választ igazán arra többször feltett kérdésünkre, hogy mi okoz számotokra nehézséget, hogy mik a kilépés okai?

Mahābhūta dāsa: *Két nehézség van, amikor komolyan akarod gyakorolni. Az egyik:* szokássá *kialakítani a lelki gyakorlatomat, mint a koránkelés: A másik pedig: társadalomban aktívan részt venni. Amikor valaki fiatalon azért jön be a lelki* āśhramba *(amit úgy lehet fordítani, hogy lelki menedék), mert az anyagi világot, amitől frusztrálódik, szeretné valahogy kizárni az életéből, egy ilyen* bura *alá menekül, de a szerzetesi közösségben, amikor felfejlődik az ő lelki gyakorlatával,* sadhanájával, *egyszer csak azt mondják, hogy most pedig menj ki, s* missziós prédikálást *végezz. Ilyenkor egyesek azt mondják, hogy ők nem ezért jöttek be. Mások kimennek, de ott valami úton-módon elsodródnak. Küzdelmünkben mégiscsak ott van védelmünkben Isten, hisz Krisna azt mondja, „megadom azt az intelligenciát, amivel eljuthatsz hozzám". Ha Istenben bízok, hiszek - s ez minden vallásban megvan -, akkor nekem mitől van félnivalóm? Nagyon sokan azért* buknak ki, *mert Európa, a nyugati világ azt próbálja nyomni az embereknek, hogy a* szabadság *az, hogy bármit megtehetsz. Na most* a lelki élet eleve autoritív dolog: *követni egy lelki vezetőt, követni egy lelki tanítómestert. S itt megtanuljuk azt, hogy a szabadság az, hogy tudom minden pillanatban, hogy mit kell tennem, tehát nem sértem meg akár a társadalmi szabályokat, akár az univerzális szabályokat. Nekünk, európaiaknak eleve ilyen kulturális örökségünk van, hogy ami autoritív, ami minket valami módon lehatárol, az már nekem nem kell. Erre Prabhupāda azt mondta, hogy amikor valami nagyon értékes gyémántot akarunk eladni, akkor nagyon kevés vevő lesz rá.*

De az egyház arra való, hogy az egész világot üdvözítse.

Trilokātma dāsa: *Az Interneten lehet ezt olvasni: A rendszer kiépítés alatt. A miénk is hasonlóképpen. Iszonyú nagy kérdés,* hogyan tudunk együttműködni a társadalomban meglévő pozitív erőkkel. *Persze kérdés, hogy egyáltalán elfogadnak-e bennünket, mint partnert.*

Tudnál-e példát mondani arra, ami már meg van oldva?

Például a belső oktatás, *a hittudományi iskola. A klasszikus oktatás a védikus kultúrában az, hogy a tanítvány elmegy a lelki tanítómesterhez az erdőben, s akkor a lelki tanítómester megtanítja dolgokra. De itt ahhoz, hogy tudjuk ezeket az elveket képviselni a társadalomban, tudjuk a híveinket erősíteni, tudjuk képezni a papokat, ahhoz ki kell nőni egy generációnak, akik képzett papok, képzett* brāhmaṇák, *akik otthonosan mozognak mind a védikus, mind a nyugati kultúrában, a nyugati műveltségben. Az Egyesült Államokban 1977 után - amikor Śrīla Prabhupāda eltávozott - sokan kiköltöztek a templomból, s a civil világban folytatták*

Krisna-hívőként életüket.[110] *Emellett van egy nagyon komoly próbálkozás, ami itt Magyarországon is és az egész világon is megy, s ezek az úgynevezett* varṇāśrama-*közösségek, a mienk, a mi farmunk Somogyvámoson van. Ott, a Krisna-völgyben családok építenek házakat, nagyon magas lelki sztenderd szerint élnek, de mellette van egy* magánszférájuk, *ahol együtt élnek feleséggel, gyereket nevelnek, van egy iskola, valamilyen mesterséget űznek, s így egy valamennyire zártabb közösségben, de nem annyira monasztikus hangulatban zajlik a lelki gyakorlat. Szóval itt eléggé széles skálán differenciálódik az, hogy „Krisna-hívő". Például valamelyik dél-amerikai országban az egyik miniszterasszony Krisna-hívő.*

Leginkább azt hangsúlyozzátok, hogy az anyagi világot elutasítjátok, mégis koldultok meg árultok. Ráadásul azt mondátok, ajándékoztok egy könyvet, aztán kiderül, hogy ez lelki ajándék, s kértek érte kétezer-háromezer forint adományt.

Ha valaki ajánlana nekem egy ilyen könyvet, lelkiismeret-furdalásom lenne nem adni neki valamit. A másik oldalról viszont lehetne azt mondani, hogy egy Krisna-hívő számára az aszkézis legmagasabb formája kimenni a Nyugati pályaudvarhoz. Mi is így lettünk Krisna-hívők, hogy kaptunk egy könyvet az utcán, adományoztunk egy kicsit, elolvastuk, s valami elindult bennünk.

Van-e valaki, aki ezeket az úgynevezett könyvosztókat instruálja? Az, hogy valaki szegény és koldul, ha csak nem álkoldus, egyszerű eset. Az is, ha valaki nagyon olcsón kínál könyvet. Az is, ha valaki drágán kínál, de ritkaságot. De az, hogy adok neked ajándékba könyvet, s elvárok érte adományt, ez felemás kommunikációs helyzet.

Ez nagyon fontos. Próbálunk odafigyelni, hogy úgy menjenek ki, hogy tudják, mit mondanak, s hogy azt hogyan mondják. *Ez esetben is arról van szó, hogy a védikus gyakorlatot egy egészen más kultúrkörbe próbáljuk átültetni. Ott a tanítvány reggel meghallgatja a lelki tanítómester tanítását, majd elindul a koldulócsészéjével, s addig nem ehet, míg vissza nem vitte, s meg nem mutatta a lelki tanítómesterének, s a lelki tanítómestere meg nem ette, amennyi jól esett neki, s utána a maradékot, ha úgy gondolta, hogy oda akarja adni neki. És ez a falusi bengáli* vaiṣṇava *rendszer most itt van a Nyugati pályaudvaron. Egyházunknak van egy Operatív Bizottsága, ami meghatározta, le van írva, hogy mit mondjon egy Krisna-hívő, hogyan menjen oda emberekhez.*

Nyugaton, ahol ez korábban elkezdődött, milyen pályát futott be ez a koldulás?

Nagyon, nagyon vegyes... Tényleg van pozitív és negatív is... A nyolcvanas években legendásak voltak a repülőtéri krisnások. Én mint ártatlan Krisna-hívő azért megkérdezhetem, hogy miért nincs ott mellettem egy ferences szerzetes, miért nincs ott mellettem egy jezsuita páter, miért nem osztunk együtt könyvet.

Hogy került ez a jel oda, a homlokotokra, s mit jelképez?

Jíva devī dāsī: *Odafestjük. Úgy hívják, hogy* tilaka. *Ez a Gangesznek vagy valamilyen más szent víznek az agyagjából van. Ez azt jelképezi, hogy mi Krisna-hívők vagyunk. Ennek Indiában van főleg jelentősége, hogy milyen formája van. Indiában nagyon sok filozófiai iskola van, s mindegyik filozófiai iskola kicsit más formában festi fel. Ez azt jelenti, hogy meghódoltunk Krisnának.*

Én inkább a mindennapi életre lennék kíváncsi. Csak címszavakban mondom: házasság, család, gyerekek tanítása, s a másik témakör, hogy a régebbi családotokkal milyen a kapcsolatotok, a szülőkkel.

[110] Egy részük az ISKCON peremére került, sokan ki is léptek.

Mahābhūta dāsa: *A szüleimmel való kapcsolat eleinte rossz volt. Nem a filozófia ellen voltak, hanem féltettek, mert egy olyan dologba keveredtem, ami számukra idegen. Aztán később, ahogy megismerkedtek vele, már édesapám megkérdezte az otthoniakat, hogy „Honnan tudjuk, hogy nem az a jó, amit ők csinálnak?" Tehát átfordult az ő gondolkodása is. Ha a Krisna-tudatú gyerek házasságra lép, akkor hatvan százalékban megbocsátják a szülők a gyereküknek, hogy belépett ebbe a szörnyűséges dologba. Ha gyerek születik, akkor már kilencvenöt százalékban. A mi mindennapi életünkben a család a legfontosabb. De nekünk úgy kell gyakorolni a Krisna-tudatot a családban is, ahogy azt a szerzetesi* āśhramokban *megtanultuk. Ez azt jelenti, hogy mindenki egy nagyon jó stabil reggeli program után kezdi a maga mindennapi életét. S este ismét, ha van olyan lehetőség, akkor egy esti istentisztelet, s utána pedig vacsora és lefekvés. És próbálunk minimum 6 órát aludni.*

És minden harmadik krisnás interjúalanyunk elalszik interjú közben.

Nálunk, ahogy a keresztény családokban is a legfontosabb a gyermek, *egyrészt mert a gyermek a család ereje, másrészt pedig bizonyos értelemben az emberi létforma a legjobb arra, hogy az ember Isten felé tudjon lépni. A legjobb dolgot azzal tehetjük egy családban, hogy megadjuk azt a lehetőséget egy élőlénynek, egy léleknek, hogy emberi testet kapjon. Egyházunk még fiatal itt Magyarországon, nincs még sok házas, különösen gyerekek nincsenek még nagyobb számmal, de a guru-kula,* a védikus oktatási rendszer *már elindult a farmunkon. Általában ötéves kortól kezdődik. Magántanulóként vizsgáznak a somogyvámosi iskolában.*

A házastársnak is Krisna-tudatúnak kell lennie?

Ennek a dolognak a természetéből fakad, hogy a legjobb az, ha egy azonos hívőtárssal *van házasságban.*

Válás?

A Krisna-tudatban nem lehet válni. *Magyarországon, mivel még kevés volt az esküvő, még nem fordult elő. A Krisna-tudatban a házasság nagyon* magas szintű kötelesség és lelki védelem, *ahogy az* āśhram *lelki menedék egy szerzetes közösségnek. Azt a természetes érzést, hogy kölcsönösen vonzódunk egymáshoz lelkivé kell felemelni, lelki életté kell tenni. Ennek vannak fokozatai. Amikor elérjük azt a szintet, hogy a gyerekeink már felnőttek, beálltak az életbe, akkor jöhet* vānaprastha, *amikor még együtt vagyunk, de már komolyan lelki élettel foglalkozunk. Tehát nem az, hogy felneveltük a gyerekeket, nyugdíjba vonulunk, én elmegyek sakkozni a barátaimmal, a feleségem pedig elmegy a barátnőjével trécselni, hanem innentől kezdve felkészülünk arra, hogy a legkomolyabban gyakoroljuk a lelki életet, hogy ne a materialista világba szülessünk vissza. A férjnek kell a feleségére vigyáznia, neki menedéket adnia.*

Még nem világos, hogy a mindennapi életetek mennyire tér el a nem Krisna-tudatúakétól. A világ anyagiasságától próbáltok meg elszakadni, vagy a világtól?

Bármit is csinálunk, mindig próbálunk Istenre gondolni, Krisnának felajánlani a cselekedeteinket, Isten-tudatosnak lenni, Krisna-tudatosnak. Igazából minden vallásnak ez a célja. Amikor eszünk, alszunk, amikor megyünk a buszon, mindig Istennel kapcsolatban látni a világot. S ha én családos ember vagyok, vagy ha csak egy kongregált, egy hívő vagyok, akkor próbálom a jövedelmem egy bizonyos részét, amit jónak látok, odaadományozni. Ha egy kicsit komolyabban elszánom magam és beköltözöm a templomba, s pap akarok lenni, akkor igazából az egész életemet feláldozom, Krisna szolgálatába.

És a szexualitás?

Mi nem tagadjuk az anyagi világot, hanem megpróbáljuk úgy alkalmazni, hogy az Krisna-tudatos cselekedetté váljon, hiszen az anyagi világ is Krisnának tökéletes teremtése. Krisna azt mondja, hogy „Én vagyok az a szexuális élet, amely nem ellenkezik a vallásos elvekkel".

Ez nagyon fontos. Ha úgy dönt egy házaspár, hogy gyereket akarnak, akkor megvan annak a szabálya. Szükség van különböző saṁskārákra, *tisztító folyamatokra a feleségnek és a férjnek is, s utána pedig jöhet a fogantatás. De* itt a fogantatásnál is egy meditációnak kell lenni. *Nem az a lényeg, hogy szexuális élvezetben veszek részt. A mi teológiánk szerint van* a jóság, a szenvedély és a tudatlanság minősége, kötőerők, *melyek az egész anyagi világbeli folyamatunkat irányítják. Az ember pszichológiája, formája ott van a fogantatásnál, tehát ha a szülő a tudatlanság minőségében van, akkor maga a gyerek is olyan minőségben születik. Mégsem gyerektenyésztés ez. A Védák szerint* a szexuális élet a legerősebb kötőerő az anyagi világhoz. Ezen nem csúszhat el a lelki életem. *Ez is, ha szabályozva van, akkor nagyon szépen működik. Sajnos manapság sok olyan gyerek születik, akik nincsenek betervezve, ezért nagyon fontos a gyermeknemzéskor egy nagyon komoly meditációban lenni.*

A lélekvándorlásról szeretnék érdeklődni.

Trilokātma dāsa: *Van egy vers a Bhagavad-gītā-ban: „A megtestesült lélek állandóan vándorol ebben a testben a gyermekkortól a serdülőkoron át az öregkorig, s a halál pillanatában is egy másik testbe költözik." Ez az anyagi világnak egy alapvető törvénye. A Védák úgy írják le, hogy a lélek, amikor elhagyja a testet, vagy a mennyei bolygókra távozik, vagy a pokoli bolygókra. Van egy finom fizikai testünk és egy durva fizikai testünk. Az elme, intelligencia és a hamis egó alkotja a finom fizikai testet, a durva test pedig föld, tűz, víz, levegő, éter, ebből az ötből áll. Aztán aszerint, hogy ki hogy élt, bűnösen vagy jámboran, vallásosan, eljuthat a pokolba vagy mennyei bolygókra, ahol nagyon hosszú az élet, s gyönyörű hölgyek vannak, ahol az ember a jámbor tetteiért megkapja a gyümölcsöket, vagyis nagyon hosszú ideig élvezheti az életet.*

És azokkal a hölgyekkel mit lehet kezdeni?

Van lehetőség mindenféle világi örömökben részesülni. De az igazán elszánt lelki emberek nem veszik igénybe ezeket a lehetőségeket, mert ez az anyagi világhoz köt. Mindezekre a helyekre annyi időre jut el az ember, annyi ideig maradhat ott, amennyi bűnös vagy jó cselekedetet hajtott vége. És van egy harmadik lehetőség, ami az igazi mennyország, a lelki világ, Isten örök hazája, ahová egy igazi Krisna-hívő akar visszatérni. Tehát az igazi hívő nem akar a mennyei bolygókon megszületni, hosszú életet élni, élvezni az életet, nektárt inni s mindenféle kellemes dolgokat, hanem vissza akar menni a lelki világba, ahol lelki testében szolgálja Krisnát, Istent, ahol minden lépés tánc, minden szó ének, a fák kívánságteljesítő fák.

Ezek a ti teológiátokban képek vagy pedig valóság?

Valóság. Most van egy anyagi testünk, s ez alá van vetve a születésnek, betegségnek, öregségnek és halálnak, s ugyanígy van egy lelki testünk, ami jelenleg nincs kifejlődve. A lényeg, hogy személyek vagyunk, s van egy lelki testünk, ami nincs alávetve a halálnak. Mi azt tanítjuk, hogy nemcsak a Földön van élet, hanem sok más bolygón is fejlett vagy kevésbé fejlett kultúrák vannak.

Az újraszületés hogy történik?

A bűnös tettei után el kell szenvednie azok visszahatásait ezeken a pokoli bolygókon, s aztán újra megszületik a Földön valahol. De van olyan eset is - mivel a karma törvénye elég szövevényes -, hogy rögtön egy másik testbe kerül.

Örök pokol nincs?

Az nincs.

Van-e valami, amiben ti személyesen kételkedtek?

(hosszú csend)

Mahābhūta dāsa: *Hitbeli kételyem nincs, mert számomra* a védikus irodalom egy abszolút igazságot *képvisel. Az, hogy lelki tanítómesterem számomra példa, nekem* eleve biztosíték. *Kétely bizonyos értelemben önmagamban van, hogy öt, tíz, húsz év múlva, komoly Krisna-hívő leszek-e.*

Olvasol egy ötezer éves vagy egy több ezer éves, nagyon régi szöveget. Ilyenkor nincs olyan gondod, hogy vajon jól értelmezed-e.

Nekem azt mondták a bhakták, *hogy minél inkább gyakorlod, megéled, annál többet megértesz, és ez tényleg bejött.*

Trilokātma dāsa: *Említettem, hogy hivatalból végigjártam mindenféle egyházat. Intellektuális kiskaput hagytam magamnak, hogy mi lenne az a második vallás, amit elfogadnék, ha a Krisna-tudatban csalatkoznék. S próbáltam a nektárcseppeket kiszedni minden vallási gyakorlatból, de nem találtam. Valahogy úgy éreztem, hogy a Krisna-tudat az, ami alap, s bárhová mennék, nem találnám meg azt az ízt, azt az* elégedettséget, azt a józanságot vagy azt a teljes világképet.

Miért másodikat kerestél, miért nem az elsőt? Ha az ember igazán nyitott, akkor azt mondja, hogy hátha még jobbat is találok, egy jobb utat Istenhez.

Egy jóllakott ember nem nagyon lelkes arra, hogy ennivalót keressen máshol.

Azt mondták, a mai korban? Mióta tart ez, és meddig?

A mai kor kezdődött akkor, amikor Krisna elhagyta ezt a világot, 5109 éve. Akkor kezdődött a Kali-yuga, s negyedik világkorszak, a vaskorszak, a legdegradáltabb kor, amikor nincs lelki hagyomány, nincsenek lelki értékek, csak gépek, szóval egy nagyon primitív kultúra. Ez a kor 432 000 évig tart a védikus írások szerint. Ebből letelt most ötezer év. A végére - hát még van időnk - egészen degradált állapotok lesznek, az emberek egész kicsik lesznek, s a nők szépsége csak a hajuk alapján lesz megállapítva. Még sok ilyen szörnyű dolog lesz, ugye kinek mi a szörnyű. S utána történik egy részleges megsemmisülés, s utána kezdődik újra az aranykor, ahol újra megindul minden, benépesül a Föld. Ez a négy korszak periodikusan váltakozik.

Ezt is szó szerint kell venni?

Igen, ortodox módon szó szerint értelmezzük.

Ez hogy egyeztethető össze mindazzal, amit a mai tudomány az univerzum keletkezéséről mond?

Nekünk van egy felfogásunk, neki van egy felfogása, s reméljük, hogy ez a kettő megfelelően kapcsolódik egymáshoz. Ahogy egy férj és egy feleség meglehetősen másfajták, de valami pozitív eredménye lesz a kettőnek.

Azt mondod, ez a korszak már ötezer éve tart, de hát ennyi idő alatt annyiféle korszak volt már.

De egészében mégis materializálódott, adharmikus társadalom. *Csak körbe kell nézni a világban. Ha csak megnézzük, hogy az előző század elején ki gondolta volna, hogy fel lehet tenni olyan kérdést, mint ez az eutanázia vagy abortusz.*

Voltak viszont ezeknél sokkal csúnyább dolgok is, amik viszont megszűntek.

Igen, ez elég komplex kérdés, de általánosan úgy határozzák meg, hogy ez a kor adharmikus, *tehát nincsenek a védikus írások becsületben tartva, nincsenek a szentírások megfelelően értelmezve, nincsenek papok,* brāhmaṇák, *akik tudják tanítani az embereket, akik példamutató vezetői a társadalomnak, nincsenek olyan királyok, vezetők a társadalomban, akik azt tűzik ki*

célul, hogy az egész ország lelkileg fejlődjön, ne csak anyagilag gyarapodjon. Nincsenek igazán becsületes kereskedők, lovagias harcosok.

Nem nehezíti-e meg nagyon a ti kapcsolatotokat a magyar emberekkel az, hogy egy csomó szanszkrit szót használtok, ami számunkra teljesen érthetetlen, mint ahogy az énekeiteket sem értjük meg?

A szanszkrit egy lelki nyelv. *Azt hiszem, a zsidók is a hébert lelkinek tartják, transzcendentális nyelvnek. Mi azt mondjuk, hogy ez egy öröktől fogva meglévő nyelv. Gyönyörű dallamos, tiszta nyelv, az istenek nyelve, nagyon tiszta dolog, s igazából megérinti az ember szívét, lelkét.*

Így is imádkoztok?

Két módja van az imának. Egyrészt azokat az imákat használjuk, amelyeket előttünk élt nagy szentek, tanítók, ācāryák *mondtak, tehát megtanuljuk, memorizáljuk ezeket. A másik módja pedig, amikor az ember az egyszerű kis gügyögő szókészletével próbál Istenhez, Krisnához imádkozni vagy a lelki tanítómesterhez, lelki vezetőhöz, ami a kis setesutaságában valahol mégis nagyon szép és csodálatos.*

Miért nem ez a szanszkrit a nemzetközi nyelve a Krisna-tudatú hívőknek, s miért az angol?

Indítványozni fogom, hogy a szanszkrit legyen, de lehet, hogy ez egyházszakadást hozna, hogy én lennék az ultraortodox.

Mahābhūta dāsa: *Én azt hiszem, az angol inkább a kommunikációs nyelvünk, s maga az egyház nyelve a szanszkrit.*

Bepillantva a krisnások életvilágába, azt azonnal megállapíthatjuk, hogy nem illik rá mindenestül sem Larkin leírása, aki az autoritarizmust, a karizmatikus vezetést, a puritanizmust és az erős intoleranciát tartja jellemző jegyüknek, sem Wuthnowé, aki szerint a Hare Krisna mozgalom összhangban van a nyugati kultúra fő irányzataival és viseli az uralkodó technológiai világkép jegyeit (ROBBINS - 96). Sokkal relevánsabbak M. Weber kérdésfelvetései. Amikor a rituálissá váló vallásos áhítatról ír, megjegyzi, hogy „Ahol a rituálisan gerjesztett áhítat alkalmi ájtatosságból *tartós jámborsággá válik, amelyet a mindennapi életbe is át próbálnak menteni,* ott is igen könnyen ölt misztikus jelleget. A misztikára való hajlam azonban individuális karizma. Ezért nem véletlen, hogy mindennapivá válásuk után éppen azok a misztikus megváltást hirdető - indiai és más keleti - próféciák voltak azok, amelyek mindig hamar átcsaptak tiszta ritualizmusba. A *ritualizmus* esetében végső soron olyan habitusra törekednek, mely az egyént közvetlenül téríti el a racionális cselekvéstől." Ez akkor is így történhet, ha a krisnások hit helyett gyakran beszélnek tudásról, s hangoztatják, hogy a védikus tudás mennyire racionális. Mégis ők is érzik, hogy a szerzetesek *a lelki védettség burája alatt* élnek, elszigetelve az európai kultúra racionális világtól. Így aztán a másik weberi szempont, *a világot elutasító és a világba beilleszkedő aszkézis* megkülönböztetése is releváns a krisnás életvilág vizsgálatakor. Az első a világon kívül, a második a világ rendjén belül próbálja a világ átalakítását. Mos még nem könnyű eldönteni, melyikbe sorolható inkább a Krisna-tudat. Másképpen, más weberi fogalmakat felhasználva úgy is föl lehet tenni a kérdést, hogy hogyan nem igenli a Káli-yuga romlott világát kontempláló misztikusként vagy a világban hivatását meglelő aszkétaként. Weber mondhatja azt, hogy „a döntő különbség a megváltást ígérő vallásosság két fajtája - a főként a keleti és ázsiai, illetve a főként nyugati típus között -, hogy az előbbi lényegében a kontemplációba, az utóbbi pedig az aszkézisbe torkollik", mert még nem ismerhette a krisnásokat. Igaz, hozzáteszi, hogy a kettő kombinációja mindig visszatér a nyugati szerzetességben. Lehetséges, hogy a krisnás szerzetesek e tekintetben a nyugatiakhoz állnak közelebb, mint a klasszikus *vaiṣṇavákhoz*? Az európai

vallásosság egyik legfontosabb jellemzőjének M. Weber azt tartja, hogy „egy bizony ponton lemond az önteltségről és a tudásról. A hívő vallásosság ezért ebben a formában sajátosan idegen az ázsiai vallásoktól.” (WEBER - 92) A biztos eligazítást nyújtó Krisna-tudat, *a tudás biztonság-élményét* érezhettük azokból a válaszokból is, amelyet azok a katolikus fiatalok tették föl, akik számára hitük nem célba érkezés, hanem az úton levés, és az igaz út korántsem zárja ki a kételyeket, a hit állandó próbáit.

III. BELÉPÉS VAGY MEGTÉRÉS?

1. PÁLFORDULÁS VAGY CSAK FORGOLÓDÁS?

Míg sok szociológus és pszichológus (így például W. S. Brainbridge, J. S. Judah, Lofland, R. Stark) jelentős része a *személyes problémáikkal és bajaikkal* (elidegenedés, értelem-keresés, depriváció) magyarázza az új vallási mozgalmakba való megtérést, mások (így Philips, B. Rochford, D. A. Snow, V. Turner) *egy alternatív ideológiát és/vagy életmódot felkínáló személyes kapcsolattal* (ROCHFORD - 82). E két mozgató természetesen korántsem zárja ki egymást, ám nem mindegy, melyik az inkább meghatározó. Megfordítva: a megtérőt megnyerni akaró vallás vagy vallási mozgalom kognitív modellel vagy személyes kapcsolattal toboroz sikeresebben?

Prabhupāda első híveit - akiknek többsége afféle bohém és művészlélek - korántsem annyira filozófiai érdeklődés, mint inkább az *életstílus* vonzotta. Néhány korai kutatás szerint ez a mozgalom az illúziót veszített, az amerikai értékrendet és életmódot megkérdőjelező és újakkal kísérletező ifjúság, vagyis *az ellenkultúra értelemkereső tagjai* számára olyan *„pszichedelikus utópiát”* jelentett, mely a drog „tisztább” helyettesítője lehetett. (JOHNSON - 87) Ráadásul Prabhupāda nem ragaszkodik a négy szabály szigorú betartásához, sem ahhoz, hogy a templomban éljenek. Akkor még - állapítja meg B. Rochford - az ISKCON-nak kevés olyan fajta spirituális programja volt, ami akadályozta volna híveit addigi életstílusuk folytatásában. Ez a *strukturális nyitottság és a társas hálózatot elérhetősége* láthatóvá, elérhetővé és vonzóvá tette a Hare Krisna mozgalmat. Akkor változott az ISKCON-stratégia radikálisan, amikor 1967-ben székhelyét áthelyezte a hippik Mekkájába, San Francisco Haight Asbury kerületébe, amikor 2 év alatt 200-an tértek meg. A Krisna-*életmód kevés lehetőséget adott a külvilággal való kapcsolatra*. Ez is, meg természetesen az utódlási válság is oka lehetett annak, hogy a ’70-es évek közepén az ISKCON hanyatlóban volt mint társadalmi mozgalom. Válaszul a válságra megváltozott az ideológia és a struktúra, és sok ISKCON közösség lazított a közösségi struktúrán és a tagsági kritériumokon, s *beengedte a külvilág hatásait*. 1976-tól a Rochford által kutatott Los Angeles-i közösség nyitottá vált a világi értékek irányában: autó, televízió, bútorok, újságok, heti magazinok jelentek meg környezetükben. A vezetőség próbálta őket az aszkézis irányába visszatéríteni, de sikertelenül. Az ortodox ISKCON közösségek „Loose Angeles”-nek titulálják a Los Angeles-i közösséget, mely a *māyā* (az illúzió, az anyagi világ) befolyása alá került. A strukturális nyitottság következtében a Los Angeles-i közösség, ahol a tagok többsége a világban élt és dolgozott sokkal nagyobb arányban volt képes hívein keresztül tagokat szerezni, mint a zártabb közösségek. Egyre inkább ez a modell vált népszerűbbé. „Egyetlen társadalmi mozgalom sem születik kifejlődött ideológiával, célrendszerrel és szervezeti struktúrával. Ezek az adott kulturális kontextusban alakulnak ki. Az ISKCON-közösségek sikere a tagoknak azzal az adaptációs képességével kapcsolódik össze, mellyel a helyi körülményekhez tudtak alkalmazkodni. A siker érdekében módosítani tudták a mozgalom ideológiáját és struktúráját. Az ISKCON növekedésének még két oka van: 1) *a kompromisszumkészség* (hasonló mint az Egyesítő Egyházban és a Családban) 2) a mozgalommal szimpatizálók *kritikai szerepe,* amely kellő mértékű *nyitásra* késztette ezt a mozgalmat”, állapítja meg B. Rochford. Azt is tapasztalta még, hogy a mozgalom vezetői kellőképpen érzékenyek voltak a helyi sajátosságokra. Az egyik helyen a megtérő társas hálózata (barátai, ismerősei), másutt a mozgalommal szimpatizálók, ismét másutt maguk a Krisna-hívők játszották a fő szerepet a megtérésben. (ROCHFORD - 82)

R. V. Travisano - továbbfejlesztve P. Berger modelljét - mely szerint a megtérési folyamatban a vallási csoport a megtérő számára mint *szimbolikus univerzum* jelenik meg, ahol a számára szignifikáns (fontos, mérvadó) mások plauzibilis világmagyarázattal ajándékozzák meg - megkülönbözteti *a szektás és a kultikus megtérést*. Míg szektás megtérés az életmód és az

identitás drasztikus megváltoztatását és a világ abszolút és radikális újraértelmezését követeli meg, a kultikus megtérés megengedi a csak részleges szakítást és a világ szimultán, többféle elv alapján történő újraértelmezését. A krisnások által felkínált plauzibilitási struktúrát (P. Berger fogalma) Travisano tipikusan szektásnak tartja.

J. A. Saliba a kultuszokhoz csatlakozás öt mozgatóját különbözteti meg: 1) depriváltság, 2) elidegenedettség (vagyis az idegenség és elszigeteltség érzése), 3) vallási érdeklődés, 4) identitás-keresés, 5) általános krízis.

Magáról a *belsőbb mozgatókról* valamivel többet tudunk meg a pszichológiai oldalról közelítő L. O. Shinntől. Ő úgy tapasztalta, hogy csatlakozás az egyszerű frusztráltságtól az erőteljes egzisztenciális elégedetlenségig terjedő *krízis* előzi meg. S. Judah az ellenkultúrából megtérők esetében a materialisztikus világtól való menekülést állapítja meg, Shinn ezen kívül még számol a *keleti filozófiák* iránti érdeklődéssel és a *vegetáriánusság* azon fokával, amikor ez teológiai indokolást kap. A „Miért csatlakozott"? kérdésre gyakorisági sorrendben a következő válaszokat kapta: 1) meleg közösség, 2) a gondoskodás és értékelés élménye, 3) az étkezés, 4) a filozófia (amit akkor még alig ismertek és értettek). A krízis feloldásához a „tudom, ki vagyok: szellemi lélek" élményéhez és identitásához két út vezet Shinn szerint: A) belefáradnak abba, hogy identitásukat a szociálpszichológiai világban, a relatív anyagi kontingenciában találják meg, rálelnek egy *közösségre,* melyben elfogadják őket, amelyben megérhetik magukat, B) rálelnek *spirituális énjükre*. Ami a csatlakozás módját illeti, akár Rochford, Shinn is elsősorban a *személyes kontaktust* említi elsősorban a *bhaktákat,* másodsorban az ismerősöket, de komoly szerepet tulajdonít könyveknek (amelyek egy része éppen az utcán misszionáló *bhaktáktól* származik).

Süle Ferenc pszichiáter a megtérés két fázisát különbözteti meg: az egohoz, a tudathoz közelebb eső tulajdonképpeni *megtérést* és a tudattalanban zajló *újjászületést,* két utófázisa pedig az *első öröm* és a *visszacsapás* időszaka. A jungiánus Süle szerint a megtérési folyamat rendszerint a válság állapotával kezdődik, amely egyszerre jelent külső és belső krízist, azaz élethelyzet csődöt és az ego problémamegoldó képességének a csődjét. E krízis során *megváltozik a belső értékrend,* s a nárcisztikusan magába zárt ego magába fogad a személyiség egészéből erőket: belátja hibáit, bűnösségét. A mélyben zajló folyamat nélkül mindez csak lelki válság vagy depresszió maradna, az újjászületéshez szükséges az, hogy a kollektív tudattalanból erők áramoljanak az ego felé, behatoljanak a tudatba, hassanak az értékrendre, hogy a személyiség kreatív fejlődése előrelendüljön. Az első öröm időszakában a megtért a boldogság és felszabadultság erőterébe kerül, az *ellenregulációs* folyamatok azonban a még gyenge új identitást komoly mértékben veszélyeztethetik. (SÜLE - 96) Ez lehet a klasszikus pálfordulás egyik lehetséges lélektani modellje. J. T. Richardson azonban arra hívja föl a figyelmet, hogy a modern kori megtérés a klasszikus pálfordulás helyett inkább *megtérés-sorozat: életmód alternatívák egymás utáni kipróbálása*. Ezek szerint az állapot, amit éppen a kutató megragad, ugyanúgy lehet végállomás, mint az egyik állomás az ezután következők előtt. Ebből az is következik - folytatja Richardson - hogy a meggyőződés sok esetben csak látszólag vagy részlegesen változik meg, s a részvétel, a tagság még nem jelent feltétlenül elkötelezettséget. Hamar kiderülhet, hogy a házasság, a gyerekvállalás vagy a gazdasági nehézségek erősebbek lehetnek az ideológiai nehézségeknél. Sokan rejtett, önmaguk előtt is *rejtett fenntartásokkal* csatlakoznak. Akik elsősorban szeretetre, barátokra, közösségre vágynak, ugyan ésszerű döntéseket hoznak, de nem önmagukat megtagadva, *tárgyaló helyzetben* vannak az őket vonzó és befogadó vallási közösséggel. (RICHARDSON - 82) Látszólag egészen mást észlelt Horváth Zs. még mindössze fél tucat krisnással való találkozás után. „A kereszténységekkel ellentétben itt jórészt *racionális döntésnek* tűnik az úgynevezett megtérés. Azzal érvelnek, hogy a Krisna-hit (vagyis a tudat, tudás) számukra konkrétabb ismereteket nyújt (például Istenről), mint más tanítások, s úgy érzik, a krisnások mindenre tudnak vála-

szolni.” Elképzelhető, hogy éppen ez az ésszerűséggel alapozás felel meg az alku pozíciónak szemben az igazi, mély hittel. Kérdés persze, hogy ahol a racionális alku dominál, lehet-e megtérésről beszélni a szó pszichikus és pneumatikus értelmében. Föltehetően különböző mélységekkel és fokozatokkal kell számolnunk. Erre Süle is utal, amikor a *kisiklásokat* taglalja. Előfordulhat, hogy a külső, szuggesztív tényezők túl erősek, az én belesodródik a folyamatba, de *a személyiség mélyének megérlelődése* elmarad e mögött. Sokan így jellemzik a szektákba megtérést, Süle a „nagy tömeges evangelizációk” hatására történő „megtéréseket” hozza példának. A másik fajta kisiklás a *kizárólagosság tudatának* kialakulása a megtért egyénben vagy csoportban. Talán ez az, amivel leggyakrabban vádolják a destruktívnak nevezett szektákat. A visszacsapás szakaszában is tévútra kerülhet a megtérő, ha nem védi meg őt kellően *szabad szellemű egészséges közösség*. (SÜLE - 96) A szekták és új vallási mozgalmak kritikusai ennek hiányát is felróják a kritizált vallásos csoportoknak vagy mozgalmaknak. Bár ez a kutatás elsősorban szociológiai reflexióra alkalmas tényanyagot kínál az olvasó számára is, hogy velünk együtt értelmezze, talán a lélektani megközelítésre vállalkozók számára is ad némi támpontot a fenti hipotézisek megerősítésére, cáfolatára, vagy módosítására.

A megtérés fogalmát, az *elinduló folyamat,* az igaz útra való rátérés (tehát elindulás és jó úton haladás) és a *lezáruló folyamat,* célbaérés jelentéssel is használhatjuk. Ha vallás-teológiai értelemben használjuk, vallásonként más és más a jelentése. Egy kodifikált és intézményesített, azaz lezárt vallás esetében pontosabban tudjuk értelmezni, mint az új vallási mozgalmak keretében. Lehet alig több, mint valaminek az abbahagyása, valamiben való megkapaszkodás. Nem mindig azonos egy új csoportba, szervezetbe való belépéssel, a csatlakozással. Sokféle módja, fokozata van annak a változásnak, amit különböző jelentéssel megtérésnek neveznek: lehet a) aktív keresés vagy passzív befogadás eredménye, b) hirtelen és lassú folyamat, c) az új eszmével való részleges és teljes azonosulás, d) feltétel nélküli elfogadás és rövidebb-hosszabb (esetleg állandó) alkudozás, e) az egész személyiséget és értékrendet átformáló vagy csak az életvitelt és egyes szokásokat megváltoztató, f) a vallástalan állapot vallásossal fölváltása, a vallás megváltoztatása, többféle vallás kipróbálása (akár párhuzamosan), a vallásosság jellegének (módjának, intenzitásának) megváltoztatása, g) az új eszme megértése és megélése (esetleg csak részleges megértésével). A *megtérés általában hosszabb út,* akkor is, ha a kívülálló számára hirtelen fordulatnak tűnik. J. Lofland és R. Stark például hét állomást különböztet meg, amelyeket a krisnásokra is érvényesnek tart: 1) állandó akut feszültségben élés, 2) a megoldások között felmerül a vallási jellegű, 3) önmagát vallási keresőnek definiálás, 4) belépés (fordulópont), 5) érzelmi kötődés egy vagy több megtérthez, 6) a csoporton kívüli kapcsolatok erőteljes csökkenése, 7) intenzív interakció a csoporton belül, amelynek elkötelezett („csatarendbe álló”) képviselője lesz. (LOFLAND - STARK - 65) A továbbiakban tulajdonképpen azt vizsgálom, milyen értelemben jelent megtérést a Krisnásokhoz való csatlakozás.

2. KIKBŐL LESZNEK KRISNÁSOK?

2.1. Kik és mióta?

Mintánk elsősorban a maghoz tartozókra ad megbízhatóbb információkat. A maghoz tartozóknak azonban döntő többsége (90 százaléka) legfeljebb 5 éve Krisna-hívő. Ha Richardsonra hallgatunk, gondolhatjuk azt, ezek nagy része *önmagát felfedező úton van,* s már néhány éve (de lehet, hogy csak egy időre) itt állomásozik a krisnásoknál.

Ha figyelembe vesszük az avatottak és a nem avatottak arányát is, meglepő módon árnyalódik a kép:[111]

a megtérés időpontja:	avatottak (n=44)	nem avatottak (n=79)
1 éve (1994)	5	14
2 éve (1993)	5	11
3 éve (1992)	11	19
4-5 éve (1992-91)	57	42
6 éve és régebben	18	5
nincs adat	4	9
összesen[112]	100 %	100 %

A 4-6 éve belépők és még nem avatottak összese majdnem 50 százalékos aránya, szemben a még csak 1-3 éve megtért, de már avatottak 21 százalékos arányát természetesen elsősorban lelki fejlődés egyéni útjai magyarázhatják, de számolni kell a Richardson jelezte *tárgyalási pozícióval* is.

A nyolcvanas évek elején az Egyesült Államokban élő krisnások 80 %-a 26 éven aluli volt, ebből 24 % 19 éven aluli. (ROCHFORD - 85) Hasonló az életkori összetétel Nyugat-Európában is a nyolcvanas évek közepéig. Az idő elteltével az életkori spektrum szélesebb lesz, mert egyre emelkedik a belépők és megmaradók életkora, alul meg belépnek a krisnás gyerekek, miközben a létszám csak lassan emelkedik, vagy éppen stagnál és csökken. Így például 1996-ben az olasz krisnások 15 %-a 18 éven aluli, 50 %-a pedig 31 éven felüli. (TRAPPA - VIRABHADRA - 96)

Némi meglepetést okozhat a Krisna-hitben „ifjúsági vallást" gyanítók számára az életkori megoszlás:

---

[111] A táblázatokban a 126 főre kiterjedő kérdőíves vizsgálat adatai szerepelnek. A 68 meginterjúvolt személy közül 38-uk nem töltött ki kérdőívet, de az interjúban szerepelt a kérdőív kérdéseinek a többsége is. Lehetséges lett volna jó néhány esetben ezzel a 38 fővel megnövelni a mintát, ám mégsem tettem. Azt azonban fontosnak tartom közölni, hogy az interjúk adatai minden esetben megerősítik az táblázatokból kiolvasható tendenciát. Figyelmeztetem az olvasót, hogy a 126 fős mintán belüli csoportokban és a keresztény kontrollcsoportban az elemszámok meglehetősen alacsonyak, így csupán a 10-15 százalékosnál nagyobb eltéréseket lehet - kellő óvatossággal - jelzésértékűnek felfogni.

[112] Ha a nem válaszolók aránya 1 % alatt van, nem szerepeltetem.

életkor	nők (n=57)	férfiak (n=60)	házasok (n=38)	cölebszek[113] (n=79)	összesen (n=126)
18-20	19	13	0	25	14
21-30	48	73	45	68	59
31-40	4	5	5	1	4
41-50	13	5	24	0	9
50 fölött	7	3	16	0	5
nincs adat	9	1	10	6	9
összesen	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Már az is meglephet többeket, hogy egyáltalán 14 százalék 41 évesnél idősebb. Ez az arány akár kétszer ekkora is lehet a mintánkban alul reprezentált otthon élők táborában. A házasok aránya éppen ezekben az években fog radikálisan növekedni a mag-tagságban is. Azt, hogy a 41-50 évesek aránya nagyobb, mint a 31-40 éveseké, az is magyarázhatja, hogy a megtért gyerekeik hatására megtért szülők többsége ebbe a korosztályba tartozik.[114]

Az iskolázottság alakulása azokat lepheti meg, aki azt gondolták, hogy a Krisna-hívők többsége a keleti kultúrában valamennyire ismerős, ebben a gondolkodásban vagy filozófiában valamennyire jártas felsőfokon tanulók és diplomások körében kerül majd ki. Ezzel szemben a következőképpen alakult.

középfokon tanulók	13
szakmunkásképzőt végzetek	19
szakközépiskolát és gimnáziumot végzettek	42
felsőfokon tanulók	7
felsőfokon végzettek	12
nincs adat	7
összesen	**100%**

A felsőfokon tanulók és diplomások aránya éppen csak egyötödöt tesz ki, s ugyanekkora a szakmunkásképzőt végzettek aránya[115]. A középiskolánál többet nem végzettek között negyede-ötöde abbahagyta felsőfokú tanulmányait, legalább ekkora hányaduk pedig - bár minden esélye megvolt a sikeres felvételire - a szerzetestanulóságot választotta. Ma már a lelki vezetők szorgalmazzák *a megkezdett tanulmányok folytatását* és a továbbtanulást is.

A nem *āśhramban* vagy templomban élők kétötöde adminisztrátor és középkáder, ötöde szakmunkás, negyede diplomás és vállalkozó.

[113] A krisnások körében is használt kifejezés itt a nem házas és a szexuális megtartoztatást felvállaló állapotban lévők 3 csoportját jelöli: a) szerzetestanulók, akik majd házasként vagy szerzetesként folytatják életüket, b) a szerzetesek, c) a *sannyāsī* (a házaséletről lemondó, és világtól elvonuló) rendet fölvevők.

[114] Annak, hogy a magyar mintában nincsen 18 éven aluli, az az oka, hogy bevezették a tagság alsó korhatárát. Változik majd a helyzet, ha felnőnek a krisnások ma még általában 1-6 éves gyerekei.

[115] Akik a nyolcvanas évek elején az Egyesült Államokban még fele ekkora arányban sem képviseltették magukat a krisnások között.

A mintába kerülők 43 %-a belépésük előtt megyeszékhelyen élt, 22 %-a százaléka a fővárosban, 16 %-a kisebb városban, 13 %-a falun. Egyértelmű tehát, hogy onnan tértek meg nagyobb arányban, ahol a nagyobb prédikálóközpontok működtek, ahol nagyobb valószínűséggel találkozhattak krisnásokkal. Ugyanakkor a falusiak 22 %-a eléggé nagy arány, ami viszont a messzire ható missziót sejtteti.

Mindezek alapján, úgy tűnik, hogy a krisnásokra is többé-kevésbé érvényes lehet az, amit Horváth Zsuzsa a Hit Gyülekezete[116] tagjairól állapított meg, hogy „leginkább azok közül tudnak toborozni, akik az aktív részvételhez elegendő mennyiségű szabadon beosztható idővel rendelkeznek, és akik *társadalmilag kevéssé integráltak,* azaz átmeneti, illetve marginális helyzetben vannak, így relatíve kevesebb kockázatot jelent számukra egy marginális mozgalomhoz való csatlakozás”[117]. Ha a krisnások társadalmi-demográfiai összetételét összehasonlítjuk az Egyesítő Egyház tagságának összetételével, legelőször is az állapítható meg, hogy az átlagéletkor nagyjából megegyezik (25 év). Eléggé lényegesen eltér az iskolai végzettség: az Egyesítő Egyházban kétszer akkora a felsőfokú végzettségűek illetve a felsőfokon tanulók, s fele akkora a szakmunkások aránya, mint a krisnások között. Ami pedig a lakóhelyet illeti, Moon tiszteletes hívei sokkal inkább fővárosiak és nagyobb városok lakói, mint a krisnások.[118]

A debreceni krisnásokat vizsgáló Fazekas István úgy találta, hogy a Krisna-hívők 60 %-a átlagos, 25 %-a átlag alatti, 15 %-a átlag fölötti társadalmi státuszú. 50 %-ukat sorolta a rossz érdekérvényesítő, 19 %-ukat az alsó státuszcsoportba. A minta méretéből kifolyólag a szerzővel együtt a Krisna-hívők relatíve heterogén összetételét konstatálhatjuk. (FAZEKAS - 97)

2.2. Világnézetük a belépés előtt

Még a Krisna-mozgalom hőskorában, a hetvenes évek elején az Egyesült Államokban az akkor még zömmel az ellenkultúrához tartózó megtértek 75 százaléka volt előzőleg is valamelyik vallás híve[119], s a következő okokkal indokolták előző vallásuk elhagyását: mert nem nyújtott Isten-élményt (76 %), nem adott választ arra, mi az élet értelme (68 %), nem biztosított meleg közösséget (63 %), nem nyújtott biztonságot (52 %), nem elégített ki tanítása (41 %), képmutatása miatt (32 %), rasszizmusa miatt (32 %). (JUDAH - 74) A nyolcvanas évek elején az Egyesült Államok-beli krisnások 35 %-a protestáns, 33 %-a katolikus, 15 %-uk zsidó, 6 %-uk más keresztény, 5 %-uk hindu vallási környezetből jött, s mindössze 7 % volt nem vallásos hátterű. (ROCHFORD - 85)

Kutatásunkban a „Tartozott-e valamelyik egyházhoz, vallási csoporthoz mielőtt Krisna-hívő (*bhakta*) lett volna?” kérdésre az alábbi válaszok születtek:

---

[116] Magyar eredetű, 15 éve alakult neoprotestáns karizmatikus gyülekezet, amely a magyarországi új vallási mozgalmak közül a legdinamikusabban fejlődő, ma kb. 25 000 taggal rendelkező.

[117] HORVÁTH Zsuzsa: A Hit Gyülekezetének szociológiai sajátosságai. = HORVÁTH Zsuzsa: Hitek és Emberek, 1995. ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet

[118] KONCZ Gabriella - NAGY Balázs - SOLYMOSI Norbert: Egyesítő Egyház Magyarországon. Bp. 1994. Kézirat (a Szent Ignác kollégium vallásszociológiai diákkörének Kamarás István vezette kutatásának összefoglalója)

[119] 18 %-uk katolikus, 15 %-uk zsidó, 13 %-uk metodista, 7 %-uk presbiteránus, 6 %-uk az episzkopális egyház tagja, 4 %- a kongregacionalista, 4 %-a jehovista.

nem vallásos	**52**
kereső	10
ateista	10
materialista	10
természetfelettiben hitt	8
tudományban hitt	8
bizonytalan	5
lélekvándorlásban hitt	5
felszínesen elégedett	5
vallásos	**36**
katolikus	22
református	7
buddhista	2
evangélikus	1
zsidó	1
megkeresztelték[120]	2
nincs adat	12
összesen	**100 %**

A mag-tagsághoz tartozók többsége nem vallásosból lett vallásos, azaz nem valamelyik vallásból csábították át. A férfiaknak 61, a nőknek 50 %-a nem volt vallásos megtérése előtt. A „kereső", a „lélekvándorlásban hitt", a „természetfelettiben hitt" és a „buddhista" utalhat hosszasabb, *többféle rátalálást* jelentő keresésre. Mivel az előzőleg is vallásosok 36 %-os aránya[121] elég magas, érdekes lehet, hogy mit válaszoltak a „Hogyan jellemezné akkori vallásosságát" kérdésre:

felszínes vallásgyakorlás	7
istenkereső	7
rossz emlékek	6
vallását nem gyakorló istenhívő	5
nem kapott választ kérdéseire	3
csak megkeresztelték	3
valami szellemi erőt tételezett	3
súlyos kételyei voltak	2 %

Ez a kép eléggé egyértelmű. Az a *mély vallásosság*, mely a legelső krisnást jellemezte, valószínű igen ritka kivétel, sokkal gyakoribb a Śravanam Swami élettörténetéből megismert. Ebben a tekintetben nagy az eltérés a mai magyar és a másfél évtizeddel ezelőtti amerikai helyzet között. Akkor és ott a belépők kétharmada volt aktív vallásgyakorló. Ez esetben valamelyest indokoltnak látszik a megtérés helyet a *vallás-váltás* használata, amit néhány szakember javasol. (TRAVISANO - 70)

[120] De nem tudja melyik felekezetben.

[121] Fazekas István Debrecenben 34 %-ban állapította meg arányukat.

Akadnak persze rajta kívül olyanok, akiknek *az életét és személyiségét többé-kevéssé a keresztény vallás is formálta*. Bhakta Jenő - már krisnás terminológiával - „félig tudatlanul Isten-tudatosnak" nevezi gyerekkori önmagát, s bár látta, hogy szüleit „a hit mindig túllendítette a nehézségeken", ő maga ezt nem élte meg, s „valójában a Védákon, a védikus írásokon s az azokat terjesztő *bhaktákon* keresztül" tudatosult benne. Nemcsak a felnőtt fejjel olvasott védikus írások, hanem a szüleinél is hitelesebb Krisna-hívők jelentik számára a többletet. Yaśodā-nandana barátai között sok keresztény volt. Ő is elment velük a református ifjúsági körbe, de sosem voltak számára kielégítők a keresztény válaszok, például olyan kérdésekre, hogy miért születnek nyomorékon gyerekek, s hogy miért boldogtalan az egyik ember, s miért boldog a másik, s mi történik velünk a halál után, még csak logikusnak sem találta őket. „Ezért nem tudtam volna rájuk feltenni az életemet", jelenti ki Yaśodā-nandana, aki ebben a tekintetben eléggé gyakori típust képvisel. Bhakta Attilának szakrajz tanára mesélt először Jézusról: „Ő indította el a fantáziámat. Nekem elég nehéz volt elmennem templomba, mert a szüleim materialisták, de aztán később minden vasárnap a délutáni misére elmentem. Próbáltam keresni valami mélyebb dolgot. De ott *nem tudtam senkivel sem igazán kapcsolatba kerülni,* se a pappal, se ismerőssel, tehát nem alakult ki semmi olyan kapcsolat, ami ott tartott volna. Belülről próbáltam nagyon mélyen gyakorolni, valami lelki életet próbáltam élni. Igazából akkor még nem tudtam, hogy mi ez, csak különböző imákat mondtam. A Miatyánkot szoktam gyakran. S volt egy idő, amikor mondtam 25 Miatyánkot minden nap, s volt, hogy ötöt ezért, ötöt azért, s be voltak osztva, hogy melyiket miért. Hitoktatást nem kaptam, s a pap, bizony, szenilis, öreg pap volt, s igazából nem nagyon tudott meggyőzni." A *közösség, a személyes kapcsolatok és a kereszténység szellemileg színvonalas képviselete* hiányzott Bhakta Attilának.

Bhaktin Edit irodalomtanára, egy szerzetes „nagyon nyomta a Biblia tanulását", s mert látta, hogy tanítványát komolyan érdekli a filozófia és a vallások, megpróbálta ebbe az irányba terelni. „Én mondtam, hogy nem, köszön szépen, engem a keleti vallások jobban érdekelnek", pedig akkor még nem ismerte a Krisna-tudatot. Őt sem győzték meg „a keresztény tanok", de ennél még kevésbé az, ahogy a körülötte lévők a kereszténységet gyakorolták. Bhaktin Edit esete a legtipikusabb. Gyakori még Bhakta Lajosé is, aki első áldozó volt, hittanra is járt, *„de mélyebb átszellemülés nem volt,* hanem csak egyfajta családi kényszer".

3. UTAK A KRISNA-TUDATHOZ

3.1. Motívumtár

A hatvanas évek végén belépő amerikaiak 63 %-a tartozott az ellenkultúra mozgalomhoz, 54 %-a vett részt a háború-ellenes mozgalomban, 37 %-a tartozott valamilyen önismereti és pszichológiai orientációjú mozgalomhoz, 27 %-uk politikai, 22 %-uk pedig vallási mozgalomhoz, tehát átlagosan kétféle mozgalomban is részt vettek. A hetvenes évek végére felére-harmadára csökkent a politikai és a pacifista mozgalomban részvevők, 63-ról 40 %-ra az ellenkultúra-mozgalomból érkezők aránya, s a tíz évvel azelőttihez nem változott, vagyis az összes motívum között jelentősen megnőtt a személyes és lelki motívumok aránya. (ROCHFORD-85) Ha azt is figyelembe vesszük, hogy a hetvenes évek végétől jelentősen csökkenni kezdett a belépők aránya, akkor a Krisna-mozgalom amerikai történetére (de bizonyos megszorításokkal nyugat-európai történetére is) elmondható, hogy felfutásában igen komoly szerepe volt a vietnami háború árnyékában és a hivatalos értékrendet opponáló ellenkultúrában szocializálódó ifjúság értékeinek és hiányainak. Bármekkora - feltehetően eléggé nagy - szerepe volt a meglehetősen egzotikusnak tűnő Krisna-mozgalom divatjának, az is megállapítható, hogy hatása a hatvannyolcas nemzedéket követő nemzedékben sem szűnt meg, amikor már a belső mozgatóknak nagyobb lesz a szerepe, mint a külsőknek. Ha figyelembe vesszük azt, hogy a hetvenes évek végén belépőknek csak 13 %-a nem fogyasztott drogot, 5 %-a pedig csak alkoholt, a többiek pedig mindkettőt[122] (ROCHFORD-85), akkor igazat lehet adni G. Johnsonnak, aki szerint a belépőknek a Krisna-mozgalom a drog helyett egy tisztább (egészségesebb és erkölcsösebb) pszichedelikus utópiát jelentett. (JOHNSON-85).

A kérdőívben szereplő „Hogyan ismerkedett meg a Krisna-tudattal?” kérdésben szereplő mozgatók gyakorisága a következőképpen alakult:

krisnás rendezvény	53
program nyilvános helyen	*19*
templomi program	*28*
fesztivál	*11*
könyv	46
bhakták (Krisna-hívők)	29
könyvosztó	*10*
templomban	*2*
barát, ismerős	*5*
barátok	20
keleti kultúra	7
indiai zene	*1*
keleti misztika	*5*
buddhizmus	*1*

[122] A valamikor komoly mértékben drogfogyasztó fiatalok aránya a magyar krisnások körében jóval alacsonyabb, de korántsem jelentéktelen. Jó néhány képviselőjükkel találkozhat az olvasó például a III. 3.4. fejezetben.

rokon	7
szülő	*1*
házastárs	*1*
gyermek	*3*
testvér	*1*
lélekvándorlás (reinkarnáció) érdekli	5
Diáksziget	5
jóga	2
krisnás zene kazettán	1
japázás (otthon)	1
reiki	1
vegetarianizmus	1
pszichológia	1
filozófia	1
Mester és tanítványai koncert	1
átlagosan 1.8 válasz	

A belső történésekre nemigen lehet következtetni ezekből az adatokból, ami viszont egyértelműen leolvasható: *a krisnás rendezvények (a történés), a könyvek (a filozófia) és a személyes kapcsolat (érzelmi kötődés)*[123] jelentős szerepet töltenek be a Krisna-tudat felé vezető úton. Ezek a mozzanatok azonban az esetek nagyobb részében nem önmagukban jelennek meg, hanem másokkal ötvöződve.[124]

mindössze egy mozzanat	44
könyv	*13*
fesztivál	*8*
nyilvános krisnás program	*9*
barátok	*4*
bhakták (Krisna-hívők)	*4*
Diáksziget	*2*
rokon	*2*
keleti kultúra	*1*
Mester és tanítványai koncert	*1*
két mozzanat	36
barát + templomi program	*4*
Krisna-hívő + könyv	*3*
könyv + templomi program	*3*

[123] Fazekas I. Debrecenben azt tapasztalta, hogy a megtértek baráti körükből, a krisnás könyvekből és a médiából értesültek a krisnásokról.

[124] Természetesen a továbbiakban is a kérdőívekben szereplő válaszokra szorítkozik az elemzés, amelyek nemigen tükrözik a belső mozgatókat.

könyvosztó bhakta + könyv	*3*
jóga + nyilvános program	*2*
könyv + nyilvános program	*2*
három mozzanat	15
négy vagy több mozzanat	5
összesen	100%

Feltűnően magas az egyetlen (külső) mozgató aránya, ám feltétezhetjük, hogy egy könyv vagy egy krisnás rendezvény sem önmagában hatott, hanem belső mozgatók által előkészítve vagy fölerősítve.

Az első (külső) lökést leggyakrabban a következők adták:

könyv	21
bhakták (Krisna-hívők)	19
barátok	18
fesztivál	10
nyilvános krisnás program	10
keleti kultúra	6
rokon	5
lélekvándorlás	4
Diáksziget	4
jóga	2
Mester és tanítványai koncert	1
összesen	100%

Míg az összes mozgató között a nagyjából egyenlő a rendezvények, a könyvek és a személyek aránya, az első lökések között már kétszerte gyakrabban szerepelnek a *személyek,* mint a másik kettő.

Az interjúk több vonatkozásban árnyalják a képet, ami egészen természetes, hiszen négy-öt sornyi szöveg helyett érdemben eshetett szó a megtérés történetéről, történéseiről. Az is természetes, hogy ebben a 62 interjúban[125] háromszor annyi motívum szerepel, mint a kétszer annyi kérdőíven, ami azt jelenti, hogy átlagosan 5 és 6 között. A leggyakrabban felbukkanó motívumok (zárójelben az időrendben első mozzanatként előfordulás aránya):

nyilvános program	29	
bhakták	27	(2)
könyvek	25	
templom	19	
keleti kultúra	15	(14)
vegetarianizmus	15	(7)
japázás	13	
fesztivál	12	

[125] A meginterjúvoltak összetétele alig tér el a kérdőívet kitöltőkétől.

barátok	10	
filozófia	10	(7)
kábítószer	10	(5)
csalódás	8	(8)
misztika, lélekvándorlás	8	(8)
harci művészet	7	(7)
jóga	7	(2)
csavargás	7	(2)
keresztény vallás	7	(3)
sci-fi, UFO	7	
keresés	5	
négy szabály	5	
természetgyógyászat	4	(4)
könyvosztó bhakta	5	(2)
egyéb	25%	(13)
átlagosan 2,8 válasz/fő		

Egyértelműen kirajzolódik az, hogy a megtérés előbb (vagy jóval előbb) kezdődik, mint az első találkozás Krisna-hívőkkel, *védikus tudást vagy Krisna-tudatot közvetítő könyvvel, krisnás rendezvénnyel*. A megtérés előtti állapotot illetően következő motívum-kategóriák rajzolódnak ki:

A) csalódás, válság, önpusztítás

B) alternatív életmód próbálgatása

C) filozófiai érdeklődés

D) keleti világ iránti érdeklődés

E) okkultisztikus (misztikus) érdeklődés

F) vallási érdeklődés

Nincsenek éles határok és eléggé gyakoriak a köztes típusok. A *válság* gyakran kapcsolódik *öngyógyítási kísérletekkel* (alternatív életmóddal való próbálkozással, az okkult világba való meneküléssel), az *alternatív életmód,* vagyis a „máshogyan" gyakorta kapcsolódik össze a „miért" kutatásával, az európai filozófia a keletivel, a keresztény vallási élmény az okkulttal vagy a keletivel. Mindegyik típus és altípus mögött számolni *lehet az egzisztenciális feszültséggel és az identitás-kereséssel*. Többféle dimenzióban elhelyezhetők ezek a megtérés-történetek.

I) bizonytalanság - biztonság (a rutinszerű, „unalmas" harmóniától az önpusztításhoz vezető bizonytalanságig)

II) spontaneitás - tudatosság (az esetleges próbálgatástól a tudatos keresésig)

III) életmód - értékrend (az először csak a hogyanra, vagy mindjárt a miértre összpontosítók)

Vannak *rövid és hosszabb* utak. Vannak egyenes és cikkcakkos utak (kitérőkkel, megtorpanásokkal és visszaeséssekkel). Vannak, akik először *párhuzamosan többfélével* is próbálkoznak.

Vannak, akik *azonnal és feltétel nélkül* elfogadják a Krisna-tudatot, vannak, akik fokozatosan, vannak, akik még nagyon sokáig (talán mindvégig) *tárgyaló pozícióban* maradnak. Vannak, akik *felvállalják, és továbbépítik,* vannak, akik *megtagadják és „leváltják”* korábbi énjüket. Vannak, akik előző életüket *előkészületnek,* az út elejének, az értékfelhalmozás időszakának tekintik, s vannak, akik *elfecsérelt időnek,* tévelygésnek, a rossz fogságában való senyvedésnek.

Felvetődhet joggal a kérdés, mennyiben pontos leírásai a történteknek a nekünk elmondott megtéréstörténetek, mennyiben utólagos értelmezések. Minden esetben egyszerre mindkettő, és nem mindig választható el - J. Lacan terminológiájával - a kijelentés-esemény alanya és a kijelentés alanya. Az egyik esetben így fogalmaznak, hogy „érdekelt a jóga, és a hinduizmus”, a másik esetben pedig így, hogy „kerestem Istent és az életem értelmét”, és ha nincs résen a kutató, ha nem óvatosan kérdez, nyomoz tovább, nem derül ki, hogy az első esetben a kíváncsi kóstolgatást belső mozgatók (az élet értelmének keresése, Isten-éhség) is színezték, a másik esetben pedig a megtéréstörténet unaloműzést szolgáló egzotikus élmények keresésével kezdődött, s csak jóval későbbi fázisban lépett be a tudatos értelem- és Isten-keresés. Rendre tapasztalhattuk magyar környezetben, ami Th. Pilarczyk is, hogy a kíváncsiskodás később spirituális magyarázatot kap. (PILARCZYK - 83)

3.2. Minden rendben, és mégsem

Līlāvatāra dāsa-t korábban is érdekelte az emberi élet célja, de ezzel is úgy volt, mint az egyetemi tanulmányai megkezdésekor a karrierjével: „nem törte össze magát érte, nem vitte túlzásba”. Harmonikusan, az átlagoshoz képest tartalmasan és kellemesen csordogált élete. A legrendhagyóbb eleme talán egy agykontroll-tanfolyam elvégzése lehetetett. Arra is volt ideje a közgazdasági egyetem végzése közben, hogy „hobbyból” is olvasgasson, zenét hallgasson.

> Ezoterika, misztikus és vallással kapcsolatos könyvek *érdekeltek leginkább. Azt, hogy van Isten, elfogadtam, mert így neveltek, de nem voltam nagyon komoly ebben a dologban. Ott voltak a polcon a Krisna-tudat könyvei is, például Az önmegvalósítás tudománya vagy a Visszatérés. Nagyon tetszett ez a* filozófia, *mert Śrīla Prabhupāda nagyon logikusan írt. Még senki sem tudott olyan választ adni, ami ennyire kielégített volna. A* lélekvándorlás *gondolata megütött, mert az is foglalkoztatott, hogy csak ennyi lenne ez az emberi létezés, hetven-nyolcvan év. A római katolikus vallásban is a halál után van örök élet vagy örök pokol, attól függően, ki mit tett, de az számomra nagyon megfoghatatlan volt. Ez viszont, amit most olvastam, nagyon* racionális, logikus *volt. Aztán a karma törvénye, ami rokon a Bibliával, hogy „Ki mint vet, úgy arat”. Felhívtam hát a budapesti templomot, hogy engem nagyon érdekelne ez a dolog, hogy felmennék, hogy megnézzem. Ott voltam pár napot, s amit tapasztaltam, az nagyon megerősített, nagyon lelkes lettem utána. Az volt a benyomásom, hogy azok a személyek, akik gyakorolják a Krisna-tudatot, azt is csinálják, amit ők vallanak. Ezenkívül a Krisna-tudatban a Hare Krisna* mahā-mantra *éneklése adott egy magasabb, lelki ízt, ami megerősítette a dolgot.*

Vyāsadeva dāsa (az egyik prédikálóközpont vezetője, az OT tagja) repülőtiszti főiskolás koráig sínen volt, sorra sikerrel vette az akadályokat.

> *Aztán egyszer csak kezdett bennem körvonalazódni, hogy „én tényleg ilyen akarok lenni?” És már nem akartam olyan lenni. Beadtam a papírt, és letöltöttem a sorkatonaságomat. Amikor 21 éves koromban leszereltem, már nem volt kétséges, hogy semmiképp nem haza megyek, hanem Budapestre, a lehetőségek világába. Olyan helyet kerestem, ahol* kreatív *munkaerőt kerestek. Találtam, anyagbeszerző lettem, jártam autóval, s vígan éltem az életemet. Ez az idő*

rendkívül termékeny volt, mert arra törekedtem, hogy tartalmas dolgokat találjak meg az életben, *olyanokat, melyekkel tudok azonosulni, amelyekkel fejleszteni tudom magam. Találkoztam egy agrármérnök fiúval, aki nemrégen azelőtt még dialektikus materialista volt, s éppen akkor kezdett kereszténnyé lenni. Együtt jártunk* a hittudományi akadémiára. *De emellett azt is elhatároztuk, hogy a* színháznak *élünk. Volt olyan, amikor egy hónapban huszonháromszor voltam színházban. Aztán úszás, sport, egészségesen élni, semmi alkoholizmus, semmi cigaretta. Aztán egyszer csak eltűnt a barátom. Két héttel később kaptam a levelet egy ausztriai a lágerből. Vancouverbe akart költözni, s ki is jutott. Nagyon rosszul esett, hogy nem szólt nekem, mert én is készültem vele, olyannyira, hogy megtanultam Vancouver térképét, de úgy, hogy most nem tévednék el. Válságos pár hónap után figyelmem* egy belső, mélyebb vizsgálódás *felé irányult. A nyolcvanas évek közepén még nem volt dianetika és agykontroll, de volt Erickson, Popper Péter és Real Revolutional Concerning, az Újraértékelő Támogatás, mely szerint „mindenki sérült, és segítsük egymást". Ki is mentem stoppal egyik műhelyfoglalkozásukra Athénba. Úgy láttam, hogy ezzel már kiteljesedik az a képességem, hogy* kapcsolatot teremteni és mások értékeit megismerni, *meghallani, ezekkel az értékekkel gazdagabbá válni, ezt pedig továbbadni. De itt akkor már elkezdődött a Krisna-tudattal való kapcsolatom is, és a Krisna-tudatot ennek a folytatásaként láttam. Összefutottam Pāñcajanya dāsa-szal, a legelső hazai* bhakták *egyikével. Nem azzal jött, hogy ő ez és ez, hanem csak beszéltünk. Egyfajta* értékrendi zavarom *volt akkor, hogy most a materializmust védjem vagy a kereszténységet. Bámulatos volt, hogy minden elgondolásomra, érvemre frappánsan tükröt adott saját magamról, például „Hát tudod, itt egy kicsit önző vagy", vagy „Itt egy kicsit beszűkült vagy, vannak neked sablonjaid, értékeid, melyek alapján látod a világot." Le akartam győzni. Láttam, hogy nem színházba járó, hanem egyszerű ember, de olyan* igazságai vannak, igazi életbölcsességei, *amik nekem nincsenek. Két éjszakát végigbeszélgettünk, aztán meghívott egy előadásra, amit a Képzőművészeti Szakközépiskolában tartottak. Mentünk a barátnőmmel, s lenyűgözött. Leginkább az, hogy egyszerű emberek* felvállalták bátran a másságukat, *s értelmesen beszéltek arról, hogy ők mit tartanak értéknek. És énekeltek szépen. Másnap újra elmentem. Így szép lassan én lettem az, aki mindig segítettem őket, vittem őket autóval, segítettem nekik főzni.*

Bhakta Albert útja is különösebb zökkenőktől mentes volt. Nagyjából úgy élt, mint kortársai.

Volt egy barátnőm, s volt fél nap szabadidőnk délután, s nem találtunk programot. Buliba nem akartunk menni, meg valahogy unalmas volt a helyzet, s itt a Technika Házában volt egy előadás. Barátnőm már részt vett egy Krisna-fesztiválon és nagyon jól érezte magát, mert nagyon finom ételek *voltak. Ez egyből vonzott, egyébként is korgott a gyomrom. Nagyon jó előadás volt, klassz zene, s az étel is, de ezzel még mindig nem tudtak elcsábítani. Ami fantasztikus volt, az a* magatartás, a viselkedés, ahogyan fogadták az ismeretlen embereket. *Annyira közvetlenek voltak, olyan közvetlenül beszélgettek veled, hogy olyan érzésed támadt, mintha régóta ismernétek egymást s nagyon jó viszonyban lennétek.*

Kunti devī dasī életében sem volt igazából semmi rendkívüli, beleértve kamaszkori lázadozásait is.

Jártam én is mindenféle szórakozóhelyekre, lázadó *típus voltam, dohányoztam, s csavargókkal voltam együtt mindig. Aztán 1990-ben a tévében volt egy adás, amelyben részleteket mutattak, hogy igen, itt vannak a krisnások, s éppen Gāyatri családot mutatták be, hogyan élnek. Beszéltek* szeretetről *meg mindenféléről, amit igazából kíván az ember, ami természetes igénye. 1991-ben volt az első Hare Krisna fesztivál a művelődési házban. Táncoltak, énekeltek. Engem meg a* zene *mindig vonzott. Akkoriban volt egy kis együttesünk, amiben énekeltem. Ezt a fesztivált követték ingyenes előadások, programok kéthetenként, aztán amikor egyre nagyobb igényünk lett, hetenként. Ők mindig eljöttek Pestről ketten-hárman. Beszélgettünk filozófiáról. Soha semmit nem értettem. Zenéltek, énekeltünk, táncoltunk. Mindig hoztak egy kis ételkóstolót,* haribol-*golyót, kis, édes golyókat, vagy* halavát. *S igényünk volt rá, hogy*

legyen több és több, s hogy tegyük tartalmasabbakká a programokat. S akkor kaptunk meghívást Kecskemétre is egy programra, ahová jött egy nagyon emelkedett szintű személy, *Sacinandana Swami. Arra a programra nagyon emlékszem, nagyon megfogott, végül is akkor határoztam el magamban, hogy igen, én ide fogok járni.*

Tyāga devī dasī élete az átlagosnál gazdagabb volt motívumokban és élményekben, személyisége pedig nyitottabb, de az ő életéből talán erőteljesebben hiányzott az a bizonyos „még valami".

Engem minden érdekelt, nagyon kíváncsi *természetű voltam. Különösen az ilyen távoli és egzotikus dolgok érdekeltek, hogy mi van a csillagok mögött, és hogyan keletkezett a világ, de ez környezetemben senki mást nem érdekelt, még férjemet sem, még akkor se, amikor nagyon szerelmesek voltunk egymásba. Vegyésznek tanultam, de szívesen lettem volna földrajztudós vagy csillagász is, és a művészetek is érdekeltek. Fiatalasszony koromban faliképeket batikoltam, mert ott vegyészi tudásomat nagyon tudtam hasznosítani. Bár nem voltak azok igazán értékes* művészi alkotások*, de nagyon jól relaxálódtam. Aztán ez afféle* vallásos érzületté *vált bennem.*

Amikor kisebbik fiam született 1977-ben, már 35 éves voltam. Nem is igazán volt betervezve, de amikor megtudtam, hogy terhes vagyok, végtelen örömet éreztem, mintha egy ilyen váratlan ajándékhoz jutottam volna. A férjemmel emiatt elég súlyos konfliktusunk volt. Kiderült, divergáló módon alakult a lelki alkatunk és a személyiségünk, de ebből addig nem volt probléma, mert annyira lekötött minket közös gyerekek nevelése, hogy így nem értünk rá ezen rágódni. Úgy neveltem gyerekeimet, hogy nem szabad tanulni rögtön, amikor hazajönnek az iskolából, hanem le kell menni egy kicsit kijátszani magukból az iskolát. Fiam bejutott a színművészeti harmadik fordulójáig, aztán elment különböző színházi stúdiókba, végül kikötött a magyar-antropológia szakon. A lányom már végzett, gyerekeket nevel. Mindig volt bennem valami hiányérzet, hogy ennyi csak az élet? És akkor majd nyugdíjba megyünk, és akkor még néhány év, és vége, és akkor csak ennyi volt? Ezért is kezdtem felnőtt koromban amatőr képzőművészkedni, vagy éppen tornaórára jártam vagy elmentem teniszezni. Még tudománnyal, egy kandidátusi értekezéssel is próbálkoztam, de ez nem jött össze. Férjem a családi nyugalmat szerette, az otthon biztonságát, amit én egy kicsit kispolgáriasnak *tartottam. Kezdtünk egy kicsit érzelmileg is elhidegülni. Szerettem mindenféle rendezvényekre járni, így jutottam el egy Krisna-estre. Akkor már Egerben is működött egy ilyen Krisna-társaság, akik meghívták Śravanam Swamit, de itt voltak akkor az ország legnagyobb* bhaktái: *Baladev dāsa, Lalita-mādhava dāsa, Caitanya-candra (aki egy angol* bhakta*, most itt él már Magyarországon). Nagyon tetszett ott minden. Úgy éreztem, hogy egy más világba csöppentem, de még korántsem éreztem, hogy itt a helyem, csak azt, hogy nagyon érdekes és szép. Elsősorban a* zene *miatt. Nem tudtam, hogy az a meghatározhatatlan korú és kopasz frizurájú ember, aki ott ült a harmóniumnál, Śravanam Swami, csak azt éreztem, hogy nem hasonlít az általam ismert tucatemberekre. A* bhakták *nagyon ragyogó szeműek voltak, és olyan* finom ételt *kínáltak, de előtte* megtáncoltattak. *Barátnőm az első félóra után odasúgta nekem, „te, én rájöttem, hogy köztük a helyem". Akkor kiderült, hogy működnek már Egerben is, sőt Muni dāsa lányom osztálytársa volt. Már a következő vasárnap elmentem, s akkor megértettem, hogy nem a testben élünk, elsősorban lelkek vagyunk, és a* bhakti-yoga, *Isten szerető szolgálata az élet célja, és ez tetszett. Elmentem Muni dāsahoz, és akkor ez a jóérzés csak fokozódott. Fiam ekkor Pesten dolgozott valamelyik színházban, és amikor hétvégén elmesélte, hogy a színdarabhoz, szükség volt egy* mṛdaṅga *dobra, amit csak a krisnások használnak, elment kölcsönkérni tőlük, s elbeszélgetett velük, s minden kérdésre tudtak felelni. Hamarosan én is döntöttem. Sorba megvettem a könyveket, s döbbenetes volt, hogy ami bennem mindig kérdőjel volt, hiányérzet volt, amiről senkivel sem tudtam beszélgetni, arra mind megkaptam a választ. És hát volt benne sok hihetetlen dolog, hogy lelkek vagyunk, hogy a lelki világban a*

személyes létet tovább folytathatjuk egészen az örökkévalóságig. Ilyen a református hittanokban nem volt, és itt annyira differenciáltan le volt írva, *szóval* egyik napról a másikra el tudtam fogadni a reinkarnáció tanát. *Már a Krisna-tudat előtt is tudtam imádkozni, ha nehéz helyzetben voltam. És már előtte is éreztem, hisz* volt elég kudarcos dolog az *életemben, hogy én senki sem vagyok, és nem számít, hogy én mit akarok. Prabhupāda nagyon világos és egyszerű képét adja a védikus társadalomnak, a védikus családi szokásoknak. Ráébredtem, az lenne jó, ha így működne a világ, vagy én így éltem volna a családomban. Az volt a döbbenetes, hogy én, aki egy nagyon kritikus szellemű voltam, mindent elfogadtam. De akkor még csak a* filozófia *érdekelt, a* japázás *meg a többi nem. Majd elfelejtettem: fél évvel azelőtt* vegetáriánus *lettem. Amikor egyszer lányom is hazajött, őt is elvittem a volt osztálytársához, s őrá olyan hatással volt, hogy minden krisnás könyvet elkért tőlem. És akkor nagyon hamar elkezdte ő is* japa-*meditációt, velem együtt. Férjem - s amikor már kiderült, hogy mind a hárman járunk - nem ellenezte, de tőle ez távol áll, őneki ez egy túl nagy falat, ő ezzel nem akar próbálkozni, ő támogat mindenkit, aki ezzel akar foglalkozni a családban, de őt ebből hagyják ki. Lányom férje nagyon erős szimpatizáns, olyan mértékig, hogy a Krisna-tudat mellett, mint jó tollú újságíró, szimpatizáns cikkeket ír, szerintem csak idő kérdése, és ő is el fogja fogadni. A legkisebb gyerek az ilyen feleúton van, 16 éves, ő el van foglalva azokkal a biológiai és fiziológiai változásokkal, amik egy ilyen 16 éves gyerekben zajlanak, gimnáziumba jár, harmadikos. De négy kört ő is* japázik *és vegetáriánus. Neki olyan szerencsés természete van, hogy el tud fogadni engem, el tudja fogadni az apját, és örül, hogy együtt van a család, de nem döntötte még el, hogy el fogja-e fogadni a Krisna-tudatot, de azt már tudja, hogy ez egy jó dolog."*

Kiderült, hogy a „minden rendben"-típusú életekben sincs minden rendben, felbukkannak hiányok és hiányérzetek, ezekhez pedig többségüknél valamiféle keresés, próbálkozás, érdeklődés is kapcsolódott. Megtérésükben fontos szerepet játszott az erőteljes (több esetben katartikus) érzelmi élmény, a hiteles és szuggesztív személy és az érthető, mert ésszerűnek tűnő válasz, majdnem mindig olvasmány és élőszó formájában is.

3.3. Próbálgatás másképpen

Nehéz eldönteni, hogy *dr. N. Jenő* - akit munkatársaim N-ben ismertek meg, akinek lakásán találkoznak kéthetenként az n-i érdeklődők a krisnásokkal - már igazi *bhakta*-e vagy még csak szimpatizáns. Őt már az orvostanhallgatóként is rendhagyó érdeklődés és gondolkodás jellemezte:

Vonzódtam a metafizikához, előadást tartottam telepátiáról, hozzájutottam tenyéranalitikus könyvekhez, tenyérjóslással kapcsolatos témákhoz. A gyógynövények is nagyon érdekeltek, és a természetgyógyászat egyes ágai már akkor vonzottak. Kapcsolatba kerültem az országos vezetőkkel, az Oláh Andor-*vonallal. Természetesen a vegetáriánus életmód először betegségmegelőző szempont volt számomra, később amikor az okokat kezdtem vizsgálni, hogy honnan ered a vegetarianizmus, az Isten-tudathoz ez vezetett végül is. A bibliai parancsolatok, hogy ne ölj, nagyon nagy hatással volt rám, meg az úgynevezett* āhimsa *törvény, hogy nem szabad az élőlényeket bántani, minden élőlényt tisztelni kell. Ezt tartom a csúcsának eddigi életem tanulmányainak, hogy ehhez a tudathoz eljutottam, az Isten-tudathoz, ami valójában gyermekkorom óta bennem volt, csak nem tudott kibontakozni. Isten-tudatos voltam gyerekkoromban, csak félig-meddig tudatlanul. A szüleim vallásosak voltak, sőt az elődök is. Anyám rendkívül vallásos volt. Nehéz sorban élt, sok megpróbáltatáson ment keresztül, s a hit mindig túllendítette a nehézségeken. Tehát ezt örököltem tőle, ezt a harcos és Isten-tudatos életmódot.*

De valójában, amikor tudatosult bennem ezek lényege, a Védákon, a védikus írásokon keresztül s az azokat terjesztő bhaktákon *keresztül jutottam én ilyen információkhoz.*

Bhakta Zsoltot a művészeten kívül a „a tudomány perifériájára szorult jelenségek vizsgálata, a negyedik dimenzió, meg parajelenségek" izgatták, de érdekelte a jóga is, a vallások is. Az egyik jóga-könyvről aztán kiderült, hogy krisnás. Élő krisnást a budai Várban látott, a kirakodóvásáron. Ők csábították el egy programra. Úgy érezte ő is, hogy Az önmegvalósítás tudománya róla szól. A filozófia fogta meg leginkább. Aztán elment a templomba, s elkezdett *japázni*. Samādhi dāsa (az egyik prédikálóközpont vezetője, akivel már az 5.2. fejezetben futólag megismerkedhettünk) szintén a jóga felől indult, akár az első hazai avatott *bhakta*.

Ateista *módon neveltek. Középiskolás koromban a* zene és a jóga *érdekelt. Megláttam barátom polcán Dely Károlynak egy jógakönyvét, s magamtól elkezdtem, majd 14 éves koromban elkezdtem járni egy pszichológusnőhöz jógázni, aki valamikor kezelt engem régesrégen, mivel sokat pislogtam, majd Budapestre kezdtem feljárni jógázni 1988-ban. Az aluljáró párkányán árultak krisnás könyveket, ott vettem meg* Prabhupāda *könyvét, de ez nem tetszett annyira, mint az én jógakönyveim. Néha-néha levettem azért a polcról, s ezzel kezdődött meg egy orientalista érdeklődés. Már a konzervatóriumba jártam, amikor a rádióban volt egy sorozat az indiai klasszikus zenéről, s nekem mindig tetszettek ezek az indiai pengettyűs hangszerek, ezt rendszeresen hallgattam. Egyre jobban érdekelt a jóga, s egyre többet olvastam Prabhupāda könyveit. Emellett Hamvas Bélát olvastam és a* buddhizmus *érdekelt valamennyire. Freudot is olvastam, álomfejtést, de azt nem sikerült végigolvasnom. Eddig ateista voltam, de ekkor megláttam egy olyan rendszert, amire azt mondtam, hogy nem véletlen, s kell lennie egy Istennek. Nem mondhatom, hogy igazából komolyan tanulmányoztam a filozófiákat, de valamennyire érdekelt. Aztán egy darabig Hamvas-párti voltam. Miközben jártam a brácsa szakra, egyre többet forgattam Prabhupāda könyveit, s elhatároztam magam a* bhakti-*jógára, ezért elmentem a máriaremetei templomukba. Ekkor már elfogadtam, hogy a kereszténység, a zsidóság és a Krisna-tudat is ugyanazt az Istent imádja. Először - még Hamvas hatására - személytelen Isten-felfogásom volt, aztán a Krisna-tudat hatására istenképem egyre személyesebbé alakult. Akkor még csak arra gondoltam, hogy zenész leszek, s mellette pedig gyakorlom a* bhakti-*jógát, mert ez a hétköznapi vallásossághoz képest annyira* intellektuális *dolognak tűnt számomra. Elkezdtem járni a templomba, egyre gyakrabban, már hétköznap is. Két hónap elteltével már 16 kört* japáztam*, de már azelőtt Krisna-hívő voltam, mielőtt elmentem a templomba. Ez időben kezdtem el verseket írni. Körülbelül 120 verset írtam két hónap alatt. Egy Upaniṣad című verset is írtam, már Prabhupāda könyvének az ihletése alatt, de én akkor nem értettem meg, hogy Prabhupāda egy személyes Isten-felfogásról beszél. A templomban egy lánynak megmutattam a verset, és ahogyan beszélgetni kezdtünk, egyre világosabbá vált, hogy Krisna egy személy. Volt egy pont, amikor azt mondtam, hogy beköltözöm a templomba, elegem volt a zenélésből.*

Bhakta Mátét a *„keleti dolgok"*, elsősorban a *buddhizmus* és a *harci művészetek* érdekelték. Valamit tudott már a buddhista szerzetesekről is, de K-n, ahol élt nem talált könyvet róluk. Szerencséjére egy krisnás szerzetessel akadt össze, aki elhívta egy hétre Debrecenbe. Nagyon megtetszett neki, s köztük maradt. A még csak 17 éves Bhakta Attila (akit, emlékezhet az olvasó, szakrajztanára ismertetett meg *Jézussal*, s hosszú ideig mondta a Miatyánkokat különböző szándékokra) katona korában „buddhista jellegű könyveket" kezdett olvasni, majd a *jóga* következett, először csak hátfájását gyógyítandó, ezután a *lélekvándorlás* izgatta, majd az *UFO* és a *filozófia* egyszerre kezdte el érdekelni, majd párhuzamosan olvasta a Hippi-világ és az Antik gondolkodók, bölcsességek, aforizmák című könyvet. Szinte törvényszerűen akadt fönn egy kecskeméti krisnás fesztivál „hálójában". Egy lélekvándorlásról szóló pantomim ragadta meg leginkább. Egy hónap múlva már a négy szabály szerint kezd élni. Bhakta

Zsombor (akivel ugyancsak találkozhattunk már az 5.2. fejezetben), aki még jócskán úton van, az UFO-któl indult el a Krisna tudat felé:

Az UFO-k érdekeltek, s jártam természetgyógyász *szakkörre is. 1992-ben, amikor még csak 13 éves voltam, volt egy osztálytársam, akinek bátyja ismert* bhaktákat*, s érdekes dolgokat mesélt róluk, hogy aki húst eszik, annak annyi millió évig kell élnie a pokoli bolygókon, ahány szőrszála volt annak a tehénnek, amit megevett. Mesésnek, de érdekesnek tűnt az egész, s kíváncsiságból elmentem a fesztiválra. Még eléggé fiatal voltam, még csak a* légköre *fogott meg. Sajnos el kellett jönnöm, pedig a végén volt a* zene*, ami tetszett volna. Hazatelefonáltam, hogy még maradnék, de anyám pont akkor olvasta a Nők Lapjában, hogy a krisnások öngyilkosok lesznek, pengét hordanak maguknál, elszakítják a gyerekeket a szülőktől. Azonnal haza kellett mennem. Néhány nappal ezelőtt volt a névnapom, anyukám pedig tudta, hogy szeretem az ilyen* UFO-dolgokat*, ezért megvette a Könnyű utazás más bolygókra című könyvet, persze nem tudva, hogy ez krisnás könyv. Amikor hazaértem, azonnal levettem a szekrény tetejéről a könyvet, de nagyon nehéz volt, nem értettem belőle semmit. Mondták, hogy van a krisnásoknál vasárnapi program is, de látva ezeket a kopasz embereket, nem mertem felmenni. Nyolcadikban aztán mégis elmentünk egy ismerős lánnyal. Akkor még a Művelődési Házban volt minden vasárnap program. Beszélgettem egy* bhaktával*, aki nagyon jó fej volt, s nagyon erősen hatott rám. Vyāsadeva dāsa prédikált,* nagyon jó légkör *volt. Eljártam programokra '93-ban, '94-ben. '94-ben már* japáztam *összevissza, egyszer így, egyszer úgy. Eladtam a korcsolyám, s ebből el tudtam menni a Nāma-Haṭṭa táborba. Ide elengedtek, mert Īśvara-candra dāsa anyukája, Tyāga devī dāsī az én anyukámmal együtt dolgozott. A Nāma-Haṭṭa tábor után kezdtem 16 kört japázni, s reggel kelni. Próbáltam olvasni, s nem jártam el minden szórakozóhelyre. Ezt csináltam egy évig. A 16 kör megvolt minden nap, a kelés azonban nem. A '95-ös tábor előtt lementem* a farmra dolgozni*, és az nagyon-nagyon jó volt. Amikor hazajöttünk, akkor megbolondultam. Egy kis hanyatlás volt a lelki életemben. Az soha nem volt bennem, hogy abbahagyom, ugyanúgy bejártam, csak kevesebb kört* japáztam*. Néha bejártam a városba, de akkor is csak olyan emberekkel találkoztam, akiket érdekelt a Krisna-tudat, bár lehet, hogy mellette kábítószereznek még. Tudom, hogy ez elég hosszú folyamat, de másképp nem is tudom elképzelni az életem.*

Sacinandana dāsa gimnáziumban tanult „különösebb terv nélkül".

Ott kezdődött, hogy kezdtem olyan dolgokkal foglalkozni, ami kívül van az iskolai dolgokon: filozófia, sci-fi, lélekvándorlás. *Már másodikos-harmadikos koromban* vegetarianizmussal *foglalkoztam,* agykontrollt *csináltam,* három ujj-technikát, jógát, ászánákkal, meditációkkal, *de egyik sem elégített ki. Tagja voltam a* Galaktika-körnek*, s amikor egyszer Pestre mentem Galaktika-könyvekért, meglátogattam, Kapila dāsa-t, a budapesti templomvezetőt, aki osztálytársam volt. Hosszasan beszélgettünk, s januárban kezdtem el* japázni*. Amikor a Hare Krisna* mantrát *kipróbáltam, akkor tudtam, ez az. Passzolt nekem a* vegetarianizmus*,* a filozófia*, minden egybevágott. Azzal felvételiztem Debrecenbe programozó matematikusnak, hogy kipróbálom egyszerre az egyetemet és a Krisna-tudatot, de félévi vizsgáimat már nem is tettem le. Közben folyamatosan jártam a templomba, hallgattam előadásokat, részt vettem a fesztiválon. Két hónapig kollégista voltam, de egyáltalán nem tetszett ez a stílus, ahogy ott éltek.* Túl szabados *volt, azt gondoltam,* egyszerűbb *lesz itt a templomban. Így is történt.*

Govinda dāsa érettségi szünetben orosz nyelven olvasta először a Bhagavad-gītā-t, mivel hogy akkor Moszkvában járt iskolába, de a történet nem ezzel kezdődött:

Nagyon viharos ember voltam igazából, makacs. A tanuláson kívül sok más dologgal foglalkoztam: először harci művészetekkel*, azután* testépítéssel*, majd* jógával*. Akkor lettem* vegetáriánus*. Felkeltem reggel ötkor és különböző jóga-ászánákat gyakoroltam otthon, s az erkélyen aludtam hálózsákban, félmeztelenül futottam reggel mindig Moszkvában a Moszkva-folyó*

partján áprilisban. Amikor találkoztam Krisna-tudattal, több minden megtetszett belőle; főleg az, hogy vegetáriánusok, s hogy nem folytatnak önmérgezést, *nem játszanak szerencsejátékot. Verseket is írtam, aztán festettem is, és a zenét is nagyon szerettem, s így próbáltam a* művészeten és irodalmon keresztül is keresni. *Az ízlésem, értékrendem fokozatosan változott. Fiatalkoromban inkább a modern zenét szerettem, a kemény stílusú dolgokat, majd elkezdtek a klasszikus zenék érdekelni, s aztán már csak egyházi zenét, gregoriánt meg ortodox pravoszláv zenét hallgattam. Már 15-17 éves koromban érdekelt a filozófia, próbáltam valahogy* kialakítani a világnézetemet, megérteni a világot. *A szerelem és a szeretet teljesen magukkal ragadtak. Azt mondtam a szüleimnek, hogy „ti nem is szerettek igazán, hanem az én barátnőm szeret engem csak". Az egyik ismerősömtől kölcsönkaptam Śrīla Prabhupāda Bhagavad-gītā-ját orosz nyelven. Végigolvastam az egészet. Úgy éreztem, hogy ez egy nagyon fontos könyv, addigi életemben az egyetlen, amelynek a szerzője valóban* tudja a válaszokat a kérdésekre. *Miután ezt elolvastam, nem bírtam más könyvet a kezembe venni. De még mindig volt egy csomó kérdésem, mert még nem találkoztam a gyakorlattal, a* bhaktákkal. *Budapesten találkoztam egy mātājival*[126]*, aki könyveket árult, s vele beszélgettem egy pár szót, ő mondta, hogy keressem meg a bhaktákat Moszkvában. Meg is találtam őket egy kis lakásban, ott volt templomuk is. Nagyon tetszett, ahogy* énekeltek, táncoltak s így imádták Istent. *Volt nagyon jó előadás, és megkínáltak* prasādammal. *Döbbenetes dolog volt. Semmilyen egyházban nincs ez így, hogy* megetetik a vendéget. *Megkóstoltam, s annyira ízlett, hogy vettem ott egy kis fénymásolt szakácskönyvet, s attól kezdve már nem voltam nyersevő, hanem halavát ettem. Akkor elkezdtem otthon gyakorolni,* japázni *reggel, majd egy kis oltárt csináltam, felajánlottam az ételt. S nagyon lelkesítő volt, s egyre erősödött bennem az érzés, hogy én csak ezzel szeretnék foglalkozni, csak a Krisna-tudattal.*

Az alternatív életmód, a jóga, a keleti kultúra, a misztikus vagy okkult érdeklődés felől *lépésről lépésre* vezet át az út a Krisna-tudathoz. A megtérés itt is fordulópont, de nem akkora megrázkódtatás mint a rutinvilágból kilépők számára. Itt is fontos szerepet játszik az *érzelem, személyesség és a biztos fogódzót* jelentő válasz hármassága, mint ez előbbi kategóriába tartozók esetében.

3.4. Mélypontról

Prāṇa devī dāsīt 8 hónapos terhesen hagyta el férje.

Minden este ott láttam magam mellett a halált*. Szóval Isten nem, de a halál igen. Nem is nagyon bántam volna, ha meghalok. A vallás nem segíthetett. Egyszer ugyan karácsonykor elmentünk éjféli misére, de azt éreztem, megfulladok a tömegben. Testvérem egy ideig külföldön élt a férjével, s valahogyan hozzájutottak a Bhagavad-gītā-hoz, amit aztán a lányomnak adtak ajándékba. Ez volt tulajdonképpen a kapcsolatfelvétel legelső lépése. A könyv felkerült a polcra, de a lemezt viszont nagyon sokszor hallgattuk. 1991-ben ettől a testvéremtől kaptunk egy jegyet a Krisna-fesztiválra. Lányommal mentem el. Este hattól ott voltunk nagyon sokáig. Nagyon megfogott. Lányomnak voltak kedvenc együttesei, de ez egészen más volt. Engem a* zene *fogott meg, de lányomat - erre határozottan emlékszik - a* filozófiája*. Nagyon lelkesen jöttünk el, hogy hú de jó volt. Még hazafelé is dudorásztunk. Akkor megegyeztünk, hogy megkeressük a krisnásokat, de a munkahelyemen azzal ijesztgettek, hogy ez egy szekta, ahová bezárnak, s nem eresztenek el. Akkoriban* rémtörténeteket írtak az újságok *az ilyen közösségekről. Az EMKE-aluljáró előtt osztottak krisnás lányok jegyet. Az egyik lány velünk szembe jött, mintha csak randit beszéltünk volna meg. Lányom akkor lázadásból kopasz volt, de ez*

[126] Lány, szó szerint anyácska.

úgy látszik megragadta a krisnást. Elbeszélgettünk. Kérdeztem tőle, miért jössz nekem Istennel, hol van az Isten, nem látom, mutasd meg nekem, miért akarod, hogy elhiggyem, hogy van. A végére oda jutottunk, hogy menjünk föl a templomba, ott majd lehet erről beszélgetni. Akkor még nem jöttünk, ám egyszer csak találkoztam egy sárga ruhás fiúval: teljesen ragyogott és nagyon-nagyon szép *látvány volt. Olyan volt, mint egy* jelenés. *Nagyon szépen lediktálta a címet. Ezek után eljöttünk, mert annyira fellelkesített a személye. Mint egy* csodát, *úgy éltem meg. Amikor hazamentem, egész este erről beszéltem a lányomnak. Ha láttad volna, milyen* tiszta, mennyire szép fényes *volt. Amikor idejöttünk a templomba, nagyon jó kezekbe kerültünk. Olyan prédikátort kaptunk, aki részletesen,* hittel és erővel *magyarázott. Engem a* történetek *fognak meg. Amikor első vasárnap megkérdezték, hogy akkor jövünk-e megint, én csak vágtam a pofákat, de a lányom teljesen be volt lelkesülve. A következő alkalomra még ő cipelt el, aztán már jöttem magamtól is. Többen voltak, akikkel lehetett* beszélgetni. *Mindegyiktől mást kaptam. Végső soron nem tudom, mi fogott meg, csak azt tudtam, hogy nem tudok innen elmenni.*

Devaki devī dāsīt szintén terhesen hagyta el férje, amikor második gyermekét várta 1990-ben. 31 éves volt, s hirtelen-vártatlan került életében legmélyebbre.

1990 novemberében ismerkedtem 31 évesen meg a Krisna-tudattal, amikor második gyermekemet vártam. Akkor hagyott el a férjem. *Egy nap lementem tankolni, s volt ott egy lány, aki egy könyvet tartott a kezében, megvételre kínálva. Mondta, egy jógakönyv. Úgy éreztem, éppen erre van szükségem. Akkor nagyon röviden elmondtam neki, milyen* nehéz helyzetben *vagyok. Ő erre azt mondta, fogadd el ezt a könyvet, olvass bele, s ha érdekel a téma, fel lehet jönni a templomba. Ez volt szombaton, s én már vasárnap ott voltam, mert amikor beleolvastam a könyvbe, s egyszerűen dobogott a szívem. Nagyon* megérintett. *Rólam szólt. Éppen annál a fejezetnél nyitottam ki, hogy mi az isteni és a démonikus természet. És ez* rólam meg férjemről szólt. *Amikor idejöttem a templomba, azt éreztem, hogy* különleges atmoszféra *van.* Nagyon békés, barátságos. Nagyon nyugodtak *az emberek. Én meg nagyon zaklatott voltam. Beszélni még nem nagyon tudtam magamról, mégis úgy éreztem, hogy ürítem ki a zsákokat. Hallgattam a zenét, és rengeteget sírtam. Aztán elkezdtem* beszélgetni. *Az akkori templomvezető nagy szeretettel végighallgatott.* Semmi rózsaszín dolgot nem mondott, *csak azt, hogy próbáljam ki két-három hónapig ezt a lelki gyakorlatot. Nem volt semmi zsákbamacska. Azt mondta, úgy is te fogsz rájönni, mit kell csinálnod. Elkezdtem* japázni. *És akkor ezek a fojtó, nehéz dolgok kezdtek lemenni rólam. Amikor elkezdtem a könyveket olvasni, azt éreztem, egészen parányi az a probléma, amivel én most küszködöm, s egészen más* távlatok nyíltak *előttem.*

Bhakta Árpádot hetedikes korában érte az első csalódása:

Egy nagy szerelmi csalódásom volt, de már előtte is csalódtam *a lányokban. Ez indította el bennem ezt a pszichológiai reakciót, hogy elkezdtem figyelni az embereket. És akkor kezdtem el* keresni. *Tapasztaltam azt, hogy bármerre nézek, mindenütt az* egoizmus és a számítás. *Nagyon-nagyon erősen kerestem az* igazságot. *Kipróbáltam* alkoholt, *kipróbáltam cigarettát, kipróbáltam* nemi életet, *kipróbáltam* kábítószert, *szóval sok mindenben kerestem azt, amit kerestem. Közben kipróbáltam pozitív dolgokat is: sportolás, jóga, vegetáriánusság. És elhatároztam, hogy művelt, univerzális személy leszek. A Balaton partján kaptam egy utcai árustól egy Tökéletes jógá-t. Habár félig elolvastam, semmit nem értettem belőle. Letettem. De Prabhupāda maga, akinek az arcképe a könyv hátsó borítóján van, nagyon megragadott, fél év múlva sem felejtettem el, amikor egy újságos boltban megvettem Az önmegvalósítás tudományá-t. Ahogy elolvastam ezt a könyvet, nagyon boldog lettem, úgy éreztem, megtaláltam azt, amit kerestem. Nagyon közérthetően beszél, s tökéletesen* kielégítő választ *adott. A budapesti templomban megvásároltam az összes többi könyvet, s megpróbáltam őket nagyon mélyen kritizálni, ahol csak lehetett. A tudatom alján ez lehetetett: „Oké, kötök egy*

üzletet, de biztosra akarok menni, mert már sokszor csalódtam". Aztán Szolnokon alapítottunk egy Nāma-Haṭṭát. Először ketten laktunk, utána egyre többen.

Bhakta Ottó szülei a legnehezebb kamaszkorában váltak el, ő pedig „bosszúból" elköltözött a barátjához.

Nem voltam jóba szüleimmel, el is költöztem tőlük. Elvégeztem egy négyéves kertész középiskolát. Aztán meg felszolgálót végeztem. Közben kábítószereztem *(már 14 éves korom óta), csavarogtam, mentem összevissza. Sokat voltam Olaszországban* koldulni. *Több százan csináltuk ezt ott, magyarok. Néhányan közben megismerkedtünk a Krisna-tudattal, s a koldulás közben* japáztunk. *Firenze mellett van Villa Vṛndāvana, egy farm, s oda jártunk fel a templomba, végeztünk szolgálatot. De csak egy rövid ideig. A koldulást azonban folytattuk, de csak napi két-három órát maximum. Volt, amikor kábítószert vettünk rajta, elég sokat. A végén már heroinnal injekcióztuk magunkat. Aztán hazajöttem, megpróbáltam abbahagyni, s komolyan elkezdtem* japázni. *Előtte én már olvastam Krisna-tudatos könyveket, együtt a koldulással és a kábítózással, de nemigen tudtam hova rakni semmit sem, mintha* teljesen szét lennék esve. *Itthon aztán* japáztam, japáztam, *mondogattam, de nem sok hitem volt benne. Pedig mégis tudtam, hogy ha ez sem segít, akkor nincs más. S csináltam,* japáztam, japáztam, *s nagyon be voltam kábítószerezve közben is, de nem érdekelt, csináltam. Lejapáztam vagy húsz kört, elég sokat egyfolytában, folyamatosan, s eljárogattam Kṛṣṇa-rūpa dāsa-hoz. Ott csináltam szolgálatokat, és* tisztult a szív. *Aztán pedig beszéltem Cāturmāsya dāsa-szal. Ő itt a lelki vezető. Azt mondta, hogy van egy lehetőség, a farmon, a templomépítés. Lementünk Joe-val és Denisezel. Az a* mentalitás*, ami ott van, nagyon jó volt. Aztán Cāturmāsya dāsa azt ajánlotta, menjek föl Pestre* saṅkīrtanozni, *az jó. A Prabhupāda-marathont*[127] *Szegeden töltöttem. Elég fujtós volt ez is. Egy Mercedes mikrobuszban laktunk, s reggel a fürdés kicsit komplikált volt. Volt olyan, hogy térdig érő hóban kellett kint állni egy szál lepedőben. Nekünk el kell takarnunk fürdés közben a nemi szervünket. Egy szál* gamchában[128] *fürödtünk térdig érő hóban. S hideg vízzel önteni magunkat kicsit fujtós volt néha. Szóval a Krisna-tudatban mindig vannak folyamatosan ilyen lemondások, amitől kibukhat az ember. Aztán Cāturmāsya dāsa hívott vissza ebbe a közösségbe, ahol rátaláltam a Krisna-tudatra.*

Bhaktin Bori furulyázni tanult, szavaló versenyekre járt, röplabdázott, mindegyikben sikerei voltak, de édesanyja abbahagyatta vele a sportolást, mert nem jól tanult, de ezután sem ment jobban.

Tizennyolc éves voltam, amikor először próbáltam ki a kábítószert. *Amikor leérettségiztem, s elmentem dolgozni, elég sok szabadidőm lett, s belecsöppentem egy olyan társaságba, akik ezt csinálták. Igazából nem fogtam azt fel, hogy mit csinálok, hogy ez rossz dolog, hanem csak annyit, hogy nagyon jól éreztem magam mindig. Voltak haverok, tudtam hova menni mindig. Volt egy barátom, aki kiment Izraelbe, nagyon hiányzott, s ekkor mentem bele ebbe a kábítószerügybe. Persze a kábítószernek is volt szerepe abban, hogy* elhidegültünk*, mert ő sosem tartott velem, amikor ezt csináltuk. Egy cukrászdaszerűségben dolgoztam, elég jól kerestem, olyan harminc-negyvenezret, de ezt a szerre költöttem. Ekkor találkoztam a* bhaktákkal. *Elmentem egyszer programra, mert itt nagyon sok ismerős volt, aki már járt, s mondták, hogy én is jöjjek. Elment az egész kábítószeres társaság, s nagyon tetszett az egész,* ahogyan énekeltek. *Vyāsadeva dāsa-t nagyon megszerettem egyből. Mentem a programokra, de közben kábítószereztem. Amikor a barátom visszajött Izraelből, nagyon bele akartam kezdeni a Krisna-tudatba, emiatt is összevesztünk Zolival, de elsősorban a kábítószer miatt. Közben én*

[127] A versenyszerűen folyó karácsony előtti könyvárusítás az alapító tanítómester tiszteletére, amelyben lehetőleg mindenki részt vesz.

[128] Alsóruha.

is voltam két hétig koldulni Olaszországban egy olyan gyerekkel, aki szeretett volna velem járni, meg szimpatikus is volt nekem nagyon. Mondtam neki, én csak úgy megyek ki, ha nem kábítószerezünk, meg semmi nem lesz. Amikor hazajöttem, mégis belőttem magamat, pedig akkor már úgy volt, hogy többé nem kábítószerezek, de nem bírtam megállni, mert itt voltak a haverok. Ilyet előtte nem csináltam, mert irtóztam a tűtől, de ez megint egy jó érzést adott, nem múlt el még három nap után sem. Utána viszont nagyon rossz volt, már beszélni is alig bírtam, s már nem is mertem az emberek szemébe nézni, mindig csak sírni tudtam. Ekkor fölmentem Kṛṣṇa-rūpa dāsa-hoz, s mondtam neki, hogy ez van. Ő meg csak mondta nekem, hogy hát akkor mondjam el a Hare Krisnát egyszer, vagy japázzak *egy-két kört egy nap, meg ajánljam fel az ételt. És akkor két hét múlva vége lett, s utána mentem mindig programra. Most már közel áll hozzám az egész Krisna-tudat, szóval próbálom megérteni, hogy mi az, hogy Isten.*

Bhaktin Etel volt kisdobos, úttörő, őrsvezető, rajparancsnok. Aztán cserkész őrsvezető-helyettes, majd versenyszerűen sportolt, miközben a közgazdasági szakközépiskolába járt, de már 15 éves korától elkanyarodott erről az útról.

15-17 évesen megtapasztaltam a fonákja *által a szépségét, a bulizásokat, és annak a vissza-hatásait, amit nem lehet nagyon bírni se elmével, se gondolatokkal, se intelligenciával, s az ember belehülyül, nem tud már beszélni. Én például elkezdtem dadogni, nekem lepusztult a testem. Egy évig* kábítószereztem*, s mindent. Kezdődött a fűvel, aztán jött a hasis, aztán az LSD, akkor az Extasy, akkor jött a Speed, kis kokain. Testi függőséget, hogy ha nem veszem be, akkor rosszul leszek, nem tapasztaltam, csak lelkit, állapotbelit, hogy csak ezzel fogom magam jól érezni, mert mindenki ezt csinálja, csak így tudok a barátaimmal lenni. Én úgy nem is voltam a barátaimmal, hogy tiszták lettek volna, amikor találkoztunk, egyből mentünk szívni. Éjjel-nappal csináltuk, nemcsak a diszkó előtt. Gazdag barátaim voltak, s ha én nem is bírtam volna pénzzel, ők bírták. S akkoriban ez egy nagyon vagány dolog volt. Mert most Egerben mindenki csinálja. De akkor még csak kevesen csináltuk, s nem is tudták. Egyszer csak azt vettem észre, hogy az osztálytársaim közül vagy tízen kábítószereznek. Van egy nagyon különleges ismertetőjele, ahogy kezd leépülni a szervezet, meg megváltozik az egész kinézeted. Aztán az utolsó időkben már úgy jött be, hogy vártad volna tőle az élvezetet, de pont az ellenkező irányba vitt több órán keresztül. Mert a hatás ugyanúgy megmaradt, csak több órán keresztül nem nevetsz, hanem* félsz és remegsz*. Annyira megkattantam, rosszul lettem,* öngyilkossági kísérletek *meg minden. De emellett már ismertem a Krisna-tudatot is, s tudtam, hogy nincs más megoldás. S igazából ez kellett. Tudom, hogy ez egy nagy elrendezés volt, mert ha én akkor komolyan nem határozom el, hogy oké, mostantól leteszed és csinálod, akkor lehet, hogy még most is kóválygok a két út között, s nem tudok dönteni. Bekerültem egy új baráti körbe, ők hívtak egy krisnás programra, mondták, hogy nagyon jó, énekelnek, táncolnak, esznek, nevetgélnek, ott van minden haver, minden ismerős, minden barát, s hogy menjek el egyszer vele. Elmentem, de nem értettem semmit, nem tetszett, nem ízlett az étel, azt sem tudtam, mit énekelnek, tömegnyomor volt. Nagyon* sokáig tartott, mire megtetszett *a program. '94 márciusában, több mint két éve történt ez. Azért jártam el, mert mindenki eljárt. Ez úgy nézett ki, hogy hétfő, kedd, szerda, csütörtök, péntek, szombat menetrendszerűen buliztunk, vasárnap pedig az volt a menetrendszerű program, hogy megyünk Krisna-programra. Ahogy valaki elmegy szombat este discoba, vasárnap pedig Krisna-programra. Legalábbis ebben a társasági körben így volt kialakulva. Ateista voltam, s még nem is foglalkoztam a filozófiával sem, nem is hittem Istenben. Aztán fokozatosan alakult ki, hogy* komolyabbá váltam*, érdekelni kezdett. Adták a* bhakták *a társaságukat, felkerestek, hogy „Mi van veled? Gyere, csináld!" S így egyre mélyebben, s most másfél éve itt vagyok, már 16 kört* japázok*, s betartom a 4 szabályt. A* bhakták *nagyon rendesek voltak, mert mindig kerestek, mindig prédikáltak nekem, hozták a* prasādamot*. Én akiket ismerek, akik kábítószereztek, s a*

Krisna-tudatba jöttek aztán, hogy nekik is volt egy ilyen élményük, hogy el tudták dönteni, hogy nincs más a Krisna-tudaton kívül. Most, azt hiszem, hogy itt öten vannak bhakták*, akik régi kábítószeresek. A barátoktól így nem kellett elválnom soha. És már jöttek közülünk előttem is. S itt mindig barátok voltak. Tavaly érettségiztem, s most fogom kapni a szakmai továbbképesítést.*

Bhaktin Edit története talán annyiban tér Bhaktin Etelétől, hogy ő magasabbról zuhan alá. Rajzversenyt nyer, pszichológiai és filozófiai műveket olvas, filozófiai körbe jár, hosszútávfutó, tornázik és a kung-fu-t is műveli. Eltér egy másik ponton is: „intellektuális bőrfejűekkel" barátkozik, belép a trianoni béke revízióját követelő, Szabó Albert vezette Új Pannonia Pártba. Közben komolyan történészkedik is. Aztán ismét erőt vesz rajta a pszichológiai érdeklődés, és elhatározza, tanulmányt ír a kábítószerező fiatalokról, de e helyett maga is kábítószeres lesz, s ekkor „eléggé durván" élt. Már előzőleg összeakadt krisnásokkal, s aznap is be volt kábítószerezve, amikor először ment el a templomba. Meghallgatott egy előadást, s teljesen el volt ájulva. Kapott egy Bhagavad-gītā-t, egy éjszaka elolvasta, s másnap is elment, harmadnap pedig elkezdett *japázni*.

A *mély válságból* indulók számára *az atmoszféra, az érzések, az élmények, a személyes kapcsolatok és a közösség* lett a mentőöv. Egy részük, a tizenévesek útja azonban cikkcakkos, *visszaesésekkel*, párhuzamos próbálkozásokkal, s akadtak közöttük, akik végül is elhagyták a japázást, a programok látogatását, s visszamenekültek az extázisba. E kategóriában a cikkcakkos út mellett a *hirtelen megtérés* is eléggé gyakori. Sokan persze azt mondják, hogy a volt kábítószeresek az egyik fajta extázisból a másikba menekülnek, ezt azonban az általunk vizsgált esetek nem látszanak igazolni.

3.5. Visszatekintve

Az esetek harmadában-felében nem is volt olyan könnyű ezeknek a megtéréstörténeteknek a „restaurálása", mert főszereplőik állandóan kommentálták és minősítették a velük történteket. A „Hogyan értékeled megtérés előtti életed?" kérdésre a leggyakoribb válaszok *„a múltat végképp eltörölni"* jegyében születtek. Megtérés előtti életüket mintegy lerázzák magukról. Jogos a kérdés, hogy jót tesznek-e vele, hogy nem csonkul-e ezzel új *identitásuk*.

„Nagyon unalmas *volt. Néha el tudtak csalni diszkóba, meg ilyen helyekre, de nem tudtam értékelni, mert nem tudott lekötni." (Sacinandana dāsa)*

„Teljes időpazarlás volt az egész. Fölösleges volt teljesen az az élet, teljesen, teljesen. Nem is tudom, hogy mi történt. Utólag már értem, hogy az egész csak egy illúzió *volt, mert olyan, mintha meg sem történt volna. Csak elpazaroltam az életet hülyeségekre, fölösleges dolgokra, s most itt vagyok, s még mindig nem tudok semmit igazán a Krisna-tudatról. S csak próbálkozom." (Bhakta István)*

„Elég sötét volt, kilátástalan *volt a helyzetem. Teljesen. Próbáltam én Istent keresni, olvastam sokat a Bibliát és mindenféle szentírásokat, jártam könyvtárba. Próbáltam megérteni az élet értelmét, az volt a fő célkitűzésem. De akkor nem volt, ami inspirációt adott volna arra, hogy tisztán éljek. Mint a legtöbb fiatal, én is szórakoztam, élveztem az életet, amibe minden beletartozik." (Bhakta Tamás)*

*„*Őrületszerű, paranoiás *eset addigi életem, van benne skizofrén vonal, hogy valami olyasmit kell csinálni, amit én nem akarok. Egy* meghasonlott *állapot. Az egész egy ilyen tinglitangli volt, egy ide-oda ugrabugrálás. (Tapasya dāsa)*

„Ha a Krisna-tudat szempontjából nézed, akkor nem volt becsületes *élet. Hazudás, lopás volt. Rossz voltam, azt tudom, ha arra visszagondolok, amit csináltunk. Kismacskákat gyilkoltunk, békát pecáztunk a patakban, levágtam a lábfejét. Szóval ilyen gyerekkori csínytevések. Ezek nagyon bűnös dolgok. Ha a Krisna-tudat filozófiájával nézzük ezeket, akkor a következő életemben nekem is levágják a lábam." (Bhakta Zsombor)*

Jó néhányan - de csak fele annyian, mint az előbbiek - nem alacsonyították le, nem tagadták meg múltjukat, hanem *beépítették* a megtérésükkel irányt változtató történetükbe, mint *előkészítő szakaszt*, kamatoztatható alaptőkét, a megtett út egy részét:

*„*Előkészítő *volt a Krisna-tudatos életmódomhoz. Mert amik* értékek *voltak, amik lehettek egyáltalán értékek, azokat nagyon jól tudom hasznosítani a Krisna-tudatban. Ügyféltérben dolgoztam, s ennek köszönhetően ma nagyon közvetlen tudok lenni az emberekkel, akkor is nagy segítséget ad, amikor kint vagyok könyvet osztani. Mindig céltudatos voltam, mindig kitűztem a célt, hogy igen, ezt meg akarom csinálni, s addig nem hagytam abba, míg meg nem csináltam. Ezt nagyon jól tudom hasznosítani a Krisna-tudatban. Mindig volt felelősségérzetem, ezért tett engem Cāturmāsya prabhu ebbe a helyzetbe. Biztos az segített, hogy 18 éves koromtól külön élek, s eltartottam magamat, s kellett. S az is jó, hogy van általános műveltsége az embernek, az nagyon jó dolog, s hogy nem egy buta valaki. Amikor Budapesten* saṅkīrtanoztam*, egy nagyon híres nagykövettel beszélgettem, aki fel is vitt oda, ahol laknak a családjával, annyira pozitív élménye lett neki. Angolul beszélgettünk. A viselkedésemmel és a tudásommal tudtam neki prédikálni, azáltal, hogy nem hülyék a krisnások. Nem mondom, hogy intelligens vagyok, de ha nem lettem volna olyan környezetben, amilyenben felnőttem, akkor nem biztos, hogy olyan dolgokat tudtam volna mondani, s akkor lehet, hogy egy-két ember miattam nem lesz bhakta. Ez mind Krisna elrendezése" (bhaktin Hanna)*

„Örülök neki, hogy ezt csináltam, mert nem sok embernek adatik meg, hogy ilyen környezetbe bekerüljön és megismerje ezt a művészvilágot. Ez nagyon nagy hatással volt rám, s nagyon sok haszna van annak, hogy ott voltam hat évig, abban a világban. Szóval örülök neki. Sok tapasztalatot *sikerült szerezni. Hasznos volt. Nagyon sok tapasztalatom van így az anyagi életben, s ez jó, mert látom, hogy nem lehet olyan magas szintű boldogságot elérni. És sok* szenvedéssel *is találkoztam, s tudom, hogy ott van az anyagi életben a betegség, a születés, a halál. Ezek azonban nem rendítettek meg, mert fanatikus voltam. Vállaltam azt, hogy eltörjem a kezemet két helyen, s hogy van egy porckorongsérvem. Ezeket mind magamnak szereztem." (Bhakta Károly)*

A harmadik - ritkábban előforduló - típusba azok tartoznak, akik *még nem látnak éles különbséget régi és új életük között,* csak szeretnék egészen másnak látni:

„Rengeteg kötődésem *van még, amit ki kellene gyomlálni, nem hiába mondják, hogy nagyon sok születés és halál kell, míg az ember eljut addig a szintig, hogy elérje a tiszta istenszeretetet. Ez időigényes. Azért rengeteg a változás, s lassan észreveszem magamon, hogy kezdenek ezek a világi dolgok egyre kevésbé érdekelni, hogy legyen kocsim, jó házam, állásom. Persze ezek olyan dolgok, hogy nélküle nem tudsz élni. De egy bizonyos határ közé kell mégis zsúfolni az egészet, nemcsak annak alárendelni az életedet, hogy pénzt hajhászol, mert ezek mind múlandó dolgok." (Bhakta Lajos)*

A negyedik - szintén nem túl gyakori - típusba tartozók *semmi jót sem* találnak korábbi életükben, de jól felhasználható *tapasztalatnak* tartják:

„Hallottam olyan bhaktát*, aki kifejezte a sajnálkozását afelett, hogy milyen kár, hogy már akkor is nem ezzel foglalkozott. Én nem sajnálkozom így rajta. Nem vonz már az a fajta életforma, de tapasztalat, amire lehet támaszkodni. Beszélgetések folytán tudok támaszkodni rá, tehát nem mondhatja senki rám, hogy 'Te még nem kóstoltad meg, hogy milyen az élet, s*

akkor könnyű neked itt így szenteskedni.' Vannak komoly tapasztalataim*, amire tudok utalni, ha valakivel ilyen beszélgetést folytatok, tehát lehet, hogy nem volt túl kellemes, mert most már jobb, de talán tudom hasznosítani." (Bhakta Miklós)*

3.6. Ami megragadta őket

A nyolcvanas évek elején az amerikai krisnások Krisna-hit melletti döntésében mint első vagy második helyen említett okoknak az alábbi tényezőknek volt legnagyobb szerepe: a mozgalom filozófiája (72 %), a hívek irányukban megnyilvánuló szeretete (62 %), Prabhupāda személye (46 %), az új életstílus, mely értelmet adott életének (37 %), részvétel a *kīrtanában* (a zenével és énekkel kísért liturgikus táncban) (29 %), a mozgalomban megélt biztonságérzet (16 %), a *guru* személye (Prabhupādán kívül) (9 %). (ROCHFORD - 85) Nagyon hasonló tartalmú válaszok születtek nálunk is a „Mit talált elsőre legvonzóbbnak benne?"[129] kérdésre:

	nők (n=57)	férfiak (n=60)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=120)
mindent	2	2	2	2	4
tudás (filozófia, válasz)	59	38	50	50	49
személy	43	41	47	42	40
érzékekre hatás	38	30	34	30	31
zene	- 7	- 12	- 11	- 9	- 10
tisztaság	25	20	24	22	23
kapcsolat (közösség, szeretet)	7	23	29	11	14
hangulat	19	8	26	6	13
lelkiség	12	8	16	8	10
hitelesség (őszinteség)	10	7	10	8	8
életmód	8	1	7	1	4
rend (határozottság)	-	8	-	5	3
gyakorlatiasság	1	1	3 %	-	2
megnyugvás	1 %	1 %	-	1 %	2
egyéb			4 %		
válaszok száma/fő	2.2	1.8	2.5	1.8	2.0

Először is azt kell megállapítani, hogy míg a nőket átlagosan 2.2, a házasokat 2.5 (vagyis a nem házasoknál 8-10 évvel idősebbeket) féle erős hatás éri, addig a férfiakat csak 1.9, a nem házasokat pedig csak 1.8.[130] Mivel a tisztaság, a kapcsolat, a hitelesség és részben a lelkiség is a hívekhez kapcsolódik, megállapítható, hogy eléggé egyöntetűen *a Krisna-hívők személye* ragadta meg leginkább a megtérőket, a nőket valamivel inkább, mint a férfiakat, a házasokat jóval inkább, mint a cölebszeket. Jelentős szerepet kap az érzéki-érzelmi hatás, ez a nők és a házasok (vagyis az idősebbek) körében jóval erősebb, mint a másik csoportokban. Nem

[129] Vagyis a Krisna-tudatban

[130] Míg a cölebszek között a férfiak vannak enyhe többségben (57:43 arányban), addig a házasok között a nők 61: 39 arányban.

könnyű választ adni arra kérdésre, hogy miért a nők esetében erőteljesebb a megszerzett *tudás* szerepe. Számolni lehet e téren (filozófia, hitbéli tudás) eleve nagyobb hiányaikkal, e téren nagyobb rászorultságokkal, nagyobb hiszékenységgel (és kevesebb kritikával), de talán leginkább a biztonságot jelentő válaszok erőteljesebb igénylésével, amit az interjúk is igazolni látszanak.

Govinda dāsa számára „a *bhakták*, ez volt a fő döntő dolog, hogy ha nem találkoztam volna *bhaktákkal*, soha nem hittem volna el, hogy *lehet így élni*. Amikor pedig találkoztam, amikor először mentünk a templomba, akkor ott voltak azok a fiúk, *brahmacārik*[131], akik ott énekeltek és táncoltak, s egész addig azt gondoltam, hogy szörnyű dolog lehet *cölibátusban* élni, nem tudtam elképzelni, hogy lehet úgy élni, de amikor láttam, hogy ők egyáltalán nem boldogtalanok így, nem frusztráltak".

Yaśoda-nandana devī dāsī számára „a kérdéseimre a válaszok, szóval *az egész filozófia nagyon következetes*". Vāysadeva dāsa számára is „elsősorban nagyon logikus volt: amikor beszélgettünk így két éjszakán át, ez az, ami a legjobban megfogott, hogy egy egyszerű ember annyira logikusan, egyszerű paraszti észjárással meg tud mondani dolgokat, hogy mit csinálok rosszul, s hogy van egy rossz sablonom sok tevékenységben, s ezt a sablont meg lehet látni. S ezt logikán keresztül nagyon könnyű volt látni."

Mahātmā devī dāsī-t a *zene, az ételek és a hitelesség* ragadta meg, „hogy amit mondanak, mennyire pontosan próbálják követni, hogy szép céljaik vannak, s mennyire próbálják azt követni és aszerint élni", Pavitram dāsa is a hitelességet emeli ki, hogy „amit mondanak, azt csinálják is", aztán a tisztaságot és a másokon való segítést.

Bhakta Zsombort „maga a *légkör*" (a fesztiválé) fogta meg, Bhakta Károlyt elsőnek a zene meg *az illat; utána a filozófia*. Prāṇa devī dāsī-t „a *közös éneklés, olyan fantasztikus a légkör*, hogy sírnom kell".

Kunti devī dāsī-t Sacinandana Swami stílusa: „sugárzott belőle a szeretet" ragadta meg. Bhakta Hanna is hasonlóképpen nyilatkozott: *„Tiszták. Kedvesek* voltak velem, egyből adtak nekem *prasādāt. Törődtek* velem, nem hagytak magamra, de nem erőszakosan, mint egyes gyülekezetek, szekták. Úgy csinálták, hogy én akarjam, hogy én vágyjak ezekre a dolgokra. Nagyon sok embert így tudnak megfogni, a szeretetükkel, *hogy semmi nem kötelező*. Nem mondták, hogy márpedig ha te krisnás akarsz lenni, akkor reggel be kell jönnöd programra, délután el kell jönnöd programra, ezt meg kell csinálnod, azt meg kell csinálnod."

[131] Szerzetestanulók.

4. VÁLTOZÁSOK

4.1. Életmód, életminőség

A „Mennyiben változtatta meg életét a Krisna-tudat?” kérdésre a válaszolók 44 %-a csak azt felelte, hogy „gyökeresen”, „teljesen”, „nagyon”, s mindössze egy valaki, hogy nem sokban. A többiek (55) megjelölték, hogy miben van a változás.

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
életmód	12	27	21	15	17
biztonság	19	11	10	16	13
- boldogság	-7	-7	-8	-4	-7
életcél	14	16	16	11	13
személyiség	7	16	8	12	10
lemondás	8	9	8	4	8
határozottság	8	7	10	5	7
szeretet	11	-	8	6	6
közösség	10	2	4	7	6
szélesebb szellemi horizont	8	8	2	8	6
lelkiség	5%	8%	4%	6%	5
egyéb					5%
válaszok száma/fő	1.0	1.1	0.9	0.9	0.9

A változás három fő iránya *az életmód, a személyiség és a kapcsolat*. Ezek természetesen áthathatták egymást. A lemondás és az új életcél jelenthet még *csak életmódváltást*: már nem eszik húst, nem dohányzik, cölebsz életet él, de jelentheti már *az életminőség változását* is, amennyiben a lemondott tevékenységek helyére más tevékenységek és értékek lépnek. A határozottság, a lelkiség és a szélesebb horizont már a személyiség változásának irányára is utalnak. A *biztonság-boldogság* egyszerre jelezheti az életmód és a lelkiállapot változásával az életminőség megváltozását. Nagyon világosan kirajzolódik, hogy a frissen megtértek számára inkább *biztonságot és szeretetteljes közösséget* jelent a Krisna-tudat, míg az avatottak számára már inkább egy *begyakorlott életmódot, megváltozó személyiséget és lelkiséget*. Kisebb eltérések mutatkoznak a házasok és a cölebszek között. Az idősebb és nagyobb felelősséget vállaló házasok számára eredményezett a Krisna-tudat nagyobb mértékben életmódot, életcélt és határozottságot.

Prāṇa devī dāsī - aki a mélypontról lánya segítségével talált a Krisna-tudatra - számára elsősorban a *japázás* jelenti a változást, és egy sor addigi - a megtérés fényében - visszaminősített tevékenység elhagyását:

> *Két óra* japázás *után már* nincs időm rádióra, tévére. *Nem szabadna 8 órát aludnom, ideges, fáradékony vagyok. Amúgy is egyszerű, gyakorlati beállítottságú személy vagyok, nem érdekelt a filozófia soha. Nem vonzódtam igazából semmihez sem. Szerettem kézimunkázni, kötögetni. Különben is csak arra jön rá az ember, hogy* mindenütt nagy üresség van. *Jó, szerettem*

a zenét, a kellemes, melankolikus zenét, de a mostani eszemmel ez is csak érzékkielégítésnek számít. Most már nincs az az íze, nincs olyan hatással rám. Elmentem nemrégen az unokatestvéremhez, állandóan be volt kapcsolva a tévé, ahol vagy szeretkeztek vagy öldököltek. Mindenki keresi a boldogságot, erről szól az élet, s ha valaki nem jó módszerekkel keresi, akkor üresség és illúzióhajhászás. *Nincs igazán megfogható azok mögött. Mondja a testvérem, nézzük meg a kiállítást. Jó, ha nagyon muszáj, elmegyek, megnézem, és akkor mi van. Nekem* nem jelent semmit egy akármilyen szép kép sem. *Csak akkor jelent valami apróbb részlet is számomra valamit, ha Krisnához tudom kapcsolni.*

Ahhoz képest, hogy miután a férje elhagyta, minden este mellette volt a *halál*, Prāṇa devī dāsī élni akar. Kérdés nem növekvő űrt tölt-e ki a *japázás*, fáradsága nem lelki fáradság-e, nem a *biztonságos monotónia* következménye. A kulcsmondat kétségkívül a „ha Krisnához tudom kapcsolni". De tudja-e, s lesz-e mit? Ez az eset, ha nem is tartozik a gyakoribbak közé, nem is egyedi. Bhakta Ödön - ha nem is akart meghalni - halálfélelemmel élt azelőtt.

Halálfélelmem elmúlt, *mert tudom, mit várok, mi lesz velem*. Barátok közt élek. *Törődnek velem. Bármit kérhetek*. Nincs érdek mögötte. *A régi barátok elhagytak, merthogy hülye vagyok. Régen nagyon zavart, hogy mit mondanak az emberek, most már nem*. Határozottabb lettem. *A templomon és a Bhagavad-gītā-n kívül semmi fontosat nem találok. Sem a tévében, sem másutt. Talán a családom maradt. Fradista voltam, kőkemény. De most csak nézem, hogy ugrálnak, s* nem érdekel. *Amikor mi táncolunk, az másmilyen, nem olyan örülés, hogy bele a levegőbe és összevissza.*

Ebben a vallomásban kétségkívül több a pozitívum - a barátok, a liturgikus tánc -, de a kérdés hasonló: vajon bhakta Ödön határozottsága és biztonságtudata elegendő-e, nem blokkolja-e abban, hogy mégis találjon valami fontosat a templomon és a Bhagavad-gītā-n kívül, éppen azért, hogy a legfontosabbak kellőképpen be legyenek ágyazva életébe, értékek közé, mint legértékesebbek.

A kábítószeresek és a bőrfejűek között is megforduló Bhaktin Etel így mesél életformaváltásáról:

Egy idő után saját magam igényeltem, változtatni akartam. Ha meg tudtam csinálni, nagyon jó érzés volt. *Például korán reggel felkelni. Ez nagyon nehéz is persze. A fokozatosság nagyon fontos. Három és fél négy között felkelek, utána tisztálkodás. Régebben, amikor még nem itt voltunk, akkor otthon lejapáztam, megtartottam a* maṅgalát[132]*, ami fél ötkor van, s úgy mentem el iskolába. Most úgy van, hogy felkelek, bejövök ide, s itt* japázom*, meg itt van a* maṅgala*. S utána megyek iskolába. Suli után bejövök ebédelni. Amikor van valami szolgálat, azt megcsinálom. Volt bennem egy ilyen* felelősségérzet*, hogy nekem azért is le kell tennem az érettségit. Ha nem tanultam volna, egyszerűen szétrobbantam a* lelkiismeret-furdalástól*. Akár* japázol*, s akár olvasol, de van egy* kötelességed*, s ha ezt nem csinálod meg, akkor ez elítélendő lesz más szemében. Meg kell felelni a szülőknek, a társadalomnak, ugyanakkor a Krisnatudatos kötelességeket is kell csinálni. S végül is sikerült jó eredménnyel. Négyes voltam mindenből. Ötödévben is itt vagyok, s ennek az a titka, hogy nem ezekhez a kötelességekhez alakítani a Krisna-tudatodat, hanem fordítva."*

Bhakta Károly, aki balett-táncosnak indult, több dimenzióban is érez változást:

Láttam az évfolyamtársaimat, akik minden reggel bementek balettórára, aztán ebédelni, este iskolába, majd hazamentek, s minden nap így ment. Ezt én nem bírtam, s nem értettem őket, hogy lehet ezt így csinálni. Alapvető értékeim teljesen megváltoztak. *Megértettem a vegetarianizmus fontosságát, az* életmódom *is teljesen megváltozott. Eddig nem érdekeltek más*

[132] A mangala ārati a hajnali szertartás.

emberek, nem foglalkoztam velük, csak saját magammal és a kis baráti körömmel, s minden élvezetet megszerezni minden áron, mindent megpróbálni kihasználni, így éltem. Nem foglalkoztunk másokkal, elutasítottunk mindenkit, aki nem olyan volt, mint mi. Ez a krisnás élet egy magasabb *íz. Az ember ilyen* óriási kalandokban *van benne, és sokkal több mindent* megismer a világból.

Sacinandana dāsa úgy érzi, megtalálta saját arcát:

Céltudatosabb *vagyok bizonyos dolgokban. Annak idején* elég arctalan voltam. *Ha valamit meg akartak velem beszélni, akkor egy hétig mondták. Most már eljutottam odáig, hogy elég csak egyszer-kétszer-háromszor. Óriási, mi? Volt otthon íróasztalom, azon mindig nagy rumli volt a külső szemlélő számára. Én mindig tudtam, mi hol van. De ők nem tudták követni. Most azért másképpen van. Most* rendet rakok. *Úgy veszem észre, hogy rendezettebb az életem. Ha valami* rendezettség *van az ember fejében, az megnyilvánul környezetében is.*

Dr. N. Jenő Isten-tudatosnak nevezi magát, ebben bizonyára a Krisna-tudat is szerepet játszhatott, amellyel talán több mint szimpatizál. Ugyanakkor bizonyos értelemben a legtudatosabb krisnás címre is pályázhatna. Figyelemre méltó az is, hogy nála szintén megjelenik a halál-motívum.

Szerintem javultam*, nem sokat még. Egy ingával mérem. Egy évhez képest hét százalékos javulás van nálam az induláshoz képest. Én minden információt, ami az egészséggel, ezzel-azzal kapcsolatos, ki tudok ingázni. Hét százalék javulás van az anyagi* kötőerőknek a leépítésében és a lelki fejlődésben. *Pontosan az, hogy nem félek semmitől.* Nem félek a haláltól *az Isten-tudat következtében. Tehát én előre tervezek meg mindent. A* konfliktushelyzetet *most jobban igyekszek békés úton megoldani, mint régebben. Például* nem vagyok olyan agresszív. *Ez a vegetáriánus életmódnak is köszönhető részben, meg a* mantrázásnak. *Ezek a* mantrázási *folyamatok nem hatnak egyik napról a másikra, s nyilván rengeteg olyan bűnöm lehet, meg olyan anyagi kötőerők, amit nehéz lesz teljesen elégetni. Azt is tudom, hogy körülbelül tizenkét év szükséges nekem még, hogy ezeket az anyagi kötőerőket el tudjam égetni a* mantrázással. *Ez is az ingán jött be. Meg az is bejött, hogy ha napi egy órát* mantrázom*, akkor sokkal több, akkor tizenkilenc év jött be. Az Isten-tudat olyan* nyugodtságot *is ad tehát, hogy a létünkben nem bizonytalanodom el. Valójában tapasztalom, hogy ha valamiben hiányt szenvedek, az másnap megoldódik. Tehát ha épp szükségem lenne most kiadásra, s ha egy kicsit bosszankodni is akarnék a régi reflexek miatt, inkább hagyom, s másnap megoldódott a kérdés, mert jött mindenhonnan a segítség. Ez a segítség megvolt nekem a szakmai vonalon is mindig. Egyszer egy műszerre vágytam, amivel lehet a finom energiákat mérni a test különböző pontjain, akupunktúrás pontokon, s akkor egy hét múlva jelentkezett valaki Nyíregyházáról, hogy engem keres, mert ajánl nekem egy műszert megvásárlásra. Ebben csak Isten keze lehetett. Az ember hite, vágya és elvárása, mint az agykontrollban, ez működik.*

Hasonló életkorú és a férfiak és nők arányát tekintve is hasonló összetételű keresztény kontrollcsoport szervezésével lehetőség nyílott krisnás szerzetesek és keresztény klerikusok[133] összehasonlítására is jónéhány esetben:

[133] Az összesen 28 főt kitevő keresztény klerikusok közül 13 örök fogadalmas szerzetes és szerzetesnő, 8 novícius és novícia, 13 papnövendék. A szerzetesek bencések, pálosok, ciszterek, jezsuiták, ferencesek, a nővérek Sacre Coeur apácák, szegény iskolanővérek és szociális nővérek.

	krisnások (31)	keresztények (34)
életmód	16	13
személyiség	16	16
lelkiség	10	31
életcél	10	18
szellemi horizont	10	19
biztonság	6	5
határozottság	6%	5
közösség	-	15 %
válaszok száma / fő	0.7	1.1

A keresztények válaszai[134] motívumokban gazdagabbak, ami részben azzal magyarázható, hogy a keresztény szerzetesek átlagosan kétszer annyira ideje vannak ebben az állapotban. A keresztény szerzetesek számára változás inkább a közösségi és lelki-szellemi, a krisnások számára az életmód és a személyiség dimenzióban jelentkezik.

A „Mi az, ami változatlan maradt életében?" kérdésre a következő válaszok adódtak:

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
nem válaszolt	18	15	21	18	16
semmi sem	2	16	3	10	7
személyisége	14	14	3	19	13
családi kapcsolat	18	9	34	5	13
érdeklődés	9	5	5	9	7
vegetáriánusság	4	9	-	8	7
művészet	3	9	5	8	7
munka	7	4	5	4	7
vallásos hit	5	-	3	4	3
szeretet (segítés)	3	5	5	3	3
keresés	5	-	3	5	3
egyéb	12	14	13	11	14
összesen	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

A házasoknál érthetően a családi szeretet-kapcsolat maradt leginkább változatlan, s az is érthető, hogy az avatás előtt állóknak (akiknek többsége 1-2 éve Krisna-hívő) még fontosabb a család, mint a már avatottaknak.

Bhakta Zalán számára a hard core zene maradt meg előző életéből, de ezt az *āśhramban* nemigen hallgatja, legfeljebb walkmanen, ha mindenki elmegy. Tud ilyen stílusú *védikus zenekarokról* is, például az amerikai Shelterről, mely *brāhmaṇákból* áll. „Eddig az érdekelt, amit élvezni lehetett. Itt azért más", teszi hozzá. Tapasya dāsa valamikor dobolt, de mivel keze maradandóan megsérült, itt csak a kis cintányérokkal folytathatja. Maradt még a séta

[134] Számukra a kérdéseken kissé alakítottunk „a Krisna-tudat" helyet „a rendbe belépés" és „a szemináriumba bevonulás" szerepelt.

közben *a természetre figyelés*. Bhakta Zsombor az UFO-kutatást nem hagyta abba, és ezzel szerencsésebb volt, mint társa a hard core zenével, „mert, hogy köze van a valláshoz, ír róla a vallás, s ez megerősítés számomra, hogy csinálhatom".

Bhakta Károly számára a *barátság* maradt változatlan, Kunti devī dāsī pedig úgy érzi „ugyanolyan *vicces* vagyok, mint voltam, vagy még viccesebb, szeretek viccelni, poénkodni, s ez megmaradt. Nem durva viccekre gondolok, hanem annak megfelelően, ahogy a köztudatban él, hogy szerzetesek meg templom, alázatos és komoly személyek".

A krisnás szerzetesek és keresztény klerikusok körében jelentősebb az eltérés, mint a krisnások között:

	Krisnások (31)	Keresztények (34)
személyiség	16	17
életcél	-	9
keresés	-	7
vegetáriánusság	10	-
érdeklődés	6	3
művészet	6	5
szeretet	3	5
családi kapcsolat	3%	12
vallásos hit	-	24
érdeklődés	-	3%
válaszok száma / fő	*0.4*	*0.9*

A különbségek mindössze az eléggé jelentősen eltérő előéletből adódtak, hiszen a keresztény klerikusok már a belépés előtt is vallásosak voltak, életcéljukat (a papságot és szerzetességet) már előbb megfogalmazták. A valamivel szorosabb családi kapcsolat az egyetlen igazi eltérés.

4.2. Személyiség

A „Változott-e személyisége? Mennyiben?" kérdésre a következő válaszok születtek:

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
teljesen	1	7	-	5	3
nagyon	3	9	5	5	5
változott	12	18	16	15	15
nem	7	2	3	6	4
pozitív irányban:					
szeretet (alázat, türelem)	27	23	24	24	24
céltudatosság	16	16	10	18	16
harmonikus	16	9	11	15	12
őszinte	10	9	5	10	10
gondolkodásmód, értékrend	7	-	3	6	4

Mások irányában nyitás, határozottság és kiegyensúlyozottság: ezek a változás fő irányai a megtértek érzései szerint. A különböző rétegekben csak kisebb eltérések mutatkoznak. Az avatottak és a cölebszek valamivel több változást érzékelnek. A nők inkább a szeretetben, a férfiak viszont a céltudatosságban érzékelik a változást, ami azt is jelenti, hogy a férfiak férfiasabbak, a nők nőiesebbek lettek.

Természetesen az ilyen kérdések kockázatosak, hiszen eléggé eltérhet a válaszolók önismerete és az önmagukkal való szigorúságuk mértéke is, amint erről Govinda dāsa is szól:

> *Remélem,* változott jellemem, *de az embernek nem olyan könnyű objektíven megítélnie magát, mert egy* bhakta *természete az, hogy* mindig nagyon elesettnek *gondolja magát. Az is a természete azonban, hogy saját magában a hibát keresi, másokban pedig a jót próbálja meglátni. Ezért nem olyan könnyű megmondani, hogy „igen, én igazából már sokkal alázatosabb vagyok, mint voltam és szerényebb, békésebb", de ha valamennyire próbálom objektíven megnézni, akkor valószínűleg ezek a dolgok, már csak a Krisna-tudat transzcendentális természeténél fogva is fokozatosan működnek, átalakítják a jellememet. Az, hogy valakinek milyen a jelleme, az finom fizikai szinten lévő dolgokból tevődik össze: temperamentuma, gondolkodása. Mindez valamennyire tükröződik a testi funkciókban is. A Krisna-tudatban a jellem néha gyorsabban változik, mint a test, és teljesen transzcendentálissá is válhat.*

A kezdők, így például Bhakta Zalán is, valamivel bátrabban nyilatkoznak:

> *„Abbahagytam a káromkodást például. Eléggé hirtelen haragú ember voltam kint is, s maradtam még itt bent is, s majd még ezt kell alakítani."*

Bhakta István úgy érzi, hogy kiegyensúlyozottabb és nyugodtabb lett. Bhakta Zsombor örül, hogy kénytelen őszinte lenni a bhakták közösségében. A nagyon mélyről érkező bhakta Ottó óvatosan és árnyaltan nyilatkozik. Töprengeni lehet rajta, hogy vajon pokoljárása érlelte jobban önismeretét, vagy a megtérés.

> *Próbálom változtatni jellemem, de attól még hogy* dhotiban[135] *vagyok és kopaszon, egy év alatt még nem változtak meg a tulajdonságaim. A belső változás nem megy olyan gyorsan, csak folyamatosan* csiszolódok*, mert nagyon* sok mocsok van a szívemben, *főleg sok* irigység*. Ez mind abból fakad, hogy azonosítom magam ezzel a testtel, és feljön az* énérzet*. Nem az, ami lelkem érdeke lenne, mert az vagyok én, hanem amit a testem és érzékeim követelnek. Valójában az érzékeim rabszolgája vagyok. Erre is megvan megoldás: a Bhagavad-gītā elmondja, hogy mindig úgy kell meditálni, hogyan tudunk* a másikkal jót tenni, *és akkor biztos, hogy távol marad a saját érdek. Ezért is jó lelki tanítómestert elfogadni. Ez az első lépés a lelki életben, mert akkor csak azon meditálunk, amit ő javasol nekünk.*

Yaśoda-nandana devī dāsī édesanyja úgy látja, hogy lánya fegyelmezettebb, ezt ő annak tulajdonítja, hogy a „jóság minőségét" próbálják gyakorolni. Tapasya dāsa úgy véli öt év alatt *érettebb lett gondolkodása*, amit a krisnás filozófiának és az odaadó szolgálatnak köszönhet. Prajāpati dāsa *őszintébbnek és segítőkészebbnek* érzi magát, alkalmasabbnak a kapcsolatra. Kunti devī dāsī is úgy érzi, kedvesebb tud lenni az emberekkel.

A keresztény klerikusok és krisnás szerzetesek között ebben a tekintetben eléggé komoly különbségek regisztrálhatók:

[135] A férfiak viselete.

	krisnások (31)	keresztények (34)
szeretet	20	10
őszinteség	13	-
tisztaság	13	-
céltudatosság	10	4
lelkiség	10	21
harmónia	7	11
emberközeliség	3%	
gondolkodásmód	-	11%
határozottság		3
önismeret		3
alázat		3
válaszok száma / fő	*0.8*	*0.7*

A krisnások érzésekben, érzelmekben, nyitottságban, tisztaságban érzik a változást, a keresztények inkább a spirituális és szellemi mezőben.

4.3. Érdeklődés

A „Mi az, ami jóval kevésbé érdekli, mint azelőtt?" kérdésre a következő válaszok születtek:

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
nem válaszol	4	-	3	1	2
minden	6	-	3	5	3
anyagiak (boldogulás)	36	39	29	41	36
érzékkielégítés	19	11	-	24	15
szórakoztató művészet	8	20	18	13	13
tévénézés	14	18	26	10	13
művészet	8	29	24	13	13
szórakozás	11	5	5	9	8
sport	6	11	14	4	6
politika	4	9	8	5	5
világi dolgok	4	3	6	3	3
tudomány	4	3	-	5	3
szerelem, szex	1	5	3	3	2

A listát *az anyagi javak és az élvezetek* vezetik, de hátrébb szerepel a művészet és a tudomány is, nyilván mint világi dolgok. A szerelem és a szex nyilván csak azért ilyen alacsony arányú, mert az érzékkielégítés[136] kategóriába is beletartozhat. Érthető, hogy az avatottak jobban

[136] Tipikus krisnás szóhasználat.

elfordulnak előző életük érdeklődési körétől, mint a többiek. Figyelemre méltó, hogy nemcsak a könnyű szórakozástól, hanem a világi művészettől is. Elgondolkodtató, hogy a házasok egyáltalán nem említik az érzékkielégítést, pedig kétharmaduk még avatás előtti (és a cölebszek körében az avatás előttiek említették jóval nagyobb arányban). Talán úgy érzik, hogy ők még mindig rabjai ennek? A férfiak és a nők között egyetlen komolyabb eltérés regisztrálható: a nők nagyobb arányban utasítják el az anyagi javakat.

A krisnás szerzetesek és a keresztény klerikusok között e téren is eléggé nagy az eltérés:

	krisnások (31)	keresztények (34)
anyagiak	48	32
művészet	19	4
érzékkielégítés	16	-
szórakoztató művészet	16	11
tévénézés	13	-
sport	13	6
politika	6	11
szórakozás	3	3
tudomány	3%	4
a világ	-	9%
válaszok száma / fő	1.4	0.9

Az alapvető különbség az, hogy a krisnások több mint kétszerte többet utasítanak el, tagadnak meg korábbi életükből (s csaknem mindent nagyobb arányban), mint a keresztények.

Ami a kérdés pozitív oldalát illeti, azt a „Mi az, ami Krisna tudatúként jóval inkább érdekli, mint azelőtt?” kérdésre adott válaszok érzékeltetik:

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
nem válaszol	6	-	6	4	3
vallási téma	34	45	24	44	36
lelki, szellemi elmélyülés	25	30	21	29	26
közösség szolgálata	23	14	18	27	24
filozófia	16	16	13	15	16
tudomány	7	14	11	9	9
életmód	8	9	11	6	8
gyakorlati feladat	-	9	-	5	3
klerikusi feladat	4	-	3	3	2
közélet-politika	1	-	-	1	1
egyéb	10%	9%	12%	8%	10%
válaszok száma/fő	1.3	1.5	1.2	1.5	1.3

A *vallási-szellemi érdeklődés* az avatottakra és a cölebszekre jellemző inkább. A házasoknak nemcsak idejét, hanem természetesen érdeklődését is jobban leköti családjuk, ami azért nem jelenik meg itt, hiszen többségük megtérésük előtti s családos volt. Hogy a *Tudomány* kinél jelent védikus, és kinél európai értelemben vett tudományt, azt az esetek nagyobb részében nem lehet tudni. E tekintetben a nők és férfiak között nagyobb eltérés tapasztalható, mint a házasok és a cölebszek, meg az avatottak és avatás előttiek között:

	nők (n=57)	férfiak (n=60)
nem válaszol	4	6
vallási téma	51	25
lelki, szellemi elmélyülés	30	23
közösség szolgálata	16	25
Filozófia	12	15
Tudomány	9	10
Életmód	11	7
gyakorlati feladat	5	2
klerikusi feladat	4%	2
közélet-politika	-	2
válaszok száma/fő	1.4	1.21

A nők érdeklődése egyfelől szélesebb, másfelől jóval spirituálisabb.

A krisnás szerzetesek és keresztény klerikusok között ebben a tekintetben az eléggé erős hasonlóságon kívül az eltérés is jelentős*:*

	krisnások (31)	keresztények (34)
vallási téma	48	42
lelki-szellemi elmélyülés	26	40
közösség szolgálata	13	21
tudomány	16	25
gyakorlati feladat	13	-
klerikusi feladat		11
életmód	10%	3
közélet-politika	-	7%
szeretet		3
válaszok száma/fő	1.3	1.5

A krisnások *spirituálisabbnak és befeléfordulóbbnak* tűnnek, mint a keresztények, akik a szűkebb és tágabb közösség felé egyaránt nyitottabbnak tűnnek.

Hogy a krisnások, érdeklődésének alakulását a megtérés után *a befelé mélyülő és kifelé szűkülő érdeklődés* jellemzi-e, vagy valódi (a végtelenre nyitó) *perspektívák megnyílása,* vagy pedig az *érdeklődés leépülése,* minderre az interjúk is érdekes információkkal szolgálnak.

Akadnak, akiknek azelőtt sem volt túl tág az érdeklődési körük, mint bhakta Istváné, kérdés tágult-e, bővült-e, vagy ez is az „akinek van, annak adatik” elv alapján működik:

> Korábban sem érdekelt semmi igazán. *A sportot sem szerettem, bár fociztam egy jó darabig, de soha életemben nem voltam egy meccsen sem. A zenét szerettem nagyon, de soha nem volt egyetlen egy énekes sem, akit úgy jobban szerettem volna, vagy kiraktam volna a falra, hogy igen, ő az. Azt hiszem, itt a zene az a Krisna-tudatban, ami nagyon érdekel. Nagyon* jó a filozófia is, de nem könnyű*: amikor az első könyvet elolvastam, valami nagyon megragadott belőle, de akkor valahogy még értettem, utána már kicsit nehézkesebb volt, de azért neki-ugrottam a Bhagavad-gītā-nak, igaz, egy párszor letettem az első oldal után.*

Nem sokkal szilárdabb bhakta Ottó helyzete sem, igaz ő nagyon mélyről jutott el idáig:

> *Persze, hogy változott az érdeklődésem. Előtte az érdekelt, hogy milyen kábítószer van, hogy ez milyen fű, angol-e, indiai-e, mexikói. Ebben merült ki nekem az érdeklődésem. Hogy ez ilyen graffity, ilyen zene, olyan zene, ez így öltözik, az meg úgy. Ennyi. Ez volt az érdeklődésem.* Komolyabban nem érdekel semmi, csak a Krisna-tudat. *Mi más a komoly? Akkor nem is lehetett velem normálisan beszélni, komolyan beszélni. Nem lehetett. Csak a hülyeség járt az agyamban. Nem tudtam komolyan venni semmit sem.*

Tapasya dāsa-t sem érdekelte túl sok minden „odakint”, de az egyik „idebenn” kinőtte magát:

> *Ami volt akkor, az ugyanúgy érdekel a Krisna-tudaton belül is:* a művészet, a zene, most a főzés. *Addig is nagyon tetszett, amikor láttam szakácsfilmeket, hogy nagy garral vágják a zöldségeket, 300 km-es sebességgel. Ez nekem nagyon imponált, hogy tényleg egy jó dolog lehet szakácsnak lenni. Anyukám mondta, hogy menjek el szakácsnak, de végül az egészből annyi lett, hogy az összes szakácstudományom kimerült egy édes rántottában, eperlekvárral. Ez volt az összes. A* főzés *az, ami most engem nagyon érdekel. Nemcsak a főzés, hanem az egész gasztronómia, ami inkább egy összefoglaló szó. Mit jelent egyik vagy másik* kultúrában *az embereknek az* étkezés*, ez már akkor kezdett érdekelni, s ez itt nőtte ki magát.*

Prajāputi dāsa-t már csak egy dolog érdekli, igaz, ebben minden benne van:

> *Hogyne változott volna, most már inkább ez a dolog érdekel: a* Védák. *S igazából ugyanarról van szó, amivel régen foglalkoztam, csak más megközelítésből. Mert a Védák átölelik az egész anyagi tudományt, szóval* minden benne *van, csak sokkal értelmesebb,* mindenre van egy magyarázat. *S ezek kézzelfogható, értelmes, logikus magyarázatot adnak mindarra, amit korábban tanultunk.*

Saciandana dāsa érdeklődése önmaga felé fordult:

> *Változott. Megszerettem* az olvasást. Megérteni *dolgokat. Bár most már elfogadom, hogy van, amit nem lehet megérteni. Régen a számítógép érdekelt, ebben nagyon benne voltam. Most annyira vagyok benne, ameddig nekem kell bizonyos cél elérésére. Sokkal inkább érdekel, hogy* jellemem *változott olyan irányban, ami segít az embereken.* Jó kapcsolatot kialakítani *bárkivel, a saját hibáimat legyőzni. És ezt permanensen. Ne legyen egy hirtelen jött hangulat vagy valami beállítás. Ne befolyásolja külső dolog, amit én most felépítek. Mert van a személyiség, meg van a jellem. Vannak a személyiségjegyek, amiket könnyen el lehet sajátítani, sok könyv szól erről.*

Govinda dāsa a kapcsolatteremtésre összpontosít:

> *A filozófia érdekelt előtte is, most is. Az* emberi kapcsolatok *is érdekeltek, de most ez nagymértékben át van értékelve. Sok állomáson megy keresztül az ember, mert az első ösztön, amikor valaki a Krisna-tudatban próbál menedéket keresni, hogy el akarja utasítani a világi személyek társaságát. Nem értünk velük egyet, nincs közös pont, amiről tudnánk beszélni.*

Másrészt mert félek tőlük, hogy visszahúznak engem is az érzékkielégítésbe. De aztán az ember kezdi fokozatosan megérteni, ahogy több lelki erőt merít a Krisna-tudat gyakorlásából, hogy ezek szánalomra méltó *emberek, s meg kell próbálni* segíteni *nekik úgy, ahogy egy állatot próbálsz* megszelídíteni*: tartasz tőle, mert megmarhat, de próbálod azért. Így társulunk a kívülállókkal, óvatosan, nehogy mi is le legyünk húzva, de próbálunk nekik adni. Csak hitében erős* bhakta *prédikálhat egy materialistának, különben az fogja meggyőzni, de az erő nem feltétlenül abban nyilvánul meg, hogy milyen keményen cáfolom, inkább abban, milyen ügyes és találékony vagyok, hogy úgy érezze, hogy „igen, nekem is van valami közöm ehhez".*

Kunti devī dāsī nagyon nagyot lépett:

Régen nagyon érdekelt Jim Morrison a Doorsból, milyen volt az élete, hogyan tudnám én is azokat a tulajdonságokat felvenni, hogyan tűnhetnék ki a társaim közül, hogy „igen, én már ezt tudom" vagy ilyesmi. Most meg az, hogy hogyan tudnék finom lelki személlyé *válni, aki mindig mindenkivel* kedves, türelmes, *és akit nem ingerelnek fel. Olyan tulajdonságokat kifejleszteni, amik egy bhakta jellemzői, s azt is, vagy hogy meg tudjak hallgatni másokat, hogy érdekeljen az is, ami vele van, s hogy tudnék segíteni. Lehet, hogy azzal segítek, hogy meghallgatom az ő problémáit. Régen nagyon érdekelt a discozene meg a discozás, itt látható is, hangfalak, kazették meg minden, de ezeket ma már másra használom, más töltetet kapott ez a dolog. A* zene iránti vonzalmam *megmaradt, csak nem ez a blőd discozene, amit egy-két hét alatt elnyű az ember, hanem az európai vagy indiai* bhakták *által előadott zenekompozíciók. Ilyeneket gyűjtök, hallgatok, mert úgy érzem, ez hatásosabb. Az alkohol már egyáltalán nem érdekel, a húsevés pedig kimondottan undorít. Az evés iránti érdeklődésem megmaradt, de minősége lényegesen változott. Jim Morrison már nem érdekel, és az sem, hogy hogyan vélekednek rólam a régi haverok, merem vállalni, hogy én ezt csinálom, s kiállok emellett. Mert itt próbálok egy* azonosságot felvenni. *Egyébként meg érdekel a külvilág.*

4.4. Kapcsolatok

A „Változtak-e kapcsolatai? Mennyiben?" kérdésre adott válaszok így festenek:

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
nem	16	9	18	10	13
igen	8	7	3	10	7
javultak	25	39	18	35	31
a régiek helyett krisnás barátok	23	20	26	19	21
a régiek megszakadtak	8	9	8	9	8
újakkal bővül, a régiekkel szűkül	6	7	8	5	6
csak a legmélyebbek maradtak	8	2	6	6	5
bővült a kör	4	2	3	4	3
egyéb	2	4	10	2	6
összesen	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Az avatottak és a házasok kapcsolatai valamivel nagyobb mértékben és valamivel kedvezőbben változtak. Mindegyik csoportban szűkült a kör, s a régiek helyébe általában krisnások léptek.[137] A krisnás és keresztény klerikusok körében eléggé jelentős az eltérés:

	krisnások (31)	keresztények (34)
javultak	45	11
csak krisnás/klerikus barátok	16	3
a régiek megszakadtak	7	
bővült és szűkült	7	28
csak a legmélyebbek maradtak	7	21
bővült a kör	3	6
bővült és mélyült		8
nem bővült, de mélyült		6
egyéb	14 %	20 %
összesen	100 %	100 %

A keresztények baráti kapcsolatai sokkal inkább bővültek és mélyültek, mint a krisnásoké.

A „Változott-e családi élete?” kérdésre ilyen válaszok születtek:

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
nem	33	23	16	33	19
alig	7	2	7	3	4
krisnás házasságot kötött	6	7	21	-	8
javult	25	14	21	22	20
szerzetes (tanuló) lett	13	24	-	24	15
romlott	4	-	-	3	2
egyéb	12	28	35	15	32
összesen	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

A családdal való kapcsolatra még visszatérek, amikor a krisnások fogadtatásáról lesz szó, annyi azonban világosan látszik, hogy a Krisna-tudat a hívőket nem szakítja el családjuktól.

[137] Lektoraim úgy tapasztalták, hogy a világi hívek körében nincsen számottevő változás, s a túlbuzgó neofita szakasz után a legtöbb krisnás baráti köre ismét bővül.

5. LELKI FÖLÉPÜLÉS

5.1. Alapok és állványzat

Milyen alapokra és milyen állványzat segítségével épül egy frissen megtért hívőben a Krisna-tudat? Bhaktivinoda Ṭhākura[138] megkülönbözteti a közönséges *vaiṣṇavákat* (akik hisznek a Krisna-tudat filozófiájában, de nem gyakorolják, akik tisztelik a *vaiṣṇavákat,* és elfogadják egy *vaiṣṇava* külső jegyeit, valamint akik *vaiṣṇava* családból származnak, viselik is jegyeit, de nem gyakorolják) a transzcendentális helyzetben lévő *vaiṣṇaváktól,* akik az előbbi kritériumokon kívül fejlettséget mutatnak a szent név éneklésében, a hitben, az odaadó szolgálatban, és mindig mindenben látja az Istenség Legfelsőbb Személyisége formáját.[139] Idáig eljutni különböző *lépcsőfokokon* keresztül lehet. Ez is és még több lelki instrukció eléggé egyértelműen utal arra, hogy a megtérést a Krisna-tudatban is folyamatnak értelmezik. Śrīla Rūpa Goswāmi[140] a hívők fejlődésének 9 szintjét állapítja meg: 1) hit, 2) *bhaktákkal* való társulás, 3) az odaadó szolgálat elkezdése, 4) megszabadulás az összes nemkívánatos dologtól, 5) a Krisna-tudatban való szilárdság, 6) mély íz a Krisna-tudatra, 7) Krisnához való ragaszkodás, 8) extázis (a Krisna iránti szeretet Napjának első sugarai) 9) Krisna iránti tiszta szeretet. Aki belefog az odaadó szolgálat végzésébe, fokozatosan megszabadul a nemkívánatos *anarthéktól* (amelyek az ebből vagy egy előző életből származó cselekedetekből származhatnak). A bűnökből származó[141] *anarthák*: a tudatlanság, a kizárólag az érzéki tapasztalatokat elfogadó hamis ego, az anyagi boldogságra való vágy, a gyűlölet, a testi létben való elmerülés és halálfélelem. A megtisztulás folyamatában Śravanam Swami szerint a *bhaktáknak* a következőket kell tenni: 1) őszinte önelemzés, 2) napi ima az *anarthák* elpusztításáért, 3) a *mahā-mantra* őszinte vibrálása, 4) odaadó szolgálat. Végül is *az odaadó szolgálat és a kegyelem* az, ami az *anarthákat* elpusztítja. (ŚIVARAMA - 1994)

Yaśodā-dhulāla dāsa-t, a magyar krisnások soros operatív vezetőjét a lelki fejlődés útjáról, módjáról és intézményeiről faggattam:

Idekeveredik egy érdeklődő, aki már beleolvasott egy-két krisnás könyvbe, részt vett egy-két krisnás programon, megtetszett neki, s azt mondja, hogy „szeretnék Krisna-hívő lenni". Mi következik ilyenkor?

Általában egy prédikátor *elkezd vele foglalkozni, tehát* személyesen kapcsolódik *egy emberhez.*

Ő avatott *bhakta, brahmin* (pap), vagy afféle kezdő hívő is lehet?

Lehet, mert egy bizonyos szintig ő is tud vele foglalkozni.

Ha egy érdeklődő mondjuk egy egyetemi tanár, s az autószerelő hívő kezd el vele foglalkozni?

---

[138] 1874-1936 között élő vaiṣṇava lelki tanítómester, fia Bhaktisiddhānta Sarasvatī (Prabhupāda lelki tanítómestere) indította el a Krisna-tudat Nyugaton való elterjesztésének mozgalmát.

[139] Nāma-Haṭṭa Magazin, 1995. 3. sz. 13-14. p.

[140] Annak a hat vaiṣṇava lelki tanítómesternek vezetője, akik Caitanya Mahāparbhu közvetlen követői voltak és rendszerezve adták közre tanításait.

[141] Vannak még az odaadó szolgálat során elkövetett hibákból származók is, ilyenek - egyebek mellett - a bhakták kritizálása, a lelki tanítómesternek való ellenszegülés.

Ha nem érzi magát képesítettnek, vagy ha nincs meg az a személyes kontaktus, hogy át lehessen valamilyen információt adni, akkor megkeres egy olyan prédikálót, aki erre képesítettebb.

Tehát bármilyen korú és nemű *bhakta* lehet az érdeklődőt fogadó, a Krisna-tudatba bevezető? Bevezethet fiatal idősebbet, férfi nőt és fordítva?

Igen. Egy darabig ő lesz a lelki vezető. Hogy meddig, az attól függ, hogy mennyire fogadja el a folyamatot, vagy mennyire akar egyáltalán belemenni a dolgokba.

Tegyük föl, az illető nagyon akar előre haladni, és ezt bizonyítja is.

Ha egy brahminról *vagy egy lelkészről van szó, akkor abszolút képesített arra, hogy őt vezesse, akár évekig. Akit mi lelki vezetőnek nevezünk, az általában a mostani negyven* brahmin *egyike.*

És a lelki tanítómester?

Az egy magasabb kategória.

Mit csinál a lelki vezető, és mit a lelki tanítómester?

A lelki vezető próbálja a problémáit és az életét a lelki síkra *terelni. Nem szól bele feltétlenül az életébe, tehát személyes ügyekben* nem hoz döntéseket helyette, *nem is befolyásolja. Megvitatnak kérdéseket, és inkább tanácsokat ad. A lelki tanítómester és a tanítvány viszonya már nem tanácson alapul, hanem kölcsönös megegyezésen. Én megkérem őt, hogy vezessen engem a lelki életben. Ha vannak olyan helyzetek, amikor nem értek egyet vele, akkor is* alárendelem magam *az ő lelki vezetésének, tehát elfogadom minden esetben az ő vezetését.*

Számunkra ő feltétlen tekintély?

Igen, mert Krisna képviselője.

Akivel nem is folytathatok teológiai vagy filozófiai vitákat?

Nyugodtan folytathatok.

Ő csak a kérdésemre válaszol, vagy bele is folyik életvezetésembe? Felszólíthat egy házaspárt, hogy most már, rajta, csináljanak néhány gyereket, mert kevés a Krisna-hívő? És a házaspár felelheti azt, hogy ezt inkább bízza rájuk?

Persze, mert a lelki vezetés soha sem rákényszerítés. *Egy lelki vezetőnek tudnia kell, hogy mit lehet egyáltalán egy tanítvánnyal megértetni, hogy mennyire mély a megértése, vagyis tudja, hogy mit lehet kérni és mit nem.*

Hogyan tudja egy egyszerű *brahmin*, hogy mik a lelki vezetés fortélyai, amikor ők elsősorban védikus iratismeretből vizsgáznak?

Elsősorban onnan, hogy nekik is van lelki tanítómesterük.

Őt próbálják utánozni?

Inkább követni.

Mihez kell érteniük?

Kell legyen rátermettségük bizonyos problémák megoldására.

Milyen fajta rátermettség, milyen fajta problémák?

Ezt most dolgozzuk ki. Az első dolog, hogy alkalmas a hívek vezetésére. *Ez mindent magában foglal. Az Operatív Bizottság most dolgozza ezt ki.*

Ha jól tudom, a magyar krisnások jelentős részének Śravanam Swami a lelki tanítómestere.

Igen, körülbelül a hetven százalékának.

Gondolom, azoknak, akik nem beszélnek folyékonyan angolul.

Nem feltétlenül.

Úgy gondolom, ahhoz elég jól kell tudni angolul, hogy viszonylag árnyaltan tudjak a lelki életemről eszmét cserélni és bonyolult teológiai kérdéseket megvitatni.

Ez valóban olyan szempont, amit figyelembe kell venni...

Ha Śravanam Swaminak több száz tanítványa van, hogyan képes megfelelni ennek a szerepnek?

Egyik részét személyesen*, másik részét* levélben*. Évente négyezer levelet ír. Az én esetemben is így történik, részben személyesen, részben levelezéssel.*

Az első három évben évi hány találkozást jelentett?

Évi három-négy személyes találkozás, négyszemköztit.

Tudom, hogy ő Krisna képviselője és szent ember, de adott esetben mégiscsak mérnöki diplomája van, honnan ért ő a lelki vezetéshez?

A lelki életnek van egy gyakorlata, s annak vannak szintjei. Ezt a szentírások leírják pontosan, hogy milyen szimptómákból lehet megállapítani, hogy ki milyen fejlett a lelki életben.

Honnan tudja meg, hogy hol kell segíteni? Ehhez a tanítványnak kell önmagáról nagyon pontos diagnózist csinálnia és megfogalmaznia ezt kérdéseiben, vagy neki kell a röntgenszemeivel átvilágítania a tanítványt?

Ez hasonlatos a gyóntatási *szisztémához. A tanítványnak fel kell tárnia az elméjét a lelki tanítómesternek minden alkalommal.*

Az elméjét vagy a szívét?

Ugyanaz. Ha feltárja, a lelki tanítómester tud neki segíteni.

A számomra ismerős katolikus gyónásból és lelki beszélgetésből kiindulva tehát azt kell feltárnom, hogy milyen bűnöket, hibákat követtem el, hogy milyen természetű válságban vagyok?

Igen, pontosan. Emellett még a fölvetődő teológiai problémák, és mindaz, ami egy hívő életével kapcsolatos.

Hogy mondjuk nem tudok idejében felkelni, vagy elalszom a *mantrázás* közben, vagy nagyon nehéz a négy szabály közül valamelyiknek a betartása?

Hívőtől függ, de ezek benne vannak.

Mondjuk azt mondom, hogy komoly gondjaim vannak az étkezésben, a szexuális megtartóztatásban, s időnként rettenetesen nagy vágyam támad, hogy megnézzek egy akciófilmet...

Valószínűleg javasolni fogja a mantrázást*, az odaadó szolgálatnak ezt a folyamatát kellene erősíteni, illetve az olvasást, elmélyedve a filozófiában, s ha ezeket az anyagi dolgokat megpróbáljuk valamivel helyettesíteni, tehát nemcsak kiragadni az életünkből s lemondani róla és aszkézist vállalni. Próbálni minél jobban belefektetni energiát, vagy társulni olyan személyekkel, akiknek sokkal nagyobb a hitük s ezeket az akadályokat könnyebben veszik.*

A lelki tanítómester kimondja, hogy ez vagy az rossz, hogy bűn, hogy rossz úton járok, hogy ebben vagy abban még gyenge vagyok?

Persze. Ezek nagyon élesen meg vannak nevezve.

És meg is szidja a tanítványt?

Sőt, ez kötelessége. A guru *szó szanszkritul annyit jelent, hogy súlyos. Ő mindig megmondja, meg kell mondania az* igazságot.

És mondhatja azt is, hogy ő ezt még nem látja tisztán?

Mondhatja.

Milyen súlya van egy hívő életében a lelki vezetőnek és a lelki tanítómesternek? Egymást hogyan egészítik ki? Vagy a lelki vezető meg is szűnik, amikor már van lelki tanítómestere?

Nem. A gurunak *különböző fokozatai vannak. A* śikṣā-guru *a hétköznapokban segítő lelki vezető, a* dikṣā-guru *pedig az, aki adja az avatást, a* dikṣāt*, és aki megadja az irányvonalát a lelki életének. Lehet, hogy a* dikṣā-guru *nem folyik bele annyira részletesen a* bhakta *lelki életébe, hanem csak nagy körvonalakban tájékozódik a lelki életéről, s a* śikṣā-guru *az, aki irányítja a hívőt.*

5.2. Bevezetés a Krisna-tudatba

Hogy történt a Krisna-tudatba való bevezetés, kik és hogyan segítették hitüket megalapozni, Krisna-tudatukat önmagukban fölépíteni, a klasszikus tanítómester által kijelölt úton végigmenni. Erről természetesen a leginkább érdekelteket is megkérdeztük. Többen hiányolták a már tervbe vett, de még most induló *bhakta*-kurzust, így Govinda dāsa is:

Ma még nálunk sajnos nincs ez annyira kialakulva, bár világszinten már sok erőfeszítés történt. Kellene lenni egy bhakta-kurzusnak*. Ez azt jelenti, hogy amint valaki beköltözik a Krisna-tudatú templomba, akkor egyből résztvesz egy ilyen kurzuson, ahol megtanulják a* Krisna-tudatos életformát*, szokásokat, etikettet, az alapvető filozófiát, szolgálatokat, hogy képesített* bhakták *legyenek. Most még mindez szájhagyomány útján történik, tehát akik beköltöznek, nézelődnek körbe, kérdezgetnek, s az idősebb* bhaktáktól *így fokozatosan autodidakta módon el tudják sajátítani. Ennek persze vannak hátulütői is. Szóval kellene olyan képzés, ami* meghatározott normák alapján *oktatja a* bhaktákat*, hogy így kell fürödni, így kell vécére menni, így kell fogat mosni. Mert mindennek nagyon nagy jelentőségük van a Krisna-tudatban. Mert először civilizált emberi szintre kell kerülni, bizonyos etikett szerint kell cselekedni, szóval kell valami védikus gyakorlati alapműveltség. Ha jön egy vendég, leültetjük, megkínáljuk egy kis vízzel, enni adunk neki, kedvesek vagyunk vele. Volt egy kurzus most Budapesten, az egyik* bhakta *csinálta:* védikus személyiségfejlesztés*. Aztán ezt a kurzust előadták egy híres vezetőképző intézetben, és nagyon tetszett az ottaniaknak. Hogyan legyek kedves, udvarias a másikkal, hogyan érjek el valamit, hogyan tudok a stresszektől megszabadulni, irányítani a tudatomat. Erre mind vannak ősi bölcsességek, védikus módszerek. Minden területen nekünk olyan dolgaink vannak raktáron, amik mindenkit ki tudnak elégíteni.*

Ez a jövő, most még így történik:

Csak fokozatosan lehet, egyszerre elég nehéz lenne minden szokást felvenni.

Ki segített ebben?

Azt hiszem, az élet tanított rá. Néztem, hogy a többiek mit csinálnak, s próbáltam én is felvenni azokat a rituációkat, amiket a többiek csinálnak. Aztán kellettek könyvek is a tudásszerzéshez, hogy miért csinálják ezeket a dolgokat, miért borulnak le, miért festik az agyagot a fejükre, s miért csinálják ekkor ezt és azt. Ehhez kell tudás, és ilyen tudás nélkül nem ér az

egész semmit, akkor csak úgy viselkedem, mint egy majom, utánzom a többieket. (bhakta István)

Két része van minden tudásnak, amit megszerezhetsz. Az egyik része egy elméleti, könyvekből, a másik, amit meg is mutatnak. Egyik a másik nélkül nem megy. (Tapasya dāsa)

Nagyon sokat prédikáltak *nekem. Ez nagyon jó volt. Az elején ezt nagyon érzékeltem. Mindig hallgattam a leckéket, Cāturmāsya prabhu nagyon sok leckét tartott, s prédikáltak nekem a* bhakták *is. Amikor hazamentem, elkezdtem* olvasni*, s mindig pont azt a részt olvastam, ami volt a leckén. Ráismertem a szöveg alapján, hogy tényleg erről beszélt Cāturmāsya prabhu, tényleg ezt mondta nekem bhakta Denise, így mindig meggyőződtem arról, hogy ők megfelelő és jó dolgokat mondanak nekem.*

A szertartás és az életmód elemeit hogyan lehet elsajátítani?

Mondják is, mutatják is, s tudod őket követni, ha nem is mondják, mert látod, hogy miért csinálja, s rákérdezel, hogy ez miért van. Vagy ő rád szól, de kedvesen, hogy „Figyelj csak, ezt így szoktuk". Cāturmāsya prabhu mindig mondta, hogy „Oké, elmész most saṅkīrtanozni[142]*, de ne csak* saṅkīrtanozzál*, hanem tanuljál meg, mindent, amit látsz a* bhaktáktól*, mert ha visszajössz, neked kell példát mutatnod". (bhaktin Hanna)*

A legfőbb módszer, amikor az embert bedobják a mélyvízbe*. Például azt mondják, hogy holnap reggel te tartasz* pūjāt*, vagyis felajánlást. Ezt láttam, leírtam emlékezetből. Megmutatták. Ehhez nem kell avatottnak lenni, bár attól függ, kinek tartják. Van egy sztenderd. Pesten csak avatott brāhmaṇák tarthatnak. Itt bárki, aki tartja a négy szabályt. Itt mások a normák. (Sacinandana dāsa)*

Vyāsadeva prabhu néhány másik bhaktával *igazából azért jött Pestről hogy prédikáljon, hogy megmutassa nekünk, mit és hogyan. Figyeltük, ők hogyan viselkednek, hogyan illedelmesek egymással. A leckeadónak mindig hoztak egy pohár vizet, és ilyen apróbb figyelmességek, amik a szeretet megnyilvánulásai. Arra is figyeltek, hogy amikor énekelünk, hogyan kell lépni, vagy hogyan kell a szárit felvenni. Most már mi tudjuk ezeket másoknak megmutatni. Minden templomnak van egy napi programja. A mienk fél ötkor kezdődik egy* āratival*, amikor a lelki tanítómester dicsőségéről énekelünk, tiszteletünket ajánljuk neki. Azután* japázunk*, majd ismét egy* ārati*, utána pedig egy lecke, előadás a Śrimad-Bhāgavatamból, egy vers, amit mindig más tart. Én is tartottam már. Ha spontán tartasz leckét, az azért jó, mert rá vagy kényszerítve, hogy amit előzőleg olvastál, azt felidézd. Tehát ez magadnak is egy jó vizsga, hogy emlékszel-e azokra a dolgokra, amiket olvastál, tudsz-e beszélni a témáról. Másrészt meg jó felkészülni, mert akkor több információt tudsz átadni a többieknek. (Kunti devī dāsī)*

Akrūra dāsa nem régen kapott avatást:

Az avatáshoz az kell, hogy valaki tartsa a négy szabályozó elvet, vibráljon napi 16 kört a japa-láncon. Amíg a lelki tanítómester és a tanítvány megismerik egymást, fél évig vagy egy évig is eltarthat. Amikor a tanítvány megfogadja, hogy tartja ezeket a szabályozó elveket és követi a lelki tanítómestert, akkor a lelki tanítómester megígéri, hogy ő pedig segíti a tanítványt a lelki életben. Van egy avatási ceremónia, amikor a lelki tanítómester ad egy japa-*láncot, s ezzel gyakorlatilag odaadja a* mahā-mantrát*, amit szoktunk énekelni, s ad egy ilyen védikus nevet. Csak abban a pillanatban derül ki, hogy mi lesz a nevünk. Gyakori, hogy a lelki tanítómester ugyanazzal a betűvel kezdődő nevet ad a tanítványának, amilyen betűvel kezdődik a keresztneve, vagy hasonló nevet ad. Mint nekem Attila és Akrūra.*

[142] Itt: könyvet osztani

Ma már az avatáshoz vizsgát is kell tenni, ahol ilyen kérdésekre kell válaszolni:

Miért van szüksége valakinek arra, hogy elfogadjon egy lelki tanítómestert?

Mi az egyszerű meghatározása a hiteles *gurunak* illetve lelki tanítómesternek a *śāstra*[143] szerint?

Mi a *dikṣā-guru* definíciója?

Nevezz meg legalább 3 fontos jellemvonást, amit keresned kell, miközben egy *guru* után kutatsz?

Mi a hitelessége a lelki tanítómesternek a tanítványával való kapcsolatában?

Milyen körülmények között utasíthatja el valaki *gurujá*t?

Mi történik azzal a tanítvánnyal, aki tiszteletlen, vagy nem engedelmeskedik a lelki tanítómester utasításainak?

5.3. Śikṣā-guru

Bhaktin Hanna lelki vezetője (*śikṣā-guruja*) az a Cātumāsya dāsa (az egyik templom vezetője), aki nagyon sokakat vezetet be hazánkban a Krisna-tudatba, aki arról híres, hogy eléggé nagy önállóságot ad tanítványainak.

> *Cātumāsya prabhu a* śikṣā-gurum. *Teljesen nyílt tudok lenni vele szemben, minden problémát elmondhatok neki. Most már egyre* kevesebbet társulunk, *kevesebbet beszélgetünk, mert nincs rá annyira szükség. Ő* brāhmaṇa, *nagyon magas szintű, nagyon nagy intelligenciával rendelkező személy: Pár beszélgetés alkalmával* ki tudja tapintani, *kinek mi az egyénisége, mi a jelleme, mire van szüksége. Látja, hogy nálam mi jön be, mivel* tud engem előretolni *a Krisna-tudatban. Kemény velem, egyenesen megmondja, hogy ezt csináld, ezt igenis tudod csinálni, vagy nem. Amikor tényleg nagy gond van, akkor mindig tud segíteni. Tehát* amikor szükséges, akkor beszél velem, *de fölöslegesen nem. Addig, amíg követed az autoritást, addig meg vagy védve. Onnantól kezdve, hogy mást csinálsz, vagy spekulálsz, az már az elméből jön,* az már elmeszint, az már nem Krisna-tudat, *s akkor már lehet lelkiismeret-furdalásod.*

Govinda dāsa Cātumāsya dāsa-t helyettesíti a templom életének irányításában, mert ő eléggé sokat van távol. Náluk is az a szokás, hogy a „templomprezident”[144] a *śikṣā-guru,* de ez esetben más megoldás született:

> *Cātumāsya prabhu legnagyobb részt nem tartózkodik itt, mert ő Egerben és Miskolcon is prédikál, így valójában a templomvezetés nagyon nagy mértékben rám hárul. Ő amúgy is olyan természetű vezető vagy* bhakta, *aki* engedi az önállóságot. *Ez jó is, meg nem is. Az Operatív Bizottságnak vagyok a titkára, s ott van egy főnököm, az OB-elnök, Yaśodā-dhulāla prabhu, s ő az, aki különböző országos feladatokkal megbíz és irányít engem. Tehát ő a lelki vezetőm. Nekem Śravanam Swami a lelki tanítómesterem. A vele való kapcsolat különleges, mert mint lelki tanítómester lelki utasítást ad, mint GBC-titkár pedig, mivel a magyar prédikálást szervezi, ebben ad utasítást. Ha telefonon beszélünk vagy személyesen, akkor inkább azokról a dolgokról, amik a szervezéssel kapcsolatosak, a lelki élettel kapcsolatos vagy egyéni dolgokat pedig levélben szoktam inkább, ez egy másfajta kommunikációs forma.*

[143] Hiteles írás.

[144] Krisnás szóhasználat (tükör-fordítás angolból).

Kunti devī dāsī *śikṣā-guruja* Vyāsadeva dāsa, aki nem csupán az általa vezetett prédikáló-központban igen népszerű *bhakta*.

Nagyon jó a kapcsolatom vele, baráti, elég személyes. *Sok mindenről tudunk beszélni, vagyis tudnánk, mert ugyan a barátság nem múlt el, de kevesebb az idő. Sokat* figyelt ránk és segített bennünket, *én személy szerint sok szeretetet kaptam tőle. Ha valamit nem is szeretek, segít, hogy legyen egy olyan hozzáállásom a szolgálathoz, hogy az jó legyen, ne legyen belőle az a sok keserű íz, hanem hogy valaki szeresse azt csinálni. Ahogy mindenkinek voltak problémái a munkahelyén a szolgálattal vagy akár a magánéletében, ez itt is megvan, s ebben tud segíteni a lelki vezető.*

5.4. Dikṣā-guru

Amikor általában a *dikṣā-guru,* a lelki tanítómester kompetenciájáról és módszereiről akartam bővebbet megtudni, s nem csupán az ISKCON-beli lelki vezetési gyakorlatról, *Bhaktarūpa Swamihoz* fordultam, aki - bár nem ISKCON-tag -, lelkes tanítványa *Prabhupāda*-nak, igaz, rajta kívül más *vaiṣṇava* mestereknek is.

Miben kompetens egy lelki tanítómester? Bizonyára többféle kompetenciája van, de mik ennek a határai?

A guruval, *vagyis a lelki tanítómesterrel szemben vannak objektív követelmények. Például az, hogy saját maga tartozzék egy* hiteles tanítványi láncolathoz, *tehát egy hiteles* gurunak *legyen a tanítványa. A másik követelmény az, hogy* legyen alapos ismerete a filozófiáról, *az írásokról, a kinyilatkoztatásról, az elméletről, illetve ezek gyakorlati megvalósításáról. Valójában* egy személy akkor lesz guru, ha ezt valaki felismeri benne, *ha valaki őtőle szeretne tanulni.*

A *guruság* tehát egy kommunikációs helyzet?

Tulajdonképpen igen. A védikus gondolkodás szerint a tanulásnak három eleme van. Van a megismerési folyamat, van alanya s van befogadója, tehát a forrása és a befogadója. A befogadó a tanítvány, a forrás a guru*, s a kettőjük között élő tanítványi kapcsolat, mester-tanítványi kapcsolat, ez a tudás átadásának a módja. Tanítónak lenni sokrétű dolog. Lehetséges mindenféle* guruskodás *nélkül is, tehát anélkül, hogy valaki felavató lelki tanítómester volna, hiszen pusztán az életünkkel is tanítunk. Caitanya Mahāprabhutól elhangzott az a kijelentés, hogy „Legyetek mindannyian* guruk*!", tehát tanítsatok, prédikáljatok. Ha a felelősségvállalás személyesebben, egy mélyebb kapcsolatban is megnyilvánul, akkor a tanítvány elszegődik a lelki tanítómester mellé, s akkor érzi szükségét annak, hogy valamilyen módon például a hálját kifejezze. De természetesen ennek van misztikus oldala is, ugyanis a* guru *nemcsak az adott személy, hanem* isteni potencia*, egy isteni erő.* Kettős arculata *van. Egyrészt maga is hívő* vaiṣṇava, *másrészt pedig egy isteni aspektus nyilvánul meg azon a személyen keresztül, azok számára, akik ezt benne fel tudják fedezni.*

Mivel isteni potenciál, nemigen tehető föl az a kérdés, hogy miben kompetens, de mivel másik arculata emberi, aki valahol, valamilyen kultúrában él, valamiféle végzettsége van, az élet bizonyos területein vannak tapasztalatai, más területeken kevésbé. Tanítvány, ha jól tudom, ha jól értem. A tanítvány pedig számtalan problémával jöhet. Mindegyikben egyformán kompetens? Milyen értelemben útmutató, mennyiben ad szabadságot a tanítványnak?

Teljesen a tanítványtól függ, hogy mennyire vállalja a gurunak *a vezetését, a személyiségét, a tapasztalatait, a bölcsességét. Hadd beszéljek az én lelki tanítómesteremről! Abhay Nārāya-ṇának hívták, ő volt a magyarországi* vaiṣṇaivizmusnak *tulajdonképpen az igazi megalapozója.* Ő abszolút szabadságot adott mindenkinek, *de nagyon tetszett neki, ha valaki el tudja*

fogadni az irányítást. Azt hiszem, egy igazi guru *sohasem vak engedelmességet és fanatikus, szemellenzős követést követel, sohasem, hogy őt kövessék, magasztalják, lessék a szavát, hanem azt, hogy valamilyen módon a magasabb eszményre, Krisnára terelje az emberek figyelmét. Az igazi* guru *sohasem önmagával foglalkozik, hanem mindig* próbál szolgálatot nyújtani. *De ez nagyon szorosan összefügg ezzel a bizonyos kompetenciával. Az én lelki tanítómesteremnek mindig igaza van. Ez egy tradicionális történetben úgy fogalmazódott meg, hogy a gurunak még akkor is igaza van, ha nincs igaza.*

Erre azt mondanám, hogy ahhoz, hogy ez teljesüljön, két feltétel kell. Az egyik, hogy olyasmit kérdezzek, amiben kompetens, másfelől pedig hogy a guru kellő általánosságban válaszoljon.

Ez igaz is meg nem is. Prabhupādával tanítványai hangfelvételt akartak csinálni, s a berendezés felszerelése közben megkérdezték őt, hogy „Óh, Prabhupāda! Hogy volna ez jó?”, akkor azt mondta, hogy „Én ezt bizony nem tudom. A mikrofon a ti dolgotok”.

Tehát a guru mondhatja, bármilyen témáról is legyen szó, hogy „nem tudom”?

Természetesen. Az igazi guru sohasem mondja, hogy „én mindent tudok, én tökéletes vagyok*”, de éppen azáltal, hogy azt mondja, hogy „én ezt nem tudom”, vagy „én nem vagyok tökéletes”, nyilvánul meg tökéletessége.*

Mondjuk, ha tanítványaként a házasságom konfliktusairól számolok be lelki tanítómesteremnek, akkor ő mondhatja, hogy „Nem tudom. Menj el egy pszichológushoz!”?

Azt hiszem, hogy nem, mert a mesternek az egyik kritériuma az, hogy teljesen önátadott, meghódolt lélek legyen. Tehát nemcsak a személyes vagy akadémikus vagy tapasztalati tudásai forrása alapján táplálkozik, hanem valahol egy magasabb *tudatsíkon él.*

Az isteni potenciálja netán mikrofonügyben is megnyilvánulhat?

Megnyilvánulhat. Nem akarom ennyire vulgarizálni a kérdést, de ha én egy abszolút tudatállapotban vagyok, akkor a mikrofont is jól fogom tudni elhelyezni. Tehát valahol ebben rejlik a guru *tökéletessége, s ezért mondtam, hogy* igaza van még akkor is, ha nincs igaza.

Ezek szerint a gurunak mindenben lehet kompetenciája?

Igen. Ez egyfajta intuitív állapottá *is válhat, de azért úgy érzem, hogy ha ezt reálisan vizsgáljuk, akkor számomra egy ilyen kaliberű lelki tanítómester, mint Śrīla Prabhupāda, rendkívüli ékesség, éppen mert azt mondta, hogy „Ezt nem tudom, ezt ti jobban tudjátok.” Tehát valahol itt rejlik az a kérdés, hogy mennyire vak, fanatikus követés, vagy mennyire szabadság, vagy mennyire tökéletes a* guru *vagy mennyire nem.*

Mondjuk, ha egy házasság jobbítása érdekében kérek tanácsot a lelki tanítómestertől, akkor elképzelhető, hogy azt mondja, hogy „Nézd, én ezt így látom, de azért ez ügyben konzultálj egy pszichiáterrel is!”

Én még nem hallottam ilyet, hiszen a pszichiáter mit tud javasolni? Legfeljebb anyagi megoldásokat. De mivel valójában az életünk problémáira a lelki megoldások a válaszok, ezért a lelki megoldást egy gurunak *tudnia kell. Tegyük föl valami nézeteltérés van a családban! Lehet, hogy nem az adott nézeteltérés okát vagy orvoslását fogja tudni megválaszolni, de azt megmondja neked, hogy nem vagy eléggé tudatos Istenről, s nem eléggé meghódolt, alázatos, szeretetteljes módon viszonyulsz az élethelyzethez, s ebben van a probléma gyökere.*

A keresztény praxisban ma már gyakran előfordul a pneuma és a psziché gondozóinak együttműködése.

Igen, keleten egy kicsit globálisabb a szemléletmód. *S mi itt a nyugati világban nagyon szétaprózzuk a dolgokat. Aprózódunk saját magunk is, s hát szétaprózzuk a világot is magunk körül, s ezért sokszor nincs rálátása az embernek, mert azt hiszi, hogy ez egy pszichológiai probléma („egyébként rendben vagyok"). De nem. Sok minden azért pszichológiai probléma, mert máshol is gyenge vagyok. Ha globális erősödésben, globális spirituális fejlődésben részesül az ember, akkor ezek a sallangproblémák is harmonizálódnak és rendeződnek.*

Ha például megkérdezem a lelki tanítómestert, hogyan értelmezi a számomra kérdéses szentírási részt, elképzelhető, hogy azt mondja, hogy „Nézd, ez nagyon kacifántos kérdés, ezért a legjobb, ha majd másokat is megkérdezel!"?

Én azt hiszem, a nézetek sokrétűsége *és* a végkövetkeztetésnek az egysége az egy csodálatos összhangot alkot a vaiṣṇava felfogásban. *Azt mondtam, hogy az egyik kritérium az* alapos ismeret, *a másik a* személyes megvalósítás. *Ez utóbbi pedig sohasem lesz ugyanaz. Ez attól élő, hogy azt én értettem meg, s azt én a magam mentalitásával, a saját szívemmel, hitemmel értettem meg, s azon keresztül átszűrve tudom azt kommunikálni mások felé. Mindegyik hiteles* vaiṣṇava *lelki tanítómester* ugyanarról beszél, de mindegyik különböző szemszögből *és szinteken, s ezért az adott* guru *a legkonkrétabb kérdésben is tud felszínes, mélyreható, gyökeres választ adni, de az is előfordul, hogy elküldi máshoz tanulni a tanítványát. Hiszen ez nemegyszer fordult elő a Gosvāmik esetében is, hogy az egyikükhöz elszegődött valaki, s az megadta neki az avatást, ezt a misztikus kapcsolatot, de azt mondta, hogy fordulj a másikhoz, tanulj tőle.*

Úgy tapasztaltam a frissen megtértek számára a lelki tanítómester a mindentudó, a mindent megoldó személy.

Ez a tanítvány hite. Ez az, ami az ő számára a gurunak minden szavát rendkívül értékessé fogja tenni. Tehát ez egy nagyon helyes vonás. A mester-tanítványi kapcsolat ugyanis alapvetően egy hiten és bizalmon alapuló kapcsolat.

De nekem nő a bizalmam mesteremben, ha „ezt nem tudom"...

De ezt nem azért mondja a tanár, hogy növelje a bizalmamat, hanem azért, mert őszinte és alázatos. S valahogy a guru *tényleg egy isteni dolog, de ha már vagyok annyira érett és bátor, s hiszek annyira a dologban, hogy ennek az emberi arcát is meglátom, az valami gyönyörű szép, az nagyon széppé fog válni.*

Līlāvatāra dāsa-tól, az egyik prédikálóközpont vezetőjétől az ISKCON-beli gyakorlatról érdeklődtem személyes élményei alapján:

Az én lelki vezetésem először azokon a bhaktákon *keresztül történt, akik jártak ide le. Baladeva és Mahābhūta prabhuk voltak akkor az itteni Nāma-Haṭṭa vezetői, s az ő részükről történt ez. Nagyon személyes kapcsolat volt ez, mivel ez nem volt nagy közösség.*

Adtak valami feladatot, és valamiképp figyelemmel kísérték, hogy hol tart ebben?

Igen. A programokat hirdettük plakátokon, ezeket ki kellett ragasztgatni, aztán szórólapokat adni. Idővel én is elkezdtem könyveket osztani.

Valóban ezzel kezdődött? Nem volt előtte valami hittanféle?

Az első időben nem, mert akkor még nem kellett komoly tanúságtételt tenni, amihez nagyobb tudás kellett volna. Az avatásnak már igen. Ez most volt, egy hete. Az én lelki tanítómesterem is Śravanam Swami volt.

Sokan csak leveleznek lelki tanítómestereikkel, sőt még ezeket a leveleket is lefordítja valaki. Mennyire intim ez a kapcsolat? Lehet-e tanúja a fordító vagy egy másik jelenlévő tanítvány?

Miért ne lehetne. Ha egy lelki tanítómester a tanítványát a lelki életben vezeti, akkor nyugodtan más is jelen lehet.

Ilyenkor persze nem személyes ez a kapcsolat...

Minden tanítvány tart levélben kapcsolatot a lelki tanítómesterével, amikor a saját problémáiról szólhat.

Esetleg csak tolmáccsal.

Ilyen is lehet...

Hogy kezdődött a tanítómesteri-tanítványi kapcsolat az önök esetében?

Már ismertem, amikor megkértem, mégis azt kérdezte tőlem, honnan tudom, hogy ő egy hiteles lelki tanítómester, hogy képes engem vezetni, ugyanis sok csaló van, aki lelki vezetőnek kiáltja ki magát. Amikor érveltem, ő látta, hogy ez nemcsak szentimentalizmus részemről, elfogadott. De mielőtt valaki elfogadott tanítvány lesz, előtte hat hónaptól egy évig terjedő próbaidő *van. Mivel Śravanam Swami nem tölt sok időt egy helyen, hanem utazik, elsősorban levélben tartom vele a kapcsolatot.*

Miről szóltak ezek a levelek?

Főleg a lelki életről, hogy hogyan tud valaki fejlődni *a lelki életben. Akadnak problémák, s ezeket hogyan lehet* megoldani. *Személyes helyzetemről, hogy az egyetemre járok, tartottam diáktársaimnak előadásokat a lélekvándorlásról és hasonlókról, s szeretném még jobban csinálni.*

Elmondana egy-két dolgot, ami probléma volt önnek, s amiben tudott segíteni a lelki tanítómestere?

Ezek főleg a lelki élettel kapcsolatosak. Például a japa-*meditációban próbál valaki figyelni, mégis elkalandozik, mindenféle más dolgokra gondol. Erre megmondja, hogy milyen* mentalitást *kell valakinek kialakítania, hogy szépen, megfelelően tudja vibrálni a Hare Krisna* mantrát. *Azután vannak az embernek rossz tulajdonságai, ő segít abban, hogyan lehet ezeket kitisztítani.*

Ekkor valami írást idéz vagy valami személyre szóló javaslatot mond?

A kettő nem különbözik egymástól. Amit ő mond, az összhangban van az írásokkal. Legtöbbször személyes. Például nekem gond volt az, hogy nem tudtam olyan korán felkelni. Erre azt mondta, hogy eleget kell aludnom. Mivel egyetemre járok, legalább hét órát kell aludnom egy nap, hogy időben fel tudjak kelni. Ezek nagyon egyszerű és praktikus tanácsok.

Mit gondol, hogy mennyire kell hogy egy lelki tanítómester egyben jó pszichológus is legyen?

Biztos, hogy kell ismernie a tanítványnak a természetét.

Mennyire van módja megismerni csupán levelekből vagy néhány futó találkozás alapján? Mennyire ismeri önt a lelki vezetője a húgához, a barátaihoz, szüleihez képest?

Biztosan elég jól ismer, mert ez attól is függ, hogy ő mennyire fejlett. Szavainkon keresztül nagyon jól meg lehet ismerni valakit, hogy mi a gondolkodásmódja.

Bhaktin Karola levelez lelki tanítómesterével, s levelezésüket *bhakta* társa fordítja.

A lelki tanítómesterrel a lélek örök kapcsolatban van. *Ő volt mindig a lelki tanítómesterünk. Ezt most nagyon bonyolult lenne elmagyarázni. Az ember, ha próbál lelki tanítómestert választani, segítséget kér, hogy kik vannak, hogyan lehet őket megismerni. Előadásait hallgatja, leckéket tőle. A személyiség alapján is dönthet. Nem szimpátia alapján, hanem, hogy kitől tudja* legjobban elfogadni a tudást. *Ha valaki angolul tud, az előny, de lefordítják a leveleket, ugyanis a legtöbben angol vagy német anyanyelvű tanítómesterek. De a kapcsolat így is ugyanúgy megvan.*

Alig tudom elképzelni, hogy többszörös áttételen keresztül, - levél, idegen nyelv, tolmács - finom árnyalatokat ki lehetne fejezni.

A finom árnyalatokat inkább megérzi *az ember. Ad egy utasítást a lelki tanítómester, s akkor* lehet hozzá imádkozni*, hogy jobban el tudjuk végezni a ránk bízott feladatot. Nem érdekesek a finom árnyalatok, úgyis konkrétan megmondja mindig. Nem ad mindig személyre szóló konkrét feladatot. A lelki tanítómesternek vágya az, hogy* Prabhupāda kívánságait *teljesítsük. Ez Magyarországon könyvosztás és templomépítés. És akkor a lelki tanítómester ehhez ad segítséget, s utasítást. Nem annyira a személyes dolgainkkal foglalkozik, hanem lelki fejlődésünket segíti.*

Ha ő Glasgowban vagy Hannoverben él, honnan tudja, hogy az én lelki fejlődésemet mi segíti leginkább?

Ha a helyi adottságok fontosak, azt javasolja, forduljak az itteni lelki vezetőkhöz. Ha valaki imádkozik a lelki tanítómesterhez, olyan, mintha ott lenne mellette. Pontosan tudja, miért imádkozik hozzá tanítványa, és akkor kérését teljesíteni vagy segíteni fogja.

A lelki tanítómesterhez szóló ima mennyire különbözik a Krisnához szóló imától?

Ahhoz, hogy Krisnát elérjük, nem lehet rögtön Őhozzá fordulni. Horn Gyulához sem lehet azonnal bejutni. Vannak lépcsők. És nem is tudjuk pontosan, hogyan kell Krisnához fordulni. Nem lehet közvetlenül, hanem a lelki tanítómester kegyén keresztül. Amikor én lelki tanítómesteremhez imádkozom, segítségét, a kegyét kérem ahhoz, hogy elérjek egy bizonyos dolgot, hogy jól tudjak megoldani valamit.

És ő jelzi, hogy, vettem legutóbbi imádat?

Nem. Én rendszeresen írok, ő rendszeresen nem válaszol, mert ő nem arról híres, de nem ez a lényeg. Az nagyon érdekes dolog, hogy, amit leírok, kérdéseket, azt rövid időn belül meg fogom érteni, anélkül, hogy válaszolna rá.

Így valahogy szól az ilyen ima, hogy „Ó mesterem, segíts engem ezt és ezt a dolgot megvalósítani!”?

Lehet így is. Ő azt javasolja, hogy legjobb ezeket a szanszkrit verseket imádkozni, mivel a szanszkrit szavak már önmagukban szentek.

Miben irányít a tanítómester, miben kell őt követni vagy kérni? Mennyiben mehet egy Krisna-hívő saját feje után? Mondjuk egy házasság megköthető a tanítómester tudta nélkül?

Attól függ, mennyire bízom rá magam a tanítómesterre. Ha van hitem benne, hogy ő segít, az ő segítségére kell bízzuk magunkat, s nem a mi hiányos intelligenciánkkal *és érzékeinkkel döntsünk, hogy ki való hozzánk. Mert ő jobb tanácsot tud adni ebben a kérdésben is.*

Minek örül jobban egy lelki tanítómester, ha minden apró-cseprő ügyben hozzá fordulok, vagy pedig ha én felnőtt hívőként önállóan döntök, s csak a legeslegfontosabb kérdésekben kérem segítségét, vagy ha csak utólag értesítem?

Örül, ha tanítványa önállóan tudja feladatait koordinálni. Viszont ez nem vonatkozik arra, aki saját gondolata után cselekszik. Ha valaki nem jól önálló személy, *akkor jobb, ha a kis dolgokban is kérdez. Erre van a helyi autoritás. Nem kell mindig Skóciába küldeni leveleket, hogy akkor most mit csináljak, hanem az autoritás, egy tapasztalt* bhakta *segít.*

Mondjuk, ha én bizonytalan vagyok benne, hogy szerzetesként vagy házasként éljek, lelki tanítómesterem, aki, mondjuk, Norvégiában él, s még sosem találkoztunk, hogy tud erre válaszolni, honnan tudja, hogy én milyen vérmérsékletű vagyok?

Azért lelki tanítómester, mert van egy lelki kapcsolat. Mivel ismeri a személyeket s a kötő erőket, amelyek mozgatják az embert, meg is tudja állapítani az ember viselkedéséből, hogy milyen típus. Már első ránézésre tudja, hogy mondjuk szenvedélyesebb vagy meditatívabb, s ha levelezik, akkor teljesen.

Ezek szerint pszichológusra nemigen van szüksége a krisnásoknak?

A lelki tanítómester lelki pszichológus. *A pszichológiának még nem láttuk különösebb szükségét.*

Samādhi dāsa, az egyik prédikálóközpont vezetője - mint a legtöbb magyar *bhakta* - szintén Śravanam Swami lelki tanítványa volt.

Van-e sajátos módszere Śravanam Swaminak?

Neki van, de ezt misztika *lengi körül. Ő nagyon* személyesen *törődik az emberekkel, tudom, s azt hiszem, nagyon* a szívén viseli *mindenkinek a sorsát.*

Hogyan tudja ezt megvalósítani, amikor neki 100-150 tanítványa lehet csupán hazánkban, miközben nincsen túl sok ideje?

Nagyon jól ismeri az embernek az elméjét. Ha valaki negyven évig pszichológus és tízmillió betege volt, akkor ő is tudhat valamit az emberi lélekről, de ha valaki közelről látja, mit csinál egy lelki tanítómester, megérti, hogy ez nem hétköznapi dolog. Azt hiszem, hogy Ő Isteni Kegyelme[145] *nagyon elöl jár ebben. Prabhupādanak volt egy tanítványa, aki el akart menni a Krisna-tudatból, mert híres író akart lenni. Prabhupāda akkor írta az Odaadás nektárja című könyvét, s azt mondta neki: „Ha híres író akarsz lenni, nem kell elmenned, itt van ez a könyv, most írtam, ráírjuk a te nevedet, s akkor máris híres író leszel." Szóval az igazi lelki tanítómester mindenkinek megpróbál* maximálisan mindent megadni.

Mennyiben kezdeményez? Válaszol inkább vagy bele is szól tanítványai életébe?

Csak akkor szól bele, ha már nagy gáz van. Én például nem bírom nézni, ha valaki valamit rosszul csinál. Erre ő azt mondta, hogy Prabhupāda módszere nem a pszichoanalitikus módszer, hanem inkább az a jó, ha a bhakták saját maguk rájönnek, hogy mi a rossz. *Ő csak próbált nekik támpontokat adni, s inkább azt várta, hogy a tanítványok annyira fejlődjenek, hogy valamennyire maguktól rájöjjenek ezekre a dolgokra. Természetesen ha valaki nagy ostobaságot csinál, akkor a* guru *biztosan meg fogja neki mondani, hogy ez nem egy jó dolog.* Mindenkinek ad felelősséget és bizalmat. *Nem szabályoz azonnal.*

Természetesen még sokkal többet szerettem volna megtudni a lelki tanítómester és lelki tanítvány közötti viszonyról, de mindenképpen tiszteletben akartam tartani ezt az intim szférát. Éppen ezért nagyon hálás vagyok Bhaktin Erzsébetnek, aki megmutatott néhány levelet a német tanítómesterével folytatott angol nyelvű levelezéséből:

[145] Lelki tanítómesteréről ír.

Kappelberg, 1996. május 8.

Kedves Bhaktin Erzsébet, Hare Krisna!

Minden dicsőség Śrila Prabhupādának!

Köszönöm áprilisi leveled. Igen, a szerbiai prédikáció valóban fantasztikus volt. Ott az erre éhező emberek valóban értékelik a Krisna-tudatot. Manapság valamennyiünk lelke éhezik, legfeljebb a minket ködbe borító illúziók miatt néha nem érezzük. Ez bizony beárnyékolhatja Krisna-tudatunkat, amit hatásosan eloszlathat Krisna lótuszlábairól való elmélkedés. Kérdezheted, hogy tegyük ezt.

Gyakran halljuk azt a kifejezést, hogy „emlékezésünk célja Krisna lótuszlába", s szeretnénk tudni, mit is jelent ez. Azt jelenti, hogy Krisna lótuszlábaival vagyunk a legszorosabb kapcsolatban. Ha elfogadjuk az úr szolgájának alázatos pozícióját, s azt hogy az Úr mindenkinek a barátja, képesek leszünk megérteni, hogy természetesen a földhöz legközelebbi testrésze áll hozzánk legközelebb. (...) Az Úr lótuszlábaira gondolni annyit tesz, mint a vele való kapcsolatunkra gondolni. Mindig erre kell gondolnunk. Az Ő szolgálatáról való elmélkedés vezet majd ki minket az anyagi világból, miként az északi Sarkcsillag az útját vesztő utazót (...)

A következő időszakban gondolkozz azon, hogyan gondoskodik Krisna rólad azzal, hogy életedben különféle elrendezéseket tesz. Aztán arra gondolhatsz, milyen kapcsolatban vagy Vele, szent nevén keresztül. (...) Mindezek megfelelő módjai Krisnával való kapcsolatunkról való gondolkodásnak. A mi szintünkön ez praktikus és ezért reális is. Biztos vagyok benne, hogy ezek a meditációk boldoggá tesznek majd, és hogy megóv téged a csodálatos Úr.

Ami a japázás *alatti elalvást illeti: a Śrīmad-Bhāgavatamban az olvasható, hogy az elalvás felállással győzhető le. Az is jó, ha friss levegőt szippantunk, csak figyelj arra, hogy ne terelődjön el a figyelmed, míg a* bhakták *társaságán kívül vagy. Régi tapasztalat, hogy nyugodtan ülve lehet legjobban a* japázásra *koncentrálni. Talán a legfontosabb teendőd: próbálj eleget aludni. A probléma megoldása azonban mégsem mechanikus. Ha megízleljük a szent nevet, mivel már jobban megtisztultunk akkor az elálmosodásnak nem lesz esélye velünk szemben.*

Csodálatos hallani, hogy milyen szépen haladnak előre az ügyek a farmon. (...) A legjobbakat kívánva bátorítom szép szolgálatodat.

S. Swami.

- - - -

Hadd adjak neked egy jó tanácsot. Azt látom már hosszú ideje, hogy a hívek jó közérzete attól függ, képesek-e megtalálni a helyüket a Krisna-tudatban vagy sem. (...) Ez a világ nem a mi helyünk. Nekünk az odaadó szolgálat transzcendentális birodalmában, valamint a Krisnáról való hallásban és éneklésben kell megalapoznunk a helyünket.

Ösztönzésedre küldök egy kazettát egy általam most tartott szemináriumról, melynek címe „Hogyan fejleszthető ki, hogyan tartható fenn és hogyan rombolható le a bhakti*”. (...)*

Kívánom a legjobbakat és sok-sok szellemi erőt.

S. Swami.

- -

North Almvik, 1996. augusztus 20.

Kedves Bhaktin Erzsébet, Hare Krisna!

Minden dicsőség Śrila Prabhupāda-nak!

Köszönöm augusztusi leveled. Ami varṇánkat[148] *illeti, Prabhupāda ezt válaszolta egy kérdésre: „Találd meg, mi az, ami számodra könnyű, ami boldoggá tesz”. Természetesen ez az instrukció nem teszi semmissé azokat a nagyon fontos instrukciókat, amiket az önmegtartóztatással kapcsolatosan hallottál. Ez csak annyit jelent, ha megvan a helyünk, akkor könnyű lesz számunkra a lemondás. (...)*

Nagyon szép ötlet részedről folytatni Kṛṣṇa-bhakti devī dāsī *és férje* Yaśoda-dhulāla dāsa *munkájának támogatását. Mindkettőjüket igen nagyra becsülöm. Valóban szolgálatuk lehet a te legmegfelelőbb helyed. (...) Örülök, hogy Śrila B. Swami segít nektek a Krisna-tudatossá válásban. Hamarosan megjelennek az isteni erők, és akkor Magyarország többé már nem lesz az, ami eddig volt. (...)*

Kívánom a legjobbakat és sok-sok lelki erőt.

S. Swami

Amikor a hazai krisnás teológusoknak felvetettem, hogy a *gurujával* együtt élő klasszikus viszony és az ISKCON-ban eléggé elterjedt és magyar gyakorlatra is jellemző, a csak (vagy elsősorban) a mások által lefordított leveleken keresztül megjelenő mester-tanítvány kapcsolat meglehetősen eltér, azt a választ kaptam, hogy a lelki tanítómesterrel való társulásnak kétféle legitim formája van: a *vāpu* (vagyis a személyes) és a *vāṇi* (az utasításokon keresztüli) társulás. A mai gyakorlat általában a második változat. Felfogásuk szerint ez is személyes, mert a tanítványi kérést vagy kérdést megválaszoló tanítómester olyan pszichikus és pneumatikus (koncentrációs, beleélő, intuíciós) képességgel rendelkezik, ami pótolja a személyes jelenlétet. Amikor pedig a nagyon is személyes problémákra adott meglehetősen általánosságban mozgó bölcsességek esetleg nem kielégítő voltát kezdtem firtatni, azt a választ kaptam, hogy a tanítvány képes ezeket saját helyzetére vonatkoztatni, azaz megfelelően lefordítani, konkretizálni és aktualizálni. Egyfelől úgy vélem, ez csak a magasabb fokú önismerettel rendelkező a vallási elit esetében működhet igazán megfelelően, másfelől pedig - igaz, csak egy kisebbség esetében, mert a többségnek megfelel ez a személytelenebb forma[149] - jó néhányan igen is igényelnék a személyesebb kapcsolatot.

[148] Helyünk a világban, a társadalomban.

[149] Úgy tűnik, többek számára a szentként vagy akár félistenként tisztelt - akinek képét többen nyakukban hordják - lelki tanítómesterrel való aszimmetrikus kapcsolat nagyon is megfelelő forma.

5.5. Hiteles mesterek és példaképek

Kétségkívül a *guruk* jelentik a Krisna-hívők számára a legfontosabb referencia-személyt. A „Ki(k) testesíti(k) meg Ön számára leginkább a Krisna-tudatot, kit(kiket) tart e tekintetben példaképének?" kérdésre a következő válaszok születtek:

	avatás előttiek (n=57)	avatottak (n=60)	házasok (n=44)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
Prabhupāda	18	43	34	23	29
Śravanam Swami	28	30	25	29	29
lelki tanítómesterek	30	18	29	18	22
Bhalabhadra dāsa[150]	10	12	20	5	11
minden *bhakta*	13	5	7	9	8
Cāturmāsya dāsa	5	4	-	9	5
Swamik	3	4	5	4	4
megnevezett *bhakták*	12	8	9	11	10
megnevezett *bhaktinok*	13%	3%	6%	9%	8%
válaszok száma/fő	1.3	1.3	1.4	1.1	1.3

A többség *egyetlen hiteles személyt* nevez meg, általában férfiakat, a nők csaknem mindig tanítómesterüket, a férfiak harmada Prabhupāda-ot is. Az avatottak - egyharmaduk Prabhupāda mellett - többnyire tanítómesterüket említik. Érthetően a nők számára gyakoribb példaképek a *bhaktinok*. Érdekes, de nem meglepő, hogy a „Miért?" kérdésre Prabhupāda és Śravanam Swami esetében csaknem ugyanazokat a válaszokat olvashattuk: bölcsesség, egyéni vágyak feladása, áldozatkészség, hitelesség, igazi *guru*, igazi emberi cél, isteni energia, Jézushoz hasonlít, jól követik lelki tanítómesterüket, kitartás, a Krisna tudat tökéletes képviselője, lelki tudás, lemondás, nem közönséges halandó, őszinte odaadás, önzetlen Istenszeretet, példa, Szent Ferenchez hasonlít, tiszta bhakta, tiszta lélek. A többi lelki tanítómester mellett ezekkel érvelnek: például szolgálnak, példásan követnek és szolgálnak, lelki tudás, mindent megvalósítottak, tökéletes Krisna-hívők, odaadó szolgálat, ők hozták el Magyarországra a Krisna-tudatot, segítenek a Védák utasításait követni, szilárdak, a védikus tudás birtokosai, tökéletes személyek.

A „Śravanam Swamin kívül ki(k) az(ok), akit a magyar Krisna-hívők közül legjobban tisztel?" kérdésre a legtöbben (15 %) a lélekvándorlásról könyvet író és a védikus képzés ügyében sokat fáradozó Kapila dāsa-t említik, őt Gargamuni dāsa (10 %), Hṛṣikeśa dāsa (9 %) a farm vezetője, Vyāsadeva dāsa (8 %) az egyik prédikálóközpont vezetője, Cāturmāsya dāsa (7 %) az egyik templom vezetője, Govinda dāsa (6 %) követi. Valamennyien férfiak. Az 1-2 %-os arányban említtettek között tucatnyi nő is szerepel.[151] Indokolásul leggyakrabban a következőket írják: odaadó szolgálat (10 %), a lelki előrehaladás segítése, példamutatás (6-6 %), tudás (5 %), a Krisna-tudat tökéletes képviselője, tanítómesterük kedvében járás, őszinteség, jó lelki vezető (4-4 %).

[150] Skót lelki tanítómester, sok magyar krisnás lelki vezetője.

[151] Átlagosan 1,5 személyt említettek.

A lelki vezetés és a *guru* a Krisna-vallás egyik legfontosabb mozzanata, amelynek talán leglényegesebb eleme a tanítvány és a tanítómester[152] közötti kölcsönös szereteten alapuló kapcsolat, mely lelki, transzcendentális természetű[153]. A tömegkommunikációban újra és újra felbukkanó felületes, bombasztos, előítéletes és ellenséges *guru*-kép ezekből az interjúkból egyáltalán nem igazolható. A magyar krisnások a mozgalom történetében kétségkívül előforduló - és a magyar Krisna-mozgalomban is komoly károkat okozó méltatlan - *gurukkal* nem találkoztak. Mivel *a guru áhítatos tisztelete, odaadó szolgálata és a neki való engedelmesség* alapkövetelmény, árnyalt vagy éppen kritikus jellemzésüket nemigen várhattuk. Nem kizárható, hogy ez az attitűd a hívők bizonyos körében személyiségük fejlődésének akadálya lesz. A legtöbb magyar krisnás lelki tanítómesterének, Śravanam Swaminak lelki vezetési stílusa igen nagy becsben tartja *az emberi méltóságot,* s komoly mértékben *segítheti a személyiség fejlődését*, ám kettőn áll a vásár, sok függ a lelki tanítvány hozzáállástól is. Śravanam Swami jelenlegi hegemón helyzetétől eltekintve megállapítható, hogy többféle tanítómesteri stílus, többféle tanítványi elvárás és ebből következően többféle guru-tanítvány kapcsolat működik. Vannak, akiket egyáltalán *nem zavar a kapcsolat személytelensége,* sőt - megkockáztatom - lehetséges, hogy éppen személyessége zavarná. Mások *nagyon ragaszkodnak a személyességhez*, s mindent elkövetnek, hogy tanítómesterükkel találkozzanak. Számolni kell - főleg a lányok és asszonyok esetében - az áhítatos rajongással, az istenítéssel és akár a plátói szerelemmel is. Sok esetben megfigyelhető, hogy a *dikṣā-guruval* való személytelenebb kapcsolatot a *śikṣā-guruval* való személyes (meleg baráti, testvéri vagy atyai) kapcsolat pótolja. A jövő e tekintetben is több esélyes, több szempontból is. Először is Śravanam Swami mellé beléphetnek majd más magyar tanítómesterek. Másodszor egyre jobban *intézményesülhet a lelki nevelés,* vizsgákkal, tesztekkel. A keleti guruk mellé beléphetnek az európai-amerikai tanárok, vizsgáztatók, trénerek. Az a tény mindenképpen elgondolkodtató, hogy a klasszikus *guru* és a tanítómesterével együtt élő tanítvány közötti kapcsolat helyébe lépő levelezés, tolmács általi közvetítés, a hivatali felettes és a lelki vezető személyének azonossága milyen hatást gyakorol majd a Krisna-tudat minőségére.

[152] A tanítómesternek ismernie és példamutatóan követnie kell a szentírásokat, lelkileg fejlettnek, s mindenekelőtt önzetlennek kell lenni. „Akárcsak Jézus, kapocs ember és Isten között”, magyarázzák a krisnások a keresztények számára.

[153] Ebben pedig az is belefoglaltatik, magyarázzák a krisnások, hogy a tanítvány a fizikailag távol lévő (vāni) mester jelenlétét is érzi. Ugyanakkor hiába vannak testközelben (vāpu), ha a tanítvány nem a lelki úton jár.

6. AGYMOSÁS VAGY VALAMI EGÉSZEN MÁS?

Sajnos nem eléggé ismerem azoknak az érzéseit, tapasztalatait, véleményét akiknek idei-óráig (olykor több évig is) tartó próbálkozás után végül mégsem nyerte meg tetszését a Krisna-tudat, és azokét még kevéssé, akik már az első találkozás után hátat fordítottak a Krisna-tudatnak, vagy azért, mert magukat érezték gyengének, vagy azért mert félelmetes, taszító, nevetséges, idegen vagy csak furcsa volt számukra. Olvashattuk, többek elsőre egy kukkot sem értettek abból, amit olvastak, hallottak vagy láttak, olyanok, akiknek magyarázatát a később megtértek lenyűgözően logikusnak, viselkedésüket sugárzónak és hitelesnek találták. Nem tudjuk azonban hányan voltak, akik abbahagyták a próbálkozást, hogy megértsék, hogy közelebb engedjék magukat ahhoz, ami ugyan vonzotta is őket, de szinte egészében érthetetlen volt számukra. És természetesen azt sem tudhatjuk, hogy mi lesz azokkal a nem régen még poklot járó fiatalokkal, akik egy-két éve tértek meg. Lehet, hogy mégsem megtérés, csak *betérés* volt a krisnásokhoz, a menedékbe. Ami eléggé egyértelműnek tűnik: ezekben a megtérés-történetekben *nyomát sem lehet találni sem az agymosásnak, sem a hatalmi helyzetben mások szorult helyzetével visszaélő manipulációnak,* még csak a „szelíd erőszaknak sem", de még a szakirodalomban használt „szeretettel bombázás" sem a legmegfelelőbb arra a viselkedésre, amelyről például bhakta Hanna is beszámolt.

Hogy mi történt a „harmadik nap már *japáztam*", „a harmadik alkalommal már végleg ottmaradtam" pálfordulásai előtt azt talán sosem tudhatjuk meg, hiszen ezek részben transzcendens, részben a tudattalanban zajló történések. Az mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy komoly szerepe volt ezekben a - nevezzük így - megtérésekben a krisnások *elérhetőségének, a megtérők szabadságát meghagyó gondoskodásuknak, logikusnak tűnő magyarázataiknak, s mindenekelőtt hitelességüknek.* Elérhetőségüket nemcsak ügyes missziós és propaganda tevékenységüknek köszönhető, hanem annak is, hogy részei lettek az ifjúsági szubkultúrának, a „hétköznap diszkóba, vasárnap a krisnásokhoz", hogy jól tudtak válaszolni a vegetáriánusok, a jógások, a buddhizmus iránt érdeklődők, az ufósok, a Galaktika-körösök és természetesen az istenkeresők először még nem nekik föltett kérdéseire.

A vállig érő hajukat és bozontos szakállukat leborotváló, miniszoknyájukat szárira cserélő, obszcén szavaktól hemzsegő „tájszólásukat" szent nyelvezetre, a diszkót *kīrtanára* (a zenével és énekkel kísért liturgikus táncra) felváltó, nemcsak a drognak, az alkoholnak, nemi életnek, a húsételnek, a kávénak, de még a csokoládénak és a fagylaltnak is hátat fordító, hajnali négykor kelő, feletteseiknek engedelmeskedő, az utcán alázatosan kolduló, és ránk, a démoni anyagi világ polgáraira, az érzékkielégítés rabjaira mégis kedvesen mosolygó krisnásokról miért ne lehetne azt gondolni, hogy valamiféle *agymosás* áldozatai? Az antropológiának és a pszichológiának nincs ilyen szakkifejezése, és azokról, akikről úgy vélték sokan, hogy agymosás áldozatai (például a koreai hadifogságban átnevelésen átesett amerikai hadifoglyokról), a pszichológusok rendre kiderítették, valami más történt velük, az emberi személyiség - még ha cipollák rendre próbálkoznak is vele - nem olyan könnyen alakítható át. Mégis akadnak olyan tisztességes pszichológusok és szociálpszichológusok, akik használják ezt a kifejezést az olyan mozgalmak esetében is, mint a Krisna-mozgalom. R. Lifton a gondolkodás átalakításának (LIFTON-85), E. Schein a kényszerítő meggyőzés modelljeként használja (SCHEIN - 61), de modelljeiben a meggyőzött nem veszíti el szabad akaratát, nem alkalmaznak az embert passzív rabszolgává tévő pszichotechnikát. Az ilyen értelemben vett agymosás, állítják, sokféle legitim kontextusban is előfordul: a hadseregben, a kollégiumokban, a szociális rehabilitációban, hagyományos szerzetesrendekben, szóval sokféle egyértelműen értékesnek tartott társadalmi szervezetben. Úgy vélem, mindezekre sokkal jobban illene a *tudatformálás*, mint az „agymosás" még akkor, ha a tudatformálás történhet szigorúbb és

enyhébb, erőszakosabb és kevéssé erőszakos formában. J. Lofland és L. N. Skonovd megkülönbözteti a gondolkodás átformálását az igazi kényszerítő meggyőzéstől, az agymosástól, és az ideologikus totalizmussal jellemezhető mozgalmak, közéjük sorolja elsősorban a moonista Egyesítő Egyházat, de a Krisna-mozgalmat is, ahol enyhébb változatát vélik fölfedezni. Ők a csoportos vagy tömeges extázisban látják a gondolat-átformálás leghatásosabb módszerét. (LOFLAND-SKONOVD - 81) J. A. Beckford is azok közé tartozik, akik szerint „instrumentálisan racionális" céllal jól használható az agymosás metafora (ő az Egyesítő Egyház vizsgálatában alkalmazza), de tiltakozik az ellen, hogy ezt a fogalmat kultuszok, új vallási mozgalmak negatív minősítésére használják. (BECKFORD - 83)

Az agymosás ellen tiltakozó krisnások nemhogy nem tagadják gondolkodásuk átformálódását, hanem büszkék is rá. Kérdés, hogy értékrendjük sok esetben igen lényeges átalakulásán kívül[154] milyen pszichikus változást, személyiségük milyen irányú átalakulását eredményezi az a tudatformálás, amelynek mi, a velük több száz órán keresztül beszélgető (az átlagosnál jobb emberismerettel rendelkező, kicsit a pszichológiához is értő) kutatók semmiféle feltűnő negatív jelét nem tapasztaltuk. Sajnos Magyarországon még nem végeztek krisnások körében olyan pszichológiai vizsgálatokat, mint már világszerte. A kultuszellenes mozgalmak vádjai rendre bizonyos kutatásokra hivatkozó pszichológusok tanulmányaira és kutatásaira is támaszkodnak. Ezekről a kultuszok pszichopatológiájával is foglalkozó és a krisnásokat is igen jól ismerő J. A. Salibanak igen lesújtó a véleménye. Úgy véli, egyfelől sugárzik belőlük az eleve előítéletes beállítódás, másfelől módszertanilag annyira gyengék, hogy bizonyító erejükről alig lehet beszélni. (SALIBA-95). A szakszerű vizsgálatok nem igazolják az agymosás vádat. Az amerikai jezsuita tudós figyelemre méltónak tartja egyes pszichológusoknak azt a megállapítását, hogy s Krisna-mozgalom tagjai érzéki örömöt keresnek, de félve attól, hogy az önmagáért való érzéki élvezet áldozataivá válnak, krisnásként az érzéki élvezet szublimáltabb formáit választják, és a Krisna-mozgalom ki is elégíti igényeiket azzal, hogy a rituálé középpontjába az étkezés kerül, valamint azzal, hogy Krisna a Róla szóló történetekben - amit a hívek szó szerint fogadnak el és élnek át - nem elvontan, hanem nagyon is érzékletesen jelenik meg. Mindezt mi is megfigyelhettük, úgy vélem azonban, hogy ez csak egyik és talán nem is a legfontosabb része a magyarázatnak. Az átlagosnál szakszerűbb vizsgálatot végző P. Magaro a krisnásokat egy evangelikál[155] csoport (InterVarsity Christian Fellowship) tagjaival hasonlította össze, s azt tapasztalta, hogy mindkét társaságban az átlagosnál több a depresszív személyiség. Ezt ő rigid kommunális életstílussal magyarázta, amelynek hatására a tagság kritikátlanul aláveti magát a dogmáknak. (MAGARO-MILLER-SESTO - 84)

Semmiképpen sem zárható ki, de nem is bizonyítható, legfeljebb valószínűsíthető a poklok mélyéről felkapaszkodó, s olykor egyik napról a másikra életüket megváltoztató megtérő fiatalok pálfordulása, megtérése. Jó néhány interjúban - emlékezzünk csak vissza bhakta István vagy bhakta Ottó megnyilvánulásaira - csupán a nyelvhasználat bizonytalansága utal arra, hogy még talán nem léptek át a káoszból a kozmoszba. Többek esetében, úgy tűnik, a megtérés *nem paradigma-váltás,* hanem ugyannak a paradigmának *módosítva folytatása*. Lehetséges persze, hogy valódi megtérés nem zárja ki a régi kedvenc, nagyon is világias popzenei stílus, a harci művészet vagy egyéb kedvtelések és szokások továbbélését, még inkább ezek új tartalmakkal való megtöltődését. Nem lehet azonban azt sem kizárni, hogy egyes

[154] Erről még bőven lesz szó a IV.2. fejezetben.

[155] Egyes protestáns egyházakban található olyan csoportok, akik tudatosan a Biblia iránti engedelmességben élnek. Sokakat közülük a pietizmus formált. Szokás - némi okkal - a fundamentalisták közé sorolni őket, de ők maguk olykor éles különbséget éreznek a fundamentalisták és önmaguk között. Jellemző még rájuk, hogy meglehetősen türelmetlenek az új vallási mozgalmakkal szemben.

esetekben csak *helyettesítés* történt: a hard rock zene helyében hasonló stílusú krisnás zene, a vegetáriánus étkezés helyébe *prasāda*, az eksztatikus diszk helyébe extatikus *kīrtana*, a popsztárok helyéve vallási virtuózok, sport- és egyéb bravúrok helyébe vallási bravúrok, a világi sikerélmények helyébe Prabhupāda-marathon sikere, a világi szubkultúra helyett vallási, az apa helyébe *guru* és így tovább.

Sok esetben nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy *csak jól megtanult szerepeket testesítenek meg* a Krisna-hívők, vagy egy, a régit nem feltétlenül negligáló, sőt éppen kiteljesítő *új identitást*. Ezért is, más okokból is még kérdés számomra, hogy *menedékre, zsákutcára, önmagukra* vagy az *önépítésben segítő útitársakra, végcélra* vagy az arrafelé vezető *útra* találtak-e azok, akik úgy érzik, hogy Úr Krisnában ráleltek életük céljára.

IV. KRISNÁSNAK LENNI

1. MIT JELENT KRISNÁSNAK LENNI?

Az újdonsült hívek a Krisna-tudatban elsőre legvonzóbbnak a tudást, a *bhakták* személyét, az érzékekre hatást, a lelki tisztaságot, a hitelességet, az életmódot, a rendet, a gyakorlatiasságot és a harmóniát találták. A kutatás időpontjában (vagyis belépésük után 1-7 évvel) pedig a következőket[156]:

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
minden	3	7	5	2	4
tudás	40	45	42	42	42
lelkiség	30	16	26	24	25
életmód	15	11	19	10	12
érzékekre hatás	21	9	5	22	15
személy	14	15	3	18	13
tisztaság	8	11	5	12	10
kapcsolat	8	7	16	4	7
lelki tanítómester	6	9	3	7	6
hitelesség	4	5	5	7	4
szolgálat (munka)	4	5	6	5	4
gyakorlatiasság	4	2	6	1	2
megnyugvás	4	2	7	-	2
egyéb	4%	4%	4%	4%	4%
válaszok száma/fő	*1.6*	*1.4*	*1.5*	*1.6*	*1.5*

Annak ellenére, hogy természetesen felbukkan a lelki tanítómester, idővel valamivel *csökken a személyek, és erősödik a lelkiség hatása*. Ennek ellenére nincsen alapvető változás, ami azt is jelentheti, hogy *az első benyomás igen erős,* és a megtérőket vonzó motívumok a hazai Krisna-egyház stabil jellemzői.[157]

Bhakta Zalánnak ma is a *bhakták társasága* a legvonzóbb, hasonlóképpen bhakta Zsombornak, aki még azt is hozzáteszi, hogy azért is jó „társulni velük, mert nem káromkodnak". Yaśodā-nandana devī dāsīnak még mindig a *logikus válaszok* és a *bhakták hitelessége*, Bhakta Tamásnak a *„filozófiai tisztaság*, ami elénk tárul a könyvekből és az igazán fejlett *bhaktákból*, a lelki tanítómesterekből. A filozófia olyan szépen el van magyarázva, hogy azt hiszem, egyik vallásnak sincsen ilyen részletesen, annyira világos képet ad az életről". Bhakta Hanna számára mára az vált legvonzóbbá, hogy *változtathat karmáján*[158], s elérheti az öröklétet. Vyāsadeva, prédikálóközpont vezető is lelki fejlődésének lehetőségét, az érett lelki látás-

[156] Válaszok a „Mit talál ma legvonzóbbnak benne?" kérdésre.

[157] Ezt a táblázatot krisnás lektoraim így kommentálták: „Tapasztalataink szerint a Krisna-tudat melletti döntés egyik alapvető mozgatórugója az, hogy a különféle motivációval keresgélő emberek a Krisna-tudat által nyújtott lelkiségben egy 'magasabb rendű ízt' fedeznek föl, mely képessé teszi őket arra, hogy könnyedén lemondjanak például az anyagi élvezetekről."

[158] A cselekedetek következményei.

módot, a *lelki bölcsességet* tartja a Krisna-tudat legnagyobb ajándékának. Gandharva devī dāsī is személye, szelleme, lelke gazdagodását hangoztatja.

Most már a hangulatán kívül azért van valami, amit mi megvalósításnak nevezünk. Szóval van értelem *is mögötte. Valójában én egy olyan személy vagyok, aki próbál minden mögött valamiféle értelmet keresni, nemcsak ész nélkül csinálni a dolgokat, hanem úgy, hogy látok mögötte valami értelmet, valami célt. S itt megtaláltam azt, amivel tudok azonosulni, s szerintem ez egy jó cél, hosszú távon az egész életemre kivetítve, s azért vagyok itt, mert ezt szeretném beteljesíteni.*

Az egyik prédikálóközpont vezetője, az Országos Tanács tagja, Govinda dāsa azok közé tartozik, akik a kérdőívben „minden"-nel válaszoltak:

Most minden vonzó. Egyszer ezt kérdezte tőlem Balabhadra Prabhu, az egyik lelki tanítómester, aki Skóciában lakik, s rávágtam, hogy a kīrtana*, azt szeretem a legjobban, amikor a* bhakták együtt vannak, táncolnak és énekelnek*: az egész mozgalomnak ez a lényege, mert ebben benne van a* bhaktákkal *való* társulás*, Krisna dicsőítése, a* legeksztatikusabb *dolog. De ugyanígy szeretem a* filozófiát *tanulmányozni, szeretek* prédikálni*, vagy könyveket írni a védikus szabadegyetemre, találkozni emberekkel s valamit mondani nekik a Krisna-tudatról. És nagyon szeretek* főzni vagy mūrtit[159] imádni.

A „Mit jelent önnek Krisna-tudat?" kérdés is szerepelt a kérdőívben. A kérdőívet kitöltők tíz lehetőség közül választhattak (akár mindegyiket), s a következő sorrend alakult ki:

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
életmód	72	66	73	68	70
tudás	66	63	58	67	61
hit	60	59	55	62	60
biztonság	43	36	32	44	38
közösség	41	32	21	39	36
megvilágosodottság	30	39	32	34	34
érzések	38	18	32	18	29
bizonyosság	38	25	32	35	32
hivatás	14	25	14	20	17
szertartás	16%	14%	21%	14%	15%
válaszok száma/fő	4.2	3.8	3.7	4.0	4.0

Ami lényegesen árnyalja az eddig kialakult képet, *az életmód és a biztonság* ekkora arányú szereplése. Feltehetően a bizonyosság részben *biztos hitet, részben biztonságot* jelent. Az avatás előttiek esetében erősebb az érzések szerepe és a személyes kötődés, az avatottaknál meg - értelemszerűen - a megvilágosodottság és a hivatás.

Azt, hogy a házasok körében az érzések magasabb arányt képviselnek az átlagosnál, a nők 60 %-os aránya magyarázza. Ez viszont arra késztet, hogy megvizsgáljuk a férfiak és a nők választásait is:

[159] Az istenséget ábrázoló és felidéző szobrok.

	férfiak (n=60)	nők (n=57)	mind (n=126)
életmód	77	63	70
tudás	80	43	61
hit	52	69	60
biztonság	40	42	38
közösség	47	28	36
megvilágosodottság	37	30	34
érzések	28	31	29
bizonyosság	37	25	32
hivatás	18	15	17
szertartás	15%	15%	15%
válaszok száma/fő	4.3	3.6	4.0

Az igazán jelentős különbség magukban a választott értékek számában és a *tudás* értékelésében mutatkozott. A nők körében az életmód és a hit jócskán a tudás elé került. Gyaníthatjuk, hogy a férfiak esetében a megvilágosodottság többeknél szintén biztos tudást jelenthet, annál is inkább, mert a bizonyosság is jóval nagyobb arányban szerepel a férfiak körében. Úgy tűnik, a férfiak körében a Krisna-tudat valamivel racionálisabb, operatívebb, gyakorlatiasabb világ, a nők számára pedig spirituálisabb és bensőségesebb.

Természetesen megkértük a kérdőívet kitöltőket, hogy egészítsék ki listánkat. Egyetlen tétel szerepelt komolyabb arányban (26 %): *az élet célja és értelme,* a nők és az avatottak körében nagyobb arányban. Többeknél előfordult még a boldogság (7 %), az igazság (6 %), szeretet (4 %).

Ellenőrzésképpen arra is megkértük őket, hogy válasszák ki a tíz közül azt, amit leginkább jelent számukra a Krisna-tudat. Nem változott a kép: *az életmód, a hit és a tudás* szerepelt (10-12 százalékkal az élen), ezt követte a megvilágosodás, az érzések és a közösség (3-4 %-kal), de itt is eléggé nagy arányban (10 %-kal) szerepelt az élet célja és értelme.

Tekintve, hogy a kérdezettek harmadának megtérése előtt valamiféle kötődése volt a keresztény valláshoz, megkérdeztük azt is, hogy „Milyen többlettel rendelkezik a Krisna-tudat a keresztény valláshoz képest?”, abban bízva, hogy a megtérésük előtt nem vallásosok is képesek valamiképpen az összehasonlításra, ám ha nem, merő hiedelmeik sem érdektelenek.

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
érthetőbb	32	36	36	32	33
tudományosabb	34	25	21	35	29
hitelesebb	29	27	42	19	28
mélyebb lelkiség	15	11	8	16	13
személyesebb	10	9	11	9	9
gyakorlatibb	7	11	8	9	8
jobban eligazít	8	9	8	9	8
tisztább	7	5	7	6	5
van lelki tanítómester	3	5	3	2	3

szeretetteljesebb	2	5	8	-	3
jobb életmód	4	-	3	3	3
odaadóbb szolgálat	3	2	3	2	2
színesebb	3	2	-	3	2
egyéb	10%	10%	9%	10%	10%
válaszok száma/fő	1.7	1.5	1.7	1.4	1.6

A debreceni krisnások körében a hitelesség, tudományosság, őszinteség, gyakorlati segítség volt a sorrend. (FAZEKAS - 97) Nagyon izgalmas kérdés, hogy miért tartják ezt a távoli, az európai fogalmakra alig lefordíthat gondolkodást *érthetőbbnek és tudományosabbnak* mind a Krisna-tudatban kezdők, mind a haladók, amikor az európai filozófiában és teológiában otthonosan mozgó, amikor a keleti vallásokban sem teljesen járatlan értelmiségieknek is komoly gondot okoz a hinduizmus lefordítása. Az olvasónak természetesen ismét eszébe juthat az a gyakori vád, hogy a Hare Krisna mozgalom Krisna-hite nem autentikus, hanem valamiféle felhígított leegyszerűsített változat. A II. fejezetben olvasottak alapján el kell vetnünk ezt a hipotézist, és el kell fogadnunk, hogy nem mai szekta, hanem egy ősi vallás olyan változatának mai megújulási mozgalma, mely az egyszerű hívők számára is *követhető*. Bonyolítja a helyzetet az, hogy az „érthetőbb" nemcsak a frissen megtértek, hanem a már 5-7 éve Krisna-hívők körében is az első helyen szerepel, továbbá az is, hogy éppen a kezdő hívők vélik nagyobb arányban tudományosabbnak, mint a haladók. Többféle magyarázattal számolhatunk. Nyilván azzal is, hogy sokan közülük nemcsak a keresztény vallást nem ismerik eléggé, hanem a Gauḍīya vaiṣṇava vallást sem. Számolni kell persze Prabhupāda zsenialitásával is, aki képes volt az európai fül számára hallhatóvá tenni a Bhagavad-gītā világát. Számolni kell azzal, hogy a fogódzót és választ kereső számára *az érthető részletek megelőlegezik az egészet*. Olvashattuk, hogy többeket a nem metaforikusan, hanem az egy az egyben értelmezett történetek, a mesék fogtak meg. Azt sem szabad elfejteni, hogy a *megértés közege,* kontextusa a megtérőt szertetettel körülvevő közösség. Számolni lehet azzal is, hogy az „érthetőbb" inkább a gyakorlatra, mint az elméletre vonatkozik, vagyis *azért érthetőbb vallás, mert gyakorlatiasabb*. Ami pedig a „tudományosabb" minősítést illeti, ebben szerepet játszhat, a „védikus tudomány" szóhasználat. Természetesen azzal is kalkulálni lehet, hogy azok számára, akik a káoszból menekültek, kapaszkodtak ki, egy eléggé bonyolult kozmosz is, mert rend, érthetőnek tűnik.

Bhakta Árpád számára a Krisna-tudat *biztonságot*, és ebből adódóan *félelem nélküliséget* jelent. *„Szeretetet* ad, s egy olyan lehetőséget, amikor én tudom a szeretetemet adni, olyan személyeket, akik felé tudom irányítani a szeretetemet, ami a léleknek az eredeti természetében benne van. S megadja a választ az *Abszolút Igazság* kérdésére". Bhakta Etel a „Mit jelent számodra a Krisna-tudat?" kérdésre igen differenciáltan válaszolt:

Ez attól függ, hogy éppen milyen Krisna-tudatban vagyok. Van, amikor úgy érzem, hogy menedék vagy védelem, egy másik időszakban pedig azt érzem, hogy itt vannak a barátaim, egy harmadikban azt, hogy igen, van Krisna, van Isten, s Őt kell szolgálnom. De elsősorban ezt a három dolgot jelenti: Isten, a bhakták társulása, menedék, *hiszen nagyon zűrös életből csöppentem ide. Kábítószereztem, s ez teljesen tönkrevágja az embert lelkileg, testileg, fizikailag, szellemileg, de aztán ez segített abban, hogy abba tudjam hagyni. Lehetőséget adott felismerni, hogy rossz ez az anyagi világ. Szóval itt a Krisna-tudaton belül ez úgy működik, hogy ha te kapsz egy szolgálatot, akkor* megkapod hozzá a képesítést *is, tehát nem kapsz olyan szolgálatot, amit nem tudsz megcsinálni. S ha te abba beleteszed a 100 %-ot, de mégsem jön ki az az eredmény, akkor nem az eredményt nézik, hanem az erőfeszítésed, ugyanis a felsőbb autoritások tudják ezeket a finom fizikai dolgokat. Ha a Krisna-hitet nem*

vallásnak fogod föl, akkor ez egy teljesen idegen kultúra. *Az alvással, étkezéssel, tisztálkodással, takarítással kapcsolatban rengeteg szabály, előírás van, s ezzel kapcsolatban nagyon sok kétértelmű dolog van, s ekkor nagyon jó,* ha valaki irányító eligazít.

Ennek - és természetesen más hasonló megnyilatkozásoknak - alapján úgy tűnik a hiteles személyek, az „autoritások” legitimáló szerepével is komolyan számolnunk kell a Krisna-hívők körében.

2. ÉRTÉKRENDJÜK

F. J. Daner a következő értékeket sorolja föl mint az isteni tanítómesterek által előírtaktól: kedvesség mindenkihez, tartózkodás a veszekedéstől, ragaszkodás az abszolút igazsághoz, mindenkivel egyenlőség, hiba nélküliség, irgalmasság, szelídség, tisztaság, egyszerűség, jóakaratúság, békésség, teljes ragaszkodás Krisnához, az anyagitól elfordulás, önkontroll, alázatosság, mértékletesség az evésben, barátságosság, csendesség, szakszerűség, könyörületesség, józanság, tisztelettudás, szilárdság, költőiség, komolyság. (DANER - 76)

A „Mely értékeket, célokat, tulajdonságokat tartja a legfontosabbaknak?" kérdésre az alábbi válaszokat kaptuk:

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
Isten-szeretet	18	23	24	18	20
alázatosság	16	13	13	14	15
őszinteség	16	13	13	16	15
szeretet	12	9	8	11	10
türelem	12	7	8	13	10
tisztaság	6	9	11	5	7
szolgálat	11	2	8	7	7
lelki fejlődés	6	6	6	6	6
kitartás	6	2	-	5	5
céltudatosság	4	4	3	4	4
kiegyensúlyozottság	7	-	-	6	4
lelki tanítómester elégedettsége	1	7	3	4	4
igazságosság	4	5	5	4	4
jóság	3	4	4	2	3
megbízhatóság	3	4	5	2	3
egyéb	36%	33%	27%	38%	35%
válaszok száma/fő	1.6	1.4	1.4	1.5	1.5

A szeretet és az önmagukat alávetés, ahogy a krisnások mondanák, *az odaadottság* értékei dominálnak, a különbségek viszonylag jelentéktelenek. Az alázatosság, a szeretet és a türelem a férfiak, az őszinteség, a tisztaság és a szolgálat a nők körében fordul elő valamivel magasabb arányban.

A krisnás szerzetesek körében az Isten-szeretet (17 %), az őszinteség (13 %), az alázatosság (10%), a szeretet, a tisztaság és a lelki tanítómester elégedettsége (7-7 %) szerepel leggyakrabban, a keresztény klerikusok körében a szeretet, barátság (14-14 %), Isten-szeretet, empátia, szabadság (11-11 %), irgalom, hűség, szolgálat, türelem (8-8 %) a leggyakrabban említett értékek sorrendje, ami értékrendjük eléggé lényeges eltérésére utal.

Az értékrend alaposabb vizsgálatára a Rokeach-féle, 18 eszköz- és 18 célértéket felsoroló tesztet használtam oly módon, hogy megkértem válasszák ki az 5-5 számukra legfontosabbat és az 5-5 legkevésbé fontosat. A következő sorrend alakult ki:

	legfontosabb	*legkevésbé fontos*
felelősségteljesség (megbízhatóság, felelősségtudás)	53	3
béke (háborútól és konfliktusoktól mentes világ)	53	5
belső harmónia (belső feszültségektől mentes élet)	51	3
boldogság (megelégedettség)	51	8
előítéletektől mentesség (elfogulatlanság, nyílt gondolkodású)	50	11
engedelmesség (kötelességtudás, tisztelettudás)	49	6
értelmesség (gondolkodó, intelligencia)	47	4
fegyelmezettség (önuralommal rendelkezés)	46	8
barátság (szoros emberi kapcsolat)	44	3
szavahihető (becsületes, őszinte)	43	3
megbocsátás (nem bosszút állni)	41	8
bölcsesség (életbölcsesség)	40	1
üdvözülés (megváltás, örök élet)	40	10
tisztaság (rendesség, ápoltság)	32	10
segítőkészség (mások jólétéért munkálkodás)	27	10
családi biztonság (szeretteinkről való gondoskodás)	21	10
alkotó szellemiség (újító, eredeti gondolkodású)	17	32
az elvégzett munka öröme (teljesítmény, hasznosság)	16	21
szabadság (függetlenség, a választás lehetősége)	15	12
érdekes, változatos élet (élményekben gazdag, aktív élet)	14	21
jókedély (vidámság, könnyűszívűség)	14	32
udvariasság (jó modor, jólneveltség)	13	21
törekvő (szorgalmas, ambiciózus)	13	31
bátorság (gerincesség, kiállás nézeteinkért)	11	31
szeretettel teljesség (ragaszkodás, gyöngédség)	11	33
egyenlőség (testvériség, mindenki számára azonos lehetőségek)	10	19
logikusság (racionalitás, ésszerűség)	9	29
szépség (a természet és a műalkotások szépsége)	8	26
hatékonyság (hozzáértés, szakszerűség)	7	30
önérzet (öntudat, önbecsülés)	4	21
önállóság (függetlenség, erős egyéniség)	3	49
anyagi jólét (jómód, bőség)	3	59
a haza biztonsága (külső támadásokkal szemben védettség)	2	33
szerelem (meghitt testi és lelki kapcsolat)	2	42
társadalmi megbecsülés (elismerés, tisztelet)	1	66
kellemes élet (élvezetek, örömök, sok szabadidő)	1%	62%

A *szellemi és lelki értékek* sokkal előbbre kerülnek, mint az anyagi, érzéki, érzelmi, társadalmi értékekkel. A *személyiség alávetettsége* (vagy ahogy talán ennél pontosabban fogalmazzák meg maguk a krisnások) az odaadottság felette áll a személyiség és szabadság értékeinek. Ha nem került volna a leginkább elfogadott értékek közé a bölcsesség, az előítéletektől mentesség, a barátság és a boldogság, és ha nem lenne az érdekes és változatos életnek és az elvégzett munka örömének ennyire kiegyensúlyozott a mérlege, joggal felmerülhetett volna a gyanú, hogy a *fegyelmezettséget, engedelmességet és megbízhatóságot* ennyire magasra értékelő krisnások mégiscsak valamiféle agymosás áldozatai. Így azonban az előbb felsorolt értékek környezetében e vezető értékek jelentése kissé megváltozik, méghozzá az odaadottság felhangjaival gazdagodnak. Az azért mégis elgondolkodtató, hogy a testi tisztaságot többre becsülik, mint a természeti és művészi szépséget, valamint az is, hogy nem csak a meghitt testi és lelki kapcsolatot jelentő szerelem, hanem *a ragaszkodást és gyöngédséget jelentő szeretet is elutasításra kerül*. A körükben legvitatottabb értékek közé az érdekes és változatos élet, az alkotó szellemiség, bátorság, az udvariasság, a szabadság, a jó kedély, egyenlőség, az elvégzett munka öröme és a törekvés kerültek.

Kérdés, mennyire homogén, azaz mennyire „krisnás” ez az értékrend. Mutatkozik-e eltérés férfiak és nők, házasok és cölebszek, avatottak és avatás előttiek körében a templomban élő egyedül állók között, avatottak és avatás előttiek, vezetők és vezetettek között.

A nők és férfiak között az alábbi értékek megítélésében érzékelhető nagyobb eltérés:

	nők (N=57)		*férfiak (N=60)*	
	elfogadás	*elutasítás*	*elfogadás*	*elutasítás*
engedelmesség	56	0	42	17
fegyelmezettség	47	2	52	12
szabadság	14	4	18	22
érdekes élet	14	28	17	42
alkotó szellemiség	12	40	23	30
törekvő	6	35	18	32
logikus gondolkodású	5	37	12	25
szerelem	2	40	3	53
anyagi jólét	2%	63%	3%	78%

A nők magasabbra értékelik az engedelmességet, a férfiak fegyelmezettséget és a törekvést. A férfiak magasabbra értékelik a szabadságot, de alacsonyabbra az érdekes életet, az anyagi javakat és a szerelmet, mint a nők. A férfiak - ezt már tapasztalhattuk más vonatkozásban is - a Krisna-tudat *racionálisabb és aszketikusabb* változatát képviselik, míg a nők - annak ellenére, hogy az engedelmesség számukra vezető érték - valamivel *életesebb* és kevéssé aszketikus változatát.

Az avatás előttiek és az avatottak érték-választásaiban valamivel nagyobbak az eltérések, mint a nők és a férfiak között (a *k* az eltérés mértékét jelzi):

		avatás előttiek (n=73)		*avatottak (n=44)*	
	k	*elfogadás*	*elutasítás*	*elfogadás*	*elutasítás*
előítéletektől mentes	31	53	4	32	14
barátság	12	49	7	37	7
engedelmesség	14	49	13	48	0

megbocsátás	24	37	11	55	5
jókedélyűség	29	25	29	11	43
alkotó szellemiség	18	19	30	16	45
udvariasság	18	16	17	11	30
szabadság	16	20	11	9	16
önérzet	19	11	20	4	32
logikusság	23	4	34	18	25
kellemes élet	11	1%	53%	0%	43%

Ugyancsak elgondolkodtató az a tény, hogy a barátság, az előítéletektől mentesség, a szabadság, az alkotás, az önérzet, a jó kedély és az udvariasság (és még kisebb mértékben az önállóság, bölcsesség, a szépség, a munka öröme is) az avatottak számára kevéssé fontos, mint az avatás előttiek számára, ezzel szemben csak az engedelmesség, a fegyelmezettség, a logikus gondolkodás, a megbocsátás és a segítőkészség fontosabb számukra. Mindez arra utal, hogy *az avatottak számára szűkül az értékvilág*. Természetesen úgy is értelmezhető a helyzet, hogy az európai illetve a civil értékvilág szűkül, hiszen a Rokeach-teszt elsősorban ezeket tartalmazza.

A házasok és a cölebszek között nagyobb különbség regisztrálható, mint a férfiak és nők, valamint az avatás előttiek és az avatottak között. Ez azért nem meglepő, mert ez esetben nemcsak a házas és a cölebsz életmód tér el jelentősen, hanem a házasok átlagosan 5-10 évvel idősebbek is. (Az avatottak aránya a házasok és a cölebszek körében nagyjából egyforma, 30 és 35 %)

		házasok (n=38)		*cölebszek (n=79)*	
	k	*elfogadás*	*elutasítás*	*elfogadás*	*elutasítás*
tisztaság	27	47	5	28	13
belső harmónia	12	45	5	58	4
családi biztonság	37	45	8	10	10
szavahihetőség	18	34	0	49	3
előítéletektől mentesség	15	42	8	58	7
fegyelmezettség	11	39	8	56	6
boldogság	23	39	3	58	7
megbocsátás	19	34	10	48	5
bölcsesség	29	32	8	54	1
szabadság	19	21	3	14	15
udvariasság	28	13	39	16	14
szerelem	17	8	37	0	48
önállóság	20	5	39	3	57
társadalmi megbecsülés	21	0	74	1	54
hatékonyság	22	0%	39%	11%	28%

A fegyelmezettség és az udvariasság alacsonyabbra, a szabadság, az önállóság, és a szerelem magasabbra értékelésével *a házasok mutatkoznak valamivel függetlenebbeknek,* az előítéletességtől mentesség, a megbocsátás, a szavahihetőség, a boldogság és a belső harmónia

előbbre helyezésével viszont a cölebszek mutatkoznak elmélyültebben spirituálisnak. A hazai krisnások számára a kínált 36 közül a legfontosabb 10 közül ötöt a cölebszek, négyet a házasok értékelnek jelentősebben magasabbra.

A kérdezettek között szereplő 19 vezető (Országos Tanács tag) kétségkívül mintát jelent a tagság számára, nem érdektelen tehát ismerni az ő érték-választásaikat.

		vezetők (n=19)		*mind (n=72)*	
	k	*elfogadás*	*elutasítás*	*elfogadás*	*elutasítás*
üdvözülés	55	90	5	40	10
bölcsesség	24	63	0	40	1
barátság	17	63	5	44	3
megbocsátás	24	57	0	41	8
boldogság	21	33	11	49	6
előítéletektől mentesség	27	27	15	50	11
szépség	23	15	10	8	26
jókedélyűség	20	5	43	14	32
önérzet	16	5	36	4	21
kellemes élet	13	0%	74%	1%	62%

A vezetők értékrendje elsősorban *aszketikusabb, szigorúbb és komorabb* (a boldogság, az önérzet, a kellemes élet és a jó kedély erőteljesebb elutasításával), másfelől *szellemibb* (az üdvözülés, a szépség és a bölcsesség átlagosnál magasabb értékelésével), harmadrészt a szeretetteljes *kapcsolat* értékeinek átlagosnál előbbre helyezésével tér el a többiekétől. Nehéz az előítéletektől mentesség átlagosnál jóval alacsonyabbra értékelését magyarázni, ha csak nem azzal, hogy ők szigorúbban ítélik meg önmagukat ezen a téren. Az üdvözülés esetében inkább az szorulna magyarázatra, miért nem magasabb az átlagos elfogadása, hiszen még az avatottak és a szerzetesek körében sem haladja meg az 50 %-ot. Többen arra utaltak, hogy ez keresztény kifejezés, ám ennek a kézenfekvő magyarázatnak éppen a vezetők viselkedése mond ellent.

A felfedezett különbségek ellenére a *homogenitás* a döntőbb a krisnások értékrendjében. Különösképpen az *engedelmesség, a felelősségteljesség, a fegyelmezettség, a béke, a belső harmónia, a szavahihetőség és az üdvözülés elfogadásában,* valamint az *anyagi jólét, a társadalmi megbecsülés, a kellemes élet, a szerelem, az önállóság, a hatékonyság és a haza biztonsága elutasításában* mutatkozott egység. A legvitatottabb értékeknek a család biztonsága, az egyenlőség, az elvégzett munka öröme, az érdekes élet, a bátorság, a jó kedély a szeretettel teljesség, az alkotó szellem és a törekvés bizonyultak.

Módomban állt a vallásosságuk és elkötelezettségük tekintetében a krisnások elitjéhez eléggé közel álló (nagyjából hasonló korú, de valamivel iskolázottabb) katolikus bázisközösségi tagok értékrendjével összevetni.[160] Az itt is, ott is legtöbbek által választott és leginkább elutasított 6-6 érték között azonos volt a belső harmónia, az anyagi jólét, a kellemes élet és a társadalmi megbecsülés. Az igazi szerelem, a családi biztonság és szeretettel teljesség a katolikus elit számára a legfontosabb 6 érték között szerepel, a krisnások belsőbb köreiben viszont csak a 18., 30. és 32. helyen. Feltűnő tehát a két csoport értékrendje között a hasonlóság is, hiszen két olyan értékrendről van szó, amelyben a szellemi értékek sokkal

[160] KAMARÁS István: Bensőséges bázisok. Bp. Országos Közoktatási Intézet, 1994. 117-128. p.

fontosabbak, mint a nem vallásos körökben, ám az eltérés is igen markáns: a mélyen vallásos katolikusok körében jóval fontosabbak az emberi kapcsolatok és az érzelmek, míg a krisnások körében az ego visszafogása, vagy ahogy ők mondják az „odaadottság”. Lehetőség volt még pontosabb összevetésre is a keresztény klerikusok és krisnás szerzetesek esetében. Erős hasonlóság mutatkozott a béke, a belső harmónia, a barátság, a felelősség, a megbocsátás, a segítőkészség és a szavahihetőség elfogadásában, valamint az anyagi jólét és a kellemes élet elutasításában, ám jó néhány esetben igen komoly eltérések mutatkoztak:

		krisnások (n=31)		*keresztények (n=34)*	
	k	*elfogadás*	*elutasítás*	*elfogadás*	*elutasítás*
fegyelmezettség	55	65	3	36	17
boldogság	24	55	7	26	3
értelmesség	40	52	0	21	9
engedelmesség	59	48	0	21	32
tisztaság	55	33	13	0	35
bölcsesség	36	32	0	68	0
előítéletektől mentesség	30	27	13	50	6
logikus gondolkodás	23	19	37	3	44
bátorság	30	19	27	35	3
szépség	41	13	39	32	17
udvariasság	37	13	23	3	50
törekvés	58	13	13	0	58
szabadság	51	7	23	38	3
alkotó szellemiség	66	7	58	32	17
szeretettel teljesség	68	3	48	32	9
a haza biztonsága	18	0	33	3	18
önállóság	78	0%	61%	29%	12%

Két meglehetősen eltérő értékvilág rajzolódik ki. Kétségkívül a keresztény klerikusoké hasonlít jobban a hazai átlagos értékrendhez. A legnagyobb eltérés az *önállóság - engedelmesség és a nyitottság - zártság* dimenziókban van. Míg az értelmesség és a logikusság a krisnások, a bölcsesség a keresztények, az ápoltság és az udvariasság krisnások, a szépség a keresztények, a törekvés a krisnások, a bátorság és az alkotás a keresztények, a megelégedettséget jelentő boldogság a krisnások, a gyöngédség a keresztények jellemző értéke. A krisnás szerzetesek értékrendje *aszketikusabb, megállapodottabb, befelé fordulóbb, merevebb és racionálisabb,* a keresztényeké nyitottabb, spirituálisabb, dinamikusabb és kreatívabb. A keresztények értékrendje több vonatkozásban közelebb áll a hazai és az európai értékrendhez, bár vannak olyan értékek (udvariasság, törekvés, értelmesség, logikusság) amelyben inkább a krisnásoké áll közelebb hozzá.

3. VILÁGUK

3.1. Természet, egészség, testkultúra

Bár a nyitott kérdésre válaszként felsorolt értékek között sem a természet, sem az egészség nem szerepelt (csupán ketten említették az élőlények segítését), amelyekre az interjúkban rákérdeztünk, a természettel való kapcsolatukra általában azt válaszolták, hogy *vonzódnak a természethez,* hogy szeretnének több időt a természetben tölteni, s jó néhányan szívesen elhagynák a várost. Mások meg a védikus kultúra szoros tartozékának tartják a természet-közeliséget. Másfelől többen, mint bhakta Hanna is, úgy érzik, a kirándulás, a túrák régi életük tartozékai:

Régebben érdekelt, imádtam kirándulni, most nincs időm rá. A Krisna-tudat egy lemondott vallás, és ha egy olyan közegben élsz, ahol semmi mesterséges dolog nincs ott, vagy csak nagyon minimális, ami tényleg elengedhetetlen, akkor sokkal jobban tud fejleszteni téged a lelki életben, mintha a mai rohanó világban élsz, ahol sokkal nagyobb a kísértés, hogy elmeszintre kerülj, bűnös dolgokat csinálj. Hogy a városban is meg tudjunk maradni, ahhoz nagyon szilárdan Krisna-tudatosnak kell lennünk. Ilyen szempontból nem biztos, hogy fontos a természet, de aki igazán védikusan akar élni, annak igen.

Többük számára megtérésükkel megváltozott a természet ontológiai státusa:

Nagyon szeretem. Most még inkább, mert tudom, hogy Krisna teremtése. *Azok a hatalmas hegyek, vízesések, azok mind az Ő fenségének a részei, s így még inkább vonzódom hozzájuk. Eddig csak néztem, mert tetszett, de most már tudom, hogy mi is ez a dolog. (bhakta Károly)*

Az ember nem tud olyan tökéleteset alkotni, mint Krisna. A lelki tanítómesterem azt mondta, hogy egy normális ember nem él városban, mert ott nem tud normális maradni. Kockafejű lesz ő is. A természet az ember elméjét, tudatát sokkal jobb helyzetbe teszi. Krisna is faluban lakik, erdőben, természetes körülmények között. S nem olvasunk a védikus szentírásban olyat, hogy vannak gépek, gyárak, vegyszerek, tévé, videó, számítógép. Ez nem természetes, nincs rá szükség. Krisna pedig elégedett azokkal a dolgokkal, amiket természetesen *meg lehet kapni, mint a virágok, zöldség, gyümölcs. Prabhupāda azt mondta, hogy a mirelit olyan, mint ami már meg volt emésztve egyszer. (Govinda dāsa)*

A *test, az egészség és a testkultúra* megítélésében a vélemények sokakban még eléggé kiforratlanok és általában eléggé eltérőek. Értékrendjükben fontos helyet foglal el az *ápoltság*, ami előtérbe helyezi, s az *aszkézis,* ami bizonyos mértékig háttérbe szorítja a testkultúrát. „Nem nagyon szoktam a testemmel foglalkozni, edzeni vagy ilyesmi, vagy ilyen természet-gyógyászati vitaminokat nézegetni. Szóval nem szoktam vele foglalkozni", mondja erről bhakta István, aki az egyik végletet képviseli. Mahātmā devī dāsī mint avatott bhakta már másképpen gondolkodik, vagy legalábbis már tudja a leckét: „Nagyon fontos az egészség, mert ha nincs meg a *testi összhang,* akkor nagyon nehéz a gondolkodásban is és a lelki dolgokban is az összhangot megteremteni." Bhakta Károly még egyértelműbben fogalmaz: „a test Viṣṇu temploma, s ezt fontos egészségesen tartani, mert ahhoz, hogy minél tovább és minél eredményesebben tudjunk szolgálatot végezni Krisnának, ahhoz kell, hogy a test egészségesebb legyen. Nagyon fontos a *tisztaság és a táplálkozás*. Nem elsődleges, de fontos." Többen, mint bhaktin Hanna is úgy érzik, hogy *fizikailag túl vannak terhelve*.

Egész nap kint az utcán, ettől a lábam most jól kikészült. Néha jó lenne úszni, ezt Śravanam Swami is ajánlotta, mert az úszás védikus, ugyanis mindent jól megmozgat. De mikor? Egyszerűen nincs idő. Egyszerűen nagy hajtás van. *Pedig csak úgy tudom* megfelelően szolgálni a

testemmel Krisnát, *csak úgy osztani a könyveket, és prédikálni az embereknek, ha odafigyelek az egészségemre. Ha kimész* saṅkīrtanozni *úgy, hogy beteg vagy, s nem teszel ellene semmit, s emiatt csak romlik az állapotod, akkor bűnt követsz el. Nyáron beteg lettem, felhívtam Cāturmāsya prabhut telefonon, s mondtam „Nem tudom, mit csináljak. Úgy tanultuk Balabhadra prabhutól, hogy a betegségnek fele* māyā*, hamis tudat, ami el akar tántorítani a szolgálatodtól, a másik felét meg le tudod küzdeni. Most tényleg nagyon rosszul vagyok. Most mit csináljak? Kimenjek vagy ne?" Azt mondta: „Nézd! Ezt te tudod eldönteni. Ha valóban nagyon rosszul vagy, akkor ne menj ki, mert bűnt követsz el, de ha úgy érzed, hogy csak múló gyengeség, ami előbb-utóbb el fog múlni, menj ki, mert akkor ez nem betegség, hanem csak* māyā*!" Szóval itt van a szabad akarat, hogy eldöntsem. Úgyhogy az nagyon fontos, hogy* ápoltak, tiszták *legyünk, s az egészségünkkel fontos törődnünk.*

Gandharva devī dāsī már a személyes felelősséget is bekapcsolja:

E téren van mit fejleszteni. Meg kell mondjam, eléggé nem foglalkoztam vele, kikerült a középpontból. De Prabhupāda azt mondta, hogy a bhaktáknak *ugyanolyan fontos foglalkozniuk a testi egészségükkel, mert kell egy jó test, egy jó kondíció ahhoz, hogy tudjuk szolgálni Istent. Ebben az anyagi világban sajnos minden csak egyre romlik, így ez a test is, szóval szüksége van egyfajta karbantartásra.*

Govinda dāsa mint felelős vezető is szól erről:

A Krisna-tudatos életmód nagyon kedvező ahhoz, hogy az ember egészséges és fiatalos *maradjon. Láttam negyvenéves* bhaktákat*, akik tényleg huszonötnek néztek ki. Az hogy valaki vegetáriánus, csak az első fokozat. A* bhakták *túllépnek ezen azzal, hogy Krisnának felajánlják ételüket, és hogy* megpróbálják irányítani étkezésüket*. Ismerek sok* bhaktát*, akinek különböző gyomorbántalmai vannak, mert a* prasadām *olyan finom, s túleszik magukat. Járnak hozzánk ebédelni vegetáriánus emberek, akik három hét alatt három kilót híztak! Aztán általában* nincs szükség sok alvásra, *lecsökken az igény öt-hat-hét órára. Aztán a testnek valamennyi* mozgásra *van szüksége. Egész nap ülni káros dolog. S én is szoktam egészségügyi sétákat tenni, és a könyvosztás is olyan szolgálat, hogy egész nap, és a* járás *nagyon kedvező folyamat a test számára. Persze, ha a könyvosztást túlzásba viszi az ember, megfájdul a lába, bokája, pár év múlva elkopik a háta, de mindez Krisnáért történik, és ez más, mint amikor a materialisták halálra dolgozzák magukat valami borzasztó gyárban. A földművelés, állattartás egészséges munka, mert szabad levegőn való mozgás. Vannak vezetők, akiknek egész nap fáj a fejük és gyomoridegük van, de Bhaktivinoda Ṭhākura azt mondja, hogy az az aggodalom, amit Krisna szolgálatában elvállalunk, az igazi eksztázis. Templom-prezidentnek lenni nem valami egészséges dolog, de mivel Krisnáért teszi, tökéletes eredményt fog kapni a végén. Idősebb* bhakták *olyan sokat dolgoznak Krisna szolgálatában, hogy általában meglátszik a testükön, elhasználódik, de ez nem hiba.*

Megtérésük előtt többen sportoltak, ám a *sport* helye is más lett az új értékrendben, ráadásul vannak védikus szempontból jó és nem jó sportok. Gandharva devī dāsī korábban sportolt, aztán elhagyta, saját erőből nem tudná újra elkezdeni, csak akkor, ha valaki megszervezné neki. Bhakta Ottó is sokáig sportolt:

Sportoltam sokáig. Vízilabdáztam és judoztam. Van védikus sport *is: az úszás és a birkózás. A többi azért nem jó, mert a testben nagyon sokféle életlevegő van, és a többi sport ezt csak fogyasztja, márpedig az embernek meg van határozva, hogy mennyi életlevegője van egy életben. A futás nagyon használja. Sportolnék szívesen, de nem sok lehetőségem van rá, s különösebben nem is érdekel. S ha lenne rá vágyam, akkor biztos lenne rá lehetőségem is.* Jó dolog sportolni, de nincs rá lehetőség.

Sacinandana dāsa középtávfutó volt:

Van, hogy hiányzik. Futottam középtávon. Néha jó lenne. Szoktam néha tornamozdulatokat utánzó valamit csinálni, amennyi lehetőségem van, de nem szeretem magam lekötni egy irányban. A futás ilyen.

Govinda dāsa is aktív sportoló volt azelőtt, aki a sportot a tökéletesedés útjának tartotta:

A kṣatriyáknak, *vagyis a harcosoknak nagyon fontos a jó erőnlét. A védikus korban még húst is ehettek, hogy tudjanak harcolni, s meg legyen bennük a szenvedély, a vágy az ölésre. De ott is volt korlátozás, mert ha ők megöltek egy állatot az erdőben, akkor csak azt lehetett megenni, a tehenet például nem volt szabad bántania senkinek. Ebből talán csak az íjazás maradt meg. Ha jól tudom, az védikus sport.*

Én azelőtt a sportot a tökéletesedés felé vezető útnak láttam. Egy idő után az ember megérti, hogy az izmaink növesztése önmagában nem lehet cél. Ezt már előtte abbahagytam s jógázni kezdtem, mert éreztem, hogy a jóga a testi gyakorlatokon keresztül valamiféle magasabb cél felé visz minket. Csakhogy Prabhupāda azt magyarázza, hogy amit el tudsz érni a különböző jógagyakorlatok végzésével, azt az odaadó szolgálattal *sokkal gyorsabban el tudod érni. De azért a testről is kell gondoskodni.*

3.2. Munka, koldulás, gazdálkodás

A hit síkján történőn kívül talán e téren történt legnagyobb változás világukban. Egyesek abbahagyták a tanulást és munkába kezdtek, mások fordítva, ismét mások Krisna-hívőként egészen másfajta munkát végeznek. Vannak, akik fizikai helyett szellemi munkát végeznek, és vannak, akik fordítva. Többen bérmunka helyett - ahogy ők mondják - *szolgálnak*, s vannak, akik *koldulnak*. Azok, akik *munka-fajtát váltottak,* van, aki bolti eladóból szakács, szobafestőből tehenész, kereskedőből gyermekgondozó, számítógépesből gazdasági vezető, egyetemistából állatgondozó, főiskolásból pénztáros, vegyészből pedagógus lett. Van még másfajta változás is: a kérdezettek 7 %-a úgy érzi, régi munkáját jobban csinálja, amióta krisnás. És még egy fajta: többen krisnásként szembesültek a vállalkozás lehetőségével, mint Bhakta István is:

Mindenképpen kell egy étterem. Az egyik bent lakó fiúnak az apukája fog segíteni. Az apukája fogja elintézni az egészet, ő fogja végezni az egész papírmunkát. Én lennék a szakács. A helység már azt hiszem, megvan. Bent a belvárosban. Nekünk már csak oda kell mennünk, berendezni, s elindítani. Mi nem meggazdagodni akarunk ebből az étteremből, hanem szeretnénk mindenkinek adni ezekből az indiai ételekből. Aztán az, aki anyagilag menedzseli ezt, keres rajta, hadd keressen. Itt, az āśhramban *egy másik fiú főz, én csak édességeket csinálok. Nagyon sokan vannak, akik születésnapra rendelnek tortát meg mindenféle ilyen dolgokat, s én csak azt csinálom. Ezeket adományért csináljuk.*

E könyv írása idején a hazai krisnások körében folyik az *adománygyűjtés* - így is nevezik: koldulás - kérdésének fölülvizsgálata. Afféle stratégiai ága lett ez a krisnás gazdaságnak, de kívülről elég sokszor illette őket ezért kritika. Magam is találkoztam több tucatszor „könyvosztó” (ők így nevezik), adománygyűjtő vagy kolduló krisnásokkal. Járókelőnek „álcáztam magam”, s megkérdeztem, kik ők és mire gyűjtenek, ugyan is sok esetben ők nem ezzel kezdték. Amikor pedig szociológus szerepemben arról kérdeztem őket, van-e valamiféle instrukció arra nézve, mit és hogyan is kell csinálniuk, ilyesmiket válaszoltak. „Az embereknek meg kell érteni, hogy mire koldulunk, s ha az ember tudja, hogy Krisnának és hogy ételosztásra, akkor ő is érzi, hogy ez jó cél”, „ez is prédikálás, mint a könyvosztás is, mert ez

is alkalom arra, hogy találkozzon velünk, s halljon Krisnáról." „Ez mindenkinek az egyénisé-gétől függ. Ha valaki nem jól kér, akkor előbb-utóbb rá fog jönni, hogy így nem kap." Bhaktin Etel, aki az egyik prédikálóközpont gazdasági munkáját végzi, úgy látja, hogy:

Pont most próbálunk átállni a saṅkīrtanról*, vagyis az utcai könyvosztásról a házról házra prédikálásra. Ez is össze van kapcsolva könyvosztással, csak lassúbb ütemben. Az utcai* saṅkīrtanban kiégnek az emberek. *Mondjuk a járókelőknek, hogy „Adj adományt!" „De már adtam." „Akkor adjál még, ez nagyon jó." S ők nem tudják, honnan is tudnák, hogy ez nekik tényleg jó. És hiába vesznek meg egy könyvet, akár egy Bhāgavatam-sorozatot több tízezer forintért, ha nem olvassák el. Pedig abból tudnák megérteni, hogy annak az árát mi arra fordítjuk, hogy Krisnát szolgáljuk, és nekik ebből lelki fejlődés jön. Már annyiszor bántottak bennünket is hogy „Csak a pénzt kéritek, csak koldultok, s magatokra költitek." Holott nem. A* kongregációs saṅkīrtannak *nem csak a pénzszerzés a célja, hanem a* kapcsolatteremtés*, hogy legyenek érdeklődők, jöjjenek, bemutassuk nekik a Krisna-tudatot, s fogadják el. Ennek a házalásnak inkább ez a célja. Ez is biztosíthat anyagi alapot.*

Bhakta Károly cégekhez jár adományt gyűjteni:

A telefonkönyvből kiírjuk a termelőszövetkezetek címét, malomipar, élelmiszeripar, aztán különböző kft-k, akik nagykereskedelemmel foglalkoznak. Amire nekünk szükségünk van, számítógépek, papír, másolópapír, autóalkatrészek, mikor mire van szükség. Először felhívjuk őket mindig, s megbeszélünk egy időpontot, s akkor egyből kiderül, hogy kedvesek-e vagy sem, van-e kedvük, hogy segítsenek, vagy elzavarnak. Általában mindenki kedves. Lehet, hogy most nincs lehetősége segíteni, de megígéri, hogy később fog. Így szoktak leggyakrabban elküldeni minket finoman.

Bhaktin Hanna is ebben a formában látja a jövő útját:

Cégekkel, vállalatokkal kell majd beszélgetni, tárgyalni, és ahhoz jó képesség, felkészültség kell. Azt, hogy a bankban dolgoztam ügyféltérben másfél évet, maximálisan tudom használni kint az utcán, mert bizonyos fajta emberismeret kialakult bennem. Amúgy is nagyon szeretem az embereket, tudom, próbálom őket kezelni*, s ezt a képességet jól tudom hasznosítani itt a Krisna-tudatban. Nagyon sok olyan ügyfelem volt, akik vállalkozók, szövetkezetük van, s ahhoz, hogy minket támogassanak, ha tudok ezekkel az ügyfelekkel beszélni, már maga az ismeretség előnyt jelent. Nem is kell őket megkeresni, mert a városban mindig összefutok velük, s kérdezik, hogy mi van velem, mit csinálok, s úgy érdekli őket.*

Bhaktin Etel hasonló - pénzügyi - szakértelmét a prédikálóközpont gazdasági ügyintézésében kamatoztatja.

Az egész gazdasági rendszert össze kell fogni egy kézben, hogy legyen egy személy, aki tudja, hogy mennyi pénz jön be, s mennyi megy ki, s hogy mire kell kimenni, hogy mindenre meg-legyen, beosztani. Nekem mindig is volt ehhez kedvem.

Valahogy mindig van valami felső elrendezés*. Jártam úgy, hogy hónap közepén nulla forint volt, de másnap már jött be valami pénz valahonnan. Volt egy olyan példa nem is olyan rég, hogy nem volt pénzünk, s ott volt az udvar vége, ott vannak ilyen kacatok, amiket az átalakítás során tettünk ki, s bejöttek cigányok, hogy ők vásárolnának. S itt hagytak tízezer forintot ilyen régi mosdókagylóért, régi fémdarabokért. S így megoldódott. Meg a* saṅkīrtanból *is jön be pénz, meg* bhakták *és érdeklődők adományoznak. Mindig jön be valahonnan pénz, nem tudom, honnan, de ezt Krisna rendezi el, erre már rájöttem. A havi költségvetés nagyon változó. Volt már száz-, négyszáz- és hatszázezer. Egy állandó fix összeg van, amit az* āśhramban *ki kell fizetni* bhogára[161]*, a* prasādam *alapanyagra. Vagy benzin, telefon. Minden hónapban kell*

[161] A szent étel nyersanyaga vagy a még fel nem szentelt étel.

Pestre küldeni tervet, hogy milyen bevételt és kiadást tervezünk, meg hónap végén egy havi beszámolót küldeni, forintról forintra, hogy és miért ment ki. Egy hónapra előre tudunk még tervezni. A saṅkīrtana *nem nagyon változó. Minden* bhaktának *van valami képessége, s ez általában egy szinten mozog. Ha pedig elmennek maratonozni (amikor korábban mennek ki és később jönnek be) nagyobb intenzitással, azt is meg lehet tervezni. Most már egy éve van minden hónapban országos közös költség. Pontosan 22.500 Ft-ot küldtünk. Amikor volt a nyári táborunk, akkor havonta 10 000 Ft előleget fizettünk a táborra. A Rādhā-Kṛṣṇa Baráti Kör*[162] *tagsági díja fejenként 500 Ft volt, ez havonta 2.500 Ft, mert csak az itt bent lakó* bhaktáknak *fizettük ki, a kint lakók, mint én is, saját pénzből fizettük. Csak úgy mondom, hogy Bhaktin Hanna nyerte meg a sz-i* saṅkīrtant*, pedig ő itteni. Több százezret* saṅkīrtanozott *össze, ami szintén ott maradt.*

A gazdálkodás másik, klasszikusabb és a kívülállók számára elfogadhatóbb módja a *mezőgazdasági termelés,* amiben bhakta Zsombor is aktívan részt vesz:

Vannak úgynevezett Nāma-Haṭṭa telkek, ahol termelünk. A jövő héten megyünk majd krumplit szedni. Mi termeljük meg a templomnak, amit tudunk. Ez nem szórakozás, de együtt vagyunk, aztán jó. Megismerkedtünk egy öreg házaspárral, akiknek volt egy nagy telkük, s már nem bírták megművelni, s mondtuk, hogy majd megműveljük mi. Nem kell fizetni semmit érte, csak használjuk, csak legyen megművelve. Sok mindent termelünk: paradicsom, paprika, uborka. Más bhaktáknak *is van saját telkük, s onnan is hoznak terményt. Amit tudunk, megtermelünk.*

Az anyagi jólétet és a kellemes életet elvető krisnások közül, többen nagyon is jól érzékelik az anyagi javak fontos eszköz-mivoltát, mint bhakta Csanád és felesége bhaktin Ágota is:

bhakta Csanád: *Az anyagi javakat a Krisna-tudatban is kell használni. Ha adományba kapnak egy csaptelepet, s kihajítják az udvarra, s hónapokig ott van, teszik jobbra-balra, széttörik, tönkremegy.*

bhaktin Ágota: *Adják el,* forgassák *azt is!*

bhakta Csanád: *Sajnos nem látják, pedig egy anyagi dolgot is ugyanúgy lehet használni Krisna-tudatra. Nagyon fiatalok még. Én mindig csak ezt tudom felhozni. Majd idővel megváltoznak. Mert az idősebb* bhaktákon *látom ezt a* praktikus magatartást: *mintha ragaszkodnának ezekhez a dolgokhoz, de csak azért, mert muszáj, hogy meglegyen.*

bhaktin Ágota: *Ha Vyāsadeva prabhunak, a mi templom igazgatónknak nem lenne az autója vagy rádiótelefonja, akkor nem lenne az egész Nāma-Haṭṭa, mert ő tartotta össze az egész csapatot, s az a rádiótelefon Krisna-tudatra lett felhasználva. Ezt kívülről nem látják, csak azt, hogy Śravanam Swaminak mekkora nagy autója van.*[163] *De azt nem tudják, hogy neki ez a lakása.*

Govinda dāsa valóságos gazdaságfilozófiát vázol föl:

A Krisna-tudat célja nemcsak félrevonulni és szerzetesként élni, koldulni, hanem egész társadalom arculatának megváltoztatása is. Azok az emberek pedig, akik az üzleti élettel foglalkoznak, *a kereskedők, a bankszakma, a földművelés, az emberi társadalom testének a gyomrát alkotják. Ha nincs gyomor, nehéz a fejnek, ezért nekünk ebben az irányban is kell erőfeszítéseket tennünk. Tehát néha még magam is valami üzleti vállalkozásba kezdek. Ezenkívül, ha találok valakit, aki érdeklődik a Krisna-tudat iránt, s valami üzletet csinál, és sok pénze van, kérünk tőle adományt. Nem kell feltétlenül mindenkiknek szerzetesnek lennie,*

[162] A somogyvámosi templom istenszobrainak adományozói.

[163] Azóta már eladta lakókocsiját, és a pénzt a somogyvámosi farmra fordította. Balabhadra prabhu pedig az egész családjával él benne.

feladni munkáját, bedobni a folyóba a millióit, hanem ha neked az a lehetőséged*, csináld azt, de a munka gyümölcsét ajánld fel Krisnának! Egy ilyen személynek is teljes mértéken lehetősége van fejlődni a Krisna-tudatban, ha a rendelkezésére álló* anyagi javakat helyesen használja, *és komolyan gyakorolja a Krisna-tudatot. Ha valaki pár évig ugyanúgy él, mint én, de idővel kiderül, hogy neki üzleti hajlamai vannak, akkor bátorítani kell őt, hogy csinálja azt a dolgot. Sok egyházban megvan ez a* nagyon erős összetartás *gazdasági szempontból is. Például azt szokták mondani, hogy a zsidóknál legalább kilencszer körbemegy a pénz, mielőtt kikerül. Ha a zsidó fogorvoshoz megy, akkor zsidó fogorvoshoz megy, ha a zsidó bankba megy, akkor zsidó bankárhoz megy, s mindent így, hogy bennmaradjon a pénz a közösségben. Tehát nekünk is ennek a megvalósításán kell dolgoznunk, de nem azért, mert mi ragaszkodunk a pénzhez. Azzal a váddal illettek minket évekig, még lehet hogy most is, hogy kivonulunk a társadalomból. Csinálunk egy farmot, erre azt mondják: „na most oda elvonulnak a krisnások, s akkor ott jól elvannak". De nem ez a cél, a farm nem azért van, hogy az egyetlen farm legyen Magyarországon, hanem hogy* megmutassuk, hogy igenis lehet így élni, *s ez az egyetlen helyes módszer, ahogyan lehet élni, s mindenkinek így kellene élnie. Pár száz évvel ezelőtt Magyarországon a falu határában megtermeltek mindent, ami kellett nekik. Ez egy nagyon egyszerű gazdasági modell. Nem kell pénz, nincs infláció, de mindig van ember és föld. Ez a kettő állandó érték, nem változik. S még kell egy dolog, Krisna, mivel minden tőle jön.*

3.3. Társulás

A *„társulás"* tipikus krisnás kifejezés. Inkább a közösség szinonimája, mint a páros társi kapcsolaté. A keresztény papneveldékben és több szerzetesrendben ellenezték a „partikuláris barátságot", a közösség „rovására" létrejövő személyesebb páros kapcsolatot. Izgalmas kérdés, hogyan alakul ez a keresztény szerzetességnél több tekintetben szigorúbb életvitelű és értékrendű krisnások körében.

A *barátságot* elsősorban a házas férfiak (62 %) és az avatás előtti nők (54 %) választották a legfontosabb értékek közé, legkevésbé pedig a házas nők (25%). Körükben feltehetően az anya-gyermek kapcsolat szorítja háttérbe a barátságot, férjek esetében pedig esetleg a cölibátusban megélt házasság teheti fontossá a barátságot. De mit is jelent körükben a barátság? Mennyire szent? És mennyire szent a nem krisnásokkal való barátkozás? Van, aki úgy került a *bhakták* közösségébe, hogy előtte nemigen volt még barátság-élménye, mint bhakta Ottónak sem:

Nem tudom, nem értem meg ezt a szót, hogy barátság. Biztos, hogy valami nagyon mély szeretet. Segítőkészség. Mondok ilyen szavakat, de ezeknek sem értem valójában a jelentését. Van valami elképzelésem arról, hogy ez így van szerintem, de mélyebben nem értem, mi az, hogy segítőkészség, barátság. Remélem, majd rájövök egyszer.

Bhakta Albert számára kétféle ember van:

Aki a Krisna-tudatban van, akár ismerem, akár nem, az nekem barátom*. Akármit tesz, megpróbálok nem haragudni rá, bár már volt erre is példa. Nem akarok megsérteni senkit, bármi történik is. Ez a Krisna-tudatban nagyon érdekes. Azon kívül, ha nem Krisna-tudatos és mégis a barátom, azzal egész jó viszonyban vagyok. Aki viszont csak ismerős, azzal nagyon hajlamos vagyok, ha kell, nagyon* agresszívan *viselkedni.*

Bhakta János nagyon ragaszkodik régi barátaihoz:

Mentális típus vagyok, mondjuk ez nem egy jó dolog, s ezért én ragaszkodom a barátaimhoz. Falumban nagyon jó barátaim vannak. Hazamegyek, s elmegyek hozzájuk. Szeretek levelezni

velük. Szóval megtartottam ezeket a kapcsolataimat, s ők is elfogadtak, mert látják, hogy nem vagyok bigott. Ami pedig a hívőket illeti, szerintem más hívőknél is így van ez, ott is nagyon szoros a kapcsolat. Mi nemcsak hitközösség vagyunk, hanem nálunk családias, bensőséges *a hangulat. Tudunk egymás problémáiról. Ha nem is oldjuk meg őket, de legalább meghallgatjuk, jó tanácsot adunk. A szentírásban le van írva, hogy mi az a hat dolog, ami elősegíti a lelki fejlődésedet. Az egyik dolog* az elme bizalmas feltárása, *ami azt jelenti, hogy van egy olyan személy, akit el tudsz fogadni barátodként vagy irányítódként, s akkor annak elmondod a gondolataid.*

Bhakta Hanna számára a barátság bizonyos tekintetben transzcendens kapcsolat:

A barátság bizalom, könyörületesség, megbocsátás. *Nagyon fontos az, hogy meg tudjunk bocsátani egymásnak. Itt senki sem tiszta* bhakta*, itt mindenki csak küzd azért, hogy tiszta* bhakta *legyen. Húsz év minimum. És ilyenkor* el kell viselnünk *egymásnak a negatív dolgait, amit pont a Krisna-tudat hoz ki. Ez olyan, mint amikor a víz kimossa a talajt, egyre jobban hozza fel a szennyeket, a rossz dolgokat. Bekerülsz, s elkezdesz tisztulni, de ez nem azt jelenti, hogy egyre jobb és tisztább leszel, hanem pont az ellenkezője, hogy* jönnek fel az anarthái*d, a negatív tulajdonságaid, hogy hú, még ez is itt van bennem, milyen szennyes vagyok. S minél mélyebben vájkálsz, annál inkább rájössz, hogy „Milyen mocskos vagyok! Úristen!" S ezt nehezen lehet tolerálni, amikor a másikban megnyilvánul. „Te tényleg ilyen önző vagy? Tényleg ennyire önérzetes vagy?" S ezért kell* alázatosnak *lennünk és könyörületesnek, mert ha ez a kettő nincs meg, akkor egymást nem tudjuk tolerálni, s nem tudunk közösségben élni, akkor nincs Krisna-tudat. Szerencsére vannak itt* barátaim*. Biztos vagyok benne, hogy bhaktin Etellel az előző életemben volt már kapcsolatom. Ő az egyetlen* mātājī*, aki felől soha nem éreztem semmilyen rosszindulatot, soha. Ilyet még soha nem is tapasztaltam, még a* karmī[164] *világban sem, hogy egy rossz szót nem mond rám, kiáll mellettem, s dühös, ha más engem megbánt, s rendesen véd. Nem is értem, miért ragaszkodik ennyire hozzám. S én is ugyanígy vagyok iránta. Bármit megtennék érte, nagyon szeretem.*

Bhakta Károly szerint nem lehetne barátság nélkül Krisna-tudatban maradni.

Mert ha nincs barátja az embernek, akkor az borzasztó dolog, nincs kivel megbeszélni a dolgokat, akkor egyedül vagy, s szörnyű. Az ember csak magába fojtja a problémáit, végül felrobban, s elmegy. Lehet a lelki vezetőm is barátom, de ő más barát, mert ő magasabb szinten van, mint én. Ő brāhmaṇa*, s ő inkább* oktató barát*.*

Bhakta Károly „oktató barátainak" (akik legjobb barátja, s mindhárman krisnások) egyike így beszél a barátságról:

A barátságnak is lelki szinten kell megnyilvánulnia. Nem szabad egyfajta megalkuvásnak *lennie, hogy kivételezek vele, s ha valamit rosszul csinál, nem mondom meg neki, hanem éppen hogy felhívom a figyelmét arra, hogy te most ezt nem jól csinálod, s légy szíves, vedd komolyan. Szükség van az idősebb* bhaktákkal *és a vezetőkkel való kapcsolatra, s aztán a fiatalabb* bhaktákkal *is, akiknek te segítesz. De kellenek barátok az azonos szinten lévő személyek közül is. A legfontosabb dolog az életben a barát. Általában először mindenki azt érzi, hogy nekem itt nincsen barátom. Én is ezt éreztem, s írtam a lelki tanítómesteremnek, hogy úgy érzem, hogy nincsen barátom, s ez igazából nagyon rossz. „Miért érzed így?" Ott van Cāturmāsya Mahaprabhu, ő a barátod, ott van Śrīla Prabhupāda, ő is a barátod, s én is a barátod vagyok. Így már van három barátod." S ez egy fontos kapaszkodó. S aztán az ember megtanulja a többi* bhaktát *is értékelni s kialakítani kapcsolatot. Mert itt a barátságnak* tiszteleten *kell alapulnia.*

[164] Testi, anyagi.

Samādhi dāsa prédikálóközpont vezető szerint a krisnás barátság tökéletesebb, mint a klasszikus:

Amit klasszikusan barátságon értünk, az itt a Krisna-tudatban igazából ki tud teljesedni. Azelőtt is voltak barátaim, de akkor nem gondoltam arra, hogy minél többet adjak neki. Jó, mondjuk, hogy jobb adni, mint kapni, de ebbe ma már nem gondol bele komolyan az ember. Itt a Krisna-tudatban azonban éppen ez tud adni egy olyan töltést, ami komoly barátságokhoz vezethet, amikor tényleg arról van szó, hogy jóban és rosszban együtt tudunk lenni.

Vannak barátok itt, ebben az āśhram-ban?

Lehet hogy van. Igen, azt hiszem, van.

Kapila dāsa és Īśvara-candra dāsa sokat foglalkoznak fiatalabb társaikkal:

A barátság nagyon fontos. Śravanam Swami amikor most tartott a vezetőknek egyfajta személyes képzést, mondta, hogy az egyik legfontosabb dolog az együttműködés*, s hogy a legutolsó dolog legyen az erőszak, a szidás. Az alapja mindennek a személyes kapcsolat. A másikban Krisnát kell látnunk. A gyakorlatban vannak hibák, bökkenők, súrlódások, de a cél az, hogy így lássunk mindenkit, Krisna szolgájaként, főleg pedig azt, hogy én neki vagyok a szolgája. Aztán hogy ez a gyakorlatban hogyan valósul meg, az azon függ, hogy aki ezt a tanítást hallja, hogyan tudja magáévá tenni. Tehát van, aki egy nagyon szépen együttműködő csoportot hoz létre, van, aki ezt csak félreérti. Tehát megértések között is van különbség. Én szeretek* szolgálni*, s ez tettekben nyilvánul meg: Isten és mások szolgálatában.*

Ezeket hallva erősen elgondolkodtató, miért választották olyan kevesen (11 %) a „szeretettel teljes (ragaszkodó, gyöngéd)” értéket, és sorolták háromszor ennyien a legkevésbé fontosak közé. Ugyanazok, akik igent mondtak a szoros emberi kapcsolatot jelentő barátságra, nemet a ragaszkodást és gyengédséget jelentő szeretetre. Elképzelhető, hogy a „gyöngédség” és a „ragaszkodás” többek számára a két nem kapcsolatára vagy a szülő-gyermek kapcsolatra utalnak, hiszen a házasok körében gyakoribb a pozitív viszonyulás, ám ez már átvezet a következő életvilág-területre.

3.4. Szexualitás, szerelem, házasság

Láthattuk, a *szerelem* a krisnások körében általában gyanakvással kezelt vagy elutasított érték; de azért ebben nincsen teljes egyöntetűség. Leghevesebben az avatás előtti férfi szerzetes-tanulók (68 %) utasítják el, legkevésbé a házas férfiak. Általában a házasok kevésbé, mint a cölebszek, de a nők nem kevéssé, mint a férfiak.

Okom van feltételezni, hogy az érték-listán szereplő „tiszta” - hiába szerepelt zárójelben a „rendes, ápolt” értelmezés is - többek számára a Krisna-tudatos tisztaság fogalmat juttatta eszébe[165], amiről Sacinanda dāsa így beszélt:

Úgy kell párt választani, hogy a Krisna-tudaton belül tudják együtt gyakorolni a lelki életet*. A nemi élet tudja elvinni az embert legjobban a lelki élet gyakorlataiból. Ez a szabály azt jelenti, hogy* tisztaság*. Ha valaki ezt nem tartja, akkor elveszti a tisztaságát, és akkor nem tud fejlődni a lelki életben. Mondhatja valaki, hogy ezt nem veszik észre, ezt nem tudják meg. Lehet, de ennek a hatása, az eredménye meg fog látszani. Ha valaki nem követi ezeket a szabályokat, akkor az illető leesik arról a szintről, a sztenderdet nem tudja tartani. A lelki tanítómesterem mondta, hogy be lehet csapni a* bhaktákat*, de Krisnát nem.*

[165] A Krisna-hívők számára főleg ez utóbbit jelenti.

Az egyik prédikálóközpontban négyen beszélgettünk, egy (megtérése előtt) elvált asszony, egy házaspár és egy néhány nappal esküvője előtt álló menyasszony.

Milyen szerepet játszik egy krisnás életében a házasság?

Feleség: *Házasságunk eldöntése és Krisna-tagságunk eldöntése között csak egy hónap különbség volt. Tehát Krisna-tudatos házasság mellett döntöttünk.*

Ha jól értelmezem, a krisnás házasság valamiféle átmenetet képez a keresztény értelemben vett szerzetesség és a házasság között.

Feleség: *Valójában* mindannyian *szerzetesek vagyunk.*

És ez félig-meddig cölibátust jelent?

Feleség: *Teljesen.*

Önök miért választották a „házas-szerzetességet”?

Feleség: *A legtöbb nőnek az a természete, hogy* kell mellé egy irányító, *vezető, egy férfi. És gyerekeket szeretne nevelni. Nekem ez a természetem. El sem tudnám másképpen képzelni, mint családban, egy férfi oldalán.*

Miért kell ehhez egy férj, miért nem elég egy apa, egy báty?

Feleség: *Nem mondom, hogy engem irányítani kell, mert én vezető típus vagyok, de kell egy társ, mert az ember* társas lény.

Egy jó barát nem elég?

Feleség: *Nekem az emberekkel, való kommunikációm egy nulla volt. És amikor megismerkedtem férjemmel, akkor jöttem rá, hogy nem tudok kommunikálni, csak bizonyos emberekkel. És ez ő volt, és ezért férjhez mentem. Mint egy személyhez, nem mint egy ilyen-olyan külsejű férfihez.*

És önnek miért fontos, hogy éppen házasként legyen krisnás?

Férj: *A krisnás házasság* szabályozott élet, *tehát nem az érzékei után fog rohanni az ember, jó esetben. Én is olyan ember vagyok, aki nem tudja elképzelni életét feleség, család nélkül.*

Bevallom, kissé meglepett, amikor indokul elsőre az irányító társat, és nem a gyereket említette.

Feleség: *Ha nem lettem volna krisnás, úgy döntöttem volna, hogy nem fogok férjhez menni.*

És mi a helyzet a szerelemmel?

Feleség: *Van a Krisna-tudatban is valamennyire. Ezek a kapcsolatok nem olyanok, hogy megtűrjük, hogy kijelöljék férjünket. Bár előfordul.*

Bocsásson meg, megkérdezhetem, hogy maga szerelmes a férjébe?

Feleség: *Van, amikor a jó kapcsolat átváltozik szeretetté...*

A „jó kapcsolat” lenne a szerelem, s ennek kellene átváltozni szeretetté? Miért, a szerelem az valami alacsonyabb rendű?

Feleség: *Nem. De ha egy kapcsolatban rövidebb-hosszabb idő után* kihűl a szerelem, megmarad a szeretet. *Én valószínűleg még szerelmes vagyok, bár nem tudom, milyen az, amikor az ember már nem szerelmes.* (nevet) *Nem is gondolkodtam ezen, hogy szerelmes vagyok-e. Amikor megismertük egymást, akkor még más életet éltünk, s még utána is jócskán.*

A szerelem ma Magyarországon a lakosság egyik részének egyszerűen szexet jelent, másik részének szexuális és mély érzelmi kapcsolatot egyszerre, ismét másoknak valamiféle szolidaritást, többeknek testi-lelki-szellemi kapcsolatot egyszerre? És önöknek?

Feleség: *Mielőtt Krisna-tudatú lettem, úgy láttam hogy a házasélet szexen alapul, s úgy döntöttem, én ezt nem akarom. A Krisna-tudatban nekem nagyon imponált a házas életnek ez a variációja.*

Az emberek többségének szexualitás elemi szükséglet, elemi vágy, sokaknak pedig komoly érték is.

Feleség: *Van, akinek a cigaretta is.*

Mi lenne, ha hirtelen tízszer ennyien rokonszenveznének a Krisna-tudattal, ugyanakkor ezek nagyobb része a házasságot továbbra is mint testi-lelki kapcsolatként tudnák csak elképzelni?

Feleség: *Volt egyszer egy rendezvény, ahová eljött egy tapasztalt úriember, aki azt mondta, nagyon jó minden a Krisna-tudatban, csak a négy szabályból egyet kellene kihúzni, gondolhatja, melyiket.*

Elvált asszony: *Egyik lelki tanítómester erre azt mondta, hogy ha valaki csak egy szabályt nem tud tartanai, mondjuk a szexuális megtartóztatást, de a másik hármat igen, idővel jön a negyedik is, és akkor teljesen Krisna-tudatúvá tud válni. Ha kialakul nála az a cél, hogy elérje, megvalósítsa magában Krisnát, akkor biztos, hogy a negyedik szabály automatikusan megvalósul.*

Az is krisnás házasságnak számít, ahol nem tudják megvalósítani a cölibátust?

Elvált asszony: *Az biztos, hogy addig nem választhat lelki tanítómestert, mert ez feltétel, s addig avatott sem lehet. De azért valamilyen szinten tudja a Krisna-tudatot gyakorolni. Nem az avatás a lényeg, az egy jó lépcső. Lehet, hogy 15 évi házasság után már nagyon könnyedén tudnák tartani a negyedik szabályt is, de a 15 év alatt nagyon érdekes dolgokat tudnak megtanulni.*

Férj: *Én eléggé szenvedélyes ember voltam, s eléggé szíven ütött, amikor először hallottam ezekről a dolgokról. A védikus írások is írják, hogy a férfi vonzódik a nőhöz, és a nő vonzódik a férfihez, de addig, amíg az ember csupán a szexuális kapcsolatot éli meg, nem él különbül, mint egy állat.*

De most a szerelemről beszélek, nem a szexről. Ez persze részben szexuális kapcsolat is. De ezen kívül és felül még vágyódás is a kiegészülésre, egy mással nem pótolható személy szeretete és tisztelete, valamint feltétel nélküli odaadás. Ezzel az összetett szerelem-fogalommal, melyet a mai keresztény gondolkodás a szex + erósz + filia + agapé képlettel ír le, mit tud kezdeni egy krisnás?

Férj: *A krisnás házasságban is megvan a vágyódás, mert különben nem jöhetne létre gyermek, de* csak akkor lehet szexuális kapcsolat, ha a hívők megfelelő szellemi szintre jutnak, *hogy az a nagyon* felelősségteljes *dolog, egy gyerek világra hozása megtörténhessen.*

Úgy értsem, ha egy krisnás házasságban, mondjuk az egyik fél testileg is megkívánja a másikat, akkor társa azt mondja, hogy mi még nem vagyunk megfelelő szellemi szinten, ez a vágy még nem megszentelt?

Férj: *Ahhoz nagyon jó tudatban kell lenni. Lelki tanítómesterem azt mondta, ha ő Krisna-tudatos gyerekeket tudott volna behozni a világba, akár száz gyermeke is lehetett volna, de ő egész életében cölibátusban maradt, mert ez számára nagyon felelősségteljes dolog. A* Krisna-tudatú házasságnak nem az a célja, hogy az embereket egymásért éljenek és élvezzék egymást*, egymás testét, hanem hogy a gyermek úgy nőjön föl, hogy Krisna-tudatos legyen, élete*

végén vissza tudjon menni a Legfelsőbb Személyhez. A mai házasságokban ez általában nem így van. Az egyik családnál a 17-18 éves gyerekek mellett volt egy kisbaba is. „És ő?" kérdeztem. Hát úgy jött, felelték. Én pedig kérdezem: ennek mi lesz a sorsa?

Előfordulhat, hogy a házaspár gyermek és szexuális kapcsolat nélkül marad, mert nem éri el a megfelelő tudatossági fokot?

Menyasszony: *Dönthet úgy egy házaspár, hogy nem vállal gyereket, ha nem tudja neki biztosítani azt a fejlődést.*

Maguk szeretnének gyereket?

Férj: *Egyikünk sem avatott. Ahhoz avatottnak kell lenni, védikusan is össze kell házasodni. Lehet, hogy otthon a férfi és a nő együtt van, de nem azért, hogy egymást élvezzék.*

Miért így mondja? Miért nem úgy, hogy, mondjuk, „egymást megajándékozzák", mint a hívő keresztények is ma már?

Férj: *A Krisna-tudat filozófiája szerint* a valódi adományozás *lelki folyamat. Nálunk az ajándékkal a másik fél kap egy lehetőséget, hogy visszamenjen Krisnához. Adok neki egy könyvet, azzal segítem lelki fejlődését.*

Három nappal házassága előtt hogyan képzeli el házasságát? Például, gondol-e egy gyerekre?

Menyasszony: *Egyelőre nem. Korra is fiatal vagyok.*

Attól még vágyhat rá.

Feleség: *Minden krisnás házasságnak ez a célja.*

Menyasszony: *Egy éven belül még nem szeretnék. Aztán természetesen igen.*

Három-négy hét múlva mennyiben fog megváltozni élete? Mennyivel lesz több?

Menyasszony: (nevet) *Szerintem nem sokkal.*

És a védikus esküvő után?

Menyasszony: *Gyökeresen akkor sem. Ugyanazt fogom csinálni. Ugyanott fogunk lakni. Ugyanazzal a személlyel.*

Ha valaki már lelkileg érett arra, hogy utódokat hozzon létre, s ezt a lelki tanítómesterrel is megbeszélte, akkor mi történik? Bebújik a felesége mellé? Vagy elővesznek egy szexuális felvilágosító könyvet? Hogy csinálnak maguknak kedvet ehhez?

Férj: *Prabhupāda azt mondja, hogy az ember ezt tökéletesen tudja magától.*

Hogy mennyire nem tudják automatikusan az emberek, erről sokat tudnának mesélni a pszichológusok.

Férj: *De azok az emberek úgy élnek ebben a világban, szenvedélyből, tudatlanságból születtek meg. Éjszaka történt valami, nem is tudták.*

Ha már fejlett Isten-tudatban történik a gyermek-nemzés, szabad-e élvezni?

Férj: *Krisna azt mondja a Bhagavad-gītā-ban, hogy* ő az a nemi élet, amit az ember Krisna-tudatosan él. *Akkor az egyfelől ugyanolyan érzésekkel teli, mint bármilyen más házasságban, de azzal több, hogy nem arra irányul, hogy csupán egymást élvezzék. Egy nagyon magas Krisna-tudatot jelent.*

És amikor megfogan a gyerek, akkor nyilván azon nyomban abba kell hagyni a nemi kapcsolatot, nem?

Férj: *Én erről sajnos* nem tudok semmit.

(a nők nevetnek)

Feleség: *Ezt gyakorló házasoktól kellene megkérdezni.*

Férj: *Ez a férfi és nő között valószínű ugyanúgy működik, mint bárhol máshol, csak azzal a különbséggel, hogy ez egy* tudatos folyamat, *míg másoknál inkább egy szenvedély.*

Feleség: *Ez majd akkor lesz világos számunkra, amikor sorra kerül. És akkor meg tudjuk kérdezni.*

A lelki tanítómestertől?

Feleség: *Nem, mert ő* sannyāsī[166]. *Ő azt tanácsolja, idősebb, tapasztalt házasokat kérdezzünk meg.*

Menyasszony: *Azért nem tudja senki, mert a krisnás házasság nem a nemi életen alapszik. Ezek a dolgok nem is nagyon érdeklik a* bhaktákat.

Félretéve a szexualitást, van szellemi gyengédség is. Szabad-e beleesnie valakinek a saját férjébe, feleségébe? Nagyon szeretni őt? Állandóan vele társulni akarni? Egyáltalán: a személyes szeretet mennyire uralkodhat el?

Férj: *Prabhupāda azt írja, hogy ezeket az anyagi szükségleteket, amíg van a test, ki kell szolgálni. Tehát nyilván nem lehet elhanyagolni. Azért fontos, hogy az ember Krisna-tudatos legyen, hogy az élet végső célját el tudja érni. Mert az állatok esznek, isznak, alszanak, párzanak. Az ember ezen kívül Krisna-tudatos is.*

A mozgalom kezdetén - hazánkban is - a Krisna-tudatosság általában szerzetesi beállítódást is jelentett. E tekintetben nyugaton már tíz évvel ezelőtt, itthon ezekben az években történnek jelentős változások. A szexualitással, a házassággal és szerelemmel kapcsolatban sok esetben nem egy másik pozitívum áll (az értékről lemondó szerzetesség) hanem a *félelem, a rossz élmények és példák, a nyomasztó felelősség*. Ebben a tekintetben ma még huszonévesen is eléggé bizonytalanok, mint Tapasya dāsa is:

Lehet, hogy lesz családom, lehet, hogy nem. Fifty-fifty. Majd az idő eldönti. Egy csomó dolog van a házasság ellen. Nagy elkötelezettség, *egyáltalán nem könnyű, s ott a felelősség, ha van egy gyerek, hogy milyen ember lesz belőle. Felelős az ember saját magáért, a feleségéért, a családjáért, a munkájáért, a szolgálatáért. Én még nem mindig érzem azt, hogy én tudnék valakiért felelősséget vállalni.*

Bhakta Károly még legalább öt évig szerzetes akar lenni, mert szerinte „a házasság is ugyanolyan, mint a szerzetesi élet, mert ott igaz, hogy egy nővel vagyok együtt, de ez nem azt jelenti, hogy ott érzékkielégítés van. Ott ugyanúgy Krisna szolgálatát kell végezni." Bhakta Etelnek könnyű volt lemondani a szexről, mert „ha már öt percet késett, akkor ki voltam borulva, aztán én hagytam ott, örültem, hogy vége, mert ez csak mindenfajta kihasználtság volt. A magánéletben pedig most nem nagyon foglalkozom azzal, hogy mi van, mert mindig megmondják, hogy mit kell csinálni, és ez így jó." Bhaktin Hanna ami a szexet illeti, még erősebben fogalmaz, de ő már nem zárja ki a védikus házasságot:

Soha nem gondoltam volna, hogy egyszer megundorodom a szextől*, mert én is ugyanúgy elég aktívan éltem szexuális életet. Amikor lemondasz dolgokról, s csak a lelki életnek élsz, akkor nagyon sok lelki töltetet, kegyet, ízt kapsz, ami sokkal nagyobb íz, mint a testi érzékkielégítés. Én védikus házasságot szeretnék. Nagyon* fontos a család, *s nagyon örülök neki, ha esetleg* a barátom lesz a férjem - *bár ez nem biztos, de ha mégis ő lesz -, akkor az nagyon jó dolog,*

[166] Lemondott állapotban élő szerzetes.

hogy nem a karmi világból lesz a férjem, mert az biztos, hogy ott szétmentünk volna, mert az egy anyagi kapcsolat. De ha itt összeházasodunk, akkor az azt jelenti, hogy egy lelki kapcsolat is van köztünk, s az már örök társat *jelent ebben az életben is és a lelki világban is. S itt nincs olyan veszély, hogy megcsal, eljár szórakozni, kimarad éjszakára. Egy a célja, ugyanaz, ami nekem, ugyanazt csinálja, amit én: fejleszti magában az istenszeretetet. S nincs ilyen, hogy „most már meguntalak" vagy „nem bírlak". Mert ez eleve egy lelki társulás, nem anyagi, annyira elmerülünk mindketten a szolgálatunkban, hogy* nem egymással foglalkozunk, hanem a szolgálatunkkal. *Lehet, hogy a barátom lesz a férjem, aki most már szintén Krisna-hívő, de ez a* gurumtól *függ. Mert ő mindent lát. Tudja, hogy mik voltunk előző életünkben, látja az elmeállapotunkat, a tudatunkat. Azt csinálom, amit ő mond. Itt van például Jīva-priya devī dāsī, ő 22 éves,* guruja *most megmondta neki, hogy van itt egy* prabhu*, társuljatok! És társulnak. Most még csak ismerkednek egymással, de már társulnak, majd egy-két éven belül biztosan meglesz az esküvőjük is.*

Mahātmā devī dāsī szeretné „elkerülni" a házasságot, mert olyan sok rossz kapcsolatot látott tágabb környezetében, hogy már „nincs véleménye" róla. Bhakta Lajos ha csak egy módja van rá, kerüli a házaséletet, mert „a feleség nagyon jó tárgy az érzékkielégítésre, legyen az a jó étel, amit főz, vagy a nemi élet. Szóval ez tökéletes csapda. Tudom, hogy *a nemi élet nagy kötődés,* s őszintén megvallva nem szeretnék ennek a csapdájába beleesni." Nagyon sok félig szocializálódott, a női vagy férfi szerepre alig fölkészült, identitását tekintve még éretlen fiatal került élete káoszából a Krisna-tudat kozmoszába. Olykor úgy tűnik a kutatónak, hogy számosan közülük *jó kisfiúk és kislányok lettek, de még messze vannak attól, hogy igazi férfiakká és nőkké váljanak*[167].

Bhakta István a prédikálóközpontban ismerte meg barátnőjét:

Együtt főztem vele, s most ő is arra vár, hogy majd megyünk ebbe az étterembe, ha megnyílik. Egy kívülálló emberrel ez egyáltalán nem ment volna, mert még így, hogy egy hullámhosszon vagyunk, még így is vannak nézeteltérések.

Neked fontos volt az, hogy válassz valakit?

Nem tartottam soha fontosnak, hogy legyen egy állandó barátnőm, soha nem is volt. Így alakult, ez jött ki belőle. Valószínű, hogy olyan beállítottságú vagyok, hogy nekem kell egy társ. Az emberek 99 %-a azt hiszem, így van, vágyuk van rá, hogy a másik nemmel társuljanak, *beszélgessenek. De hogy igazán mi ez az egész, ami mozgatja a dolgokat itt... Nem tudom.*

Gondolod, hogy ennek a kapcsolatnak az lesz a folytatása, hogy valamikor összeházasodtok?

Igazából nem tudom, hogy fog alakulni. De talán így lesz. Egyelőre nem tervezgetünk, mert a család gondolata még messze áll tőlem. Még az is felmerül sokszor bennem, hogy talán egyedül maradok, mert nagyon nehéz valakivel együtt élni, mert sokszor nincs egy véleményünk, nem egyforma az agyunk. Egy ideig tudja mindenki álcázni, hogy ő milyen valójában, de amikor sokáig együtt van egy másik emberrel, akkor már ezt nem bírja egy idő után elbújtatni. Mert mindenkinek van rossz oldala.

Mit jelent számodra a házasság vagy a házastárs?

Nem is tudom. Azt nem mondanám, hogy boldogságot. Olyan nagyon izgalmas élet biztos nem vár egyikre sem. De én nem akarok izgalmas életet. *Miért? Épp az a lényeg, hogy* ez az élet a lemondásra való. *Azt hiszem, hogy a házasság nem egy olyan nagyon nagy* dolog. *Lehet, hogy sokan várják már itt a lányok közül, hogy végre eljöjjön a nagy ő.*

[167] Mint kortársaik többsége.

Úgy gondolod, hogy a mātājik ezt várják?

Látom, a viselkedésükből.

Tulajdonképpen a mātājik is lemondott életet élnek. Miért gondolod azt, hogy ők várják?

Azért, mert valaki felölti magára a szárit, s felfesti magára a tilakot*, az még marad ugyanaz, mint régen volt. Lehet, hogy vegetáriánus, lehet, nem dohányzik, de ugyanaz a mentalitás ott van a szívében, az még nem ment el.*

A párválasztás körül van a legnagyobb bizonytalanság. Bhaktin Cili sokak nevében beszél:

Az egész szexualitás körüli témát hogy kezelték?

Szerintem ha a fiúk és lányok együtt élnek, akkor nem lehet azt megcsinálni, hogy ne gondoljunk egymásra, mint férfira és nőre, hogyha megfeszülünk, akkor se megy, semmiféleképpen. Az pedig, hogy külön lányok és fiúk, nagy költség, két házat fenntartani.

Esett szó a reggeli prédikációban erről a témáról, hogy szexualitás, fiú-lány kapcsolat?

Volt róla szó néha burkoltan, néha egyenesen, már amikor nagyon túlfeszültek a hangulatok. A lelki tanítómesterek rögtön észreveszik, hogyha ilyen helyen ilyesmik vannak, hogy már látják, hogy csak a fiúk és lányok hogyan néznek egymásra, és akkor kaptunk tőlük. Végső soron, tehát nem a szexualitás ellen vannak, itt a Krisna-tudatban csak megzabolázni *akarják. Lelki tanítómesterek mondták is, hogy itt Magyarországon minden lánynak férjhez kell mennie.*

És ez hogyan történik, ha az ember ennyire nem néz a fiúkra, ha nem keresi a kapcsolatot? Hogyan tudja megismerni önmagát? Hogyan lehet így párt választani?

A sztenderd az lenne, hogy nekünk elmondták, hogy a lelki tanítómestered választja ki, az áll magasabb fokon. A szerelem nem egy tiszta dolog, *a lelki tanítómestered tudja, hogy neked milyen a jellemed, meg a fiúnak milyen, és akkor azt mondja, hogy oké, akkor ti összeházasodhattok. De a gyakorlatban most még nem így történik. Tehát az úgy történik, hogy* kinézed magadnak, épp úgy, mint kint. *Itt is ugyanazok a mozgatóerők vannak, kár ezt elszenteskedni.*

Tehát akkor mégsem ők jelölik ki?

Beleszólhatnak. Iskolatársam egy barátnőjével jött be a Krisna-tudatba, és össze is szerettek volna házasodni, és őket nem engedte a lelki tanítómestere, *mert azt mondja, hogy annyira elütő tűz és víz a jellemük, hogy nem lenne jó házasság. Aztán ők bele is törődtek. Hogyha már valaki elfogadta a lelki tanítómestert, hallgat rá. Szóval az lenne a sztenderd, hogy kiválasztja a lelki tanítómester, aztán nem tudom, hogyan működne tovább. Egyáltalán, hogy az általa kiválasztott tetszene-e nekem vagy sem. Ilyen témákban nem mentünk bele mélyen. De azért csak kérdezgettünk, mert hát azért csak férfiak és nők vagyunk. Meg azért az ember nemcsak lelki szinten akarja művelni a dolgokat, hanem a gyakorlatba átültetni. Nem szabadna, hogy ilyen megtörténjen, hogy egy hónapi jegyesség után már terhesnek lenni valakitől. Pedig már volt ilyen. Még azért nálunk, úgy látszik, gyermekcipőben jár a Krisna-tudat, és az emberek nem tudják hogyan viselkedjenek, én se tudtam hogy viselkedjek. Sokszor a vezetőink sem tudnak tanácsot adni. De ha ez így van, akkor elméleti szinten sem stimmel a dolog. Néha úgy érzem,* szakadék van gyakorlat és elmélet között.

Bhaktin Elvira és bhakta Gergely a témát bevezető beszélgetésben felbukkanó feleség szülei, akik negyedszázados hagyományos házasságukat nemrégen védikus házasságra változtatták.

bhaktin Elvira: *Ez valahogy úgy van, hogy ha az embernek megváltozik a tudata, akkor már nem lesz igénye rá. Lehet persze az is, hogy mi már megöregedtünk. Hát nem vagyunk túlságosan öregek, de valahogy úgy vagyunk vele, hogy nagyon jól megvagyunk mi így is. Nem fogadtunk mi cölibátust, s nem is úgy vagyunk vele, többé már soha, hanem úgy, hogy*

hónapok eltelnek nélküle. Igaz, mi nem is voltunk soha olyanok, akiknek ez lett volna a központ. A lelki kapocs volt nálunk szerencsére az erősebb.

bhakta Gergely: *Igen, mert az a négy év is úgy telt el a házasságunk előtt, hogy ott is csak a lelki kapocs volt szinte, mert nem is volt mód másra.*

Úgy gondolják, hogy ez nem ment az intimitás rovására? Ugyanolyan bensőséges maradt a kapcsolatuk?

bhaktin Elvira: *Igen. Ha lefekszünk és mindenesetre ásítani szoktam, s akkor ő megsértődik, hogy megint ásítok, de én természetesen ásítok.*

Govinda dāsa mint egy közösség irányítója és többek lelki vezetője így beszél a védikus házasságról:

Ha valaki tíz-tizenöt-húsz éven át a lelki tanítómestert szolgálja cölibátusban, akkor ideális esetben egyaránt képesített arra, hogy egész életében cölibátusban éljen, brahmacārī *marad-jon, meg arra is, hogy egy jó családfő legyen.* A családfő nem lehet az érzékei rabja*. Nem használhatja a feleségét úgy, mint egyfajta érzékkielégítő gépet, hanem neki* vezetőnek kell lennie *abban a családban. Prabhupāda sok helyen írja, hogy* a nőknek sosem szabad függet-lenül élniük, *hanem mindig egy férfi felügyelete alatt kell lenniük. Tehát ezért családosnak lenni egy szempontból még nagyobb felelősség, mint brahmacārīnak lenni, mert itt csak magadra kell felelősséget vállalnod, a házasságban feleségedért is. Azt írja Prabhupāda, hogy bizonyos személyeknek olyan a természetük, hogy ők családos életmódot választanak, az előnyös számukra, másoknak meg nem, hanem hogy cölibátusban éljenek, de ha valaki jól gyakorolja a Krisna-tudatot, akkor egész életében tud cölibátusban élni. A lelki tanítómester néha kéri a tanítványt, hogy jó lenne, ha megházasodnál. Vagy azért, mert a tanítványnak éppen erre van szüksége, vagy mert egy másik tanítványt, egy* mātājit*, szeretne mestere rábízni.*

Bhaktarūpa Swamit - akit a II 5.4. fejezetben a lelki tanítómesterségről hallottunk - erről a témáról is faggattam:

Beszélhetünk-e a Krisna-tudatban is szerelemről, a másik személyének az odaadó szeretetéről, vagy pedig valami egészen más történik a *vaiṣṇava* házasságban?

Én elméletileg tudok erre válaszolni, mert nem voltam házas, szerencsére.

De a tanítványok tanácsot kérhetnek ebben is, nem? Azt hallottam, a párválasztásban is kikérik tanácsát.

Ez természetes, hiszen a házasulás nem egy kis dolog az ember életében. De az is igaz, hogy a guru nem dönthet helyettem, *nekem kell elvennem. Megkérdezem, de aztán én döntök. A kommendált házasságok nem sok jóra vezetnének. Nagyon nagyra becsülöm a magyar nyelvet, hogy ismeri ezt a két fogalmat, hogy szerelem és szeretet. Számomra* a szerelem nem szimpatikus kifejezés, *mert ez a bódulat, ami vakká tesz, hamar elillan. A szeretet sokkal izgalmasabb és mélyebb téma. Azt hiszem, az Isten-tudatú párkapcsolatokhoz a szeretet igénye sokkal közelebb áll. A legtöbb ember számára reális célkitűzés, sőt szükséglet az, hogy családot alapítson. Ezt a védikus gondolkodás is elfogadja. Belátja, hogy az emberek nem szerzetesi életre valók általában, s a döntő többségnek az útja, hogy megházasodjon.*

Bár itt lazább az átmenet szerzetestanuló állapotból a házasba és házasból szerzetesbe.

A brahmacārī *a novícius állapothoz hasonlítható. Amíg nem tesz fogadalmat, addig kitérhet belőle. Ha megtette a fogadalmát, akkor is kitérhet, de azt nem sokra becsülik, az egy bukással ér fel. De ha tanult belőle az ember, akkor ez sem probléma. A lényeg tehát hogy*

megmaradjunk a lelki érzelmeknél, az Isten szolgálatánál, s hogy milyen életrendben csinálja ezt az ember, az tulajdonképpen közömbös.

Úgy érzem, a Krisna-tudatban mind a személyes szeretet, mind a szexualitás másféleképpen értékelődik és értelmeződik, mint a keresztény gondolkodásban.

Kétségkívül. De erről eszembe jut Szókratésznek egy párbeszéde, amikor megkérdezte tőle az egyik tanítványa, hogy hányszor illetheti a férj a feleségét. S ő azt mondta: „életében egyszer." „Nem, ez túl szigorú. Ez így nem fog menni. Hát mégis valami más javaslat?" „Hát akkor mondjuk évente egyszer." „Áááh! Te nem ismered az embereket. Még ez is túl aszketikus." „Hát akkor legyen havonta egyszer!" „Lehetetlen! Ezt senki nem lesz képes betartani. Legyen inkább minden nap öröm és mámor!" Mire azt mondta Szókratész: „Rendben van. Akkor menj el, most ásd meg a sírodat, rendeld meg a szertartást, s utána nyugodtan, akárhányszor jól esik, tönkreteheted magad." Tehát a szexualitás és a szeretet két dolog. A nemi vágy a létfenntartás és fajfenntartás ösztöne, s mint ahogy minden érzéki működésnek van egy bizonyos funkciója, úgy a nemiségnek is van egy funkciója. *A* vaiṣṇava *filozófia nem azt mondja, hogy légy abszolút aszkéta, hanem azt, hogy a nemiséget használd a következő generáció létrehozására. Tehát ez egy* természetes kifejeződése az ember életének, *tevékenységének, feladatának.*

A jóga gyakorlatában és bizonyos ágaiban a szexualitás szent dolog.

Sőt a Bhagavad-gītā-ban olvashatja, hogy „Én vagyok az a nemi élet, ami nem ellenkezik a vallásos elvekkel." Tehát ha valaki ragaszkodás nélkül ennek a magasabb tudatsíknak *a szolgálatában él családi életet, az szolgálat, az odaadó szolgálat. Az nem akadály lesz, hanem lehetőséget nyújt egyrészt más élőlényeknek arra, hogy elérjék a tökéletességet, másrészt pedig maga is egy tisztulófélben lévő személy lehet.*

Nem csupán az életadásra gondolok mint szent cselekedetre, hanem a másik személy iránti szeretetre, aki ugye a keresztények szerint Isten képmása. A mai keresztény gondolkodásban a szexualitás érték, kifejezési eszköz, szerves egészet alkot az erósszal, a filiával és az agapéval. A Krisna-hívők gyakorlata e téren nagyon emlékeztet a katolikus egyház II vatikáni zsinat előtti felfogásához, amely komoly akadályát jelentette a szerelemre épülő házasságnak.

Persze, mert minden igaz vallás tudja, hogy mire való a nemiség.

Csakhogy a katolikus vallásban nemrégiben gyökeres változások történtek. Tudom, hogy a hinduizmus sokágú hagyomány. Mennyiben fogadja el a Krisna-hit azt a gondolatot, hogy a nő vesz részt Rādhā, a férfi Krisna természetében, és szerelmük igazsága csak magában a testben ismerhető meg, s ez a „testiség" síkján való ismeret egyetemes metafizikai érvényű.

Ezt nem vaiṣṇava *gondolkodás. Ez inkább a* tantra-*jóga*[168] *gyakorlatához tartozik, aminek a buddhizmus és a lámaizmus és mindenféle szex-jógák is átvették a torz változatát. Egyébként a metafora az él, hisz egy* bhakta *mit lát a feleségében? Krisna szolgáját, egy* gopīt[169]*, aki Krisnához tartozik igazából, én csak a gondját viselem és szolgálom. A feleség pedig igyekezzék egyrészt a* gurut *látni férjében, és követni, szolgálni őt, másrészt pedig a férjében és a férjén keresztül igyekezzék felismerni Krisnát. Tehát így válik ez a szekuláris* szakrális kapcsolattá, *azzal, hogy itt* nem testi szimpátián és a nemek vonzalmán van a hangsúly, *hanem azon, hogy mit szeretnénk ebben az életben elérni.*

[168] A nemiségen keresztül jelöli ki az üdvözülés útját.

[169] Vraja tehénpásztorlányai, akik Krisna örök bensőséges társai, s egyben legodaadóbb hívei.

A test és a test szépsége nem a lélek tükre valamiképpen? Hiszen Krisna is csodálatosan szép, olyannyira, hogy időként gyönyörű lánynak nézi az ember.

Annyira vonzó. Végül is a szépség már egy isteni dimenzió.

Mennyiben transzcendens a szépség? Mennyire az a test szépsége?

Az nem transzcendens.

Nem mutat a transzcendensre?

De igen, azonban a Szépség maga az Isten.

És ebből az isteniből a mi testünk nem jelenít meg valamit? Vagy egy virág nem jelenít meg valamit?

De igen, de az a virág nem arra szolgál, hogy mi szakítsuk le. A virág Krisna élvezetére szolgál.

Nem isteni egységet szimulál a szerelemben a testi kapcsolat?

A szeretet-egyesülés számomra testi kapcsolat. A testi kapcsolat lényeges, de nem szükségszerű rész. Lényeges az ezen a tudatsíkon álló emberek számára, de aki fölötte áll, aki lelki szemmel lát, annak a virág és a nő is egész mást fog jelenteni.

A Krisna-tudatban a lelki alapon nyugvó házasságban a szexuális kapcsolat valóban csak a gyermeknemzés céljával legitim?

Csak akkor.

Lehet-e eközben örömet érezni?

Szerintem ez másképp nem működik, de hát ez már a természet által így van elrendezve. De egy bhakta *ezt* nem az úgynevezett örömszerzésért gyakorolja.

Ha én egy házasságra készülő bhakta lennék, s a lelki tanítómestert ezügyben arról kérdezem, hogy: „Mondd mester! Ha már megfogant a petesejt, akkor ezt a tevékenységet valóban azonnal abba kell hagynunk?”

Amint tudomást szerez róla, igen. Erről az ember felesége fog tájékoztatni. Sok tudománya van a nőknek, *amit ők tudnak, meg ami tényleg szentté teszi a kapcsolatot.*

Ha a védikus házasság valóban szeretet-kapcsolat és védelem, milyen szerepet kaphat benne a gyöngédség, amivel hozzásegíthetem a test-lélek-szellem harmonikus egységének megőrzéséhez?

De mi van, ha csak a lelki romláshoz segítjük hozzá? Nem! Mi a testet és a lelket különítjük el. *Mi a testtel nem sokat tudunk foglalkozni, mert az el fog múlni. Mi a lélekre vagyunk kíváncsiak.*

De földi létünkben test és lélek nagyon is oda-vissza hat.

Messzemenően így van, de itt egy tudati váltásról van szó. S ha én magamban, a házastársi kapcsolatomban a testi tudatot erősítem, akkor sem magamon nem segítek igazán, sem a páromon nem segítek, hogy elérje az abszolút tudatosság síkját. Tehát valahol ezt a napi örömöt, ezt az úgynevezett gyengédséget és a távlati célkitűzéseimet össze kell egyeztetnem. Ezért vannak ezek a bizonyos életrendek: az elején tanuljon az ember, aztán alapítson családot, de egy idő után vonuljon vissza ettől. *Ez nem azt jelenti, hogy azonnal elhagyja a feleségét, meg kihajítja a gyereket az utcára, s elmegy, hanem* vonuljon vissza a szexualitástól. *Éljen családban, gondoskodjon a gyerekeiről, de most már ne ezzel töltse szinte vénemberként az idejét, hanem most már készüljön sokkal inkább lelkiekben. A nők ennek természetüknél*

fogva jobban megfelelnek, egy idő után leáll a nemi működésük. Ez egy jelzés. És nekem nem kell fogamzóképesnek lennem ahhoz, hogy szeressek, s nem kell szeretnem ahhoz, hogy fogantatni tudjak.

Mennyire lehet kitüntetett a többi emberhez képest házastársunk?

A védikus gondolkodás azt tanácsolja, hogy az ember tekintsen minden nőt úgy, mint az anyját, *kivéve a feleségét. Tehát valahol kitüntetett helyzetben van a feleség, s mivel a férj és a feleség vannak a legközelebb egymáshoz, ezért nyilvánvalóan kitüntetett helyzetben vannak egymással kapcsolatban, s nagyon nagy lelki segítséget nyújthatnak egymásnak. De nagyon nagy problémát is okozhatnak egymásnak, mert* a nemi vágy a kihasználásnak, a világ fölötti uralomnak a vágya. *Ez nyilvánul meg a durva szexualitásban. Úgy mondják, hogy az anyagi világ a szex körül forog, s ez egy helytálló kijelentés. Freud ugyanezt mondta, csak ő nem adott választ rá, hogy mi lenne a megoldás ehhez képest, hanem azt mondta, hogy minél inkább próbálja gyakorolni és kiélni az ember, mert ez hozzátartozik a teljességhez.*

Ide kapcsolható Prabhupādanak az a meglepően hangzó kijelentése, hogy „Az embernek még szexuális kapcsolata is lehet az Úrral." A lelki világban is lehet szexualitás?

Persze, de plátói módon. Hiszen a lélek abszolút szeretetben egyesül Istennel. De ezt ne úgy képzeljük el, mint ahogy a pornográfia képzeli el! Tehát pontosan abban a fajta harmonikus, szeretetteljes közegben, *ami mentes a testi felfogástól. Eleve ugye a lelki dimenzió mentes a testi koncepciótól.*

Ezek szerint egy Krisna-hívő számára egyenesen képmutatásnak hangozhat az a mai keresztény felfogás, mely szerint a bensőséges kapcsolatban van a szellemi szeretettel, és a lényege egyáltalán nem a hódítás, ellenkezőleg az adás, az önzetlen adás?

Ezt én nagyon fura engedménynek tartom, amit a hívők igényéhez alakítottak. Jézus mit tanított? Ha megbotránkoztat a kezed, akkor vágd le! Nem azt tanította, hogy próbálj adni vele. Ő nagyon szigorú dolgokat mondott. „Aki nem tagadja meg értem a családját, meg az apját, anyját, mindenét, az nem jöhet velem."

De tanítványai többsége házas volt.

De mégis ott tudták hagyni a hálókat. „De hát a hálóim!" „Csak hagyd a hálóidat!" Tehát az emberben megvan az anyagiakhoz ragaszkodás, s ha ezt a ragaszkodást táplálom, akkor ez ide fog kötni. Bhaktivinoda Thākura, aki nagyon praktikus, rendkívüli tapasztalatokkal megáldott ember lehetett, hiszen tizenegy vagy tizenkét gyereke volt, azt mondta, hogy egy fiatal férfit nem a feltétlen adás meg a nagy szeretet hajt, hanem a szerzés és az öröm vágya *hajtja az embert ennek a dolognak a megtapasztalásában. Bhaktivinoda azt mondja, hogy ennek a megfékezésére, tehát* ennek a szinte kicsapongó, ennek a szabados vágynak a megfékezésére való a szent házasság köteléke. *Hogy megértsem, hogy a nemiségem feladata az, hogy utódok, s hogy ez egy* lelki szolgálattá nemesüljön, *megtisztuljon, s majd ezek után tudok még tovább lépni, amikor már makulátlanul tiszta és visszavonult az élet.*

Prabhupāda gyakran szólította nőtanítványait is *prabhunak* (mester), jelezve, hogy a lelki életben férfiak és nők egyenlők.[170] Ugyanakkor Prabhupāda azt is hangsúlyozta, hogy anyagi téren a nőknek felelősségteljes férfiakon kell függeniük. Bhaktarūpa Swami is a *guru* szerepet a férjnek, a feleségnek meg a *gopīt* szánta. A hetvenes évek elején J. S. Judah úgy látja, hogy a *guru* státusa és szerepe fenyegetheti a mozgalom jövőjét. (JUDAH - 74) Mások úgy vélték,

[170] Mi ezt Magyarországon eléggé ritkán tapasztaltuk. Ezzel szemben prabhunak nevezte férjét nem egy védikus házasságban élő feleség.

hogy az ISKCON-ban a nőket gyerekszámba veszik. Judah azt is megjegyzi, hogy itt minden hívő *feminin attitűddel* rendelkezik, hisz mindenki alárendelt és szolga. Mintha ezt alátámasztaná a következő mondat, mely hazai krisnások lapjában Társulás és szex című cikkben[171] olvasható: „A *bhakták* sohasem fogadnak el gyereket a lelki tanítómesterük belegyezése nélkül". K. Knott a kilencvenes évek elején úgy látja, hogy a Krisna-hívő nők többsége egyelőre elfogadja, hogy szerepük elsősorban férjük szolgálata, sőt még azt is, hogy szépségük veszély mind a férfiak szellemi fejlődésére, mind a családra nézve. Kérdés, kérdezi K. Knott, akarnak-e a hívek a védikus filozófiai alapján élni egy új társadalmi kontextusban: a férfit szolgálva, aki megóvja őket. A Krisna-mozgalomban a '70-es évek elején a krisnás nők még számos korlátozásnak voltak kitéve. Igaz, hasonlót tapasztalhattak az Egyesült Államokban élő nők a „világi társadalomban" is, ahol a házasságok fele válással végződik. A Krisna-hit pedig sikeresebb házasságokat ígért. Prabhupāda elsősorban védikus-tradícionális női feladatokat ajánlott, de nem akadályozta a nőket abban, hogy más szerepeket is kipróbálhassanak. A GBC-be is hívott egy nőt, és - szemben az indiai szokásokkal - közvetlen közelében mindig is szolgáltak nők. A 70-es években több férfi vált *sannyāsīvá*, akiknek egy része kifejezetten akadályozta a nők aktivitását. A lelki vezetés férfi *guruk* kezébe került, a GBC kifejezetten nő-ellenes határozatokat hozott.[172] A '80-as évek végén azonban, írja Knott, a nők hangja erősödött, s mindkét nem kezdte felismerni, hogy veszélyes a nőket másodosztályú státusban kezelni. Míg a Prabhupāda halála óta háromszorosra nőtt GBC mellé rendelt segítő testületben egyetlen nő sincsen, addig egyes nemzeti vezető testületekben már jelentős arányban kapnak helyet nők. Németországban 11 templom-elnök nő, s ott a nemzeti vezetés egyharmadát is nők alkotják (KNOTT - 95), Magyarországon is hasonló a helyzet.

F. J. Daner már a hetvenes évek közepén jelezte, hogy e csomó probléma vetődik föl a krisnás házasságokban, különösen akkor, ha a házaspár egyik tagja nem Krisna-hívő, de akkor is, amikor mindketten krisnások, mert igen nehéz eleget tenni egyszerre a házas emberrel és a házas-szerzetessel szemben támasztott követelményeknek (DABER - 76). Magyarországon a szex-szerelem-házasság témakörben, valamint a férfi-nő kapcsolatot illetően még eléggé *képlékeny, átmeneti állapotot* találunk. Ennek persze egyik oka az, hogy a hazai Krisna-hívők javarésze kiforratlan személyiségű fiatalember. Ugyanakkor éppen kutatásunk időszakában (1995-1997) erősödött a házasodási tendencia. Egyre gyakrabban hallható, hogy az előírásokat betartó házaspárokat *brahmacārīnak* (szerzetestanulónak) kell tekinteni, sőt olykor még az is elhangzik, hogy a Krisna-tudatos családban élés hasonló lemondást jelent mint a *sannyāsī*. Nagyon sokan viszont még határozottan úgy tudják, mert így hallották, tanulták, hogy a szerzetesség magasabb fok, többek közt azért, mert ebben az állapotban a szex nem fenyegeti a lelket. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azonban, hogy hazánkban még eléggé kevés a védikus házasság, s ezek is még csak történetük elején tartanak, tehát e téren eléggé kevés a tapasztalat, a példa. Ami bizonyos: a házasságon belüli szexuális- és szeretet-kapcsolat tekintetében egyfelől a bhakták jelentős része *tájékozatlan*, másfelől eléggé eltérő attitűdök és vélemények regisztrálhatók. Úgy tűnik, a Krisna-hívők körében a házastársi

[171] Nama-Hatta Magazin, 1994. 3. sz. 9. p.

[172] Például a férj nélkül templomokban élő asszonyok gyermekeikkel együtt nem hagyhatták el a templomot, a házaspárok nem élhettek együtt a templomban. Sok sannyāsī a nőket māyānak (megtévesztő illúziónak) tekintette, akiktől óvakodni kell. Ezzel szemben Praphupāda azt javasolta, hogy a családosok maguk formáljanak bizottságot, amely meghatározná, hogy élhetik házasként egy Krisna-hívő életét. Amikor pedig egy sannyāsī vezető azzal érvelt, hogy a házasoknak hajlamuk van az élvezetre, ami aláássa a templomi atmoszférát, s rossz hatással vannak a szerzetestanulókra, Praphupāda dühösen fanatikusnak nevezte, a GBC-vel pedig visszavonatta a döntést.

szeretet egyrészt megfosztódik titokzatos és transzcendens jellegétől, s nagyon is *pragmatikusan* kezelődik, másrészt *túlontúl is filozófiai síkon* tárgyalódik. A párválasztás és a házasságra való felkészülés gyakorlata is eléggé változatos képet mutat. Az egyik véglet, amikor a fiatalok *a gurutól várják a kezdeményezést,* a párválasztási és házassági forgatókönyv kidolgozását és lediktálását, a másik pedig az, amikor a fiatalok maguk döntenek, s *csak szentesítik* döntésüket lelki tanítómesterükkel. Noha a klasszikus védikus elvek szerint a feleségnek férjéhez kell vonzódnia, Prabhupāda és tanítványai mégis azt tanácsolják a *bhaktáknak*, hogy mindketten leginkább Krisnához ragaszkodjanak. Ehhez hasonló gondolat a mai keresztény tanításban is felbukkan, csakhogy a nagy különbség az, hogy ez az elv személyes szeretet, a szerelem és az értéknek tekintett szexualitás kontextusában érvényesül, és a férfi és a nő közötti vonzódás kozmikus elv, nem az anyagi lét alapelve, mint a Krisna-tudatban. Kérdés persze, hogy fogják föl mindezt azok a *mātāji*k, akik minél előbb szeretnének házasságban társulni. Kérdés, hogy ők hogyan értelmezik az ilyen tanítást: „Ha egy férfi vonzódni kezd egy nő anyagi tulajdonságaihoz, ez megfosztja őt a lelki fejlődés lehetőségétől. Az anyagi életben a nő egy ál-szeretetteljes atmoszférát teremt, ami foglyul ejti a férfit. Egy nő ugyanúgy veszélybe kerül, ha a férfi anyagi tulajdonságainak befolyása alá kerül". Ráadásul ezek a szentenciák a „happy in this life, happy in next life" című könyvből kerültek át a Nama-Hatta Magazinban olvasható írásba.[173]

Úgy tűnik, hogy a hazai krisnások vezetése is érzékelte, hogy e téren eléggé nagy a bizonytalanság, ugyanis a Nama-Haṭṭa Magazin 1997/1. számában megjelentették azokat a normákat, amelyet az egyház tagjainak követniük kell a *gṛhastha-āśhram*[174] gyakorlása esetén, de ezek[175] csak igen rövid ideig maradtak érvényben. A krisnás vezetők is elismerik, hogy a cölibátusból házasságra lépés elvei ma még eléggé kiforratlanok. A kérdés egyre fontosabbá válik, mert a szerzetesek javarésze most kerül abba a stádiumba, hogy döntsön a házasság vagy a további cölebsz élet mellett.

3.5. Közélet és politika

A „Hogyan viszonyul a közélethez és a politikához?" kérdésre a következő fajta válaszok születtek:

---

[173] Krisnás lektoraim úgy vélik, hogy „A lényeg az, hogy mindkét fél az anyagi helyett a lelki kapcsolatot helyezze előtérbe. Természetesen nem baj, ha a krisnás férj és a feleség tetszik egymásnak, de mivel a lelkiség a ráncok mögött is megmarad, gyermekeiknek hosszú távon is tudnak szilárd, szeretetteljes családi közeget teremteni."

[174] Házas rend (védikus házasság).

[175] Köztük ilyenek, mint „Ha egy *bhakta* vagy *mātāji*, vagy olyan kint lakó, aki avatást akar, házasodni szeretne, akkor (mielőtt megkezdené a társulást) be kell jelenteni szándékát a templom-prezidentnek vagy a templom-osztályvezetőnek." „A templom-prezident asztrológussal elkészítteti mindkettőjük horoszkópját, s ha ennek alapján a kapcsolat nem tűnik kedvezőnek, nem javasolja létrejöttét. Ha ezt a felek nem hajlandók tudomásul venni, a templom-prezident kérheti, hagyják el a templomot." Az első hónapban a pár hetente egyszer egy órát társulhat a mentor felügyelete alatt és a mentor helyén, vagyis nem *félreeső* helyen, de nem is olyan nyilvános helyen, ahol a *brahmacārik* látják őket, vagy valami *karmi* helyen. A hónap végén a mentorral együtt megbeszélik, hogy kívánják-e folytatni a kapcsolatot." „A másodiktól az ötödik hónapig napi fél órát társulhatnak, a fent leírtak szerint. Hónap végén újra felülvizsgálhatják kapcsolatukat. A próbaidő alatt bármelyikük kezdeményezheti a kapcsolat feladását, a mentoron vagy a t.p.-en keresztül."

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
nem válaszolt	12	9	-	17	11
elutasító	63	43	70	48	55
alig érdekli	2	11	7	5	5
akkor érdekli, ha köze van a Krisna-tudathoz	-	9	2	4	3
nem ért hozzá	6	-	5	2	3
semleges	1	5	-	4	2
érdekli	13	18	13	15	15
egyéb	3	5	3	5	5
összesen	100%	100%	100%	100%	100%

A politikával együtt a közélettől is távol tartják magukat a krisnások, de korántsem egyformán. A nők kétszerte nagyobb arányban, mint a férfiak, az addigi életüktől a bűnös világtól leghevesebben elforduló avatás előttiek jóval inkább, mint az avatottak. Ami viszont meglepő, hogy a világban élő házasok inkább, mint az elzártabban élő cölebszek. Vagy talán a családban élő krisnások - legalábbis ebben a tekintetben - kétszeresen is elzártak? Ebben a tekintetben is jelentős az eltérés a keresztény és a krisnás klerikusok között: míg a krisnásoknak csak 12 %-a, kereszténynek 71 %-a érdeklődik a közélet és a politikai iránt. Ami végképpen elgondolkodtató, a magyar krisnások vezetőit is alig-alig érdekli jobban a politika, mint a tagságot.

Az „A magyar politikai élet mely irányzataival rokonszenvez? Melyekkel nem?" kérdésre adott válaszokból kiderül, hogy a politikai iránt érdeklődő krisnás kisebbség *elsősorban a liberális pártokkal* (7 %) rokonszenvez. Néhányan meg a zöldekkel (2%) és a szocialistákkal (2%). Ellenszenvük tárgya elsősorban *„nacionalisták"* (3%), a FKGP, a MIÉP, és a „szélsőségesek" (2-2%). A keresztények rokonszenv-listán (1995-96-ban!) az MDF (28%), a FIDESZ (25%), a „keresztény pártok" (16%), a „nemzeti pártok" (11%) és a „liberális pártok" (11%) szerepeltek. Az ellenszenv listát a MSZP (43%) és a „liberálisok" (21 %) vezetik. Ami a krisnások liberális irányban tanúsított szimpátiáját és a nemzeti és keresztény pártokkal szembeni ellenszenvét illeti, természetesen gondolhatunk az Amerikában született Hare Krisna mozgalom *kozmopolita* jellegére is, de még inkább arra, hogy a krisnásokat hazánkban nemrégen még az úgynevezett nemzeti és keresztény pártok politikusai erőteljesen támadták, s közülük néhányan destruktívnak bélyegezték őket.

Azoknak a többsége, akik távolt tartják magukat a politikától, általában megtérésük előtt sem mutattak érdeklődést. Egyesek úgy vélik, mint bhakta Albert is, hogy a politika egyszerűen *fölösleges*, hiszen „valahol Indiában egy kis faluban, ahol nincs se bíróság, se rendőrség, semmi, mégis boldogan élnek. S úgy dolgoznak, hogy van egy közös kassza, mindenki beadja a pénzét, s akinek valamire szüksége van, az megkapja. Senki sem csal vagy vesz el többet. Mégis nagyon jól megvannak." Mások úgy gondolják, mint bhakta Zalán is, hogy *csak vallásos emberek lehetnének politikusok*. Bhakta Lajos és mások szerint a politikusok tisztességtelen emberek. Tapasya dāsa és mások úgy vélik, nem jobb a helyzet, mint 1989 előtt. Samādhi dāsa szerint - és ő sincs egyedül - a politikusok helyett a *gurukra* kell hallgatni, mert „Prabhupāda mindig az aktualitásnak megfelelően prédikált. Amikor ott volt Vietnam, rögtön írt arról cikket, tartott programot". Kunti devi dāsa általános iskolás korában még politikai vitakörre járt, ahová „jöttek rendőrök és a katonaságtól is, előadásokat tartottak. S én

hallgattam a harcászatról és a jelenlegi helyzetről, Kádár Jánosról. Ma már egyáltalán nem értem, hogy mit kerestem ott. Nem voltam túl hatékony, csak mint egy befőtt a polcon".

Sacinanda dāsa-t - és még más krisnásokat is - annyiban érinti a politika, amennyiben az a Krisna-tudatot érinti: „Főleg az, hogy mennyire tolerálnak minket a vezetők. Ha másik párt jön, ami nemzeti szocialista elveket vall, azzal nekünk nehezebb kijönnünk. Én azelőtt nem foglalkoztam politikával, most sem. Nincs köze a szolgálatainkhoz."

Akadnak krisnások, akik *a védikus hagyomány szellemében formálnák át a politikát;* így gondolkodik bhakta Ottó is: „Nekünk van egy rendszerünk, ami szerint felépül a társadalom, a *varṇāśrama-dharma,* amelyet a bölcsek, a *brāhmaṇák* irányítanak. A fő lényege a politikának az lenne, hogy az embereknek boldogságot adjanak. Boldogságot pedig úgy lehet adni, ha örök életet adnak. Szerintem a politikának ez lenne a célja, hogy az embereket *a tudás felé vezesse*, az öröklét, a lelki harmónia és a béke felé."

Bhakta Zsombor azon kisebbséghez tartozik, akit érdekel a politika: meghallgat „Torgyántól kezdve mindent", de csatlakozni semmiképpen sem csatlakozna. Bhakta Miklóst azért érdekli a politika, mert „velünk történnek azok a dolgok, amit a politikusok itt alakítanak". Govinda dāsa védikus mércével minősíti a politikát: A Bhāgavatam leírja, hogy ha egy országban bűnös tetteket követnek el az ország lakói, polgárai, akkor a büntetést egyharmad részben az ország vezetője kapja, a jámbor tetteknek pedig egyhatodát. Tehát vagy tetszik a politikusoknak, vagy nem, de felelősek minden egyes személy tetteiért, amit egy országban elkövetnek. Manapság pedig a hétköznapokban elfogadott szokások mellett, mint a húsevés, alkohol, prostitúció, abortusz, amik a legbűnösebbek, még az a bűnözés is növekszik, amit a materialisták is bűnnek tartanak. Prabhupāda mondja, hogy mindaddig lesznek háborúk, ameddig megölik az állatokat és megeszik. Azért sem hosszú életűek a politikusok, gyorsan meghalnak, mert ezek a bűnös visszahatások megrövidítik az életüket. S hogy utána mi történik velük, azt el sem lehet képzelni."

Fazekas I. a Krisna-hívők társadalomszemléletét is vizsgálta a debreceni krisnások körében, s azt tapasztalta, hogy „társadalomszemléletük negatív, csupán fokozatokban van különbség az egyes vélemények között", valamint azt is, hogy a hívők 65 %-a teljesen vallási alapon szemléli a társadalmat. Érdekes és fontos megállapítása, hogy többségüknek már belépés előtt, keresés közben kialakult társadalomkritikájuk ilyetén jellege, s ez igazából nem változott, csak megerősödött megtérésük után. (FAZEKAS - 97)

3.6. Szórakozás és élvezet

A „Mi minden jelenti Önnek a szórakozást?" kérdésre az alábbi válaszok születtek:

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
nem szórakozik	6	7	3	7	6
szakrális tánc és ének	26	45	50	26	32
társaság	34	25	18	24	29
olvasás	27	27	29	25	27
művészet befogadása	23	2	7	18	15
- zene	- 21	- 5	- 7	- 10	- 10
séta, kirándulás	10	7	11	6	9

krisnás fesztivál	12	4	5	9	9
munka, tanulás	10	4	11	7	8
ünnepek	9	9	24	12	9
prasādam készítés és evés	8	11	8	4	9
Krisna-tudat	3	15	7	8	8
prédikáció hallgatás	4	7	6	5	5
programok	7	-	5	5	5
sportolás	4	-	3	5	2
egyéb[176]	18%	17%	14%	18%	17%
válaszok száma/fő	*2.0*	*1.8*	*2.0*	*1.7*	*1.9*

A nők és a férfiak között mindössze annyi különbség mutatkozott, hogy a társaság és a prédikáció hallgatása a nők, a programok és sport a férfiak körében volt gyakoribb. Az átlagosan kétféle szórakozás nem sok, eléggé *aszketikus* életet tükröz. A szórakozásként említett tevékenységek nagyobb része *szakrális tevékenység vagy szolgálat*, még inkább vonatkozik ez az avatottakra. E téren is jelentős eltérés a keresztény klerikusok és a krisnás szerzetesek között:

	krisnások (n=31)	keresztények (n=34)
nem szórakozik	10	6
szakrális ének és tánc	42	13
művészeti alkotótevékenység[177]	9	24
társaság	23	40
olvasás	19	40
prasadām fogyasztása	13	3
szolgálat	10	-
ünnepek	7	-
prédikáció hallgatása	7	-
művészet befogadása	3	43
séta, kirándulás	3	49
fesztivál	3	-
sportolás	-	27
egyéb	15%	37%
válaszok száma/fő	*1.5*	*2.8*

A keresztények életében a szórakozás élesebben elválik a szakrális szférától, s tevékenység-fajtákban gazdagabb. Jóval nagyobb szerepet játszik benne a testkultúra, a művészet és a kreativitás.

[176] Autóvezetés, fesztivál szervezés, játék, krisnás tábor, tévénézés, a guru látogatása, japázás, ima, leckék, lelki program, mantra, misszió, prédikálás, templomavatás, pihenés

[177] Agyagozás, festés, rajzolás, zenélés, versírás, színjátszás.

Bhakta Hanna számára *a szórakozás „érzékkielégítés* és a teljes testtudat. Hisz a lelkünknek miért lenne arra szüksége, hogy egy füstös helyre beüljünk és kávézgassunk és igyunk és elmenjünk szórakozni, táncolni hajnalig, aztán utána hullafáradtan hazamész és estig alszol. Ez nem lelki fejlődés, ez nem lelki dolog, ez nem lelki szint. Nagyon szerettem szórakozni, imádtam. Jól benne voltam az életben, s ha nem jön a Krisna-tudat, akkor még biztos csinálom jópár évig. De hála Istennek előbb rájöttem, hogy nincs értelme". Bhakta Lajos a káros szórakozást úgy próbálja kiiktatni életéből, hogy „összegyurmázza" a munkát és a szabadidőt. Ez az elegy „ma még kötelezettség, aztán ha majd meghozza a saját gyümölcsét, akkor már talán szabadidőnek is nevezhetem".

Nagyon sokan a „minden és semmi" álláspontján vannak. „Szórakozás a szó köznapi használatában itt nincs, de jól érezzük magunkat", mondja Kunti devī dāsī. Bhakta Károly pedig így fogalmaz: „Itt csak szórakozás van: a tánc, a zene, a *prasādam*, ez mind szórakozás." Prajāpati dāsa is ebben a szellemben mondja:

> *Az egész* lelki élet *az. Nemcsak szórakozás persze, de ad egy boldogságot. Most ha úgy értjük a szórakozást, hogy kávéház stb., akkor nem, de ha veszem azt, hogy együtt ünnepelni* bhaktákkal*, reggeli és esti program, akkor az egy nagy élmény. Én inkább az élmény szót használnám. Csak éppen nem olyan élmény, ami annak során jött, mikor egy izgalmas filmet megnéztem, hanem valami közös, együttes dolog.*

Számosan vannak a krisnás szerzetesek között olyanok is, akik elkülönítenek szórakoztató tevékenységeket, mint Gandharva devī dāsī:

> *Szórakozási formákat itt is meg lehet találni. Nekünk az a szórakozás például, hogy leülünk, s* együtt tudunk énekelni, bhajanozni, *de nálunk minden ének egyfajta ima. Úgyhogy nekünk az egy szórakozás. Vagy például szórakozás itt a Krisna-tudatban az, amikor nagy lakomákat főzünk Isten tiszteletére, vagy amikor nagy programok vannak, s akkor mindegyik program azzal végződik, hogy van egy* nagyon szép lakoma*. S akkor együtt leülni, egymásnak szépen szervírozni, és elfogadni azokat az ételeket, az is egyfajta kellemes időtöltés.*

Yaśodā-nandana devī dāsī számára tipikus krisnás szórakozás *a kīrtana és a beszélgetés*. Govinda dāsa úgy véli, hogy náluk mindent örömmel végeznek, kifejezetten szórakozást - mert szerinte erre is szükség van, miként a játékra és tréfára is - jelent *a kīrtana, a fesztiválok, az ünnepek, a szakrális színdarabok előadása* és befogadása. Bhakta László igyekszik lelki szolgáltatásokat találni, s ezt ő „lelki ízt" adó *transzcendentális témájú könyvek* olvasásában találja meg leginkább. Bhakta János a szent írásokra hivatkozva válaszol:

> *Krisna, amikor a földön tartózkodott, kimutatta a* kedvteléseit*: játszott, birkózott. Amit Isten szeret, azt szereti a híve is. A szórakozásod komoly társaság, vagy más komoly dolog, nem alkohol, kábítószer, cigaretta, hanem, mondjuk, szent könyvek olvasása vagy szent énekek éneklése, az extázis. Amikor mi szerzetesek elkezdünk énekelni, táncolni, ez olyan, mint egy rock-koncert, ugyanolyan hangulat ki tud alakulni. Tehát* boldogságra vágyunk*, mert ez a lélek természete, de anyagi boldogsággal ezt nem lehet kielégíteni, csak lelki boldogsággal. Ebben a közösségben pedig s minden más vallási közösségben is, lelki boldogságot lehet szerezni.*

Bhakta Zsombor azon kevesek egyike, akinek a művészetek művelése jelenti a szórakozást: harci művészeteket tanul, s zenekart szervez, melyben rock-zenét játszanak szent szövegekkel.

Bhakta Ottó egyszerre szűkíti és tágítja (méghozzá végtelenül szélesre) a szórakozások körét azzal, hogy az *Isten-tudatosságban végzett tevékenységeket* tartja szórakozásnak.

Nagyon fontos, hogy mindig lássuk, hogy mi a célja a szórakozásnak, mert ha magamat, a saját érzékeimet elégítem ki, az valójában nem szórakozás. Ha mindent Isten-tudatosan csinálunk, ha Istent helyezzük a középpontba, Őt dicsőítjük, Neki táncolunk, Neki csinálunk mindent, *akkor az szórakozás. Valójában ez az eredeti természetünk, mert a lélek eredeti természete, hogy élvez. Csak rossz helyen keressük az élvezetet. Valójában akkor is Istent keressük, amikor rágyújtunk egy cigire, amikor lemegyünk a diszkóba, csak erőltetett, nincs boldogság. Mindig keressük, de sohasem találjuk meg.*

Az interjúkban föltett „Mit lehet élvezni?", a „Mi jelenthet élvezetet?" kérdésre legtöbben az étkezést, a táncot és az éneklést említették. Govinda dāsa megvilágítja az élvezet spirituális hátterét:

Egy materialista számára az étkezés az érzékkielégítés, anyagi élvezet: ez a táplálék bizonyos hatást gyakorol az ízlelő bimbókra, s azok ingerületet közvetítenek az elmémbe, aminek következtében én örömérzetet tapasztalok. Az ilyen helyzetben lévő személy hajlamos arra, hogy sokat egyen abból, amit élvez, pedig az anyagi élvezet az olyan, hogy amennyit élvezel, ugyanannyit kell utána szenvednedő. *A lelki élvezet pedig olyan, hogy nincs benne szenvedés. Ha valaki a Krisnának felajánlott ételt jó tudatban eszi meg, s ezzel megtiszteli Krisna kegyét, nagyon jó lelki élményt kap, megízlelheti annak az ételnek az igazi lelki ízét. Amikor azt az ételt felajánljuk Krisnának, akkor Krisna azt ténylegesen megeszi, s az az étel összekeveredik az Ő nyálával. Mikor pedig ezt a bhakta megeszi, akkor* ő élvezi benne Krisna érintését.

Többen hangsúlyozzák, hogy *mértékkel kell enni*, hogy a nagy élvezetet jelentő evésben is kell legyen *kontroll*. De nemcsak ételnek van „magasabb rendű íze" a bhakták számára, hanem - mint többek nevében Gandharva devī dāsī is kifejti - az bhajanozásnak[178], a táncnak vagy a beszélgetésnek. Bhakta Ottó ezt így magyarázza:

A táncolás nagyon eksztatikus*. Ha valaki el tud merülni ezekben az énekekben, dalokban, ebben a mantrában (imában), akkor nagyon élvezetes dolgot tud megtapasztalni. A táncban is, de csak akkor, ha valaki el tud szabadulni, ha nem görcsös, ha nem a saját elméjét hallgatja. Aztán az étkezés is eléggé jó. Aztán a bhaktákkal való társulás. Nem tudom, mennyire elfogultság ez, de kint nem annyira lehet ilyen őszinte emberekkel találkozni, mint itt a Krisna-tudaton belül, akik megmondják, hogy mi van. Még a saját hibáinkra is rámutatnak, s ezzel bennünket segítenek. Ez is élvezet.*

Sacinanda dāsa ehhez még azt teszi hozzá, hogy „az ember bármit tud élvezni, hogy ha megfelelő tudatban van. Van élvezet és szenvedés. Ebben a kettősségben van az ember. Ha valaki tudatban van, amikor mindent Krisnával kapcsolatban lát, akkor ez egy állandó íz, egy állandó boldogság".

Innen szemlélve a Krisna-tudatot valamiképpen kiegyenlítődik a szórakozásuk szegényes képe, amelyet a lemondás és a szakrális tevékenységekre szorítkozás jellemzett. Számunkra világossá vált, hogy ez a „szakrális szórakozás" a hazai Krisna-hívők jelentős része számára kifejezetten élvezetet jelent. Ez pedig valamelyest módosítja értékrendjükről kialakult képünket is, amelyet továbbra is joggal nevezhetünk *aszketikusnak*, de - hozzátehetjük - sajátos, *hedonista* felhangokkal. A krisnások ezt azzal magyarázzák, hogy Krisna nem csupán lemondást követel, hanem arra kéri a követőit, hogy a csupán anyagi élvezeteket nyújtó dolgokat *cseréljék föl lelki fejlődést is okozó örömökre*, például a szentelt étel fogyasztására, szakrális táncra.

[178] Zenélés és éneklés.

3.7. Tájékozódás és művelődés

Míg az átlagember számára ma Magyarországon a tévé a legfőbb tájékozódási forrás, a krisnások valamivel több, mint fele *nem néz tévét*. Ebben a tekintetben igen egységesnek mutatkozott a vizsgált társaság. A tévét nézők fele *csak híradót* néz, a másik fele pedig *elsősorban természetfilmeket, tudományos ismeretterjesztő műsorokat, mesefilmeket, vallási témájú műsorokat*. A válaszolóknak csupán egy-két százaléka néz szórakoztató filmeket, művészfilmet szinte senki. Míg a krisnás klerikusoknak 65, a kereszténynek csak 30 %-a nem néz tévét. A csak híradón kívül mást is néző krisnások aránya 15, a kereszténynek 75 %.

Az iskolai kötelező olvasmányain és a Krisna vallás szent könyvein kívül a kérdőívet kitöltő krisnások 24 %-a *semmit sem olvasott*. (Az avatottaknak 32, az avatás előttieknek 16, a házasoknak 11%-a). Az újságot (főleg napilapot) olvasók aránya 40 % (az avatottak 48, az avatás előttiek 38, a házasok 42 %-a). A napilapok után legolvasottabb lap ebben a körben (1995-96-ban) a HVG volt. Feleannyian sem (mindössze 17 %) olvastak folyóiratot, mint újságot. Elsősorban ezoterikus és természetgyógyászati folyóiratokat (12 %), tudományos és művészeti folyóiratot csupán 3 %. A *csupán újságot olvasók aránya* 32 %. A kérdőívet kitöltő Krisna-hívők 44 %-a olvasott bármiféle *könyvet*, ebből 41 %-a csak ismeretközlő műveket. Mindössze 10 %-uk olvasott *szépirodalmi művet*[179]. Az avatás előttiek 51 %-val szemben az avatottaknak csak 34 %-a. Úgy tűnik, hogy a Krisna-hitben való elmélyüléssel a komolyabb világi olvasmányok aránya fokozatosan csökken, leginkább a cölebszek körében.

Az olvasás terén is igen nagy az eltérés a keresztény klerikusok és a krisnás szerzetesek között, itt azonban figyelembe kell venni, hogy a keresztény klerikusok átlagos végzettsége valamivel magasabb (ami természetesen csak kisebb részben magyarázza a nagy eltérést):

az iskolai kötelező olvasmányokon és a szent könyveken kívül	krisnások (n=31)	keresztények (n=34)
nem olvas semmit	42	26
újságot	52	40
folyóiratot	7	48
ismeretközlő könyveket	32	31
szépirodalmat	0%	60%

A krisnások által olvasott ismeretközlő olvasmányok legnagyobb része természet- és orvostudományi (10 %), vallástudományi (8%), természetgyógyászati (6%) pszichológiai (5%), ezoterikus (5%) pedagógiai (4%/) és filozófia (3%) mű.

Tucatnyi interjúban azt is megkérdeztük, mit jelent számukra a *kultúra*. Bhakta Lehel bevallja, tudja mit kellene erre a kérdésre felelni, de számára a kultúra eddig a Jedi visszatér, a Csillagok háborúja és ehhez hasonló filmek voltak. Kultúra-képe megtérése óta határozottan szélesedett. Bhakta Zsolt is így van vele:

„Ahogy most látom, beletartozik nagyon sok minden a kultúrába, a művészet is beletartozik. Nehéz ezt megfogalmazni, mert a Krisna-tudat ad egy nagyon biztos rálátást a világra, s ha valaki ismeri az alapvető törvényeket, amik mozgatják a világot, akkor minden dolgot be tud tenni a maga helyére, s akkor ugyanígy be tudja tenni az összes olyan dolgot is, ami a kultúrához kapcsolódik."

[179] Erről az 5.9. fejezetben lesz szó részletesebben.

Ha eltekintünk a szent könyvek olvasásától egyéb olvasmányaik alapján határozottan az a kép alakult ki a krisnásokról, főleg a szerzetesekről, hogy *megtérésük beszűkítette érdeklődésüket*. Nem szabad azonban elfeledkezni bhakta Lehelről és társairól, akik azelőtt nem olvastak, valamint bhakta Zsoltról és társairól, akik számára a megtéréssel *kitágult a kultúra köre*. Éppen ezért fontos megvizsgálni, hogyan viszonyulnak a tudományokhoz és a művészetekhez.

3.8. Tudomány[180]

A „Hogyan viszonyul a nem védikus tudományokhoz?" kérdésre az alábbi válaszok születtek:

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
nem válaszolt	8%	-	5	5	4
negatív válaszok					
felesleges, érdektelen	23	16	16	23	19
merő spekuláció	6	16	6	11	9
a védikus tudományban minden benne van	6	11	6	10	8
ateista	1	9	3	5	4
erkölcstelen	3	4	3	4	3
mérlegelő válaszok ami a Krisna-tudatot szolgálja, jó	9	11	5	11	10
a mindennapi életben eligazíthat	10	5	8	6	7
kritikával használható	6	11	3	10	7
hozzátartozik tanulmányaihoz	3	2	-	4	2
Egyéb	9	8	7	10	9
pozitív válaszok					
elfogadja, használja	9	7	16	6	10
egyéb	1	2	2	1	2
összesen	100%	100%	100%	100%	100%

Az összkép egyértelműen negatív, még inkább az avatottak, mint az avatás előttiek körében. A „kinti világhoz" közelebb lévő házasok valamivel jobban tolerálják a nem védikus tudományt, mint a cölebszek. A vezetők körében nem térnek el lényegesen a vélemények a tagságétól.

A krisnás szerzetesek körében 68 %-ot tesz ki a *negatív*, 39 %-ot a *mérlegelő* és csupán 3 %-ot a *pozitív* válaszok aránya. A keresztény klerikusok körében éppen fordított a helyzet: 7-7 % a negatív és a mérlegelő, 86 % a pozitív válaszok aránya. A végső következtetések azonban csak akkor vonhatók le, ha megtudjuk, mit is jelent a krisnások számára a védikus tudomány, és hogy mennyire ismerik és művelik ezt.

[180] Ebben a fejezetben elsősorban a krisnások európai (vagyis nem védikus) tudományokhoz való viszonyáról lesz szó. A vaisnavizmus tudomány- és művészetfölfogásáról bővebben a IV. 4. fejezetben esik szó.

A hazai főguru, Śravanam Swami nemcsak a műszaki, hanem a természettudományokban, tehát az európai tudományokban is jártas, így megkérhettem arra, fejtse ki a mi tudományunk és a védikus tudomány közti különbséget:

Amikor te védikus tudományt mondasz, akkor valami olyasmi kell gondoljak, hogy még nem vált el egymástól a tudomány, a művészet és a vallás?

Igen. Én nem vagyok annyira egy költőféle, szeretem a dolgokat rendszerezett, mérnöki módon, matematikus módon megérteni. E szempontból engem nagyon vonzott a Krisna-tudatban, hogy a filozófia nagyon szisztematikusan *épül fel. A védikus ágban is vannak tudományok, fizika, kémia, biológia, matematika, földrajz, asztronómia és kozmológia, de egy más alapon. Ez a tudomány pedig* śāstrikus*, vagyis az alapja a szentírás, amely közvetlenül Istentől szállt alá. Ezért bizonyos helyeken teljesen egyetért, máshol pedig nem az európai tudományokkal. A védikus társadalomtudománynak, a* varṇāśramának *a lényege pedig az, hogy van egy társadalmi rend, ami bele van tervezve az emberek természetébe. Krisna mondja, hogy ez az ő természetük, s valamennyire befolyásolják ezt az anyagi körülmények.*

Ez lenne a kasztrendszer?

Mint minden ebben a korszakban, ez is eltorzult. De van egy eredeti, amit úgy hívnak, hogy varṇāśrama*. Ez egy természetes beosztás: társadalmi és munka szerinti.*

Tehát az ember ilyen vagy olyan természettel születik meg, s eszerint kerül egyik vagy másik kasztba, osztályba, feladatkörbe?

Igen. Ezt a természetet az ő múltbeli cselekedetei határozzák meg, tehát nem leszármazás alapján *történik. Lehet, hogy az apám szolga, én meg pap vagyok. Ez* a védikus kasztrendszer *torzult el ebben a korszakban úgy, hogy ha te egy papi családban születtél, akkor te automatikusan pap vagy.*

Vannak-e olyan foglalkozások, amelyek ellentétben állnak a Krisna-tudattal? Lehet-e valaki egyszerre Krisna-hívő és az evolúciót tanító biológiatanár, Krisna-hívő és pszichiáter?

Vannak vegyészek, mérnökök, jogászok, orvosok, aki gyakorolják szakmájukat is, meg a Krisna-tudatot is. Adódhat olyan helyzet, hogy valakinek a munkája ellentétben áll mondjuk a Bhagavad-gītā-val, s látja, hogy az nagyon nehezen fog beférni a Krisna-tudatba. Ha valaki mégis pszichiáter akar lenni, akkor Freudot kell olvasnia. Amikor egy tanítvány azzal jött Prabhupāda-hoz, hogy „Én azt tanultam Freudtól, hogy minden pszichiátriai problémának valahol kapcsolata van a szexualitással. Ugye ez helytelen?”, Prabhupāda azt felelte, hogy „Nem. Ez helyes.”

Természetesen nagyon érdekelt, miként vélekedik ugyanerről másik lelki tanítómester ismerősöm, aki ugyan Prabhupāda követője, de nem tagja az ISKCON-nak.

Tehát mennyire fordítható le ennek a kultúrának, vagy ha úgy tetszik, a védikus tudománynak az a része, ami mégiscsak nyelvhez, történetiséghez, szokásokhoz kötött?

A vaiṣṇavizmusnak *van két, van egy világi-vallási vetülete, ami a tradícióhoz, a szokásjoghoz, a kultúrához kötődik, és van egy egyetemes vetülete: a filozófiája, a teológiája, a válaszai.*

De persze ezek is egy tőlünk távoli kultúra nyelvén, kötött nyelven jelennek meg, nem?

A szanszkrit maga a nyelv, deva-nāgari*, tehát legalább a félistenek nyelve. Ugyanakkor az is igaz, hogy Isten minden nyelvet megért. Hozzá bármilyen nyelven lehet fohászkodni, minden őszinte szívből jövő közeledést megért. Egy alkalommal egy társaságban beszélgettünk, s volt egy érdeklődő, aki csak az ISKCON-t ismerte, s két nap után merte feltenni a kérdést, hogy „Hát hogyhogy magának haja van meg szakálla?” Azt mondtam erre, hogy nyilván ahhoz volt*

hozzászokva, hogy aki a Krisna-tudatról prédikál, az kopasz és borotvált állú, pedig valószínűleg amikor először találkozott bhaktákkal*, akkor azt kérdezte meg, hogy „Maga miért kopasz, s miért nincs bajusza?" Tehát a külső formát és a belső tartalmat nem szabad összetéveszteni. Nem attól Isten-tudatú valaki, hogy milyen ruhát húz.*

Mégis nagyon nehéz európai embernek megérteni egyrészt a fogalmat, hogy védikus tudomány, ami mondjuk az én számomra egy olyan állapot, amikor tudomány, művészet, teológia még nem vált szét.

Igen, talán mondjuk így.

És úgy gondolom, annak, hogy ezek a mi kultúránkban szétváltak, hátránya is, de előnye is van.

Igen, de az én számomra a bhakti-*jóga nem csupán kulturális jelenség, hanem* egyetemes válasz *arra, hogy miért élek, s miért vagyok elégedetlen. Mi, Krisna-hívők erre a kérdésre globális választ kapunk: azért, mert nem vagy Isten-tudatú. De ha analitikus választ akarok, ezen az úton is el lehet indulni.*

Kétségkívül óriási előnye lehet egy vaiṣṇavának egy kereszténnyel szemben a globalitásban való gondolkodással. Ugyanakkor számomra eléggé kézenfekvő, hogy a védikus írások még ha öröktől fogva is léteznek, valamiképpen négy-öt ezer éves kultúra nyelvén vannak leírva. És ezeket újra és újra az adott kultúrák nyelvére kell lefordítani. A keresztény kultúrában jobban elválik az írás meg az interpretáció. Ez utóbbit pedig komoly társadalomtudományok segítik. Prabhupāda mindig mondja, hogy én nem teszek hozzá semmit. De hát végül, is ezt angolul mondta, írta, ezzel máris hozzátett valamit.

Mégis pontosan ez a válasz erre a problematikára, hogy ez az átörökítési láncolat egy misztikus kapcsolatot is jelent. Tehát itt nem csupán arról van szó, hogy tudományos eszközökkel elemzem a Gītā tanítását, s majd ha már ezt megértettem, meg már mindennek a végére jutottam, akkor majd taníthat, hanem arról is, hogy ha megkapja az ember az áldást felülről, a saját mesterétől, akkor meg fogja érteni, hogy hogyan van ez a dolog. Persze ez a nyugati fül számára egy kicsit furán hangzik.

Hadd jegyezzem meg, a nyugati fül azért nemcsak racionalisták, hanem nagy misztikusoknak a füle is. Engem azonban mégis izgat, hogy ezek a szent szövegek valamiképpen azért pedig emberi szövegek is.

Ezek nem!

A fordításuk sem?

Attól függ. A Gītā-nak rengeteg kiadása létezik.

És magyarázatuk? Akár Prabhupādaé?

Más az irodalmárok és a tudósok magyarázata és más a gurué.

Egymás nyelvére azért lefordíthatók, nem?

Sokszor igen, sokszor nem. Szóval épp ezt igyekeztem mondani, hogy ha én pusztán a tudomány analitikus eszközeivel próbálom ezt elemezni, lehet, hogy nem fogom megérteni, hogy miről szól.

Nem tagadom a kegyelem, az - mi így mondjuk a Szentlélektől - ihletettség szükségességét, de mi ugyanakkor a módszertani ateizmus szükségességét is hangsúlyozzuk, nehogy ihletettség vagy kegyelem címén, önkényesen értelmezzünk.

A guru *tulajdonképpen ebben segít. Amikor arról beszélünk, hogy a Véda úgymond a passzív kinyilatkoztatás, a* guru szava pedig az élő Véda, *akkor megint ott vagyunk, hogy ő az a személy, aki lefordítja a mai nyelvre, az én számomra aktuálissá teszi ezt a tanítást.*

A gurunak milyen segédtudományok állnak a rendelkezésére?

Még Krisna is ott áll a háta mögött.

Az természetes, de nem kell a gurunak valamelyest indológusnak lennie, valamelyest foglalkoznia hermeneutikával?

Nem, nem! Sőt, az indológia*, sajnos, a szemlélete miatt hátrány egy lelki tudománynak a megértésében. Lehet, hogy segítségével tényszerűen sok mindent megismer az ember, de megérezni nem fogja. Egy művészi alkotással való kapcsolatot is sokan transzcendens jellegűnek is tartjuk, mégis sokat segíthet számunkra az értelmezésben a tudomány. Hasonlóképpen a vallási szövegek értelmezésében is. Ha nekem mondjuk intellektuális körökben kell prédikálnom, s meg kell alapoznom a vallásnak s ezen belül a* bhakti-*jógának a tekintélyét, akkor fel kell használjam az összes olyan eszközt, ami más emberek szemében mérvadó. De ettől még nem* guru *valaki, ettől még nem hiteles személye a sampradāyának.*

Prabhupāda ilyesmiket mond: „A védikus számok alapján a Hold távolabb van, mint a Nap", „Az az elmélet, miszerint a modern atombomba robbanása képes elpusztítani a világot, gyerekes elképzelés.", „Modern démonok azok a veszedelmes tudósok, akik anyagi csodákat találnak fel, hogy megzavarják a társadalmat. Ezek a tudósok nem tudják feltevéseiket bizonyítani, csak megfigyelést végeznek, aztán értelmetlen dolgokat beszélnek.", „ Krisnától tudjuk, hogy az óceánban 9 000 létforma létezik", „A levél magától is lehullik, mi szükség van a gravitáció törvényeire?", „Darwin a lélekvándorlás részleges magyarázatát egyszerűen csak átvette a védikus irodalomból, de nem értette meg a lelket." És így tovább. Hogy értsük ezeket a kijelentéseket, amelyek, vérig sértik az európai tudományt? És azokat az istenhívő európai tudósokat is, akik alázatosan megmaradnak kompetenciájuk körén belül.

Nos, azt hiszem, hogy ezek a kijelentések nem is az ilyen jó szándékú, tisztességes tudósokra vonatkoznak, hanem pontosan azokra, akik ezekkel az adományokkal visszaélnek. A tudományosság egyébként rendkívül süppedős terület, nagyon kényes ügy. Néhány hónapja volt a televízióban ez a génmanipuláció a magzatokkal kapcsolatban. A legtöbb ember azt mondja, hogy végre egy olyan tudományos eszköz, amivel tudjuk szolgálni a javulást és az emberiséget, s nem érzékelték, hogy ez milyen katasztrofális következményekkel járhat. Tehát ha valakit meg kell mentenem, akkor nem pátyolgathatom. Amikor az utolsó napjai voltak, akkor Prabhupāda szinte könnyek között mondta, hogy „Tudjátok én ilyen súlyosan prédikálok. Egyik kezemben egy buzogány, a másikban pedig a Bhāgavatam. Mert én egy idős ember vagyok, nekem csak néhány percem van hátra az életből, nekem most mindent meg kell mondanom, s nagyon pregnáns nyomot kell hagynom magam után." Tehát ezt is figyelembe kell venni. Ezek Prabhupāda szájából és az ő tekintélyével és az ő megvalósítási szintjén helyénvaló kijelentések voltak az adott körben. De ha most én ismétlem el ugyanezeket, az nagyon disszonánsan fog hangzani.

Sőt, a neofita krisnások szó szerint veszik ezt, s így aztán nem is csoda, hogy lesújtó véleményük van a nem védikus tudományokról.

Azért azt mondanám, hogy ezek a kijelentések ennek ellenére igazak.

Hogyan?

Amíg az ember nem jut egy tökéletes szintre, addig bármit csinál, az hibás. A tudomány is. S itt erről a helyzetről van szó, hogy „Ember! Ne hagyd ki az életedből Istent, mert még ha a legjobbra törekszel, akkor is hibázni fogsz!" Jelentsen ennyit! S akkor nagyon könnyű besorakozni ebbe a kategorikus véleménybe, s tényleg megtagadni mindent.

Hogy a hívek szó szerint értelmezik Prabhupāda eme kijelentéseit, a sok esetben tapasztalhattuk. Ugyanakkor legalább ennyiszer azt is, hogy a hívek egy része már eleve úgy jutott el a Krisna-tudatig, hogy a tudomány nem sok szerepet játszott életében:

Érdekelt régebben a biológia, de nem különösebben. Semmi sem tudott lekötni. Mindig elkezdtem foglalkozni ezzel, azzal, amazzal, de a végén mindig az sült ki belőle, hogy ez sem érdekel, az sem fogott meg. (Bhakta Ottó)

Őszintén megvallva nem vagyok nagyon oda a tudományokért. *A közgazdaságtan és természettudomány és esetleg a paranormális dolgok, az igen. De más nem nagyon. A tudomány egyenlő a rombolással.* Bármi, amit feltalálunk, az csak anyagi dolog. *Az egyik oldalon van egy nagy fejlődés, de csak anyagi szinten, a másik oldalon pedig a lelki értékek eróziója, elkopása, és sajnos lassan-lassan eltűnése, mint az illem, a jólneveltség, az igazságosság, a megbocsátás. (Bhakta Lajos)*

Egy valamirevaló tudós el kellene jusson Istenhez, de a mai tudomány eléggé öncélú. *Világkongresszusokat rendeznek sejtmembránnal foglalkozó tudósok számára. Ami valóban fontos, de nem a lényeg. Az emberi élet olyan rövid, hogy ebből harminc évet sejtmembránnal foglalkozni, rengeteg pénzt költeni erre, vétkes könnyelműség. Mi lenne, ha praktikus dolgokkal foglalkoznánk, például azzal, hogy élek, mit csinálok, hogyan viselkedem, bántom-e a feleségem, hogyan viszonyulok az emberekhez. Meg vagyok győződve, hogy az összes betegség, a rák, amire annyi pénzt költenek, másképpen alakulna, ha az emberek ezen gondolkodnának. (Ananda devī dāsī)*

A tudományokat nem nagyon szeretem, mert mindegyik a saját spekulációjával *áll elő, s napról napra változik, szóval ez nem is tudomány, csak időről időre újabb emberek a véleményüket adják. Engem a védikus tudomány érdekel, mert az nem változik, hanem* örök életre szóló igazságokat *mond. (Māhātma devī dāsī)*

A pozitív válaszok legalább annyira elnagyoltak, mint a negatívok. Van, aki arra hivatkozik, hogy tájékozottnak kell lenni, van aki arra, hogy az anyagi világban élők számára szükség van praktikusan az anyagi tudományokra, és van, aki merőben eszközként használná őket a prédikálásban. Mint bhakta Lehel is:

Ha van valami szellemi igényem, akkor elmegyek könyvtárba. S voltam is, mert az volt a tervem, alkalmazni fogok egy fizikai kísérletet a prédikálásban. Azt, hogy amikor a fénynek a kettős természetét vizsgálták, rájöttek arra a furcsa jelenségre, hogy a tudat befolyásolja az anyagot. Én emlékszem erre, ez valamelyik folyóiratban benne volt, amikor főiskolára jártam. S most van egy ilyen tervem, hogy megnézem, hogy van ez a kísérlet pontosan.

Mások úgy oldják föl az ellentétet - mint az egyik prédikálóközpont vezetője, Samādhi dāsa is -, hogy a Véda, a tudás minden tudomány egy része.

Ez azt jelentené, hogy például az európai filozófiai gondolkodás részben védikus tudás?

Nem védikus olyan értelemben, hogy a Védákat Vyāsadeva írta le, s annak van egy határozott vonala, de Indiában is volt már atomelmélet, nagyon sokkal a görög atomelmélet előtt, három-négyezer évvel ezelőtt.

Akkor mire lehet használni Kierkegaardot, Darwint vagy Einsteint?

Ezeket mi nem fogadjuk el tudásnak. Lehet használni ara, hogy bebizonyítsuk, hogy ez mennyire ostobaság. Lehet elemezni s legyőzni őket. Prabhupāda nagyon sokat csinálta ezt, hogy legyőzte a nyugati filozófiákat.

De miért kellene legyőzni olyan filozófusokat, mint például Arisztotelész, Augustinus, Aquinói Szent Tamás, Kant, akik a transzcendencia kérdésével is foglakoztak?

Én ezeket nem ismerem annyira. Azt a fajta filozófiát akarja a Krisna-tudat legyőzni, ami egy ateista filozófia*. A másik pedig, hogy van egy* spekulatív filozófia*. És ezzel szemben van a teljesen autoritív módon elfogadott tudás, amit mi követünk.*

És mi van azokkal az embertudományokkal, amelyek az emberi kapcsolatokkal foglalkoznak, mint a kultúrantropológia, a szociológia és a pszichológia. Mit tud ezekkel kezdeni egy Krisna-hívő?

Attól függ, hogy ezek mennyire működnek a gyakorlatban*. Mint ahogy az autót, ami szintén egy tudomány terméke, tudjuk használni arra, hogy elvigyük ezeket a könyveket mindenhová az országban. Azokat a dolgokat, amiknek van gyakorlati értékük, be tudjuk építeni a gyakorlati életbe.*

El tudják képzelni, hogy egy *brahminnak* pszichikus gondjai támadnak?

Igen, s akkor elküldjük pszichológushoz. Śravanam Swami mesélt egy történetet, hogy az indiai embereknek mennyire nincsen szükségük rájuk. Egyszer Vṛndāvanāban egy bhakta *egy kicsit megbolondult, de nem találtak egész Delhiben pszichológust, s el kellett menni Kalkuttába.*

Mit kezdenek azzal a mégiscsak európai jellegű reflektív, racionális, kísérletre épülő természettudománnyal, legyen akár fizika, kémia, biológia, benne a kozmosz keletkezésének elméletével?

Azt, amit a keresztények is csinálnak: ugyanezzel a tudománnyal bizonyítják Isten létét. A tudomány azonban nem bizonyít semmit igazából. Volt Jñāna prabhunak egy előadássorozata a két évvel ezelőtti Nama-Haṭṭa táborban, melynek címe volt: A tudomány tudománytalansága. Ezt a könyvet is ő írta, s ez az evolúcióról szól, s cáfolja az evolúcióelméletet, de a modern tudomány eszközeivel, nemcsak a hittel, hogy Isten ezt mondja. Ezt úgy hívják, hogy egy fának az ágát használjuk ahhoz, hogy kidöntsük az egész fát.

Elképzelhetetlennek látja, hogy nagyon sok minden, amit mondjuk az európai tudomány a társadalomról, természetről megállapított, harmonizáljon a védikus hittel?

Prabhupāda a Bhāgavatam Harmadik Énekében ír erről. Ott van egy fejezet, melynek címe Az idő számítása az atom alapján. Ott írja, hogy ez a leírás nagyon hasonló a mai modern atomelmélethez. Szóval vannak dolgok, amik nagyon hasonlóak, s vannak, amik nagyon különbözők.

Egy másik vezető, Govinda dāsa először nem értette, mire gondol Prabhupāda, amikor azt írja, hogy a fában benne van a tűz.

Most már hogy egy kicsit komolyabban, részletesebben tanulmányoztam, látom, hogy ahhoz, hogy megérthessük a Krisna-tudatos filozófiát, nagyon nagy mértékben át kell értékelni az eddig szerzett ismereteinket*. Márpedig át kell értékelni, mert nagyon kevés olyan filozófus vagy tudós van, aki a tiszta logikának a szintjén tud érvelni vagy vitatkozni. Ez egy* redukcionista tudomány*. Mindent visszavezetnek az atomokra, s honnan jöttek az atomok? A semmiből. Nem tudják megmagyarázni, inkább azt mondják, hogy semmi. Ezzel szemben a Krisna-tudat egy nagyon* tökéletes tudomány*, a legtökéletesebb módja a világ megismerésének.*

Īśvara-candra dāsa s Kapila dāsa tudós tanítói és vizsgáztatói a hazai krisnásoknak, ugyanakkor európai tudományok művelői is, így aztán természetesen az ő véleményük is fontos volt számomra:

Miért nevezi Prabhupāda anyagi tudománynak negatív hangsúllyal például a pszichológiát, ami lelki dolgokkal foglalkozik?

Kapila dāsa: *Ennek ismeretelméleti alapjai vannak. A tudás szerzés első szintje a* pratyāksa*, vagyis amit a szemem, tágabb értelemben pedig az érzékeken keresztül tapasztalunk. Az e*

felett álló, magasabb szintű folyamat az anumāṇa*. Mana elmét jelent. Itt már egy magasabb rendű funkció lép életbe: ezeket az érzéki tapasztalatokat szintetizálom, következtetéseket vonok le, elméleteket alkotok. Ezek még mindig az érzékeken alapulnak. A harmadik szint pedig a* transzcendentális információ*, hallani egy transzcendentális forrásból, ahol jelen van a transzcendentális tudás. Tehát vagy felfelé szálló a folyamat vagy lefelé szálló. Az anyagi tudományt mi ebből a szempontból alulról felfelé szálló, haladó folyamatnak látjuk, míg a védikus irodalom tanítását pedig felülről lefelé szállónak.*

Īśvara-candra dāsa: *Bármilyen kérdésben a Védákhoz lehet fordulni.* Itt nem kell kutatni, itt le van írva minden. *Ez persze dogmatikusnak tűnhet. Még egyet hozzátennék, mert pont most írok erről egy cikket. Kierkegaard is mondja, hogy van az esztétikai, az etikai és a hit stádiuma. Az első szint, az esztétikai stádium, az erotika, anyagi élvezet, érzékek szintje. A második szinten ott van az etika, hogy mit tegyünk, a gondolkodás, megismerés, ez az* anumāṇa *szintje. A legfelsőbb szint nála is a hit. Ő is azt mondja, hogy a legmegbízhatóbb megismerés, ismeretszerzés a hit által lehetséges. Mi is valami hasonlót mondunk.*

Akkor mi a különbség, hiszen Kierkegaard műve a Krisna-hívők nagyobb része szerint az úgynevezett világi tudományhoz tartozik.

Az, hogy ő ezt az elméletet nem a hit szintjén írta meg, hanem anumāṇa *szinten kitalálta.*

Kapila dāsa: *Azt hiszem, Prabhupāda baja itt az aránnyal volt. Nyugaton tehát túlzottan erre helyezik a hangsúlyt. Itt a hamvasi dolgok jutnak eszembe, hogy a tradíció szerepét kicsit jobban kellene hangsúlyozni, s én is ezt akartam mondani.*

Prabhupāda azért elég sommásan fogalmaz, amikor azt mondja, hogy az anyagiasság eluralkodott az európai kultúrában és tudományban. Vagy, amikor ilyeneket mond, hogy „az az elmélet, mely szerint a modern atombomba robbanása képes elpusztítani a világot, az gyerekes elképzelés", tudniillik teljesen világos, hogy a tudósok itt a Föld elpusztítására gondoltak.

Igen, hogy a Földet sem tudja elpusztítani, azt mondja Prabhupāda. Ez egyfajta misztikus magyarázat.

Lehet. Én mégis úgy érzem, hogy ezek a kijelentések tehát elég durván általánosítanak.

Īśvara-candra dāsa: *Én rendkívül racionális szellemben nevelkedtem, s azon buktam ki, ahogyan Prabhupāda az evolúcióról beszélt. Azt a kijelentését, hogy „Az az elképzelés, hogy az ember a majomtól származik, ez csak valami ostobaság, s teljesen ellentétben áll az igazsággal", nem tudtam elfogadni. Megkérdeztem erről egy számomra mérvadó* bhaktát*, aki meglepetésemre azt mondta, hogy Prabhupāda-nak ez prédikálási stílusa, ez egy* retorikai fogás*, amikor ő az ellenfél álláspontját sarkítja.*

Ha ez így van, akkor az a kérdés, hogy mennyire értenek a követők a retorikához. Ez pedig a szövegtan, retorika, poétika, a szemiotika és a hermeneutika ismeretét is feltételezi, amelyek szintén nem védikus tudományok.

Igen, de nálunk még csak most kezdődik ez a dolog. Ezt az ISKCON vezetői értik, s ezért próbálták ezeket a dolgokat, kommentárokat elvégezni. Mint ahogy fontos egy menedzsertanfolyamot elvégezni, hogy az ISKCON-nak legyen egyfajta professzionális vezetése, ugyanígy fontos lenne a retorikát is tanulmányozni.

Kapila dāsa: *Néhány éve megrendezték a „Vallás és tudomány szintézise" konferenciát, amit az ISKCON vezetői hívtak életre. A hívek körében ez még nincs elterjedve, amit te is jól látsz. Az ISKCON ugyanakkor nagyon nagyra becsül bizonyos tudományokat és tudósokat, amikor azok igazolják, legitimálják az ő gondolataikat, vagy a Bhagavad-gītā fordításaik tudományosságát. Az a cél, hogy* a tudománnyal is próbáljunk együttműködni*. Az egész mozgalom*

célja, hogy próbáljunk a társadalommal jó összhangot teremteni. *A te kutatásod megrendelése is ezt bizonyítja.*

Īśvara-candra dāsa és Kapila dāsa nyitottsága még a nemzetközi krisnás irodalomban is eléggé ritka. W. Deawyler A Bhāgavata-dharma hozzájárulása egy „tudományos valláshoz" és egy „vallásos tudományhoz" című írásában például sokkal pesszimistább a védikus és az európai kultúra együttműködését illetően, amikor így ír: „Mégis észre kell vennünk, hogy a hatalomra és a tudományra irányuló hatalmas törekvésünk hogyan sodort minket a saját destrukciónk szélére." Az európai és a védikus tudomány kapcsolatának jövője ma még a hazai krisnások körében erősen több esélyes. Történnek erőfeszítések. Erről tanúskodik például a Védikus Bölcselettudományi Szabadegyetem[181] programja. Másfelől viszont a Nama-Haṭṭa Magazin R. L. Thompson Alian identities című könyvéből vesz át részleteket, többek között ilyen sorokat „Nagyon sok párhuzamot találhatunk a védikus világszemlélet és az UFO-jelentésekben leírt jelenségek között.", „Valóságos kapcsolat van a védikus időkben élt emberek tapasztalatai és a modern UFO-találkozásokban részt vett emberek tapasztalata között." Innen nézve még inkább értékelheti az európai tudományhoz kritikusan ragaszkodó olvasó a kultúrantropológiát tanuló Īśvara-candra dāsa elképzeléseit a krisnás vallási retorika tudományos tanulmányozásáról.

3.9. Művészet

Míg a (nem védikus) tudományokkal szemben a hazai krisnások többsége elutasítón viselkedett, a *művészetekkel* való kapcsolatot illetően jóval kiegyensúlyozottabbak a pozitív és negatív vélemények, s jobban szólnak a vélemények, mint azt a „Hogyan viszonyul a művészetekhez?" kérdésre adott válaszok is tanúsítják:

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
nem válaszol	8	5	8	7	7
negatív válasz					
felesleges	13	30	11	19	17
céltalan	3	2	3	2	2
egyéb	7	16	8	14	11
mérlegelő válasz					
csak ha Krisnát szolgálja	15	27	18	16	17
csak a védikus művészet értékes	3	7	5	4	4
egyéb	5	6	5	5	5
pozitív válasz					
érdekli	14	7	14	9	10
csodálja	13	7	14	9	9
közelebb visz istenhez	3	11	14	3	5
egyéb	2	7	5	3	4
összesen	100%	100%	100%	100%	100%

[181] A Szabadegyetem arculatáról is a IV. 4. fejezetben esik szó.

A tendencia eléggé egyértelmű: a *Krisna-hitben előre haladva halványul el a nem védikus művészet fontossága,* erősödnek a fenntartások. A világban élő házasok körében erősebb pozíciói vannak művészetnek. Nagyok az eltérések ebben a tekintetben is a krisnás szerzetesek és - a náluk átlagosan magasabb végzettségű! - keresztény klerikusok között:

	krisnások (n=31)	keresztények (n=34)
nem válaszol	7	-
felesleges	29	-
céltalan	3	-
csak ha Krisnát szolgálja	19	-
csak a védikus művészet értékes	3	-
csodálja	7%	45
érdekli	-	42
műveli	-	18
közelebb visz Istenhez	-	5
a mai művészetet nem szereti	-	6%

A keresztény és krisnás világ ebben a tekintetben mutatkozik leginkább eltérőnek.

Már esett szó arról, milyen ritka *a krisnások olvasmányai* között a világi *szépirodalom*, hogy mindössze 8 százalékuk olvasott ilyen fajta olvasmányokat. A szórakoztató irodalmon kívül (négyen ilyen fajta olvasmányokat említenek[182]) T. Mann (Elcserélt fejek és a József és testvérei), Orwell (1984), O. Wilde regényei, valamint József A., Keats és Puskin versei szerepelnek a megnevezett irodalmi művek között. Míg a krisnásoknak összesen csak 13 %-a említ szépirodalmi műveket, a kereszténynek 11 %-a említ költőket és költeményeket, 78 %-uk pedig regényeket (Hesse, T. Mann, Dosztojevszkij, Bulgakov, Ottlik és Camus művei 3-3, Gogol és Tolsztoj műveit 2-2, Esterházy, Hrabal, Joyce, Greene, Jókai, Kafka, Kundera, Tamási műveit 1-1 keresztény klerikus említette. A különbség még a keresztény klerikusok valamivel magasabb iskolai végzettségét is figyelembe véve is óriási.

A Krisna-hívőkkel beszélgető kívülállónak úgy tűnhet, mintha lenne egy ötödik szabály is, amely *a moziba és a színházba járást* tiltaná, ugyanis a kérdezés évében a kérdőív segítségével kérdezettek 56 %-a (a tapasztalatok szerint hozzá lehet adni a nem válaszoló 7 % nagyobbik részét is) a „Mit látott az elmúlt évben moziban, színházban?" kérdésre azt válaszolta: semmit. E tekintetben nem tapasztalható számottevő különbség férfiak és nők, avatottak és avatás előttiek, házasok és cölebszek között. A krisnások körében 65, a keresztények között csak 14 % volt a mozit és színházat kerülők aránya. A 15 %-ot kitevő moziban megforduló krisnások kétszer akkora arányban vannak az avatás előttiek, mint az avatottak körében. Egy részük gyerekeikkel gyermekfilmet látott, 2-2 fő A kis Buddhá-t és a Baraká-t, mint olyan műveket, amelyek könnyebben összeegyeztethetők a Krisna-tudattal, mint akár a művészfilmek. Színházba a kérdezettek 12 %-a jutott el, kizárólag avatás előttiek és a házasok kétszerte nagyobb arányban, mint a cölebszek. Az Antigoné, Az ember tragédiája, a Cybill, az Éjjeli menedékhely, a Nyomorultak (rock-opera) az Othelló (opera) és a Padlás szerepel a látottak közt. A krisnásoknak mindössze 10 %-a volt moziban és 3 %-a színházban, a kereszténynek viszont 68 és 50 %-a. Az általuk megnézett filmek többsége művészfilm (hárman nézték meg a Stalker-t), de szerepel köztük nívósabb szórakoztató film

[182] Szerzők vagy címek említése nélkül.

is. Az Egy apáca szerelmé-t két apáca is megnézte. Hasonlóképpen alakult a megnézett színdarabok összetétele is.

Az interjúk részben megerősítették, részben árnyalták ezt a meglehetősen szegényes képet. Vannak természetesen olyan Krisna-hívők, *akinek azelőtt sem volt sok közük a művészetekhez*, s az megtérésük óta sem változott. Közéjük tartozik bhakta Ottó is: „Valójában soha nem értettem meg ezeknek a dolgoknak a jelentőségét. Nem értettem, mit írnak, mit akarnak a költők. A védikus irodalom nagyon szép." Ez utóbbi kijelentés az előzők után nem nagyon hangzik meggyőzőnek. Bhaktin Hanna és bhakta Zalán megtérésük előtt szerették a művészetet, de ma már vagy érzékkielégítésnek vagy elmeszüleménynek tartják.

Néhányuk számára a nem védikus művészet nem önmagában érték, hanem *csak hasznos eszköz*, például a szókincs javítására, s általában arra, hogy „profibban tudják csinálni a Krisna-tudatot".

Az eddigieknél szélesebb réteget képviselnek azok, akik valamikor erősen vonzódtak a művészethez, most azonban *már csak a védikus művészethez*, mert - úgy érzik, - abban minden benne van. Közéjük tartozik Govinda dāsa is:

> *Amióta a Bhagavad-gītā-t elolvastam,* abbahagytam a versírást*, mert rájöttem, hogy amit írtam, azzal csak félrevezettem az embereket. Most sem mernék írni, habár a Krisna-tudatban sem tilos a versírás vagy a festészet, de nagyon komoly fejlett lelki szinten kell lenni valakinek, hogy tudjon egy lelki festményt festeni.* Az anyagi világban megnyilvánuló szépség csak töredék visszatükröződése *annak a szépségnek, amivel Krisna rendelkezik. Az anyagi kötőerők hatása alatt pedig mindenki más-más dolgokat vél szépnek. A lelki művészetben a fő dolog pedig az, hogy Krisna áll a központban, és ez már abszolút nézőpont. A farmon van egy művészeti stúdió. A* bhakták *közül azok, akik legalább egy kicsit értenek a művészethez, ott vannak most lent, s a templomszoba díszítésén dolgoznak. Nagyon szép festményeket festenek. Mit csinál egy világi alkotó? Lefesti, ami eszébe jut s ami neki tetszik, olyan dolgokat fest, amit senki más nem tud megérteni,* csak önkifejezés*. A Krisna-tudatban irányítást kell kapnunk arra nézve, mit is, hogyan is fessünk. Krisna kék színű és sárga* dhotiban *van, a jobb kezében tartja a fuvoláját. Krisna nem hasonlíthat a festőre, Rādhā pedig a festő feleségére. Krisnának úgy kell kinézni, mint amilyen ő valójában. Ehhez meg kell kapni Krisna kegyét.*

Bhakta Miklóst érdekelte a grafika meg a rajzolás, de ma már *nem tetszenek neki a „régi" festmények*, üresek, *nem üzennek semmit sem*. A Krisna-tudat segítségével érzékeny lett a természeti szépségre. Līlāvatāra dāsa az európai művészetet esetlegesnek és változónak tartja. Ānanda devī dāsī ma már nem úgy néz egy Van Gogh képet, mint azelőtt, mert mint lelket nem ismeri a festőt. Szerette Madáchot, József Attilát is azelőtt, de ma úgy érzi, ezek csak töredékek ahhoz képest, amit a Védákban „tisztán, töményen és világosan" megkaphat. Úgy gondolja, hogy Beethovenben is benne van Krisna, mint minden lélekben, de „benne a lélek be van fedve". Bhaktin Anna el nem tudja képzelni, hogy mit tehet hozzá Pilinszky, József Attila vagy Bach Prabhupāda írásaihoz. Sokan vallják - Prabhupāda nyomán -, hogy *a világi művészek mit sem tudnak a lélekről*, legfeljebb azok, akik a Felsőlélektől kapják az inspirációt. Ezt Bhaktin Karola Bach esetében nem tartja valószínűnek.

Akik csakis a védikus művészet mellett voksolnak igen különböző szinten tájékozottak és beavatottak ebben. Guṇāvatāra devī dāsī szerint a művészet:

> *Nekünk a művészet* igazából akkor teljesedik ki, amikor az Istenhez kapcsolódik*, amikor nemcsak önmagunk szórakoztatására éneklünk valamit, hanem, amikor imákat énekelnek és Istenről vagy nagy személyiségekről, akik a mi filozófiánk, a mi mozgalmunk nagy szentjei. Vannak, akik nagyon szépen tudnak festeni. Ők képeket festenek Krisnáról vagy az Ő társairól vagy nagy személyekről.*

Samādhi dāsa zeneművészeti főiskolát végzett, de valamennyire az irodalommal, költészettel is megismerkedett, színházba is járt.

Néha eszembe jutnak dallamok, de nagyon kamatoztatni nem tudom, legföljebb akkor amikor nagy tömegeknek énekeljük a Hare Krisnát. Ha Beethoven stílusában írok a Hare Krisnára zenét, akkor senki nem lesz hajlandó meghallgatni, de ha a Beatles stílusában írok Hare Krisnára zenét, akkor azt hajlandók lesznek meghallgatni.

Térjünk vissza Beethovenre, akinek a műveit te is játszottad. A nagy zeneirodalom, költészet és irodalom nagy része a transzcendenst jeleníti meg.

A mi filozófiánk anyaginak *mondja ezeket a dolgokat.*

Hogy lehet anyaginak mondani egy Bach János passióját?

Mert anyagi hangra épül, anyagi hangvibráció.

És amikor a Hare Krisnát éneklitek?

Egy tiszta bhakta *mindent Krisnával kapcsolatban lát. A kotta ugyanaz, de ha én a Hare Krisna mantrát Csajkovszkij IV. szimfóniájára éneklem, akkor az transzcendentális. Ha a szöveg nélkül játszom a lassú tételt, az csak anyagi, mert hatása tudatunktól függ.*

Ilyen alapon a Hare Krisna éneklése is lehet anyagi jelenség, csupán egy kellemes ritmus, amely bizsergést válthat ki bennem.

Igen, annak is van több szintje. Egyszer Indradyumna Mahārāja mondta, hogy Prabhupāda nézte a Chaplin-filmet és nevetett, mert Prabhupāda a Bhagavad-gītā tizedik fejezetének a szellemében nézte ezt a filmet, hogy „A fegyverek közül a villám, a tehenek közül a surabhi, *nemzést okozók közül a szerelem istene vagyok, a kígyók közül Vāsuki…", a komikusok közül pedig Chaplin vagyok.*

Elképzelhetetlen, hogy egy Krisna-hívőt, aki rendszeresen énekli a szent dalokat, mantrákat, egy Pilinszky- vagy József Attila-vers, egy Bach-zene vigyen közelebb Krisnához, mert ezekhez szokott hozzá világi életében?

Egy fejlett Krisna-hívőnek már erről is Krisna jut eszébe. Valaki meglátott egy pávatollat, s rögtön elájult az ekszтázistól, mert rögtön Krisna jutott róla az eszébe. Ha mi elmegyünk az állatkertbe, és megnézzük a pávát, akkor nem esünk különösebb ekszтázisba. Ehhez lelkileg fejlett személynek kell lennünk. Az, ami nekünk csodálatos és szép, az nem feltétlenül lelki. *Beethoven zenéje mindenképpen egy felsőbbrendű dolog a hétköznapi zenéhez képest, de a mi filozófiánk szerint ez is anyagi, aminél még ebben a világban is vannak nagyszerűbb zenék, de ezek még mindig anyagi zenék. Beethoven vagy Bach zenéje kétségtelenül magasabb rendű dolgok, de* a lelki megvalósításhoz szorosan nem járulnak hozzá. *Prabhupāda ad egy magyarázatot, mely szerint ezek a dolgok a szenvedély módjában vannak, s ő mondja, hogy parányi mértékben a szenvedély kötőereje hozzájárul a lelki megvalósításhoz, a magasabb érzelmek és a magasabb művészetek kultiválásában.*

Akkor mi a helyzet a Hare Krisna fesztiválokon előadott korántsem autentikus pantomimmal, színjátékkal, rockzenével?

Lelkivé válnak, *mert összekapcsoljuk a Hare Krisna* mantrával*, ami egy transzcendentális hangvibráció, Krisna személyesen. Az elmúlt huszonöt év tapasztalatai bizonyítják, hogy a prédikálásunknak nem volt nagyon sikeres része az, hogy rockzenét játszottunk a közönségnek.*

De a fesztiválokon mégis rendre szerepel, méghozzá óriási sikerrel.

De ezt a zenés táncot egy háromórás program után csináljuk. Az utolsó fesztiválunkon már nem volt ilyen.

Bhaktin Elvira többször is megnézett egy Fellini-filmet. Úgy érzi, hogy azok, akik ilyen filmeket csinálnak, hisznek Istenben. Erről beszélgettem Īśvara-candra dāsa-szal és Kapila dāsa-szal:

Elképzelhetőnek tartjátok-e, hogy a világi műalkotás megnézése, elolvasása egy Krisna-hívőt közelebb visz Krisnához?

Kapila dāsa: *Krisnához az vihet közelebb, amit ő mond, a módszert, hogy hogyan lehet Őt elérni, nem mi választjuk meg, de* lehet tanulni belőle*, s az a tanulás közelebb vihet.*

Ha egy Isten van, nem ő ihleti az európai művészeket is? Nem Istenről szól valamiképpen minden műalkotás, még akkor is, ha a szerző ateista?

Kapila dāsa: *A mi művészetelméletünk teljesen más.* A művészet nem lelki*, ahogyan nem lelki folyamat az sem, hogy szép asztalokat készítek. Itt a tudat a fontos. Ha olyan tudatban készül az a dolog, akkor az Isten-tudatos.* Ha azt Isten-tudatban csinálod, az művészet, *ha nem, akkor nem. Például itt van Bocaccionak a Decameronja, az nem.*

És Bach Máté-passiója?

Kapila dāsa: *Az más. A művészeten belül is különbséget tehetünk.*

Īśvara-candra dāsa: *Van arra is lehetőség, hogy az közvetlenül Isten inspiráljon. Létezik* belső hang*, ezt a szívben lakó Isten adja.*

A Krisna-hívők nagy része az európai a kultúrában nőtt fel, ezt a nyelvet még jól ismerik: Táplálkozhatnak-e ezzel a kultúrával? Sőt egyiküknek-másikuknak esetleg még ajánlott is?

Kapila dāsa: *Van egy olyan elv, hogy* mindent lehet használni*, a legjobb gépkocsitól kezdve egy modern zenéig, egy klasszikus zenéig, ha az ember tudja Isten-tudatban használni. A probléma ott kezdődik itt, hogy nálunk nagyon kevesen vannak, akik egyáltalán próbálnak ilyen dolgokkal foglalkozni. Ha tehát kiesik a tudatlanság, az erotika, a szenvedély, a gyilkolás, akkor azért marad még pár mű, azokat el lehet olvasni.*

Természetesen Bhaktirūpa Swamival is eszmét cseréltem erről a témáról:

Hogy viszonyul egymáshoz a védikus tudomány és az európai művészet?

Tavaly járt itt Indiából egy idős sannyāsī*, aki rendkívül friss, energikus, életerős és élénk érdeklődésű személy volt. Körbevezettük a városon, egy-két dolgot megmutattunk neki, s nagyon nagy érdeklődéssel figyelte a templomokat, a feszületeket, a kereszteket, s az a megjegyzése volt, hogy „Ezek kétségkívül az Isten-tudat jelei." Ugyanakkor az egyik templomban nagyon szomorúan nézte a feszületet, hogy azért ez valahol nagyon keserű, fájdalmas.* Az indiai látásmód szakrális*, egy indiai ember számára egy művészi alkotás mást jelent, mint nálunk.*

A mi művészetünk nem lehet Istenhez vezető út? Mondjuk, Pilinszky?

Ő egy Isten-tudatú ember.

Ezek szerint egy Pilinszky-vers ugyanúgy imádkozható, mint a Hare Krisna?

A keresztény templomokban sem Pilinszky nyelvén vagy az ő verseivel imádkoznak, de az érzület kifejezésére természetesen jó.

Lehet-e Isten-tudatú egy magát vallásosnak nem tartó, de a transzcendenssel nagyon erősen foglalkozó művész?

Miért ne lehetne?

Akkor talán nem tartja nagy ostobaságnak, hogy kutatásom keretében a Krisna-tudatú hívőkkel nézettem meg Tarkovszkij Stalker című filmjét.

Én sokkal inkább az Andrej Rubljovot nézném meg velük, mert az konkrétabb.

Tehát elképzelhető, hogy még egy Tarkovszkij-típusú művész is Isten-tudatos, s az ő művein keresztül nagyon közel kerülhetek Istenhez?

Egy lökést, egy indíttatást kétségkívül jelenthet. Nem tudhatjuk, hogy honnan tudunk elindulni, a kérdés az, hogy merrefelé tudunk menni. Egy művészi alkotásnak a lelki ereje attól függ, hogy milyen a művésznek a tudatállapota*. Tehát ha én tiszta életű szentként tudok egy művészi alkotást létrehozni, az valószínűleg nagyon határozottan fogja közvetíteni azt, amit szeretnék mondani.*

Nem a befogadó tudatállapota a fontosabb?

Nem, ez kölcsönös.

A heves Isten-keresés mennyire számít Isten-tudatnak?

Semennyiben. Isten-tudatnak az elért Isten-tudat számít.

Mégis miért tűnik úgy, hogy egy hevesen Istent kereső ember olykor hitelesebben tud szólni a művészetével Istenhez, mint egy már hitében megállapodott?

A hevesen Istent kereső ember nagyon hangosan prédikál, míg egy megállapodottabb tudatú ember esetleg szolidabban prédikál.

Két kultúrában él egy Krisna-hívő. Abban, ahol megszületett, ahol magyar nyelve, anyanyelve kultúrájában is él, s a *vaiṣṇava* kultúrában is. Kérdés, hogy igényelheti egy nagyon mélyen *vaiṣṇava* hívő is Bach zenéjét vagy Pilinszky verseit?

Előfordul, hogy bizonyos emberekben ezt a fajta kegyelmi állapotot vagy ezeket az úgynevezett eksztatikus érzéseket *ilyen alkotások is felidézik,* de ez csak egyfajta tükörképnek, árnyékképnek *tekinthető ahhoz képest, ami az igazi. Az igazi lelki elragadtatáshoz nincs szükség X zenéjére vagy Y versére. Egy introspektív és meditatív élményt jelent ez az ekstázis. Kívül állok a pillanatnyi körülményemen, testi mivoltomon. Ha viszont állandósul a lelki fejlődés eredményeként a tudatállapot, akkor nem kell kikapcsolni. Ezekre az érzésekre nagyon szüksége van az embernek, a léleknek, ebben kétségkívül* segíthet a művészet, *de azt is meg kell érteni, ha valaki azt mondja, hogy ami most van, az igazi, s ami eddig volt, az nem ér semmit. Ugyanakkor abban, hogy idáig eljutottam, komoly szerepe lehet a művészetnek is.*

3.9.1. Tíz költemény értékelése

Bhaktirūpa Swami most felidézett gondolatai is indokolják azt, hogy ebben a kutatásban többféle művészeti ágba tartozó műalkotásokat értékeltessünk és értelmeztessünk Krisna-hívőkkel. Hogy könnyebb legyen a magyarázat, kívülállók többféle csoportjával is összehasonlíthattuk a krisnások véleményét.[183] 11 költeményt (illetve részletet) olvastattunk el, s arra kértük a kérdezetteket, hogy egy nem egészen szabályos ötfokú skálán[184] értékeljék őket, s a krisnásokat arra is, hogy indokolják is meg osztályzatukat. A 10 költemény mindegyike magas művészi értéket képvisel, s valamennyi erőteljesen spirituális indíttatású, s valamennyi

[183] 11 református lelkészhallgatóval, 19 református tanítóképzőbe járó diáklánnyal, 24 állami iskolában tanító pedagógussal, 46 szakközépiskolás fiúval, és a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem 14 (természettudományt és bölcsészetet tanuló) diákjával. A krisnásokat egy 33 fős csoport képviselte, felerészben nők és férfiak, köztük 10 felsőfokú végzettségű.

[184] Nagyon tetszett - tetszett - tetszett is meg nem is - közömbösen hagyott - nem tetszett.

valamiképpen *a transzcendencia* érzékletes megjelenítése, legalábbis az európai irodalomtudomány szerint. Egy közülük, egy részlet Lao-ce Tao-te-king-jéből kifejezetten a keleti gondolkodást képviselte, de nagyon közel állónak lehet érezni a hinduizmus gondolatvilágához Weöres Sándor Talizmán és az Ének a határtalanról című költeményeit, valamint József Attila Medáliák-sorozatának első versét. Két verssel (Kiért, miért, A pokol hetedik köre) szerepelt az a Pilinszky, aki Śravanam Swami „Isten-tudatúnak" nevezett. A „versteszt" további darabjai Rilke Duinói elégiák sorozatának Negyedik elégiájának egy részlete, Mandelstam Nyolcsorosainak ötödik darabja és Nagy László Adjon az isten című verse. Közülük egyetlen olyan sem akadt, mely egyértelműen elnyerte volna a Krisna-tudatúak tetszését, amely esetében a „tetszett" és „nem tetszett" válaszok aránya elérte volna a 70 százalékot. A református lelkészhallgatók és a református tanítóképzőbe járó diáklányok körében egy-egy, szakközépiskolás fiúk körében kettő, a pedagógusok körében három, a pécsi egyetemisták körében öt ilyen akadt. A tíz költemény átlagos elfogadottságának a sorrendje[185] így alakult:

	elfogadottsági mutató
pécsi egyetemisták	3.6
pedagógusok	3.6
református tanítóképzős diáklányok	3.2
református lelkészhallgatók	3.2
szakközépiskolás fiúk	2.9
Krisna-hívők	2.9

Bár igazán nagy eltérések nincsenek, mégis elgondolkodtató ez a sorrend. A műalkotások értékelésében fontos szerepet játszó iskolai végzettség magyarázza a szakközépiskolások, de nem magyarázza a krisnások körében tapasztalható alacsonyabb elfogadottság mutatóját (hiszen ők már mind elvégezték középiskolát, egyharmaduk pedig felsőfokú végzettségű). Magyarázhatná önmagában a *vallásosság* is, hiszen a két vallásos csoport elfogadottsági mutatói alacsonyabbak, mint a két, világnézetileg heterogén csoporté, de a krisnások nagyobb távolságra kerültek a reformátusoktól, mint őtőlük a két élen álló csoport. Mindez arra mutat, hogy a *Krisna-tudatú vallásosság és az értékrend* - melynek markánsan eltérő vonásait már megismerhette az olvasó - is komoly szerepet játszhat a költemények értékelésében. Legalább ennyire fontos az a tény is, hogy egyetlen teljesen elutasított mű sem akadt a tíz között, amelyek esetében 70 %-ot meghaladott volna a negatív minősítések aránya. Ebből viszont óvatosan arra lehet következtetni, hogy *még nincs teljesen kizárva az európai művészet a magyar krisnások tudatából*.

A nagyon tetszett és tetszett valamint a közömbösen hagyott és nem tetszett válaszok aránya (=tetszésmutató) alapján kialakult sorrendben ismertetjük a krisnások és a többiek reagálásait:

Aki mást ismer, okos, aki magát ismeri, bölcs.
Aki mást legyőz, hatalmas, aki önmagát legyőzi, erős.
Aki célját eléri, szívós, aki megelégszik, gazdag.
Aki helyén marad, állhatatos, aki a halálban sem pusztul el, él.

(Lao-ce: részlet a Tao-te-king-ből)

[185] A „nagyon tetszett 5, a tetszett 4, a tetszett is meg nem is 3, a közömbösen hagyott 2, a nem tetszett 1 pontot ért.

A 9 nagyon tetszett és 12 tetszett válasszal szemben 4 közömbös és 2 nem tetszett válasz áll. Férfiak és nők, felsőfokú és alacsonyabb végzettségűek véleménye nem volt lényeges eltérés. Akiknek tetszett, azok ilyesmivel indokolták: „egyezik életfelfogásommal", „magas mércét állít", „közel áll a Krisna-tudat filozófiájához", „kedvenc mondásom", „ezt vésték édesanyám sírjára", „japános", „bölcs", „nagy igazság, nagyon egyszerűen", „igaz". Akiket hidegen hagyott azok *erőltetettnek, hétköznapinak, túl szimbolikusnak* tartották. Volt még egy csoport, ahol ez a mű aratta a legnagyobb tetszést: a szakközépiskolás fiúk. Nekik is, a pedagógusoknak is és az egyetemistáknak is valamivel jobban tetszett, mint a krisnásoknak, a református lelkészeknek viszont jóval kevéssé.

Elefánt voltam, jámbor és szegény,
hűvös és bölcs vizeket ittam én,
a dombon álltam, s ormányommal ott
megsimogattam a holdat, a napot,

és fölnyújtottam ajkukhoz a fát,
a zöld cincért, a kígyót, a kovát, -
most lelkem: ember - mennyem odavan,
szörnyű fülekkel legyezem magam.

(József Attila: Medáliák I.)

6 nagyon tetszett és 4 tetszett válaszra 5 közömbösen hagyott és 4 nem tetszett válasz jut. A férfiaknak valamivel jobban tetszik, mint a nőknek, a felsőfokú végzettségűeknek sokkal jobban, mint a többieknek. Pozitív értékelésüket így indokolták: „Kedvenc verseim egyike, szürrealista és gyönyörű, magamat találom benne, mert keresi az élet értelmét, de most egy-két dologra rá kellett jönni: sokkal kevesebbek vagyunk, mint hittük", „az elefánt Ganésára emlékeztet", „útkeresés", „leírja az anyagi világ körforgását", „a *lélekvándorlás* filozófiáját sugallja, ám itt egy új motívum, hogy az elefánt testben élő lélek visszaemlékezik előző, mennyei életére". Az elutasítók többsége nem érti a költeményt, van, aki úgy véli, hogy „ha elefánt-tudattal élünk, nem sokat ér". Ez a költemény jóval inkább elnyerte az egyetemisták, s jóval kevésbé a református lelkészhallgatók és a szakközépiskolások tetszését.

Elmegyek elmenni, maradok maradni
elmegyek maradni, maradok elmenni.

Szaladok szaladni, megállok megállni
szaladok megállni, megállok szaladni.

Fölkelek fölkelni, leülök leülni
fölkelek leülni, leülök fölkelni.

Születek születni, meghalok meghalni
születek meghalni, meghalok születni.

(Weöres Sándor: Talizmán)

Danka Krisztina, egy Krisna-hívő irodalmár azt írja Weöresről, hogy „költészetének minden szférájába befészkeli magát az Istennel való egyesülés, a lélek titkai kifürkészésének vágya", s hogy „költészete nyomán az ember elindulhat egy igazabb, teljesebb lét felé".[186] Ez az álláspont csak részben igazolódik a Krisna-hívők olvasataiban, ugyanis 6 nagyon tetszett és 10 tetszett, tehát nem túl sok pozitív minősítésre nem sokkal kevesebb, 5 közömbösen hagyott és 7 nem tetszett válasz jutott. E költemény megítélésében eléggé erős konszenzus

[186] Hindu mitológiai elemek Szabó Lőrinc és Weöres Sándor költészetében. 1996. Szakdolgozat. Kézirat.

mutatkozott a krisnások különböző rétegeiben. A művet tetszéssel fogadók egy része *szépnek, igaznak és egyszerűnek* érzik a művet, mások *saját életútjukra* vonatkoztatják: „nehéz felmérni saját valómat, még nehezebb elfogadni, legnehezebb ennek megfelelően az útra találni, ami hazavisz", „nehéz úton, pocsék világban indultam haza, kicsit bizonytalan lépésben", a többiek pedig a *körforgás* érzékeltetését olvassák ki a műből. A művet elutasítók többsége szerint ez a vers értelmetlen vagy bűvészkedés. Van, aki ezt állapítja meg: „ha nincs magasabb rendű cél, tényleg csak ennyi az élet". Ez a mű valamivel jobban tetszett a pedagógusoknak és a tanítói pályára készülő református diáklányoknak.

Kiért, miért, világok, közöljétek!
Az eltaposott fűben olvasok és rongycsomók között keresgélek.
Világok, csupa félelem és csupa alázat vagyok.

(Pilinszky János: Kiért, miért)

A lelki tanítómester szerint Isten-tudatú költő művére egyenlő arányban jutott elismerés és elutasítás. Erre a költeményre sokkal fogékonyabbak voltak a nők, mint a férfiak. A művet rokonszenvvel fogadók *igaznak, érzéseiket kifejezőnek* tartják a művet, többen pedig az alázat magasra értékelésével értenek egyet. A művet elutasítók nagy többsége *nem érti* a művet, egyikük irtózik a depressziós költőktől. Ez a mű a református lelkészhallgatóknak és a pécsi egyetemistáknak sokkal inkább, a szakközépiskolás fiúknak valamivel kevéssé tetszett.

Adjon az Isten szerencsét,
szerelmet, forró kemencét,
Üres vékámba gabonát,
árva kezembe parolát,
Lámpába lángot, ne kelljen
korán az ágyban hevernem.
Kérdésre választ ő küldjön,
hogy hitem széjjel ne dűljön.
Adjon az Isten fényeket,
temető helyett életet.
Nekem a kérés nagy szégyen,
adjon úgy is, hogy nem kérem.

(Nagy László: Adjon az Isten)

Ennek a műnek a mérlege már negatív: 15 pozitív minősítésre 17 negatív jut, ami azt is jelenti, hogy alaposan meg is osztotta ez a mű a krisnásokat. Ez a vers is a magasabb végzettségűeknek tetszik jobban, ám ez a férfiak körében melegebb fogadtatásra talált, mint a nők körében. Akiknek tetszett, azért tetszett, mert „szinte imádság", „emberi", „népies, őszinte, József Attilá-s". Többeknek kedvenc verse, és van, aki úgy véli „Istentől nem szégyen kérni". Az elutasítók ezzel szemben felróják a költőnek a *követelőző magatartást:* „Istentől elvárásai vannak, de ő nem ad semmit", „nem kell kérni, úgy is ad", „Isten automatikusan ellát mindenkit a lét fenntartásához szükséges dolgokkal, ezért nem érdemes követelőzni, inkább szolgálatot kellene tenni Istennek", „Istenhez nemcsak haszontalan dolgokért kell imádkozni, mint a szerencse és szerelem, hanem azért, hogy állandóan foglaljon le minket az ő transzcendentális nevelő szolgálatában, amelynek a végzése már önmagában is boldogság, főleg, ha őt boldoggá tudod tenni". Az elutasítás legfőbb oka tehát *világnézeti jellegű,* ugyanis Istennek földi kívánságokkal való ostromlása a védikus tanítás szerint az anyagi vágyakkal vegyített hitnek, a *karma-kandának* a megnyilatkozása. Ez a költemény kimagaslóan a pedagógusoknak tetszett legjobban, de - a szakközépiskolások kivételével - a többieknek is sokkal jobban tetszett, mint a krisnásoknak.

Rejtelmek, ha zengenek, őrt állok, mint mesébe
Bebujtattál engemet talpig nehéz hűségbe.
Szól az erdő, szól a víz, elpirulsz, ha megérted.
Szól a szem és szól a szív, folyamodnak teérted.
Én is írom énekem, ha már szeretlek téged,
Tedd könnyűvé énnekem ezt a nehéz hűséget.

(József Attila: Rejtelmek)

Ez a mű természetesen „egyszerű" *szerelmes versként is olvasható, transzcendens felhangok nélkül*. Több jel mutat arra, hogy a krisnások egy része így is olvasta. Ennek a műnek a mérlege már negatív: az összesen 10 tetszett és nagyon tetszettre 14 elutasító minősítés jut, de ezért elsősorban az alacsonyabb végzettségűek és a nők a felelősek. A művet elfogadó kevesek *szépnek és igaznak* tartják, az elutasító többség nagyobb része nem érti, vagy kijelenti, hogy „nem a szerelem az élet tökéletessége", és, hogy „szerzetes vagyok, a szerelem nem cél életemben" Ez a mű valamennyi kontrollcsoportban jóval melegebb fogadtatásra talált, mint a krisnások körében.

Milyen egy gyermek, ki mutatja meg? Ki emeli csillagokba, hogy kezébe adja a léptéket?
Gyermekhalált ki gyúr keményedő, szürke kenyérből - vagy a kerek szájban ki hagyja egy
szép alma csutkájaként...
Gyilkosokat
átlátni könnyű. Ám ez: a halált, teljességét, még az élet előtt, ily szelíden hordani, s nem, nem
gonoszként, ez szóba nem fér.

(R. A. Rilke: Duinói elégiák. Negyedik elégia részlete)

Ez a mű is a nőknek tetszett valamivel jobban. A pozitív minősítést adók *szépnek* tartják, az elutasítók többsége *nem érti*, fárasztónak, elvontnak tartja, egyikük pedig megjegyzi, hogy „ha azzal a tudattal él valaki, hogy ez az egy élete van, akkor nehéz tényleg szelíden viselni a halált". Ez a mű a szakközépiskolások kivételével mindegyik kontroll-csoport tagságának jobban tetszik, a pedagógusoknak és az egyetemistáknak pedig sokkal jobban.

A pokol első, második, harmadik, negyedik köre,
majd az ötödik, hatodik és végül a legutolsó.
Itthon vagyok.
Engedd, hogy lepihenjek és megkönnyebbülve elaludjak végre,
hiszen itt is jelen vagy.

(Pilinszky János: A pokol hetedik köre)

E mű esetében már kétszer akkora az elutasítók, mint az elfogadók aránya. Mint a másik Pilinszky vers is, ez is a nőknek tetszett jobban. Úgy tűnik, mintha a krisnás nők a férfiaknál jóval fogékonyabbak lennék a *kegyelemre ráutaltságra*. A mű mellett érvelők Isten jelenlétét, az Istenbe vetett bizalom kifejezését érzik benne, valamint azt, hogy „ebben már megjelenik Sri Krisna, itt már felfedezhető a lélek és a legfelső irányító kapcsolata". A művet negatívan minősítők ekképpen érvelnek „miért kell beletörődni a rosszba, tenni, tenni kell ellene", „magánügy, minek ezzel traktálni az olvasót", „a rosszról szól, amit nem lehet elfogadni", „nem tudom eldönteni, hogyan érzi magát az író a pokol mélyén: otthon, vagy pedig valóban a lélek birodalmára áhítozik".

Amikor még senki sem voltam, fény, tiszta fény,
a kígyózó patakokban gyakran aludtam én.

Hogy majdnem valaki lettem, kő, durva kő,
hegylejtőn jég-erezetten hömpölygetett nagy erő.
És végül élni derültem, láng, pőre láng,
a szerte határtalan űrben mutatom valódi hazánk.

(Weöres Sándor: Ének a határtalanról)

Meglepőnek tűnhet, hogy ezt a művet a Krisna-hívők jóval hűvösebben fogadták, mint a Talizmán-t. Még inkább meglepő, hogy ezért elsősorban a magasabb végzettségűek felelősek. A mellette szóló nyilatkozatok szerint ez a mű *a lélek örökkévalóságát* érzékelteti, „kicsit túllép a 'Föld a világ közepe' felfogáson", „jól látja, hogy a valódi helyzetünk, hogy lelkek vagyunk, s eredeti otthonunk nem az anyagi világ". Az ellenérvelők *személytelennek, érthetetlennek, túl elvontnak* érzik. Ebből is úgy tűnik, hogy a Krisna-hívők a *konkrétebb, racionálisabb, narratívabb, didaktikusabb vallási magyarázatokhoz kötődnek*. Ez a szakközépiskolás fiúk kivételével valamennyi kontrollcsoportban pozitívabb fogadtatásra talált.

Legyőzve a megszilárduló természetet
a kékkemény szem törvényig hatol,
a földkéregben a fajok örjöngenek,
s ércként nyögés szakad a szív alól.
S a süket fejetlenséget termeli ez az út
szarvként kanyarul vissza -,
belső gazdagság a teret érteni,
sziromlevelek, kupolák titka.

(O. Mandelstam: Nyolcsorosok V. Sófényű csillagok)

Nemcsak a krisnásoktól, a többi csoport tagjaitól is ez a mű állt legtávolabb, de azért a krisnások körében is akadtak hatan, akik tetszéssel fogadták, de két és félszer ennyien voltak az elutasítók. Igaz, volt, aki azért értékelte „mert ebben a versben is olyan összevisszaság van, mint az anyagi világban", ám akadt, aki azért, mert „a belső utak értékére irányítja a figyelmet", „mert az igazi cél az ember lelki világának felfedezése". Az elutasítók *túl szimbolikusnak, túl elvontnak, érthetetlennek* tartották.

Ízlésükhöz legközelebb állónak a krisnások közül legtöbben (21 %) a Lao-ce szöveget érezték (21 %), a második és harmadik helyre a Medáliák és a Kiért, miért című Pilinszky-vers került (10-10 %). Az ízlésüktől legtávolabbinak egyértelműen a Talizmán című Weöres-verset érezték (18 %), a második és harmadik helyre pedig a Mandelstam-költemény és az a József Attila-vers került, amely az ízlésükhöz legközelebb állók között is szerepelt. A *világnézet és az ízlés összefüggését* vizsgálva azt is megkérdeztük, melyik mű áll legközelebb világnézetükhöz és melyik legtávolabb. A világnézetüket leginkább kifejező műnek legtöbben a Lao-ce-szöveget tartották, s többen megemlítették a Kiért, miért című Pilinszky-verset is. Érdekes, hogy a Nagy László-költeményt és a Rejtelmek című József Attila-verset többen is említették mint világnézetüket leginkább és mint legkevésbé kifejező művet. Ez pedig a művészettel kapcsolatos eléggé bizonytalan Krisnás-álláspont újabb bizonyítéka. A Lao-ce-mű és a Pilinszky-vers értékelésében megmutatkozik *ízlésük és világnézetük viszonylagos egysége*, a viszonylagosság mértékét pedig a szembetűnő eltérések érzékeltetik.

A krisnás nők és a férfiak ízlése eléggé komoly eltéréseket mutatott. A férfiak a Medáliák című József Attila verset érezték az ízlésükhöz legközelebbinek, a nők viszont a Lao-ce-szöveget. A férfiak a Talizmán-on kívül még a Nagy László- és a Rilke-művet is eléggé távolinak érezték ízlésüktől. A Lao-ce művet elsősorban a férfiak említik, mint világnézetüket leginkább kifejező művet, a világnézetüktől legtávolabb álló művek között csak a nők említik a Medáliák-at, és csak a férfiak a Pokol hetedik köré-t.

3.9.2. Egy Örkény-novella értelmezése

A kérdőívben az alábbi Örkény egyperces is szerepelt:

Trilla

Kicsavarja a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő. Közibük rakja az indigót. Ír.
Kicsavarja a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő. Közibük rakja az indigót. Ír.
Kicsavarja a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő. Közibük rakja az indigót. Ír.
Kicsavarja a papírt. Húsz éve van a vállalatnál. Hideget ebédel. Egyedül lakik.
Wolfnénak hívják. Jegyezzük meg jól: Wolfné. Wolfné. Wolfné.

A hozzá kapcsolódó kérdés pedig így szólt: „Mit gondol, mért kell Wolfné nevét megjegyezni?”[187] A következő válaszok születtek:

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
nem válaszolt	11	-	8	7	6
akadékoskodik	13	7	8	10	7
nem tudja	10	9	8	10	9
nem kell megjegyezni					
nem indokolja	3	3	4	3	3
mert jelentéktelen	10	9	3	7	9
mert gép, robot	4	9	8	5	5
mert anyagelvű	3	7	-	7	4
mert boldogtalan	1	7	11	-	3
mert csak Krisna nevét kell megjegyezni	3	2	-	4	2
mert élete céltalan	1	5	-	4	2
egyéb	7	6	8	6	7
meg kell jegyezni					
mert értelmetlen az élete	10	14	26	7	11
mert elrettentő példa	8	14	11	9	10
mert vétkes sorsában	3	11	6	5	6
mert ez az általános	8	4	13	4	6
mert munkája értékes	8	-	6	6	5
mert sajnálatra méltó	6	4	11	3	5

[187] Ez kis novella és a hozzákapcsolódó kérdés kutatásunkban tesztként, „mérőeszközként” szerepelt. Természetesen ez különbözik a bemért, sztenderdizált szociológiai, szociálpszichológiai tesztekről. Habár érzékenyebb sok „profi” tesztnél, pontatlanabb, s az eredmények nehezebben értelmezhetők. Az ebben a kutatásban remekül használható teszt-novella művészi alkotás, melynek befogadása - egyebek mellett - erkölcsi vizsga is, sokat elárul a kérdésre adott válasz a válaszoló értékrendjéről, gondolkodásáról, mentalitásáról és erkölcsi felfogásáról. Nem nehéz belátni, hogy más és másfajta értékrendű, mentalitású, gondolkodású és erkölcsi felfogású lehet az, aki nem tartja fontosnak Wolfné nevének megjegyzését, aki őt negatív példának tartja és elítélendőnek, aki csupán szerencsétlennek, valamint az, aki egyedi, pótolhatatlan személyiségnek, s ezért értéknek véli.

mert egyedi, személy	7	-	5	3	4
mert jelentéktelen	4	2	-	4	3
mert az anyagi világot képviseli	1	5	3	1	2
egyéb	14	15	17	14	14
a Krisna-tudat segíthet rajta	3%	7	3	3	4
segíteni kellene rajta	-	7%	6%	1%	2%
válaszok száma/fő	*1.3*	*1.6*	*1.8*	*1.3*	*1.4*

Több száz magyar állampolgárnak - köztük gyerekeknek, szövőnőknek, gépírónőknek, egy kisvárosi tantestület nőtagjainak, fővárosi diplomásoknak, keleti spiritualitás szellemi foglalkozású híveknek[188], valamint középiskolás, főiskolás és diplomás, vallásukat gyakorló keresztényeknek - tettem föl ugyanezt a kérdést évekkel ezelőtt.[189] Akkor a gyerekek és a nagyon alacsony képzettségűek körében volt legnagyobb - 15-25 % - azoknak az aránya, akik nem voltak képesek a kérdést megválaszolni. A krisnások körében ez az arány ugyancsak elég nagy (24 %) volt. A krisnások körében átlagosan kétszerte volt nagyobb (30 %) a „nem kell megjegyezni" válaszok aránya, mint a kívülállók körében, s ennél csak másfélszerte volt nagyobb azoké, akik szerint meg kell jegyezni a nevét.

A gyerekek és a nagyon alacsony képzettségű kívülállók értelmezései körében a leggyakoribbak kulcsszavak a szegény asszony, a nehéz munka, a gépies munka és a magányosság volt. A szövőnők körében: az átlagember, a szürke élet, az igénytelen ember, az érzés nélküli ember, és a reménytelenség voltak a leggyakoribb kulcsszavak. A gépírónők körében legjellemzőbb kulcsszavak: tipikus sors, gépies munka, magányosság, igénytelen élet, reményvesztés, beletörődés, hasznos tagjai a társadalomnak. A kisvárosi tantestület nőtagjai körében a gépies munka, az igénytelen élet, a szürke élet, az elidegenedés, és az emberi sors. A fővárosi diplomások között: tipikus sors, gépies munka, kizsákmányolás, elrettentő példa, támogatásra szoruló névtelen kisember, elszemélytelenedés. A keleti spiritualitás szellemi foglalkozású hívei körében: tipikus sors, én is lehetek Wolfné, kényszerpálya, ő is ember. A keresztények tipikus értelmezéseit tükröző kulcsszavak pedig a következők voltak: tipikus sors, én is lehetek Wolfné, elrettentő példa, elidegenedés, pótolhatatlan személy, értékes élet, hasznos tagja a társadalomnak, van remény: Isten.

Ehhez képest a krisnások jellemző válaszaiban uralkodó Wolfné helyzetének, vagy magának Wolfnénak *negatív minősítése*. Sokan tartják jelentéktelennek, minősítik életét céltannak, s teszik őt magát felelőssé kudarcba fulladt életéért. Csak egy kisebbség sajnálja, s mindössze néhányan tartják munkáját vagy őt magát értékesnek. Roppant föltűnő, hogy *az avatottak jóval szigorúbbak és ítélkezők* vele szemben, míg pozitívumait az avatás előttiek és a házasok látják benne inkább. A férfiak ugyan valamivel nagyobb arányban tartják elrettentő példának, de általában a nők tartják jelentéktelennek, inkább ők látják életét értelmetlennek, ők látják inkább gépnek, igaz, boldogtalannak is.

Rendkívüli mértékű az eltérés a krisnás szerzetesek és a keresztény klerikusok befogadói viselkedésében. A kereszténységeknek mindössze 8 százaléka nem volt képes a válaszra, míg a krisnásoknak 19 %-a. Míg a krisnásoknak 51 százaléka érzi úgy, hogy nem kell megjegyezni Wolfné nevét, a kereszténységeknek csak 4 %-a. A tipikus válaszok a két csoportban így alakultak:

[188] Köztük a hinduizmus és a buddhizmus hívei és még csak jógázó szimpatizánsai.

[189] KAMARÁS István: Olvasatok. Bp. Osiris, 1996. 9-17. p.

	krisnások (n=31)	keresztények (n=34)
csak a Krisna-tudat segíthet	10	-
elrettentő példa	10	-
vétkes sorsában	10	-
gép, robot	7	14
az anyagi világot képviseli	3	-
sajnálatra méltó	3	-
értelmetlen élet	3	-
átlagos élet	3	18
segíteni kell rajta	3%	12
egyedi emberi személy	-	25
munkája értékes	-	18
Wolfné mi vagyunk	-	11
az embertelen társadalom áldozata	-	15%
válaszok száma/fő	*0.5*	*1.1*

Meglehetősen eltérő gondolkodásmód, értékrend, habitus rajzolódik ki, ebben azonban komoly szerepet játszik az a tény, hogy a keresztény klerikusok sokkal jobban ismerik ezt a művészi nyelvet, mint a krisnás szerzetesek.

Mindezt megerősítendő és elmélyítendő elolvastattam mindkét csoport értelmezéseit[190] az Olvasástudomány című kurzusomat a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetemen felvevő magyar szakos nappali hallgatókkal és általános doktorátusra készülőkkel[191] oly módon, hogy nem árultam el, hogy kik tartoznak a két csoportba.[192] Arra kértem tucatnyi munkatársam, hogy próbálják megállapítani az egyes csoportok értelmezéseinek közös vonásait, majd próbálják megtippelni, hogy kifélék-mifélék lehetnek.

A krisnások értelmezéseit között az értelmezések tartalmát illetően következő típusokat találták: A1) Wolfné elutasítása és elítélése, A2) Wolfnét negatív életminősége miatt kell megjegyezni, A3) Wolfné elrettentő példa, A4) Wolfné munkája, élete céltalan, B) Wolfné Isten háta mögött van, C) problémát látnak Wolfné életében, D) csak a munka nem elégítheti ki az embert, E) az érzelem nélküli, unalmas, hétköznapi anyagi világ mindenhatósága (a maga farkastörvényeivel), mint fenyegető veszély, F) a novella figyelmeztetés: mi ne legyünk wolfnék, G) nem élhet az ember önmagának H) Istenben, a hitéletben keresik a megoldást, I) munkájának, életének, létminőségének megítélése: monotonitás, szürkeség, hétköznapiság, kisemberség. Megállapítják még azt, hogy a többség a konkrét személyhez vagy a szituációhoz kapcsolódik, eléggé kevés az általánosítás, ezek egy része a saját helyzetéhez viszonyít, s egyfajta kötöttség alakul ki köztük és Wolfné között, ami szintén akadálya az általánosításnak.

A keresztények értelmezéseit így értelmezték: A) Bármelyikünk lehet Wolfné, B) Az Úrhoz is közel (vagy éppen közelebb) kerülhet egy ilyen szürke figura, C) Nemcsak a monoton

[190] Elhagyva a nagyon hasonlókat végül is 20-20 értelmezés maradt.

[191] Nagyobb részt pedagógusok.

[192] Ezért néhány krisnás értelmezésben „Krisna” helyett „az Úr” vagy „Isten” szerepelt.

életvitelű rabszolgára gondolnak, hanem az egyszerű emberre, D) Wolfné szürkesége ellenére ember, személy, munkálkodó epizodista, általánossága ellenére neve van, E) Wolfné nem valós személy, hanem egy létezési mód, az élethez való lehetséges viszony jelképe, F) Wolfné a világ miatt lett ilyen. Megállapítják, hogy ezekben az értelmezésekben a figura általánosítva jelenik meg, hogy Wolfné igen gyakran általános jelölő, hogy kevesebb a negatív értelmezés. Többen összefüggéseket keresnek saját életük és Wolfné léte között, többen kiállnak mellette, számukra általában nem példázat-felhívás, nemcsak életforma bemutatás, hanem metaforikus-metonimikus értelmű jelenség.

A krisnások megfogalmazásairól ilyen kép alakult ki: A1) szókincsük inkább szegényes, válaszaik bonyolult, idegen eredetű kifejezéseket alig tartalmazó, egyszerűséget tükröző megfogalmazások, B) a tényszerű felismeréseket általában nem követi gondolat, jobban ragaszkodnak a szöveg elsődleges jelentéséhez, C) 12 válaszban szerepel az „él" ige, D) Wolfné egyes szám harmadik személyben szerepel, ami a kívül helyezkedésre utal, E) 14 válaszban szerepel a „nem", F) több a fekete-fehér, mint az árnyalt megfogalmazás.

A keresztény megfogalmazásokat így látták: A) lendületesek, „szakzsargon" ízűek, helyenként költőiek, B) a szövegszerű, szövegszintű közléstől elvonatkoztatottabbak, többségüké túlmutat az elsődleges jelentésen és metaforikus értelmezések, C) gondolatokká szerveződő válaszok, egységes értelmezések körvonalazódtak.

A válaszokból kiolvasható attitűd, gondolkodásmód és értékrend a krisnások esetében: A) komolyabb, belsőbb kapcsolatban vannak a vallással mint a keresztények, B) misszionáriusi küldetés, C) kevés az együttérző, D) utalás a keresztény életvitelre és hitéletre, E) a mindennapok materializmusa is megjelenik néhány értelmezésben.

A keresztények értelmezéseiből pedig a következő attitűdöket, gondolkodásmódokat, értékrendeket és habitusokat találták: A) szociálisan érzékenyebbek, B) nyitottabbak, érdeklődőbbek (hárman), C) emberközeli Istenkép, D) vallásosak, de nem misszionáriusi küldetéssel, E) ember köré épülő gondolkodás, F) több humánum, megértés, azonosulás, felmentés (hárman), G) jobban átlátják a társadalom buktatóit.

A krisnások esetében a következő rétegekre tippelnek: A) közepesen képzett emberek (hárman), B) kevéssé iskolázottak, mint a keresztények, C) érettségizettek, D) falusiak, kisvárosiak, E) középiskolások, F) rózsafüzér-csoport, G) nehezebben élnek, mint Wolfné, H) tárgyiasabb, realisztikusabb, földhöz ragadtabb világ, I) hasonlóképpen szürke életűek, J) kevesebbet foglalkoznak emberekkel, jobban leköti őket saját életük, a megélhetés, a munka, a munka hiánya, K) egyszerűbb emberek, L) fizikai dolgozók és középosztálybeliek, M) városi könyvtár olvasói.

A keresztényeket pedig az alábbi kategóriákba sorolják: A) városiak, B) humán érdeklődésűek (ketten), C) társadalomtudományi érdeklődésűek, D) inkább nők, mint férfiak, E) magasabb szellemi képzettség (ketten), F) iskolázottabbak, mint a krisnások (ketten), G) értelmiségiek (ketten), H) felsőfokon tanulók (ketten), I) több idejük van magukra, egymásra, Istenre.

Természetesen nem gondolom, hogy egy Örkény novellára adott válaszokból ki lehetne olvasni bárkinek is a személyiségét, attitűdjét, értékrendjét. Azt mindenesetre meg lehet állapítani, hogy ezek a *mondatnyi mű-értelmezések eléggé összhangban vannak a krisnások értékrendjéről megállapítottakkal*. Hogy ezeket a megnyilatkozásokat mennyiben befolyásolta az ízlés, az értékrend, a vallásosság, az életút katartikus fordulata (ne feledjük el, a krisnások a jelentős része frissen megtért) azt természetesen nem lehet megállapítani, az azonban nagyon valószínű, hogy ezek kölcsönhatásban vannak.

3.9.3. Egy Tarkovszkij-film fogadtatása és befogadása

Tíz évvel ezelőtt azt vizsgáltam, hogy értékelik és értelmezik Tarkovszkij Stalker című filmjét különböző világnézetű (egyháziasan vallásos, a maguk módján vallásos, nem vallásos istenhívő és istenkereső, világnézetileg közömbös, ateista) befogadók.[193] Ez a film a lehetetlenre vállalkozva magát a transzcendenst kívánja érzékletesen megjeleníteni. Megállapíthattam, hogy az elmélyült vallásosság (még inkább az egyházias vallásosság) a fejlett ízlés esetén növelte a befogadás esélyét, mélyebb, adekvátabb értelmezéseket eredményez, a fejletlenebb ízlést (a művészet nyelvében való járatlanságot) azonban már nem képes ellensúlyozni. Önmagában tehát a vallásosság nem jelent garanciát transzcendenst érzékletesen megjelenítő műalkotás értékeléséhez és értelmezéséhez.

Ezt a filmet három alkalommal mintegy negyven krisnás tekintette meg, s 28-an[194] töltöttek ki értékelhető kérdőívet. Két alkalommal beszélgetésre is sor került. A krisnások reagálásait módunkban áll összevetni a tíz évvel ezelőtti kutatás egyháziasan vallásos csoport reagálásaival.[195]

A film fogadtatása a két csoportban így alakult:

	krisnások (n=28)	*keresztények* (n=138)
egyáltalán nem tetszett	6	3
nem tetszett	18	5
közömbösen hagyott	4	4
tetszett is meg nem is	36	15
tetszett	25	29
nagyon tetszett	11	41
ez tetszett legjobban az eddig látott filmek közül	-	3
összesen	100%	100%

Ez a film egyfelől kétségkívül a kereszténységnek tetszett jobban, másfelől azonban a krisnások háromnegyed részét is többé-kevéssé megfogta. A Stalker határozottan jobban tetszett a férfiaknak és az avatottaknak, mint a nőknek és az avatás előttieknek. A filmet elutasító vagy fenntartással fogadó krisnások többsége vontatottnak és nehezen érthetőnek tartotta a filmet. A pozitív véleményűeknek azért tetszett, mert „mélyen emberi problémákról szólt, „az életről szólt", „mindig valami szokatlan, vártatlan jött", „csodálatos a szimbólumvilága", „azokról a kérdésekről szólt, amelyekről egyedül érdemes gondolkodni: az élet értelméről".

A film hatásának iránya így alakult a két csoportban:

[193] KAMARÁS István: Olvasatok. Bp. Osiris, 1996. 400-491. p.

[194] Közülük 8 avatás előtti férfi, 10 avatás előtti nő, 6 avatott férfi és 4 avatott nő, felerészben 20 évesnél fiatalabbak, 25 %-uk felsőfokon tanuló vagy diplomás.

[195] A csoport 69 %-a középiskolás, a többiek főiskolások, egyetemisták és diplomások, tehát átlagos iskolai végzettségük nagyjából megfelel a Krisnásokénak.

	krisnások (n=28)	*keresztények* (n=138)
elgondolkodtatott	68	71
igazolta elképzelésemet	39	17
fejtörést okozott	36	36
látóköröm tágította	32	21
fárasztott	32	19
megerősített	29	22
felkavart	29	19
ismereteket közölt	21	5
feladat elé állított	21	17
állásfoglalásra késztetett	19	18
új összefüggéseket tárt föl	19	43
meghatott	14	15
tükröt tartott elém	14	19
példát nyújtott	11	-
megrendített	4	41
felbosszantott	7	-
félelmet keltett	7%	-
újat mondott	-	37
megzavart	-	16%

A hasonlóság is számottevő, de az eltérés is. Úgy tűnik, hogy *a kereszténekre inkább hatott katartikusan ez a film, mint a krisnásokra*, amit főleg a „megrendített", az „újat mondott" és az „új összefüggéseket tárt fel" komoly mértékű eltérése jelez. Az avatottakat a film inkább megerősítette, igazolta elképzeléseiket, látókörüket tágította, tükröt tartott eléjük és feladat elé állította, az avatás előttiek számára pedig inkább ismerteteket közölt, fejtörést okozott, inkább felkavarta és fárasztotta őket. A nőket inkább fárasztotta, fejtörést okozott számukra, elgondolkodtatta, felkavarta, a férfiakat inkább megerősítette, látókörüket tágította, feladat elé állította.

A válaszható (és öt osztályzattal minősíthető értelmezések) sorrendje az átlagosztályzatok alapján így alakult:

	krisnások (n=28)	*keresztények* (n=138)
az ember tönkreteheti a civilizációt	4.5	3.4
nem vagyunk elég bátrak belépni a szobába	4.2	3.5
sem az ihlet, sem a tudás nem alkalmas az erkölcsi személyiség létrehozására	4.1	3.3
a zarándokút legfontosabb élménye: erkölcsi tökéletlenségünk tudása	3.8	3.4
az emberi szeretet a csoda	3.8	3.3
csődbe jut, aki mindent a logikára és az észre tesz	3.8	3.7

egyedül a gyermeki tisztaság képes a csodára	3.3	3.4
a művész, a tudós és a vezető egyaránt csődöt mond, csak a tiszta gyermek és az áldozatot vállaló nő ér el sikert	3.2	3.0
az út a fontos, nem a cél: a hit a fontos, nem a vágy teljesülése	3.1	3.2
a Zóna hatására a lázadástól eljutottak a tanácstalanságig	3.0	2.7
az Író és a Professzor szerencsére megúszta a kalandot, nem kerültek bele a misztika és az okkultizmus csapdájába	2.6	1.7
a Szobában történő csoda lényegétől, vagyis korlátaiktól és hiányaiktól fosztotta volna meg őket	2.5	2.6
nem volt szükség isteni beavatkozásra, mert enélkül is meglelték igazi, jobbik énjüket	2.2	1.9
megválthatatlan az ember, a hit ügye vereséget szenvedett	2.2	1.1

A felkínált értelmezések elfogadásában és elutasításában erős a konszenzus, kevés a lényeges eltérés. A krisnások nagyobb arányban fogadják el bármelyiket, a keresztények jobban válogatnak. *A keresztények élesebben utasítanak el néhány erőteljesen racionalizáló magyarázatot, a krisnások valamivel jobban vonzódnak az egyszerűbb, egyértelműbb (olykor leegyszerűsítőbb megfogamzásokhoz)*.

Mielőtt a felkínált értelmezéseket minősíttettük velük, megkértük őket, hogy néhány mondatban értelmezzék a filmet. A keresztény értelmezések leggyakoribb kulcsszavai (sorrendben) a hit-hitetlenség, boldogság-boldogtalanság, ember, élet, küzdés, út, keresés, vezető, félelem, önismeret, vágy, szembesülés, lélek, erő. Ezek többsége a krisnások értelmezéseiben is megtalálható. Náluk a leggyakrabban előfordulók (sorrendben) a félelem, a boldogság-boldogtalanság, a hit-hitetlenség, keresés, anyagi világ, segítés-vezetés.

A kérdőívet kitöltők kétharmada vállalkozott értelmezésük megfogalmazására. Ketten úgy érzik, ez a film a finomabb dolgokra érzéketlen, reménytelen sorsú embert mutatja be, egyikük úgy érzi, morbidan, gúnnyal. „Az anyagi világtól a Zónáig vezető sötét és fájdalommal teli utat" ábrázolja egyikük szerint. Ketten az úton lévőket önzetlenül vezető Stalkert helyezik értelmezésük középpontjába. „A fontosnak tartott vágyaink igazából jelentéktelenek. Addig ragaszkodunk hozzájuk, amíg lehetetlen őket beteljesíteni. Ha már beteljesülnek, rájövünk, hogy szégyenletesek, jelentéktelenek, vagy nem is tesznek boldoggá. Egyáltalán értjük-e mi is az igazi vágyunk?", kérdezi a filmet megtekintő krisnás lelkésznő.

Az értelmezők legnagyobb csoportja *az elszalasztott lehetőség tragikumát* látja ebben a filmben: „Frusztrált álmodó író és ambiciózus realista tudós az egész fény felé haladó társadalmat tartalmazza. Kutatnak, segítséget is kapnak, de félnek az élet értelmétől, annyira, hogy a tudós el is akarja pusztítani", „A Stalker tudott valamit, be akart mindenkit avatni, de ezt a tudást csak a hiten keresztül lehet megszerezni, ám ez hiányzik, s az út folyamán mindegyik meghasonul.", „Az emberek keresnek, megoldást várnak. A hétköznapi világot kiüresedettnek látják. Ami pedig más, oda félnek belépni.", „A szánalmas emberek keresnek valamit az életben, amit a Szoba jelképez, amit végül is nem mernek felfedezni.", „Az emberek próbálnak mindig valami örömöt, boldogságot keresni, de nem tudják, hol keressék, s a végén belefáradnak, s elfogadják tényként.", „Mindenki keresi a boldogságot a világban, s ezek az emberek tényleg nagyon összetörtek, boldogtalanok. De beletörődtek ebbe, pedig ott volt előttük, mégsem akarták. Saját magukkal találták szembe magukat."

Egy kisebb csoport a hit filmjének értelmezi a Stalkert, ilyenféleképpen: „Sem a művészet, sem az anyagi tudomány nem képes feleletet adni az élet problémáira, egyedül a hit és a transzcendentális tudás segítségével érthetjük meg önmagunkat és a világot.", „A Stalker mi

vagyunk: az őszinte hitet kereső ember, a hívő." Mások *a hiány, a keresés és a hit kérdéséhez hozzákapcsolják a kalauzt, a Stalkert, a lelki tanítómestert*, mint az irodalmár Kṛṣṇa-bhakti devī dāsī teszi:

> Félünk önmagunkkal szembesülni. *Mindenki szeretne boldog lenni, de ez mindenkinek mást jelent. Az Igazság útja nehéz, mert a csapdákat mi magunk állítjuk. Ezen az ösvényen járva* kell találkoznunk igazi önmagunkkal*, teljesen feladni a világról és önmagunkról alkotott illúziónkat. Csak akkor léphetünk be a „titkok kapuján", ha teljesen megtisztulunk. A ráció (a Tudomány) és a Művészet önmagában értéktelen hit nélkül, ami sajnos mára kiveszett az emberekből. Az úton nem járhatunk egyedül, segítség, tanító kell, aki áldozatot vállal értünk.*

Egy másik avatott *bhaktának* a Bhagavad-gītā egyik sora jut eszébe: „Sok ezer ember közül egy törekszik a tökéletességre, a tökéletességet elértek közül alig ismer Engem egy is.", majd egy másik: „De akik teljesen meghódoltak Előttem, azok elérik, az Én örök, lakhelyemet", és hozzáteszi: „Mindannyian elérhetjük a tiszta Istenszeretetet, de ehhez elég bátornak, azaz őszintének kell lennünk, és mindez nem érhető el egy szeretettel teli tudással rendelkező személy segítsége nélkül."

Hallgassunk bele az egyik prédikálóközpontban a film megtekintése után folyó beszélgetésbe:

> Miért nehéz megszólalni e film megtekintése után?
>
> - *Olyan gondolatok vannak benne, amiket nem tud az ember rögtön megemészteni, amikor először látja. Nem lehet azt mondani, hogy csak egy-két gondolatot boncolt, hanem rengeteg-féle volt.*
>
> - *Rengeteg olyan információ volt, amin el kell gondolkodnom, s nem tudom most, melyiket mondjam el. Mindegyiken el lehetett gondolkozni.*
>
> Volt esetleg olyan szereplő, aki a legközelebb állt hozzátok?
>
> - *A főszereplőnek a megnyilvánulása a végén nagyon jó volt, amikor mondta, hogy „igen, én egy tetű vagyok, s nem is vágyom semmi különösebb dologra, csak az a boldogság, amit abból merítek, hogy idehozom az ilyen magamfajta elkeseredett embereket, s hogy őrajtuk tudunk segíteni, az a boldogság". Ez volt az, ami engem megfogott.*
>
> - *Ez a Stalker megtestesíti azt a személyt, akinek van* lelki tudatossága*, rálátása, hite, s az emberi életet akarja gazdagabbá tenni idealista oldalról nézve az életet, mégis úgy, hogy reális maradjon. Nekünk is van egy életünk, így párhuzamot vonhatunk saját életünk és a film szereplői, viselkedésük, szavaik, gondolataik között. S hogy az a három figura három karaktert testesít meg ott. S itt vagyok én, aki viszontláthattam magam mint a tudós, az író vagy akár mint Stalker. Az tudta magát nagyon átadni a filmnek, aki minél több ilyen szimbólumot értett meg, én viszont nem tudtam megfejteni sok szimbólumot.*
>
> A Krisna-tudattal hogyan tudjátok ezt egyeztetni?
>
> - *Mi is próbálunk minél több embernek lehetőséget, esélyt adni, a világban lévő boldog-talanságból kicsit kihúzni őket. Vannak* bhakták*, akik erre igen nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy minél több embernek, minél több úton-módon esélyt adjanak. S ahogy a filmben, hogy igen, elvisszük ezt a dolgot, de az már az ő dolguk, hogy elfogadják-e vagy sem. Mi* megadjuk a lehetőséget, *s az mindenkinek a szabad akarata, hogy elfogadja, mint hogy ott voltak, de nem mentek be a szobába.*
>
> Mit gondoltok, miért?
>
> - *Talán elbátortalanodtak vagy elvesztették a hitüket.*
>
> - *Amikor ott voltak a küszöbön, akkor még nem tudták, mi a cél.*

És ti mit tennétek ott, a Szoba előtt?

- *Van egy különbség: én Krisnáért megyek be.*

- *Lehet, hogy én nem azt akarom, de az elmém mond valami mást.*

A film befejezését a megmozduló poharakkal hogyan értelmezitek?

- *Ezekből a poharakból ittak. Főleg az író. A kislány a gyermeki tisztaságot szimbolizálta, s ő elutasítja magától a* tisztátalan italt, *de a pohár azért nem törik el, mert maga a pohár nem rossz.*

- *Annyira szép volt a vége. Ő egy* prédikátor *volt, egy olyan személy, aki* saját magát áldozta valaki másért, *lelki célra. S mit kapott?* Szeretetet kapott *a feleségétől.*

- *Az egész filmnek az volt a lényege, hogy nem a cél a fontos, hogy hová érkeznek, hanem hogy útközben rájönnek arra, hogy mi a fontos nekik. Elindulnak, mert van egy gondolatuk, amit valóra akarnak váltani, de miközben mennek, végig ezen gondolkoznak, s rájönnek a lényegére, s már nem is akarnak kívánni, mert rájönnek, hogy egész más fontos dolgok is vannak ezen kívül, anyagi dolgok.*

- *Az, hogy nem tört össze a pohara a végén, nekem azt mutatta, hogy valami nem fejeződött be, hogy nyitott maradt valami. Szóval nem volt benne semmi egyértelmű.*

- *Nemcsak anyagi dolgokat csináltak ők, hanem valami olyan dolgon mentek át, hogy az óhatatlanul formálta az ő erkölcsi érzéküket és értékeiket. S azok a körülmények, helyzetek és nehézségek, amik lehet, hogy anyaginak tűnnek, azok mégis hatottak az ő erkölcsi megértésükre, s amilyen mértékben hatottak, az pont a* lelki irányba *nyomta őket. S így tudtak lépni a lelki irányba egyet-kettőt, vagy még többet, ki mennyit. Minél többet tudtak lépni, annál inkább megvolt nekik a jogi alap arra, hogy kaphatnak bármit. Csak mernek-e? Vajon eljutnak-e odáig, hogy minden anyagi dolguktól hajlandóak megválni? Nem, mert az egész képzetükben csak ezek voltak. S akkor inkább visszafordultak a teljes hitetlenség irányába, mert megijedtek a lehetőségtől.*

- *Az érték volt, hogy* sok mindenre rájöttek. *Nem volt haszontalan útjuk, annak ellenére, hogy a végső célt nem érték el. De sok mindent elértek és véghezvittek, inkább a gondolataikban.*

- De ha kaptak valamit, akkor miért a kocsmába mentek be visszafelé?

- *Térjünk vissza Stalkerre! Nem közönséges, hanem képesített,* felkészített vezető *volt.*

- *A másik két figura pedig az ateizmust testesítette meg.*

Maradtak-e bennetek kérdések?

- *Én fontosnak láttam ezt a csavaros dolgot, amit hajigáltak, mert azt volt az alapmotívum, hogy* tudjál letérdelni, imádkozni és meghódolni. *Ez az isteni gondviselésnek az útjelző köve, semmi sem történik véletlenül, mindennek van egy oka. Ez az egész Zóna abba a környezetbe volt beletéve, hogy* itt valami más fog történni, mint az empirikus anyagi élet. *De itt nincs semmi más eszköz. Mi van nekünk? Csak anyagi felfogás, gondolkodás, anyagi testünk, annyi sok dolog. Hát akkor valami történhet. Legyen valami! Azzal kezdte az egészet, hogy az első cél legyen a pózna vége. Ott nem is volt semmi hajigálás, hanem az első a pózna vége. S mentek, s volt, amikor úgy mentek, hogy az író nagyon óvatosan, a másik meg szaladt utána, vagy fordítva.*

A másik beszélgetés Budapesten történt, ezen több tudós *bhakta* is aktívan részt vett:

Milyen érzések, benyomások, vélemények alakultak ki bennetek?

Yaśodā-dhulāla dāsa: *Bennem végig olyan feszültségérzés volt, mindig vártam valami ijesztő, félelmetes, természetfeletti dolognak a történését, de tulajdonképpen soha nem történt semmi. A jelenetek eléggé bizarrak voltak, de* nem történt igazából semmi. *Nekem egy kicsit az volt az érzésem, hogy ez az egész mese erről a zónáról, ez csak egy* kitaláció.

bhaktin Angéla: *Engem az orosz klasszikusokra emlékeztetett, ahol hosszan-hosszan nem történik semmi, de erkölcsi kérdéseket feszegetnek.*

Egy kívülállónak meg a kétórás mantrázás tűnhet hosszúnak...

Gopāla dāsa: *A frusztrált, álmodozó író és a realista és ambiciózus tudós az egész társadalmat képezte számomra.* Mindenki keres *valamit, ami magasabb, mint amit eddig csinált. Ha a tanítóban nem hiszünk, akkor hiába vagyunk annak a magas szintnek a küszöbén, nem fogunk tudni bemenni, mert a saját* vágyaink vissza fognak *tartani bennünket.*

Kṛṣṇa-bhakti devī dāsī: *Először nagyon* idegesített*, hogy nem történik semmi, de aztán rájöttem arra, hogy* az igazi történések *nem a cselekedetekben zajlanak, hanem sokkal inkább a mélyben, a lélekben. Ez számomra lelki ösvény volt, a megtisztulás útja, s talán azért esett annyiszor az eső, hogy ez is jelenti a megtisztulás szimbólumát. S ez az* út tulajdonképpen találkozás volt, *önmagunknak az illúziónak a lerombolása magunkkal, illetve a világgal szemben. De a tanulság számomra az, hogy nem merünk, legalábbis az Ész embere, illetve az ihlet, a művészet embere nem tud szembenézni önmagával, egyedül a Hit embere az, aki be tud jutni ezen a kapun.*

Hari-kīrtana devī dāsī: *Mindig abban reménykedünk, hogy vágyaink beteljesülése által boldogakká válunk, pedig - számomra erről szól a film - a saját vágyaink beteljesülése a végzetünk.*

Kapila dāsa: *Kierkegaard szintjei jutottak eszembe. Etikai és esztétikai síkon nem lehet igazából megtalálni a végső kérdésekre a választ se a művészet nem segít, se a tudomány, hanem a* hit*.*

Trilokātma dāsa: *Stalker lehetett volna Krisna-hívő, lehetett volna katolikus, lehetett volna egy anonim vallásos ember, akinek a hitéért valahogy meg kell küzdenie az egész világgal szemben. Sokszor támadják a vallásos embereket, hogy egy képzelt világot teremtenek maguk körül, valami furcsa rendszer szerint haladnak, s mintha ez egy teljesen illuzórikus dolog lenne, s igazából a tudománnyal szét lehet ezt zúzni. De számomra ez a film azt bizonyította, mégis ez a rendszer e legjobb, s arra ösztönöz, hogy még jobb Krisna-hívőnek kell lenni.*

Kapila dāsa: *A művészet mellé is kell valami* hit*, s a tudomány mellé is.*

Kṛṣṇa-bhakti devī dāsī: *Érdekes volt számomra Stalkernek az a mondata, hogy ő itt a szögesdróton belül igazán valaki. Tehát lehet, hogy a hit útja sokkal sikamlósabb, de valahol mégiscsak egy biztonságosabb terület, ahol az ember önmagát tudja adni.*

Aki eddig nem szólt, jó lenne, ha egy-két szóval elmondaná, hogy szerinte mit jelentett a Zóna.

Bhaktin Alojzia: *Én nem tudom.*

Bhaktin Zsuzsanna: *Valami olyan terület, ahová különböző képességgel rendelkező vagy különböző eszmékben hívő emberek lépnek be azért, hogy az életüket megváltoztassák, s valami boldogságot kapjanak belőle. Ők sem tudják konkrétan, hogy ezt miáltal érjék el, de ezen a helyen remélik ezt.*

Yaśodā-dhulāla dāsa: *Tehát volt a külső világ és a belső világ, a Zóna, Stalker világa. Mindkét világ ugyanolyan pusztult, vizes, nyirkos, csak ez színes volt. A külső világ pedig a fizikus és az író világa volt. Számomra a Zóna a* hit világa.

Létezett a valóságban a Zóna?

Kṛṣṇa-bhakti devī dāsī: *Szerintem mindegy, hogy létezett-e vagy sem. Azok számára létezik, akik hisznek benne.*

Melyik képe támasztja alá a filmnek, hogy ez csak egy belső világ, és melyik ennek az ellenkezőjét?

Kṛṣṇa-bhakti devī dāsī: *Ez nem egy fizikai valóság, hanem* egy annál sokkal reálisabb valóság.

Bhaktin Angéla: *A Zóna az* életút *akkor, amikor az ember egy eszme vagy egy vallás mellett elkötelezte magát.*

Trilokātma dāsa: *Az elején volt egy jelenet, amikor állnak a kocsmában, támasztják az asztalt, s ugyanaz a kép visszatért a filmnek a végén, s volt az embernek egy olyan érzése, mintha ezt az egész utazást csak ott támaszkodva elképzelték volna. De egy dolog volt, ami valóságossá tette, a kutya jelenléte. Tehát valahogy egy* belső utazás*, ami mégis életre kelt.*

Gopāla dāsa: *Mindenki keresi ezt a helyet, de a hívő ember azonosítja magát a Zónával, mert van hite benne. A Zóna az egy* örökké létező dolog, *még egy bombával sem lehet elpusztítani.*

Kapila dāsa: *Érdekes, hogy* a hívőnek a Zóna mennyi mindent ad, *más embernek viszont nem sokat, nem is értik, hogy mi ez a Zóna igazából.*

Hogy értelmezhető a feleség és a kislány?

Yaśodā-dhulāla dāsa: *A feleség szerintem nem értette Stalkert.*

Hari-kīrtana devī dāsī: *Stalker aktív, keres, kutat, a feleség meg passzív, ő csak elfogadja, hogy ez a sorsom.*

Trilokātma dāsa: *Volt valami nagyon oroszos ebben az egészben, csehovos, hogy mindenki mondja a magáét, mindenkinek van valami saját élete, s akkor csak így elbeszélgetnek egymás mellett...*

Kṛṣṇa-bhakti devī dāsī: *Nem! A feleségben, anélkül, hogy elment volna a Zónába, szintén nyomot hagyott az egész, s ő a* vezeklése, lemondása *árán eléri ugyanazokat a megvalósításokat, mint a férje. Ez az út, még ha gyötrelmet is okoz neki, még mindig sokkal többet jelent, mint más, hamis illúziókban tipródni, vagy a mindennapi csökevényes értékek hálójában vergődni.*

Kapila dāsa: *A felesége sokkal többre értékelte férjét, mint a tudós vagy a művész, s pártfogolta.*

Gopāla dāsa: *A feleséget figyelmeztették, hogy ez a sorsod Stalkerrel, ilyen lesz a gyereked, ez meg az, de a feleségnek mégis volt egy hite, s ez a* hit *olyan érdekessé tette az egész filmet.*

Kapila dāsa: *Azt mondta, hogy fájdalmas Stalkerrel, de még mindig jobb így élni, mint átlagosan.*

Trilokātma dāsa: *Szerintem nagyon* magányosak *ezek a zónás emberek. Mindig magának kell megvívnia az embernek ezt a legvégső, legtisztább küzdelmet.*

Mennyire van távol vagy közel ennek a filmnek a világa, mondandója, szemlélete a Krisna-tudatú hívők világához képest?

Kapila dāsa: *Lehet, hogy azért, mert én egyetemre járok, s egyébként is foglalkozom hasonló dolgokkal, számomra nincs távol, hiszen ennek egy általános üzenete van. Azt hiszem, éppen*

Trilokātma dāsa mondta, hogy ezt egy Krisna-hívő is magára veheti, *s bárki más is, az üzenetet, mert itt a hitről van szó.*

Trilokātma dāsa: *Sokkal világosabban és* tisztábban fogalmazza meg a Krisna-tudat *azt a végkövetkeztetést, amit a film próbál valahogy kibogozni emberi sorsokból.*

Szabad-e összehasonlítani egyetlen filmet a Krisna-tudat egészével, amelyben még nem vált széjjel a vallás, a tudomány és a művészet?

Kṛṣṇa-bhakti devī dāsī: *Nem. És mégis, hiszen* ugyanaz a célja mind a kettőnek, a transzcendencia*. Itt próbálkozás történt arra, ami eredetileg a művészetek célja: Isten szolgálata, illetve az, hogy az embereket magasabb rendű lelki célok felé vezesse. S a nyugati művészet és a huszadik századi művészet erről a célról levált. S ez egy próbálkozás volt arra, hogy ezekből a földön heverő összefüggésekből valami rendszert csináljon, s az emberekben felébressze azt a vágyat, hogy van valami más is azokon túl, amit itt a fizikai valóságban érzékelünk.*

Ezt hallva, ezzel egyetértve meg kell kérdezzem, elképzelhető-e, hogy a Krisna-tudatba már nagyon komolyan belemélyedő, a Krisna-hit lényegét többé-kevésbé értő hívőnek képes valami pluszt adni egy ilyen műalkotás?

Gopāla dāsa: *Természetesen, nekem is adott. Arra tanított, hogy a hosszú zarándokút, és a négy szabály betartása ellenére sem biztos, hogy a kapuba érve fel tudjuk adni a finom szennyeződéseket.*

Kapila dāsa: *Igen. Van a Bhāgavatamban is egy ilyen mese, hogy hogyan lehet tanulni az oroszlántól, az elefánttól, mindenkitől.*

Kṛṣṇa-bhakti devī dāsī előbbi szavaiból ennél többet vettem ki, mert tanulni sok mindenből lehet, a rosszból, a csúnyából is, de az a kérdés, hogy jelenthet-e mélyebb üzenetet, valamiféle lelki élményt az ilyen típusú műalkotás.

Kṛṣṇa-bhakti devī dāsī: *Nekünk megvan a magunk rendszere, ami sokkal rendezettebb, tehát ehhez képest minden csak részleges információval szolgálhat, legalábbis számomra. Biztos, hogy* ugyanezt az igazságot más aspektusból világította meg, *tehát erősíti a hitet.* Újat nem tud mondani, viszont rengeteg aspektussal, érzéssel közelebb visz.

Trilokātma dāsa: *Talán segíthet elmélyíteni az embernek a megtapasztalását, megvalósítását, valahogy* tágítani *kicsit az érzetét az egésznek.*

Kapila dāsa: *Abban is segíthet, hogy megbizonyosodjunk róla, hogy ez az anyagi világ nem jó hely. Az* elidegenedést nagyon jól illusztrálta *a film.*

Gopala dāsa: *Én úgy éreztem, hogy egy Krisna-hívőnek ez olyan volt, mint egy* tanulságos mese, *hogy ahányszor hallod, mindig van benne valami.*

Hari-kīrtana devī dāsī: *Én úgy érzem, hogy a film fő célja az volt, hogy hasson az emberre, megrázza, felrázza, rádöbbentse valamire, hogy el kell kezdenem valamit találni, keresni, kutatni. S úgy érzem, hogy* egy komoly Krisna-hívő ezen már túl van, *mert ez az első lépés végül is.*

Úgy értsem, hogy egy komoly Krisna-hívő az valahol már célba ért?

Hari-kīrtana devī dāsī *Nem, de már nem kell neki ez a rádöbbentés, hogy kilépjen a semmiből. Mi már sínen vagyunk olyan szempontból, hogy sokkal konkrétabb információink vannak, tehát nemcsak ebben a nagy rádöbbentő, kutató hangulatban vagyunk, hanem egyszerűen tudjuk, mi a cél, rajtunk múlik, hogy csináljuk-e vagy nem.*

Yaśodā-dulāla dāsa: *Ez a hosszú út vagy alagút nekem azt mutatták, hogy a hit nem egy olcsó dolog, amit csak úgy meg lehet kapni, hanem itt szembesülnünk kell magunkkal, rengeteg akadállyal kell megküzdenünk, feladnunk a vágyainkat, vizsgálnunk magunkat. Tehát az*

utolsó porcikáig szét kell szednünk, s vizsgálnunk kell magunkat ahhoz, hogy ez a hit teljes legyen. És még akkor sem biztos, ha végigmegyünk ezen az úton, hogy be tudunk lépni azon a kapun, amin akarunk, mert még mindig nincs az a dolog ott, aminek kellene lenni. Ugyanez van a Krisna-tudatban, hogy az emberek nagy tömege azt gondolja, hogy a krisnások csak ugrálnak az utcán, esznek, vigadnak egész életükben, de nem látják mögötte azt a gyötrelmes, nap mint nap a szembesülést önmagunkkal vagy a hitnek azt az útját, amin alakulni kell az egyénnek, s ahogy alakul is, tehát rájönni, hogy ez nem egy olcsó dolog, nemcsak egy pillanat, nem egy olyan boldogság, ami kiteljesül egy pillanat alatt, hanem itt igenis végig kell járni kőkeményen ezeket az utakat, *s csak a végén lehet belépni, s még akkor sem biztos.*

Ezek szerint még a krisnásoknak is nehéz belépniük a Szobába?

Yaśodā-dulāla dāsa: *Természetesen.*

És a krisnások még csak a szoba küszöbén vannak?

Yaśodā-dulāla dāsa: *Lehet, hogy ott sem. Prabhupāda mindig mondta, hogy tiszta bhaktává válni huszonöt-harminc év minimum, ha nem több élet. Huszonöt-harminc azt jelenti, hogy huszonöt-harminc év nagyon komoly lelki munka, s ez egy nagyon hosszú dolog.*

Míg általában a művészet megítélése, a tíz költemény minősítése és az Örkény-novella értelmezésében eléggé szembetűnő eltérés mutatkozott krisnások és kívülállók, krisnások, és keresztények között, a Stalker fogadtatása és befogadása jóval kevéssé tért el. Ez azért is meglepő, mert a krisnások nagy többsége kerüli a nemcsak a mozit és a tévét, hanem a művészfilmeket is. Mivel a filmet megnézők és a filmmel kapcsolatos kérdőívet megválaszoló krisnások összetétel alig tért el a „nagy mintától", a magyarázatot nem kereshetjük a Stalker-nézők sajátos összetételében. Bár filmnyelv-ismeretük, és Tarkovszkij művészetében való jártasságuk inkább a Stalker pozitív fogadtatása ellen szólna a krisnások körében, mégsem lehetetlen, hogy a film bizonyos vonatkozásban „éppen nekik való" volt. A zarándokút, a tanító, az „anyagi" vagy „nyugati" világban csalódott emberek, a hit és annak elégtelensége nagyon is *ismerős lehetett* a krisnás nézőnek, és emiatt nagyon is otthon érezhette magát ebben világban. Akkor is, ha többségük alaposan *megküzdött a film megértéséért*, a ha többek számára sok minden nem vált világossá[196]. De miért vették jobban ezt a filmet, mint a költeményeket és az egyperces novellát? Feltehetően azért is, mert itt bekapcsolódhattak egy *ismerős történetbe*, azonosulhattak szereplőkkel. Az is komoly szerepet játszhatott, hogy ez esetben nem szöveggel, hanem képekkel találkozhattak olyan azok a Krisna-hívők, akik hitének formálódásában mind a könyvek, mint a racionális-logikus magyarázatok meghatározó szerepet kaptak. Ez esetben a szavak képekben, hangulatokban, látomásokban oldódtak föl, s *a krisnás nézők egy része kikapcsolva a rációt, félretéve az okoskodást, akarva-akaratlan bekapcsolódott a film világába*. E film ürügyén érdemi *diskurzus alakulhatott ki a védikus kultúra és az európai és egyben egyetemes művészet között*. A Stalker segítségével *Krisna-hitükben is elmélyedhettek*, s a filmről való beszélgetés közben olyasmit fogalmaztak meg önmagukról, hitükről, ami alig bukkant fel a csaknem mindig őszinte légkörű beszélgetésekben. Bebizonyosodott: *léteznek hidak e két kultúra között,* s van lehetőség arra, hogy egy európai Krisna-hívő európai és Krisna-tudatúbb legyen egyszerre. E feltevés természetesen akkor lesz bizonyított, ha máskor mások más „hasonló" művekkel hasonlóképpen találkoznak.

Nehéz megjósolni, hogy az európai kultúra és tudomány ilyenfokú mellőzése, amit a hazai Krisna-hívőknél tapasztaltunk, milyen nyomokat hagy identitásuk alakulásában. Azok a kijelentések, melyek szerint „a védikus tudományban minden benne van", „nekünk a védikus

[196] Ne feledjük, jó néhányan nem értették, és ezért megválaszolatlanul hagyták a film értelmezésére vonatkozó nyitott kérdést, valamint többen nem szólaltak meg a beszélgetéseken.

művészet teljesen elegendő" ma még sok krisnás esetében jól érezhetően pusztán deklaráció és „leckefelmondások". Sem tudásuk, sem élményük nincs és nem is lehet egy-két év elteltével elegendő az autentikus védikus művészetből és tudásból. A Krisna-hívők az európai világi kultúrát, vagyis az európaiak számára egyetemes kultúrát a védikushoz képest partikulárisnak tartják. Egy részük ezért mellőzhetőnek ítéli, másik részük a védikus kultúrába integrálhatónak. Az OT-elnök Yaśodā-dulāla dāsa és irodalmár felesége, Kṛṣṇa-bhakti devī dāsī egy beszélgetésünk alkalmával kijelentette, hogy a *Krisna-mozgalom jövője az európai és a hazai kultúrával való harmonikus kapcsolaton áll vagy bukik*. És ezt ők ennek a véleménynek a komolyságát a Stalker értékelésével és értelmezésével is bizonyították.

3.10. Másféle vallásúak és ateisták megítélése

Emlékezhet az olvasó arra, hogy a krisnások vallásukat a keresztény valláshoz képest érthetőbbnek, tudományosabbnak, hitelesebbnek, mélyebbnek (lelkibbnek), személyesebbnek, gyakorlatiasabbnak, jobban eligazítónak és színesebbnek tartották. Az „Amennyiben Krisna-tudatúvá válása előtt is vallásos volt, hogyan alakult viszonya ahhoz a valláshoz?" kérdésre válaszoló megszólítottak (vagyis a kérdezettek 37 %-a, akik megtérésük előtti tartoztak valamilyen módon valamelyik valláshoz[197]) negyede negatív, negyede kisebb-nagyobb fenntartásokkal pozitív véleményű, harmadik negyede úgy nyilatkozik, hogy *többet tud róla, jobban érti, mint akkor, amikor híve volt*. Tíz százalékukat nem érdekli régi vallásuk, néhányan valamit értékesnek tartanak belőle, és van, aki hasonlóságokat fedez föl.

A „Mit tart értékesnek, tiszteletre méltónak a keresztény vallásban?" kérdésre a következő válaszok születtek:

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
nem válaszolt	6	2	3	4	4
nem ismeri	4	-	-	4	2
semmit sem	12	-	11	6	7
mindent	3	-	-	3	2
Jézust	31	32	29	32	31
az istenhitet	12	14	16	11	22
a Bibliát	7	11	5	10	8
a szeretetet	7	9	5	9	7
a szenteket	-	16	11	4	5
az erkölcsöt	1	8	8	1	3
az áldozatos szolgálatot	4	2	4	3	3
a Tízparancsolatot	4	2	4	3	3
a hiteles hívőt	3	2	-	4	3
egyéb	10%	10%	11%	10%	10%
válaszok száma/fő	*1.1*	*1.0*	*1.1*	*1.1*	*1.1*

[197] A 46 főből 3 buddhista, egy zsidó, a többi keresztény.

A kereszténységről alkotott kép semmiképpen sem ellenséges, sőt egészében véve pozitívnak mondható; az avatottak esetében még inkább. Érezhető a válaszokból, hogy inkább a keresztény alapelvekkel és a tanítással rokonszenveznek, mint az egyházzal és a keresztény gyakorlattal. Ez az attitűd érződik leginkább az interjúkból is. Többek állították, hogy ők még nem vagy csak nagyon kevés kereszténnyel találkoztak, akik betartják a parancsolatokat, amik alapelveik szerint élnek. „A történelmi vallások hiteles vallások, hiteles egyházak, csak a követőik másították meg ezt az idők folyamán. A tanítás eredeti, az létezik és hiteles, de a követők nem hitelesek, nem követik ezt az utat", állítja bhakta Károly. Hasonlóképpen látja bhaktin Hanna is:

> *Maga a keresztény vallás nagyon jó, csak ahogy csinálják, az nem. Nem követik a tízparancsolatot, nem élnek a hitük szerint.* Képmutatóak. *A katolikusoknál is ez a baj, hogy teljesen anyagi szemszögből néznek nagyon sok dolgot, hogy ezt visszakapjuk, azt visszakapjuk, érsekkertet, ezt-azt, ez a miénk volt. De nem az anyagi dolgok a lényeg. Az sem tetszik, hogy* nem terjesztik a vallásukat. *Ők odarakják a perselyt, s nincs mit mást csinálni, mint adományozni. Mi is adományokat gyűjtünk, de mi adunk is érte valamit. A Biblia egy szentírás, hiteles, úgy ahogy van, jó. Csak nem követik, ez a baj.*

Bhakta Lajos diagnózisa is hasonló:

> *Úgy látom, nincs különbség a Krisna-tudat és Jézus tanítása között. A különbség és egyben a probléma csak abban van, hogy aki kereszténynek vallja magát, az* nem gyakorolja *a kereszténységet. Mondják, hogy én református meg katolikus vagyok. Jó. De miben nyilvánul meg a te reformátusságod vagy kereszténységed? Hogyan gyakorlod? Erre nincs válaszuk. Jézus ugyanazt hirdette, amit most mi Prabhupāda könyveiben látunk. Csak abban a korban, azzal a módszerrel. Jézus a lelki tanítómester, az apostolok a tanítványok, ugyanaz a tanítványi láncolat van ott is.* Végeredményben semmi különbség nincsen. *Jó, hát van egy árnyalatnyi, de a lényeg ugyanaz. A kereszténység sajnos ma már csak annyiban merül ki, hogy a keresztény ünnepekből állami ünnepek lettek. Hogy valaki adományozzon, vagy végezzen valamilyen karitatív munkát, szolgálatot Istennek, vagy valamilyen lemondást, böjtöt, azt már nem. Ennek az oka pedig az érzékkielégítő mentalitás. Elsősorban a nevelés, ahogy anyáink, nagyszüleink minket nevelnek, ránk tukmálják a vallást, és amikor kikerülünk a szárnyaik alól, akkor egyre inkább elfelejtjük az egészet.*

„Az embereket kielégíti, ha így imádkoznak: mindennapi kenyerünket add meg nekünk. Ez csaló vallás: mert célja hasznot húzni, a célja hasznot húzni", „Vannak vallásos emberek, akik emberbaráti munkát végeznek. Millió ilyen altruista között talán egy akad, aki *jñāni*, vagyis aki tud", „Alig találni egyet is, aki szigorúan követi Krisztus tanítását", „A Krisztus által prédikált üzenet csak adott helyen és vidéken felelt meg", „A keresztények félremagyarázzák a ne ölj-t. Azt gondolják, az állatoknak nincs lelkük. Nagyon nehéz találni egyet is, aki szigorúan követi Krisztus tanítását. Elhatározták követői: hadd szenvedjen értünk, mi pedig bűnözünk.", „Mivel jelenleg az emberek nem követik a kereszténység szabályait, nem jutnak el az Isten-tudat szintjéig." Ezek Prabhupāda sorai. Mintha ezek szó szerinti értelmezése köszönne vissza a nemrégen megtért - s olykor a már négy-öt éve megtért, s fel is avatott krisnások nyilatkozataiból. Érdekelt, hogyan látja ezt első számú tanítómesterük, Śravanam Swami.

„A modern társadalom szörnyű helyzetben van, nincs ember, aki igazi agy lenne. Az emberek 99 %-a az élet minden területén a hazugságot követi. Sok millió ember közül talán egy akad, akit érdekel a lelki élet.", írja Prabhupāda. Mennyire kell szó szerint venni ezeket a kijelentéseket? Hogyan egyeztethetők össze ezek azzal a ténnyel, hogy a modern társadalmak többségében is vallásos a lakosság többsége?

Ellentmondanak és ugyanakkor igazak. Szóval ha megnézzük, hogy ma a Földön élő hatmilliárd emberből hányan igazak*, akkor bajban lennénk. Ez a világ nem egy tiszta világ, az emberek nem* tiszta és szakrális *életet folytatnak, hanem nagyon önző, kihasználó, anyagias mentalitásúak, a pénz, a siker érdekli az emberek valóban 90 %-a. Ez megint ténykérdés.*

Már te is csak 90 százalékot mondasz, s nem 99-et...

Ha valakinek abszolút mérce *van a kezében, az nem mondhatja azt, hogy minden jó. Márpedig ha valakinek a lelki üdvét nézem, akkor nem mondhatom azt, hogy „Nyugodtam bűnözz tovább. Nem baj, hisz örökké élsz, s majd következő alkalommal." Miért ne most segítsen rajta?*

„Sok millió ember közül talán egy akad, aki érdeklődik a lelki élet iránt.", írja Prabhupāda. Ezzel szemben Magyarországon a felnőtt lakosság 65 %-a valamiképpen vallásosnak tartja magát, tehát valamilyen szinten mégiscsak érdeklődik a lelki élet iránt érdeklődik. Nem túlságosan sarkos kifejezések ezek?

Igen, kétségkívül így van. Egyébként ez a mondat a Bhagavad-gītā-ból való, amit a Bhāgavatam is megerősít, hogy sok millió ember közül talán egy az, aki törekszik, a törekvők közül talán egy éri el a tökéletességet, s az ilyen tökéletességet elértek közül alig ismer Engem [Krisnát] egy is. Tehát ezen a mércén mérve valóban nagyon kevés.

Aztán Prabhupāda ilyeneket is mond: „Vannak vallásos emberek, akik emberbaráti munkát végeznek. Millió ilyen altruista között talán egy akad, aki *jñāni*, aki tud.", majd ilyeneket: „A keresztények félremagyarázzák a Ne ölj!-t. Azt gondolják, az állatoknak nincs lelkük. Nagyon nehéz találni egyet is, aki szigorúan követi Krisztus tanítását.", meg ilyeneket: „Elhatározták követői, hadd szenvedjen értünk, mi pedig bűnözünk.", és ilyeneket is: „A Krisztus által prédikált üzenet csak egy adott helyen, időben és vidéken felelt meg." Hogy értsem mindezt? Nem lehetséges, hogy Prabhupāda nem rendelkezett eléggé beható ismeretekkel, tudással a kereszténységet illetően? Vagy pedig retorikai fogások voltak ezek a sommás és azt hiszem, igazságtalannak is olvasható kifejezések?

Ez viszont a mi szemszögünktől is függ, hogy melyiket vesszük észre, mert a világban megvan ez is és az is. Hogy az adott helyzetben ő mit miért emel így ki, az az adott szituációtól, szövegösszefüggéstől is függ.

Én sajnos nem ismertem személyesen Prabhupāda-t, de azoknak az elbeszéléséből, akik vele személyesen találkoztak, az derül ki, hogy megértő, toleráns úriember volt, s ha kritizált vagy bírált, akkor - hogy bibliai fordulattal éljek - „nem a bűnöst bírálta, hanem a bűnt".

Śrīla Prabhupāda nagyon gyakran visszatér arra is, a kereszténységgel két baja van: az egyik, hogy nem követik *a tanításokat - de a* vaiṣṇavákkal *is ugyanez a baja. Egyébként -, a másik baj pedig ez a* „Ne ölj!" *dolog.*

Úgy gondolom, hogy itt elképzelhető egy félreértés is, tudniillik ő azt mondja, hogy eredetileg a „Ne ölj!" mindenféle élőlényre vonatkozott. Határozottan nem így van. Ez a „Ne ölj!" egy pásztorkodó nép körében nyilatkoztatott ki, ahol nem tudtak másképp táplálkozni, s akkor még állatokat áldoztak is fel. Tehát a mózesi „Ne ölj!"parancs csak emberekre vonatkozott.

Az Ószövetség egy egészen más kultúrkörre és történelmi helyzetre vonatkozik.

De ilyen értelemben a Bhagavad-gītā-t sem lehet szó szerint értelmezni sok esetben.

Amire szeretnék rámutatni, hogy az Ószövetség a szeretet vallása, s ha jól tudom, katolikus azt jelenti, hogy egyetemes, s ebből az egyetemes szeretetből ezzel a „Ne ölj!" kérdésnek az erős feszegetésével Prabhupāda arra hívja fel a figyelmet, hogy ne hagyjunk ki senkit ennek az egyetemes szeretetnek a gyakorlásából. *Márpedig az, hogy elvenni valakinek az életét,*

akinek nem mi adtuk... Fölhívnám még a figyelmedet arra, hogy a szerzetesrendek többsége vegetáriánus volt. S hogy mennyire érződik ez a degradálódási folyamat, *hogy a húszas években Pannonhalmán a regulában benne volt, hogy húsmentes táplálkozás. Ma már senki nem tud erről Pannonhalmán. Ennyi a „Ne ölj!"-ről, de ha a Genezisnek az első verseit nézzük, hogy „Nektek adom a magot hozó füveket meg a gyümölcstermő fákat táplálékul", ez valahol az ősállapotot jelzi, hogy mi való az embernek táplálékul. S aztán jönnek az engedmények, hogy ha nem bírod megtartani, akkor jó, egyél még ilyet is, de ne egyél mást.*

Ugyanerről, ezekről a keresztények számára sommás és ezért bántó kijelentésekről kérdeztem Īśvara-candra dāsa-t és Kapila dāsa-t, akik igen jól ismerik a keresztény vallást.

Īśvara-candra dāsa: *Nyilván vannak itt is* retorikai fogások, *s nyilván e tekintetben is arra az álláspontra kell helyezkednünk, hogy meg kell próbálnunk párbeszédet kialakítani mindenféle vallással, s így a kereszténységgel is. Például* a katolicizmus és a vaiṣṇavizmus között rengeteg hasonlóság van. *Minden vallási folyamat egy szinten Istenhez vezet. Az a kérdés, hogy melyik út mennyire kanyargós. Tehát van egy egyenes út, egy közvetlen út, ez a Krisna-tudat, amivel egy élet alatt visszamehetsz Krisnához.* A többi vallás is oda vezet, csak sokkal lassabban, *mert több az akadály. Vagy azért, mert nem követik a folyamatot, vagy mert az a folyamat ebben a korszakban nem annyira működik.*

Térjünk vissza talán Prabhupāda ominózus kijelentéseire!

Īśvara-candra dāsa: *Prabhupāda azt használja fel, ami az ő célját segíti. Azt hiszem, abszolút mértékben kimeríti ezt az elvet. Neki ez a módszere. Ha ott volt egy állítás, ami alátámasztha-tja az ő általa legjobbnak látott célt, akkor ezt elfogadja és használja.*

A cél szentesíti az eszközt?

Kapila dāsa: *Azt hiszem, hogy Prabhupāda a keresztények közül azokat ítéli el, akik csak egy anyagi motivációval végzik a folyamatot. De ezt nálunk is ugyanúgy elítéli.*

Akkor viszont egyet lehet érteni azzal a gondolattal, hogy Prabhupāda írásai gondos szövegértelmezésre, fordításra szorulnak?

Kapila dāsa: Persze.

És azzal is, hogy amennyiben észreveszik a lelki tanítómesterek, hogy a hívek ezeket szerint szó szerint, dogmatikusan értelmezik, akkor segítenek az értelmezésben?

Īśvara-candra dāsa: *Igen. Ezért vannak a leckék, ezek a közvetítők. Ezért van mindig egy élő lelki tanítómester. Ha nincs egy élő személy, aki segít neked megérteni Prabhupāda-t, akkor csak halott szöveg.*

Az általunk, kutatók által megismert Krisna-hívők többsége azt mondja, hogy a Krisna-hit azért nagyszerű, mert annyira egyszerű és logikus.

Kapila dāsa: Látszólag egyszerű, de egyébként nagyon bonyolult. *Akár a kereszténység. Nálunk, az ISKCON-ban is előfordulnak félreértelmezések. Előfordult, hogy olyasmi dolgot akarnak kihozni Prabhupāda magyarázataiból a hívek, hogy igazából mi társadalomellenesek vagyunk, sőt el kell fordulnunk a társadalomtól, sőt a tudósoktól, sőt mindenkitől. Mert ezt is ki lehet belőle hozni. De mostanában a kilencvenes években elindult egy olyan folyamat hogy még jobban nyitni és* párbeszédet folytatni *a társadalommal, a tudósokkal, más vallásokkal.*

Úgy tűnik, ez a gondolkodás a hazai Krisna-hívők egy részétől nem idegen. Kunti devī dāsī úgy látja, hogy „Ha mindenki csinálja a maga vallását az előírt utasítás szerint, végül is minden vallás célja Isten elérése, *csak az út más és a forma,* ahogy megközelítik Istent. Ha ők azt csinálják rendesen, ők is kerülhetnek nagyon jó helyzetbe." (És itt, ugye még arról sincsen szó, hogy van közvetlen és kanyargós út!) Prtajāpati dāsa hasonlóképpen vélekedik: „Ha

valaki egy jó keresztény vagy muszlim vagy zsidó, vagy buddhista, akkor jó irányba halad. Aztán hogy melyik milyen gyorsan, arról mindenkinek más a megítélése." Ők nagyobb rálátással rendelkező avatott *bhakták*, de a frissen megtértek között is akad rokon gondolkodású. „Mindenkinek az egyéniségéhez mérten megvan a saját vallása. Van, akinek a kereszténység, van, akinek a mohamedán. *Csak ott a probléma, hogy ha valaki túlságosan belemerül egy vallásba, akkor azt hiszi, hogy a többi az nem jó*. Aki igazán hisz, az tudja, hogy akárhány is van, akkor is egy Isten van." Pāñcajanya dāsa a legelső hazánkba avatott *bhakta* Krisna-hívőként is istenembernek tartja Jézust, „éppen úgy mint Prabhupāda-t. Mai napig is Jézus lelki tanítómesterem, aki elvezetett a Krisna-tudatba. Keresztény embereket hallva, látva sokszor megbotránkoztam, mert úgy találtam, sértő Jézus Krisztusra nézve, ahogyan viselkednek. Szóval melegen megszerettem, sokkal jobban megszerettem Jézust, és úgy érzem, eleget tettem annak a küldetésnek, aminek ő szánt engem."

Az interjúk során nemcsak másféle vallásokhoz tartozókról, hanem az *ateistákról* is kérdezgettük a krisnásokat. Velük kapcsolatosan sokan vallják a „nem az emberekkel van baj, hanem az ő gondolkodásmódjukkal"-elvet. Bhakta Károly is, amikor az otthoni és az iskolai neveltetést és az iskolát okolja az ateizmusért. Mások betegségben szenvedőknek tekintik őket. Bhakta Albert és Sacinandana dāsa szerint *az ateistáknak az ateizmus a vallásuk,* mely szerint „nincs Isten, hanem csak ember van, aki az egyetlen élőlény, aki olyan tulajdonságokkal rendelkezik, hogy ahogy mondják 'magamnak köszönhetek mindent'".

A valóságos rossz tapasztalatokon kívül *a keresztény vallással és a keresztény vallásossággal kapcsolatos véleményeket erőteljesen befolyásolják a vulgáris Prabhupāda-értelmezések*, miként a tudománnyal és a művészetekkel kapcsolatosakat is, főképpen a még nem régen megtért hívők körében. Īśāvāsya dāsa-t és Kapila dāsa látásmódja ma még korántsem általános.

3.11. Európaiság és magyarság

Az interjúk egyik témája a védikus kultúrának *a magyar és az európai kultúrához való kapcsolata*, a hogyan lehet krisnásnak és egyben magyarnak is lenni kérdése volt. Az egyik fajta válasz szerint *az a kultúra, ami itt van, nem magyar, hanem amerikai.* Így látja Bhakta Miklós is: „Van még magyar kultúra? Én már nem nagyon találok itt magyar kultúrát. Itt főleg amerikai kultúra van, évről évre egyre erősebben." Sacinandana dāsa is hasonlóképpen gondolja, ám egy meglepő fordulattal folytatja: „Amerikai hamburgert esznek, amerikai ruhában járnak. Hát ennek nem sok köze van a magyar kultúrához. Azt hiszem, nagyon kevesen vannak, akik a magyar kultúra szerint élnek. Talán mi vagyunk ehhez a legközelebb, ott vagyunk a farmon. 2-300 évvel ezelőtt ez volt a magyar kultúra, amit mi most a farmon csinálunk. Rajtunk kívül legfeljebb néhány népművelő." Tapasya dāsa szerint is „*kevés dolog van Magyarországon, ami magyar*. A műanyagot nem a magyarok találták fel, a festéket nem magyarok csinálják. A sajtot sem a magyarok találták fel. Lépten-nyomon ezzel találkozik az ember, úgyhogy ez a nagy magyarkodás egy kicsit nekem óvodás jellegűnek tűnik."

A másik típusa a megközelítéseknek az *„először lélek, aztán magyar"*-érvelés. Bhakta Tamás is ezzel kezdi, aztán így folytatja: „Persze az ország szokásait mindig ápolják a Krisna-hívők, például karácsonykor hazalátogatnak, ez a magyar identitás tehát megmarad, mégis inkább azzal foglalkozik, hogy ő Isten szolgája, tehát ez a fő motívum." „A Krisna-*tudat határok nélküli lelki*, vagyis univerzális kultúra - magyarázza Prajāpati dāsa -, és azok a fajta kultúrák, amik különböző földrajzi körzetekhez kötődnek, azok pont ettől nem lehetnek lelkiek."

A harmadik típusa a megközelítéseknek *teljesen mellékesnek tartja a magyarságot*, mint a házaspár bhaktin Elvira és bhakta Gergely: „Mit jelent magyarnak lenni? Fizetni kell a számlákat. Nem zavar minket, ami körülöttünk van. Van dolgunk, hála Istennek, azzal vagyunk elfoglalva."[198]

A negyedik fölfogás szerint éppen hogy *van magyar lélek,* vagyis magyar karma. Samādhi dāsa szerint „van egy magyar karmánk, mint ahogy szokták azt is mondani, hogy a magyaroknak gumifülük van (vagyis visszapattannak a fülünkről a szavak), s hogy mindig szerelmesek. Így látnak minket a külföldi Krisna-hívők. Balabhadra Prabhu hallott a magyarokról s nagyon megtetszett neki, hogy ahol van öt magyar, ott van hat vélemény. Tehát *van egy magyar karmánk*. Ennek lehet egyfajta hátránya a lelki életre nézve. Engem sohasem érdekelt, hogy magyar vagyok, sem a Krisna-tudat előtt, se utána, s a fiatalokat ismerve biztos vagyok abban, hogy legnagyobb részüket szintén nem érdekli, hogy magyarok, s nincs bennük ilyen nemzeti, nacionális szellem." Kapila dāsa e felfogás árnyaltabb változatát képviseli: „Elsősorban lélek vagyok, mint magyar, ezt Prabhupāda is mondja. De a magyarság szerepe jelen van. Ez speciális feladat, tehát *nem véletlenül születtünk ide, és speciális feladatokat kell megoldanunk* nekünk, és speciális dolgok hiányoznak a személyiségünkből, amiket el kell érnünk. *Magyarnak lenni egy speciális akadály az odaadó szolgálat útján*. Mert mindegyik népnek van valamiféle pozitívuma, amiben nagyon jók, de vannak hiányosságai is. Mi nagyon hiszünk a *nemzet-karakterológiában*. Igen is, lehet ilyen dolgokat kimondani, hogy „a magyar az ilyen". A Védákban le van írva, hogy ez és ez a népcsoport fejlettebb, mint a másik, de a Kali-korban ezt nem alkalmazzuk, mert most már mindenki annyira degradálódott, hogy ezek a fokozatok gyakorlatilag eltűntek. A fokozatok igen, de a különbségek nem. Lehet látni, hogy ezek magyarok, ezek oroszok stb. Például a német krisnások katonásabbak és fegyelmezettebbek, mint a magyarok. Ha mondanak nekik valamit, kevesebbet spekulálnak, mindjárt ugranak. De nálunk ilyen nincsen. Itt nálunk inkább érzelmi dolgok vannak. Ez megfigyelhető. Nyugaton inkább racionalisztikusabbak, nem annyira érzelgősek, kevesebbet bizonytalankodnak vagy sírnak.

Az ötödik felfogás szerint *össze lehet illeszteni, kapcsolni, ötvözni a krisnásságot és a magyarságot*. Līlāvatāra dāsa elsősorban Krisna-hívőnek tekinti magát, de számára „az is tény, hogy magyar állampolgár vagyok, és én is Magyarországon próbálom a magyar emberek között gyakorolni a vallásomat, s próbálom a magyar embereknek megmagyarázni ezt. Ugyanolyan magyar vagyok, mint bárki más. *Nem gondolom, hogy kevesebb felelősségem van itt, mint bárki másnak Magyarországon*, mert láthatjuk, hogy a fiatalok a magyar kultúra iránt egyre kevésbé érdeklődnek. Mindenki amerikai zenét akar hallgatni, külföldi ruhákban jár, külföldi autókba ül. A magyar emberek külföldi szerzők írásait olvassák, ugyanúgy ahogy a magyarokét. *A keresztény vallás sem magyar vallás*. Ha én magyar vallást szeretnék vallani, akkor nem tudom, a sámánizmus volna az? A Krisna-tudat Prabhupāda jóvoltából igazodott valamennyit Európához. Például Indiában sokkal szigorúbb az elkülönülés a nemek között. Ezt itt nem lehet nagyon mereven csinálni. Śrīla Prabhupāda próbálta hozzáigazítani, amit itt a nyugati világban lehet." Kunti devī dāsī szerint igenis lehet kapcsolata egy Krisnásnak a magyar kultúrával: „Itt van például a magyar néptánc, amit a mai napig nagyon szeretek, s ezt is hozzá lehet hasonlítani az indiai hagyományos tánchoz."

Bhakta Károly egy hatodik felfogás képviselőjeként azt vallja, hogy *„Régen az egész Földön a védikus kultúra uralkodott*. Vannak még itt is régről megmaradt hagyományok, például az építkezésben. A természeti népek például mind megőriztek valamit, szerintem a védikus kultúrából, civilizációból."

[198] Ez a házaspár Krisna-hívőként a reikit (a fényenergia átadással gyógyítást) is műveli.

Hogy a krisnások mennyire *„védikus kozmopoliták”*, mint ahogy valaki egy alkalommal kifejezetten ellenségesen jellemezte őket, erre a kérdésre azért nem könnyű válaszolni, mert a megtérésük előtt diszkót látogató vagy Olaszországban kolduló fiatalok kapcsolata magyarságukkal talán még lazább és esetlegesebb volt, mint néhányuknak lett megtérése után.

4. VÉDIKUS EGYETEM ÉS GURUKULA

A bölcsész doktorandus Kṛṣṇa-bhakti devī dāsī így foglalja össze a *vaiṣṇavizmus* tudomány- és művészetfelfogását:

A vaiṣṇavizmus *a többezer éves, szanszkrit nyelven írott védikus szentiratokra épül. A „Véda" szó „tudást" jelent. Egyetemes tudást arról, hogy az élőlény nem azonos a változó anyagi testével, hanem örökkévaló lélek, aki Isten szolgájaként végtelen boldogságban él a transzcendentális világban. Tudást arról, hogyan keletkezik és milyen törvényszerűségek mozgatják az anyagi univerzumot, hogy mi az élet célja, s az hogyan érhető el, és mindarról, amihez az életben és az életen túl is szükségünk lehet. A létet a mi modern „minden egész eltörött"-szemléletünkkel ellentétben összefüggéseiben látja, s nem válik külön benne az emberi gondolkodás három fő aspektusa sem: a vallás, a tudomány és a művészet. E három célja egyaránt az Abszolút Jóság, Igazság és Szépség forrásának, Istennek a megismerése, dicsőítése, a Vele való viszonyunk kifejezése és erősítése. A vallás-tudomány-művészet hármas egysége minden ősi kultúrára igaz. Az ókori görögségre is. Az archaikus kultúrák egyetemes gondolkodású emberei számára a Valóság nem feltétlenül azonos a korlátolt emberi érzékekkel felfogható világgal, amely csupán töredékes információkkal szolgálhat az Egészről. Ezért az Igazság megismerésében saját tapasztalatai helyett sokkal szívesebben bízza magát a kinyilatkoztatásokra. A modern idők széttöredezett, öncélúvá vált, kizárólag empirikus tapasztalatokra épülő, messianisztikus szereppel felruházott tudománya mára már kezdi elveszíteni magabiztosságát, hiszen tudós körökben is egyre inkább elfogadottá válik a megállapítás, hogy objektív tények nincsenek, mert a megfigyelő paradigmája határozza meg a kísérlet eredményét. Tudjuk, hogy a művészet eredetileg szintén a vallásos érzületben gyökerezik, hiszen talán nem lenne dráma Dionüszosz-ünnepek nélkül, nem lenne himnuszköltészet dicsőítendő istenségek híján, s nem véletlen az sem, hogy a legkorábbról ismert magyar versünk ihletője Jézus kereszthalála. Látnunk kell, hogy a tudományhoz hasonlóan ebből a szférából is egyre inkább kikopik a transzcendencia (persze itt is akadnak kivételek), s helyét az én-kultusz foglalja el. Köztudott, hogy* vaisnavizmus *őshazájában, Indiában mind a vallás, mind a tudomány és a művészet már jóval az Európai kultúra fellendülése előtt virágzott és olyan jelentős értékeket hozott létre, melyek az egész világot még ma is csodálattal töltik el. Ismerjük többek közt a több ezer éve nem rozsdásodó vasoszlopot, a monumentális templomokat, a Mahābhārata és a Rāmāyana eposzokat, Weöres Sándor fordításában olvashatjuk Jayadeva Krisnáról írott varázslatos művét, a Gītā-Govindát.*

„Szekfűvirág-lehelet zuhatagos-örömillatú délövi szélben
fülemüleszavu kusza méhzizegésű lugas susogó sűrűjében
Hari vigad a gyönyörű dalú kikeletben,
sírjon az elhagyatott, íme táncol a vadörömű lánykaseregben.

(részlet)

Vagy pedig Śri Caitanyától az alábbi sorokat:

„Óh, mindenható Úr! Nem vágyom gazdagságra és szép nőkre, és azt sem akarom, hogy követőim legyenek. Csupán azt kívánom, hogy indokolatlan kegyedből életről-életre szeretettel szolgálhassalak Téged!"

(Śri Caitanya- Śri Śri Śikṣāṣṭaka 4.)

A XVI. században élt Śri Caitanya tanítványai szintén sok kötetre rúgó prózai munkát és költeményt hagytak ránk. A XX. századi követői, a mai Krisna-hívők is annál értékesebbnek

tartanak egy költeményt, minél közvetlenebbül dicsőíti az Istent. A vaiṣṇavizmus *szellemiségét ma képviselők számára mind a vallás, mind a tudomány, mind a művészet a korábban említett módon, az egyetemes összefüggésben értelmeződik, s az emberi megismerés minden aktusában az univerzális értékeket keresi. Ennek fényében talán érthetővé válik, hogy a Krisna-hívők miért tudnak gyökeret verni egy Indiától távoli földrészen, miért nem hirdetik vallási meggyőződésük kizárólagosságát, s miért látják minden hitben ugyannak a transzcendenciának a megnyilatkozását, és talán az is, hogy miért nem tulajdonítanak túlzott jelentőséget azoknak a dolgoknak, melyek nem, vagy csak áttételesen visznek közelebb az Abszolút Igazság, Isten megismeréséhez és szolgálatához. Noha korunk lelketlené vált „vívmányait" sokszor ostorozzák, a krisnások a modern tudományt és annak eredményeit, a modern művészeteket valamint a mai világ egyéb produktumait önmagában nem tartják elvetendőknek. Felfogásuk szerint mindezek csupán eszközök, melyek a megfelelő tudattal felhasználhatók lehetnek Isten szolgálatában. A Krisna-tudat célja az, hogy ősi alapokra építve feltámassza az elveszett transzcendenciát, hogy egy magas szintű erkölcsiség közvetítésével az embert újra az egyetemes összefüggések harmóniájába emelje, valamint hogy a kiüresedett életekbe és emberi produktumokba újra lelkiséget, tartalmat varázsoljon. Ennek az alázatos törekvésnek láthatjuk szerény nyomait például a somogyvámosi Krisna-völgy művészeti stúdiójában, vagy a Védikus Bölcselettudományi Szabadegyetem előadásainak*[199] *szellemiségében.*

A Krisna-hívők számára teljesen világos, hogy az iskolázást felül kell kezdeni. Ebben a bölcs felismerésben azonban az is szerepet játszott, hogy az óvódások éppen hogy csak megszülettek, a kisiskolásokra pedig még egy kicsit várni kell, hogy legalább tucatnyian legyenek. Vannak viszont a hívők között diplomások is, de nemcsak köztük akadnak olyanok, aki felső szinten szeretnének védikus tudásban részesülni. Īśvara-candra dāsa a védikus felnőttoktatás egyik fő felelőse:

Mit, hogyan, milyen módszerrel kell és lehet tanulnia egy Krisna-hívőnek?

Az ISKCON a kezdetektől fogva nagyon fontosnak tartja az oktatást, s folyamatosan fejleszti. Az indiai szisztéma az élet összességét átfogó, a mi gondolkodásunk pedig analitikus. *Prabhupāda mindenféle téren tanított bennünket, a* bhaktákat*, de az ő könyvei, ahogy ő mondta, olyanok, mint az élet, a* különféle dolgok nem különültek el benne. *Az egyik oldalon beszél az oktatásról, a másikon már a tehénvédelemről van szó, a harmadikon a család szerepéről, a negyediken a gazdaságról. A mi nyugati elménknek ez nagyon nehezen áttekinthető, ezért megpróbáljuk ezeket a területeket különválasztani, valamint* vizsgálni a védikus irodalomnak az eredeti mondanivalóját *és Prabhupāda magyarázatait.*

Vannak-e már példák?

Angliában ennek már egy nagyon kiforrott szisztémája van, amiből mi nagyon sokat fogunk tudni hasznosítani. Ugyanakkor ez a Prabhupāda-szisztéma is tovább folytatódik. A mi napi programunk tartalmazza, hogy reggel van egy egyórás lecke a Śrīmad-Bhāgavatamból, este pedig a Bhāgavad-gītā-ból, hétvégenként reggel pedig a Caitanya-caritāmṛtából. De ezeknek

[199] A Szabadegyetem fél éves kurzusokat (Bevezetés a védikus filozófiába, Védikus inkarnációelmélet, A hinduizmus vallási irányzatai, A szanszkrit nyelv alapjai, A vaiṣṇavizmus története, Kozmográfia és természetfilozófia az ősi hindu hagyományokban, A védikus írások áttekintése) és hat témakörben (filozófia, etika, irodalom, pszichológia, nyelvészet, természettudomány) egyes előadásokat (összesen 56-ot) kínál, többek között ilyeneket: Keleti vallásokról dióhéjban, Ősi indiai eposzok, A reinkarnáció gondolata a magyar és a világirodalomban, A pszicholingvisztikai alapkérdései a védikus irodalom fényében, Test-elme-tudat modellek, A mesterséges intellektus perspektívái, Atomelmélet a védikus irodalomban, Védikus kozmográfia és kozmológia, A vaiṣṇavizmus antropológiája.

a felépítése szintén ez az eklektikus stílus, amiből lassan, mozaikszerűen áll össze *az emberekben a védikus kultúrának a képe.*

Ezekben a leckékben a bentlakók részesülnek?

Igen. A Krisnának végzett odaadó szolgálatnak kilenc folyamata van, amiből az első és legfontosabb a hallás*. Az oktatás védikus folyamata, hogy hallok valamit, s aztán próbálom megérteni. Śravanam Swami irányítása alatt most pár éve elkezdődött* a belső oktatás*, s most ezt próbáljuk szisztematikussá tenni, vagyis a mi alap-szentírásainkat boncolgatjuk. Abból, hogy Prabhupāda erről itt ezt mondja, ott meg azt, próbálunk összeállítani egy átfogó képet. Először megalakult a Magyar Vaiṣṇava Felsőoktatási Intézmény néhány olyan* bhaktának *a részvételével, akiket Śravanam Swami erre alkalmasnak látott, s most ez alakult át a* Védikus Bölcselettudomány- és Szabadegyetemmé*, aminek ugyanúgy feladata az egyházon belüli oktatás szervezése és a kifelé való tanítás, a kint élők számára, akik vagy akarnak* bhakták *lenni, vagy csak tájékozódni akarnak erről a védikus tudásról. Az egyetem rektora vagy vezetője Goloka dāsa, aki Szegeden él, s az ottani egyetemen is tanít védikus filozófiát. Benne van Kapila prabhu, a budapesti templom vezetője, Kṛṣṇa-bhakti devī dāsī, aki most fejezi be a tanulmányait Debrecenben magyar szakon, Līlāvatāra dāsa, aki közgazdaságtant tanul, aki a gazdasági dolgokat intézi. Benne van Kṛṣnasloka dāsa, aki fizikus, Govinda dāsa, a debreceni templom vezetője. És van egy-két felkért előadónk is, mint például Trilokātma dāsa. Körülbelül két éve indult el ez a szervezett oktatás, s az első kitűzött írások a filozofikus mondanivalójú Śri Īśopaniṣad és az Upadesāmṛta voltak, valamint Prabhupāda értelmezései. Ki volt hirdetve az egész országban, hogy most egy hónapon keresztül minden este minden templomban a Śri Īśopaniṣadból tartanak filozófiai leckéket. Ezután mi összeállítottunk egy tesztet és mindegyik írásról egy áttekintő füzetet a versek szerkezeti áttekintésével és a magyarázatok elemzésével. A nyilvános programokon sokszor kérdeznek bennünket az emberek, hogy mi a véleményünk az UFO-król. Egy Amerikában élő tudós* bhakta *írt erről, aki egyébként matematikus és az ottani oktatásban részt vállal. Ő összevetette a modern UFO-észlelésekkel Prabhupāda idevágó gondolatait, s párhuzamokat keresett a kettő között, de még a kelta mitológiával is összeveti, tehát nagyon széles összefüggésben vizsgálja ezt a kérdést.*

Az ufológián és a mitológián kívül más európai tudományok nem szerepelnek a védikus egyetemen?

Nem azt vizsgáljuk, hogy mit mond a Śri Īśopaniṣad a pszichológiáról, hanem inkább a saját kifejezéskészletével, a saját körén belül vagy a védikus meghatározáson belül.

Foglalkozik-e valaki kifejezetten pedagógiával, vagyis a tanulás segítésének tudományával?

Négy-öt ember a gurukula-képzésben *van lefoglalva nagyon intenzíven, de egyelőre még csak két tanulója van az iskolának. A farmon Kāsmīri dāsa és felesége Gopi devī dāsī és Tyāga devī dāsī, aki az anyukám. Az egyik nevelendő csemete pedig az unokaöcsém. Ott a gyerekek csengő hangon megtanulják a Bhagavad-gītā második fejezetének tizenharmadik versét, s jobban fújják, mint bármelyik templomi* bhakta*. Szanszkritul és magyarul is. Ennek a* gurukula *csoportnak szintén vannak gyűlései, ahol nagyon határozottan leírják a terveket, a célokat, az oktatási szisztémát. Az én anyukám Egerben végzett egy pedagógus továbbképző tanfolyamon, amelyet olyan diplomások számára szerveztek, akiknek nincs tanári képesítésük. Szakdolgozatát a* gurukulából *írta. Egy Kāla devī dāsī nevű lány pedig egy egyetemi szakdolgozatot készített a tanítvány és a tanítómester kapcsolatáról a védikus kultúrában.*

És nem terveztek a kezdő *bhaktáknak* is valami szisztematikus kurzust?

De igen, egy úgynevezett bhakta-programot*, ami Angliában is zajlik. Ez azoknak szól, akik beköltöznek a templomba. Ezek gyakorlati dolgok, onnan például hogyan mennek a* vaiṣṇavák *vécére, odáig hogy milyen* viselkedési szabályok *vannak a konyhában, milyenek a* bhakták

egymás között, mi az etikett, mi a filozófia, mit kell mondani, ha ezt kérdezik tőled, mit, ha azt, tehát prédikálásra is tanítják őket. Az oktatás nagyon fontos, de a fő hangsúly eddig a könyvosztáson, vagy a farm építésén, szervezési dolgokon volt.

Prabhupāda műveink kívül más kortárs *vaiṣṇava* mesterét nem tanulmányozzátok?

Ezeket hitelesnek fogadjuk el, de általában nem tanulmányozzuk. Lelki tanítómesterem azt mondta, hogy előbb olvasd el Prabhupāda minden könyvét háromszor, s csak utána kezdj el minden más irodalmat tanulmányozni. A vaiṣṇava *irodalom hihetetlenül terjedelmes. Most Kapila prabhunak meg fog jelenni egy könyve, a szakdolgozatát is erről írta: A* vaiṣṇavizmus *története és irodalma. Itt is szem előtt kell tartani a fokozatosság elvét. Csak Prabhupādán keresztül tudjuk megérteni ezeket a dolgokat. Vannak nagyon magas szintű művek, amiket most még nem értenénk, ezért esetleg megzavarnának minket.*

Az interjúk során mindenkit megkérdeztünk, milyen iskolába járatná gyerekét, s ezzel kapcsolatban véleményüket a világi iskoláról és a *gurukuláról*.[200] Az állami iskoláról nem sok jót halhattunk. Gandharva devī dāsī szerint „anyagi tudáson kívül mást nem tudnak adni, lelki tudást nem tanítanak, a tanítók nem mutatnak példát. A múltkor láttam egy óvónőt, kezében cigarettával." Govinda dāsa Prabhupādára hivatkozik, aki szerint az iskolák a világi oktatás vágóhídjai. „Azt hiszem, ez sok pedagógusnak is panasza, hogy az oktatási rendszer teljesen megfosztja a gyerekeket az önállóságtól, a kreativitástól, nagyon sokféle dologtól. A végeredmény pedig: arcnélküli gyerekek, a szürke nyárspolgár."

Mások nem annyira az iskolában, hanem a „társulásban" látják a veszélyt, mármint a nem krisnás gyerekekkel való társulásban. Sacinandana dāsa attól tart, hogy gyerekeik olyan gyerekkel lesznek együtt, akik húst esznek, reklámokat néznek a tévében, „amitől fantázia nélküli, inaktív emberekké válnak". Tapasya dāsa attól fél, hogy a „karmi[201] iskolában" nehezen viselik el majd a többiek az ő gyerekeik másságát, az övéik pedig, akiket erőszakmentességre neveltek, a többiek vadságát.

Egy harmadik csoport ellenkező véleményen van. Prajāpati dāsa azzal érvel, hogy egy *bhakta* családban fölnövő gyereknek nem árthat az iskola, amelynek a legfőbb baja az, hogy hiányzik a lelki nevelés. Más lenne, ha lenne hittan mindenütt, mert szerinte „mindegy hogy az Krisna-tudatos tananyag vagy keresztény, mert a végkicsengése, a mondanivalója ugyanaz". Bhaktin Hanna lelki tanítómestere hatására úgy látja, hogy járhat a gyereke bárhova iskolába, ha otthon szilárd alapot kap, ami „elég töltést ad ahhoz, hogy amikor bemegy abba az iskolába vagy óvodába, akkor ott szilárd tudjon maradni, ne ingassák meg a hitében azok a dolgok, amik ott történnek, hogy csúnyán beszélnek, rossz dolgokat csinálnak, pletykálnak, hogy ezek ne befolyásolják az ő lelki fejlődését."

Többféleképpen látják a *gurukula előnyeit* is. Sacinandana dāsa elsősorban abban, hogy a farmon működő *gurukulába* járó gyerek az alapvető ismereteken (írás, olvasás, számolás) kívül megismerheti a növényeket és az állatokat is. Azt is nagy előnyének látják, hogy nincs a gyerek arra kényszerítve, hogy 18 éves koráig az iskolapadban üljön, mert *természete szerint irányítják*. Bhaktin Hanna úgy véli, a *gurukulába* járó gyerekek intelligensebbek lesznek.

---

[200] H. H. Śivarāma Swami: *Az „ácsárja", a példamutató tanár védikus modellje* című előadásában (amelyet az 1997. évi kaposvári morálfilozófiai és pedagógiai konferencián tartott a következőképpen írja le a *gurukulát* és tanítómesterét: „A védikus iskolát *guru-kulának* nevezik. *Kula* iskolát jelent, *guru* pedig tanárt vagy *ácsárját.* A tanárnak két tulajdonsággal kell rendelkeznie, elsődlegesen *ácsárral,* vagyis személyes példamutatással, másodlagosan pedig jó felkészültséggel, jó előadókészséggel.

[201] Materialista.

Bhaktin Karola úgy tudja, hogy 18 éves korban dönthet maga a gyerek életéről, addig a nevelői. Kunti devī dāsī azért szeretné gyerekeit majd a *gurukulába* járatni, mert „ott is ugyanúgy megtanulják a matekot, magyart, humán tárgyakat, de tanulják a Śrīmad-Bhāgavatam-ot és a Bhagavad-gītā-t. Egy verset tanulnak meg egy hét alatt hallás útján, s a Bhagavad-gītā nyolcszáz versét lehet, hogy így tíz év alatt tanulják meg, de ezekre a versekre mindig emlékezni fognak, s ezekről tudnak beszélni is. A kinti iskolák tudnak ismeretet adni az anyagi világról, de a lelki vagy védikus dolgokról nem. Lehet, hogy a hinduizmusról tudnak, de a belső dolgokról, ami belül lejátszódik, arról nem.

Govinda dāsa mint oktatási ügyekben is felelős vezető előre látja a nehézségeket is:

> *Világviszonylatban az a tapasztalat, hogy a* gurukulát *végző, a lázadás korába lévő tizenhat-tizenhét évesek nagy részük úgy gondolja, hogy „én mégsem akarok így élni, hanem mást is ki akarok próbálni”. Mi a rossz dolog ellen lázadunk, ők meg éppen a jó ellen, de nem tudunk mit csinálni, mert mindenkinek szabad akarata van. Ha elég fejlett* bhakták *a szülők, akkor megértik, hogy* nincs értelme erőltetni a gyereket. *Ilyenkor elindulnak a maguk útján, belekóstolnak ebbe-abba, és a többség visszajön. Felnevelni egy gyereket és Krisna-tudatban megtartani, az a pszichológia magasiskolája.* Egy bhakta sokkal többet lát egy gyerek pszichológiájából, *mint egy karmi, azaz materialista, akik mind rövidlátóak. A karmi szülők nem elég figyelmesek a gyerek igényei iránt, mert azon a síkon van a kapcsolat, hogy „én most gondoskodom rólad, hogy öregkoromban majd te gondoskodj rólam”.*

Ma-mi vit-te a tá-lat. Le-tet-te a mur-ti e-lé. Mit e-vett a mur-ti? Mit i-vott a mur-ti? A men-ta te-a il-la-tos. A méz-től íz-le-tes.

A bak-ták ko-rán kel-tek. Men-tek a temp-lom-ba. Ott é-ne-kel-ték Is-ten ne-ve-it. Bra-má, Kris-na, Rá-ma, Kal-ki.

Kris-na és Rá-ma ha-za ér-ke-zik a me-ző-ről. Hoz-zák a te-he-ne-ket. Be-te-re-lik ő-ket az is-tál-lóba. Ro-hi-ni hű-sí-tő i-talt és ha-la-vát hoz a test-vé-rek-nek. El-me-sé-lik mi tör-tént Ve-lük a me-zőn. Ro-hi-ni ne-vet és ö-rül.

Ma-mi ott-hon ci-pót sü-tött. A kis ci-pó jó pi-ros-ra sül a bú-bos ke-men-cé-ben. Ma-mi tál-cá-ra tet-te és Kris-nának a-ján-lot-ta.

Kris-na reg-gel va-jat lo-pott. El-bújt a ház mö-gé. Jó-í-zű-en e-vett a vaj-ból. A maj-mok-nak is ju-tott be-lő-le bő-ven.

Kris-na fi-a-tal fi-ú. Tes-te kék. Sár-ga dó-tit vi-sel. Hu-lá-mos fe-ke-te ha-já-ba pá-va-tol-lat tűz. Fü-lét drá-ga-kö-ves fül-be-va-ló é-ke-sí-ti. Fe-hér fo-ga-i e-lő-tűn-nek, a-mi-kor ked-ve-sen ne-vet.

Pu-ta-na a csúf bo-szor-ka el-ha-tá-roz-ta, hogy vé-gez Kris-ná-val.

Ki-e-szelt egy cselt. Cso-dás go-pi-vá vál-to-zott. Keb-le-it e-rős mé-reg-gel ken-te be. Be-lé-pett kris-na szo-bá-já-ba. A cse-cse-mő böl-cső-jé-ben gőg-gi-csélt.

(Krisna ábécéje. Olvasókönyv gurukula 1. osztály. Szerkesztette Govinda devī dāsī, rajzolta Bhūtā devī dāsī. Krisna-völgy Indiai Kulturális Központ és Biofarm, 1996.)

Tomi utazása a templomba

- Ma egy különleges helyre megyünk! - mondja Tomi mamája, miközben segít neki az öltözködésben. - Elmegyünk a Krisna templomba.

Tomi általában egyedül öltözködik, de ma nem hajlandó erre. Szeretne inkább otthon maradni a nagymamájával és a testvérével, Pannival, aki nem érzi jól magát.

- Miért kell nekünk elmennünk egy templomba? Különben is, mi az a templom? - csodálkozik. (...)

Amikor kiszállnak az autóból, valaki így kiált:

- Hare Krisna!

Tomi felnéz, és egy kopasz férfit lát furcsa ruhában, amint feléjük jön. Ahogy a férfi közelebb jön, Tomi a mamája mögé bújik. Haza akar menni. Anyu megsimogatja a fejét és biztatja, hogy nem kell félni.

A fehér ruhás férfi látja, hogy Tominak játszópajtásra van szüksége. Hirtelen így kiált: - Subal! Gyere ide!

Tomi megfordul, és egy fiút lát, aki villámgyorsan szalad ki a nagy házból. Tomi tágra nyitott szemekkel bámul. Subal odafut hozzájuk. Narancssárga ruhái röpködnek körülötte. Subal ugyanakkora, min Tomi, de teljesen másnak tűnik. (...)

Egy képekkel, virágokkal és zászlókkal feldíszített szobába lépnek be. Tomi sok, Subálhoz hasonlóan öltözött embert lát. Mindenki énekel és táncol. (...)

- Itt lakik Isten - mondja Subal, s a legszebb látványra mutat, amit Tomi valaha is látott. A fényben két csillogó-villogó pompás színű ruhákat viselő alak tűnik elő, arcukon elbűvölő mosoly.

Tomi tátott szájjal áll. Csak néz és néz.

- Az ő neve Krisna - mondja Subal mosolyogva (...)

Subal mutat Tominak egy képet, ami azt ábrázolja, hogyan változik a test a kisbabától a fiún át a felnőttig, majd hogyan öregszik és hal meg.

- De te nem halsz meg! - mondja Subal. - Csak testet cserélsz. Te lélek vagy a testben. És a lélek soha nem hal meg. (...)

Hazafelé menet Anyu, Apu és Tomi azt a dalt éneklik, amit a templomban tanultak. Anyu tapsol, Apu a lábán üti a ritmust. (...)

Az álomban Subal azt mondja Tominak: - Ne felejts el Krisnának énekelni! Minden nap énekeld: HARE KRISNA, HARE KRISNA, KRISNA KRINSA, HARE HARE, HARE RĀMA, HARE RĀMA, RĀMA RĀMA, HARE HARE.

(Tomi utazása a templomba. Írta Alarka devī dāsī. Rajzolta: Padyāvali devī dāsī. Magyarra átdolgozta Kāśmīri dāsa és Gopi devī dāsī. Krisna-völgy Indiai Kulturális Központ és Biofarm, 1995)

Bhakti

Bhakti nyolc éves és Krisna bhaktája. A Krisna név Isten különleges neve. Azt jelenti, hogy mindenkit vonzó. (...)

Anya hozott sok finom dolgot a templomból. Nagypapa és nagymama olyan boldogok. Nagyon örülnek a gondoskodásnak. „Óh milyen kitűnő!" - mondják, s mindenből kérnek még. „Igen, - mondja Bhakti -, akkor válik ilyen finommá az étel, amikor fel-ajánljuk Krisnának." Bhakti elmondja nekik, hogy néha maga is készít édességeket. De mielőtt enne, egy kis tálon az oltárra helyezi őket. (...)

Nagypapa egy picit lehajtja a fejét. „Hát kedvesem, - mondja - meg kellett ölnünk, mert nem adott többé tejet és...” Bhakti nem akar már semmi többet hallani. Könnycseppek folynak le az arcát. „Nagypapa megölte Vajascsészét! Hogyan tehette?” (...)

„Bhakti! Nagymama és én szeretnék tanulni tőled, hogyan lehet elkészíteni azt a sok finom ételt, amelyekhez nem lesz szükséges megölni az állatokat” - mondja nagypapa. „Hamarosan vissza kell jönnöd, hogy megtaníts minket olyan dolgokat főzni, amelyek felajánlhatók Krisnának!” Nagypapa és nagymama integetnek, ahogy a vonat elindul az állomásról. Bhakti nagyon boldog, hogy nem fognak több szenvedést okozni ártatlan állatoknak.”

(Készült Alarka d.d. Bhakti c. műve alapján. Angolból átdolgozta Kāśmīri dāsa, illusztrálta Bhūtā devī dāsī. Krisna-völgy, Indiai Kulturális Központ és Biofarm, 1996.)

Engem, az Istenség Legfelsőbb Személyiségét egyedül az odaadó szolgálat által lehet igazán megérteni. Ha valaki az ilyen odaadás révén tudatát teljesen Bennem merítette el, beléphet Isten birodalmába.[202] Add fel a vallás minden változatát, s hódolj meg egyedül Énelőttem! Én megszabadítalak minden bűnös visszahatástól, ne félj!

Nem volt olyan idő, amikor Én nem léteztem, Én öröktől fogva vagyok, és ezek a királyok is. A jövőben sem fog megszűnni életük.

(Bhagavad-gītā slókák[203] Gurukula 1. osztály. Krisna-völgy, Indiai Kulturális Központ és Biofarm, 1996.)

A szív változása

Élt egyszer egy csúf és félelmetes kobra. Egyáltalán nem volt vonzó vagy kedves, s mindenki messzire elkerülte, nehogy megmarja. A kígyó csodás szerencse folytán azonban egy napon találkozott a bölcs Narada Munival. A Szent, aki szüntelenül a három világot járja, hogy felszabadítsa az elesett lelkeket, indokolatlan kegyéből őt is megáldotta. S mivel a tiszta bhakta képes megváltoztatni a legsötétebb szívet is, a kígyó hamarosan az Istenség Legfelsőbb Személyisége odaadó bhaktája lett. Egy idő után a kígyó újra találkozott a lelki tanítómesterrel, s panaszkodni kezdett: „Óh, jaj, kedves mesterem, felhagytam azzal a rossz szokásommal, hogy ártatlan élőlényeket marjak meg, most viszont gonoszak velem az emberek, kővel dobálnak meg.” Amikor Narada Muni meghallotta, a következő utasítást adta a szelíd kígyónak: „Soha ne marj meg senkit, de ne felejtsd el mindig kiterjeszteni a csuklyádat. Ha úgy teszel, mintha marni akarnál, a támadóid mind elmennek majd.”

(A szív változása. Készült: A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda elbeszélése nyomán. Összeállította Bhakta Károly és bhaktin Rita. Illusztrálta Bhaktin Iveta. Krisna-völgy, Indiai Kulturális Központ és Biofarm, 1995.)

Az e tankönyvek és oktatási segédletek ügyében bábáskodó Kāśmīri dāsa és felesége, Gopi devī dāsī lelki tanítómesterük, Śravanam Swami kérésére ment Krisna-völgybe az ottani *gurukulát* előkészíteni. Velük beszélgettünk a szervezendő *gurukuláról*. A beszélgetésbe bekapcsolódott az illusztrátor bhaktin Rita, vagyis Kandarpa devī dāsī is.

[202] A magyar szöveg előtt a szanszkrit szöveg és a szómagyarázatok szerepelnek.

[203] Négysoros versforma.

Gopi devī dāsī: *A gurukula* azt jelenti, hogy a *guru* iskolája. *Védikus iskolamodellt próbál követni a mai korra átültetve. Ide azok a gyerekek járnak, akiknek a szülei is gyakorolják ezt a vallást. Itt vallásos nevelést adunk a gyerekeknek. Kísérleti jelleggel indultunk, még nem hivatalos az iskola, mivel ennek sok feltétele van, többek között egy szép épület, ami még nincs a birtokunkban. Mi állítjuk össze a tananyagot is, próbáljuk megfigyelni, hogyan tudjuk ezt a védikus kultúrát átültetni a gyerekek életébe.*

Ezek a gyerekek nem járnak a községi iskolába?

Nem, ők mint magántanulók vannak beíratva, s mi itt fenn tudjuk tanítani őket, s vizsgázni járnak le félévkor és évvégén.

Fejkvótát nem kapnak az államtól?

Mivel nem hivatalos az iskola, nekünk nem jár fejkvóta.

Levizsgáznak a gyerekek minden probléma nélkül?

Persze. Nálunk mindenki szakképzett tanár, s mi ketten tanítottunk is több évig a Krisna-tudat előtt, ez nem probléma, könnyen meg tudjuk tanítani őket a közismereti dolgokra.

Kasmiri dāsa: *Ennek az egész iskolakoncepciónak a legtávolabbi előzménye Śrīla Prabhupāda vágya volt: a nyugati világban is elterjeszteni ezt az oktatási rendszert. S az ő tanítványa, Śravanam Swami, a magyarországi Krisna-tudat vezetője minket, akik a magyarországi bhakták között az oktatással kapcsolatban voltunk, összehívott, s elmondta, hogy ő nagyon szeretné beteljesíteni a lelki tanítómesterének ezt a vágyát.*

Gopi devī dāsī: *Megkért bennünket arra, hogy majd ha lesz pénzünk, akkor költözzünk ide a farmra, s építsünk házat, s kezdjünk el egy iskolát szervezni. Ekkor elkezdődtek a gyűlések Budapesten, a templomban, amelyeken elkezdtünk erről beszélni.*

Hányan voltak?

Kāśmīri dāsa: *Tizenöten körülbelül.*

Mind pedagógusok?

Gopi devī dāsī: *Nem. Voltak, akik főiskolások voltak, és voltak, aki csak érdeklődő volt. Itt főleg megfogalmaztuk azt a célkitűzést...*

Akkor fogalmazza meg most is!

Kandarpa devī dāsī: *A mai oktatásból hiányzik valami, amit itt megkaphatnak a gyerekek, s ez a lelki képzés.*

Gopi devī dāsī: *Mint minden egyháznak, felekezetnek van iskolája, ugyanúgy mi is szerettünk volna egy olyan iskolát, ahol ezt a világnézetet, ezt a kultúrát is lehet a gyerekeknek tanítani. Tehát ami szerint mi élünk,* a Krisna-tudat elvei, filozófiája és életmódja *szerint.*

Kāśmīri dāsa: *Ez nemcsak egy újabb egyházi iskola, hanem ez a mi meggyőződésünk szerint az egyetlen olyan dolog, ami az emberiségnek, a jövő generációjának valami alternatívát ad arra, hogy ebből az erkölcsi és a lelki válságból kijusson. Śrīla Prabhupāda azt mondta, hogy a világi iskolák vágóhidak, ahová a gyerekeket választás nélkül beterelik. Mi pedig egy választást akarunk adni az embereknek, hogy ne csak ezt a materialista képzést kaphassák, hanem egy olyan iskolába is járhassanak, ahol ezt a lelki tudományt oktatják nekik. Prabhupāda mondta, hogy sehol nem oktatják a lélekvándorlást, és ezt a kultúrát, amihez hozzátartozik az evés, a mosakodás, s minden kis dolog. Amit mi szeretnénk megtanítani az embereknek, az nem egyfajta vallás, hanem egyfajta életmód. Nem az a cél, hogy visszaállítsunk egy idejétmúlt indiai kultúrát egy olyan időben, ahol ennek semmi létalapja nincs.*

Építünk templomokat, de igazából a jellemünket akarjuk építeni. Ez független attól, hogy nyugati vagy keleti kultúra, hanem ezek az egyetemes értékek a fontosak, amik Istentől jönnek.

Tehát univerzálisnak látja azt a programot, amit maguk képviselnek?

Kāśmīri dāsa: *Igen.*

A gyereknevelés vonatkozásában is?

Kāśmīri dāsa: *Igen. Meg az összes vallásról azt tartjuk, hogy azok tanításaikban abszolút tökéletesek, de ha nem aszerint élnek a követők, amit a vallásuk előír, akkor van probléma.*

Gopi devī dāsī: Mi sem csak vallással foglalkozunk, hanem egy *komplex életprogrammal,* életmóddal. Attól kezdve, hogy reggel hogyan kelünk fel, hogyan tisztálkodunk, mit eszünk. Ez nem vallás. A tisztálkodás nem vallás. De ugyanúgy benne van az életünkben, s megvan az oka, hogy mit miért csinálunk.

Akkor térjünk vissza arra a gyűlésre! Mi történt akkor?

Két munkacsoportra oszlottunk. Az egyik feladata a jogi kérdések tisztázása lett, a másik csoport pedig az oktatási részével kezdett foglalkozni. Mi mindketten az oktatási résszel foglalkozó csoportba kerültünk. Először tájékozódtunk egyáltalán, hogy hogyan kell egy ilyen iskolát csinálni, elsősorban angol szakirodalomból. Aztán próbáltunk mi is tankönyveket írni.

Kāśmīri dāsa: *És csináljuk azóta is folyamatosan. Ábécés könyvet, munkafüzetet, mesekönyveket.*

Gopi devī dāsī: *Ami segíti a gyerekeknek a Krisna-tudatbeli fejlődését.*

Kāśmīri dāsa: *Az volt számunkra a legnehezebb, hogy közülünk huzamosabb ideig még nem tanított senki.*

Gopi devī dāsī: *Így aztán ez nagyon elméleti síkon maradt. Ezért leköltöztünk ide a farmra. Nem nagyon volt pénzünk, még azóta sincs kész a ház. Először egy sátorral jöttünk. Akkor még a templomból is csak pár fal volt meg, pár alacsony fal. Nagyon izgalmas időszak volt.*

Kāśmīri dāsa: *Nagyon imádkoztunk Krisnához, hogy segítsen.*

Gopi devī dāsī: *Olyan nagy hitünk volt, s olyan elszántak voltunk, hogy ezek olyan mellékes dolgok voltak, hogy hol fogunk lakni meg mi lesz.*

Kāśmīri dāsa: *Felvertük a sátrat, bepakoltunk. A többiek, a fiúk a mostani istállóban, az akolban laktak. Az volt berendezve. Voltak szalmaágyak.*

Gopi devī dāsī: *A sátorban dolgoztunk, vagy az akkori templomban. Mindenki csinálta a saját dolgát, a gyerekkönyveket meg az elméleti előkészítést, felkészülést. Másfél éve határoztuk azt el, hogy akkor belevágunk. Volt egy másik mātāji, egy idősebb hölgy, Tyāga devī dāsī, aki nyugdíjba ment közben, ő akkor végezte el a főiskolát, s vele együtt megbeszéltük így hárman, hogy elkezdjük.*

Kāśmīri dāsa: *Terveket is készítettünk, hogy milyen jellegű iskolaépületet szeretnénk, s ezekről beszéltünk sokat. De mindig az volt a probléma, hogy az elsődleges dolog a templomépület felépítése, és az iskolaépületre még nincs pénz most.*

Gopi devī dāsī: *Elkezdtük a tanítást a két gyerekkel, s a félig kész templomban kaptunk egy nagyon pici szobát, hat négyzetmétereset. Ez nagyon jó volt, nagyon szerette mindkét gyerek. Ott kezdtünk el tanítani. Aztán az egész tetőteret megkaptuk, majd felszabadult ez a ház, akkor ideköltöztünk: itt is lakunk, itt tanítunk. A gyerekek magántanulók. Az itteni községi iskolával nagyon jó a kapcsolatunk. A polgármester urat pedig már az elejétől kezdve ismerjük, mivel ő*

tanított előtte itt az iskolában, s ő tudta már, hogy mi itt iskolát akarunk, s vele már régen beszéltünk erről.

Kāśmīri dāsa: *A probléma az volt, hogy amíg nincsen itt egy rendes épület, amiben a törvény által előírt feltételek megvannak, villany például, addig nem működhet önálló iskolaként.*

Mi volt az elgondolás, mit fognak ezeknek a gyerekeknek tanítani azon kívül, amit meg kell nekik tanítani ahhoz, hogy le tudjanak vizsgázni? Hányan jöttek a gyerekek, mit csináltak velük, hol ebédeltek, ha ebédeltek?

Gopi devī dāsī: *Mindent előre megbeszéltünk még a tanítás előtt, és Śravanam Swamival is egyeztettünk mindent, s jóváhagyta a napirendet.*

Kāśmīri dāsa: *És megnéztük a külföldi mintákat is. A legfontosabb volt, hogy a védikus irodalmat a gyerekek nyelvére átfordítva megismertessük velük. A Śrīmad-Bhāgavatamból, a Rámáyana-ból és a Bhagavad-gītā-ból tartunk a gyerekeknek felváltva, hetenként más és más napon, egy-egy órát. Ez a reggeli lelki program fő része. A reggeli meditációt és a japázást külön órában tanítjuk, s egy másik óra keretében pedig vallásos énekeket tanítunk, és részt-veszünk a közös reggeli program egy részében, amikor közösen énekelünk a bhaktákkal.*

Gopi devī dāsī: *Ennyi plusz van.*

Hogy ment a tanítás? Hány órára jöttek a gyerekek? Minden nap azonos időben?

Gopi devī dāsī: *Van egy sztenderd: Nagyon hamar kell nekik lefeküdniük, mert ugyanannyit kell nekik is aludniuk, mint bármelyik más gyereknek. De azért kell hamar lefeküdniük, mert fél ötkor kezdődik a reggeli program...*

S ezen ott kell lenniük?

Kāśmīri dāsa: *Ebben az iskolában mindenképpen az az első dolog, hogy itt legyenek a gyerekek a reggeli programon.*

Gopi devī dāsī: *Ez fél-háromnegyed óráig tart, amit egyébként nagyon szeretnek a gyerekek s igényelnek - én úgy tapasztaltam. Mert hát végül is egy énekes-zenés szertartás. S utána rögtön átjövünk ide az iskolába, úgy fél hat körül érünk át, s ekkor kezdődik az első óra. Ezek az órák korán reggel olyan 35-40 percesek.*

A gyerekek ekkor még nem reggeliztek?

Nem, nem, ilyen korán még nem.

Mi történik ezeken az órákon?

A védikus irodalomból egy-egy óra. Attól függ, hány évesek a gyerekek, ez fog változni évfolyamonként.

A gyerekek az eredeti szöveget kapják, vagy elmesélik nekik?

Próbáljuk leegyszerűsíteni, az erősebb filozófiai részeket kihagyni, mert azt még úgysem értenék meg. Át kell dolgozni.

De maguk elmesélik a történetet?

Ez változó. Olvasunk is, és teszünk is hozzá. A Śrīmad-Bhāgavatamból, amit én tanítok, készítek egy olyan kivonatos szöveget, amit a gyerekeknek felolvasok. Majd megkapják könyv formában is.

Kāśmīri dāsa: *A Rāmāyanból és a Mahābhāratából van nagyon sok népszerűsítő kiadvány, ami vagy direkt gyerekeknek készült, vagy kivonatosan, leegyszerűsítve. Ezek magyarul is megvannak.*

Gopi devī dāsī: *A Bhagavad-gītā pedig sokkal filozofikusabb, nem ilyen cselekményes mű, mint az előző kettő. Ebből a verseket elolvassuk a könyvből, de mivel ez elég magas filozófia, s a gyerekek nem nagyon értik meg, én szoktam ehhez magyarázatokat fűzni, egy gyerek nyelvére lefordítani.*

Ez mikor van?

Fél hat utántól hat óra utánig tart az első óra. Utána pár perc szünet van, s utána van egy másik óra kb. háromnegyed hétig.

A gyerek szeme eddigre már kopog az éhségtől, nem?

Nem tapasztaltuk. Ez csak szoktatás kérdése. Egyébként is sokkal kevesebbet esznek, mint kortársaik. Fél óra hosszáig vagyunk a templomban egy énekes-táncos szertartáson. Fél nyolctól fél kilencig lezajlik az első közismereti óra, és van egy hosszabb szünet, amíg az apró-cseprő dolgait el tudja intézni a gyerek. Fél kilenckor megyünk át a templomba, akkor reggeliznek. Negyed tízkor kezdődik a következő közismereti óra. Közismereti órák vannak délig, még három. Negyed egytől egyig van egy ilyen éneklés, amikor ezeket a vallásos énekeket, bhajanokat *énekeljük, tanuljuk. A szentírások verseit is ekkor tanuljuk. Az egyik módszer a hallás utáni tanulás, de vannak olyan versek, amelyeket olvasással tanulunk.*

Ezek is védikus szövegek?

Szentírások. S különböző lelki tanítómestereknek, akiket mi ácáryáknak hívunk, akik korábbi korszakokban éltek, az imájik is. Szanszkritul vagy bengáliul vannak ezek.

S nem nagyon nehéz ez?

Nem a nyelvet tanuljuk. Memorizálják.

De akkor nem nagyon érti, hogy miről van benne szó.

Megtanuljuk szanszkritul, de megvan magyarul ezeknek a jelentése. Srila Prabhupāda lefordította ezeket angolra az eredetiből, mi pedig lefordítjuk magyarra. Aztán eljön az egy óra, akkor vége a tanításnak, s akkor van az ebéd. S utána már nem mi foglalkozunk a gyerekekkel, hanem a szülők.

Mi volt az eredménye ennek a tanításnak?! A gyerekek hogyan vizsgáztak le? Közelebb került-e valamihez a gyerek, s ha igen, akkor mihez?

Kāśmīri dāsa: *Az iskola nem véletlenül itt van fenn a templom közelében, amely az egész közösség központja, ahol az oltáron Rādhā-Kṛṣṇa áll, akik az Istenség megszemélyesült formái. S az egész életünk aköré csoportosul, hogy hogyan kell Őt szeretni, s hogy mi az, amivel elégedetté tesszük.*

Gopi devī dāsī: *Igazából nekünk az egész napunkat átszövi az, hogy mindent megpróbálunk Krisnával, Istennel kapcsolatba hozni. Minden, amit tanítunk, az valamilyen módon ezzel áll kapcsolatban.*

Van egy praxis, amibe a gyerek is bekapcsolódik, s maga a praxis szocializál?

Kāśmīri dāsa: *A védikus módszer: hogy az idősebbtől tanulni. Tehát látja, hogy a tanár is részt vesz a programokon, a többi bhakta is, s mindenki, aki itt él, azt csinálja, amit a gyerek.*

Gopi devī dāsī: *Ez a szemlélet mindent áthat. Amit mi csinálunk, az bhakti-yoga, odaadó szolgálat, vagyis hogy a gyakorlatban végzünk cselekvéseket, s ezt Krisnáért tesszük és Krisnának ajánljuk.*

Kāśmīri dāsa: *A tanár is és a gyerek is, más bhakták is, az anyukája is ugyanezt a tevékenységet csinálja egész nap.*

Gopi devī dāsī: *Állandó téma az etikett, meg az, hogyan kell egy vallásos embernek alázatosan és szolgálatkészen viselkednie. Itt vannak a mūrtik a templomban, s itt van ez a kislány, aki elmosta a tányérjukat, vagy annyiféle kis aprócseprő dolog van, amiben ő ott besegíthet.*

Hogy állnak ennek az iskolának a tantervével a magasabb osztályokban?

Ami állami elvárás, az úgyis meglesz. A lelki programokat pedig folyamatosan tervezzük.

A Krisna-mozgalmat támadóknak és a kutatóknak egyaránt kiemelt témái közé tartozik a gurukula. Egyaránt megállapítják, hogy a krisnások meglehetősen célorientált és kollektivisztikus gyereknevelése élesen eltér a nyugati individualisztikusabb és megengedőbb nevelési modelltől, ebből azonban elég eltérő következetéseket vonnak le. A kutatók nagy többsége cáfolja a kultuszellenes mozgalmak keretében megszólaló klinikus pszichológusok állításait az iskola személyiség deformáló hatásáról. (BROMLEY - 1983, GORDON - 1988, LILLISTON - 1987). Megjegyezve, hogy a gurukula a maga radikális test-lélek dualizmusra építő emberképével a korábbi amerikai hagyományokra emlékeztet, elismerik, hogy ez a fajta exkluzivitás eléggé komoly mértékben elidegeníti a krisnás gyerekeket az amerikai kultúrától. A kutatók úgy tapasztalták, hogy ezt a gurukulába járó gyerekek korántsem börtönben, hanem a kaotikus, kegyetlen dekadens amerikai kultúrától őket megvédő lelki erődben érzik magukat, ahol a kétségtelen dresszúrát sokféle játékos elem enyhíti. Arról, hogy meg lehet-e rendesen tanulni írni-olvasni csupán egy „idegen kultúra” szent szövegei segítségével, mellőzve Emily Dickinsont, Mart Twaint és Shakespeare-t, erről Amerikában heves, de még el nem dőlt vita folyik. Összehasonlítva a magyarországi *gurukula* terveit és első lépéseit a nyugati gyakorlattal, lényeges különbséget lehet észlelni: a somogyvámosi iskola, úgy tűnik okos kompromisszummal integrálja az európai és a védikus kultúrát, a Nemzeti Alaptanterv és a szent könyvek anyagát.

5. KONFLIKTUSKEZELÉS

5.1. Kezdeti nehézségek

Amit a frissen megtértek furcsának és szokatlannak találtak, egyben érdekesnek és vonzónak is, és amit érdekesnek és vonzónak, egyben olyannak is, amit feladatnak, megoldandó problémának, leküzdendő akadálynak is. Okkal gondolható tehát, hogy a „Mit talált elsőre furcsának, nehezen érthetőnek?" kérdésre adott válaszok előre jelezhetik a konfliktusokat is.

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
nem válaszolt	4	7	3	3	3
semmit	10	23	5	19	13
mindent	2	2	5	-	2
lelkiség	29	13	21	24	21
szokások	18	21	21	18	17
filozófia	17	16	13	18	15
életmód	10	9	8	10	9
nyelvezet	8	2	5	7	5
színek, hangok, ízek	4	9	8	4	4
személyek	6	5	3	5	4
egyéb	7%	7%	8%	7%	7%
válaszok száma/fő	*1.2*	*1.1*	*1.0*	*1.2*	*1.1*

Kevéssé tűnik valószínűnek, hogy az avatott *bhakták* annak idején kevesebb furcsaságot és nehezen érthetőt találtak, feltehetően az *erősödő identitással,* és ennek következtében a kezdeti nehézségek átértékelésével, bagatellizálásával lehet számolni. Úgy tűnik azonban, a férfiak és a nők valamelyest másképpen élték meg a nehézségeket:

	nők (n=57)	*férfia*k (n=60)
nem válaszolt	5	5
semmit	19	10
mindent	4	2
lelkiség	25	22
filozófia	8	25
szokások	18	20
életmód	6	13
nyelvezet	2	10
ízek, színek, hangok	4	5
személyek	4	5
egyéb	5%	9%
válaszok száma/fő	*1.1*	*1.3*

A nők jóval befogadóbbak, a férfiak tartózkodóbbak, kritikusabbak.

Gandharva devī dāsīt a látványos, színes, zajos fesztivál után meglepte a templomnak a fesztiváléhoz képest más légköre:

> *Ott voltak abban a furcsa ruhában, s akkor mindenféle érdekes dolgokra kértek minket, valami érdekes ételt adtak, s még énekelni is kellett. Érthetően* sok feszültség *volt bennem először, hogy „Jézusom! Én ide többet nem jövök, mert itt belekérdeznek a leckén, hogy én hogy gondolom.” Szóval állást kellett foglalni, gondolkodni kellett és részt venni, s egy kicsit zavarban voltam. Először tehát minden nagyon furcsa volt. De aztán amikor az* ember hagyja átadni magát annak a hangulatnak, *vagy próbálja ezeket a gátlásokat levetkőzni, s hagyni, hogy most itt nemcsak olyan felszínesen kell társulni más személyekkel, mint amikor utazom a buszon, vagy amikor elmegyek az iskolába vagy bárhol, hanem itt bizony személyesen kell foglalkozni mindenkivel, akkor utána persze jól érzi magát.*

Prajāpati dāsa számára a lelkiség, *az álladóan Krisnára való gondolás*, a benne való elmerülés volt a legnehezebb. Vyāsadeva dāsa számára a legnagyobb akadályt a *hierarchia elfogadása* jelentette:

> *Mert, ugye, az ember büszke. Ami nehéz volt nekem: meglátni, hogy mindazok a módszerek, ahogy én a szavamat, a véleményemet tettem egy dologban, azokat úgy le kellett tisztítani, hogy konstruktívan be lehessen rakni az egészbe, hogy az önzőséget,* önmagam mutogatását *vagy* bizonyítási vágyamat, *vagy ezeket, amik nem pozitív kicsengésű értékek, mind le kellett venni. Itt az a célja az egésznek, hogy megváltozzon az anyagi természetünk, s ezen az anyagi természetnek a gyökerén nőjön ki egy lelki tulajdonságokkal rendelkező személyiség. Tehát* nem kell gyökerestől kitépni a személyiséget, *de minden vadhajtást lecsippenteni, ami jön. Hogy ez megtörténjen, erre van egy hierarchia, s ez nemcsak a Krisna-tudatban van. Van a ferences rendi szerzeteseknél is.*

Felesége, Gandharva devī dāsī hozzáteszi még: „Itt el kell fogadni, hogy *van egy magasabb értékrend, amihez igazodnunk kell*. Az ember büszkesége néha tiltakozik. Egy-két ilyen próbálkozás után az ember meglátja, hogy tényleg ez egy magasabb értékrend, amit itt mi találunk és kapcsolódunk hozzá, magasabb rendű annál, mint amit mi fel tudunk állítani saját érzelmeink vagy a külső, a környezet ránk tett hatása alapján.”

Govinda dāsa számára *az övéivel való kapcsolattartás* jelentette a legnagyobb kezdeti nehézséget.

> *A barátnőmet nagyon szerettem, és úgy gondoltam, hogy* valahogy össze lehet egyeztetni a lelki életet és az érzékkielégítést. *Azt tudtam, hogy nem tudom saját magam megoldani. Imádkoztam Krisnához, hogy segítsen valahogy, mert én szeretnék meghódolni Neki, s tudom, hogy ez a két dolog nagy akadály. Aztán teljesen megváltoztak az érzései irányomban, mert azt írta a levelében, hogy „te igazából már nem is szeretsz engem, te Krisnát szereted”, s nagyon meg volt sértődve. Olyan volt, mintha egy fal nőtt volna közénk. És akkor rájöttem, hogy igazából csak* illúzió *az egész, ami köztünk volt, hogy nem fog boldoggá tenni minket, sem engem, sem őt. És akkor hirtelen megszűnt bennem a ragaszkodás. Akkor elváltunk, s én elmentem a templomba.*

Bhakta Károly számára első pillanattól a *böjt* volt legnehezebb. Még a hideg vizes fürdésnél is borzasztóbb.

> *Általában egynapos, napkeltétől napkeltéig, s aznap semmit nem eszünk. De ha valaki ezt nem bírja megcsinálni, akkor lehet inni vizet, vagy lehet gyümölcsöt fogyasztani, és az ehet zöldségeket, csak hüvelyeseket és gabonaféléket nem lehet enni ezen a napon. A többiek nem tudják, de szoktam enni gyümölcsöt. Nem kellene eltitkolni. Van, akinek elmondom. Igazából jó lenne,*

ha tudná mindenki, de nem tudják. Garuda prabhunak elmondtam, hogy ettem, de ez nem egy ügy. Szóval lehet enni, csak ő nem szereti, ha eszünk, mert tényleg jó, ha valaki tartja a böjtnapokat. Ez hasznos a szervezetnek is és az elménk is, mert az sokkal kitartóbb lesz.

A „Minek az elfogadása, megértése okozta a legnagyobb nehézséget?" kérdésre adott válaszok némiképpen kiegészítik az eddig kirajzolódott képet:

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
semmi sem okozott nehézséget	11	30	11	22	17
filozófia	15	16	21	13	17
aszkézis	10	16	11	13	11
szokások	14	7	18	7	11
lelkiség	10	9	13	7	9
alázat	13	2	8	9	8
életmód	7	-	5	4	4
férfi-nő kapcsolat	7	2	3	5	4
színek, ízek, hangok	4	2	3	4	3
szolgálat	1	4	-	2	3
egyéb	7%	7%	9%	6%	7%
válaszok száma/fő	*1.0*	*1.0*	*1.0*	*1.0*	*1.0*

Az avatás előttiekhez képest a háromszor annyi avatott nem említ *semmiféle nehézséget*. Az élre kerül a *filozófia*, fölbukkan az *aszkézis, az alázat és a férfi-nő kapcsolat* a legnehezebben vehető akadályok között. A férfiak és nők között még jobban nő a különbség:

	nők (n=57)	*férfiak* (n=60)
semmi sem okozott nehézséget	26	5
filozófia	8	20
aszkézis	6	18
szokások	8	15
lelkiség	10	9
alázat	7	10
életmód	3	5
férfi-nő kapcsolat	3	5
színek, ízek, hangok	2	5
szolgálat	5	-
egyéb	12%	18%
válaszok száma/fő	*1.0*	*1.3*

Elgondolkodtató, hogy meginterjúvolt nők közül legtöbben *a csokoládé evésről* való leszokást említették mint legnagyobb leküzdendő akadályt. Tipikus nehézség még körükben *a szeretetben való együttélés megvalósítása az összezártság körülményei között*. Bhakta Hanna az *anyagiakról való lemondást* és a *szexuális önmegtartóztatást* találta legnehezebbnek. Bhakta

Albert számára a tévé, a rádió, a coca-cola és a hús mellőzése jelentette a legnehezebb feladatot.

Bhakta Ottó számára az akadály saját maga: „Mennyire vagyok szilárd? Hát, pont ezzel vívódom mostanában. Szerintem abszolút nem vagyok szilárd. Nagyon komoly szint. Többéves kemény munka. Nagy energiákat igényel, lemondást. Az még hagyján, hogy testileg, mert testileg kontrollálom magam, meg mondjuk, nem nézek oda, meg ilyen dolgok. De *a gondolatainkat kontrollálni az a legnehezebb*.

Harmadik formában is feltettük a kérdést: „Mi az, amit legnehezebb átvenni, megérteni egy magyar embernek a Krisna-vallásból?”

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
ha mély a hite, nincs ilyen	6	16	5	13	9
szokások	32	36	50	23	32
aszkézis	16	30	18	25	20
filozófia	15	13	18	12	13
kultúra	10	11	11	11	11
lelkiség	11	5	8	10	9
életmód	13	2	8	9	8
nyelvezet	4	5	3	5	4
alázat	6	-	3	7	3
egyéb	14%	15%	16%	13%	14
válaszok száma/fő	*1.3*	*1.3*	*1.4*	*1.2*	*1.3*

A három kérdés alapján úgy tűnik, *az új szokások, a filozófia és az aszkézis* jelentik a legnagyobb akadályt.

Fazekas I. kutatásából tudjuk, hogy az általa vizsgált (debreceni) hívők 52 %-a ingott meg hitében, s az esetek kétharmad részében a *bhakták* segítették ki őket a válságból. (FAZEKAS - 97)

5.2. Konfliktusok

Amikor a vezetőket a tipikus konfliktus-helyzetekről kérdeztük, elég keveset tudtunk meg. Úgy tűnt számunkra, elsősorban nem azért, mert vigyázni akartak jó hírnevükre, hanem inkább e téren való tapasztalatlanságuk miatt. Kapila dāsa szolgálatával próbálja templomában a rábízottak közötti konfliktusokat megelőzni, s ha mégse sikerül, akkor megpróbálják kibeszélni:

> *Ez nem egyfajta elsimítás, hanem* kiscsoportos beszélgetés. *Śravanam Swami adott erre egy módszert. A másik legegyszerűbb megoldás, hogy üljünk le, s akkor én mint egy semleges személy próbálok nekik beszélni, hogy igen, te is Krisna szolgája vagy, meg te is. Előveszem a filozófiát, hogy ezen a konfliktuson, ami köztetek kialakult, egy hónap múlva nevetni fogtok. Nálunk egyébként a konfliktusok leggyakrabban nem a legdurvább dolgok, hanem* az irigység, a rivalizálás és a féltékenykedés.

Valahogy így néz ki felülről. Alulról pedig így látja bhakta István:

Látják a sok problémát egymásban az emberek, s elkezdik egymás mögött kritizálni *a másikat, pedig itt van egy olyan szabály, hogy aki kritizálja a másikat, azt előbb-utóbb Isten nem fogja szeretni, s el fogja innen tenni. Ebből nagyon sok probléma van itt is, mert nem múlik el mindjárt az embernek a szívéből az a sok piszok, az a sok hiba: kapzsiság, mohóság és egyebek. Ezért kell nagyon sokat* japázni*, tartani a szabályokat nagyon keményen, s akkor majd évek múltán ezek elmúlnak. A* prabhuknak *könnyebb, mint a* mātājiknak*, mert azok a* prabhuk*, akik itt vannak, már átmentek mindenben, s be is sokalltak már az egésztől, s ők annyira már nem vágyakoznak vissza a karmi világba. Nekik ezért könnyebb.*

Bhakta László számára nem volt túlságosan könnyű a beilleszkedés. Esete eléggé tipikus:

Két évig éltem a templomban mint szerzetes. A beilleszkedés igazból nem sikerült. Bennem volt a hiba.

Mi nem ment?

Lehet, hogy nekem még nem volt annyi tudásom és megalapozott megértésem a Krisna-tudatról. Nagyon hirtelen jött ez a szerzetesi élet. Szükségük volt ott egy pénzügyesre, s azért mentem oda, de nem volt meg elég nagy hátterem.

A többiek erre hogy reagáltak?

Maximális mértékben akartak segíteni, hogy ne történjen az meg, hogy eltávolodok a bhaktáktól *vagy az egész Krisna-tudattól, s tényleg segítettek, s nagyon pozitívak és segítőkészek voltak. Én akkor már 24 éves voltam.*

S két év után hogy szántad el magad, hogy kiköltözöl a templomból?

Ha valaki nem követi a lelki instrukciókat a lelki életben, akkor nehézségei lesznek. Ha nincs meg a lelki tanítványi láncolattal a kapcsolata, *akkor a legegyszerűbb dolog is nagyon nehézzé válik, meg hogy reggel felkeljen négykor, meg hogy csinálja ezeket a dolgokat. A másik dolog pedig, ami közrejátszhatott, hogy elég kevesen maradtunk, s így nagyon sok teher volt a nyakamban, s* nem volt időm *fizikálisan a lelki életet annyira gyakorolni, mert teljesen lefárasztott ez a sok dolog. Ez is egy ok lehetett.*

Minek a megvalósítása okozott legnagyobb problémát?

Állandó visszatérő probléma itt az anyagi világban a meghódolás*. Meghódolás a lelki autoritásoknak. Ez minden szinten megjelenik a* bhakta*-életben, minden másodpercben. Meghódolás az, hogy ha a lelki autoritás mond az embernek valamit, akkor első szinten fizikálisan követi, második szinten megérti mentálisan, hogy az számára kedvező, és mentálisan is követi.*

Két évig a gazdasági ügyekkel foglalkoztál?

Igen. Amikor pedig kiköltöztem albérletbe, akkor reggel bejártam, s este jöttem vissza. A templom segített fenntartani az albérletet. Szükség volt a munkámra, mert nem annyira szívesen végzik a bhakták *ezeket a pénzügyi dolgokat, meg nem is olyan beállítottságúak, meg a gépet én tudtam kezelni, meg én ismertem az egész rendszert, amit Vyāsadeva prabhuval közösen építettünk fel. Egy kényszerhelyzet miatt végül is maradtam a* bhakták *között.*

Bent étkeztél?

Folyamatosan. Ha valami kellett, abban segítettek. De úgy, hogy én egy munkaköri szerződéssel vagy leírással ott lettem volna, olyan nem volt. Nem olyan szintű volt, mert végül is csak kiköltöztem.

A szabályokat tartottad, végezted a gyakorlatokat? Mennyi maradt meg ebből?

A négy szabályt tartottam, de nem japáztam *mellette, meg nem annyira olvastam.*

Tettek-e arra kísérletet, hogy valami módon visszahívjanak, vagy ezt az albérleti létet teljesen megértették és elfogadták?

Elfogadták, de bhakták mindig prédikálnak, s próbálják *az elesett lelkeket lelki dolgokhoz kapcsolni. Megértők voltak. Azt, hogy templomba költözzem vissza, azt nem is kultiválták. Hogy valaki templomban legyen, annak szigorú feltételei is vannak, s teljesíteni kell ezeket az elvárásokat.*

Most hogy visszaköltöztél, mi változott? Benned mi változott?

Megértettem már, hogy szüksége van az embernek erre a lelki életre, különben az élete csak egy nagy üresség, eredménytelen. Átgondoltam, hogy milyen céljaim lehetnének. Például sok pénz, meg család, meg autó, de ezek nem boldogítanak. Akinek ez megvan, általában nem boldog, hiányérzete van. Gondoltam, kihagyom ezt a zsákutcát, s inkább gyakorolom a lelki életet.

S most már japázol újra?

Ühüm. Nem vagyok olyan jó ezekben a dolgokban, a szabályok követésében, de azért próbálkozom.

Az indiai út segített?

Nagyon sok - bhakta *szóval - kegyet kaptam odakint meg sok mást is. Segítség volt, az tény. Az embernek* a látószögét kiszélesítette. *Nemcsak az, ahogy mi látjuk az egyházat itthon, hogy néhány kopasz fehér lepedőben, hanem ott az a természetes életmód, s nagyon régóta gyakorlat ez. Nagyon jó támasz volt ez, ezt látni.*

Most úgy képzeled, hogy a templomban maradsz?

Nem akarok templomban maradni. *Mert igazából a templomi életben nem olyan sok ideje marad az embernek a saját dolgára, nyelvet tanulni vagy képeznie magát más dolgokban. Egy albérletben pedig a magam csendességében tudnék reggel vagy este tanulni. Vyāsadeva prabhu elég jól ismeri a* bhaktákat*, ő megérti, hogy én nem akarok szerzetes lenni, hogy függetlenséget szeretnék.*

Nehéz így együtt élni?

A templomi életben az a baj, legalábbis itt, hogy nincs egy nyugodt hely*, ahová az ember el tud menni tíz percre, fél órára, egy órára. Meg azért kötöttebb a templomi élet. Ha én el akarok menni este a Tisza-partra sétálni, levegőzni, akkor ha én magam vagyok, akkor nyugodtan meg tudom azt tenni, de a templomban már szigorúbb az egész.*

De a feladatod, hogy gazdasági ügyekkel foglalkozol, továbbra is vállalod?

Igen. Igazából szeretem, valahogy úgy kezemre esik az egész, az egész nyilvántartás meg minden.

Gondolkodsz azon, hogy család és gyerekek?

Mondják, hogy 25 éves korban beindul az anyagi természet, *s csavar egyet az emberen általában, hogy akar családot alapítani. Beindult nálam is, úgyhogy azt tervezem, majd én is, de ahhoz képesítettebbnek kell lenni, mert az elég nagy lelki és anyagi teher. Annak meg kell tanulni a dolgait, nemcsak úgy belevágni hirtelen valami nagy lendülettel vagy szenvedélyesen. Arra próbálok most* tapasztalatot szerezni, képezni magam.

Mit gondolsz, lehetnek még ilyen fázisok, hullámvölgyek?

Persze, lehetnek. Ez a realitás. Még ha valaki tényleg emelkedett helyzetben is van, az anyagi világban bármikor lebukhat, ez benne van a pakliban.

És az, hogy esetleg végleg elmész?

Nem szeretném, de az anyagi világban bármi megtörténhet. *De nem szeretném.*

A többiek mennyire értik meg, hogy valaki velük él, aztán otthagyja őket, aztán megint visszajön?

Biztosan tartózkodóbbak azzal, akinek már problémája volt, *hűtlen volt, de azért segítők. Biztos van bennük valami fenntartás. De volt már erre máskor is példa, hogy valaki kiköltözött, aztán visszajött, s most már azóta avatott* bhakta.

Mennyire nehéz a szabályok betartása?

Igazából nem olyan nehéz dolog a négy szabályt tartani, de később egyre több lemondás van, s az nehéz már. Mert egyre több és több meghódolást kell produkálni *a lelki életben, mert úgy fejlődik az ember. Ez azt jelenti, hogy a* saját vágyait alárendeli egy felsőbb lelki autoritás vágyának. *Később fogja látni, hogy ő nagyon az elme szintjén van mint egyéni élőlény, nagyon* a kötőerők befolyása alatt van. *S később megérti, hogy vannak személyek, mint a lelki tanítómester, aki fölötte áll ennek az egésznek, s úgy jár a legjobban, ha elfogadja az ő irányítását.*

Amikor kiköltöztél, gondolom, Vyāsadeva prabhuval volt valami beszélgetés.

Nem egyszer volt, hanem jó sokszor. Próbált meggyőzni arról, hogy a lelki élet az jó, mert látta, hogy a lelki életben eléggé elhasaltam.

Hogy lehet ebben segíteni?

Úgy hogy valaki kap perspektívát, *hogy mégis mi fog itt történni, hogy mi várható. A másik az, hogy próbálja megmagyarázni egy lelki dologban az ő helyzetét, hogy kedvező ez a lelki élet. Vyāsadeva prabhu mindig eltalálja, hogy mi a legkedvezőbb. Ő nagyon* misztikus.

Fel sem merült, hogy teljesen elhagyd az egészet?

Felmerült, de ott volt bennem az a kötelességtudat, hogy nincs most más, aki csinálja helyettem ez a gazdasági munkát. Ez tartott meg, és a társulás csiszolt *pozitív irányban. Az ember tudja a szíve mélyén, hogy* bhaktának *lenni a legkedvezőbb, még ha mindenféle összevissza vágya is van, hogy próbál valami élvezetet találni. Ha* valaki jól japázik, jó tudatban van, jól társul, *minden, akkor teljesen jó az egész.*

Nem véletlenül érzi bhakta István, hogy még *felkészületlen a házasságra*, mert ez a Krisna-tudatúak számára sokszor hihetetlenül nehéz feladat, s egyben állandó konfliktus-helyzet is. Erről is beszél bhakta Csanád és felesége bhaktin Ágota, de másféle konfliktusokról is szó esik ebben a beszélgetésben:

bhaktin Ágota: *Én sosem kerestem semmit, mert nekem megvolt a családom, én az anyukámmal barátnői viszonyban voltam és vagyok. Nálunk megvolt az, ami férjeméknél hiányzott, a szeretet. Amikor megvettük ezt a könyvet, fel is tettük a szekrény tetejére. Aztán ő mégis elkezdte bújni, s akkor Citra devi dāsi feljárt ide, és füstölőszagú volt. Annyira utáltam, hogy mindennek elmondtam a krisnásokat. Mert mindig csak az, hogy mit nem szabad. Volt egy gyerekünk, aki jobban kötődött az apjához, mint hozzám, mert én tíz hónapos korától elmentem dolgozni, s a gyerek a nagymamámnál volt, s én csak reggel meg este láttam, de én már a kádból nem vehettem ki, mert olyan hisztit csinált, hogy csak az apja. Akkor azt mondtam: „Itt van egy gyerek, akit tulajdonképpen nem magamnak szültem, férjemet meg ez a krisnás dolog elveszi." Mert ha itthon is volt, mindig ezeket a könyveket bújta, mindig csak a* japázás*, mindig ilyen dolgokról beszélt. Engem meg borzasztóan nem érdekelt. Volt, hogy hetekig nem beszéltünk. Én azelőtt utáltam a sült szalonnát, de férjem rászoktatott, majd amikor bekrisnásodott, hirtelen közölte, hogy leszokik a húsról. Innentől már az volt a legnagyobb bajom, hogy adom ezt be a családomnak, ha vasárnap náluk ebédelünk. A mai*

napig én vagyok a villámhárító ilyen ügyekben. És én, bizony, máig megeszem, amit adnak. Vállalom a karmákat, *lesz, ami lesz, mindegy. Másképp nem lehet, már csak a nagymamám kedvéért sem, aki mellesleg terítőt varrt az oltárra, meg* japazsákokat *az egész Nāma-Haṭṭa-nak ha megkértük, pedig nem lett Krisna-hívő. Nekem azelőtt mindig volt egyetlen barátnőm, de most itt nincs, ilyen nincs. Jó, van, azért másmilyen. Van, akivel csak* bhakta-*kapcsolat van, de* vannak olyan bhakták, akikkel családi, baráti kapcsolataink *vannak, és őértük tűzbe tenném a kezem. Az aljából jöttek, a kábítószeres társaságból, de* náluk pozitívabb emberekkel még nem találkoztam. *Ők megtesznek értünk mindent, bármilyen segítséget kérünk, vagy egy-általán csak az, hogy feljönnek, hogy itt vannak, mert tudják, hogy mi gyerekkel nem tudunk úgy mozogni. Este feljönnek, a gyerekeket lefektetjük, s akkor nekünk is van egy kis szabadság. Mi is megpróbálunk, de nem nagyon megy a dolog.* Nekem a japázás hol van, hol nincs. *Három kör van, nem tizenhat. Férjemnek megvolt eddig, de amióta az az új munkahelye van, ő is csak kel meg fekszik, körülbelül ilyen. Nekünk azt mondta Śravanam Swami, hogy* a szolgálat itt a családfenntartás, *Krisna-tudatos gyerekek nevelése. De ez* anyagi dolgok nélkül nem megy. *Ez a mi életünk. Persze máshol is vannak problémák, például az* āśhramban *a lányok között: csipkelődés meg pletyka.*

bhakta Csanád: *A* mātājik[204] *sokkal nehezebben viselik el, ha a másik egy kicsit nem úgy szól, ahogy kellene, s akkor* konfliktusok vannak.

bhaktin Ágota: *Nagyon szeretek bemenni, mindenkivel tudok beszélgetni, nem vagyok haragban senkivel, de* nincsen olyan igazán közeli barátom. Nincsenek hozzánk hasonló családosak.

bhakta Csanád: *Én is hibás vagyok, mert* túl gyorsan akartam mindent *a családunkban bevezetni. Pedig volt egy* bhakta*, aki későn vette ezt észre, s el is vált a feleségétől. Most már tudja, hogy lassítani kellett volna az elején. Bizony nemegyszer nálunk is pengeélen volt... De én nagyon akartam a családom is, meg a Krisna-tudatot is. És* nagyon tanácstalan voltam, hogyan vigyem párhuzamosan a családot és a Krisna-tudatot.

bhaktin Ágota: *Prabhupāda azt mondta, hogy a probléma elől nem szabad elszaladni, hanem meg kell oldani. Volt egy* bhaktája*, akinek a felesége ugyanúgy nem akart menni, mint én, ő meg fogta magát, otthagyta a feleségét, s beköltözött a templomba. Prabhupāda pedig azt mondta, hogy akkor most menj haza, s beszéld meg a feleségeddel, s csináld azt, amit a feleséged akar. S végül a feleség is* bhakta *lett.*

bhakta Csanád: *Mi nem szóltunk sokáig egymáshoz, nagyon zűrös volt. Igazából csak éltünk egymás mellett, mint két albérlő. Én továbbra is jártam a programokra, de már éreztem, hogy vissza kell valahogy venni. Akkor beszéltem Vyāsadeva prabhuval, aki nagyon család-centrikus ember. Személyesen jó barátunk is, s neki mindent el tudtam mondani. Ő pedig azt mondta, hogy „Hát hívd már meg az Ágotát egy vasárnapi programra!"*

bhaktin Ágota: *Én addig egyetlen egy programon sem vettem részt.*

bhakta Csanád: *Ez az én hibám is volt, hogy nem voltam elég intenzív abban, hogy őt elhívjam.*

bhaktin Ágota: *Meg hogy egyáltalán közösen csináljunk valamit.*

bhakta Csanád: *Mondom, hogy nem merem. „Menj haza, s mondd meg neki, hogy én személyesen meghívom a következő vasárnapi programra!" A gyomrom összement, teljesen kétségbe voltam esve, csak húztam az időt, már lefeküdtünk aludni, de nem bírtam aludni, s akkor egyszer csak odamondom Ágotának, hogy „Vyāsadeva prabhu meghívott a következő*

[204] Szó szerint „anyácska"; a Krisna-hívő lányok elnevezése.

vasárnapi programra". Ő pedig azt mondja nekem erre, hogy „Oké, elmegyek." El is jött, s úgy adtak neki szolgálatot, hogy ő is valamennyire részt tudott venni a dologban. Bár a védikus írások azt mondják, hogy ha a családból már egyvalaki csinálja, akkor mindenki más is részesül valamennyire *abból a lelki áldásból, de hát ez az embert nem vigasztalja.*

bhaktin Ágota: *Nem is a szolgálat, hanem odajöttek hozzám. Nemhogy letámadtak, hogy mióta csinálod, s legyél már vegetáriánus, hanem valahogy...* Én nem is tudom, hogy kell olyan beszélgetést kezdeményezni, ami a másiknak is pozitív, *s hogy egy hullámhosszon legyünk, de mégse bántsam meg, mégse tiporjak a lelki világába. Ők viszont ezt nagyon értették. Akkor értettem meg, hogy Csanád eltúlozta ezeket a dolgokat, mert Śravanam Swami is azt mondja,* hogy mindenki csak annyit fogadjon el a Krisna-tudatból, amivel tud élni. *Nemhogy rögtön 16 kört japázok, s minden szabályt betartok, nem, hanem annyit, amennyit az életem részévé tudok tenni, amit tényleg be tudok tartani. Ott tudatosult bennem, hogy fontos, de nem létkérdés, hogy én most mennyi húst eszem naponta, s hogy hány tojásból sütök rántottát. Mert nekem ez a mai napig is gondot okoz, mert én* nem szeretem ezeket az indiai ételeket, *nem bírom a fűszereket. És nem mondhatom egy egyéves gyereknek, hogy ne egyen virslit, ha még tegnap evett és szerette. Aztán amikor főzök, először fel kell ajánlani az ételt, s utána esszük meg. S ez nekem nagyon sokáig nem fért a begyembe, hogy hogyan van az, hogy én a gyerekemnek ne adjak először enni, s majd csak miután Krisna megette, utána kaphat enni? Hogy lehet az, hogy nem nyalhatja ki az edényt, mikor én azon nőttem fel, hogy sütöttük a süteményt, s én kinyaltam a bödönt. Nem rághatja meg a sárgarépát. Hogy lehet így felnevelni egy gyereket? Hál Istennek, Damodāra már ötéves, ő megértette, ő nem eszik húst. De a nagymama süteményét nem lehet visszautasítani. Mai napig eszembe jut, hogy én nem ilyen életet akartam, nem ehhez mentem férjhez. Neki mindig fontos az, hogy az* āśhramban *mi történik, nekem meg közben itt vannak problémáim. Nekem fontos az, hogy én elmenjek a családommal sétálni a városba.* A Krisna-tudatban mindig rohanás van, soha senki nem ér rá, soha nem lehet a másikra figyelni, s igazából az veszik el, ami a legfontosabb lenne, a személyes dolog.

bhakta Csanád: *Nyugaton ez már másképp van, mert vannak saját beindított vállalkozásaik. Ott van már harminc éve a Krisna-tudat, s vannak olyan üzletek, amikből* tudják finanszírozni a saját megélhetésüket.

bhaktin Ágota: *És nem kell kiküldeni a bhaktákat koldulni.*

bhakta Csanád: *Annyira fiatal még a mozgalom, hogy nincsenek még saját beindított dolgaink, amiből tudnánk anyagilag finanszírozni. Ugyanakkor pedig olyan beruházásokat akarunk csinálni, hogy gyorsabban menjen, hogy mutassuk, hogy ott van a farmon az a templom. De ez hatalmas építmény, nagyon sok energiát bele kellett fektetniük a* bhaktáknak.

bhaktin Ágota: *De ha egyszer lemegyek oda, s tudom, hogy a gyerekemet olyan iskolába küldhetem, hogy ott nem kell aggódnom, hogy mit eszik, ki tanítja s hogyan. Csakhogy nekünk nincs spórolt pénzünk, csak egy albérletünk. Egy fényképezőgépünk van, ami érték. És Csanádnak életében először egy nagyon jó munkahelye akadt itt, ebben a városban, négyszáz kilométerre a farmtól. És a farm nem tudja eltartani mind a* bhaktákat. *Hiába van ott egy pékség, hiába sütök én kenyeret, ki veszi meg? Nyugaton az édességeket gépen nyomatják ki a* bhakták*, s az rendesen bolti áruként eladható. A másik gond az, hogy* nem gyakorlatiasak a bhakták, *nagyon hanyagok, nem figyelnek rá, nem érzik a dolgot.*

bhakta Csanád: *Nem régen jöttek ki az iskolából, s a 90 százalékuk még egy hónapot nem dolgozott, semmi praktikus dolgot nem ismernek. Másfelől a lelki életre sem jut elég idejük, mert mostanság eléggé* szaladóssá vált a bhakták élete, s kevés idejük maradt arra, ami a Krisna-tudat lényege volna.

bhaktin Ágota: *Pénz, pénz, pénz.*

bhakta Csanád: *Üzleti fogásnak vélik sokan.*

bhaktin Ágota: *Nekem sem tetszik.*

bhaktin Ágota: *Valóban, aki kezdő* bhakta *nagyon sokszor válik ennek a rabjává, s hogy ő pénzközelben van, kicsit megmásítja a célját, kicsit tehát magáénak érzi a hatalmat, könnyen elfelejti miért is csinálta az egészet. Sokan* pénzgyűjtő versenynek[205] *fogták föl.*

bhakta Csanád: *Aztán akiket az ISKCON szponzorál, azokból valószínűleg nagy prédikátorok lesznek, őket viszik ki Indiába. Engem nem vihetnek ki, hiszen én nagyon keveset tudok prédikálni, mert itt vagyok a családdal. Akik mennek, azok sokkal többet kapnak ebből a filozófiából, az egész Krisna-tudat hangulatából. Azon gondolkodom, hogy ha több pénzünk lenne, tudnám-e jobban gyakorolni a Krisna-tudatot. Én sose voltam oda a pénzért. Csövezni jártam fiatal koromban is, nem érdekelt semmi pénz. Abból éltem, amit adtak a haverok, szóval nem érdekelt engem. De most hogy elég nehéz a megélhetés, állandóan foglalkoztat, hogyan tartsam fenn a családot, másfelől meg választani szeretnék egy lelki tanítómestert, de ehhez kell egy sztenderd, de ezt a családfenntartás mellett alig lehet megvalósítani. Ez most egy elég válságos időszak, amiből remélem, kilábalunk majd egyszer. Azt halljuk a Krisna-tudatban, hogy az anyagi dolgokhoz való ragaszkodástól meg kell szabadulni. De Prabhupāda ugyanakkor mondja, hogy azért nem kell kidobni mindent.*

bhaktin Ágota: *A feleséget sem. Ezt Balabhadra Prabhu mondta.*

5.3. Kiköltözés, eltávolodás, kilépés

Ahol a tagság pontos száma megállapíthatatlan, mert nincsen pontos definíció, ott nyilván a kilépőkét sem könnyebb megbecsülni. Sajátos módon a legnagyobb arányú a „kilépés" azok körében, akik be sem léptek, akik még nem csatlakoztak a mozgalomhoz, csupán négyszer-ötször belátogattak egy templomba vagy más gyülekezeti helyre, esetleg komolyabb érdeklődést mutattak, majd hirtelen eltűntek. A mélyebben hívők közül kevesen hagyják el véglegesen a Krisna-tudatot, mondogatták nekünk a Krisna-hívők, s úgy tűnik, ez nagyjából így is van. Meglehetősen nagy a Krisna-mozgalomban (vagy annak eléggé széles holdudvarában) *megfordulók, a mozgalomba „betérők"* (a rendezvényeken vagy a templomokban több alkalommal is megjelenő, akár néhány napig, hétig vagy hónapig „ott ragadó" látogatók), vagyis a nem regisztrált vendégek, érdeklődők, próbálkozók aránya. A bekukkantók, majd továbbállók nagy számú tábora után, azoknak a csoportja a legnagyobb, akik lazítanak valamit a kapcsolat szorosságán. Ebbe a körbe tartozik a templomból és az együttlakó gyülekezetből *kiköltözők* nagyobb része. A kiköltözés azonban korántsem sem jelent automatikusan eltávolodást, a Krisna-hit gyengülését, hanem sokszor csupán csak *életrend-váltást*. Ennek gyakoribb változata a házasságkötés. A védikus házasság pedig olykor még szorosabb kötöttséget jelent, mint a szerzetestanulói létforma. Természetesen jelenthet a házas életforma olyan helyzetet - erre éppen az előző fejezetben láthattunk példát -, amelyben igen nehéz egyszerre családot fenntartani, gyerekeket gondozni, és emellett megfelelő módon imádkozni, s részt venni a vallási közösség életében. A másik gyakrabban előforduló változata az életrend-váltásnak egy olyan hivatás, mely bizonyos függetlenséget követel. Sokan nem tudnak a templomban vagy a „krisnás kommunában" *tanulni, értelmiségi munkát*

[205] Krisnás lektoraim megjegyzése: A somogyvámosi templom építésekor valóban volt egy nagyobb gazdasági teher az egyházon, ami jórészt az adománygyűjtésre nehezedett, de azóta újra a rendes kerékvágásba került minden.

végezni, vállalkozni. Az életrend-váltók harmadik típusa az a személy, aki becsülettel megpróbál, de nem képes negatív mentális következmények nélkül *másokkal összezártan, minimális saját intim tér nélkül élni*. Bár elvileg nem kellene, az életrend-váltás a gyakorlatban eléggé gyakran eredményezi *az eszménytől való eltávolodást*. Nem ritkák azok az esetek, amikor a Krisna-hívő túlbecsülte erejét, nem ismerte eléggé önmagát, s elviselhetetlenül nehéznek tartja a négy szabály, s közülük is leggyakrabban a szexuális megtartóztatást. Satya dāsa története több szempontból is tipikus:

1989-ben közös barátunk elhívott bátyámmal együtt egy - akkor még lakáson tartott - templomi programra. Húsz éves voltam, vízszerelő szakmunkás, éppen akkor szereltem le. Nem voltam vallásos, de a jóga, a lélekvándorlás meg hasonló dolgok érdekeltek. Már első alkalommal is több minden megfogott bennünket, bár még viccelődve kommentáltuk a látottakat és hallottakat. Az étel nagyon ízlett, kellemes volt a füstölő illata és a békés, nyugodt légkör. Elmentünk a következő vasárnap is, aztán rendszeresen. Két hónap múlva vegetáriánus lettem, fél év múlva pedig kiléptünk munkahelyünkről, és beköltöztünk a templomba.

Mi fogta meg?

A vonzó filozófia, amely valósághű, gyakorlatias volt. És az egész életmód hosszútávú biztonsága. Eleinte nem volt probléma a négy szabály betartása. Majdnem három évet éltem a templomban. Másfél évig könyvet osztottam, ezt természetesen mint lelki tevékenységet végeztem. Nem volt könnyű, volt, amikor szenvedtünk hidegtől, melegtől. Előtte, ha nem voltam is félénk, kifejezetten kezdeményező sem, a könyvosztás máig tartó pozitív hatása az, hogy gátlásaimtól oldottabb lettem. Nem sokkal, egy évvel belépésem után felavattak. Az én gurum *is Śravanam Swami volt, akivel akkor még - mivel még csak kevesen voltunk, igen kellemes, családias légkörben - személyes kapcsolatba kerülhettem. Sokat kérdezgettük, sokat vitatkoztunk vele, de mindig ő nyert. Aztán megéltük tanácsait.*

Mindennek ellenére, nem voltam eléggé felkészült lelkileg *a könyvosztásra, ezért átkerültem a prédikáló csapatba, amelyet Baladeva vezetett (akinek hihetetlen filozófiai tudása és pazar emlékezőtehetsége volt). A vidéki turnézás közbe lelki szintem lejjebb csúszott, elsősorban azért, mert* hiányzott a fix szolgálat. *Igaza volt lelki tanítómesteremnek, amikor azt mondta, hogy „ha valaki nincs lefoglalva, erős az anyagi vonzás". Nálam is bejött, s 1992 végén kiköltöztem.*

Az ön esetében ez miben nyilvánult meg?

Az egzisztenciámról *való gondolkodás és* vágyódás a szex, a női társ, a házasság *után. Megbeszéltem tanítómesteremmel, s megegyeztünk, hogy kiköltözöm. Barátságos légkörben távoztam, a templomelnök megköszönte működésem. Amikor kiköltöztem, még száz százalékos krisnásnak éreztem magam. Bizonyos értelemben, még ma is, másfelől azonban* már nem vagyok olyan lelki szinten. *Ennek egyik oka az, hogy ritkábban és kevéssé rendszeresen látogatom a templomot. A másik az, hogy elterveltem,* előbb kiélek bizonyos anyagi vágyakat, aztán ismét szorosabban kapcsolódom a Krisna-tudathoz. *Másfél éve van egy barátnőm, akinek rokonszenves a krisnás filozófia,* japázik *is egy-két kört, de nem éli át mélyen, el is jön velem egy-két alkalommal, de lélekben nincs ott. A barátnőmmel való kapcsolat miatt a négyből csak három fogadalmat tartok. Ezeket egyébként ő is megtartja. Ami a szexualitást illeti, mivel nem vagyunk még házasok, először ezért egyértelműen bűnösnek tartottam magam, aztán* egyre lejjebb került a mérce. *Még csak apránként adagolom barátnőmnek a kirsnás dolgokat. Én védikus házasságot szeretnék kötni, de erre még barátnőm nem érett. Most még nem érti meg, hogy egy idő után elkopik a szex és szerelem és akkor már csak barátokként élünk együtt. Egyébként teljesen meg vagyok győződve arról, hogy krisnásként sokkal könnyebb együtt maradni egy házasságban, mint másképpen.*

A kilépésekről és a kilépettekről eléggé keveset lehetet megtudni a vezetőktől. Senki sem zárkózott el, nem éreztük tabu témának, úgy tűnt inkább, mintha ezzel a kérdéssel nemigen foglalkoztak volna. A templomot elhagyó ott élők vagy rendszeresen oda járók arányát Fazekas István az általa vizsgált 40-50 fős közösségben évi 4-5 főben (10-12 %-ban) állapította meg. (FAZEKAS - 97) Máshol is hasonló 10-20 %-os arányt tapasztaltunk. Ez az arány akkor számíthat nagynak, ha felülmúlja az évi gyarapodást. Ez még, úgy tűnik, nem következett be. Amit ő is tapasztalt és mi is, hogy az eltávolodók nagyobb része valamiféle kapcsolatban maradt az egyházzal.[206]

Az egyik legnagyobb nehézség magának a kilépésnek a meghatározása. Láthattuk, sokan ugyanis csak a kapcsolat formáját változtatják meg, csak az őket a Krisna-mozgalomhoz kapcsoló kötelékeken lazítanak. Hogy milyen mértékben lazítják meg, s hogy mikor oldják el teljesen, azt eléggé nehéz megállapítani. Minderről keveset lehet megtudni maguktól a krisnásoktól. Nem is azért mintha kifejezetten kényes vagy tabu téma lenne, hanem inkább azért, mert *ez a témakör még meglehetősen feldolgozatlan*. Talán azért is, mert idáig még több volt a belépő, mint a kilépő. Īśvara-candra dāsa és Kapila dāsa is eléggé bizonytalannak tűnt ebben a témakörben:

Tudtok-e valamit azokról, akik elmentek? Utánuk mentek-e, megkérdezitek-e tőlük, hogy miért hagyták el a Krisna-tudatot vagy a krisnások közösségét?

Īśvara-candra dāsa: *Az elv az, hogy* utána kell menni és próbálni visszahívni. *Ugyanakkor van egy másik elv is, hogy* van szabad akarat.

Mi a kilépések oka?

Kapila dāsa: *Nem kutattuk, de általában a szigorú szabályok miatt megy el valaki, mert* felélednek az anyagi vágyak, *s azt mondja, hogy ő igenis minden nap sört fog inni, tévét fog nézni. A másik ok talán az lehet,* hogy az ember szeretné, hogy többet foglalkozzanak vele *finom szinten, hogy minden nap üljenek le vele, beszélgessenek vele, törődjenek vele. Mi foglalkozunk is egymással egy szinten, de azon túl nem lehet, mert akkor megállna a szolgálat. Akinek pedig ez túl kevés, elmegy máshová. Van, akinek az a szeretet, ha minden nap megdicsérik, vagy hogy minden nap meghallgatják, s ha rájön, hogy* nálunk mást jelent a szeretet, *akkor nehezen tud itt maradni.*

Īśvara-candra dāsa: *Biztos előfordult, hogy például túl sértően viselkedtünk valakivel, vagy ahogy mondjuk, „túl lett nyomva", vagy túl sokat dolgozott, s nem volt elég ideje a lelki életre. A végső ok azonban egy filozofikus ok. Amikor valaki elmegy,* māyāba*, vagyis illúzióba, hamis tudatba esik.*

És ők mit mondanak?

Az emberi élet egy választóút. Ha próbálok lelki irányba fejlődni, ez nagy lemondást követel: nem lesz nagy társadalmi presztízsem, sok testi elégedettségem. Amit a mai társadalom értéknek tart, azt ebben az életben én nem fogom megkapni. Mivel ebben nőttünk föl, ha valaki el is kezdi a lelki életet, akkor is felerősödhetnek ezek az anyagi vágyak. Krisna nem olcsó, nem lehet könnyen elérni. *Fel kell adni sok mindent, hogy Őt megkapjuk. És ehhez nagyon erős hit szükséges. Ha valaki intenzíven csinálja a lelki gyakorlatot, abból* majd kijön a lelki íz, lelki boldogság, *ami itt tudja tartani. A filozófia nem tud itt tartani, csak a magasabb rendű íz.*

[206] Ugyanezt tapasztalták másutt is világban, például az olasz ex-krisnások körében is. (TRAPPA - VIRABHADRA - 96)

Egy másik prédikálóközpont vezetője, Samādhi dāsa arról beszél, hogy nem minden eltávolodó kilépő.

Lehet, hogy valaki úgy gondolja, hogy „mégis túl nehéz nekem ez a dolog, ennyi szabályt nem akarok tartani", vagy más tervei vannak, amiket meg akar valósítani. Ők azért megmaradhatnak valamennyire Krisna-hívőnek, csak nem tartják szorosan a kapcsolatot. *Lehet, hogy ott maradnak nekik Prabhupāda könyvei. Lehet, hogy elhagyták azokat a gyakorlatokat, amiket mi gyakorlunk, s nem olvasnak olyan rendszeresen vagy nem kelnek fel reggel négy órakor, de az, hogy Krisna Isten, az megmarad. Egy olyan vallásos szinten tehát biztosan megmaradnak, mint az átlagos keresztények. Mi szigorúbban prédikálunk, többet követelünk, mint a keresztények, és sokan* kudarcként élik meg, hogy nem tudják olyan szigorúan gyakorolni.

Bhaktin Bori tud olyan egykor kábítószert fogyasztókról, akik „kibuktak a Krisna-tudatból", mert nem tudtak végleg elszakadni a kábítószertől. Bhakta László úgy véli „elég sok szigorúság és lemondás van az egyházon belül. A tudás és a lemondás, ami az egésznek lényege, s ha valaki nem bírja a lemondásokat, ha nagyon hiányoznak neki a régi élvezetek, akkor elmegy." Arra a kérdésre, hogy mit gondolnak a *bhakták* a kilépőkről, azt válaszolta, hogy „pozitívak velük és barátságosak, nem úgy néznek rájuk mint számkivetettekre, de látják a helyzetét. A *bhakták a tudás szemével látják a helyzetét*. Nincs távolságtartás, de tudják, hogy ő már nem *bhakta*, ezért *kicsit másképp viszonyulnak* hozzá. Aztán vannak, akik elmennek, de szenvednek ettől, szeretnének visszajönni, de nem tudják azokat a dolgokat teljesíteni, amiket kell egy szerzetesnek. És vannak, akik teljesen elmennek, őket már hiába hívják a *bhakták*, mert ők kitalálnak valami saját filozófiát, hogy igazolják azt, hogy miért történt ez velük."

A kilépőktől ilyesmit tudnak meg az újságírók, hogy „tizenöt hónapot eldobtam életemből. Idegszanatórium, gyógyszeres kezelés. Elveszítettem barátaimat, szüleimet. Ezek a krisnások nagyon gyorsak, hamar elviszik az embert, mire felocsúdik, már majdnem késő." Előfordulhatnak ilyen esetek is, az általunk alaposabban megismert és elemzett esetek azonban nem ilyen „egyszerű" történetek.

Ex-bhakta, Kalpa dāsa 13 éves korában került kapcsolatba a Krisna-tudattal, a magyarországi újrakezdés időszakában, amikor még kevesen voltak hívek. Igen fiatalon kapta meg az avatásokat, még tizenéves korában lett *brāhmana*, húsz éves korában védikus házasságot kötött, azonban nagyon hamar otthagyta feleségét, a Krisna-tudatot, hosszú hajat növesztett, teljes gőzzel karrier-építésbe fogott, és habzsolta az életet. Történetének bizonyos mozzanatai ma már nem tipikusak, mások viszont azok. Ilyen fiatalon ma már nem avatnak, de ilyen éretlenül olykor igen. Templomból kiköltöző és a centrumtól kissé eltávolodó egykori *bhakta*-társa szerint nem mélyült el eléggé a hite ahhoz, hogy anyagi világ keltette vágyait (főleg a nemi vágyat, amelyet a védikus házasság sem volt képes kielégíteni) ellensúlyozza. Őszerinte túl korai volt felavatása, ebben pedig szerepet játszhatott az, hogy sürgősen szükség volt elegendő számú brāhmanára a szertartások elvégzéséhez.[207]

Ex-bhakta Kálmán vállalkozó, külkereskedő. Több történelmi egyházat, kisegyházat és szektát is végiglátogatott, majd a „tanbéli tisztaságra" hivatkozva a krisnásoknál kötött ki.

Amikor én '85-86 körül ezzel az egész dologgal megismerkedtem, akkor ez még Magyarországon tiltott dolog volt. Pár ember titokban csinálta. Vallásos és filozófiai érdeklődésem volt, de ez nem kapcsolódott semmilyen valláshoz, illetve egyházhoz. Igazából nem is

[207] Amikor teológiában krisnásoskat arról kérdeztem, nem tévedhetett ilyen esetekben a lelki tanítómester, azt a választ kaptam, hogy a diksa-guru tévedhetetlen, ami viszont nem jelenti azt, hogy az avatás korlátozná bárki szabadságát. Ez az avatás egy lehetőség megadása volt, amivel az illető nem élt.

Magyarországon találkoztam a Krisna-tudattal, hanem Bécsben. Kinn voltam apámmal, s elmentünk az ottani templomba. Ettünk ezt-azt, s nagyon finomak voltak az indiai ételek. Beszélgettem egy magyar krisnással, aki járt időnként Magyarországra, megígérte, felhív. Meg is tette, s így én szép lassan az elsők között voltam, akik ezzel Magyarországon megismerkedtek. Főleg a dolog filozófiai része *érdekelt. Aztán életviteli változásokat is bevezettem, vegetáriánus lettem. Aztán jöttek külföldről mindenféle tanítók, és eléggé belementünk a dologba. Amikor úgy vettem észre, hogy ez a dolog itt* egyházasodik *(szabályok és hierarchia), akkor én - mert a dolog gyökere és a filozófia iránt érdeklődtem inkább - elhatároztam, hogy kimegyek Indiába, hogy egy ottani hiteles tanítóval találkozzam. Innentől meg is szakadt a kapcsolatom a magyarországi krisnásokkal. Ők sem erőltették tovább. Indiában egy kolostorban éltem. Egy olyan mestertől tanultam és hallgattam ezeket a tanításokat, aki ezt évezredek óta hagyományosan, tanítványi láncolatban adja tovább, s aki ebben él és ezt meg is valósítja. Ott egyáltalán nem feltűnő a vegetáriánusság, sőt a lakosság jóval nagyobbik hányada az. A szexuális élettől való önmegtartóztatás sem egy nagy kunszt, mert teljesen természetes, hogy házasságkötés után nem járnak a fiatalok discoba. Összesen háromszor voltam Indiában, és úgy gondolom, hogy ezek a tanítások lényegüket tekintve több, mint egész embert kívánnak. Ott nincs is igazán másnak helye: Én viszont úgy érzem, hogy az én életemben másnak is helye van, és amíg ezt nem tapasztalom és nem élem meg, addig nem vágok valami olyasmibe, amiről később esetleg letérnék.*

Én ezzel nem szakítottam, én ezt szívből szeretem, de nem tudok aszerint élni, amit ez a tanítás a komoly követőitől megkövetel. *Úgy érzem, még nem jutottam el oda, hogy ennek teljesen át tudjam magam adni. Nekem a magyarországi krisnásokkal nem volt gondom. Nekik volt velem gondjuk, mivel én ezt a fajta rendszert nem tettem a magamévá. Ők ezt nagyon tisztességesen csinálják, s valószínű, hogy e nélkül ezek a fiatalok egészen máshol lennének. Komoly, tanulással, szellemi fejlődéssel és dolgos hétköznapokkal járó élet-alternatívát jelent a nihilizmussal, pótcselekvéssel, pótszerekkel szemben. Valószínű, hogy sokan ki fognak hullani a rostán, mert* túl magasak nekünk, európaiaknak a követelmények.

Elég komoly változásokat okozott életemben a Krisna-tudat. Szakítottam a barátnőmmel, vegetáriánus lettem, átalakult az életvitelem, a napirendem, nem kis mértékben más ember lettem, de más dolgok is fontosak voltak számomra. Tíz évig voltam vegetáriánus, s most is csak azért nem, mert túl sok energiát követelne erre odafigyelni. Kétségkívül elszakított a világtól a Krisna-hit, *de azt gondolom, hogy nem baj az, ha van pár ember, mint annak idején Assisi Szent Ferenc is, aki komolyabban azt gondolja, hogy valamit tenni kellene ezzel a világgal. Ők elég komolyan tesznek is valamit: óriási biokertészetük van, természetvédelemmel, állatvédelemmel foglalkoznak, nem ponyvát, hanem komoly filozófiai könyveket terjesztenek. A tanításaik nem szélhámosságok, hanem több ezer éves igazságok, amik a Bibliával egyenértékű szent könyvek hordoznak, s amik óriási tudományos háttérrel is rendelkeznek.*

Ez Indiában működik. Ott azonban a Krisna-hit egybeforrt egy életvitellel. *Itt túl nagy erőt vonnak el az embertől. Az a fiatal, aki a fiatalkorát ivászattal, bulizással és csajozással töltötte, az elég nehezen illeszkedik bele egy ilyen életvitelbe. A szakadék sokkal nagyobb, tehát nagyobb lépést kell megtenni.* Nem gondolok mást ezekről a dolgokról most sem, csak már nem gyakorlom. *A lélekvándorlást létező dologként élem meg, csak nem szánom az egész életemet arra, hogy a következő életemben valami sokkal jobb helyzetbe kerüljek mint egy megvilágosodott és megtisztult lélek, hanem én úgy gondolom, hogy járom a magam útját, és lesz, ahogy lesz. Úgy érzem, a krisnások* túl korán kezdik el *ezt a dolgot. Ha szóba elegyedsz az utcán egy krisnással, öt perc múlva már a lélekvándorlásról és az újjászületésről, Isten mibenlétéről beszél, pedig ezek sokkal komolyabb dolgok annál, hogy ezt ilyen felkészültségű emberekkel lehessen megvitatni. Csak évtizedek tanulásával lehet eljutni ahhoz, hogy az ember elkezdjen kapizsgálni. Én főiskolára jártam, s rá kellett jönnöm, hogy* ezt nem lehet

mellékállásban csinálni. *Nekem pedig van egyéb dolgom is az életben. Most inkább menekülök ezelől a probléma elől. Direkt nem foglalkozom ezzel a kérdéssel. Majd. Hogy meddig, azt nem tudom, valószínű sokáig.*

Ex-bhatin Erika édesapja alkoholista lett, elváltak, éppen akkor érettségizett, két évig tanult fényképésznek, utána ment a krisnásokhoz, 21 éves korában.

Hol találkoztál a Krisna-tudattal?

Harmadikos koromban, mikor egyik osztálytársam krisnás lett, adott nekem könyvet. Nagyon érdeklődtünk az ilyen dolgok iránt, hogy UFO-k meg lélekvándorlás. Többünknek megtetszett, aztán hárman kezdtünk feljárni Pestre programokra. De csak úgy lazán. Amikor elvégeztem a fényképészetet, akkor döntöttem úgy, hogy komolyabban csinálom. Nem szerettem volna a pesti templomba menni, ott nagyon kemény szabályok *voltak, hanem egy kis vidéki központba, ahol nincsenek nagyon erős sztenderdek. X-be mentem először, ahol még nem volt templom, hanem egy pár lány, és akkor ott csináltuk a szabályokat, aztán programokat tartottunk, ilyesmi, és aztán a vezetőnk azt mondta, hogy jó lenne, ha egy picit feljebb lépnénk. Y-ba kerültem, egy ottani lánycsapatba kellett beilleszkednem. Elég nehezen ment, mert elég szoros kis csapat volt, meg ráadásul erős volt a lelki programjuk. Amikor Y-ban anyagi okok miatt feloszlott az ottani* āśhram*, Z-be kerültem, ahol fél évet töltöttem, aztán hazajöttem.*

És milyen volt Z-ben?

Erőskezű vezetőnk volt, Vyāsadeva prabhu, de ugyanakkor szerintem egész Magyarországon a legjobb lelki ember a vezetők között. Csak voltak személyi konfliktusok. *És* túl sokan voltunk.

Te is kijártál kéthetes turnusokban osztani?

Igen, kint voltam, és sokszor ez is volt a gond nekem. Elmondtam Vyāsadeva prabhunak, hogy nem fogom bírni. *Nem testileg, hanem úgy elmeileg, érted? Nagyon, nagyon nehéz volt. Pláne a marathon*[208] *napi 8-10 óra hosszat. Nekem nem bírta az elmém, hogy szinte áttaposnak sokszor az emberen, nem figyelnek rám. Úgyhogy néha javasoltam nekik, hogy jó lenne, hogyha más szolgálat is lenne, de nagyon* bekeményítettek, mert kellett a farmra a pénz. *Úgyhogy kijártam édességet osztani.*

A konfliktusokra céloztál? Milyen jellegűek voltak?

Hát tudod, amikor már ennyi ember össze van zárva, *már elkerülhetetlen, hogy az ember egy kicsit* egyedül akar lenni, *és akkor hiába mondja azt, hogy „gyerekek most ne nyissátok rám az ajtót, mert szeretnénk beszélgetni a barátnőmmel". Akkor persze rányitják. És egy csomó apró dolog, hogy „hova tűnt el ez, hova tűnt el az, jaj, most miért ide raktad, most miért oda raktad?" Ez engem nagyon ki tudott néha borítani. Meg főleg az, hogy nem lehetett az ember egyedül. A végén azt mondtam Vyāsadeva prabhunak, hogy „fogom a Skodát, és megyek a város szélére, olvasok egyedül, vagy elviszem a barátnőmet". Észrevettem a többieken is, hogy* hiányzik nekik a magány. *És vittem őket is. Kimentünk, beszélgettünk, mert ez értelmes idő volt.*

Amikor Vyāsadeva dāsanak mondtad ezeket a dolgokat, hogy az embernek igénye van arra, hogy elvonuljon, hogy egy kicsit maga legyen, ő erre hogy reagált?

Megértette, mert neki is voltak ilyen gondjai. Nagyon sokszor akart segíteni, olykor ő mondta, hogy „menjetek ki a Skodával, és „akkor gondolkozzatok egy kicsit, beszélgessetek vagy valami", vagy csináltunk egy beszélgetőszobát, de mondjuk, az nem vált be. Amikor a legvégén mondtam neki, hogy én el fogok menni, mert nem bírom ezt az erős hajtást, *azt mondta, hogy csinálunk egy másik* āśhramot *itt Z-én, ami gyengébb sztenderddel lesz, ott nem lesz hajnal*

[208] A karácsony előtti hetekben folyó könyvosztó verseny.

háromkor vagy fél négykor kelés meg ilyesmi, de aztán annyira bejött ez a farm, hogy elsikkadtak ezek a dolgok. A végén már kezdtem teljesen rosszul lenni, és akkor már minden idegesített.

És mi volt a döntő momentum, az utolsó lökést?

Hát a marathon után, amikor az embernek nagyon elfárad az elméje, *én már nagyon ki voltam. Először úgy volt, hogy X-be megyek vissza, mert az egy sokkal gyengébb* āśhram*, de aztán nem bírtam ott se. Mikor az ember már teljesen kivan, akkor már nem bír gondolkozni, akkor már csak aludni szeretne. Hazajöttem.*

Hogy reagáltak erre a lépésedre Vyāsadeva prabhu és a lányok?

Vyāsadeva prabhu nagyon haragudott, mert el se köszöntem. Hiába mondták, hogy a marathon után egy kicsit gyengébb lesz, de nem lett. Olyannyira haragudott, hogy egy darabig nem is engedte, hogy a bhakták felhívjanak. *Aztán telefonáltak, írtak, el is jöttek, meg nem tudom mi. Nem úgy, hogy „Jaj, gyere már vissza, mert megver a Jóisten", hanem csak azt, hogy „Na, mi van, hát most miért történt ez?" Azóta is tartom sok* bhaktával *a kapcsolatot, tudom, hogy várnak vissza, de hát mondom nekik: ne haragudjatok, nem fogom bírni még egyszer az* āśhram*-életet, kizárt dolog, hogy bírjam ezt. De azóta is tartom velük, mondom, a kapcsolatot.*

És mi az, amit megőriztél a Krisna-tudatból?

Azért csak vágyom vissza*. Hogyha a farmon lenne olyan lehetőség, lehet hogy visszamennék. Sok mindent megőriztem azért, alapvető dolgokat, másképp szemlélem a világot egy picikét. Sokkal megértőbb lettem az emberekkel szemben, mert én is tudtam, hogy mi az, hogy tolerancia hiánya velem szemben. A korai felkelés, az nem maradt meg sajnos, de maradt az olvasás, úgyhogy ezek megmaradtak azért bennem, nem tudom kivonni teljesen magamat alóla.*

És a táplálkozás?

Csak a húsevés maradt ki, az összes többi, az hogy koffein, meg minden, azt se tudom már betartani. Úgyhogy szégyellem is eléggé.

Látom, hogy még van láncod.

Igen, ezt most kaptam Indiából, ezeket rögtön fel is raktam, mert szeretem az ilyen dolgokat, Melindától, ő volt a legjobb barátnőm ott, tőle kaptam. Ez nem hit kérdés, hogy hordom vagy nem, mert mondják, hogy ez védelmez, most 50-50 százalék hogy igaz, aztán hadd legyen a nyakamban.

Hogy reagált az anyukád, a húgaid, meg egyáltalán a rokonság arra, hogy te visszaköltöztél a családhoz?

Anyu nagyon örült, mert ő mindig is nagyon siránkozott, hogy „Jaj, de nehéz nekünk most, meg így meg úgy, meg amúgy", mert egyedül tartotta el anyu a tesómékat, úgyhogy nagyon örült. Csak hát mondtam neki, hogy „figyelj anyu, ugyanilyen erővel mehettem volna férjhez is, vagy akármi, és tudod, azért az nem lehet mindig, hogy most azért mert te elváltál, én annak igyam mindig a levét, hogy ne próbáljam ki". Kariék meg olyan semlegesek voltak velem, se nem nagyon szerették a Krisnásokat, se nem utálták. Ők nem mennének semmi pénzért sem a Krisna-tudatba, mert a négy pontot biztos nem bírnák betartani. Anélkül meg gondolom nem is lehetne. Én is mondtam Vyāsadeva prabhunak, hogy csinálnám a Krisna-tudatot is, de minden szabályt én sem tudok betartani, mert nem születtem szentnek. *A kereszténységet már megszoktuk, mert erre 2000 éve volt a kereszténységnek.*

Nem látod járható útnak, hogy családosként kint élni a Krisna-tudatot?

Dehogynem. Vannak, akik szépen meg tudják csinálni, hogy kint élnek, és bejárnak. Igaz, ez az út kicsit csúszósabb, mert az ember ha kint van, csak nincs annyira szem előtt.

Melyik szabálynak a betartása volt a legnehezebb?

Hát szerintem a maga módján mind nehéz. Minden szabályban benne van az, hogy a krisnásoknak mindent ellenkezőleg kell szemlélni, mint az anyagi társadalomban szokás, mert ez lelki dologra akarna épülni, és az ember nagyon tiltakozik ez ellen kezdetben. A nemi élet alapvető dolog itt kint. Ott nincs olyan, hogy egy fiú és egy lány egymásra néz, *keményen el vannak különítve. Csodálkoztam is én is, hogyan lehet ilyesmi, de meg lehet csinálni tényleg. Nehéz, de meg lehet csinálni.*

Mi lett azokkal, akikkel együtt kezdtetek, akik osztálytársaid voltak?

Mind a kettő vezető. Ők azok, akik nem törődtek, hogy „Jaj, mit szól a környezet?" Ők bírják a templomi életet is, nekik nincsenek ilyen gondjaik, hogy felkelés, meg hogy „jaj most osztás, vagy valami". Vannak viszont lányok, háromról is tudok, akik abbahagyták. Az egyik most itt a református gyülekezetbe jár, úgyhogy annyira nem távolodott el ő sem az ilyen gyülekezeti dolgoktól, de áttért a kereszténységre, főleg a szülei nyomására.

És hogy vélekednek a templomlakók azokról, akik valaha velük együtt éltek?

Mikor én bent voltam, akkor is volt olyan, aki elment és visszajött, vagy végleg elment. Voltak, azok, akik azt mondták, „bármikor visszavárunk, hát jó, nem bírtad, hát persze, most ezt nem bírtad". De voltak olyanok, akik azt mondták, hogy ez kibukott, és akkor ezzel már nem is szabad társulni akkor, mert lehúz bennünket. Ezek ellen mindig fel is szólaltam, több-kevesebb sikerrel.

A fiúk vagy a lányok együttélése terheltebb konfliktusokkal?

Azt hiszem a lányoké. Erről nagyon sokszor beszélgettünk. Sok lányt összeszabadítani sokkal veszélyesebb, mint sok fiút. Mindig velünk volt a gond, tehát a z-i āśhram *sem a fiúk veszekedésétől visszhangzott.* Sokkal nehezebb egy női elmét megzabolázni. *Amikor napi nyolc órát már kint van az ember édességet osztani, akkor egy kicsit túlfeszült az ember.*

A templomvezető személyisége mennyire határozza meg a benti hangulatot?

Ő nagyon fontos, mert ő tud rendet rakni, és amikor kiszalad a gyeplő a kezéből, akkor nagyon elszabadulnak a dolgok. Erőskezűnek kell lennie, de lelkileg is kell tudni segíteni. *Vyāsadeva prabhu nagyon jó* bhakta, *és nagyon adta ezeket a lelki dolgokat, de egy idő után* neki is kiment a gyeplő a kezéből. *Neki is voltak gondjai, mert a vezetők is emberek. Mesélték, hogy egy másik prédikálóközpontban, az ország másik csücskében egy másik csodálatos vezető, akit a mi Vyāsadevánkhoz lehet hasonlítani, azon csúszott el, hogy nagyon szeretett volna már nősülni, és hát még be sem jelentették a próbaházasságot, már látható jelei voltak a lányon a terhességnek, ami nálunk eléggé nagy ciki, olyannyira, hogy egy fő-fő ISKCON-vezető, ki is akarta zárni. Ő erre önként lemondott a vezetésről, de az övéi ragaszkodtak hozzá. Aztán Śravanam Swami is megvédte, annyira, hogy még vezető is maradhatott. Ezzel én is egyetértek, de azért azt is megértem, hogy azok a fiatalok, akiket ő vezetett, akiknek komoly nehézségei voltak a szabályok megtartásában, mondhatták, hogy most akkor hogy is van ez, neki igen, nekünk meg nem. Szóval a közösséget azért megrázta a dolog. Egyáltalán* a szexualitás, a fiú-lány kapcsolat és a párválasztás körül egy csomó dolog nem volt tisztázva. *Nem világos, hogy most ki választ párt, mi vagy a lelki tanítómester. Az sem volt jó, hogy e téren a vezetők sem tudtak tanácsot adni, s egyáltalán* néha szakadékot éreztem elmélet és gyakorlat között. *Végül is engem nem zavart volna a szerzetes házasság-modell sem,* csak a hétköznapokat megélni, az volt nehéz.

Amióta eljöttél, voltál-e a templomotokban?

Z-n nem, de Pesten és a farmon igen. Z-n nem is voltam, mert Vyāsadeva haragszik rám. Pesten már találkoztam vele, beszélgettünk is, mégis valahogy olyan kínos volt. Az volt a döbbenetes,

hogy nem is emlékezett, hogy mikor mentem el, azt hitte, hogy két-három éve mentem el, pedig csak egy éve.

Hogy képzeled el a jövődet?

Lehet, hogy valahogy nagyon belevetem magam a családi életbe, és akkor úgy próbálom meg esetleg a lelki életet beletenni, de lehet, hogy egy fordulat lesz az életemben, amikor teljesen alá tudom magamat rendelni a szerzetesi életnek, de ennek kisebb a valószínűsége. Kicsit nehéz azt elképzelni, hogy egész életben csak szerzetesség, de nekem az tetszene. Lehet, hogy a kettő között lesz. Úgyhogy itt a családi élet. Nem tudom. Fogalmam sincs. Ezen nem is szeretek gondolkozni.

Erikát hallgatva, már jobban értheti az olvasó, miért emlegetik olyan sokan a csokoládéevést, amiről olyan nehéz leszokni. Úgy tűnik, sokak számára ezzel szükséges a hétköznapokat is valamiképpen megédesíteni. Úgy tűnik nem az eszmék és a filozófia, még csak nem is önmagukban a külsőségek jelentik a fő akadályt, hanem jóval inkább általában *a két kultúra ütközése* és a sokak számára *feszültségforrást jelentő közösségi együttélési formák*. Ugyanaz, ami sokaknak legfőbb érték, a meleg közösség, másoknak - a pozitív közösségi élmények mellett - *a személyes élet és az intimitás lehetetlenné válását jelenti*. Míg a *koldulás és adománygyűjtés* sokak számára érdekes vállalkozás és kaland, mások számára - amellett, hogy fizikailag is kimerítő - súlyos pszichikus teher. Úgy tűnik, *hogy ez az életmód a férfiak számára jobban ki van találva, mint a nőknek*. Eléggé jól érzékelhető, hogy *a konfliktuskezelés sok esetben korántsem szakszerű*, hogy a pszichológiai és szociálpszichológia krisnás körökben lépten-nyomon tapasztalható lekezelése meglehetősen indokolatlan.

Fontos tanulsága ezeknek az interjúknak, hogy a kilépők egy részében mély nyomokat hagyott a Krisna-tudat, s *ha kialakulna valamiféle enyhébb, kevéssé szigorú változata* - mint jó néhány magas mércét állító új vallási mozgalom holdudvarában[209] -, sokkal többen maradnának Krisnások.[210] A 21 éves ex-bhaktin Szeréna és a 28 éves ex-bhakta Zoltán az egyik templomban éltek, amikor egymásba szerettek, s ez hamarosan ki is derült. A templomvezető úgy döntött, az lesz a legjobb, ha ennek valamiképpen gátat vetnek, s ezért bhakta Zoltánt egy távolabbi templomba helyezték. Ez idő alatt sem nem találkoztak, sem nem telefonáltak, sem nem leveleztek. Amikor egy év elteltével ismét találkoztak, kiderült, érzéseik mit sem változtak. Míg egymástól távol voltak, a templomvezető igyekezett Bhaktin Szerénának kedvezni: felmentette a koldulásból, ami egy idő után terhessé vált számára, belső munkát kapott. Amikor Bhakta Zoltán visszakerült ebbe a templomba, s kiderült, még mindig szeretik egymást, nem végezhette tovább a belső munkát. Lelki tanítómestere azt javasolta bhaktin Szerénának, hogy válasszon magának valami civil hivatást, s költözzön ki a templomból. Bhaktin Szeréna úgy látta, az általa addig nagyon tisztelt templomvezetővel való kapcsolatuk megromlásának oka a templomvezető felesége, akinek nem tetszett az, hogy Bhaktin Szeréna kivételezett helyzetbe került. Attól félt, hogy egy idősebb bhakta kinézi magának, s azzal adják össze. Az sem tetszett neki, hogy a *mātājik* azzal biztatták, nem baj, ha nem érez túlságosan nagy vonzalmat jövendőbelije iránt, hiszen elfoglaltságaik miatt úgysem lesznek majd együtt sokat. Bhakta Zoltánnak pedig az nem tetszett, hogy a templomvezető olyasmitől akarja őket eltiltani, amiben jegyessége idején ő is gyengének bizonyult egy alkalommal. Így aztán nemsokára Bhakta Zoltán is kiköltözött, s fél év

[209] Így például a Családnál is, a kommunán kívül élő külső kör.

[210] Krisnás lektoraim szerint ez már kialakulóban van. Ma már a templomközösségek inkább csak oktatási központként funkcionálnak, s a hívőknek csak töredékét tömörítik magukba. A szigorúbb szabályok csak a templomi szerzetesek és az avatottak számára kötelezők, a világi hívek családi helyzetüktől és személyes belátásuktól teszik függővé ezek követését. A laikus és a templomi híveket egyenlő értékűnek fogadja el az egyházközség, csak feladatuk szerint tesz közöttük különbséget.

múlva összeházasodtak. A Kiskegyed hetilap nyerteseként azon tíz pár között voltak, akiket az esztergomi bazilikában adtak össze püspök celebrálta katolikus liturgia szerint. A jegyes-előkészítőn folyamatosan összevetették magukban a krisnás és keresztény tanításokat, s úgy tűnt, nem okozott nagy lelki megrázkódtatást a katolikus esküvő. A templombeliek azt mondják róluk, rosszabbak, mint a *karmīk*[211]. Ex-bhaktin Szeréna úgy emlékezik vissza, hogy a templomban időről időre előkerült a testiségről való lemondás témája, tiltás formájában, ami csak fokozta ilyen irányú érdeklődésüket, s szaporította a kilépők számát. A katolikus esküvő után a házaspár továbbra is *japázik*, olvassák a krisnás szent könyveket, úgy gondolkodnak Krisnáról, mit korábban, s szívesen bejárnának a templomba, ha megtehetnék. Mindemellett boldogok.

Az olvasó bizonyára emlékezik még a IV.3.4. fejezetben szereplő Śravanam Swami által közzétett gṛhastha-āśhram[212] *normákra. Nehéz eldönteni, mennyiben előzi meg az a meglehetősen szigorú, de a párválasztást egyértelműen szabályozó normarendszer az ilyenfajta konfliktusokat, hiszen azok úgy is értelmezhetők, hogy lehetetlenné teszik a szerelmi kapcsolaton alapuló házasságot, vagy legalábbis erősen csökkentik esélyét. A másik nagy kérdés, kialakule a Krisna-tudat megélésének olyan változata, mely ex-bhaktin Szerénának és ex-bhakta Zoltánnak és a hozzájuk hasonló helyzetű kilépettek számára lehetővé teszi az újbóli csatlakozás valamiféle módját.*

Mintegy három tucatnyi esetet több-kevesebb alapossággal (olykor csak krisnás nézőpontból) megismerve megállapíthattam, hogy a kilépésekben majdnem mindig komoly szerepe van az önismeret nem kellő mértékének. A Krisna-tudatra való rátalálás eufórikus időszaka nem igazán megfelelő állapot az alkalmasság felmérésére, különösen nem az önmegtartóztatást illetően. Az ezzel egyenlő súlyúnak látszó és az előbbivel összefonódó ok az, hogy igazából nem történt meg a megtérés. A másik két, egymást átfedő ok a két kultúra ütközése és az intim szférát szinte teljesen megszüntető kollektív életmód elviselhetetlensége. A házasok esetében bizonyos értelemben fordított a helyzet: a világi- és magánéletben nehezen jut hely az elmélyült vallásgyakorlatnak. E tekintetben különösen hiányoznak a minták, a modellek. Amikor a nagyobb rálátással rendelkező Krisna-hívőket az eltávolodás és a kilépés okairól kérdeztem, feltűnő módon kizárólag teológiai és filozófiai magyarázatot kaptam: a feléledő anyagi vágyak nem eléggé mély hittel találkoznak. Nemigen említik sem pszichikus alkalmatlanságot, sem a „krisnás kommunák" életének többeket irritáló mozzanatait, sem a nem személyre szabott szerepeket, sem a párkapcsolatra való megfelelő fölkészítés hiányát.

[211] Anyagelvűek.

[212] Házas rend (védikus házasság).

6. KRISNÁSNAK LENNI KICSIT MÁSKÉPPEN

Egy „Krisnások Magyarországon” című könyvben természetesen szó kell, hogy essék a hazánkban élő ISKCON-on kívüli - ahogy magukat nevezik - *magyar vaiṣṇavákról* is. Több okból is. Ők is magyarok és krisnások. Ők tartoznak a magyar krisnásoknak azon ágához, akikkel a hazai történet elkezdődött. Velük szembeállítva az ISKCON-hoz tartozó krisnásokat, még világosabban kirajzolódik ez utóbbiak lényegi vonása. Végül azért is fontos az összehasonlítás, mert a *magyar vaiṣṇavák* olyan alternatívát képviselnek, amelynek egyes elemei az ISKCON-hoz tartozó krisnások körében is felbukkanhatnak.

Mit tudnak az ISKCON-tagok a *magyar vaiṣṇavákról*? Sokan, az újabb tagok többsége semmit. Kevesen valamit arról homályosan, hogy ők nem igaziak, hogy árulók. Néhány városban egymás mellett élnek, ott valamivel többet tudtak róluk, így a p-i prédikálóközpontban is:

Ők is Krisna-hívők, de ők bizonyos dolgokat saját ízlésük szerint magyaráznak. *Lehet, hogy nagyon apró dolgok, ami szerintük sem sokat számít, de mi nem akarjuk, hogy* felhíguljon *ez a vallás. Számunkra fontos* a tanítványi láncolat, *amit Prabhupāda azért hangsúlyoz, hogy ne kerüljünk olyan helyzetbe, mint a keresztények, hogy bizonyos dolgokat saját ízlésünk szerint értelmezzük, ezért nagyon szigorú a mi vallásunk. Abszolút nem bíráljuk őket.* Ők is különleges személyek, mert Krisna-hívők.

Akkor miért nincsen szorosan kapcsolat velük, miért nem együtt csinálnak egy csomó dolgot?

Mert ők nem direkten prédikálják *a Krisna-tudatot, mint mi. Ők* hozzávesznek mást is.

Nem lehet, hogy esetleg valamit ők tudnak jobban?

Ha elhagynak valamit abból, amit mi követünk, amit Prabhupāda előír, akkor már előjön a saját érzékkielégítés, hogy az én kedvemért fogom így csinálni, *s akkor más is jöhet, s nem lehet tudni, hová vezet.*

Egy régi tag pedig így beszél róluk:

Azelőtt, amikor mi kezdtük el, volt egy régebbi kezdet is. Volt egy kedvezőtlen alakulása az ISKCON történetének itt Magyarországon, amikor egy bizonyos csoport kivált az ISKCON-ból, akik gyakorlatilag az ISKCON-hoz tartoztak egy darabig, de aztán úgy gondolták, hogy inkább a saját vonalukat, *illetve egy másik vonalat akarnak képviselni.*

Ismered őket?

Nem. Nem is akarom őket ismerni. Léteznek valahol, de hát kisebbségben, *és* nem nagyon fejlődnek. *Szóval vannak, léteznek, de nem Caitanya misszióját folytatják, mert annak az a sajátossága, hogy rohamosan nő. Szóval gyakorlatilag a tanítványi láncolaton keresztül van ez az áldás. Ők Szeged környékén vannak. Mi nem zárjuk be az ajtóinkat.*

A legelső itthon avatott krisnás, Pāñcajanya dāsa ma így látja őket, akiket nehéz szívvel hagyott el az ISKCON javára.

Nincs különbség a kívülálló számára, mint amikor hegyről nézzük a várost, de a különbségek a közelállók számára már feltűnőek. Ezért nem prédikálunk együtt. A különbség abban áll, amit Prabhupāda mond és amit ők mondanak. *Ők nem fogadják el az ISKCON vezetését, a GBC-t. Mi elfogadjuk, szeretjük és tiszteljük őket mint* vaiṣṇava bkhaktákat, *de nem tudunk együtt prédikálni, mert a mi módszerünk Prabhupāda módszere.* Nem jó összemosni a dolgokat. *Ez a tíz év - válásunk óta - bizonyította igazunkat. Ezt* nem lehet együttimádkozással elsimítani. *Ettől még nem tudunk együtt avatni tanítványokat.*

Munkatársam, Szűcs Hajnalka, meglátogatta őket Nandafalván.

A balástyai állomáson egy szimpatikus, szakállas negyven körüli férfi várt (Jagad dāsa), ő vitt ki a tanyára. Mantra devī dāsī érkezésemkor éppen a kertben japázott. A tanya két épületből áll. Az eredetit a hetvenes években vásárolta Jagad dāsa, a másik tavaly épült föl, ma itt lakik Jagad dāsa feleségével Gopika devī dāsīval és lányukkal Revatival, egy egyszerűen berendezett, lakályos kétszobás lakrészben. A központi épület verandáját beüvegezték, asztalok, padok sorakoznak itt, kellemes tér ez az együttes étkezéshez, beszélgetéshez. A fürdőn és a konyhán kívül három szoba van: a templomszoba (eléggé kicsi, de mindenben hasonló az általam látottakhoz) és két vendégszoba. Az egyikben a Vajdaságból érkező Līlā devi dāsi és férje lakik, a másikba hétvégeken érkező vendégek kapnak helyet. A farmon tehát öten laknak állandóan, de a környező tanyákat is bhakták lakják. *A szertartásokra átjárnak Nandára.*

Szombaton délelőtt átlátogattunk az egy kilométerre lévő tanyára, ahol három évvel ezelőtti haláláig élt Abhay Narāyāṇa, azaz Gurudeva, a közösség lelki tanítómestere és vezetője. A két szoba a mai napig érintetlenül áll. A polcokon szótárak, könyvek sorakoznak, az íróasztal melletti széken pedig egy őszi kabát és sapka fekszik. Ezeket viselte halálakor az elhunyt. Egészen megrázó ezekbe a szobákba belépni, hiszen elementáris erővel érezhető a hiány. *Az udvaron áll a síremlék is, egy 2x2 méter alapterületű házikóféle, belül márvány padlón áll a hamvakat tartalmazó urna. Kardvirág „kerítés" fogja körbe a teret. Kérdésemre, hogy miért nem a Gangeszbe szórták a hamvakat, az volt a megrendítő válasz:* „Itt van rá szükség". *Gurudeváról ma is mindenki feltétlen tisztelettel és szeretettel beszél, sőt Mantra devī dāsī meg is könnyezte. Szinte szentként tisztelik. Ma nincs Nandafalván vezető, az ügyeket a „vének tanácsa" (az idősebb* bhaktákból *álló csoport) intézi. A Dél-Amerikában élő guru, Paramadvaiti Mahārāja évente két hetet tölt itt. Szombaton délután megérkezett a Kagylókürt folyóiratuk 2000 példánya, s a délután jó részét az előfizetői példányok becsomagolásával töltöttük. A lapot mindenki honorárium nélkül készíti, hisz a bevétel éppen fedezi az előállítási költségeket. Reggel és este részt vettem a szertartásokon. A Hare Krisna* mahā-mantra *éneklése sokkal* visszafogottabban*, számomra eddig ismeretlen, zsoltárszerű dallamra történt. Az esti szertartás része a* tulasi *növény imádata. A szoba közepére állítják, s egy hozzá szóló* mantrát *énekelnek. Van saját énekeskönyvük, amelyben a szanszkrit szövegek mellett ott a magyar fordítás, a könyv egyik fejezetét pedig Gurudeva által írt énekek alkotják, amelyeket* magyar népdalok dallamára *énekelnek. A lecke tartalma véletlenszerű, s* bárki férfi tarthatja*. Szárit,* dhótit, tilakot *csak a szertartásokon és a farmon viselnek. Fontos elvük, hogy senkiben se keltsenek ellenérzést.*

Étkezésük vegetáriánus, tojás és hagyma nélkül, de például esznek csokoládét és kakaót. Rendkívül finom ételeket készítettek, de mindent a jellegzetes erős indiai fűszerek túlzott használata nélkül. Az ízesítés közelebb állt a magyar ízléshez.

Gurudeva a rendszerváltás után költözött át ide, s tanítványaivá fogadta az ittenieket. Elveit ma is követik. Ezek között az első, hogy mindenki házasodjon meg, *hisz ez az élet rendje.* Mindenkinek maradjon kenyérkereső foglakozása. Itt a *tanyákon* majdnem mindenki vállalkozó. *Jagadnak gyertyaöntő műhelye van, egy másik* bhakta *képekkel kereskedik. Mindenki tartsa meg érdeklődési körét, s ezt próbálja meg úgy alakítani, hogy a tehetségét Krisna szolgálatába állítsa, tehát* senkinek a személyiségén nem szabad erőszakot tenni. *Nem a külsődlegességek a fontosak, nem kell rögtön a külsővel elriasztani az embereket. Mindenki sportoljon, éljen normális életet. Gurudeva állítólag sokat tollaslabdázott. Nem gyűjtenek adományt és nemcsak vallásos irodalmat, hanem szépirodalmat is olvasnak, színházba és moziba is járnak. Életmódtábort, gyerektábort, egyetemi előadásokat, Kagylókürt-esteket szerveznek, vegetáriánus klubot indítanak. Negyven avatott magyar* vaiṣṇava bhaktával *számolnak.*

A már többször megszólaltatott Bhaktarūpa Swami így mutatja be a *magyar vaiṣṇavákat*:

Nekünk is vannak a világ felé megnyilvánuló szervezeti formáink: egyesület vagy alapítvány, vagy olyan dolgok, ahol a tevékenységeinket kifejtjük.

De nem tartoznak világszervezethez?

Nem. Nincs egy ilyesfajta hierarchia. *Van vezetőség, mert minden felelős tag az vezető. Az olyan vezetőség, mint az ISKCON-ban, ismeretlen az indiai hagyományban.*

Vannak-e dogmatikai különbségek?

Vannak dogmatikai különbségek *az ISKCON és a világ* vaiṣṇavizmusának *egyéb ágai és törzsei között néhány kérdésben. Például a lélek eredete egy alapkérdés, amiben az ISKCON felfogása különbözik annak a szervezetnek és tradíciónak a felfogásától, amihez maga Prabhupāda is tartozott. Ez például egy ilyen vízválasztó, sarkalatos kérdés.*

Ez azt jelentené, hogy az ISKCON bizonyos kérdésekben nem követné Prabhupāda-t autentikusan?

A különbség lényege az, hogy az ISKCON hivatalos álláspontja a lélek a Golokáról, Krisna mellől származik, onnan bukik alá úgymond, míg a sampradāya, *a tanítványi láncolat véleménye az, hogy egy közbülső helyzetből, a* tataṣṭha-śaktiból *származik a lélek, s nem Isten közeléből bukik el, hanem egy lappangó állapotból kerülhet befelé és kifelé is. Azok a lelkek, akik itt vannak, kifelé kerültek, tehát az anyag befolyásába kerültek. De ebből visszajuthatnak az eredeti harmonikus állapotba. Ebben a témában könyvek, vitairatok jelennek meg, s az ISKCON igyekszik a saját álláspontját alátámasztani, míg a* sampradāya *más tagjai igyekeznek megvilágítani azt, hogy Prabhupādának egyes kijelentései így is meg amúgy is érthetők. Ha pedig gyakorlati különbségről beszélhetünk, én úgy érzem, akikkel találkoztam az ISKCON keretei közül, sokan hiányolták a* személyességet, *a* megértést, az árnyalt megközelítést. *Egy nagy szervezetnek persze vannak nagyszabású elképzelései, követelményei, aminek lehet, hogy sokszor nehéz megfelelniük az egyes embereknek. Én azt tapasztaltam, hogy a mi társaságunk* családiasabb *közeget jelent.*

Ez most olyan másfél száz vagy kétszáz főt jelenthet?

Durván. Az érdeklődők táborával együtt. Körülbelül ötven bhaktáról *van szó, akik felavatást nyertek.*

És ha ide is hirtelen sokan csatlakoznának? Akkor éppen a személyesség kerülne veszélybe, nem?

Ennek persze megvan a veszélye, de hát azért remélem...

A szokásokban, szertartásokban, rítusokban, életmódban van-e különbség?

Balástyán öt istentisztelet van hajnaltól estig, s igyekeznek az ott élők Kṛṣṇa szolgálata köré csoportosítani az életüket. Tehát ott egy templomi imádat folyik, ott az adott tanyán, emellett különböző āśhramok *vannak az ország különböző helyein, például ez is egy* āśhrama, *itt Budapesten. Különböző városokban vannak prédikációs programok, folyik könyv- és folyóirat-kiadás, személyes kapcsolattartás, nemzetközi kapcsolattartás, tehát ilyesmi a tevékenységünk.*

És a misszió?

Nálunk azon van a hangsúly, hogy hogyan lehet lefordítani helyi nyelvre a Krisna-tudatot, hogy Magyarországon hogyan lehet hosszútávra megalapozni ennek a vallásnak a létjogosultságát. Amit az ISKCON végez, az nagyon nagyszabású és nagyon jelentős misszió, hisz a szegényélelmezés és a tanyaprogram komoly és nagy tervek, de én úgy látom, hogy ugyanazok a metódusok, amik nyugaton tízegynéhány év után befulladtak, itt sem alkalmazhatók. *Lelki tanítómesterünk, Nārāyaṇa Mahārāja nem rövid távú célokat tűzött ki, hogy ma minél több*

ember legyen körülöttünk, hanem hogy minél több helyen elszórni azokat a magvakat, amelyek aztán gyümölcsözőre fordulnak, s az emberek tudatában, gondolkodásában fognak olyan változásokat előidézni, amelyek például toleránsabbá, felelősebbé *fogják tenni ez embereket.*

Van-e terv sajátos iskolára a gyerekek számára?

Van, sőt működik is egy ilyen iskolánk. A tanyán van egy család, akinek vannak iskolás korú gyerekei. Ott három gyerek van. Más családokban is vannak gyerekek. Most éppen nagyon nagy volt a gyermekáldás, úgyhogy csak úgy születnek egymás után a gyerekek. Iskolánk alkalmazkodik a falusi iskolának a sztenderdjeihez és elvárásaihoz, csak éppen a magánoktatás keretében valósul meg.

A többlet a lelki képzés. Ez nem gurukula*, azt tiszta szívemből nem javasolnám senkinek.* Mi nem akarunk idegen test lenni a magyar életben, s mi nem akarunk indiaiakká válni.

Mi a viszony az ISKCON-nal? Van-e valamilyen együttműködés, párbeszéd?

Hát, bizonyos területeken van kapcsolattartás, de ez nem egy szoros váll-váll mellett haladó mindennapi együttműködés. A vaiṣṇavizmus egy plurális rendszer. *Úgy érzem van annak létjogosultsága Magyarországon, amit ma az ISKCON nagyszerűen betölt. Ezt ők nálunk sokkal jobban csinálják. De úgy érzem, nekünk is van olyan dolgunk, amit el tudunk látni, s mi ezt szeretnénk csinálni.*

A nandafalvi Līla devī dāsī és Śruti dāsa a Vajdaságból érkeztek, s egy napon keresték föl a nandai *bhaktákat* és az ISKCON *bhaktákat* Pesten. Hazafelé menet Nandafalva mellett döntöttek.

Līla devī dāsī: *Talán az a személyes fogadtatás, ahogyan Nandán fogadtak bennünket. Az a baráti fogadtatás, meg valahogy úgy éreztük, hogy nem csak egy vagyunk a sok-sok-sok érdeklődő közül, hanem személyesen foglalkoznak velünk.*

Śruti dāsa: *Órákon keresztül elbeszélgettek velünk, akárhányszor jöttünk. Így valahogy az ember a lelki családját találta meg, az volt az érzésem.*

Līla devī dāsī: *Én nem szívesen mennék oda emberekhez az utcán adományt gyűjteni, itt meg ezt nem kell. Szépnek találom, amit csinálnak, de mégsem helyesnek, mert Krisna ránk bízza a döntés jogát, s akkor* nekem nincs jogom bárkit is kicsit is erőszakosan befolyásolni. *„Krisna szabad akaratot adott a léleknek”.*

Tudsz mondani más példát is még az eltérésre?

Mi mellőzzük azokat a külsőségeket, amik irritálhatják a tömegeket. Most az öltözködésre és hajviseletre gondolok. Nagyon sok ember szimpatizál az ISKCON-nal, ugyanakkor a széles tömegek nem. Gurudeva azt csinálta néha, hogy öltönyben és nyakkendőben állt az emberek elé, s a magyarok honfoglalásáról beszélt úgy, hogy gyönyörűen belefűzte a bhakti *filozófiáját. Nekünk fontos ez a* nem erőszakos, nagyon kifinomult prédikálás, *ami rengeteg ember számára elfogadható.*

Van-e még más különbség?

Śruti dāsa: *Mi oly módon is igyekszünk Prabhupāda utolsó kérésének eleget tenni, amely az volt, hogy a* bhakták *eltávozása után forduljanak Srīdhara Mahārājához. A mi lelki tanító-mesterünk hozzá fordult, de akkor az ISKCON-ban olyan vélemények voltak, hogy csakis Prabhupādát lehet követni. És most is így gondolják. Nagyon jól teszik, de* mi még követjük Srīdhara Mahārāját is, *ugyanakkor mi nem táplálunk semmilyen negatív érzelmeket irántuk. Én személy szerint néhány ISKCON* bhaktával *nagyon jóban vagyok.*

Līla devī dāsī: *Az is fontos különbség, hogy* Gurudeva csak lelki dolgokban adott tanácsot. *Gyakran mondta, hogy ő nem dönthet helyettem, mert ez az én életem. Gurudeva is mindig ezt*

mondta, hogy teljesen mindegy, hogyan, csak valahogy élje az ember a lelki életet, *legyen valahogyan Isten-tudatos. Hogy milyen anyagi elrendezések között, szegényen, gazdagon, akárhogy, ez teljesen lényegtelen tulajdonképpen. Azt mondta, hogy* az embernek ahhoz, hogy bhaktává váljon, nem kell semmi extra dolgot csinálni, *nem kell semmi,* nem kell különösebben megváltoztatnia az életét, *nem kell feladnia, amivel addig foglalkozott, azt is nyugodtan tartsa meg, csak tegyen hozzá egy pluszt. Én ezt érzem a* színház *esetében is. Ezt a fajta vágyamat nem tudom teljesen kizárni az életemből, mert nyilván nem véletlenül kap az ember Istentől képességeket. Mi az ünnepekre védikus történeteket szoktunk előadni, 70-80* bhakta *előtt, tízen-húszan, pompás öltözetben, indiai stílusban. A lélekvándorlásról szóló darabot már 7-8 helyen előadtuk, részben* bhaktáknak*, részben teljesen idegen embereknek. Rájöttem, hogy* a színház, meg általában mindegyik művészet nagyon-nagyon jó arra, hogy az ember prédikáljon. *Mantra devī dāsī nagyon jó író, nem tudom, hogy a Kagylókürtben olvastad-e már a cikkeit? Magyartanárnak készült. Rengeteget olvasott, nagyon nagy tudása van az irodalom terén főleg, és ezt itt kamatoztathatja. Nandán kétféle szálon fut a prédikálás. Az egyik az az, amit mi úgy nevezünk hogy* direkt prédikálás, *tehát amikor elmegyünk egy* bhakta *házába, a lakására és ott a komoly érdeklődőknek a Bhagavad-gītā-ból olvasunk föl. A másik az indirekt módon való prédikálás, tehát* a színházon, a zenén keresztül. *Van egy kazettánk, ami nemrég jelent meg, magyar népdalok dallamára írt Mantra devī dāsī védikus szövegeket, hasonlóan, mint Gurudeva.*

Beszéltél arról, hogy tanítottad a gyerekeket, itt, a környékbeli családok gyerekeit. Ez négy év munkája volt, ha jól értettem. Hány gyerek volt, aki itt tanult tőled, hány évesek voltak, most azok hova kerültek, és egyáltalán mit gondoltok ti, mondjuk, a *vaiṣṇava* gyerekek jövőjéről?

Gurudeva azt mondta, nem kell elkeserednünk, hogy ha a gyerekeinkből nem lesznek bhakták. *Tegyünk meg mindent annak érdekében, hogy lelki emberekké váljanak, de hogyha mégsem sikerül, az ő szabad akaratuktól függ, hogy mit választanak. Kényszeríteni nyilván őket se lehet, viszont hogyha mi egy nagyon szép gyerekkort biztosítunk a számukra, és nagyon szép példát mutatunk nekik, akkor van esélye annak, hogy később visszajöjjenek.*

A *magyar vaiṣṇavák* egyik lelki tanítómesterével, Bhaktarūpa Swamival készült interjúnak néhány részletét (a *guru*-tanítvány kapcsolattal, Prabhupāda-szöveg részletek értelmezésével és az ISKCON-nal foglalkozókat) - a meginterjúvolt nevét homályban hagyva - megmutattam a hazai ISKCON prominens embereinek, s kértem kommentálják a szöveget. Ők ezt írták: „A *guru*-tanítvány kapcsolatról, Prabhupāda meglátásairól szóló részt minden szempontból nagyon korrektnek, remekül átgondoltnak találtuk.” Az ISKCON és a *magyar vaiṣṇavák* kapcsolatával foglalkozó részhez pedig csak ennyit fűztek hozzá: „1) Prabhupāda mindig mondta, hogy még ha az ISKCON-on belül lesznek is súrlódások, akkor is javítsuk ki a hibákat, és maradjunk kereti között, mert ez az ő vágya. Az ISKCON számára Prabhupāda személyén keresztül kel életre a Krisna-tudat, más tanítók esetleges véleményei háttérbe szorulnak. Nekünk ő a legfőbb autoritás, a *magyar vaiṣṇavák* máshonnan is ragadnak ki értelmezéseket. 2) A „Honnan származnak a lelkek?” kérdéssel kapcsolatban az ISKCON vezetői úgy gondolják, hogy az ő véleményük vág egybe a tanítványi láncolatáéval. 3) Az intézményesülés valóban magában rejti az elszemélytelenedés lehetőségét, de Prabhupāda véleménye szerint intézményi keretek nélkül nem lehet szervezetten, hatékonyan prédikálni. A személyesség megőrzése érdekében pedig az egyház nem annyira központokra, hanem a 10-15 főből álló sejtcsoportokra épül. 4) Valóban nincs szó hidegháborúról, inkább egy tisztességes, egymás érdemeit megbecsülő távolságtartásról.” Úgy vélem ez a kis kísérlet azt bizonyította, hogy e két krisnás irányzat, mondhatnám két *vaiṣṇava* nyelvjárás, *az eszmék és hitek tekintetében jóval közelebb áll egymáshoz,* mint azt sokan gondolják, bármelyik oldalon. Az „egymás érdemeit megbecsülő távolságtartást” a még be nem gyógyuló sebek, és a még nem eléggé erős identitás magyarázhatja.

Más krisnás vezetők, így Kṛṣṇa-bhakti devī dāsī (aki több krisnás vezető véleményét is tolmácsolja) kevéssé elégedett ezzel a fejezettel. Ők így látják az ISKCON-hoz tartozó krisnások és a Magyar Vaiṣṇavák közötti különbséget:

> *1) Az ISKCON: nemzetközi szervezet, a* magyar vaiṣṇavák *nem tagjai nemzetközi szervezetnek. 2) Prabhupādát az ISKCON Krisna által kitüntetett szereppel felhatalmazott alapító lelki tanítómesternek, az ISKCON létrehozójának tekinti, aki arra kérte tanítványait, hogy problémák esetén is tartsanak ki a szervezet mellett. Az ISKCON avatott tagjai csak Prabhupāda tanítványai vagy azok tanítványai lehetnek. A* magyar vaiṣṇavák *szerint Prabhupāda csupán egy a* vaiṣṇava *szentek közül. 3) Filozófiai különbségek (például a lélek helyzete). 4) Életmódbeli különbségek (Az ISKCON mindenben Prabhupāda utasításait, illetve az őt képviselőket követik, a* magyar vaiṣṇavák *pedig individuálisabbak. 5) A magyar társadalomban betöltött szerepe az ISKCON-nak dinamikusabb, egyetemesebb,* a magyar vaiṣṇavák *passzívabbak, a magyarsághoz jobban kötöttek. Természetesen az ISKCON-hoz tartozó magyarországi krisnások sem akarnak idegen test lenni ebben az országban, ők sem akarnak indiaiakká válni, hanem egy univerzális szellemiséget szeretnének közvetíteni, amely bármelyik kultúra számára adaptálható. (Például a somogyvámosi templomunk ősi magyar eljárással, vályogdöngöléssel készült, csak a belső dekorációs munkák idézik Indiát.)*

Állítólag Śravanam Swami valakit igen megrótt, amikor az illető a *magyar vaiṣṇavákat* kritizálta. Nem tudom, ki és miért kritizálta őket, s azt sem, hogy a számomra is bölcs tanítómester benyomását keltő Śravanam Swami miért védte meg őket. Ahogy őt ismerem, el tudom képzelni, hogy azért, mert látja, tudja, hogy *feladatuk közös: lefordítani a Krisna-hitet ennek a kultúrának a nyelvére.*[213] Természetesen Krisna-völgy nem utánozhatja Nandafalvát, természetesen a szakállas krisnás nem hitelesebb a kopasznál, de úgy tűnik, fordítva sem. Hogy összefügg-e a csokoládéevés, a népdalra védikus szövegéneklés, az alkalomadtán színházba és moziba járás, a tollaslabdázás azzal a hittel, hogy a lélek Krisna mellől bukik alá vagy egy közbülső helyről kerülhet fölfelé vagy lefelé, ezt nem tudom megállapítani. Azt igen, hogy kamara-műfajokban a magyarra fordítást a *magyar vaiṣṇavák* hitelesen csinálják, elgondolkodtató az is, hogy a személyes szabadság magasabb foka, s a fundamentalizmustól való erőteljesebb tartózkodás[214] nem ment a Krisnával való bensőséges kapcsolat rovására. Úgy vélem, az ISKCON magyarországi jövője nagy részben azon is fog múlni, hogy lehet-e az ISKCON-on belül *másképpen is, tájszólásban is krisnásnak lenni.*

---

[213] Krisnás lektoraim ezt így látják: Ez csak részben igaz, ugyanis borzasztó nehéz meghatározni, hogy mi értendő a magyar kultúrán. A Krisna-hívők egyik legfontosabb szentírása, a Gītā sorai jelzik, hogy a lélek univerzális, s mivel a lélekvándorlás törvényszerűségeinek megfelelően állandóan változtatja a testét, amely olykor nő, olykor férfi, olykor gazdag, olykor szegény, olykor magyar, olykor mexikói, ezért a változatlan lélek tudományához képest a nemzetre, a nemre és más anyagi jellemzőkre vonatkozó tulajdonságok csupán másodlagos jelentőséget kapnak. Ebből következik az, hogy a Krisna-hívők felfogása szerint az ember elsősorban világpolgár, Isten szolgája, s csak másodsorban magyar. Törekvésük az, hogy a Magyarországon élő lelkek számára hozzáférhetővé tegyenek egy korok és nemzetek (történetiség) feletti univerzális lelkiséget. Kompromisszumot csak olyan mértékben kötnek, ami az elvek sértetlensége mellett feltétlenül szükséges e feladat sikeres elvégzéséhez. Emellett úgy gondolkodnak, hogy nemzeti hovatartozásuk nem véletlenszerű, itt van feladatuk, ezt a népet kell szolgálniuk, ezért szeretnének lelki értékekben gazdag magyarokká válni.

[214] Itt persze azt is figyelembe kell venni, hogy a nandafalvi krisnások javarészt nem szerzetesi életformát élnek.

V. FOGADTATÁS

1. A HAZAI SAJTÓ

„Krisna-drog", „Krisna-buli", „Krisna-fesztivál", „Krisna-ebéd", „Krisna-falu": jól jellemzik a krisnások magyarországi fogadtatását ezek a tipikus sajtóközlemény-címek 1991-ből, 1992-ből, 1993-ból, 1994-ből és 1995-ből. A néhány soros híreket és az egy-egy mondattal kommentált képeket leszámítva évenként 50-70 közlemény jelent meg összesen közel 70 sajtótermékben a krisnásokról.

Az írások fele a Krisna-vallás bemutatásával foglalkozik, ezek negyede hívőkkel készített interjúkon keresztül mutatja be a Krisna-hitet. Köztük igen kevés (fél tucat sincsen) az alapos elemzés[215], nagyobb részük mint *furcsaságot, érdekességet* mutatja be, a legfontosabb tudnivalókon kívül elsősorban az öltözetre, a lélekvándorlásra, az étkezési és szexuális szokásokra kíváncsian. Az írások másik fele *eseményekkel* foglalkozik: a legtöbb (az írások 15 %-a) a fesztiválokkal, majd - sorrendben - az ételosztásokról, a Németh G. rendezte konferenciáról, a Perről, a krisnások elleni parlamenti döntésről, a Krisna-faluról, a Krisnások által rendezett, a vallásukat bemutató tudományos konferenciáról és a Krisna-hitre tért rock-zenészről.

Az 1991 január és 1995 szeptember között megjelenő írások 35 %-a országos, 30 %-a regionális és helyi napilapokban, 9 %-a politikai hetilapokban, 8 %-a szórakoztató hetilapokban, 3 %-a művészeti és tudományos folyóiratokban jelent meg. Nagyon kevés írás jelent meg ifjúsági és vallási lapokban. 1991-ben az írások 51 %-a semleges-tárgyilagos, 39 %-a negatív (előítéletes és támadó), 11 %-a pozitív (védekező, védelmező, értéket felmutató) beállítottságú. A következő évben 66 %-ra nő a semleges-tárgyilagos, és 20 %-ra csökken a negatív hangvételű írások aránya. Az 1991. évi 9 %-ról 21 %-ra nő az *érdekességet és szenzációt* tartalmazó írások aránya, vagyis a negatív előjelű írások felét ilyen típusúak foglalják el. 1993-ra tovább csökken (9 %-ra) a negatív előjelű, és az 1991. évihez képest háromszorosára (!) nő *a krisnások mellett voksoló* írások aránya. Ez a fordulat éve, hiszen a következő két évben megjelent írások döntő többsége (82 %-a) már *semleges-tárgyilagos beállítottságú.* A pozitív hangvételű írások 40-40 %-a baloldali lapokban és a bulvár-sajtóban jelent meg, 10 százalékuk azonban olyan (zömmel jobboldali és kereszténydemokrata orientáltságú) lapokban, amelyek 1991-ben még fele részben negatív előjelű írásokat jelentettek meg. 1992-től fokozatosan nőtt az eseményekről tudósító írások aránya, amelyek a kezdeti „Krisna-buli" és „Isteni rock" után egyre gyakrabban ilyen címekkel jelennek meg: „Járjatok békével!", „Találkozó a minket vonzó felső lénnyel", „Megtisztítani a szívet", „Krisna jótékony gyermekei", „Krisna-falu - a világra nyitva", „Krisna, a mindenkinek tetsző", „Szekérfesztivál a tolerancia jegyében". Nem túl sok, mindössze tucatnyi *kiemelkedő publicista* írt tucatnyi cikket a krisnásokról, közülük heten tárgyilagosan vagy pozitívan[216]. Németh G-n kívül tucatnyi *neves közéleti személyiség* (tudós, politikus, művész és pap) nyilatkozott meg[217], hatan pozitívan, hárman mérlegelve-tárgyilagosan, és csak ketten negatívan.

---

[215] Bartus előbb idézett tanulmányán kívül ilyenek még: CZENE Gábor: Krisna, a mindenkinek tetsző. Kritika, 1995. 7. sz. 9-12. l.; ESTSEY Katalin - POHLY Ferenc: Krisnások. = Magyar Narancs, 1992. 10. 8.

[216] Bartus László, Czene Gábor, Gyémánt Marianna, Lantos Gabriella, R. Székely Julianna, Szénási Sándor, Váncsa István,

[217] Endreffy Zoltán filozófus, Gyökössy Endre református lelkész és pszichológus, Horváth Zsuzsa szociológus, Majsai Tamás református lelkész és történész, Nehéz-Posony István jogász, Popper Péter pszichológus pozitívan, Balás Béla katolikus püspök, Dobner Győző baptista lelkész és Hegedűs Lóránt református püspök mérlegelve-tárgyilagosan, Bertha Bulcsú író és Cselényi István Gábor görög katolikus lelkész negatívan.

A krisnásokkal legtöbbet - sorrendben - az Esti Hírlap, a Kurír, a Magyar Hírlap, a Népszabadság, az Új Dunántúli Napló, a Hajdú-Bihari Napló, a Magyar Nemzet, a Somogyi Hírlap és a miskolci Új hírnök foglalkozott. A legtöbb *negatív előjelű* (csipkelődő, fenntartásokat hangoztató és vádaskodó) írás az Esti Hírlapban, a Hajdú-Bihari Naplóban, a Kelet-Magyarországban, a szolnoki Új Néplapban és az Új Magyarországban jelent meg, „Drog helyett Krisna-extázis" (Magyar Nemzet), „Krisna-drog" (Hajdú-Bihari Napló), „Vigyázat, lélekvadászat!" (Kelet-Magyarország), „Szektaveszély!" (Nők Lapja), „Károsak-e a szekták?" (Új Magyarország), „Támadnak hamis próféták" (Kelet-Magyarország). Jellemző, hogy oly neves publicisták is beszálltak a „keresztes háborúba", mint Bertha Bulcsú (aki azonban „Gazdátlan lelkek" című írásában összekeverte a védikus hinduizmust a buddhizmussal.[218]), vagy mint Szász Anna, aki azt is tudni véli, hogy „Végül fóbiákat építenek be a fiatalokba, félelmeket, hogyha elhagyják a szektát, nincs hova visszatérniük. Hogy ezt a számukra legrosszabb lehetőséget elkerüljék, a krisnások az öngyilkosságra is felkészülnek: ezért maguknál tartanak egy borotvapengét."

A lapok egyik kedvenc témája a *Krisna-fesztiválok*. Az 1991-es és 1992-es fesztiválról tucatnyi részletesebb beszámoló készült, némelyik Krisna-vallás bemutatásával vagy követőinek megszólaltatásával kombinálva. A fesztiválok jól jellemzik az MKTHK missziós és public relation tevékenységét, az újságírók reagálásai érzékeltetnek valamit a krisnások magyarországi fogadtatásból. A tudósítások címei immár nem ellenségesek, hanem szenzációt („Krisna-buli" - Ország-Világ), („Hare Krisna, vagy az újdonság varázsa"- Fejér megyei Hírlap), furcsaságot („Krisnával vibráltunk" - Kurír), érdekességet, sejtelmest („Találkozó a minket vonzó felső lénnyel" - Magyar Nemzet, „Ki fog üdvözülni?" - Magyar Hírlap), valami elgondolkodtatót („Előítéletek oszlatása" - Esti Hírlap), kulturális értéket („Ízelítő az ősi indiai kultúrából" - Békés Megyei Hírlap) és szellemi értéket („Megtisztítani a szívet" - Déli Hírlap) ígérnek. A nagy számú közönségek előtt bemutatott fesztiválokon sokoldalú angliai ex-színész Caitayana dāsa konferált, akit a Fejér Megyei Hírlap tudósítója „igazi showman"-nek nevez. Bhajan (tradicionális indiai zene) volt az első szám, erre nemigen tértek ki a tudósítások, csupán a Kurír: „Otthon érezhettük magunkat, mert a zene azonnal visszacsengett a hatvanas évek rajongóinak". Szakrális tánc következett ezután, Bharatnatyam táncművésznő előadásában, erre (vagyis inkább őrá) már többen is felfigyeltek: „Elbűvölő táncosnő" (Déli Hírlap), „Gumitestű, égi üdvöt sugárzó arcú táncosnő: igét közvetíteni a test révén" (Kurír). A harmadik szám egy színdarab volt, Krisna születéséről (Caitayana dasa alkotása), egy autentikus védikus szöveg mai dramatizált változata. A tudósítók eléggé eltérően értékelik és értelmezik: „Védikus darab: hogyan taszítják le a trónról a hatalmas, gonosz démonkirályt" (Dél-Magyarország), „A színjáték muzsikája egyszerre idézi az ötezer éves Indiát és a Jézus Krisztus szupersztárt" (Kurír), „Az öt jelenetből álló dráma nem autentikus hindu előadás, hanem hollywoodi szuperprodukció túldimenzionált és infantilis mása" (Ország-Világ). Ezután egy pantomim (megint csak Caitayana műve) került sorra. A mű a lélek vándorútját, a kereső és tévutakra kerülő embert jeleníti meg, aki végül rátalál a helyes útra, a Bhagavad-gītāra. Ez - miként a közönséget sem - az újságírókat sem ragadta meg annyira, mint az előbbi produkció: „Tandráma-szerűen ábrázolják a jót és a gonoszt" (Magyar Hírlap), „A kétszemélyes pantomim ideologikus tanmese, lapos megvalósítással. Hosszú és unalmas" (Ország-Világ). Lecke következett a Bhagavad-gītā-ból, erre alig „emlékeznek" a tudósítók:

[218] „Három hete beköltözött a templomba, s orrán már az egyik indiai szent folyó medréből szedett festék kéklik, s nagyon magabiztosan közli, hogy a festés által Isten oltárává válik (...) Csodálkozva hallgatom a hirtelenjében buddhistának /!/ felcsapott fiatalok magabiztos megnyilatkozásait, mert Indiában a buddhizmus nem elhanyagolható mértékben a kasztrendszert megmerevítő brahmanizmus ellenpontjaként jött létre (...), de a buddhizmus döbbenetes mélységeiről, ha a négy szent könyvét, a Védákat /!/ kívülről megtanulják is, náluk mit lehet tudni. (Népszava, 1991. 10. 16.)

„Unalmassá váló filozófiai lecke (Fejér Megyei Hírlap). A zárószám a *kīrtana*, vagyis a szakrális tánc, amelybe mindenki bekapcsolódhatott, a védikus zene rock változatát az angliai Jagannātha Band szolgáltatta. Érthetően ez a „valahonnan már ismerős" védikus rock-zene jelenhette leginkább a fogódzót a végig meglehetősen bizonytalan tudósítók számára. „Kitűnő reaggie muzsikát és rock-and-rollt játszottak, amik ugyan kissé módosította a Krisna-képet" (Népújság), „Tegnap Nagy Feró és a Beatrice játszott, az majdnem ugyanilyen volt" (Magyar Hírlap), „Az erős *mantrának* hihetetlen hatása volt." (Dél-Magyarország), „A Jagannātha Band együttes kezdetben lassú bluesban vibrál, majd diszkó-ritmusban, reaggie-ben, majd rock-and-roll ritmusban dübörög a *mantra*. Jagger-intonációt produkál az énekes. Tombol a tömeg." (Ország-Világ) „A szervezet dicséretes ügyességgel adja el magát. Ők modern közvetítőeszköznek nevezték a Jagannātha Band koncertjét, ám az addig békésen szemlélődők tombolása ijesztő volt. Persze, ahol nincs alkohol, drog, dohányzás, ott nem kell feltétlenül agressziótól tartani" (Déli Hírlap), „Legjobban a jámbor *bhakták*[219] rúgták a port" (Fejér megyei Hírlap). Az összegző kommentárok a címekre rímelnek. Többen észreveszik vagy „leleplezik" a hittérítő-szándékot, de formáját elfogadhatónak ítélik. Mások a kultúrák találkozását érzékelik, s a befogadás esélyét latolgatják. Akadnak, akik kiemelik a program által közvetített értékeket, rávetítve ezeket jelenünkre, hiányainkra, történelmünk új szakaszára, tehát akad érzelmi, lélektani, politikai, esztétikai, tudományos, etikai és filozófiai reflexió a kommentárokban: „Vallási szertartás, show, hittérítés. Krisna követőitől a humor és a harsány életöröm sem idegen." (Fejér megyei Hírlap) „A meditáció, a zene, a szakrális szertartás igyekeznek valamit sejtetni a Krisna-tudat mibenlétéről, ám ez itt most Közép-Európában nem több kuriózumnál" (Ország-Világ), „Nem tértünk meg, de mégis eltöltöttünk néhány órát békében, egyetértésben" (Kurír), „Gondolatokban, művészi alkotásokban, az egészséges életvitel módszerében gazdag kultúra" (Békés Megyei Hírlap), „Céljuk az emberek érdeklődésének felkeltése a lelki élet iránt, a lelki békére való vágy felébresztése, amely nélkül nem lehet békéje a társadalomnak sem" (Dél-Magyarország), „E fesztivál tulajdonképpen ajánl és meg akar győzni a tolerancia és a más életfilozófia megismerésének jegyében. Természetesen, mint minden más vallás, igyekszik híveket toborozni. Most adatott meg Jahvétól, Jézustól, Allahtól, Krisnától, hogy szabadok vagyunk" (Magyar Nemzet).

Mi okozta a rövid időn belül bekövetkező látványos változást a sajtóban? Egyszerűen az újdonsült *demokratikus nyilvánosság* működött rendeltetésszerűen, bizonyítva, hogy Magyarország Európához tartozik? Részben igen. A nyilvánosság első komoly vizsgái egyike éppen a szekták, a vallásszabadság és a krisnások volt, s megállapíthatjuk, hogy a sajtó - a kezdeti bizonytalankodás után - kevés kivétellel eléggé jó vizsgázott ebből a tételből. Lehetséges, hogy mégsem a sajtó, hanem sokak szerint a majdnem teljesen *szocialista és liberális orientációjú* sajtó lenne a magyarázat? Ezt a feltevést is meg lehet vizsgálni, csakhogy ennek ellene mond az a tény, hogy 1992-93-ra a jobboldali és a kereszténydemokrata orientációjú sajtóban is pozitív irányba billent a mérleg nyelve. Komoly szerepe lehetett természetesen a krisnások és barátaik egyre tudatosabb és egyre ügyesebb *public relation tevékenységének* is. Legalább ennyire fontos tényező lehet azonban az is, hogy a bulvár-lapok hamar feladták ellenséges attitűdjüket, s ehelyett „rámentek" az üzletre, *az érdekességre és a szenzációra*, hiszen az „egzotikus" krisnás-témák esetében - legalábbis eleinte - már maga hír, vagy a puszta leírás is érdekességnek számított, legalábbis az első években.

Az erős ellenszél, a támadások, úgy tűnik, a krisnások malmára hajtották a vizet, és a velük kapcsolatos közvélemény jócskán megváltozott. A közellenségből, a gyanús másságból, a fenyegető hódítóból vagy *furcsa és egzotikus*, vagy már nem csak megmosolyogni és megcsodálni való, hanem *tiszteletet is érdemlő* társaság lett, aki egyre kevésbé a szektákat, egyre inkább egy *ősi kultúrát* képvisel, amely egyszerre nagyon távoli és nagyon érdekes, és

[219] Hívők.

bár egészében még érthetetlen, részmozzanatait tekintve azonban megközelíthető, megkóstolható és kipróbálható.

A 95-97-es években nem változik lényegesen a helyzet. Természetesen ritkulnak a krisnásokkal kapcsolatos hírek, hiszen a híradások immár a korábbiakat ismételnék, hiszen a krisnások továbbra is ugyanazt csinálják, amit már kezdenek a körülöttük élők megszokni. Az úgyszólván egyetlen újdonság a Somogyvámos melletti Krisna-völgy, a biofarm és a védikus kulturális központ, amelyről nemcsak a helyi (somogyi) lapok, hanem az országos sajtó is tudósít. A támadó, a piszkálódó, a kritikus vagy ironikus hang eléggé ritka, de előfordul. Ennek három típusát regisztráltam:

1) A *nemzetvédő attitűd* jegyében válaszol olvasói levélben Bánhegyi Ferenc (Budapest) Gulyás J. Attila Magyar Nemzet-beli Ez itt nem Walt Disney-show című írására. Az újságíró a somogyvámosi polgármestert, Hṛṣikeśa dāsa-t, a Krisna-központ vezetőjét és Balás Béla püspököt megszólaltatva mutatja be a vállalkozást. Az olvasói levél szerzője „Sajnos ez nem Walt Disney-Show című írásában „eljátszik a gondolattal", hogyan oldanák meg az összes magyar településen a Krisna-központok a súlyos gazdasági és erkölcsi problémákat. Eléggé szellemtelen malíciával Hṛṣikeśa dāsa-t javasolja köztársasági elnöknek, s a szomszédos somogyvári bencés apátság romjai fölé is védikus kolostort emeltet.

2) Az *ifjúságmentő attitűd* jegyében a Vas Népe riportere, Forgács B. Szekták és áldozatok című cikkében[220] először a bencés teológus Tarnay Brunó könyvéből idéz: „A Krisna-hívőket Tarnay mint fennakadt szemű, gitáros, éneklő fiatalokat írja le, akiknek tudatát kiürítették". Ezután egy klinikai pszichológust szólaltat meg, aki szerint „a krisnások nagyon ügyesek formai dolgokban. Különleges, díszes ruhát hordanak, ami biztosítja az elkülönülést a társadalomtól. A fiúk csimbókos hajviselete, a lányok arcfestése is különleges. A fiatal nem akar beleolvadni a masszába, szürke tömegbe. Ehhez régen az iskola megadta a normális kereteket az egyenruhával. Ez ellen látszólag lázadt a fiatal, mégis érezte, hogy tartozik valahová. S milyen jó hecc volt a tanár orra előtt, az utolsó utcasarkon feltenni a sapkát. Ma már senki sem várja a gyereket az iskolakapuban, senkinek sem fontos, bemegy-e egyáltalán. A társadalom tehát valósággal taszítja a fiatalokat ezekbe a destruktív szervezetekbe. (...) A krisnások minden személyes tárgyat elvesznek a fiataltól, még a szülei fényképét is. Nagyon szigorú étrendet kell tartaniuk: a normális táplálkozás után csak magvakon élhetnek. Elveszik órájukat is, hogy ne tudják ellenőrizni, mire mennyi időt fordítanak. Ez bizonytalanságot kelt az emberben. A kialvatlanság és az éhség együtt bizonytalan állapotot idéz elő: csökken az önkontroll és a valóságérzet. Mintha állandó kábítószeres állapotban élnének. Ebben az állapotban a krisnásoknak folyamatos tevékenységet kell végezniük. Hajnalban kelnek, mert az egyszerű magvas pogácsa elkészítése órákat vesz igénybe. Ez számunkra butaság, de a szektatag úgy érzi, szükség van rá, tevékenységet végez. Emellett naponta 1728-szor mondják el a 'hare krisnát'." Végül egy katolikus papot szólaltat meg a riporter, ő adja a végszót: a katolikus egyházat kellene keresni azoknak, akik „az utcai hittérítőktől zaklatva Istent keresik". A pszichológusnő „tájékoztatója" természetesen hemzseg a tárgyi tévedésektől, ellenséges attitűdjét pedig a destruktív minősítés jelzi, ami 1996-ban már eléggé anakronisztikusnak tűnik. A Vas Megyei Hírlap egy hónap elteltével, a krisnások energikus követelésére lehozta válaszomat[221]. Módom volt a félretájékoztatást helyreigazítani, s általában szektaügyben véleményem kifejteni.[222]

---

[220] 1996. június 12.

[221] Szekta-szekálás = Vas Népe 1996. júl. 18. 9. p.

[222] Utalhattam arra, hogy a díszes ruházat inkább puritán, hogy a hajnali kelés oka nem a pogácsa, hanem az Isten-dicsőítés.

3) A *„keleti giccset" leleplező tudomány attitűdjét* képviseli az indológus Vekerdi József az Élet és Irodalomban megjelent Ő Isteni Kegyelme és az átdolgozott Bhagavad-gītā című írásában. Az indológus Prabhupāda fordításának torzításaira hoz példákat, majd így zárja le írását: „A Hare Krisna-mozgalom nem Indiában, hanem Amerikában született, és onnan pénzelik. Európai terjesztése is Amerika kulturális expanzióját szolgálja. A könyv kiadási helye Vaduz, a gyanús nemzetközi ügyletek fő fészke. A mozgalommá szervezkedés eleve oly mértékben idegen az indiai vallásosságtól, amely egyéni áhítaton alapul, hogy pl. hindu egyházszervezet sem létezik. Ez az amerikai szellemű propaganda azoknak a kedve szerint való, akik a 'másság' jegyében az ifjúság kábítószerezését, óvodák helyett homoszexuális klubok szervezését javallják. Ez az ál-indiai misztika valóban 'más', mint a hagyományos európai zsidó-keresztény kultúra és a hagyományos indiai hindu vallásosság: romboló." (VEKERDI - 95) Vekerdi cikkére az Élet és Irodalomban T. J. Hopkins, amerikai vallástudós válaszol, amelyet a lap részéről Bodor Béla rövid jegyzetében nem talál meggyőzőnek. (HOPKINS - 95)

Feltűnő, hogy mindhárom írásban mintha Németh G. szelleme éledt volna föl, ám ezúttal, már nem országos kampány hátszelétől támogatva, hanem esetleges egyéni akciók keretében, mégis jelezve, hogy ez a beállítódás még él, de már nincs igazi hatalma.

2. „AZ UTCA EMBERE”

2.1. Fiatalok

A kilencvenes évek közepén Rudas János egy 800 fős mintán[223] vizsgálta a 20-25 éves fiatalok előítéletességét.[224] A minősítendő csoportokkal szembeni averzió sorrendje így alakult:

elmebetegek	3.1
cigányok	3.0
hajléktalanok	3.0
ukrán, török, szerb maffiózók	2.8
menekültek	2.8
leányanyák	2.7
alkoholisták	2.7
homoszexuálisok	2.6
Krisna-hívők	2.5
börtönviseltek	2.5
----------	átlag
munkanélküliek	2.4
hazatelepülők	2.2
kínai üzlettulajdonosok	2.2
feministák	2.1
Erdélyből áttelepültek	1.8
ateisták	1.8
nyugati autók tulajdonosai	1.7
vegetáriánusok	1.5
tanyasiak	1.5
testi fogyatékosok	1.3

A legveszélyesebbnek tartott csoportot az elmebetegek, a maffiózók, a hajléktalanok, a munkanélküliek, a kínai vendéglősök és a börtönből szabadultak alkották. A krisnások kétféle csoportban szerepelnek: a kérdezettek egy része a cigányok, a menekültek, a homoszexuálisok, a hajléktalanok, a kínai vendéglősök és a börtönviseltek közé sorolja a krisnásokat (ezt a csoportot a kutató „cigány népségnek” nevezi el), egy másik része viszont a feministák és a nyugati autósok közé, tehát a nem veszélyes kuriózumok csoportjába. A férfiak és a cigány fiatalok negatívbabban ítélték meg a krisnásokat, mint a nők és a nemzetiségi vagy zsidó fiatalok.

[223] 190 szakmunkástanuló, 170 szakközépiskolás, 120 gimnazista, 70 főiskolás és egyetemista, 190 foglalkoztatott, 60 munkanélküli.

[224] RUDAS János.

2.2. Diákok és pedagógusok

A mi kutatásunkban „utca emberét" összesen 170 fő képviselte zömmel közép- és felsőfokon tanuló diákok és diplomások[225]. Tőlük kérdezhettem meg, mit tudnak és hogyan vélekednek a krisnásokról, mennyiben jártasak az indiai kultúrában.

A 170 fő közül mindössze 12-en nem találkoztak - akárcsak az utcán, futólag - krisnásokkal. *Senki sem akadt, aki abszolúte semmit se tudott volna róluk.* Legtöbben a pedagógusok (35 %) és a református presbiterek (30 %) között akadtak, akik nem találkoztak velük, az egyetemi hallgatók közül - legyenek református lelkészhallgatók Debrecenben, katolikus teológus és hitoktató szakos hallgatók Veszprémben vagy pécsi, bölcsészetet, társadalomtudományt és természettudományt tanuló egyetemisták - alig akadtak olyanok, akik nem találkoztak velük. Azok, akik találkoztak velük, a következő módon:

		átlagosnál nagyobb mértékben
utcán könyvosztás, adománygyűjtés közben	56%	református lelkészhallgatók 80% katolikus teológus és hitoktató hallgatók (72 %), Diáksziget: felsőfokon tanulók és diplomások (70 %)
krisnás rendezvények	28%	diákszigetiek: 66 %
- a Diákszigeten	*17%*	diákszigetiek: 45 %
- krisnás programon	*7%*	
-fesztiválon	*5%*	
bhaktával hosszasan beszélgetett	5%	
Krisna-völgyben járt	2%	
egyéb[226]	9%	
nem találkozott	7%	
egy főre jutó válasz	*1.1*	

A Diákszigeten is voltak krisnás rendezvények, ez magyarázza a Diákszigeten megfordulók magas arányát ebben a kategóriában. Ezekben a társadalmi rétegekben, főképpen a kortárs csoportokban (hisz a krisnások zöme 18-25 éves) *igen meggyőző a krisnások jelenléte*. Érdekes, hogy az utcán találkozva velük, a vallásos diákok mutattak nagyobb érdeklődést.

A személyes találkozáson kívül a krisnásokról a következő forrásokból értesültek:

[225] 58 fő, akik a Diákszigeten 1996 augusztusában meghallgatták *Új vallási mozgalmak* című előadásomat, közülük 33 diplomás vagy felsőfokon tanuló (20 férfi és 13 nő), 25 középfokú végzettségű vagy középiskolás (fele-fele arányban nő és férfi), 19 pedagógus (5 férfi és 14 nő), 28 egyetemista a pécsi tudományegyetemről (12 férfi, 16 nő, bölcsészek és természettudományi hallgatók vegyesen), 18 katolikus egyetemista (14 férfi és 4 nő), 17 veszprémi katolikus hitoktató és teológus hallgató (4 férfi és a 13 nő), 20 debreceni református lelkészhallgató (9 nő és 9 férfi), 10 református presbiter (az ország minden részéről).

[226] Egyetemen találkoztak, házhoz jöttek, jóga tanfolyamon, katolikus templomban pénzt gyűjtöttek (valószínűleg nem krisnások lehettek, mert ez elveikkel ellenkezik!), külföldön Rolling Stones koncerten, telefonon zaklatták, krisnás templomban.

		átlagosnál nagyobb mértékben
sajtó, rádió, televízió	24 %	pedagógusok 51 % egyetemisták 42 %
barát, ismerős	16 %	egyetemi hallgatók 29 %
könyvek[227]	11 %	református lelkészhallgatók 35 %
tanult róluk	6 %	református lelkészhallgatók 30 %
előadás	2 %	
egyházi kiadású könyvből	2 %	
egyházi közösségben	2 %	
krisnás könyvből	2 %	
egyéb[228] forrásból	4 %	
csak látta őket, találkozott velük	23 %	
összesen	*100 %*	

Eléggé markáns eltérések tapasztalhatók például a református lelkészhallgatók, valamint a pedagógusok és az egyetemisták értesülési forrásaiban.

A „Mit tudott meg róluk?” kérdésre az alábbi válaszokat kaptam:

		átlagosnál nagyobb mértékben
sokat	2 %	
életformájukról	13 %	egyetemisták 25 %, diákszigetiek 21 %
nézeteikről	9 %	egyetemisták 20 %
közösségi szellem	9 %	
alapelveikről	7 %	diákszigetiek 15 %
vegetáriánusok	7 %	diákszigetiek 15 %, egyetemisták 15 %
vallási életükről	5 %	
hogy egy szekta	5 %	egyetemisták 22%
céljaikról	4 %	református lelkészhallgatók 10 %
aszkézisükről	4 %	
vallásuk indiai eredete	3 %	
lélekvándorlás	3 %	
zárt közösség	3 %	
falun élnek	3 %	
vegetáriánusok	3 %	
jótékonykodás	2 %	
családjukat elhagyják	2 %	
furcsa szokások	2 %	
pénzt gyűjtenek templomra	2 %	

[227] Lehettek köztük természetesen krisnás kiadványok is.

[228] Filmek, krisnás fesztivál, rokon, prospektus, tanítványok, külföldön.

más kultúra	2 %	
koldulnak	2 %	
egyéb[229]	15 %	
nem válaszolt	4 %	
összesen	*100 %*	

Eléggé keveset és esetlegeset tudnak róluk, 12 százalékban valami negatívumot, 5 százalékban valami pozitívumot. Mindezért elsősorban a *médiumok és a szóbeszédre hagyatkozás* okolható.

A „Milyen benyomás alakult ki Önben róluk?" kérdésre ilyen válaszok érkeztek:

		átlagosnál nagyobb mértékben
negatív válaszok	47%	református lelkészhallgatók 95% egyetemisták 61 %
indokolás nélkül	*10 %*	
enyhén negatív vélemény	*4 %*	
kicsit erőszakosak	*4 %*	
nagyon erőszakosak	*4 %*	*egyetemisták 15 %*
merevek	*4 %*	
képmutatók	*2 %*	
anakronisztikusak	*2 %*	*egyetemisták 15 %*
a pozitívumok mellett negatív mellékzöngék	*2 %*	
külsőségekhez ragaszkodnak	*2 %*	
életszerűtlenek	*2 %*	
pszichésen instabilak	*2 %*	
egyéb negatívum[230]	8 %	
pozitív válaszok	25 %	diákszigetiek 48 %, egyetemisták 40 %
indokolás nélkül	*10 %*	
kedvesek	*5 %*	
békések	*2 %*	
jobbak, mint gondolta	*2 %*	
tiszteletre méltók	*2 %*	
egyéb pozitívum[231]	*5 %*	

[229] Alázat, anyagi világot elutasítják, bálványimádók, bátrak, dogmatikusok, elkötelezettek, függőséget igényelnek, műveletlenek, könyvet árulnak, harmonikusak, szinkretisták, táncolnak, önfenntartók, pénzt gyűjtenek építkezésre, keletiek, más kultúra, meditálnak, jótékonykodnak, lelki terrort művelnek, lélekhalászattal foglalkoznak.

[230] Hitük megalapozatlan, anyagiasak, célt tévesztettek, nincs bennük egészséges kíváncsiság, egy kaptafára beszélnek, idegenek, nem érzik a jövőt, koldulnak, mesterkéltek, műveletlenek, önkívületbe esnek, túlzott az önbizalmuk, elkülönülők.

semleges benyomás	*22 %*	pedagógusok 12 %
más kultúrához tartoznak	*4 %*	
ártalmatlanok	*2 %*	
furcsák	*2 %*	
egyéb[232]	*10 %*	
nem válaszolt	*8 %*	
összesen	100 %	

Bár a mérleg nyelve *negatív irányba* billen, a negatív vélemények többsége *semmiféle súlyos vádat vagy elmarasztalást nem tartalmaz,* és elég sok esetben hiányoznak az érvek. Feltűnő a református lelkészhallgatók elzárkózása[233], valamint az is, hogy a katolikus teológia és hit-oktató szakos egyetemisták véleménye bizonyos tekintetben a pécsi egyetemistákénál is pozitívabb. A pécsi egyetemisták harmada egyszerre ruházza föl őket pozitív és negatív vonásokkal. Majdnem fele egyszerre. Ez azért is érdekes, mert a krisnások Debrecenben és Pécsett markánsabban vannak jelen, mint Veszprémben. Azoknak a véleménye, akik csak hallottak róluk, de nem találkoztak velük, sokkal elmarasztalóbb, mint a többieké. A nők és férfiak körében nincs lényeges eltérés a megítélésben. A néhány szavas válaszokból persze nem derülnek ki sem az érvek, sem a krisnásokkal kapcsolatos élmények, érvek, attitűdök. Egy valami eléggé világosan kirajzolódik, a *koldulásnak* értelmezett könyvosztás, édességosztás és adománygyűjtés, valamint az *agresszívnek tűnő* megszólítási formák komoly szerepet játszottak a megítélésben.

Azt is vizsgáltuk, *mennyire ismerik az indiai és a védikus kultúrát*. A következő fogalmakra, művekre és személyekre kérdeztünk rá: védikus, hinduizmus, Mahābhārata, Bhagavad-gītā, Viṣṇu, Kṛṣṇa, jóga, jógi, Prabhupāda, *vaiṣṇavizmus, brāhmaṇa*, Káma-szútra, *karma*, lélek-vándorlás, *mantra*, Śiva. A skála a „nem is hallott rólá"-tól a „hallottam a szót, de fogalmam sincsen róla, mit jelent"-en, „csak halvány sejtelmem van rólá"-n, „minimális ismeretem van rólá"-n és a „úgy érzem, nagyjából értem"-en keresztül a „foglalkoztam vele, olvastam róla, előadást hallottam róla, és ezért eléggé jól ismerem"-ig terjedt.

A hat fokozatot 1-6-ig terjedő osztályzatokra átváltva, az átlagok alapján a következő ismertségi sorrend alakult ki:

		nem is hallott róla *fogalma sincs mit jelent*	nagyjából érti, *eléggé jól érti*
jóga	4.7	14	59
lélekvándorlás	4.5	6	69
hinduizmus	4.3	5	45
Káma-szútra	4.0	14	41
Krisna	3.7	12	34
Śiva	3.3	25	28

[231] Alternatív életmód, alternatív filozófia, békések, céltudatosak, meggyőződésesek, vidámak, belső harmónia, hitelesség, kitartás, kiegyensúlyozottság, nyitottság, tolerancia.

[232] Ellentmondásosak, elszántak, mások, érdekesek, érdektelenek, harsányak, keresők, szimpatikus őrültek, távol állnak tőlünk.

[233] Krisnás lektoraim úgy tudják, hogy „szisztematikus képzést kapnak a szekták ellen".

jógi	3.3	23	42
Visnu	3.2	44	25
karma	3.0	33	39
mantra	2.8	56	23
védikus	2.8	40	22
brahmana	2.6	51	15
Mahabharata	2.3	65	11
Bhagavad-gītā	2.2	56	16
vaiṣṇavizmus	1.7	83	5
Prabhupāda	1.5	86%	5%

Meglepőnek mondható, hogy a Krisna-hívők jóvoltából Krisna nem sokkal kevéssé ismert, mint a Káma-szútra vagy a jóga, de még a Bhagavad-gītā-ról is a kérdezettek 16 százaléka érzi úgy, hogy ismeri. Ezeket a fogalmakat kimagaslóan a református lelkészek ismerik legjobban, a hinduizmust 85, Krisnát 75, a védikust 50, a Bhagavad-gītā-t 40, a *vaiṣṇavizmust* 20 és még Prabhupāda-t is 15 %-uk ismeri. Utánuk a pedagógusok és a diákszigetiek következnek. Okkal hihető, hogy a diákszigetiek tájékozottságában szerepet játszhatott a Diákszigeten jelenlévő krisnás misszió is. A legkevésbé tájékozottak a katolikus egyetemisták (pedig fele részben ők is teológusok és hitoktatók) és a református presbiterek. Krisna és a Bhagavad-gītā ismertsége a különböző csoportokban így fest:

	Krisna	Bhagavad-gītā
református lelkészhallgatók	5.3	3.8
diákszigetiek	3.6	2.4
pedagógusok	3.6	1.9
katolikus egyetemisták	3.5	1.6
egyetemisták	3.0	2.0
református presbiterek	2.8	1.0

Fogas kérdés, hogy miért éppen a leginkább tájékozott református lelkész-jelöltekben alakult ki leginkább fenntartásos és elutasító vélemény a krisnásokról. Feltehetően vallástudományi tanulmányaik során szereztek meglepően alaposnak tűnő ismereteket a lelkészhallgatók. Természetesen számolni lehet azzal, hogy nemcsak tárgyi ismeretet szereztek, hanem többnyire elutasító értékítéleteik kialakításában is szerepet játszhattak tanulmányaik. Mindemellett természetesen Németh Géza szerepével is számolni lehet annak ellenére, hogy Németh Géza és a református egyházi vezetés között korántsem volt harmonikus kapcsolat. Ugyanakkor a református sajtó is eléggé elmarasztalóan írt a krisnásokról. A meglehetősen tájékozatlan katolikus egyetemistákat (45 %-uk még a Káma-szútráról sem hallott) talán éppen befolyásolatlanságuk óvta meg a negatív - vagy éppen előítéletes - vélemények kialakításától.

A nagykőrösi református főiskola hallgatói közül néhányan vallásszociológiai kurzusunk keretében meglátogatták a közeli város krisnásait, s több napot töltöttek náluk. Sokféle előítélettel fölvértezve indultak, de a főiskolai lapba írott beszámolójukban már az olvasható, hogy „Az értékrendjükben nagyon sok keresztyén elem is megtalálható, így a szeretet, harmónia, békesség, bölcsesség, a lelkiekkel való törődés. (...) A családjukkal nem szakítják meg a kapcsolatot, s az életben is, amennyire lehet, helytállnak. (...) Nagyon kedvesek voltak, és odafigyeltek ránk. Akivel én beszéltem, magas szintű empátiával rendelkezhetett és olyan

személyiséggel, ami nagyon vonzó volt. Az egész találkozást úgy jellemezhetnénk, hogy mindannyiunk számára megnyerő és vonzó vallást ismerhettünk meg. Maga Krisna is azt jelenti: mindenkit vonzó." Ezután azonban az írás kissé furcsán, az előtte olvashatóknak némiképpen ellentmondva fejeződik be: „Amit azonban a józan ész mégis felülbírál: a Hare Krisna mozgalomnak semmi köze a bibliai hithez. Krisztus és Krisna tanítása nem egy és ugyanaz, mint azt ők előszeretettel állítják. Ez egy olyan vallás, ami értékeket állított elő, és további ismeretek kellenek róla a tisztán látáshoz. (Egyedül ne menjetek el hozzájuk. Ketten se!)"[234] Egy másik város krisnás közösségét Z. Anette református teológus-jelölt látogatta meg:

Amint beléptem az ajtón, világossá vált számomra, hogy ezek az emberek állandó, élő kapcsolatban *vannak egymással;* közvetlen és családias *alkalomba csöppentem bele. (...) két fontos - nem új, de jól alkalmazott - módszert láttam. Az egyik a zene, a másik a közös étkezés. E kettő közül a* zenével *kapcsolatban van némi kritikus megjegyzésem. Eltekintve néhány igazán értékesnek, építőnek, tartalmasnak ítélt dallamtól (ezeket a vezető egyedül énekelte), sajnos csupa olyan dallammal találkoztam, amelyek meglátásom szerint kiválóan alkalmasak arra, hogy bizonyos lelkiállapotot előidézzenek, de semmiképpen sem arra, hogy gazdagítsanak. Szomorúan tapasztaltam, hogy az igazi, szép tiszta ritmus hangszerek mellé feltétlenül fontosnak tartották egy kölcsönkapott szintetizátor dobgépét és „templomos" hangjait felsorakoztatni. (...) Világos, hogy azok a hírek, melyek szerint elhagyják munkahelyüket, megszakítják kapcsolataikat, csak rosszindulatú rágalmak továbbgyűrűzése volt. (...) Azt hiszem, feltétlenül fel kell idéznem most a jezsuita Nemeshegyi Péter idevágó gondolataiból egyet: a más vallásúakkal folytatott dialógus akkor lesz igazán gyümölcsöző, ha együtt jár saját keresztény hitünk elmélyítésével.* Mélyebbre kell ásni a formuláknál, *és el kell jutni az Ősbizalomhoz, mellyel a mindenség mélyén rejlő, az azt meghaladó Ősirgalommal találkozunk. (...) Gyakorlati szempontból el tudom képzelni az együttműködést velük, igent mondva az Ősirgalom „itt és most"-jára is.*

2.3. Népművelők

Most már művelődésszervezőknek hívják őket. Ők azok, akik nagyon sokféle emberrel találkoznak. Volt közülük, aki hivatalosan is találkozott velük, volt, aki kérésemre vett részt egyik bemutatkozó programjukon.[235] Egyikük intézményvezetőként találkozott velük, amikor helyet kerestek rendezvényüknek:

Amikor megkérdeztem, hogy milyen jellegű lesz rendezvényük, furcsán néztek, s kicsit ellenségesnek, támadónak éreztem őket. „Mi kifogásom van közösségük ellen?", kérdezte a háromtagú delegáció. Ezek után a szokottnál is kedvesebben próbáltam tárgyalni velük, oldódott a kezdeti bizalmatlanság, *és simán megkötöttük a szerződést. (...) Egy napon a felső vezető is megérkezett. Śravanam Swami magas, európai kinézetű, és az is volt. Mobiltelefonnal a kezében jött be, körülötte négy-öt, a közösség vezető köréhez tartozó fiatal. Mintha csak egy politikus vagy főmenedzser érkezett volna. Angolul értekezett velük. Később kiderült, magyarul is tud. (...) Többszáz résztvevője volt az estnek, ennek ellenére érzékelhető volt a* családiasság. *(...) Az előadást a közönség alázatosan, majd egyre felhevültebben fogadta. A zenekarok közül az indiai kisebb, s az Angliából érkező nagyobb sikert aratott. Világos volt, hogy a modern nyugati zene jellemzőivel ötvözték muzsikájukat. Ahogyan a zenekar, s a*

[234] SZÉNÁSI László: A Hare Krisna követőinél jártunk. = Tárogató, 1996. 1. sz.

[235] Főiskolai diplomát szerző vezető beosztású művelődészervezők, akik az embertan tárgy keretében írtak rövid esszét élményeikről.

közönség átélte a záró számot, világosan látható volt, hogy krisnások, indiai, európai és amerikai elemekből összerakódó imázsa. *(...)*

Hárman ugyanazon a programon vettek részt:

A.B.: *Mentesnek éreztem magam minden fajta előítélettől, de azért tudtam, hogy* gondosan megkomponált „előadásnak" *leszek a nézője, és tesznek annak részesévé. Először csak zenéltek, s mi hallgattunk. (...) Később egy* guru *ült a színpad közepén, s körbeülték tanítványai. Ez az optikai élmény minket a dolog részesévé tett, hiszen mi a szőnyegen ültünk. A tanítványok átszellemülten hallgatták a tanítómestert, látható volt mennyire rábízzák magukat, mennyire csüngnek rajta. Szükségük van rá, míg folyamatosan tisztulnak, fejlődnek. (...) Mindannyian énekeltük a* mantrát*. Most váltunk igazán aktív közreműködővé. (...) ezen a kulturális vonulaton nem fedeztem föl semmiféle erőszakos hittérítést, nem állítottak senkit választ elé.* Békességgel, szeretettel és nyitottsággal *fordultak felénk. (...) A nagy kérdés benne az, hogy tud-e ez nálunk gyökeret ereszteni. Felszínesen igen, gyakorlatilag azonban nem.*

C.D.: *Ebben az anyagias világban mégis vannak körülöttünk olyan emberek, akik* toleránsak, barátságosak, emberszeretők *tudtak maradni, illetve azokká lettek (...) Lélektudatosságuk, ruházatuk és szertartásaik talán ambivalens érzelmeket váltanak ki az emberekből. Vajon hagyományaikat követik, vagy mégiscsak fontosabb a külsőség? Ki akarnak tűnni? Bármiként van is, köszöntésük egy baráti öleléssel felér. Alázat, szeretet: „Az én lelkem és a te lelked egy".*

E.F.: *Ezután ismét a zenekar vette át a színpadot. Egyre lendületesebb dalokat játszottak, s felkérték a már belelkesített közönséget is az énekre, táncra. E hangulat a tetőpontjára hágott. Egyre több fiatal tanítvány szállingózott be, s énekelt, táncolt. Egyre inkább* belelovallták magukat az őrjöngésbe, *s az egész már kezdett emlékeztetni a diszkóra. Sokan csatlakoztak hozzájuk a civilek közül is, s a többiek pedig kezdtek lassan kiszállingózni a teremtől. (...) A vegetáriánus kóstoló nem volt különleges: egyszerű párolt zöldség és vízben főtt gríz. (...) Szerintem egy nagyon jól fölépített, a hangulatot fokozó program volt.* Kulturális műsor, mely minden részével kapcsolódott Krisnához. *Annyira viszont megfogott, hogy megvettem a Visszatérés című könyvet, pedig eddig eszembe sem jutott, hogy ilyesmivel foglalkozzam. Az átlagos ember ugyanis nem foglalkozik azzal, mi van a születés előtt és a halál után. Éli világát. (...) Van-e itt esélyük? Lehet, hogy igen, mert Magyarország mindig összekötő kapocs volt Kelet és Nyugat között. Másrészt az utóbbi évek gazdasági-társadalmi változásai is nyitottabbá tették irányukban a fiatalokat.*

Horpácsi Sándor nem volt népművelő, irodalmár, kritikus, újságíró, de önmagát csak „néptanítónak" hívta. Kérésemre meglátogatta a m-i *āśhramot*. Később derült ki, hogy akkor már nagybeteg volt, így aztán beszámolója legutolsó írása lett:

Rutinfeladatnak tűnt, ám az élmény felkavart, *nem akar beférni egy szabvány riportba. Már egy hete toporgok a feladat előtt. Nos, ezek a fiatalok szelídek, olyan* békés derűt *árasztanak, amit - eddig - keresztény közösségeknél nem tapasztaltam. Mi lehet ennek az oka? Jól értettem-e eddig a keresztény, az európai kultúrát, amely - lehet, hogy az én hibám - érdesebb oldalát mutatta? (...) Mire olyan büszke, gőgös az európai civilizáció és kultúra, mely ezredvégünkre belefulladt a technikája és buta reklámja mocsarába? Mindenki érzi, hogy ez a világ, ez a civilizáció (a keresztény) kiüresedett, megváltásért kiált, de nem lehet, mert nem hagyja magát megváltani (...) Ezek a gondolatok (is) kavarogtak bennem, amikor a panellakásban a fiatalokat hallgattam a* karmáról*, az élet és halál dolgairól, a Védákról. Hiszen ott ülhettek volna az én gyermekeim is, akik pogányként nőttek fel, s nem tudom ma sem eldönteni, hogy ez szüleik szégyene-e, vagy a csődbe jutott bolsevizmus melléktermékéé. (...) Mert igen is imponált ezeknek a fiataloknak a* fegyelme*. Mindennap hajnalban kelnek,*

tisztálkodással és imádkozással kezdik napot. Pörgetik a rózsafüzérhez hasonló golyócskákat, több százszor elmondják az imát. Vegetáriánusok. Érvelésük, ha nem is tudományos, de megkapó. (...) Izgalmasabbnak érzem a társaság szociális összetételét. A lányok egyetemisták, a fiúk egyike számítógépes, a leginkább vitaképes fiatalember bányász volt, a testvére szakmát tanul. A legérdekesebb a szkinhedes fiú esete, akit Krisna szelídített meg, *döbbentett rá a gyűlölködés értelmetlenségére. Szemükben van - számomra kicsit eszelősnek tűnő - szelídség. Assisi Szent Ferencet képzelem el ilyennek, miközben halaknak, madaraknak prédikál. Rokonszenvesek, szeretetre méltóak, de nem tettek Krisna-hívővé. Csupán kíváncsivá.* Tudnak valamit, amit ez az eldologiasodott, eléggé eldurvult Európa már nem. *(...) Nem hagy nyugodni a kétely, vajon ha a Krisna-hívők többen lesznek, világegyház lesz, akkor is ilyen szelídek maradnak? Hiszen a Názáreti is békességet ígért, Evangéliumot, s Vatikán lett belőle, protestantizmus, ortodoxia, gyűlölködés, vér és genny. Ezek a krisnás gyerekek nem a hitről beszélnek, hanem tudásról. Az egyetlenről, az igazról. Nos, az én megromlott európai tudatom egyik sarkalatos pontja éppen a* kételkedés*, a ragaszkodás a kérdezés és kételkedés jogához. Ezért vagyok nyugtalan, s fogok boldogtalanul meghalni? Éretlen a lelkem, s a következő életemben kutya leszek vagy szamár? Jó lenne hinni, hogy a halál után is van fejlődés, a világ mégiscsak lélek, s nem csupán szenvedő anyag megváltás nélkül. Ha tehetem, máskor is elmegyek a krisnások közé. Szelíden eltűrik kételyeimet, s ez már önmagában is megnyugtató..."*

2.4. A krisnások környezete

Mit mondanak róluk azok, akik szomszédságukban élnek? A budapesti templom mellett lakók és a Krisna-völgyben élő krisnásokat eléggé jól ismerő somogyvámosiak körében érdeklődtünk.

A Máriaremetei úton lévő templom szomszédságában élők elmesélték, hogy az oda költöző krisnások minden szomszédnak bemutatkoztak, áthívták őket filmvetítésre és egy kis fölszentelt ételt osztottak nekik. Azóta is rendszeresen visznek ételkóstolót a környező házakba, amit a legtöbb helyen elfogadnak, egyesek örömmel, mások kissé zavartan, ismét mások ímmel-ámmal. Több házban almával viszonozzák. „Minket nem zavarnak", hallottuk a legtöbb helyen. A kóstoló elfogadása és a felesleges alma odaadása afféle rutinná vált. Általában jól esik a gesztus, szívesen fogadják az ajándékot, ők meg ha nem is feltétlenül szívből, de „szívesen" adják nekik az almát, mondván „hadd vigyék, inkább mint hogy ott rohadjon el nekünk". Megszokták őket, különösebb nehézség nélkül. Nem túl sokat tudnak róluk, de ez nem is zavarja őket, mert - ha kicsit furcsának is - „nem problémásak"-nak, ártalmatlannak látszanak.

Panasz, konfliktus alig-alig volt. Egy valakit zavart a túl hangos hajnali szertartásuk. Egy asszony sajnálja őket, amikor télen is mezítláb járnak és állandóan köhögnek. Egy ötvenes férfi elmeséli, egyszer szívesen segített nekik 30 liter tejet a szomszédos boltból biciklijén hazavinni. Egy ötvenes asszony úgy véli, nem lehetnek rossz emberek, ha hisznek Istenben, s hozzáteszi, ha este találkozna velük, nem ijedne meg tőlük, ami manapság már valami. Egy huszonéves fiatalember számára máig furcsa, hogy ingyen adják az ételkóstolót, s úgy véli, ennek egyszer még meglesz az ára, ezért egy éve már nem fogad el tőlük semmit. Megpróbálta nekik elmondani aggályait, de úgy találta, hogy „semmiféle intellektuálisabb diskurzust" nem lehet velük folytatni. Ő maga „élő halottaknak" tartja őket, mert megszakították a kapcsolatukat a világgal, s még a buszon is csak mormogják magukban imáikat, s mindezzel saját halálát juttatják eszébe. Fölös almájukat azért ők is nekik adják.

A somogyvámosi vezetés rokonszenvvel viszonyul a krisnások iránt. A héttagú önkormányzati testület egyöntetű támogatásáról biztosította a krisnásoknak a Kender-völgyben való

letelepedését erőteljesen támogató polgármestert, akinek nemcsak a krisnások, de még tanaik is rokonszenvesek. Azóta az ottani krisnás gyülekezet vezetője is az önkormányzat - kimagaslóan magas szavazattal megválasztott - tagja. Jó a kapcsolat a falubeli iskola és a krisnások saját iskolájának pedagógusai között. Az evangélikus és katolikus vallású falubeliek többsége a kezdeti idegenkedés után, egyre jobban megismerve őket először is elismeri „hangyaszorgalmukat", aztán jól tudja, hogy remek áron vették meg a földet, és eléggé komoly idegenforgalmat is jelentenek, végül pedig szeret jókat derülni a különféle mezőgazdasági munkákban az első időben meglepően dilettánsnak mutatkozó krisnások rovására. Más rosszat azonban nemigen tudnak, és nem is akarnak mondani róluk. „Rendesek, de persze nem egészen úgy van, ahogyan ők mondják, főleg az a lélekvándorlás, ugye", fogalmaz meg egy eléggé tipikus véleményt egy munkanélküli cigány férfi, aki szívesen találkozik, beszélget velük, figyeli furcsaságaikat. Az országos és a somogyi sajtóban megjelenő több tucatnyi írásból is hasonló beállítódások és vélemények olvashatók ki.[236]

És ők, a krisnások hogyan érzékelik fogadtatásuk? Bhaktin Hanna, amikor beköltözött, felmondott. „Elmondtam, hogy miért. Furcsállották nagyon. A főnököm mind a mai napig nem tudja megérteni, pedig látja rajtam, hogy mennyire nyugodtabb és kiegyensúlyozottabb vagyok, és sokkal boldogabbnak látszom." Navadvīpa devī dāsīt nagyon nehezen fogadta el a környezete, hiszen előtte nem éppen szent életet élt. „Mindig próbáltak - most azt mondom - *visszahúzni az anyagi életbe*, főleg a tanáraim. Ők aztán végképp nem tudták elviselni, hogy hogyan lehet az, hogy hirtelen ilyen nagy szent életbe kerültem, amikor nemrég még együtt kocsmáztunk. Vita azért volt, mert nekik több tapasztalatuk volt arról az anyagi életről, de nekem meg több tudásom volt a lelki életről, s én persze egy kicsit túl büszke is voltam a lelki tudásomra. Később, mikor már jobban értettem a filozófiát, akkor tudtam *normálisan beszélgetni* velük." A krisnásokkal erőteljesen szimpatizáló orvosnak a n-i önkormányzat nem engedte meg, hogy a presszóban előadást tartanak a Krisna-hitről.

Abból a középiskolából, ahová Bhaktin Etel járt, kirúgtak egy tanulót, mert krisnás lett, egy másikat pedig megfenyegetett az iskolavezetés, mert elment egy-két krisnás programra. Emiatt költözött el ez a család egy másik városba. Līlāvatāra dāsa krisnásságát nagyon különbözően fogadták évfolyamtársai. „Először csak az tűnt fel nekik, hogy nem járok bulikba és söröznni, mert ők elég gyakran eljártak. S ha ott voltam, nem ittam sört, csak üdítőt, s csak nézték, hogy milyen dolog ez. S én mondtam, hogy egészséges életmód meg minden, de nem meséltem el nekik, hogy ez vallásos dolog miatt van, mert úgy éreztem, hogy egyrészt *nem értenének meg s gúnyolódnának*. Előbb-utóbb kiderült, s elfogadták, hogy valamennyire megváltozott az életmódom s a gondolkodásom. Mindenki más módon fogadta: ez teljesen megbolondult, milyen hülyeség, tiszteletre méltó, ez milyen nagyszerű dolog, hogy nem enni húst, s volt, aki azt mondta, „Nem érdekel, csinálj, amit akarsz".

Bhakta Csanád új munkahelyén érthetően nem akarta azzal kezdeni, hogy krisnás:

> *Akartam előbb egy kicsit mást mutatni, amit ők anyagi szemmel meglátnak egy emberben, s utána úgyis minden majd kiderül. Ha kérdezik, „Miért nem eszel húst? Miért vagy vegetáriánus?", akkor nem fogom azt hazudni, hogy „Csak azért, mert mondjuk a Schirilla Györgyöt követem." Van, aki egyből kiszúrta, hogy „Te krisnás vagy!", de ezt csak egy hónap után mondta meg. „Amikor megjelentél, már tudtam. A nyakláncról és a hajviseletről én már tudtam, hogy krisnás vagy." A többiek még nem nagyon tudják, de én nem fogom ezt*

[236] Néhány alaposabb riport ezek közül: CSÍKY KISS Erika: Krisna-falva Vámoson. = Somogyi Hírlap, 1994. dec. 3. 11. p.; GULYÁS J. Attila: Ez itt nem Walt Disney-show. = Magyar Nemzet, 1995. aug. 22. 9. p.; S. BODA András: A krisnások völgye. = Népszabadság 1995. júl. 21. 8. p.; CZENE Attila: Krisna-farm Somogyban. = Népszabadság, 1994. aug. 15. 9. p.

magamra írni, nem fogom reklámozni. Ha érdekli őket, majd megkérdezik, én nagyon szívesen elmondom, ahogy a régi munkahelyemen is elmondtam mindenkinek, akit érdekelt. Sokan tudják már, hogy mennyire pozitív ez az egész. Van itt, a városban is egy tiszti beosztású rendőrnő, aki épp amiatt, hogy sehol nincs olyan eredmény a narkósok leszoktatásában, mint a krisnásoknál, próbált velünk együttműködni. Nagyon sok szerzetest meghallgatott, akik azelőtt valamennyire kapcsolatban voltak a narkóval. A rendőrnő meglepődött, hogy milyen reálisan tudjuk elmondani, s nem úgy, hogy megszállt Isten meg a Szentlélek."

2.5. A rokonság

A „Hogyan reagált elsőre legszűkebb környezete (családja) arra, hogy Krisna tudatú lett?" kérdésre a következő válaszok születtek:

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
pozitívan	22	9	16	16	16
ambivalensen	41	25	39	29	30
negatívan	37	66	45	56	54
összesen	100%	100%	100%	100%	100%

A tendencia egyértelmű: a többiekhez képest 3-4 évvel korábban megtért avatottak fogadtatása (ez sokaknál éppen a '91-92-es évekre esett, amikor kampány folyt a krisnások ellen) sokkal barátságtalanabb volt, mint az utánuk 2-3 évvel megtérteké. Ami talán elsőre meglepőnek tűnik, a keresztény klerikusok 39 %-át is ellenségesen fogadta szűkebb környezetük, s csak 28 %-át pozitívan. Nem elsősorban a krisnások, hanem általában a másság, a komolyabb mértékű vallási elkötelezettség, az aszkézis gyanakodva és ellenségesen fogadott ebben a világban.

A „Mennyiben változott azóta magatartásuk?" esetében az „azóta" a megtérésük, belépésük után eltelt 1-7 évet jelenti:

	avatás előttiek (n=73)	avatottak (n=44)	házasok (n=38)	cölebszek (n=79)	mind (n=126)
nem változott					
pozitív maradt	6	2	5	4	4
ambivalens maradt	3	-	-	3	2
negatív maradt	7	2	3	7	4
kicsit jobb	16	25	18	22	18
jobb	31	43	21	43	34
egyéb	10	10	11	10	10
nem válaszolt	25	28	25	26	26
összesen	100%	100%	100%	100%	100%

Ez a táblázat megerősíti az előbb tapasztalt tendenciát, *egyre inkább elfogadni látszik a családi környezet a krisnásokat*. Egy másik tendencia is kirajzolódik: az idő elteltével *a fiúk Krisna-hitét inkább elfogadja a család, mint a nőkét*.

Az első csoportba azok tartoznak, *akikkel szülei eddig sem nagyon törődtek*. Bhakta Ottóval akkor sem, amikor kábítószeres volt, „Még otthon is szívtunk. Anyám látta, hogy be vagyok kábítószerezve, de nem volt kibukva. Ő is volt régebben Hollandiában, még fiatalkorában, s látta, hogy ott legális. Aztán apukám is tudta, bár ő próbált inspirálni, hogy nem kellene, de ő sem tudott nagyon hatni rám. A Krisna-tudattal valahogy megbékélt, de nem nagyon fogadja el, nem szereti, hogy én itt vagyok. Anyám meg közömbös ezzel."

A második csoportba azok tartoznak, akiknek a szülei *lassan megszokták, vagy beletörődtek* abba, hogy gyerekük krisnás lett. Sacinan-dana dāsa falusi szülei attól féltek, fiuk nem fejezi be tanulmányait, s papír nélkül marad. Megnézték a kollégiumot, majd az albérletet, ahová átköltözött, aztán a templomot is, ahová beköltözött, aztán - amikor látták az egyetem sem marad el - lassan megnyugodtak. Bhakta Albert szülei „először furcsállták az egészet. Mondták, ha nem eszel húst, nem lesz erőd a munkához. Most már, ha hazamegyek, gyümölccsel kedveskednek, tehát próbálnak megbarátkozni vele, de igazából nem akarnak." Bhakta Károly szülei „furcsállták először, de most már elfogadták. Az édesanyámnak megvan az egész könyvsorozat fönt a tévé fölött. Úgyhogy ha épp nem tévét néz, akkor azt szokta nézegetni, s tetszik neki igazából. Szereti, hogy itt vagyok, mert látja, hogy nem rossz dolog ez, itt nem dohányzunk. Megnézte, hogy mi ez a hely, Cāturmāsya prabhuval beszélt itt bent a templomban, aztán hazament." Bhakta László szülei szép, fényes mérnöki karriert képzeltek el fiuknak, és unokákat. „Először azt hitték, hogy majd elmúlik, majd kinövöm. Anyám lassan szimpatizálni kezdett a *bhaktákkal*, mert ő is vegetáriánus lett, s nem eszik húst már régóta, de még a zsírját se. De azért csak szeretné, ha nem lennék szerzetes." Bhakta Bori története kissé bonyolultabb:

> *Anyu most már kezd valahogyan megbarátkozni vele, de nem igazából van kibékülve, meg nem is tud róla semmit. Mondtam neki, gyere el ide, s nézd meg azokat az embereket, akik tényleg két-három éve ezt gyakorolják, hogy mégis hogy működik ez a dolog. Fél, mert hallja az újságokból is meg mindenhonnan, hogy a krisnások elszakítják a szülőktől a gyerekeket. Neki az, hogy nem járok discoba, azt jelenti, hogy kimosták az agyam. De ő nem tudja, hogy miért kelek fel hajnali fél négykor, hogy miért nem eszem húst, mert amikor mondanám neki, azt mondja, „Óh, hagyjál békén ezekkel a hülyeségekkel!" Először nem hitte el, hogy kábítószereztem, pedig negyvenöt kiló voltam, s most híztam tíz kilót. Kérdeztem: „Hát nem vetted észre?" Most már azért elég jó a viszonyunk. Most szeretne beszélni Cāturmāsya prabhuval. Az is idegesíti, hogy nem járok senkivel, pedig én majd férjhez akarok menni. Beszélgettünk a védikus házasságról, s tetszik neki szabályozott házasélet. De ha meghallja a Hare Krisna* mantrát*, egyből kibukik teljesen. De majd megszokja.*

A harmadik csoportba tartozók szülei - látva pozitív hatásait - *rokonszenvvel viseltetnek a Krisna-tudat iránt*. Bhakta Hanna szülei is:

> *Édesanyám mindenben támogat, akármit csinálok. Őt meg tudtam győzni arról, hogy ez egy jó dolog, s ő látja, s beszélgettek most Cāturmāsya prabhuval, s eljött a fesztiválra, még a nagyszüleim is ott voltak. Mindig imádkoztam Krisnához, hogy tegyen elrendezést, hogy ne legyenek ilyen akadályok, mert nagy ragaszkodásom van a szüleimhez, nagyon kiegyensúlyozott családban nőttem fel. S aztán Krisna nagyon kegyes volt, segített ebben, hogy ne a szüleim legyenek az akadály ebben a dologban. Húgom még semleges, ott volt a fesztiválon, tetszett neki, de mondta, hogy ő biztos, hogy nem lesz krisnás. A* prasadāmot *megeszi, ha viszek édességet. Anyukám, mondjuk, olvassa a Prabhupāda-könyvet, jegyzetel belőle, feltesz kérdéseket. Próbálja megérteni azt, hogy én miért csinálom ezt.*

Bhakta Miklós családjában is hasonlók történtek:

> *Édesanyámnak nagy félelme volt, de ahogy haladtak a dolgok, úgy éreztem, hogy az derült ki, inkább az esett neki rosszul, hogy olyan dolgokat kapok, tanácsokat, segítséget, amit ő nem*

tudott adni. Mostanára odáig változott a dolog, hogy ő eddig nagy ateista vagy materialista volt, de fél éve természetgyógyász képességek ébredtek benne spontán, tehát anélkül, hogy tanulta volna, vagy akármilyen tanfolyamra járt volna, csak úgy tapasztalta magán. Most eljutott odáig, hogy átértékelje a világnézetét, s abba a képbe befér esetleg Isten is, *mert ugye azoknak az energiáknak is kell valahonnan jönniük.*

A negyedik csoportba azok tartoznak, akiknek *szülei is megtértek*. Acyuta dāsa apjának a könyvtárában sok könyv volt a lélekvándorlásról és hasonló témákról, tehát a családban a „krisnás-téma" nem volt idegen:

Anyukám volt az első, aki pozitívan reagált, mondta, hogy oké, ezt a vegetáriánus konyhát megcsináljuk. Aztán ő is elkezdett japázni*, olvasni rendszeresen a könyveket, tartani a négy szabályt. Amikor eljött hozzánk, teljesen elámult, hogy „Itt milyen kedves fiatalok vannak, s milyen érdekes témákkal foglalkoznak, éppen én is ezeken gondolkodtam". Utána elkezdett* japázni. *Apukám a vegetáriánusságig elfogadta a dolgot, amúgy teljes mértékben támogat. Húgom 17 éves. Ő pedig a rajzon keresztül került kapcsolatba ezzel. Ahogy a Bhagavad-gītā-t s a Śrīmad-Bhāgavatamot forgatta, nagyon megtetszettek neki a különlegesen szép képek. Innen már könnyen ment, elkezdtem neki prédikálni. A farmon meg akkor kezdett beindulni a* gurukula*, s szükség volt ott a kisgyerekeknek tankönyvekre, s felmerült egyből, hogy a rajzokat is el kellene valahogy készíteni. Csinált egy pár rajzot, s elnyerte mindenkinek a tetszését. S ez hozta magával az összes többit, a* japázást*, az olvasást, a szabályokat, most meg itt tartunk, hogy ő is nagyon komolyan gyakorolja.*

Bhakta Zsolt szülei először kétségbe voltak esve.

Más családokban a gyerekek kirepülnek már tizennyolc, tizenkilenc évesen, de mi még ott voltunk a nyakukon, s lehet, hogy azt gondolták, hogy mindig ott is leszünk. Akkor a húgom beköltözött, rá két hónapra meg én ide a farmra. Ez egy hirtelen dolog volt, de akkor már kezdték érteni, hogy mit csinálunk. Olyannyira, hogy le akarnak költözni ide a farmra. Anyu is most már japázik*, olvassa a könyveket, vegetáriánus. Apánk nagy ateista volt, de most már ott tart, hogy imádkozik reggelente.*

Prajāpati dāsa ötvenkét éves korába lett hívő, amikor:

Az egyik könyvosztó mātāji *bement hozzá a céghez, elbeszélgettek, s karácsonyra vett nekem egy csomó könyvet. Én akkor már Krisna-tudatos voltam. Ő is el akarta olvasni, hogy „hát mibe keveredett, megnézem már, hogy miket olvas". S odáig jutott, hogy ő is* bhakta *lett. Ugyanúgy olvas,* japázik*, leszokott a húsevésről, az italról, a cigarettáról. Anyukám nehezebb. Neki azt hiszem, az a sorsa, hogy kevésbe tud lépni ilyen lelki irányba. Őt jobban leblokkolták ezek a külsődleges dolgok, mint a szerzetesek hajviselete és öltözete.*

Bhakta Etel abba a csoportba tartozik, ahol *a családban máig folyik a küzdelem:*

Először a vegetarianizmus tűnt fel. Anyukám aztán elfogadta, vagy legalábbis úgy tett. Ahogy telt-múlt az idő, sorra lekerültek az énekeseknek a képei a falról, kitettem Prabhupāda képét. Ez már nem tetszett nekik, nagyon tiltakoztak. Volt oltárom, s amikor egyik este hazamentem, szőrén-szálán eltűnt, kihajítva virágostul, lepedőstül, képestül, összetépve, mert apukám annyira életidegennek és szektásnak tartotta. Teljesen ateista a családom, szerintük a vallás a népek ópiuma, s csak az hisz Istenben, aki gyenge. Anyukám azt magyarázta, hogy „Te most azért akarsz Isten-tudatos lenni, mert el akarsz szakadni a kábítószertől, de majd inkább én segítek." Erre én kivertem a hisztit, mert akkor még nem tudtam, hogyan kell viselkedni a szülőkkel. Ennek csak az lett az eredménye, hogy szobafogságot is kaptam, s még jól meg is pofoztak. Most már tudom, hogy teljesen tolerálni kell az ő világukat, de ugyanakkor segíteni nekik. Kell velük ebédelnem néha. Odateszik a húst az asztalra, én meg odateszem a kis felajánlott prasdāmomat*, s akkor együtt megesszük. Kell velük néha tévét nézni, hogy lássák,*

hogy ott vagy. Tök mindegy, hogy mi van a tévében, csak az fontos, hogy lássa, hogy ott a lánya. El kell menni velük vásárolgatni, beszélgetni kell velük. Igazából nem az életmódot kell itt megváltoztatni, hanem a tudatot. Közben nekem pedig úgy kell viselkednem, hogy én nekik a viselkedésemmel prédikálok. Még mindig nem tudják hová tenni. Még egy programra nem jöttek el. Most épp a legutolsó fesztiválra eljött az anyukám, mert előtte felvetettem neki, hogy itt vagyok másfél éve, te meg azt sem tudod, hogy hová járok, s csak kritizálsz. Apukám azt mondta, hogy „Dehogy megyek, mert aki korpa közé keveredik, azt megeszik a disznók." Ha karmi szempontból nézed, anyának nagyon jó tulajdonságai vannak, mert még a víz hátán is megélne. És rám akarja erőszakolni ezt. Anyukám mondta egyszer, hogy nem érti: kábítószer meg Isten, mindig csak a végletek. Nekik, ateistáknak Isten és a kábítószer egyformán véglet.

Vannak néhányan olyan Krisna-hívők, mint bhakta Lehel is, *akik belátják, nem megfelelően viselkedtek szüleikkel újdonsült Krisna-hívőként:*

Amikor a szülők meghallották, hogy mivel kezdem megismerkedni, pont abban az időben volt a krisnások elleni nagy pletykahadjárat. Például, hogy a krisnások pengét hordanak maguknál, s ha nem hagyják őket gyakorolni a vallásukat, akkor felvágják az ereiket. Ezért a szüleim nagyon féltek. Aztán elkövettem több hibát, s ebből kifolyólag újabb nehéz órákat okoztam nekik. Az egyik az volt, hogy erőteljesen prédikáltam nekik abban a stílusban, hogy „én vagyok itt a sztár, s most meghódítok mindenkit". Szóval nem voltam valami türelmes. *Mintha én már egy felvilágosult személy lettem volna. Ebben a szerepben díszelegtem. Ez hiba volt, mert így nem lehet. A lelki élet nem egy olyan dolog, hogy megmondom másoknak, hogy bumm, te hülye vagy, ezt nem így kell csinálnod, hanem inkább ez egy saját választás, s én csak hozzá tudok segíteni valakit, fel tudom kínálni neki a lehetőséget, de rákényszeríteni nem tudom.*

3. KERESZTÉNYEK[237]

A jezsuita vallásszociológus J. A. Saliba 1995-ben Keresztény és zsidó válaszok az ISKCON-ra: dialógus vagy pocskondiázás? című írásában leszögezi, hogy a legtöbb ISKCON-ról szóló keresztény szakirodalmat a keleti vallásokról szóló *fundamentalista teológia* jellemzi, mely szerint a nem megkereszteltek bűnösök, a hinduizmus pedig bálványimádó. Ő maga a *materialisztikus kultúra alternatívájának* tekinti a Krisna-tudatot, amelyben számos keresztény szakember talál hasonlóságokat: mindkettőnek Istene megváltó Isten, akivel a hívő személyes kapcsolatban van. Zsidó szerzők egy része pedig a haszidokhoz hasonlítja őket. Úgy tapasztalja, hogy a keresztény - krisnás dialógus ellen elsősorban az evangelikál keresztények lépnek föl. A maga részéről úgy érzi, hogy a Krisna-hívőket nem apostatáknak kell kezelni, hanem egy vallási utazás első állomásán lévőknek. Saját magunkban való kételkedés nélkül is lehet értékelni másokat. Nem választhatja el a kereszténye felebarátaiktól a *vallási etnocenrtrizmus*. (SALIBA - 95) Dialógus az ISKCON-nal című írásában az ISKCON monasztikusságában találja meg azt a mozzanatot, amely a hinduizmus különböző ágaihoz képest az ISKCON-beli Krisna-hitet a keresztényekhez leginkább hasonlatossá teszik. Az ISKCON-on belül érési folyamatot tapasztalt, melynek jelei között szerepel a saját teológiájuk és szokásaik iránti önkritikus reflexió és a mások irányában való nyitás. Úgy véli, hogy a katolikusok inkább készek a párbeszédre, mint az evangelikálok, de úgy véli, hogy a továbblépéshez valamiféle egyensúlyt kellene *kialakítani a misszió és a dialógus* között. (SALIBA - 96) K. Rose miután csalódott a katolikus egyházban két évig (1970-72) volt Krisna-hívő, majd ismét gyakorló katolikus lett, de másként, mint előtte, s ebben nagy szerepe volt a Krisna-tudatnak. Immár többé nem tekinti magát tradicionálisan ortodox katolikusnak. Milyen teológiai megfontolásokat kínál a kereszténye az ISKCON? című írásában vitatkozva R. Ottoval - aki szerint a kereszténység szubsztanciálisan, a *vaiṣṇavizmus* viszont csak akcidentálisan a lélek vallása - J. Carman teológusra hivatkozik, aki szerint *mély hasonlóság van a két vallásban* abban a tekintetben, ahogyan Isten szuverenitásának és hozzáférhetőségének feszültségét látják. Mint ahogyan anonim keresztényekről, ugyanúgy lehet beszélni anonim *vaiṣṇavákról* is. Caitanya és Aquinói Szent Tamás Isten-tana között is érez hasonlóságokat. Sok tekintetben követésre méltó az ISKCON *ortopraxisa* is. A panteizmus veszélye nélkül követhető a Krisna-hitnek az a gondolata, mely szerint a nem emberi élet is részesülhet az isteni élet valamely formájában. Végül úgy véli, a keresztény és *vaiṣṇava* perszonalizmusnak is lenne egymásnak mondanivalója. (ROSE - 96) Meg kell még jegyezni, hogy egyes Krisna-hívő teológusok - mint például Śubhānanda dāsa - komoly mértékű hasonlóságot próbáltak kimutatni a keresztény és a Krisna-vallás között, főleg *a keresztény és a krisnás szerzetesség hasonlóságát* bizonygatva.[238] (SUBHĀNANDA) Az sem véletlen, hogy ezeknek az írásoknak a többsége a krisnásokat ért támadások idején láttak napvilágot, sokszor „apologetikus” írások részeként.

„Lélekhorgászás a Kelet-európai halastóban”: ilyen hangütési írások jelentek meg a keresztény egyházak lapjaiban az MKTHK elleni heves sajtótámadások idejében. Már ekkor

[237] Nem „a keresztények” véleményét ismerheti meg ebben a fejezetben az olvasó, hanem egyes keresztényekét (akkor is, ha akad közöttük olyan, akinek a véleménye eléggé jellemző, s olyané is, akinek a véleménye közel áll annak az egyházi szervezetnek a véleményéhez, ahová tartozik). A fejezet egyik részében nem közvetlenül, hanem krisnás értelmezésben ismerhetünk meg keresztény véleményeket.

[238] Kétségen kívül akadnak nagyon hasonló, szinte azonos elemek. Így például az tény, hogy a bencések is földig hajolva köszöntötték a vendéget, mint a krisnások.

is akadtak *keresztény hívők*, éppen a „Támadnak hamis próféták”[239] írásra válaszoló olvasói levél szerzője, aki a görög katolikus lelkésszel vitatkozva - akár az imént idézett K. Rose - arra hivatkozik, hogy *tanulni is lehet a krisnásoktól*, hogy „keresztény hitünk még új dimenziókat is nyerhet”.[240] Egy másik olvasó levél szintén katolikus szerzője úgy véli, „Az emberek kritikátlanul fogadják be a Távol-Keletről érkező szellemi áramlatokat. A krisnások új Istent akarnak becsempészni az országba. A keresztény Magyarország rogyadozó hitét, erkölcsét, gazdaságát, jövőjét talán a Krisna Isten fogja talpra állítani? Vagy talán keveslik, amit az igazi Isten, és Jézus Krisztus, a Szent Szellem cselekszik”[241]. A fesztiválturné miskolci állomásán a Hit Gyülekezete és a Mahanaim fiataljai tüntettek a bejáratnál hangosbemondóval és szórólapokkal felszerelve, „Jézus él - Krisna megsötétít” jelszóval. „Minden helyszínen ott voltak, és ellenünk szóltak, nyilatkozza az MKTHK egyik szóvivője.[242]”

„Egy vidéki város egyházi kérdésekkel is foglalkozó rendezvényére az egyik helybéli konstruktív egyház főpapja azzal az indokolással nem ment el, hogy a parlament destruktívnak, törvényen kívülinek minősítette például a Krisna-tudatú hívők közösségét is, s tudomása szerint e felekezet képviselői is meghívót kaptak”, írja Iványi Gábor methodista lelkész, SZDSZ képviselő a Magyar Narancsban.[243] Akár még mulatságosnak is tartható, hogy a *„történelmi” egyházak* egyes képviselői éppen azt a vallást tekintik zavarosban halászó nyugati (!) szektának, amelynek a Bhagavad-gītā a bibliája, mint azt a református egyház legnagyobb példányszámú lapjának vezércikkében is olvasható.[244] A katolikusok népszerű hetilapjában egy jezsuita szerzetes ír a Sátán hálójában című sorozatban a krisnásokról. Az új vallási mozgalmakban is tájékozottnak tűnő szerző a minket önmaga teljes átadásával megváltó, de természetesen viselkedő, így még húst is evő Krisztussal a „sátáni ihletésű” Krisna-tudat képmutató istenségét állítja szembe, aki nemcsak a húst tiltja híveitől, hanem a szerelmet is, miközben a szentképeken hitvesével való szeretkezés közben ábrázolják.[245] A „destruktív” minősítéssel érvelő parlamenti döntés után Endreffy Zoltán katolikus filozófus egyfelől kijelenti, hogy e javaslat alapja a *bizalmatlanság*, ami ellentétes a II. vatikáni zsinat szellemében, másfelől megjegyzi: „a nagy egyházak is elfajulhatnak”. Majsai Tamás református lelkész és folyóirat-szerkesztő pedig úgy véli: „a nagy egyházak roppantul élvezik a számukra 1989-90-től kitágult teret, s félnek a legálissá vált kisebb egyházak lélekhalászásától”.[246] Ebben is van igazság, ám a kép ennél árnyaltabb. Balás Béla katolikus püspök - a pártállami rendszer által üldözött bázisközösségi mozgalmak egyikének legendás alakja - úgy véli, a krisnások jelenlétét *a szekularizált világ* indokolja, hiszen erre a világra nagyon is ráfér a csendes gondolkodás, az önuralom vágya, a transzcendencia utáni vágyódás. Ebben tehát közös a katolikusok és a krisnások törekvése, ám ez szerinte édeskevés. Úgy véli - és ebben feltétlenül igaza van - „életmódjuk túl szigorú és túl kemény a sérült lelkű magyar nép számára”, végül megállapítja, hogy csak „hihetetlen türelemmel lehetne egy közös szótárt

[239] Kelet-Magyarország 1992. 08. 01.

[240] Még egyszer a „hamis prófétákról” = Kelet-Magyarország, 1992. 08. 13. a nyíregyházi Bódig Mátyás olvasói levele

[241] Új Néplap, 1992. 10. 15. Bitskey István olvasói levele. A Szentlélek Szent Szellemként használata valamelyik újabb protestáns kisegyházra utal.

[242] Krisna-hívő - újkeresztény ellentét. = Pesti Riport, 1992. 10. 12.

[243] Vallás, szabadság. = Magyar Narancs, 1993. 04. 01.

[244] MEDGYESI László: A Kelet-európai halastó. = Reformátusok Lapja, 1992. 09. 9. 1-2. l.

[245] KISS Ulrich: A Sátán hálójában. (3.) Mindenből ehettek. = Új Ember, 1993. 03. 14.

[246] GYÉMÁNT Mariann: A történelmi egyházak mossák kezeiket. = Magyar Nemzet, 1993. 04. 14.

összeállítani, hogy értsük egymást, és netán még közeledni is lehessen".[247] Az ő véleménye azért is fontos, mert az épülő Krisna-falu éppen az ő egyházmegyéjében van. A lelkész-pszichológus Gyökössy Endre úgy véli, a fiatalok erős apára vágynak, közösséget és törődést kapnak, ezért nem a szektákat kell támadni, hanem a történelmi egyházaknak kell megváltoztatni viszonyukat a fiatalokkal.

Hivatalos egyházi megnyilatkozás külön a krisnásokkal nem foglalkozik. Az Egri Főegyházmegye Zsinati Könyvében azonban eléggé részletesen esik szó a szektákról és a kultuszokról, pontosabban négy csoportjukról: a Krisztus-hitre és az evangéliumra alapozó, de a kinyilatkoztatás egészét el nem fogadó, a Bibliát csak hivatkozási alapul felhasználó, és a kereszténységhez semmiben sem kapcsolódó szektákról, valamint a New Age mozgalomról. Mindezekről a dokumentum megállapítja, hogy „Kettős igazságuk (a nyilvánosság elé tárt szalonképesség merőben más, mint a beavatottaknak szánt tanítás), módszereik (szociális és pszichikai manipuláció, az emberi szabadságjogokat gyakran sértő erőszakosságuk), dialógusra való képtelenségük szemben állnak a kereszténység alapelveivel. (...) Rombolják a jól fejlődő ökumenikus kultúrát."[248] Ezek rendkívül sommás és az új vallási mozgalmak nagy részére nagyon kevéssé vagy egyáltalán nem igaz megállapítások nemigen látszanak a dialógus-készségről és az ökumenikus szellemről tanúskodni.

Tovább árnyalja a képet az a beszámoló, amelyet Trilokātma dāsa, az MKTHK-nak az a vezető lelkésze, akinek az ominózus parlamenti döntés után az volt a feladata, hogy felkeresse a hittudomány, az egyházak és a szerzetesrendek vezető személyiségeit, hogy szolidaritásukat, esetleg a diszkrimináció elleni tiltakozásukat kifejező aláírásukat kérje. A vihar elmúltával is megmaradt ez a reszortja: kapcsolattartás más egyházakkal. Tapasztalatai a katolikus egyházra nézve tűnnek számomra reprezentatívnak, s eléggé hasonlítanak saját tapasztalataimhoz. A *katolikus hittudomány* felkeresett hivatalos képviselőinek többsége a találkozástól is elzárkózott. Ezzel szemben két protestáns egyetemen is igen szívélyesen fogadták őket. A *katolikus főpapok* közül tucatnyi püspököt keresett föl, egyikük (akit püspök társai is a legmerevebbek egyikének tartanak) nem fogadta őket, egyikük viszont aláírásával is megerősítette, hogy „a keresztény etikával ellenesnek" tartják a krisnások megtámadását, többen meleg rokonszenvükről biztosították, mások udvarias vagy őszinte érdeklődést mutattak.[249]

A. érsek megtestesítője volt a „történelmileg megalapozott" egyháznak. Amikor megérkeztünk a hivatalába, épp egy neves politikus jött ki onnan. Az érsek igen elégedett személynek tűnt. Ami engem megragadott benne, hogy nagyon érdeklődik az iránt, hogyan tudjuk a fiatalságot megfogni, lefoglalni. Igen nagy megdöbbenés mutatkozott arcán négy szabályunk hallatán. Tetszett neki szerzetességünk*, s különösen tetszett neki az a* cölibátus*, amit még a családi életben is tartunk. Diplomatikusan érdeklődött, hogy a politikában mennyire kívánunk részt venni, de elmondtam, hogy nem kívánunk, a jövőben sem, inkább lelki alapokon szeretnénk részt venni a társadalomban. Úgy érzem, végül is jó kapcsolatba kerültünk vele.*

B. püspök nagyon nyitott, nagyon dinamikus személyiség. A beszélgetésben többször visszatért fokozott aggodalma a Hit Gyülekezetével kapcsolatban. Őket nagyon veszélyes csoportnak tartja. Voltak általános félelmei a kis vallási közösségekkel szemben. Minket valamilyen módon, talán előző ismeretei vagy személyes tapasztalatai miatt nem érzett, s most sem érez különösebben ellenségnek vagy akadálynak, vagy negatív elemnek a magyar társadalomban. Nagyon látszott, hogy ő egy dinamikus ember s nyitott a párbeszédre, s élet van benne. Aláírta

[247] GULYÁS J. Attila: Ez itt nem Walt Disney-show. = Magyar Nemzet, 1995. 08. 22.

[248] Egri Főegyházmegye Zsinati Könyve

[249] A továbbiakban természetesen egy Krisna-hívő „diplomata" szemszögéből érzékelhetjük keresztény lelkészek beállítódását és véleményét, pontosabban azok krisnás értelmezését.

kérvényünket, mert a keresztény etikával ellenesnek *tartotta az egyházi közösségek elleni támadásokat. A mai napig tartjuk a kapcsolatot, Śravanam Swami is járt nála.*

C. püspök fényűző klasszikus történeti háttérben fogadott, az új dolgok iránt mérsékelt lelkesedéssel. Kölcsönösen udvarias hangvételű párbeszédet folytattunk.

D. püspök egy kis sötét szobában fogadott minket, mert még nem készült el az új épület. Szemmel láthatóan nagyon spirituális ember, arca Keresztes Szent Jánosra emlékeztetett. Érdeklődéssel hallgatta életünket, nagy szeretettel *viszonyult hozzánk.*

E. segédpüspök rendkívül óvatos *volt, nagyon figyelt, nagyon pontosan fogalmazott, s püspöke engedélye nélkül nem mert aláírni. Inkább* elzárkózott*, mint kaput nyitott.*

F. püspökkel - bár nagyon feszült hangulatban volt - szép dialógusunk alakult ki.

G. püspök nagyon becsüli utcai osztásunkat, *azt, hogy a rohanó városban istenszeretetről szóló könyveket árulunk.*

H. érsekkel 40 percig beszélgettünk, s minden percben eloszlott egy előítélet*.*

I. érsek, úgy tűnik, régi vonalas katolikus. Jobbára csak ő beszélt, de legalább velem, s így méltó voltam arra, hogy hallgassam.

J. érsekhez ketten kísértük el Śravanam Swamit, akit nagy tisztelettel és kedvességgel fogadott. Úgy érezhettük kicsit az egész katolikus egyház nevében volt velünk igen barátságos a diplomata-szerep határain belül.

K. püspöki helynök nagyon kedves, *korrekt személy volt, tőle kaptam a Katekizmust és a II. vatikáni zsinat határozatait. Nagyon érdekes személyiség. Aláírta kérvényünket, talán nem is pozíciójából, hanem egyszerű-jámbor természetéből adódóan. Sajnos, azóta lemondott. Csodálatos beszélgetés volt. Le volt nyűgözve Śravanam Swamitól. Arról beszélt, hogy ő fiatalkorában találkozott az indiai szellemiséggel, s nagyon tetszett neki.*

A szerzetesrendekben sokkal inkább tekintették partnernek, kollégának vagy testvérnek a segítséget kérő krisnás szerzetest, mint a püspöki palotákban, s tartalmasabb beszélgetések alakultak ki.

A. rend főnöke kedves, energikus ember, beszéd közben nagyokat kacsintott. Annyira megkedvelt bennünket, hogy még adományt is adott!!! Kapcsolatunk azóta is nagyszerű. Yaśodādhulāla járt nála még kétszer, s egészen baráti kapcsolatba *kerültek. Egy hete, amikor felhívtam, éreztem a hangjában egy kis tartózkodást, s el is mondta, hogy két hívének nagykorú gyermekei elhagyták a szülői házat és beálltak krisnásnak. Én a* magyar vaiṣṇavavákra *tippelek. Végül feloldódott.*

B. rend képviselője igen jól tájékozott ember, de eléggé missziós hangulatban volt. Rendfőnöke viszont nemcsak nyitott, hanem egyenesen barátságos volt. Keleti szakértőjük, aki élete nagy részét Ázsiában töltötte, annyira nyitott *volt, hogy az már szinte hihetetlen.*

C. rendben Yaśodā-dhulāla dāsa járt, s nagy tál mahā-prasādamot *vitt nekik. Az egyik fiatal, felszentelés előtt álló szerzetes nagyon érdeklődött, s meghívott a szentelésére. Aztán végül mégis lemondták. Azt hiszem, túlságosan személyessé kezdett válni a kapcsolat.*

D. rendben éppen könyveinket tanulmányozták, amikor érkeztünk. Nagyon jó kapcsolat alakult ki. Ők alá is írták.

E. rendben csak nagyon öregeket találtunk. Nagyon kedvesek *voltak, féltek a szocialisták győzelmétől, s ezért aláírták. Ők szociális munkába kezdtek, s ezért meghívtuk őket a szegénykonyha megnyitójára, s a szociális ügyekért felelős szerzetes el is jött, s Kapila dāsa-szal nagy filozófiai beszélgetésbe gabalyodtak.*

F. rend missziós rend, mint mi. Csodálatos beszélgetés *volt. Tíz órára mentem, s tizenkettőkor indultunk el körbenézni a templomot. Mindent megmutattam, a* japaláncot, *s beszéltem az életünkről.* Elfogadták ezt ugyanolyan hitelesnek, mint a katolikust.

G. rendben nagyon sokat kérdeztek rólunk, ez volt a beszélgetés gerince. A mi életünk és szokásaink, s aztán következett a nagy rácsodálkozás, hogy mennyire hasonlít a mi lelki gyakorlatunkhoz. *Nagyon érdekes a hangulatuk. Én is nagyon sok párhuzamot fedeztem fel az ő életük és a miénk között. Igen aktívan prédikálnak, és ez náluk, úgy éreztem, az életükké vált, a természetükké. Ez az aktív hirdetés, ez a mozgalmi hangulat, ami a Krisna-tudatban is megtalálható, erre nagyon rácsodálkoztam. S nagyon ügyesek. Egy autómosó üzemelt abban a templomban, s teljesen átalakították, két év alatt igazából újjávarázsolták az egész hangulatát ennek a missziós háznak. S gyönyörűen nyírt fű, tehát egy csodálatos közösség. Most négy teológusuk végez.*

H. rendben eléggé egyoldalú *párbeszéd volt. Másfél óráig folyamatosan beszélt a h-i atya. Isvara-candra dāsa egyetemi tanulmányai miatt elszunnyadt, Yaśoda-dhulāla dāsa lábbal lökdöste, hogy felébredjen. Aztán kaptunk egy szép könyvet a rend történetéről.*

I. rendben szintén csodálatos, majdnem kétórás beszélgetés volt. Az idős tartományfőnök nagyon hasonlított Śravanam Swamihoz. Lelki ember, igazi szellemiség. Nem becsüli sokra a teológiát, hanem inkább a lelki vonalat. Barátjává fogadott a nagy korkülönbség ellenére. Nagyon-nagyon jó beszélgetés volt.

J. rendben a főapáttal kedves két órás beszélgetést folytattunk, s az Agape-Erósz, Prema-Brahma párhuzamokat *tárgyaltuk. A kapuig kísért, s hívott, megint menjünk.*

Trilokātma dāsa 40-50 katolikus plébánián is megfordult.

Főleg a Tiszántúlon jártam és Észak-Magyarországon. Sokszor azt tapasztaltam azok között a papok között, akik nyíltak voltak és meghallgattak, hogy félre vannak tájékoztatva, *tehát központilag mentek ki anyagok, hogy vigyázzanak, ha feltűnnek ezek vagy azok. S biztosan meg voltak jelölve Jehova tanúi, a Hitgyülekezet és valahogy belekeverték a Krisnásokat is. És így volt olyan is, hogy három-négy helyen becsapták az orrom előtt az ajtót. Általában szállást is kaptunk. Volt, ahol reggel énekeltünk, főztünk a plébánosnak, együtt ettünk. Játszottunk a harmóniumon, ő is énekelte a Hare Krisnát. Volt egy különleges hely, ahol megkaptunk egy üres plébániát, s egy hetet ott töltöttünk igazi szerzetesi körülmények között.*

Ami pedig a protestánsokat illeti, K. püspök - tapasztalt, világlátott személy, akit nem lehetett becsapni holmi újságcikkekkel - *kedvesen* fogadta őket, alá is írt volna mellettük, de „akkori helyzetében nem tudta, mivel nagy támadások érték volna egyházában". Okkal aggódott, mert M. püspök, akit a MIÉP gyűlésen láttak a tévében, nem fogadta őket. Egy evangélikus püspök világlátott, józan személyként aláírta a nevét, s azóta is folyamatos a dialógus. Aláírt még az adventista vezető, és nagyon melegen fogadták és szoros együttműködést kínáltak a zsidó egyházi vezetők is.[250]

A sok biztató jel ellenére 1997 elején megjelent egy röplap-sorozat „Kérdezz-felelek a szektákról" címmel, amelyet a püspöki kar megrendelésére a Logosz munkacsoport vezetője, egy teológiai főiskola tanára készített, akit nem tartunk számon sem a vallásszociológia, sem az új vallási mozgalmak, sem a hinduizmus szakértői között. A tíz kipécézett - jobb szót nem tudok, mert eléggé esetleges volt az összeállítás - „szekta" egyike volt a krisnások. Ebből egyebek mellett „megtudjuk", hogy „Prabhupāda Indiából származó guru azzal tűnt ki, hogy

[250] A hazai krisnások által 1997. június 19-én rendezett *Mi a vallás célja?* konferencián a hagyományos keresztény egyházak képviselőin kívül zsidó és muszlim lelkészek, teológusok is részt vettek.

1966-ban New Yorkban meghirdette Krisna kizárólagos tiszteletét", hogy „Tasi István szerint Chrisztosz görög szó a Krisna szóból ered", hogy egyes krisnások Jézust egyenesen Krisna egyik megjelenésének tekintik", hogy „A krisnások a Bibliát csak az igazság halvány visszatükröződésének tekintik", hogy „főleg katolikus fiatalokra vetik ki a hálót", hogy „a krisnások családellenessége nem csak a kereszténységgel, hanem minden humán morállal szembeáll", hogy „aki soraikba kerül, nem engedik ki kezük közül". Trilokātma dāsa négy oldalon pontról pontra igazította helyre a tárgyi tévedéseket. Többszöri levélváltás és telefonok után - miután kiderült - a röplap-sorozat szinte mindenhová eljutott, a következő (nem hivatalos, pecsét és gépelt aláírás nélküli) levél érkezett a Logosz Munkacsoporttól a krisnásokhoz: „Tisztelt Vezetőlelkész Úr! Két héttel ezelőtti telefonbeli jelzése alapján munkacsoportunk úgy döntött, hogy bezúzza az Önök közösségéről szóló leporellókat, sőt egyelőre nem is kívánunk újabbakat kinyomtatni, eddigi formájában semmiképpen sem. Dr. N. N. a Logosz Munkacsoport nevében". A krisnások ezután arra kérték a N. N.-t, hogy a munkacsoport levélben nyilvánítsa ki, hogy az „leporelló" valótlan információkat tartalmaz, s kérik ezt eljuttatni az érintettekhez. Erre ugyan válasz nem érkezett, de munkacsoportot felügyelő hittudományi főiskola rektora elnézést kért a krisnásoktól.

Az összkép mindenesetre távol van még attól a szemlélettől, amit Nemeshegyi Péter is képvisel, s amely a keleti vallásokat nagyon komolyan vevő trappista szerzetest, Thomas Mertont is jellemezte, aki így írt a mai Krisna-mozgalom alapítójáról[251]: „Swami Bhaktivedanta azt a hasznos figyelmeztetést hozta el Nyugatra, hogy a mi magasan aktivizált és egyoldalú kultúránk olyan krízissel került szembe, amely önmegsemmisítéssel végződhet, mert nélkülözi *egy hiteles metafizikai tudat mélységét.* E mélység nélkül erkölcsi és politikai kijelentéseink nem mások, mint megannyi szószaporítás."

[251] A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda (1896-1977)

4. SZAKEMBEREK A KRISNÁSOKRÓL

Fél tucatnyi szektákkal és új vallási mozgalmakkal foglalkozó magyar nyelvű könyv tájékoztatja az olvasót a krisnásokról, azaz hogy az esetek többségében éppen *félretájékoztat*. A könyvek közül a Szekták című vékonyabb brosúrát a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat adta ki, egy Németh G. által erősen befolyásolt Dokumentációs és információs központ a társadalomellenes kultuszokkal szembeni védelemért nevű szerveződés tevékenységének első jeleként.[252] E mű szerint a Krisna-vallás áltudomány és a tömegek agymosása. A közölt tények és adatok nagyobb része téves, a beállítódás egyértelműen előítéletes. Többek között ez olvasható a brosúrában: „A gyereket a test melléktermékének tekintik. A szülő-gyermek testi kapcsolatát bőrbetegségként, hozzátapadásként, gyengeségként definiálják.", „Nyílt utcán térítés, polgári ruhában való térítés parókában, akik egy kis hajlandóságot mutatnak, meghívják a templomba, hogy ártatlanul megvendégeljék őket. Itt a *szellemi rabul ejtés* klasszikus fogásait alkalmazzák." Ugyanez a szervezet - jóvá téve ezt a kisiklást - e sorok írásakor (1997 júniusában) adja nyomdába vallásszociológus által lektorált Szekták, új vallási mozgalmak című könyvét, amelyben szakszerű tájékoztatást kaphat az olvasó, immár a krisnásokról is. 1996-ban a romániai Királyhágómelléki Református Egyházkerület kiadja Németh Géza Destruktív kultuszok című könyvét a Magyar Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatásával, amely a szerző végakarata szerint, az ő hagyatékából állt össze, s elsősorban Magyarországon került terjesztésre. A Krisna-kultusz című fejezet egyebek mellett álkaritatív gyűjtésekkel, gyermekek szüleiktől való elszakításával, a vezetők közötti, gyilkossággal végződő hatalmi harcokkal, 12 éves korban való házasítással, gazdasági-pénzügyi visszaélésekkel vádolja az ISKCON-t, amelyet amerikai eredetű kultusznak nevez, melynek törekvései szerinte alapvetően ellenkeznek hazánk alkotmányával. (NÉMETH - 96)

A többi kiadvány egyházi. A katolikusok közül G. De Rosa könyvében *a „mágia", az „agymosás" és „diktatúra" a kulcsszavak*.[253] A két hazai szerző közül Gál Péter a New Age részeként, mint „támadó és romboló kultuszt" tárgyalja a Krisna-tudatot. Család- és gyermekellenességét *a kommunista és hitleri nevelési elvekhez hasonlítja*.[254] Azt írja, hogy „A híveknek fenntartás nélkül mindent el kell fogadniuk", hogy a „A tagok között csalódott keresztények vannak", hogy „a hívek bálványokat imádnak", hogy „A vallási alapokra gazdasági, hatalmi centrum épül", s ő is figyelmeztet arra, hogy „A hívek borotvapengét hordanak maguknál, hogy öngyilkosságot kövessenek el." A másik könyv Tarnay Brunó tudós bencés, aki egyházával szemben kellően önkritikus és meglehetősen toleráns a „kultuszokkal" szemben. Más, Magyarországon még nem jelenlévő új vallási jelenségekhez képest sajnos eléggé kis terjedelemben foglalkozik a Krisna-vallással, viszonylag korrektül.[255] A Bhagavad-gītā-t az India vallásosság gyöngyszemének tartja. A Krisna-tudat jelentését meglehetősen homályosnak érzi: „inkább a tudat kiüresedésének, mint átformálásának látszik. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a keresztény múltban az ehhez hasonló 'Krisztus-tudat' kialakítása megtalálható, természetesen más tartalommal", írja.

---

[252] Szekták. Szerk. Lugosi Győző. Budapest, 1994. TIT 79. l. A kötet alapjául a Les Sectes en France c. kiadvány szolgál, két fejezetet pedig Németh G. írt.

[253] DE ROSA, Giuseppe: Vallások, szekták és a kereszténység. Budapest, Szent István Társulat, 1991 250 l.

[254] GÁL Péter: A New Age - keresztény szemmel. Abaliget - Budapest, Lámpás K.- Szegletkő K., 1994. 400. l.

[255] TARNAY Brunó: Katolicizmus és kultuszok. Pannonhalma, Bencés Kiadó, 1994. 200. l.

A három protestáns könyv közül az egyik rövid brosúra, amely a nem keresztény szektákat és mozgalmakat olyan *„csapdáknak”* tartja, amelytől „a leghatározottabban óvni kell honfitársainkat”.[256] A sorozat másik füzetének[257] egyik fejezete a krisnásokkal foglalkozik eléggé tényszerűen, olykor azonban olyanokat emelve ki, mely a krisnásokról inkább negatív, mint pozitív képet fest. Bár a tanokat illetően maguktól a krisnásoktól is idéz, életük bemutatása azonban eléggé hiányos és egyoldalú. A harmadik mű tudós szerzője Amerikában is tanulmányozhatta a jelenséget. Ez a könyvecske eléggé korrekt módon tájékoztat a krisnások által rendezett, vallásukat bemutató konferenciáról (amelyre ő ugyan tudatosan nem ment el, de megkapta anyagát), s aztán elsősorban Tasi Istvánnak, a hazai krisnás szerzőnek, a kereszténységet és a Krisna-vallást összehasonlító könyvének[258] állításaival vitatkozva, a szerző által vélt hasonlóságokat cáfolja. (BÜTÖSI - 94)

Megállapítható, hogy akár még a bulvár-sajtó olvasója is tájékozottabb lehet a Krisna-vallást illetően, mint e könyvek olvasói. Az igényesebb olvasók, az érdeklődő értelmiségiek, vagy az érintett rokonok azonban ma még magyar nyelvű könyvekből nemigen kaphatnak alapos és hiteles tájékoztatást, mert *a megjelent könyvek nagyobb része a vélt ellenséggel szembeni védekezés jegyében fogant*. Az elemző tanulmányokra, igazi tudományos igényű reflexióra még várni kell. Vekerdi József vitacikke sem volt ilyen, hiszen abban az indológus a kultusz-ellenes harcos páncélzatában jelent meg. A vele vitatkozó C. S. J. White, a washingtoni egyetem vallástudósa arra hívja föl Vekerdi figyelmét, hogy a Hare Krisna mozgalmat az indiai *vaiṣṇavizmus*, Prabhupāda fordítását pedig az amerikai egyetem szanszkrit nyelvvel foglalkozó professzorai legitimálják. T. J. Hopkins - akinek válaszcikke az Élet és Irodalomban is megjelent - arra figyelmezeti Vekerdit, hogy bármelyik hindu fordító és kommentátor valamilyen kialakult tradíció keretében működik. Továbbá megjegyzi, hogy a Hare Krisna mozgalom tisztán indiai gyökerű, s bár Prabhupāda első tanítványai valóban amerikaiak voltak, de többük szanszkrit vagy bengáli szakértő lett, akiket elfogadtak *brahminnak*. Úgy vélem, egy izgalmas szakmai vitával lettünk szegényebbek, mert Vekerdi nem tudta eldönteni, melyik szerepében lépjen fel, vagy pedig éppen, hogy eldöntötte.

A Krisna-mozgalomra vonatkozó szegényes hazai reflexió miatt elhatároztam, hogy összeválogatok olyan írásokat, amelyekkel a frissen megtértek nagy valószínűséggel találkoznak, s megkértem kilenc szakembert, kommentálják őket. Az írások a következőképpen álltak össze.

Prabhupāda Az önmegvalósítás tudománya *című művének* ***Az önvaló felfedezése*** *című fejezetében többek között az olvasható, hogy*

„Eredeti természetünk, hogy szolgálatot végezzünk valakinek”,

„A Krisna-tudatú mozgalom nem vak vallási fanatizmus, hanem egy hiteles tudományos megközelítése az Abszolút Istenség Személyiségének.”

„Az emberi életnek ezt a formáját a lélekvándorlás körforgásában megtett több millió évnyi evolúció után értük el.”

„A lélek mozgatja a testet, az élő test mozgatja a világot.”

---

[256] Protestánsok, kis egyházak, szekták. Bp. Ökumenikus Tanulmányi Központ, 1991. 32 l.

[257] „Új vallások” a bibliai hit mérlegén. Bp. Ökumenikus Tanulmányi Központ, 1994. 42 l. Ez a két brosúra egy harmadikkal egybekötve megjelent a Minden vallás egyház? kötetben is. (ld. a bibliográfiában)

[258] TASI István: Kereszténység és Krisna-tudat. (AZ MKTHK impresszum nélküli, 1993-ban megjelent kiadványa)

*Ugyanebből a könyvből **Az Isten meghatározása** című fejezetet, melyben ez szerepel:*

„Az emberi társadalom történelmében nem találunk senkit, akinek tizenhatezer felesége vagy tizenhatezer márványpalotája lett volna.”

„Amikor még csupán három hónapos volt, Pūtanā démon meg akarta Őt ölni, de ehelyett Krisna ölte meg őt.”

„Krisna energiái az Ő segítőinek, a félisteneknek irányítása alatt működnek.”

„Nyolcmillió-négyszázezer féle létforma van. Az emberi lények közül a legtöbb civilizálatlan, a néhány civilizált faj között csak kevés élőlény él vallásos életet.”

*A **Krisna, Christos, Krisztus** című fejezetben ezek a sorok is felbukkannak:*

„Christos a Krisna szó görög változata. Krisztus egy másféleképpen mondott Krisna, ez pedig a Krisna szónak, Isten nevének egy másféle kiejtése.”

„Nemcsak a keresztények, hanem a hinduk, a mohamedánok és mindenki más is bűnös, mert nem engedelmeskednek Istennek. A keresztények úgy, hogy megszegik a „Ne ölj!” parancsolatot, mivel vágóhidakat tartanak fenn. Ha önök abbahagyják az állatok ölését, és vibrálják Krisztus szent nevét, akkor minden tökéletes lesz.”

***A modern tudomány parányi világa** című fejezetből kiderül, hogy:*

„A Védák szerint a lélek mérete a testben egy hajszál végének egytízezred része.”

„Az állítólagos tudósok alapvető hibája az, hogy az induktív módszert fogadták el. A deduktív módszer azt jelenti, hogy az apád, a tanítód vagy a gurud azt mondja: az ember halandó, és te elfogadod.”

„A gáz éterből származik, az éter az elméből, az elme az intelligenciából, az intelligencia pedig Krisna felsőbbrendű energiájából, a lélekből.”

***A legmagasabbrendű szeretet** című fejezetben a szerző ilyesmiket állít:*

„Az embernek még szexuális kapcsolata is, lehet az Úrral. Az Istenség Legfelsőbb Személyisége lehet valakinek a férje, lehet a szeretője.”

„Nem szabad arra vágynunk, hogy teljesüljenek anyagi vágyaink, nem szabad arra törekednünk, hogy experimentális filozófia segítségével értsük meg Krisnát, és nem szabad gyümölcsöző cselekedeteket végeznünk azért, hogy anyagi hasznot kapjunk Krisnától, az egyetlen vágyunk az kell legyen, hogy kedvezően szolgálhassuk.” (PRABHUPĀDA - 90)

Ákom Márta könyvtáros, a hinduizmus alapos ismerője úgy véli, hogy „Prabhupāda leegyszerűsítése és lehengerlő stílusa *nem igazi bölcsre vall*. Mindenre van frappáns válasza. Ez nem a szent egyszerűsége. A törekvés még nem garancia, ha a tudattalanom nem dolgozta föl. Csak akkor tudok továbbmenni, ha mindent átélek, átviszek másik síkra. Az elképzelés, hogy ha nem törekszem eléggé, állati létre jutok, *ellentétes a számomra hiteles védikus felfogással*. Minőségi különbséget nem lehet visszalépni. Különben sincsen fogalmunk arról, miféle létek vannak, milyen a még felsőbbrendű tudat. A fölfelé irányú spirális fejlődés valószínűbb, mint a visszalépés. Nem lehet szemére vetni a *śaṅkara* irányzatnak, hogy nem foglalkozik Istennel, mert ez az egymásra épülő hét filozófiai rendszer egyike, s ennek a feladata csak az, hogy tudattal foglalkozzon, a felsőbbrendűvel csak az utolsó kettő foglalkozik. Ez olyan, mintha azt vetnénk a logika szemére, hogy nem foglalkozik Istennel. Játsszon Krisnával, készítsen neki ülőhelyet: ezek számomra *gyermekded elképzelések*, az pedig, hogy Istennel szexuális kapcsolatba lehet kerülni, meglehetősen *földhözragadt gondolat.”*

Aszalós János, matematikus (a mesterséges intelligencia kutatója) és teológus szerint *„A túlvilág leírása nagyon rokon* - legalábbis a képszerűség szintjén - a miénkkel. Figyelemreméltó Krisna viszonya az anyagi világhoz: teljesen távol van tőle, de a szexualitásnak teljesen birtokában van, szellemi értelemben. A mi fogalmaink szerint a szex a testi valóságunk attribútuma. Az *atyaság*, mint a teremtmény - teremtő kapcsolat modellje is megjelenik, párhuzamosan az egész-rész modellel. Nálunk ez utóbbi elsődleges, náluk viszont az előbbi. Felbukkan a „tökéletes tudás" megváltó eszméje. Vajon innen ered a *gnosztikus* vallási irányzatok gyökere? Vagy inkább olyan egyetemes felismerésről van szó, mely elődök és szétszórt magok nélkül is terjed? A Krisna-tudat mint meta-vallás jelentkezik: olyanok hite és törekvése, akik nem bűnösek. 'Ha önök abbahagyják az állatok ölését és vibrálják Krisztus szent nevét, akkor minden tökéletes lesz', olvashatjuk. Nem hinném, hogy ilyen egyszerű lenne! Hasonló *leegyszerűsítések* (legalábbis nálunk kereszténveknél) sokszor képmutatásra vezettek. *Imponáló a mindenki iránt való kötelező tiszteletadás megkövetelése és a lelki tanítómester különös tisztelete*. Ezt a státust (lelki vezető) nálunk is szaporítani kellene, hisz a mi papképzésünk nem lelkivezető képzés. A modern tudomány parányi világa cikkben Prabhupāda *bámulatos tudatlanságról* tesz tanúságot, minden éles megfigyelése mellett. *Formulák rabja*. Az 'életerő' szubsztancializálásával viszont szemléletesen tudja magyarázni a lélekvándorlást."

Gáspár Csaba László, filozófus és teológus úgy véli, hogy „A címben szereplő *'tudomány' helyett jobban megfelelt volna a „tudás"*, hiszen a vallás szent tudás, így a cím, *propaganda-célzatú* és téves. Istenképe egy katolikus teológus számára zavaróan *antropomorf*. Ha ez a vallás valóban így képzeli el Istent, respektálható, de arra is gyanakodhatunk, hogy igehirdetési propaganda céllal választotta a szerző ezt a nyelvi stratégiát. (Ez a motívum kiütközik Amerika leplezetlen dicséretében is.) Az antropomorfizmus következetes használata teológiailag megalapozottnak látszik, mégpedig azáltal, hogy a világ Krisna energiája, így az ember és minden élőlény egyaránt lehet Krisna formája. Ezzel a theologumenonnal megmentettük az antropomorfizmust, de ennek nagy ára van, nevezetesen a *panteizmus.*[259] Sehol sem olvasható világos gondolatmenet a világ és Isten ontológiai különbözőségéről. Az olykor *felbukkanó 'transzcendens' fogalmat a könyv filozófiailag pontatlanul használja*. Ha elfogadjuk panteizmusukat, akkor már nem fogunk meglepődni azon sem, hogy Krisnában szexualitás is van. Ez azonban csak apróság ahhoz képest, hogy teljesen homályos Isten mindenhatóságának és az ember szabadságának a viszonya. Nem világos, mit jelent az anyagi világ 'sötétsége'. Ellentmondás az anyagi világ értékelésében, hogy egyszer úgy jelenik meg, mint elvetendő, másszor úgy, mint Isten birodalma. Az isten meghatározása című fejezetben az Istent jellemző dinamikát érzékletes képekkel festik le, melyek használatát elfogulatlan antropomorfizmus jellemez. Sui generis nézet, hogy a Krisnára vonatkozó tudást maga Krisna nyújtja, vagyis *kinyilatkoztatásról* van szó. A spekuláció elutasíttatik, helyette Krisna kinyilatkoztatása az egyedüli hiteles forrás (protestáns vonás). Ismét kidomborodik a *gnózis*: 'az ember megértheti, ki ő, ki Isten, mi az anyagi világ'. Bár a Krisna, Christos, Krisztus című fejezetben olvasható beszélgetés célja Krisna és Krisztus azonosítása, nehezen lehetne helyet találni a keresztény krisztologiában a Krisnát jellemző hat gazdagságnak, ezek ugyanis *túlságosan világiasnak tűnnek a keresztény teológia számára*. A 'Ne ölj' parancsának itt olvasott értelmezését vagy fundamentalistának mondanánk keresztény közegben, de tekinthetjük a már említett panteizmus logikus következményének is. Még valószínűbb, hogy a lélekvándorlás hitével áll összhangban. A szerző jobban tette volna, ha ebből vezeti le, mint hogy kétes értékű egzegézist folytat keresztény partnere jelenlétében. Ezt annál is inkább megtehette

[259] Krisnás lektoraim megjegyzése: felfogásunk szerint a lélek és Isten viszonyára a felfoghatatlan egyidejű egység és különbözőség elve érvényes, vagyis az élőlény szerves, de szabad akarattal felruházott, parányi, elkülönült része.

volna, mert a védikus írások igen világos - és keresztény teológiai szempontból is szerfölött respektábilis - hermeneutikai elveket fogalmaznak meg. A modern tudomány parányi világa című fejezet elég *indulatos kirohanás a tudomány ellen*. Furioso jellegét nagyrészt annak köszönheti, hogy *nem határozza meg világosan a tudomány lényegét*, s mivel többet tulajdonít neki, mint amennyit véleménye szerint a tudomány teljesíteni képes, lesújtó bírálatban részesíti. A keresztény teológia mára már kibékült a tudománnyal, talán ezért tűnik oly időszerűtlennek ez a támadás. Az eljárás *minden elegancia híján van,* a szerző egy *maga kreálta tudományképen veri el a port*. A Legmagasabbrendű szeretet című fejezetben a lelki tanítómesterrel kapcsolatos kifejtés kifogástalan. A Krisna-tudat vallási őszinteségének megkapó bizonyítékait olvashatjuk a *dharma* kapcsán: az igazi hívő kizárja hitéből a követést, a rítust, a karmát, a hatás-visszahatás elvét. Az ember és Isten szexuális kapcsolata blaszfémiának tűnhet egy keresztény teológus szemében, de megfontolandó, hogy jól magyarázható a Krisna-tudat panteizmusával. *Mély teológiai tartalmú* Putaṇā és Krisna esete, szinte bibliai erejű."

Szabó Péter vallástörténész és filozófus: „Prabhupāda állandóan 'transzcendentális' tudományról, tudásról beszél. A terminológia használatának valószínűleg az az alapja, hogy a 'véda' szó önmagában tudást jelent. Gondot okozhat, hogy a mi kultúrkörünkben a vallást hordozó tudatállapot döntően a hithez kapcsolódik. A Krisna-mozgalomnak az a meghatározása, hogy nem vak vallási fanatizmus, hanem tudományos megközelítés, azért ellentmondásos, mivel a 'hiteles, tudományos' megközelítés nálunk igazolt, egzaktan bizonyított ismereteket jelent. Ebben a szövegben *a hitszerű vallási tartalmak állandóan átcsapnak a 'tudomány' területére*. Indiában természetes, hogy új ismerethez kizárólag a guru megkérdezése útján lehet jutni, de ez más utakhoz szokottak számára *szimplifikációként* hat. Nem támasztják alá, inkább megkérdőjelezik az előadottak tudomány voltát azok a *túlságosan direkt átcsapások*, amit Prabhupāda alkalmaz. 'A tudósok nem ismerik a kémiai anyagok eredetét. A kémiai anyagok a legfelsőbb Élettől erednek - Istentől'. Egyébként sem megnyerő az a stílus, ahogy a szerző a tudományt és a tudósokat értékeli. Az a közlés, hogy 'mindig emlékeznünk kell arra, hogy az emberi életnek ezt a bizonyos formáját a lélekvándorlás körforgásában megtett több millió évnyi evolúció során értük, el', *a mi kultúrkörünkben nem bír evidenciával*. Emlékezni csak a tudatosan átéltre lehet. Az a gondolat, hogyha a különböző vallások azt az istennevet vibrálják, melyet saját szent írásaikban találnak, igazi ökumenikus, szép gondolat, de teljesen fölösleges *a tudományos látszatra törekedve* a nevekben rejlő betűkkel alátámasztani. Az Isten meghatározása című írásban az a meglepő, hogy - eltérően a kereszténységtől - nem alapvetően morális természetű sajátosságokat állít Istenről, például, hogy végtelenül jó, igazságos, és ezért tökéletes, hanem inkább anyagi természetű sajátosságokat, mint erő, hírnév, gazdagság, tudás, szépség, lemondás."

Kéri Katalin művelődéstörténész úgy látja, hogy „Meglepő módon Krisna vonzó tulajdonságai túlnyomórészt külső, és nem lelki tulajdonságok. Furcsa olvasni, hogy az anyagi világban bűnösök vannak jelen, akik fellázadtak Isten ellen, tehát a hitetlenek bűnösek. A bencés szerzetessel folytatott beszélgetés Krisnáról és Krisztusról *kevéssé mélyenszántó*, mint Az Isten meghatározása című fejezet. A bencés szerzetes elfelejti, hogy az Ószövetségben Isten megnevezésére számos kifejezés van, arról mindketten megfeledkeznek, hogy számos vallásban Isten valódi nevét ki sem lehet ejteni. Prabhupādának az a kijelentése, hogy Isten megértése pusztán intelligencia kérdése, élve fogó csapda, hiszen ki ne akarná önmagát intelligensnek tudni. A modern tudomány parányi világa, természettudományos példázatai nem mindig helyénvalóak. A Legmagasabbrendű szeretet című részben a nagy világvallásokat szektariánus felfogást tükrözőnek és materialista alapozottságúaknak minősíti, hasonlóképpen *sommásan szól az emberről.*"

Horváth Pál filozófus és vallástudós szerint „A Krisna-tudat *az ind hagyomány erősen spirituális, idealisztikus természetű panteista monoteizmusát* kínálja, egy olyan tetszőlegesen személytelen Isten nevében, akinek alapja az „egyesítő" vallások logikája szerint bármely vallási kultúra istenképéhez konvertálható. Krisna egyfelől szellemi és erő, ezzel párhuzamosan kielégíti a mitikus Isten iránti igényeket is: jár-kel, tanít, tanácsokat ad. *Az indiai gyökerektől való távol kerülés* meglehetősen látványos, hiszen az önmegvalósítás kiemelése meglehetősen idegenek az ind mentalitástól."

Śivarama Swami Hogyan oldja meg a Bhagavad-gītā a vallásháború látszólagos erkölcsi ellentmondását? *című tanulmányának alapgondolatai:*

„Az abszolút örök, erkölcs irányítja a relatív (átmeneti) morált."

„A legjobb az, ha valaki a saját kötelességét végzi, mert akkor biztos, hogy az erkölcs útján jár."

„A legfőbb erkölcsi irányelv: meghódolni Isten előtt."

„Az a tisztító folyamat, melyen keresztül a relatív erkölcs az abszolút erkölcs irányában fejlődik, Isten szent nevének vibrálása." (ŚIVARĀMA - 96)

Aszalós János szerint „A keresztény olvasatban idegenkedik az erkölcs örök és evilági, ideiglenes félre való kettéosztásától, ami nem azonos a nálunk szokásos elvi és alkalmazott felosztással. Úgy tűnik, mintha egy *szituációs etikával* állnánk szemben. Ezt a gyanút erősíti az is, hogy Krisna felmentést ad az erkölcsi kötelesség alacsonyabb szintjéhez tartozó morálról, sőt az örökből is, mert az erkölcsös, amit az adott pillanatban ő mond. (Jézus is mondott hasonlót: 'Aki megtartja parancsaimat, az szeret engem', de itt nincs szó a meglévő erkölcsi kötelesség felfüggesztéséről.) Az erőszakmentesség elve itt csak korlátozott, mert kizárólag csak a 'a *brāhmaṇák* ékessége a békesség'. Az írás a 'természetre' utal, ami meghatározza az ember vágyát, s teszi egyiket kereskedővé, dolgozóvá, harcossá vagy tanítóvá. Arról nincs szó, hogy ezeket a tulajdonságokat - legalábbis jórészt - a társadalom fejleszti, irányítja, nyesegeti, - tehát nem eleve 'bennünk született' tulajdonságokról van szó. *Az írás szerzője láthatóan idegenkedik a modern pszichológia és antropológia alkalmazásától*."

Horváth Pál megjegyzi, hogy a „A Bhagavad-gītā alapján álló kazuisztika etikán és olyan alapelveken kívül, mint a mindenféle élet kioltásának tilalma, *morális kódexet* az anyagban nem bírtam fölfedezni. Lehet, hogy a folyó élet dolgában mindig a guruk útmutatása a mérvadó? A háború-probléma alapján ezt látom valószínűnek."

Śivarāma Swami: *Varṇāśrama,* **a vallásközpontú társadalmi rendszer** című írásának az alapgondolata az, hogy:

„*A* varṇának *nevezett külső, fizikai vagy társadalmi kölcsönhatások és az* āśhramának *nevezett belső vagy lelki művelés együttese a* varṇāśrama *rendszer."*

„Így minden rendű és rangú ember előrelépést tehet a lelki ösvényen úgy, hogy feltételekhez kötött természetéhez illő munkát végez."

„Habár a bhakták *fölvállalnak bizonyos* varṇáknak *megfelelő tevékenységeket, és végzik az* āśhramok *lelki gyakorlatait, sértés a helyzetüknek megfelelően azonosítani őket." (ŚIVARĀMA - 94)*

Aszalós János számára kérdéses, hogy „Miért éppen a tudatlanság, a szenvedély és a jóság az 'anyagi természet' hatóerői, mely alapján a szervezett munkamegosztás a *varṇāśrama* boldog

társadalmába vezet?[260] Érdekes javaslat, hogy a gyerekeket merőben különböző iskolákba kellene járatni, a fenti megosztás szerint, de ezzel lemondanánk arról, hogy közös kulturális nyelvünk legyen, elősegítenénk a további kasztosodást. Az 'a négy *āśhrama* következetes betartása segíti az embert, hogy az anyagi világtól szabaduljon' gondolat ismerős, rokonszenves, de mégis idegen számunkra, hiszen 'az Ige testté lett'. A 'felszabadult *bhakta'* ártalom nélkül azonosulhat akármelyik *varṇával* vagy *āśhramával*, mégis felette áll mindegyiknek. Fontos, hogy a Krisna-tudatot terjessze, főként jó példával. Ez is ismerős gondolat, hiszen a keresztény szentek egyik jellegzetessége a korlátlan rugalmasság. A közösség - láthatóan - gazdasági önellátásra törekszik egy falusi farmergazdaság bázisán, ahol azonban nemcsak földművelés folyhat (szappanfőzésről, méhészetről is szó van). Mai viszonyok között az ilyen próbálkozás többszörös próbának van kitéve. *Nem függetlenítheti magát annyira a külvilágtól, amennyire ez egy ideálképben*. A profi közgazdászok is nehezen boldogulnak, pedig jóval nagyobb tapasztalatuk van. Javukra szól *a tudatosan vállalt igénytelenség* és a szolidaritás is. Nagy tanúság lenne az ország számára, ha kezdeményezésük bejönne: lehet boldogulni s ugyanakkor igénytelenül is élni, sőt, mintha éppen az igénytelenségük lenne a boldogságuk egyik legfontosabb pillére."

Szabó Péter szerint „A *Krisna-tudatnak még nincs olyan összefüggő, szisztematikus társadalmi tanítása, mint például a kereszténységnek*. A három *guṇa*, négy *varṇa* elmélet a modern társadalmak bonyolult folyamatainak elemzéséhez és főleg magyarázásához meglehetősen naiv és kezdetleges kísérletnek tűnik. *A hajlamainknak megfelelő tevékenységek végzése kétségkívül rokonszenves törekvés*. Az a kategorikus elvárás, hogy a Bhagavad-gītānak megfelelően tervezett államelmélet biztosítása 'minden felelős államfőnek kötelessége' túl direkt követelmény-támasztásnak tűnik, ráadásul nem is toleráns. A munka ábrázolása eléggé eltér attól, ami a keresztény kultúrában elfogadott. Prabhupāda tanításában *leértékelődik a munka*: 'az emberi létformát nem azért kaptuk, hogy keményen dolgozzunk'."[261]

Kéri Katalin észreveszi, hogy „A szövegből teljesen hiányzik, hogy ezek az életkori felosztások a férfiakra vonatkoznak. A szerző kemény kritikával illeti a mai (anyagiakat fontosnak tartó, fogyasztói) társadalmat, s a varṇāśrama-rendszert kínálja alternatívaként. Igazából kétféle embert különböztet meg e társadalmon belül: a felszabadult és a felszabadulás ösvényén járó *bhaktákat*. Kérdés: ki dönti el, mikor válik valaki igazán felszabadulttá. *A mai politikai, társadalmi és gazdasági formákról szóló negatív megállapítások között korunk valamennyi embere találhat rokonszenves gondolatot*. Éppen ez, illetve a ma emberének boldogság és nyugalom utáni vágya adja a Krisna-tudatúak közösség-szervezésének alapját."

Horváth Pál úgy látja, hogy *„A munka-kommuna és a missziós mozgalom* jegyei egyszerre jellemzik a közösséget. Amit a vallásközpontú társadalomról vallottak, azt a munkálkodás, a természetben való önfenntartó gazdálkodás és tanítása és a somogyi életközösség léte is bizonyítja. *Vallási közösségi munkaterápia* jut eszembe, egy religiózus Nagyfa."[262]

Kṛṣṇa-līlā devī dāsī: A tudat és a nyelv című írásában ezt olvashatjuk:

„A szanszkrit szavak nemritkán legalább tizenkét jelentésűek, s mögöttük hatalmas távlatok húzódnak, ahol csak az ismerheti ki magát tökéletesen, aki maga is birtokolja a transzcendentális tudást."

„Minél régebbi egy nyelv, annál metafizikaibb."

---

[260] Krisnás lektoraim szerint ezek nem ható-, hanem kötőerők.

[261] Krisnás lektoraim szerint ezt Prabhupāda az öncélú munkára értette.

[262] A szocialista rendszer híres-hírhedt pszichiátriai intézete, ahol bűntető ügyekben elítélt alkoholisták kényszerkezelése folyt.

„Megkérdezhetjük például, hogy miért van az, hogy az angol egyedül a mérhetetlen fontosságú 'Én'-t írja nagybetűvel." „A Szent Név az Úr Caitanya csodálatos ajándéka, aki ezt adta nekünk, hogy Isten a nyelvünkön táncolva kioldozza kötelékeinket, eltávolítsa tudatunk szennyét." (KṚṢṆA-LĪLĀ - 95)

Aszalós János ehhez a tanulmányhoz a következőket fűzi hozzá: „Érzékelem, bár nehezen értem a jelenlegi történelmi-antropológiai ismereteim alapján, hogy *hogyan lehet hinni az aranykor történeti tényében*? (A Paradicsomot nem így értelmezem.) *Nyelvgenetikai szempontból nehezen védhető*, hogy a szanszkrit a legrégibb nyelv, s alighanem az sem igazolható, hogy az indoeurópai nyelvek mind abból fejlődtek. Ez nem zárja ki, hogy fontos kapcsolat legyen közöttük. Íme, az eredeti bűn egy koncepciója, a leírás azonban nem egzisztenciális, hanem praktikusan reális (büszkeség, kéjvágy, részegség és vallástalanság). A modern nyelvek az individuális Énnek kifejezői: erről érdemes lenne beszélgetni. Ez lenne az oka, hogy az 'ősi nyelvek szavai hiányoznak az európai nyelvekből'? Ennek a fordítottját is meg kellene nézni: vajon a mai európai nyelvek transzcendens valóságokra mutató, nem énközpontú megjelölései szerepelnek-e a szanszkritban?

Kéri Katalin szerint *„A nyelvészeti kutatások mai állása szerint a cikk kiindulópontja hamis*. Az indoeurópai nyelvek közül ugyan a szanszkrit a legrégebbinek tekinthető, csakhogy nem a többi nyelv ősének vélik a nyelvészek, hanem leágazásának. Ebben a cikkben sok a zavaros elem. Nem tartom például az aranykorral szinonim értelműnek sem a Paradicsomot, sem a Tao-t. Nemcsak a szanszkrit, hanem számos régi nyelv szavairól elmondható, hogy 12 jelentésük van. Azt a kijelentést is furcsállom, mely szerint a 'transzcendentális tudás birtokosai' értik meg a nyelv eme jelentéseit. Kik ők? *A nagy kérdésekre nem lehet katekézisszerű válaszokat adni*, mint ezt ez a cikk megpróbálja, és semmiképpen *sem lehet megtakarítani az eredeti források értelmezését*, de erre több élet is kevés.

Sadāpūtā dāsa Racionális mitológia. Elfogadhatja az ember szó szerinti igazságként a Purānák történeteit? *című írásának végső kicsengése az, hogy:*

„A XX. század végén a tudományos vélemény változásával talán eljön majd az idő, amikor nyíltan bemutathatjuk a bhakti *hagyományos tanításait a világ intellektuális közösségeinek. Ahogy a tudomány fejlődik, és egyre nyitottabbá válik a misztikus jelenségek tanulmányozása iránt, a racionalizmus és a hagyományos vallás között egykor meglévő csikorgó ellentétek fokozatosan eltűnnek."*

Ákom Márta úgy látja, hogy „A Vivekanandával szembeni érvek gyengék. *Istenképükből kimarad a rossz,* holott a védikus tan szerint Isten is behatárolt, mivel a brahman része, és az ősistenségben minden benne van jó és rossz egyaránt. A 'minden személyes kapcsolat illúzió' igen homályos. Attól, hogy valami átmeneti, lehet valóságos és értékes, egy szükséges lépcsőfok. A szerző nem képes fölfogni, hogy a személytelen is személyes, a kettő között nincsen ellentét."

Aszalós János úgy gondolja, hogy „Az első bekezdésben *felvázolt Isten-ember kapcsolat nem tér el Vivekananda a keresztény egyetemes tanításától*. A második bekezdésben S. Weil 'Ami személyes és ami szent' gondolatához hasonlókat görget: a 'szent' az emberben nem annyira a személyesség, mint emberi természete. Vivekananda szerint minden vallási ábrázolás 'csak' szimbolikus, valami tapasztalhatón túlmutató realitásra utal. Következésképpen minden vallás - elvileg - egyenlő, és megszűnik a tudomány és a vallás nyugtalanító ellentéte is. A keresztény gondolkodás és érzület itt (részben) eltér a hindu tradíciótól, *hiszen nálunk Isten 'betör' a történelembe*, s történelmi súlyú nyomot hagy a Földön. Láthatóan Vivekananda is felismerte, hogy a szeretet, a barátság és egyéb emberi, nemes kapcsolatok nem férnek össze az Örök egy személytelenségével. Érdemes lenne *összevetni a hinduizmus egység-látomását a*

keresztény misztikusok Istenbe-olvadásának érzületével. Miben különbözik a két törekvés a belső tapasztalat és a pszichés folyamatok síkján? Pál krisztocentrikus egységlátomása ('mindenben Krisztus') *jelenthet-e hidat* a kereszténység és a hinduizmus között? Ṭhākura egyfelől küzd a hindu mítoszok racionalizálásáért vagy merő szimbólumként való értelmezésért, szíve mélyén viszont szó szerinti valóságként fogadja el azokat. Mintha a mai Krisna-tudatúaktól távol állna ez a kettősség. A keresztény gondolkodók egy részétől azonban nem: a természetfölötti jelenségeknek valóságos értelmezés-repertoárja áll rendelkezésre, a szószerinti-történeti felfogástól kezdve a mitologikus, nyelvelméleti magyarázatokig. A cikkíró szerint szembe kell nézni azzal a kérdéssel, hogy 'hogyan kellene újraformálni a *vaiṣṇava* filozófiát ahhoz, hogy a XX. század végén élő nyugati intellektuel számára könnyen elfogadhatóvá tehessük'. A misszió és adaptáció alternatívája a kereszténység vonatkozásában is mindennapos probléma. Mintha a *vaiṣṇava* leírások Krisnáról arra utalnának, hogy a „kedvtelések" igazi helye ez a valóságos fizikai Föld. (Isten országa világról való?) Úgy tűnik, hogy ez a kérdés a hinduizmusban is ellentétes válaszokat provokál. Nem kellene ezzel nekünk, kereszténységeknek is tudományosan foglalkozni, vagyis azzal, hogy a meditáció nemcsak mélyebb megismeréshez, hanem fizikai realizációhoz is vezethet? *A hinduizmus bizonyos áramlatai - ha igazat képviselnek - hozzájárulhatnak a keresztény és zsidó világ csodatapasztalatának értelmezéséhez."*

Gáspár Csaba László szerint „Annak a kérdésnek, hogy vajon 'a modern tudomány véleményét fogadjuk el, mely szerint a hindu mítoszok valójában hamisak, és próbáljuk meg inkább olyan filozófiát alkotni, mely megőrzi az istenszeretet alapvető elképzelését, miközben elveti a kiöregedett elképzeléseket?' *keresztény párhuzama* a Bultmann által felvetett probléma: *a mítosztalanítás*. A szerzőnek az a gondolata, mely szerint Krisna életével kapcsolatos események 'nem csupán a fantázia szüleményei, inkább lelki áttételek ezek a nagy lelkek meditatív elméjében, és nem erre a világra vonatkoznak, hanem a tisztább transzcendensebb birodalomra,' lehetővé teszi a vallás és a tudomány világának autonómiáját, de ellentétben áll a vaiṣṇava hagyománnyal. Keresztény szempontból különösen érdekes az az ellenvetés, hogy ha Krisna nem történeti személy, akkor miért csak mostanában kezdenek meditációval eljutni e birodalomba. Ez a kérdés a *történetiség* problémáját állítja szembe azzal a jóindulatú, de *téves tudományos magyarázattal*, mely szerint a vallás külön világ, a transzcendencia tartománya, amely önmagában nyugszik. A probléma a következő: előbb a tudományos törvények mintájára zárt metafizikumként gondolja el a vallásokat, majd a vallások törvényeiről mutatja ki, hogy azok voltaképpen a természet törvényei, csak éppen megszemélyesített formában. Ez nem más, mint *redukcionizmus*. Csakhogy a hívő nem oly naiv és ostoba, miként ez a tudományos megoldás feltételezi, hanem nagyon is tisztában van a természeti törvényekkel, melyeket sem nem tagad, sem nem perszonifikál. A hívő azt állítja, hogy Isten valójában Isten, és jelen van ebben a természeti világban, mégpedig ennek a természeti világnak a tér-idő keretei között, vagyis magára veszi a történelmiséget. Ezért van - a keresztény és zsidó hit közegében - az üdvösségtörténelem. Krisztus nem mindig jelenik meg, hanem kizárólag akkor és ott, Judeában. Krisztusról meditálni csak ez után lehet. Ugyanúgy: Krisnáról meditálni, avagy Krisna örök birodalmába a meditáció révén fölemelkedni attól kezdve lehet, hogy Krisna megmutatkozott a történelemben.

Kéri Katalin megjegyzi, hogy „Ahelyett, hogy a mítoszok, legendák, világmagyarázatok *szimbolikus* voltára és értelmezésük szükségszerűen előforduló nehézségeire mutatna rá a szerző, *logikailag és filozófiailag hamis irányba indul*. W. James pszichológiai fejtegetéseit segítségül hívva még csak meg sem próbálkozik a források valódi értelmezésével, csak azt fontolgatja, hogy igazak-e vagy hamisak."

Sadāpūtā dāsa Kérdőjelek az ősrobbanás körül *című tanulmányában ezt olvashatjuk:*

„Az ősrobbanás-elmélet követőinek egyik legnagyobb gondja az, hogy bár a világegyetem keletkezését igyekeznek magyarázni, ugyanakkor matematikai úton nem lehet leírni."

„A kozmológia tudomány valószínűleg igen megbízhatatlan, egyszerűen azért, mert a hatalmas világegyetemet egy nagyon kicsi és egyoldalú mintán keresztül tanulmányozza."

„Úgy tűnik, hogy a világegyetem tömegének közel kilencven százaléka hiányzik."

„Valóban lehetséges, hogy fizikai törvényeken túli erők is munkálkodjanak a világegyetem történetében."

„A Legfelsőbb Személyt, minden fizikai és egyetemes energia forrását úgy tárják elénk a Védák, mint egy egyidejűleg mindenhol jelen lévő, ugyanakkor helyhez kötött személyiséget, akiben benne foglaltatik a világegyetem, és aki ugyanakkor a világegyetem minden egyes atomjában megtalálható." (SADĀPŪTA - 95)

Ákom Márta úgy látja, hogy „Amíg minden komolyabb vallás örömmel üdvözli a modern fizika megállapításait, (ősrobbanás, a rezgésekből levezethető a világ) mert azok az ősi tanokra rímelnek, érthetetlen ez a fanyalgás."

Aszalós János szerint „Még száz éve sincs talán, hogy hasonló kritikai attitűddel töltött írást keresztény eredetűnek tarthattunk volna. Szerencsére azóta a két megközelítésmód (a teológia és a fizika) 'kibékült' egymással, s - legalábbis elvileg - tiszteletben tartják a megközelítésmódok sajátos, egymásba átfordíthatatlan, de megkérdőjelezhetetlen igazságát, vagy jogosultságát. A teremtés keresztény felfogása nem ragaszkodik egy időbeli kezdethez, bár megengedi, és a hívő természettudósok jó része sem az időtengely origója előtt keresi Istent. Ha a Krisna-tudat tért akar nyerni világunkban, akkor tisztáznia kell maga számára azt a tényt, hogy bármilyen isteni kinyilatkoztatást csak az emberi, s ezért *korlátozott tapasztalataink ruhájában vagyunk képesek magunk számára reprezentálni*, s ezért szükségszerűen korlátozva, csonkítva értjük ezt meg. *Nem lehet a teremtést a fizikai tudományok hipotéziseinek alternatívájaként, megoldásaiként felkínálni*, és nem is szabad. A kozmogóniai hipotézisek hiányosságai nem jelentik azt, hogy eleve hamis úton jár mindegyik. Lehet, hogy egy 'világképlet' reménye illúzió, de egyik-másik hipotézis alkalmas lehet még rejtett összefüggések felderítésére. A tudománytörténet erre a jelenségre igen sok példával szolgál. A cikkből gyanítható*n az író a kozmogónusokat burkolt vagy nyílt materializmussal vádolja*. *Ez hibás és igaztalan általánosítás*, mert ha egy fizikus ismeri tudományának korlátait, akkor nem kérdez tőle olyasmit, ami nem tartozik annak illetékességi körébe, s nem is szabad úgy interpretálni állításait, mintha Istent a fizikával akarná helyettesíteni. A teremés titok marad, olyan tény, melyet egy minden fizikai jelenséget megmagyarázó 'világképlet' sem tud helyettesíteni."

Gáspár Csaba László szerint ez a tanulmány *„Informatív, érdekes írás*, szakértő tollából. Kár, hogy a végén nem elég világos *a tudomány és a vallás kérdezésmódjának* az elkülönítése, pedig a szerző úgyszólván folyamatosan erről beszél, de mintha mégsem tudna róla."

Kéri Katalin szerint a szerző „Az ember legnagyobb, legmélyebb kérdéseire keresi a választ. Mivel a természettudósok érvelése is meglehetősen hiányos ezekkel a kérdésekkel kapcsolatosan, számos lehetőség kínálkozik bizonytalanságuk kiemelésére, amivel a szerző él is, ugyanakkor saját magyarázatai *túl sematikusak.*"

Wiedermann László fizikus szerint „*Komoly tudományos ismeretekről* tesz tanúságot az írás, de mintha semmilyen meghatározott vallásos tudathoz nem kötődne. Így akár a keresztény teológiai és bármilyen teista elképzelés is érvelhetne. Kár hogy - bár művelt módon -, *az ellenséges érzület* jegyében fogant hitvitázó írás lett belőle."

Bhaktisvarūpa Damodara Swami: A Vedānta és az evolúció *című tanulmányában azt fejti ki, hogy:*

„Az evolúció darwini elmélete összeegyeztethetetlen a vedānta ismeretelmélettel."

„A vedānta paradigma szerint a természet törvényei szerint a biológiai formák már eredetileg megtalálhatók, és 8.400.000 létforma létezik."

„A vedānta nézetek szerint az univerzum élettartama 311.040 milliárd év, s a jelenlegi világegyetemünk kora 150.000 milliárd év."

„A vedānta elképzelések szerint a modern tudomány az anyagot tanulmányozza, vagyis az aparā vidyát, *míg az igazi vallás adja a spirituális tudást, a* parā vidyát. *Így az egyik kiegészíti a másikat." (BHAKTISVARŪPA - 95)*

Ákom Márta számára „Problematikus az 'Isten minden atomban jelen van', állítás, mert ezzel *degradálja Istent*. Isten mindenben benne van, de csak bennünk tudatosul. A szerző azt sem veszi figyelembe, hogy az ind időszámítás a miénktől egészen eltér, és - amit nagyon fontos lenne hangoztatnia - jelképes."

Gáspár Csaba László szemére veti a szerzőnek, hogy „A darwini elméletet ateistának tartani *tárgyi tévedés,* ugyanis Darwin a természettudományok *módszertani ateizmusát* követi (mintha nem lenne Isten). A természettudós a természet rendszerén belül vizsgálódik, a rendszer egészére vagy perem-feltételeire nem alkothat elméletet. A darwini teória elfogadása nem csak azon múlik, hogy 'a következő kérdésekre adandó válaszokat megértjük-e tisztán tudományos, vallási illetve filozófiai szempontból. Például: Mi az élet? Mi az ember? És ki Isten?', hanem azon is, hogy megértjük-e, hogy mi egy természettudományos elmélet lényege. A darwini evolúció darwini értelmezésének elvetése egyébként következik a védikus vallás panteizmusából. A darwinizmus kizárólag keresztény horizontban jöhet létre, amelyet Isten és a természet szétválasztása jellemez. *A Védák természetszemléletét nem lehet összevetni a darwinizmussal*, legfeljebb annak teológiai fogalmával. 'A tudomány se nem nyugati, se nem keleti, hanem egyetemes' a modernitás mára már lecsengett állítása - mely sosem hallott a Kuhn-féle paradigmáról -, melyet a posztmodern tudat kételkedéssel fogad. Ez az álláspont naiv. Bár lehet, hogy igaz."

Szabó Péter számára *„Bizonyíthatatlanok és naivnak tűnnek* az érvanyagnak a tudomány látszatát keltő konkrét, tényszerű és számszerű közlései. Ilyen a Krisna-tudatú tudósok számára magától értetődő tény, hogy a 8.400.000 biológiai létforma már eredetileg megtalálható."

Horváth Pál úgy látja, hogy „Némi *divatos szcientizmus és a régi ind elvek találkoznak* a darwini evolúció kritikájában, vagy abban a tételben, amely szerint nem az anyagból származik az élet, hanem fordítva. Az élet fogalma itt rövid úton visszacsatol a Krisna-lélek-élet logikai sorra, mint a világ belső szerkezetére, *jó érzékkel mutatva rá a tudományok olyan határaira,* amelyeket a köznapok embere szkeptikus módon érzékelhet. Ezen a ponton a Krisna-mozgalom elvei *az európai okkult és transzcendens szcientizmushoz* kerülnek igen közel. Fontos gondolat az evolúció lelki gyarapodásként való értelmezése, hiszen ez a közösség lényegéhez tartozó személyes önépítés, önmegvalósítás eszmei alapja. 'Vonzó' következtetés a 'ne ölj' parancs általános erőszak-elleneségként, pacifizmusként való interpretációja, de az állati lét kioltásának és a vegetarianizmusnak a szabálya is. Néha az embernek az az érzése, hogy a természet lelkes létének gondolata és az élettisztelet nem idegen a zöldek mentalitásától, hanem azt mintegy vallásivá formálja."

A képzeletbeli szimpozium részvevői közül néhányan így összegezik véleményüket:

Ákom Márta: *„A nagy meditatív iskolák - akár keresztény, akár keleti - szembesülnek a rosszal. Ha ez nem történik meg, a tudatalatti elzárja az Istenhez vezető utat. A tudatalattit föl kell dolgozni, mint ezt a jóga iskolák és Jálics-féle keresztény meditáció*[263] *is célul tűzi ki. A jógik és keresztény szerzetesek útjához képest a krisnások útja csak látszólag nehéz, valójában túlontúl is könnyű.* A fölfokozott tevékenység és szolgálat akadályozza az elmélyülést, *mert erre, a meditációra nem marad elegendő idő.* A mantra extázisa pedig nem vezet sehová, *csak pillanatnyi élmény. Nem esik szó a megkísértésről, pedig, ha az ember jól meditál, ez kikerülhetetlen. A szolgálat visszafelé is elsülhet, az egót is növelheti.* A testet és lelket föl kell készíteni, hogy elbírja a transzcendenciát, ez nem történik meg a krisnásoknál. A krisnások túlságosan is boldogok*, istenképük gyermekded. Megjegyzem, számomra mindig gyanús a túlságosan sok mosoly.*"

Gáspár Csaba László: *„Elhibázott lenne ezen írások alapján bármit is mondani a Krisna-vallásról, mert ez olyan lenne, mintha valaki múlt századi épületes prédikációk alapján akarná megszerkeszteni a kereszténység dogmatikáját."*

Szabó Péter: *„Prabhupāda olyan vallást és egyházat tudott teremteni az emberiség legősibb civilizációjára alapozva,* amelyben a mai viszonyok között sok ember találja meg azt a hitet, melynek birtokában lelki békében és harmóniában élheti le életét. *Ennek a beállítódásnak látszólag ellentmondanak kritikus megjegyzéseim, pedig nem történt más, minthogy olyan mozzanatokat akartam megragadni, amelyek furcsák, szokatlanok és esetleg elfogadhatatlanok a keresztény kultúra és gondolkodás formáihoz, normáihoz szokott európai ember számára. Az egész 'transzcendentális tudomány' érvanyagának van egy olyan a sajátossága, hogy igazuk bizonyítása melletti végső argumentációként a szerzők meghivatkozzák a védikus irodalom, vagy az azt kommentáló neves tanítók tételeit. Teljesen figyelmen kívül hagyják azt a tényt, hogy az érvelésnek ez a módja csak annak számára meggyőző, aki már előzőleg meghozta azt a hitre alapozott világnézeti döntést, hogy a fenti alapvetően vallási konstellációt elfogadja.* A közölt tanítás azért válthat ki ezen kívül esetleges ellenérzéseket az európai szemlélőből, mert nem marad meg a vallás szintjén, ahol is megilletheti a toleráns megközelítés, hanem tudományos világmagyarázat rangjára tart igényt."

Horváth Pál: *„A Krisna-tudatú közösség a mai nyugati világban terjedő mozgalma igen ősi indiai vallásfilozófia és hitgyakorlat ügyes adaptációja a fogyasztói társadalom világának viszonyaira.* Eredeti, de leegyszerűsített is egyben. *A tanítás végeredményben meglehetősen* felszínes és zavaros eklekticizmusa *mellett a Krisna-tudatú közösség igazi jelentősége* közösségi modelljében *kereshető. Az egész rendszerben* az archaikus kommuna-lét *munkamegosztási rendszere, egy* organikus közösség *szolidaritás elvének magas fokú érvényesülése az, ami figyelemreméltó.* A mozgalom ártalmatlan, társadalmilag veszélytelen. *A külsőségek és az életmód furcsaságai irritálhatják. Még 'családromboló' veszedelme sem nagyobb, mint más szekták esetében, a vallási közegben való magatartásukban pedig egyenesen valamilyen* naiv ökumenizmus *megnyilvánulását látom. Konfliktus-rendező és lelki terápiás hatása valószínűleg igen jellegzetes és arányait tekintve magas. Inkább kiábrándult ateisták, mint gyenge keresztények vallásának tűnik. A tanítás elemeiből úgy tűnik, hogy a Krisna-hívők önmagukat egy mindenkori vallási kisebbségként értelmezik, de nem némely keresztény szekta kiválasztottsága-elvéhez, hanem a hinajána (thjérvada) buddhizmus önértelmezéséhez hasonlóan. Nagyon jellegzetes, hogy* a megváltás motívuma teljesen hiányzik, helyette önmegváltás, *Istenre irányuló emberi törekvés van. Krisna passzivitása alighanem abból is fakad, hogy*

[263] JÁLICS Ferenc: Szemlélődő lelkigyakorlat. Kecskemét, Korda, 1996.

alakja, ezt mondják is, teljesen körvonalazatlan, ha nem a mitológiai szövegek antropomorf elemeit, hanem a dogmatikus tant szemléljük, valahol a dolog a babonás és vallásos ateizmus határát súrolja.

Szathmári Botond *filozófus és vallástudós: „Bethlenfalvy Géza felhívja figyelmünket arra, hogy hindu az, akinek* varṇája *van, márpedig a krisnások nem kaptak kasztot, így nem tekinthetők hinduknak. Van még egy eltérés hinduk és krisnások között: míg hindu csak születési alapon lehet valaki, addig a Krisna-mozgalom intenzíven térítő tevékenység.*[264] A mozgalom alapja a Bhagavad-gītā. A mű eredetisége hermeneutikai problémákat vet föl. *Prabhupāda az előszóban azt írja, minden más fordítás 'valaminek a személyes érdekeit szolgálta'. Felmerül a kérdés, hogy az ő fordítása nem személyes érdek-e, azaz nem a Krisna-tudat mozgalom tanításainak előítélet-szűrőjén bemutatott mű? 'A transzcendentális filozófiát viszont Krisna szerint csak az értheti meg, aki meghódol előtte, vagyis* bhakta*.' E mondat értelmében nemcsak a materialisták, de a* haṭha *vagy* dhyāna[265] *jógát gyakorlók vagy Platón sem értette, mivel ők nem* bhakták. *Úgy tűnik számomra, hogy ez a mozgalom a maga kizárólagosságát hirdeti. 'A mi Krisna-tudat mozgalmunk fokozatosan a legnépszerűbb mozgalommá válik az egész világon', olvasható a Bhagavad-gītā előszavában. Ebben a* siker-orientációban *és a mozgalom néha lerázhatatlan térítőiben érezhető némi párhuzam az AMWAY szisztémájával. A fordítások vagy magyarázatok egyetlen igaz vagy helyes lehetősége megkérdőjelezhető. Nietzsche-nek A nem morálisan felfogott igazságról és hazugságról című írása feltárja és szembesíti az embert saját előfeltevéseinek előítéletességével. Más krisnás írásokban többször találkoztam* a vallási tolerancia szellemével, *amikor elismerik, hogy Jahve, Mohamed vagy Buddha nem más, mint Krisna. Ennek a jegyében más vallási utak pozitív értékét is elismerik. A különböző egyházi személyiségek és a társadalom egy része helytelen állításokra építve lépett föl a Krisna-mozgalommal szemben. Ha nem is tekinthető ősi egyháznak, de* az egyik legősibb vallási tradíció gyermeke. A Bhagavad-gītā - az emberiség egyik legszebb öröksége - szellemének ápolására és az istenszeretet gyakorlása csak pozitív hatással lehet az ember lelkére. *Az indiai ruha és az ind tanok nem idegenebbek a magyar lélektől, mint a zsidó fogantatású kereszténység. Az, hogy egy maroknyi csoport a szeretet gyakorlása jegyében indiai formulák szerint él, sokkal kevéssé kell, hogy szemet szúrjon, mint a beáramló ateisztikus nihilista amerikai életforma. A krisnások tudományos tevékenységükben éppen azokat a hibákat követik el, mint az európai keresztény tudományosság:* saját dogmáin keresztül látja a tudomány problémáit. *Így írhatja az egyik szerző, hogy a szanszkrit nyelvet használó indek őshazája a mai India. Ezt jelenleg az indológia nem tartja elfogadható állításnak, hiszen a szanszkrit sosem volt az indek nyelve, mert ők az óindet használták, és valahonnan észak felől foglalták el India területét 2500 és 1500 között. A 'tudományos módszer' használata rendkívül félreérthető, mert ezek a módszerek inkább ellentétesek az európai tudományéval. Az indiai bölcseletben a* vidyā *(tudás) fogalma alatt mindig valami transzcendentális látást értenek. Természetesen a mi európai paradigmáink sem biztosabbak és bizonyíthatóbbak, mint a mítoszoké, és a modern tudomány legalább annyira kiszolgálója a jelen gazdasági technokrata ideológiának, mint valaha a középkor tudománya a keresztény egyháznak."*

---

[264] Krisnás lektoraim véleménye erről az, hogy a Krisna-tudat a hinduizmus áramlatába szervesen illeszkedő, Śrī Caitanya nevével fémjelzett Gaudiya vagy bengáli vaisnavizmus hiteles folytatása. Śrī Caitanya jelentősége éppen abban állott, hogy tanításával megreformálta a hinduizmus addigra már dogmává merevedett tradícióját (beleértve a kasztrendszert is), s az Istenről szóló tudást nemre, fajra, nemzetiségre, születésre való tekintet nélkül hozzáférhetővé tette.

[265] A jnāna jóga (a legfelsőbbel való összekapcsolódás főként empirikus folyamata, melyet a mentális spekulációhoz vonzódó végez) buddhista elnevezése.

Wiedermann László: *„Míg egyfelől* racionalista vitakészséget *láthatunk, másfelől egy vallási rendszer immanens,* másra tekintettel nem lévő *kifejtését, mely éppen úgy elkötelezettséget hirdet és kér, mint a véges hatékonyságú nyugati empiricista-racionalista, azaz pozitivista gondolati rendszerek. Az ember végességében mindig valami végtelenséggel áll szemben. Erre mondja Aquinói Szent Tamás, hogy a gondolatot valahol le kell zárni. A véges és a végtelen közötti űrt az ember rendszerint úgy hidalja át, hogy a Szellem bizonyos apostolaira hagyatkozik; megjelenik az apostolokban s a tanokban, mint közvetítőkben való hit. Így az ember mankót kap, mely által hódolhat a hirdetett Istennek. Komoly problémát kell itt látnunk.* A keresztény kultúrkörbe nem lehet átültetni egyszerűen valamely keleti kultúrkört, *de fordítva sem. Mindkét esetben a másik mint anomális jelentkezik a nagyobb testben. Egyszerre komolyan venni mindkettőt nem lehet, mert az a hamis világ fölöttiséget, vagyis cinizmust jelentene.* Van azonban egy közös: a Transzcendens állítása és a Szellemnek, mint szubsztanciának az elfogadása. *Ez involválja bennünk a tiszteletet a más kultúrkör iránt."*

Keresztes György: *„A Krisna-tudat - mint piacunkon új vallási termék* - jól kidolgozott, a vallások évezredes tapasztalatait tömörítő és a marketing modern elveinek megfelelő stratégiával rendelkezik, *így sikerre számíthat, mert az embernek mindmáig transzcendens szükségletei vannak. Egy másik nézetből a Krisna-tudat, a nyugati civilizáció eltörlése és a szabadság erőteljes korlátozása. Kérdés azonban, hogy individualizált világunkban lehet-e termőtalaja egy olyan vallásnak, mely* az egyéni intellektusról és vágyakról való lemondást hirdet, *amelyben a gyermekeket a guru osztja be leendő kasztjukba, amely korlátozza a szexuális életet, és a vállalkozó üzletembert hasznának feléért biztosítja, hogy a tökéletesedés igen alacsony fokán helyezkedik el. Egy harmadik nézetből a Krisna-vallás mint egyház* nagyon is emlékeztet a keresztény egyházakra. *Náluk is vannak belső viták, nekik is vannak fundamentalistáik, de vannak köztük olyanok is, akik nem betű szerint értelmezik az írásokat.* Aki elsőre megdöbbentően idejét múltnak érzi az írásaikban felbukkanó problémákat, másodikra megkérdezheti, hogy mi európai kritikus olvasóik mit oldottunk meg egyáltalán. *Boldogok vagyunk-e a guruktól nem korlátozott szabadságunkban, csonka családjainkkal, az AIDS-szel? Ellenszenvesnek érezzük a vallásháború erkölcsi igazolását, de az abszolút és a relatív morál problémája a mi problémánk is. Egy negyedik szemüveggel olvasva ezeket a szövegeket, meg lehet állapítani, hogy* ahelyett, hogy a mi nyelvünkön magyarázták volna el az ő problémáikat, a mi problémáink nyelvére fordították le az övéiket. *Ebből a nézetből zavaró lehet a sok hivatkozás az európai civilizációra. Ha indiai barátainknak elmagyarázunk egy magyar ételreceptet, s ő kedveskedni akar nekünk, vendégeinek, megpróbálja az ételt elkészíteni számunkra, ám kiderül, nem áll rendelkezésére néhány fontos alkatrész. Nem baj, kísérletezni kezdünk, s megpróbáljuk az itteni zöldségeket és fűszereket a hasonlónak vélt ottaniakkal pótolni. Az eredmény mindkét fél számára meglepetést okozhat. Indiai barátunk megállapíthatja, hogy a magyar konyha nem is különbözik annyira az indiaitól, mi pedig azt, hogy felfedeztünk, megalkottunk egy vadonatúj ételt. Más tanulsága is van ennek a kísérletnek: az ortopraxis révén mégiscsak közel kerülhetünk egymás ortodoxiájához is."*

Először is le kell szögezzem, hogy ez a „virtuális szimpózium" legalább annyira szólt a szövegeket értelmezőkről, mint a szövegekről és szerzőikről, ám természetesen könyvem főszereplő a hazai krisnások és az ő olvasmányaik. Sokféle tanulság levonható ezekből a reflexiókból. Mindenekelőtt *a lefordíthatóság és az értelmezés* kérdése, amit, úgy tűnik, a hazai krisnások is kissé *nagyvonalúan, túlzott optimizmussal* kezelnek. A másik tanulság: az az értelmiség, amely hajlandó a krisnásokkal rokonszenvezni, ha kell meg is védeni őket, ha erre megkérik, kritika tárgyává teszik elsősorban azokat a műveket, amelyeket tudományosnak neveznek. Ezek a szakértők komolyan vették ezeket a szövegeket, elemzés tárgyává tették, s érdemben értékelték és értelmezték őket. *Ellentmondások, tárgyi tévedések, következetlenségek* feltárásán kívül *értékeket is feltártak*. A krisnás szövegek *többeket kérdések meg-*

fogalmazására, sőt önvizsgálatra is késztettek. Fontosnak tartom, hogy a kritikusan közelítők is találtak nemcsak értékesnek minősített másságokat, hanem *hasonlóságokat is a két vallásban*. Ez a „virtuális szimpózium" számomra azt bizonyítja, hogy az egymás mellett elbeszélő előadásokat felvonultató konferenciák mellett (ha kellenek ilyennek egyáltalán) *komoly esélye van az igazi eszmecserének*, dialógusnak, tudományos vitának is. Hogy majd hogyan fogadják a krisnások ezeket az interpretációkat, az már nem férhet bele ebbe a könyvbe. Látok némi esélyt arra, *hogy mindkét fél felvállalja egymás nyelvének megtanulását* és az egymás nyelvére való fordítást, valamint a másikkal kapcsolatos eddig vélekedéseinek a korrigálását vagy feladását. Kérdés persze, korrigálják-e, korrigálhatják-e tanítványai Prabhupāda gondolatait, vagy legalábbis megengednek-e többféle - egymással dialogizáló - Prabhupāda-értelmezést? Felvállalják-e retorikájának tanulmányozását, felveszik-e kelléktárukba a hermeneutikát?[266] Meg tudják-e akadályozni, hogy a védikus kultúrában csak félig-meddig, az európaiban pedig még annyira sem művelt, félig-meddig sem szocializálódott, brosúra-nyelvet beszélő *bhakták* szólítsák meg továbbra is azokat a hiányban szenvedőket és Istenre éhezőket, akik náluk műveltebbek?

[266] Krisnás lektoraim megjegyzése: Krisna maga mondja, hogy őt és tanításait teljes mértékben csak szeretettel lehet megérteni, másképpen, más előtt nem tárul fel a mélyebb mondanivaló.

VI. KITEKINTÉS?

Ami a Krisna-vallás magyarországi történetének folytatását illeti, már hallhattunk a szervezet további kiépítésével kapcsolatos és a templomon kívüli közösségek fejlesztésével kapcsolatos elképzelésekről (II.5.2. fejezet), hallhattunk az egyház gazdasági talpraállásával kapcsolatos (vállalkozásokkal is komolyan kalkuláló) tervekről (II.5.2. és IV.3.2. fejezet), a vallási szocializáció intézményesebbé tételéről (III.5.1. fejezet), a képzésről a *gurukulától* az egyetemi szintű védikus képzésig (IV.4. fejezet). És már esett szó Krisna-völgyről is. Sokan ebben látják a krisnás jövő fő irányát.

1. KRISNA-VÖLGY

Śravanam Swami már jó néhány krisnás biofalut (vagy ahogy ők mondják amerikai-krisnásan: biofarmot) látott más országokban, ahol egyik-másiknak már több mint 20 éves múltja is van.

Mit akar képviselni a Krisna-völgy? Úgy gondolom, országos mértékű elterjesztését azért nem lehet ajánlani.

Miért ne lehetne? A bio azt jelenti, hogy természetes, nem használunk vegyszert. Azt hiszem, nem több, mint száz évvel ezelőtt egész Magyarország biofarm volt. A Krisna-tudat felfogása az, hogy végtére is minden Isten energiája, *minden Istené. Hogy mi a jó és mi a rossz, azt az határozza meg, hogy nem teszünk-e Isten törvényei ellen. Az amerikai farmerek már tudják, hogy a mesterségesen előállított műtrágya nem működik, elrontja a földet. Mi* csak annyit termelünk, amennyi kapacitása van a földnek. *A Krisna-völgy egy* gazdasági alternatívát *is jelent, de mást is. Egy olyan hely, ahol teljes mértékben meg tudnánk mutatni, hogy* a Krisna-tudat egy kultúra, *nem csak egy vallás, s hogy létezik olyan mezőgazdaság, aminek az alapja a tehén és az ökör védelme, tehát nem azok tenyésztése. Építünk egy falut, aminek a központja a templom. Vannak szerzetesek, de laknak ott házasok is, akik vagy helyben művelik a saját szakmájukat, vagy máshol dolgoznak, s odamennek hétvégére, hogy Krisna-hívők között éljenek. Van egy Krisna-tudatos iskolájuk. Működnek már ilyenek a világban Amerikában, Dél-Amerikában, Afrikában, Európában, Angliában, de azt hiszem, itt nekünk kicsit jobb lehetőségeink vannak, mert itt a kormány annyira nyitott.*

Az olaszországi San Casciano-i Villa Vṛndānava már 1979-től működik. 1996-ban 150 fő tölti teljes idejét a közösségben, 3-500-an pedig lazább kapcsolatban vannak velük. Hetedrészük 18 éven aluli, 5-6 %-uk már 55 évesnél idősebb, 35 %-uk 31 év alatti, 45 %-uk 31-55 éves. A szervezet mezőgazdasági, kulturális, kapcsolatszervező, adminisztrációs, rádiós, élelmezési, művészeti és templomi részlegekből épül föl. Ezek vezetői találkoznak hetente az elnökkel, a titkárral és a pénzügyek felelősével. Jogilag az elnök, személyileg mindenki felelős. A rendszer alapja a kooperáció. (TRAPPA-VIRABHADRA - 96) Lengyelországban a kilencvenes évek közepére válsághelyzet alakult ki a biofarmokon. A termelt növényeknek nem kedvezett a klíma, gazdasági számításaik sem váltak be. (JAZWINSKI - 97) Ezért is izgalmas a magyarországi kísérlet. Krisna-völgy még csak most kezd fölépülni, még nem lehet elegendő rálátásunk, vagyis hát éppen hogy csak „rálátásunk" lehet. Amikor unokáimmal ott jártam, hogy egy színpompás védikus esküvőn részt vegyünk, alaposan körülnéztünk. Amikor hét éves unokámat megkérdeztem, mi tetszett neki legjobban, azokat az út menti tájékoztató táblákat említette, amelyen látható volt, hogy mit képzelnek oda a még puszta rétre, vagyis hitük, bizakodásuk, jövőképük. (Azt hiszem gyakrabban kellene nekünk, kutatóknak kutatási hipotézisektől mentes kisgyerekeket magunkkal vinni, s az ő szemükkel is látni azt, amit látni szeretnénk.)

Hṛṣikeśa dāsa-nak, Krisna-völgy vezetőjének titkára, Bhakta Zsolt természetesen közeli tanúja Krisna-völgy föl- és kiépülésének. Tőle azt tudtuk meg, hogy „A Krisna-völgyben több egység van. A templomépületen belül is. A konyha külön szervezeti egység, aztán a templomépület és annak a tisztántartása is, vagy a tehenészet, az építkezés. Mindenki *a saját osztályában saját felelősséggel* tartozik. Fölöttük áll természetesen a templomtanács, de mindenkinek a saját osztályán belül kell megoldania a dolgokat, nagyon fontos célkitűzés *az egységek viszonylagos önállósága."* Azt is megtudtuk, hogy Hṛṣikeśa dāsa legfontosabb feladata a „lelki sztenderdek" biztosítása. Aniruddha dāsa szobafestőből lett Krisna-völgyben tehenész:

„Még akkor csak kísérleteztünk. Palántáztunk, gyümölcsfákat telepítettünk. Egy tehén volt akkoriban és három ökör. Láttam, hogy nem foglalkozik velük senki, s csak nőnek, s nincsenek

tanítva. S féltem, hogy ha nagyobbak lesznek, akkor majd később nem lehet őket tanítani. S így megkérdeztem, hogy lehetne-e velük foglalkozni. S mondták, hogy igen, lehetséges, és kérdezték, hogy vezetném-e ezt az egész állattenyésztést. Én ehhez igazából nem értettem, csak szerettem. *Először csak kivittem az ökröket, bevittem, legelni, sétáltunk velük. Aztán ahogy egyre többet foglalkoztam velük, s jártam a faluba, kérdezgettem embereket, hogyan kell, mit kell nekik enni adni, hogyan kell velük bánni, régen hogyan törték be az ökröket a járomba. Így fokozatosan alakult ki. Körülbelül egy évig voltam a tehenészet vezetője, s születtek borjak, vásároltam teheneket. Ahogy nőtt az állatok létszáma, akkor kezdett szétválni az egész, hogy külön az ökrök, külön a tehenek, s egyre több ember volt, s akkor ismét a mezőgazdasághoz kerültünk. Mert egy időre különvált az állattenyésztés, de most visszakerültünk a mezőgazdasághoz ismét. Közben viszont a mezőgazdaság is két részre szakadt. Most van a* nagy mezőgazdaság, *s van az, amelyik* a templomnak termel*, s mi ehhez az utóbbihoz csapódtunk. Amihez meg mi tartozunk, az Rādhārāṇīnak és Kṛṣṇának, Isten e két formájának termel, akiknek* mūrtijuk*, azaz formájuk van itt, a templomban. Őket minden nap öltöztetjük, fürdetjük, szoktunk nekik ételt felajánlani, s így nekik is kell termelni különböző növényeket, zöldségeket, gabonát. Nagyon sok tejtermékre is szükség van az Ő imádatukhoz, s a mezőgazdaságnak ezt a részét úgy hívják, hogy* mūrti-*mezőgazdaság. S mi ehhez a részhez tartozunk. Itt az akolon belül építettünk egy kis szobát. Nagyon szép szoba,* kultúrált körülmények között *lakunk itt öten. Le van csempézve az egész. Polcok, ágyak, galéria. Most van hét tejelő tehén, s vannak még ökrök. Összesen van 21 állatunk. Az ökröket dolgoztatjuk: befogjuk őket járomba, fát fuvarozunk velük. Én tanítottam be őket.*[267] *Igazából ezek az állatok nagyon intelligensek, s nagyon gyorsan megtanulták ezt. Most a nyáron volt egy Padayatra, egy felvonulás, amikor felmentünk egy ökrösszekérrel egészen a Balatonig. Minden nap másik faluban aludtunk. Felmentünk a Balatonig, aztán lementünk Marcaliba, Kaposvárra, s úgy jöttünk vissza. Ez egy kéthetes felvonulás volt. Közben énekeltünk, prédikáltunk. Amit most a legfontosabb kialakítani számunkra, az a* sadhana*, ami azt jelenti, hogy egy meghatározott időben, periódusonként mindig ugyanazokat a dolgokat csináljuk. Ez segít abban, hogy az elme fixálva legyen. Ha az embernek van egy jó* sadhanája*, akkor sokkal könnyebben mennek a napjai. Ezt a* sadhanát *néha szoktuk változtatni, ahogy praktikusabb. Most például lehet, hogy fogok kísérletezni azzal, hogy felkelek 2 órakor, s akkor még a legelső program előtt fogok* japázni*, s amikor* japáznék*, abban az időben fogok aludni, így talán kevéssé fárasztó.*

A munkahelyi vezetőkkel milyen a kapcsolat?

Itt teljesen más. Ez nem csak munka-kapcsolat*. Mivel itt mindenki* bhakta*, ezért ez lelki kapcsolat is. Mi nem azért vagyunk itt, hogy tehenészek vagy szobafestők legyünk, hanem azért, hogy szolgáljuk Krisnát.* Teljesen más a motiváció.

Maguk a templomnak az alkalmazottjai?

Igen. Én ezt azért csinálom, mert a lelki tanítómesterem akarom szolgálni és Krisnát, és igazából ez a motivációja minden cselekedetemnek.

Ha valamelyik bhaktának kedve lenne, hogy tanulmányokat folytasson, lenne erre módja?

A jelenlegi főnököm, mi úgy mondjuk, hogy autoritás, mezőgazdasági főiskolára jár. Ha tehát ez egybevág a vezetőség vágyaival, akkor még inspirálják is erre. De biztosan meg kellene beszélni ezt a vezetővel, s ha egyetértenek, akkor van rá lehetőség.

[267] Két és fél évvel ezelőtt még ezt olvashattuk egy országos napilapban megjelent riportban: „Egy bordó trikós fiatalember végül nem tudja magában tartani felháborodását: „Dolgozni nem tudnak, az biztos. Derékba vágják a lucernát, fordítva akarják befogni a lovat, és még tehenet fejni sem tudnak, a macskájuk meg nem bírta a vegetáriánus ételeket”.

Navadvīpa devī dāsī a képzőművészeti középiskola után főiskola helyett Krisna-völgybe jött a templomépítés művészeti munkálataiban segíteni. Úgy tűnik, ők is majdnem úgy fogtak hozzá tevékenységükhöz, mint a szobafestőből lett tehenész.

Ha egy főiskolára megyek, akkor ott valószínűleg csak egy művészeti ágazatot tudtam volna mélyebben megismerni, kitanulni a mesterséget. Mondjuk mivel keramikus voltam, valószínűleg a főiskolán is keramikus lettem volna. De itt mindenfélét lehet csinálni: *szobrászat, grafika, festés. Két művészeti vezetővel jöttem le ide, ők is művészetibe jártak, s ők voltak, akik először kitanulták ezeket a* művészeti mesterségeket. *Én meg tőlük tanultam aztán meg. A gumiforma készítését és a dombormű készítését, a szobrászatot.*

Mit gondol, a mai kor művészi irányzatai a maguk alkotásait hol helyezik el, s milyen művészeti értéket képviselnek ezek az ő szemükben?

Nem tudom, hogyan értékelik ezt kint, az anyagi világban, hogy hová helyezik. Sokan furcsállják is. Akik idelátogatnak, mondják, hogy szép, de nem ehhez vannak szokva a nyugati emberek. Ha dombormű, akkor is inkább ahhoz vannak szokva, hogy fehér marad vagy márványból, kőből van. Ez teljesen indiai, hogy a domborműveket kifestik, s nagyon színesre. Itt a nyugati országokban nem olyan elfogadott ez, szóval nem nagyon szeretik az emberek.

Honnan tanulták meg ezt a mesterséget?

Teljesen mindent mi tapasztaltunk ki, *például a műanyag öntését is. Sokszor volt, hogy úgy kellett kirohanni, mert majdnem felrobbant. Szóval nagyon izgalmas volt az eleje. Akik az anyagi világban vannak kint művészek, azt, ami kipattan a fejükből, azt valahogy, valamilyen anyaggal próbálják ábrázolni, az érzelmeiket. Mi pedig nem az elmefuttatásainkat rakjuk bele ezekbe a művészeti dolgokba, hanem ezek mind csak Krisnáról vagy ilyen lelki témákról szólnak. S nekünk* egy felsőbb autoritás, *Śravanam Swami határozza meg, hogy miket ábrázoljanak ezek a képek, és a stílust is. Ő azt az utasítást adja tovább nekünk, amit még Prabhupāda-tól kapott.*

Mi az a követelmény, amit felállítanak magukkal szemben? Hogy mi milyen színű legyen, mit ábrázoljon?

Vannak lelki ideák, vannak transzcendentális lelki arányok is, lelki színek, formák, s ezt olyan személyek tudják elmondani nekünk, hogy a lelki világban hogyan néznek ki a dolog, hogy például Krisna kék, ezt is csak egy magasabb autoritástól tudjuk meg. S mindent, hogy a lelki világban milyen színek vannak. Azt mondják, hogy fehér nincs is a lelki világban, mert annyira színes minden. A fehér is olyan szivárványos. Mi ezeket próbáljuk követni a képeinkben.

Kaptak valamilyen mintát?

Esetleg azt, hogy már vannak festmények, eredeti indiai művészeti alkotások. Nagyon sok könyvünk, albumunk van, s azoknak a segítségével is dolgozunk. De még ezen felül kérjük az irányítást *olyan személyektől, akiknek van látásuk, mi az, ami tiszta szépség, ami a lelki világban van.*

Az imént elmondta, hogy szerette a szecessziót vagy a századfordulós festészetet. Ez azért egy kicsit mégiscsak más.

A szecesszió is elég szabad volt, meg a formák ott is ilyen nagyon könnyedek voltak, mint ahogy ezek a lelki képek is, amiket mi próbálunk festeni. Természetesen ellentétes a kettő, mert az európai művészet anyagi dolgokat ábrázol, mi meg a lelki világot próbáljuk.

Bhakta Lehel először a mezőgazdaságban dolgozott, aztán fűtő lett és mindenes.

Tavaly télen fűtő voltam, s idén is fűtő vagyok most, azon túl pedig kiszámíthatatlan, nincs meghatározva. Épp azt csinálom, amire a legnagyobb szükség van. Reggel körülbelül negyed négykor kelek. Vannak itt mātājik*, akik még korábban kelnek, kettőkor. Nekik úgy van meleg vizük, hogy előző este felmelegítjük a vízmelegítőt, s akkor még reggel az tartja a hőt. S kettőkor felkelnek, s akkor abból tudnak táplálkozni, abból a meleg vízből. Ezért tudok én negyed négykor kelni. S amikor lassan már kezd nekik kihűlni a víz, akkor azt én begyújtom. Utána megnézem, hogy Tulasi devīnél hány fok van. Ő egy szent növényünk, Krisnának a kedvenc növénye. S annak függvényében, hogy nála milyen idő van, begyújtok vagy nem.*

Hány ember dolgozik, él Krisna-völgyben?

Nagyjából hetven, gyakorlatilag pedig ötven. Az a húsz prédikál, állandóan utazik, vagy kereskedik, vagy kapcsolatokat tart fenn más központokkal. Sokszor a bhakták *hazalátogatnak a szülőkhöz is, vagy valami többnapos elintéznivalójuk van máshol. Ezért állandóan változik, hányan vagyunk itt.*

Akik itt dolgoznak, azok be vannak jelentve valahol?

Eddig nagyon egyszerű volt, mert be voltunk jelentve a TB szempontjából. Most meg van ez az új törvény - hát lehet, hogy új lesz, lehet, hogy nem -, hogy az egyháznak kell fizetnie egy járulékot utánunk.

Ez a farm eltartja magukat?

Nem minden területen. Bonyolult dolog ez az önellátás. *Néhány termény, mint a gabona és egyes zöldségfélék tekintetében igen. Két fajta önellátás van, hogy mindent megtermelünk magunknak, vagy pedig hogy termelünk annyi valamit, amit aztán eladunk, s abból veszünk más dolgokat.* Most még egyik sem működik. *Amit termelünk, az csak néhány dolog. Például a tej most már nekünk elég, amennyi van. S ha ezt továbbfejlesztjük, akkor lehet, hogy majd tejtermékeket adunk el. Éppen most van Hṛṣikeśa prabhu egy körúton az ország Krisna-központjaiban, s propagandát csinál Krisna-völgy terményeinek. Olyan termelés még nincs, talán a pékséget kivéve, ami külső piacra termelne. De nem is ez a fő cél, hanem az, hogy bemutassuk, hogy* egyszerű élet és magas szintű gondolkodás mellett nagyon jó életet lehet élni. *Azt mondta Prabhupāda, hogy termeld meg a gabonát, legyen meg a ruhádra való, legyen házad, s így egy tökéletes életet tudsz élni. De ha túlbonyolítjuk, gyárakat és nagyon sok minden mást hozunk létre, akkor egyre kevesebb lesz az időnk.*

Ez a nyugati civilizáció mégiscsak kultúrát teremtett, zenét, irodalmat, orvostudományt stb. A nyugati kultúrában a legmagasabb az életkor. Azért ez mégiscsak valami. Ezzel nem szolgálja az ember Krisnát?

A lényeg az, hogy mi a cél. *Śravanam Swaminak van egy computere, egy lakóbuszban utazik stb. Itt mi téglát használunk a farmon, vagy itt az irodánkban rengeteg számítógép segíti a gyors ügyintézést, de mi nem függünk ezektől. A legtöbb embernek az a célja, hogy a* vállalkozását fellendítse, *ezt mi is szeretnénk, de mi nem akarunk belőle meggazdagodni, hanem ezzel is Krisnát szolgáljuk.*

És mi a tényleges gyakorlata annak, hogy az itt élők szükségleteit elismerje a Krisna-völgy vezetősége, akik döntenek finanszírozási kérdésekben?

Különbözőek vagyunk, s így az igényeink is különbözőek, s ezt figyelembe kell venni. Azért, mert valaki egy tubus fogkrémmel többet használ el egy hónapban, még nem démonikus. Volt példa arra, hogy valaki akart egy kabátot, s kérdeztük, hogy mennyit kér rá, s mondta, hogy harmincezret. S megkérdeztük tőle, hogy ötezer forintos kabát nem jó neked, nem látná el ugyanazt a feladatot? Amikor korábban pénzhez jutottam, akkor én nem is gondoltam arra, hogy ezt valahogy odaadjam másnak. Most odaadom, s ebből vehetnek Krisnának ételeket, ruhákat. Én házas vagyok, házat építünk, már tető alatt van. Ha kész lesz, ideköltözik

feleségem is. Akik itt vagyunk házasok Krisna-völgyben, ugyanaz a gazdasági fenntartásunk, mint a nem házasoknak, a brahmacārīknak. Az egyház tart el bennünket. *A házépítésben elsősorban édesanyám segített. Valamikor vett nekem egy lakást, annak árából kezdtem el építkezni. Így a ház az én tulajdonom, de szükségleteinket - élelem, ruházat, fűtés, világítás, bútorunk van - majd az egyház fedezi.*

Milyen részlegek vannak itt?

A mezőgazdaság *és ennek alágai: a kertészet, a tehéngondozás. A másik az* építkezési *osztály, amely eddig nagyon nagy munkát végzett, az egész templomot felépítette. Aztán a* művészek *osztálya, akik a művészeti munkálatokat végzik. Aztán az iroda, ahol az* adminisztrációs, gazdasági, szervezési *feladatokat látják el. S van még egy-kettő ezeken kívül.* A struktúra pedig piramisszerű, *hierarchikus. Létezik egy másik vonal is, ami nem tartozik bele ebbe az osztályok szerinti felépítésbe. Azok, akik mint* magánvállalkozók *végzik tevékenységeiket. A pék például saját maga irányítja saját tevékenységeit. Egy részét, amit süt, eladja a faluban. Itt bent is szeretnénk kialakítani ezt a belső pénzforgást vagy áramlást, vagyis az egyes osztályok között is megvan ez a fajta kapcsolat, hogy az egyik osztály a termékeit vagy munkáját eladja egy másiknak. Ez nem elvi, csak gyakorlati megvalósítás, azért van rá szükség, hogy lássuk, hogy melyik osztály tevékenysége eredményes, melyiké nem. Az az elképzelésünk, hogy az ideköltözők is valamilyen tevékenységet végeznek, mint a pék, aki tudja értékesíteni az áruit. Ezt nem egyszerű dolog létrehozni, de ez a tervünk. Lesznek a megvalósulásnak különböző szintjei az idő előrehaladtával. Lesz* sok-sok köztes állapot, *a végcél pedig az, mint ahogyan valamelyik városban vagy faluban termel valaki valamit és azt eladja, s akkor abból megél.*

Már az V.2.4. fejezetben szó esett arról, hogy a falu lakóinak kezdeti idegenkedése elég rövid időn belül nagymértékben oldódott. A farm vezetőjét az önkormányzati testületbe is beválasztották. Az együttműködés nagyon sok területen zajlik: Krisna-völgy munkahelyeket ad a mezőgazdaságban, építkezésben, idegenforgalma odavonzza a látogatókat, közös rendezvényeik is vannak (búcsú, gyereknap), a Krisna-hívők szellemi erőforrást is jelentenek a faluban (például nyelveket oktatnak a somogyvámosi gyerekeknek). A falubeliek pedig nagyon sokat segítenek gyakorlati tanácsaikkal a Krisna-hívőknek. Kezdetektől fogva nagyon jó a kapcsolat a somogyvámosi polgármesterrel, Hanzel Lászlóval, aki még a nehéz időkben is mindig kiállt a falu krisnás lakossága mellett.

A Krisna-völgyben interjúzó munkatársam, Molnár Gyula, aki azelőtt gazdasági vállalkozások kutatója is volt, s a munkálkodás-alkotás filozófiájával is foglalkozik, úgy látja Krisna-völgy nem igazi alternatívája a „kinti világnak", mert ellentmondásos. „Ha egyszer el tudta érni az emberi szellem, hogy este megnyomja a gombot, s világítson, az értelmiségi ne gyertyázzon, mert ebbe Händel és Bach is belevakultak. Villany nincsen, de mobil telefon van.[268] És a többi dolog is ilyen. Mint Liska-tanítvány azt mondom, csinálják, majd kiderül, mi jön ki belőle. Csak az idő bizonyíthat. Egy dolog biztos: *nem szeretik a pénzt.*[269] Én iszonyatosan szeretem, tisztelem. Én sem úgy, hogy meg akarom szerezni, hanem mint intézményt. A keresztény szerzetesrendek is rendkívül tisztelték a pénzt, mint általános értékmérőt, miközben a szegénység királynőjét akarták szolgálni. Ám az a munka, amit nekik el kellett végezni, az el volt végezve. Nem kell pénzt szereznünk, de úgy kell dolgoznunk, hogy ezt az általános értékmérőt vegyük figyelembe." Én úgy látom, hogy Krisna-völgy a *szakralitás és a profanitás, a szakszerűség és az amatőrizmus, a kommunizmus és a kapitalizmus, a szervezett munka és a kaland sajátos ötvözete*.

[268] Néhol van napelemes világítás, s szerintük nem elképzelhetetlen, hogy a jövőben mégis lesz.

[269] Krisnás lektoraim megjegyzése: Inkább csak eszköznek tekintik.

2. KRISNÁS JÖVŐKÉPEK

„Nagyon érdekes, hogy nem lehet őket a jövőről kérdezni, mert az szerintük úgysem rajtuk múlik", állapította meg négy évvel ezelőtt Horváth Zsuzsa. Úgy tűnik e téren eléggé jelentős elmozdulás történt. A vezetőségen kívül pontos prognózissal, kidolgozott tervvel kevés Krisna-hívő rendelkezik, hanem valamiféle elnagyolt optimista jövőképpel.

Bhakta Zsombor és mások úgy látják, hogy *Magyarországon különlegesen jó esélyei vannak* a Krisna-tudat elterjedésének.

> Túl sokan nem jönnek majd ide, *mert az emberek nemigen keresnek ilyen lelki dolgokat, pedig ez jobb, mint beleolvadni a māyāba, az illúzióba, s gürcölni, hogy legyen egy kocsim. Magyarországon a Krisna-tudat elég jól áll, jobban, mint sok helyen máshol. Ahogy Balabhadra prabhu meséli, Skóciában nem nagyon. Ő azt mondta, hogy Magyarországon fejlődik legjobban, itt kap legtöbb támogatást az államtól, azt mondta, ilyet még soha nem tapasztalt, hogy ennyire fejlődött volna a semmiből. Beszélgettem valakivel, aki nyolc éve ismeri a Krisna-tudatot, s mondta, hogy amikor először volt lenn a farmon, csak le volt ütve négy karó, hogy itt lesz a templom. De csak nagy sár volt, s gondolta, hogy nem lesz itt semmi. De ha most megnézzük, ez lett belőle.*

A legtöbb jövőképben *Krisna-völgy jelenik meg, mint a jelenbe érkező jövő.* Sacinandana dāsa és még jó néhányan úgy látják, hogy:

> *Itt a farm. Ez a legjobb példa talán erre. Európában nincs ilyen, mint itt: Vannak farmok, de egyiknek sincs ilyen jövője. Németországban van egy farm, de ott a helybeliek valahogy megakadályozták, hogy házakat építsenek. Angliában is baj van. Itt, Magyarországon talán a polgármester a legjobb ember a faluban, akinek a révén az egész megye támogatja a dolgot. Nagyon kevés helyen van ilyen.*

Akadnak, akik úgy látják, hogy az igazi szép jövő majd csak a tízezer éves aranykorban lesz, amikor Krisna-tudatos lesz az egész Föld. Mások *a közeljövőben több-kevesebb nehézséggel is számolnak,* azaz rögös úttal, de nem tudnak jobbat a Krisna-tudatnál, s úgy vélik, ezzel mások is lesznek így. Bhakta István úgy véli, hogy

> *Az esélyek sokban függnek a mostani Krisna-hívőktől, hogy mennyire lelkesek terjeszteni a Krisna-tudatot. Ezen függ legjobban. Aztán ha lelkesek az emberek, akkor lehet, hogy elfogadják, mert be fogják látni úgyis, hogy nincsen más út. Épp tegnap voltam szüreten, néztem őket, ahogy ebédnél összegyűltek a babgulyásra, s ahogy beszélgettek és ahogy viselkedtek. Szabályszerűen lehetett látni rajtuk, hogy úgy viselkednek, mint az állatok. Szinte semmi emberi tulajdonságuk nem volt. Nagyon szörnyen néznek ki, mindegyiknek nagyon ráncos, nagyon csúnya az arca, szinte nem is lehet rájuk ismerni, hogy ők emberek. Nagyon csúnyán öltözködnek, nagyon csúnyán beszélnek. Isznak, s nekiállnak a babgulyásnak... Szörnyű volt nézni tényleg, szörnyű volt. Hogy ezeken az embereken hogy lehet segíteni? Csak egyetlen út van számukra is. Nekik is kell prédikálni. Ez pedig hol jobban, hol rosszabbul fog menni. De most aránylag jó a helyzetünk. A fiatalok bírják.*

Többen, köztük Acyuta dāsa is, úgy látják, *komoly igény van a lelki változásra*, a vallásra, s a Krisna-tudat sokak számára hiteles vallás.

> *Nekem eléggé idealista elképzelésem van erről. Ahogy láttam a szüleim életét és a sajátomat, vagy ahogy látok kint életeket megváltozni, úgy látom, hogy nagyon nagy lehetőségek vannak Magyarországon. Valahol mindenkinek szüksége van erre valamilyen szinten, hiszen mindenki lélek. Az embereknek szükségük van a vallásra, Istenre, még ha nem is a Krisna-tudaton belül.*

Mi meg szeretnénk ezt a lehető legszebb módon bemutatni, hogy ha úgy van, akkor a Krisna-tudat legyen az a lehetőség, amit választanak. Rajtunk múlik, hogy mennyire tudunk szép és jó példát mutatni.

Az első számú magyarországi krisnás, Pāñcajanya dāsa úgy érzi, hogy:

Kezd a dolog nagyon talpraesetté válni, realizálódni, a helynek és időnek megfelelően működni. *Bár e rendszer védikus marad,* kezd nem indiai lenni, kezd a magyar valóságba beépülni. *Ahhoz, hogy krisnás legyek, nem kell a helyzetemen változtatni. Maradok családos, hivatalnok, dolgozó, magyar és európai, s közben* bhakta*, mindeközben a legfontosabb, hogy a lélek fejlődjön. A védikus kultúrából indult ki minden, Isten az abszolút igazság, ez a kiindulópont. Ami ehhez tartozik, belefér. Csak a ferdítés és a tudományoskodás, s a spekuláció nem.* Még az indiai spekuláció sem.

Govinda dāsa egyenesen úgy látja, hogy *a Krisna-tudat kifejezetten a magyaroknak való.*

A magyarokat különleges módon mindig érdekelte India, Baktay Ervin, Hamvas Béla. Ha megnézed, hogy Magyarországon az ezoterikus kultúra milyen nagy mértékben terjed, ezt nem lehet csupán vagy elsősorban a nyugati hatásokkal magyarázni. A különböző keleti kultúrák, a tibeti, kínai, sumér, egyiptomi, azték mind a védikus kultúrából jönnek. Az ember nem tudja letagadni, hogy közös forrásból jön. Ezen az úton jól el lehet indulni. Kőrösi-Csoma is ezen az úton indult el, s végül Indiában kötött ki. A kulturális antropológiai kutatás majd bebizonyítja, hogy a világ kultúrái a Védák kultúráján alapulnak. Nem arról van szó, hogy mi megpróbáljuk lecsökkenteni a magyar kultúra jelentőségét, vagy helyettesíteni azt valami idegen dologgal. Ehelyett szeretnénk hozzáadni. A farmon van most egy pékség. Ha Magyarországon mindenki elfelejtett volna már kemencét rakni, akkor nagyon nehéz dolgunk lett volna. Szerencsére két ember volt, aki nem felejtette el. Mi nagyon sok olyan ételt is főzünk például, amik tipikus magyar dolgok, és ezeket is meg lehet főzni, fel lehet ajánlani Krisnának, és ez magyar hagyomány.

3. MERRE TOVÁBB?

1976-ban F. Daner két lehetőséget látott a mozgalom folytatására: vagy egy új guru lép Prabhupāda helyébe, vagy a GBC kimondja Prabhupāda Krisna inkarnációja volt. A Krisna-mozgalom történet harmadik úton halad, Prabhupāda útján, olykor meglehetősen rögös úton. (DANER - 76) Milyen társadalmi és társaslélektani okok „egyengetik" a Krisna-tudat útját? Fazekas I. a Krisna-tudatot az erősödő fundamentalizmus jelének tekinti, ennek legfőbb okait egyfelől az általános értékválságban és a modern társadalmak elmagányosodásában (mint társadalmi okokban), másfelől a „sérülékeny ember társadalomkritikájában" és „a homo religiosus metafizikai-istenkereső ösztönében" (mint társaslélektani okokban) látja. Az ő értelmezésében az „új" egyet jelent a régi, kipróbált, ősi úttal. (FAZEKAS - 97) Kérdés, hogy a vallási piacon kínált sokféle fundamentum közül, miért éppen ezt választják, akik választják, és miért nem, akik mást választanak, vagy mégsem ezt választják.

Amikor M. Weber megkülönbözteti a világot elutasító és a világba beilleszkedő aszkézist, megállapítja, hogy a világ elől menekülő misztikus kontempláció tipikus példája az indiai üdvmetodika, s a világon belül cselekedni akaró aszkézisé a kálvinizmus. Míg nyugaton a misztikus vallásosság átcsap az aszketikus erénybe, s a kontempláció nem akadályozza meg, hogy túlsúlyban maradjon a cselekvés, a keleti kontemplatív misztikus nem eszköze, hanem gyűjtőedénye Istennek, aki kerüli a racionális cselekvést. Ha pedig kontemplatív misztikusként akar beilleszkedni a világba, számára a világon belüli cselekvés kísértés, amellyel szemben meg kell őrizni kegyelmi állapotát, s a cselekvését minimálisra csökkenteni. (WEBER - 92) A Krisna tudat *valahol a világba beilleszkedő és a világot elutasító aszkézis, a keleti kontempláció és a világ megváltoztatásért Isten eszközeként munkálkodó a nyugati aszkézis határán foglal helyet, s mindkettő vonásaival jellemezhető*. A cselekvő-tevékenykedő, könyvet-osztó prédikáló krisnások üdvmetodikája sokban emlékeztet *a megváltást hirdető nyugati aszkézisre*. (A misztikus kontemplációt inkább dionüszoszi extatikus kīrtana és bizonyos értelemben mágikus istenszobor etetés-öltöztetés helyettesíti.) Jól látta F. J. Daner már 1976-ban, hogy a peremhelyzetűeket befogadó Krisna-tudat *szubkultúraként is segíti a társadalomba való visszailleszkedést*. Joggal nevezi a Krisna-mozgalmat az „ellenkultúra ellenkultúrájának". Kérdés, melyik irányba mozdul a jövőben. A nagyvárosokból a Krisna-völgybe való „kivonulás", még nem jelenti a misztikus-kontemplatív irányba való elmozdulást, hiszen a hasonló kommunában élő hutterek is viselik *a világba beilleszkedő protestáns jellegű aszkézis* jellegzetes vonásait. Kérdés, hogy a káosztól megmentő *menedék*, a guru *biztonságot jelentő vezérlése* hány hívőt szoktat le a kalandról, a kreativitásról, a kérdezésről, a kockázat vállalásról és a kockáztató bizalomról, a külső és belső szabadságról. (DANER - 76)

Sharma is úgy látja a Krisna-mozgalmat, mint a hasonló élményű, templom-kommunákban együtt élő *szektaszerű csoportokból egyházzá intézményesülő, a társadalom felé nyitó* vallást. (SHARMA - 86) A szélesedő horizontú és a világba beilleszkedő vallás nem jelenti a világgal való kiegyezést, nem jelenti a fundamentalizmus feladását, nem jelenti a világ alapjában véve *„karmi"* és *„māyā"* minősítését. Eredményezheti azonban, és ez a folyamat már hazánkban is nyilvánvaló, hogy a hívő és az egyháztag fogalma kitágul, egyre nő a kongregációs tagság és a „bejáró" krisnások aránya. Ez egyfelől felhígulással, a *nyugati életformával való újabb és újabb kompromisszumok megkötésével*, másfelől viszont a különböző élethelyzetű és elkötelezettségű tagok *minőségi megkülönböztetésével* is párosulhat. A kutatónak olyan érzése támadhat, hogy mint Orwell farmján, a krisnások bio-farmján is lesznek egyenlők, egyenlőbbek és legegyenlőbbek: utóbbiak a szerzetesek, a külső körben pedig akik nem tartják be ugyan az összes szabályt, de az egyház érdekében vállalkoznak, ügyködnek. Pedig kulcs-

fontosságú kérdés, hogy *lehet-e majd a jövőben lazább kötelékben is egyenjogú krisnásnak lenni.*[270] Ez esetben elégé sokan csatlakoznának, s eléggé sokan térnének vissza a kilépettek közül.

Hazánkban az egyértelmű intézményesülés mellett ellentétes folyamatok is beindultak: nem templomi *kisközösségek* (a sejtek) létrehozásával. Kérdés, hogy mennyire marad meg az intézményesüléssel a különböző templomok és *āśhramok* sok hívő számára rendkívül vonzó *bensőséges légköre és egyéni arculata*, hogy a sejtek mennyiben válnak a *családias közösségi élet és az alulról való kezdeményezés* bázisaivá vagy a fölülről irányított szervezet *végrehajtó osztagaivá.*

Hogy valóban intézményes egyházzá válik-e, válhat-e a Krisna-mozgalom, az ma még a szakemberek körében vita tárgya. Amerikai tapasztalatok alapján E. B. Rochford a nyolcvanas évek közepén eléggé határozottan úgy látta, hogy az alapító *guru* halála után a karizma helyébe a bürokratikus szervezet került, s a Krisna-mozgalom a szektából az egyházzá válás útjára lépett.[271] Az ISKCON esetében az egyházzá válás legfőbb akadálya szerinte az, hogy sok helyen még destruktív mozgalomnak tekintik. Amikor a hetvenes évek végén az ISKCON válsága mélyült, a szervezet egyre inkluzívabbá, szerkezete pedig egyre alkalmazkodóbbá vált értékorientációjában. Rochford szerint azonban az ISKCON nem törekedett tudatosan egyházzá válni, egyszerűen csak védekezett a külső támadásokkal szemben. A tagok szektás életstílusa és gyakorlata ugyanis szinte érintetlen maradt. Ha az egyházzá válás tudatos törekvésük lett volna, akkor mindent elkövettek volna, hogy a közvélemény számára elfoghatók legyenek. (ROCHFORD - 85) Th. Robbins ezzel szemben úgy látja, hogy a stabil intézményesség irányába való fejlődés kulcsa a társadalommal való együttélés modus vivendijének kialakítása. (ROBBINS - 97). Ugyancsak kulcskérdés a guruk és a kollektív vezetés viszonyának alakulása.[272] Ha nem alakul ki a további utódlás megfelelő mechanizmusa, újabb szakadások következhetnek be, ezt jól látja a Krisna-mozgalom néhány vezetője is. (TAMĀL - 97)

A „merre tovább?" természetesen minden megtért és látszólag célba ért Krisna-hívőre vonatkozik. Feltehető a kérdés, mi lesz azokkal, akiknél a megtérés nem járt paradigmaváltással, csak helyettesítéssel, akiknek nem identitása változott, csak szerepei? Többesélyes a kettős identitásúak jövője is, akik ugyanúgy szeretnének a krisnás egyházhoz, mint családjukhoz, a *bhakták* közösségéhez, mint szerelmükhöz, Indiához, mint Európához tartozni.

Sokban meghatározza a hazai Krisna-tudat jövőjét az, hogy kik testesítik meg a *gurut*, s legalább annyira az is, hogy milyen *guru-kép* él a hívekben: a félisten, a tekintélyes atya, az idősebb barát, a dialogizáló társ, a hívők vágyait és kezdeményezéseit jóváhagyó vagy a diktáló *guruk*. Jelenlegi értékrendjük alapján, úgy tűnik, a hazai hívők többsége inkább az utóbbit igényli, vagy ha nem is kifejezetten igényli, könnyen elviseli. Problémákat okozhat

---

[270] Ld. a 208. lábjegyzetet.

[271] Rochford a következőkben látja a szekta és az egyház közötti különbséget: 1) a szekta elutasítja a fennálló társadalmi rendszer értékeit, az egyház többé-kevésbé elfogadja, 2) a szekta elutasítja az intézményt, s utópikus eszméket kínál, az egyház egyezteti eszméit a fennálló renddel, 3) a szekta publikus elfogadottsága alacsony fokú, az egyházé magas, főleg akkor, ha a többi egyház is elfogadja, 4) a szekta gyakran kapcsolódik személyes karizmához, az egyház hivatalos, professzionális és centralizált intézményhez, 5) szekta gazdasági helyzetét a szegénység és a közösségi osztozás jellemzi, az egyházét jólét és szervezettség. 6) a szekta kicsi és exkluzíven szervezett, az egyház nagy és inkluzív, tagságában pedig heterogén.

[272] Amerikában és Angliában egyre nő a hindu tagok száma, kérdés, hogy ők mennyire fogadják el egyfelől a nyugati stílusban vezető testületet, másfelől pedig azt, hogy nyugati guruk tanítsák őket az ősi életformára.

ugyanakkor az a tény, hogy a napi kérdésekben segítséget adó *śikṣā guru* gyakran egyben adminisztratív felettese is a segítségre szorulónak, s könnyen konfliktusba kerülhetnek a lelki tanítómester és a vezető, valamint a tanítvány és a végrehajtó beosztott szerepek.

Lényeges kérdéssé válhat *a nők státusza* a mozgalomban. Joggal látja ezt az egyik prominens vezető egyéniség a jövő egyik lehetséges „forró problémájának", hiszen míg a tagság fele nő, a csúcsvezetésben csak egyetlen egy nő szerepel. (TAMĀL - 97) E tekintetben a magyar krisnások gyakorlata akár az egész mozgalom számára példamutató lehet. Kérdés persze, hogy az emancipáltságukat Krisna-hívőként is őrizni kívánó nők elégnek találják-e.

Befolyásolhatja, akár nagyobb mértékben a hazai helyzet alakulását az is, hogy mennyiben veszik tekintetbe az intim-szféra, a *személyes életvilág* és az egyéni sajátosságok jogosultságát.

Nagy kérdés mekkora súlyt kap Krisna-völgy a hazai Krisna-tudat képének kialakításában. A *nagyvárosi kontraszt*, a város legforgalmasabb prédikálópontjai és a közelben élő szerzetes, vagy az idegenforgalmi látványosságot jelentő *egzotikum*, vagy egy nagyjából civil életet élő, de otthon imádkozó, s vasárnap templomba járó *civil* krisnás képviseli-e elsősorban a Krisna-tudatot a kívülállók számára. Ez három eléggé eltérő modellje a Krisna-tudatnak.

Sok múlik a *kommunikációs formák* alakulásán. Az krisnások elfogadására utaló adatok alapján ma még korántsem zavartalan a kommunikáció az utca emberével, a más vallások és a tudomány képviselőivel. El kell gondolkodniuk a hazai krisnásoknak azon, hogy *a kritikus felhangoktól sem mentes eszmecsere* legalább annyira építheti a tudomány és az egyházak képviselőivel való kapcsolatot, mint a barátságos egymásra mosolygás.

Kulcskérdés a jövőt illetően *a krisnás értelmiség* helyzete és minősége.

Kérdés, hogy majd szolgáló szakemberekre lesz-e inkább szüksége a krisnás egyháznak, vagy inkább a nyilvánvaló korlátok között is szuverén gondolkodású, állandóan kritikát gyakorló, a szent írásokat is újra értelmezni akaró, a fundamentalizmus ellen fellépő értelmiségre. Elkerülhetetlennek látszik, hogy a védikus kultúra értelmisége itt, Európában, Magyarországon egyben az európai kultúra értelmiségije is legyen, már amennyiben tudós szerepében is óhajt misszionálni, márpedig, úgy tűnik, nagyon is óhajtanak.

Alapvető kérdés, amit Sharma is fölvet, hogy *milyen mértékű kompromisszum alakul ki a vaiṣṇava és a nyugati narratíva között*, hogy mennyire veszik komolyan Gandhi figyelmeztetését, mely szerint „jó dolog a tradíció vizében úszni, de elmerülni benne öngyilkosság". (SHARMA - 92) H. Cox-szal lehet egyetértenünk, aki szerint „a *szent iratokat újra kell értelmezni"* az interpretációval járó veszélyek ellenére is, mert veszélyesebb nem értelmezni, azaz magyarázni és adaptálni más történeti - kulturális kontextushoz. (GELBERG - 83) Ehhez viszont olyan krisnás értelmiség szükséges, amely képes a párbeszédben, az együttmunkálkodásra a nem Krisna-hívő értelmiséggel. Nem is egyszerűen csak értelmiségre, hanem egy olyan, az európaiakhoz valamelyest hasonló kánonra lenne szüksége ennek az intézményesülő mozgalomnak, amelyben - mint Szegedy-Maszák Mihály írja - „az egymással szembenálló értékrendek harca érvényesül. A túlzott egység, a kizárólagosság vidékiességet eredményezhet." (SZEGEDY-MASZÁK - 93) Úgy tűnik, mintha még az ilyesfajta gondolatok sem lennének teljesen idegenek egyes krisnás értelmiségiektől. „Továbbra is meg kell birkózni filozófiai kérdésekkel. A töredék szervezetek Prabhupāda tanításának eltérő értelmezéseit kínálják. Nincs még kialakult elképzelés arról, hogyan kezeljük az eltérő véleményeket és értelmezéseket", írja Tamāl Kṛṣṇa Goswami (TAMĀL - 97) A krisnás értelmiség minőségének alakulása komoly kihatással lehet a hitélet alakulására. Ma még a szent szövegeket a magyar Krisna-hívők nagy része inkább kész receptnek tekinti, mint az Istenről való elmélkedés eszközének.

Sharma szerint is sorsformáló lehet az, hogy milyen viszonyt alakít ki az ISKCON a *globális problémákkal*. Molnár Gyula szerint „A nyugati világ súlyos modernizációs válságban van kultúrája szervezeteivel és egyházaival együtt. A modernizáció nem más, mint a fejlődés súlyos veszélyeinek az elhárítása, a fejlődés haladássá alakítása. A válság góca nyugaton van, ezért tudnak itt a krisnások egyáltalán gyökeret ereszteni. Ennek a válságnak azonban elébe kell menni, az 'amit nem tudsz megakadályozni, annak állj az élére' alapon. Erre viszont a krisnások nem képesek."

Végül a kérdések kérdése az *inkulturáció*, a Krisna-mozgalomnak az európai és a magyar kultúrával való „bensőséges" viszony kialakításának képessége vagy lehetetlensége. A védikus kultúrához közel álló ősmagyarságra hivatkozni ugyanolyan kétes értékű kaland, mint az ufológiával érvelni a védikus kultúra mellett. A domináns kultúrától való radikális elidegenedés - ha voltak is ilyen jelek, elsősorban az őskereszténység idejében - meglehetősen idegen a keresztény gondolkodástól. A kereszténység történetében egyre inkább az a meggyőződés vált uralkodóvá, hogy Krisztus a kultúrában és a kultúrán keresztül működik. Ezzel szemben a Krisna-mozgalom ma még inkább a nyugati kultúra ellenes pólus felé hajlik, állapítja meg Th. Robbins, majd így folytatja: „De ez változhat, hiszen ha Krisna díszhintót hajthat, miért ne vezethetne teherautót, s énekelhetne country dalokat. A jelenlegi beállítódás alapján a Krisna-hit nem afféle civil-vallás, az amerikai kultúra pedig intoleráns az intoleranncia iránt." Hozzátehetjük, ez nem csak amerikai, hanem magyar sajátosság is. Th Robbins az ISKCON-t a relativizmus és az abszolutizmus érdekes keverékének látja, s úgy véli, nem táplálhatunk vérmes reményeket a gyors és sikeres kulturális alkalmazkodásban, amikor a nyugati erkölcsi törvényeket egyszerűen *māyānak* (félrevezető illúziónak) tekintik, s megengedik az őket körülvevő kultúrától elszigetelő excentrikusságot. (ROBBINS - 97) D. F. Gordon a kizárólagosság enyhülését és a kulturális alkalmazkodás jeleit tapasztalva - némiképpen meglepő fordulattal - azt a kérdést teszi föl, hogy mi maradna a Krisna-vallásból, ha megszűnne kultúránkkal szembeni intoleranciájuk, s Chestertont idézi, aki szerint a tolerancia azoknak az erénye, akik nem hisznek semmiben. (GORDON - 1988)

A „főnix-madár megszületett, de merre repül?", ezzel a kérdéssel fejezte be a Krisna-tudatról írott könyvét 1974-ben. Nos, a főnix-madár sokfelé eljutott, hazánkba is. És még mindig fönn van. Pedig tüzeltek rá eleget, de hát tűzben született. Mi tartja fönn? A Krisna-hívők hite. A magyaroké is. A kérdés e könyv végén is ugyanaz maradt: vajon merre repül? A válaszhoz próbált ez könyv térképet és támpontokat felkínálni.

4. UTÓSZÓ

1997 augusztusában, e könyv befejezésekor a kaposvári morál-filozófiai konferencia résztvevőit invitálták a közeli Krisna-völgybe a konferencián résztvevő krisnások. Meg is érkezett egy autóbusznyi filozófus és ámulva-bámulva megtekintették, amit meg lehetett tekinteni, megkérdezhettek bárkitől bármit. Egyikük - mivel előadást is tartottam a krisnások értékrendjéről és erkölcsi fölfogásáról - odajött hozzám, s közölte, úgy véli, hogy „Nem létezik, hogy ezek ezt komolyan gondolják. Ezek csak díszletek és jelmezek, és csak eljátsszák az egészet az odalátogató turistáknak?" „Naponta, télen-nyáron, hajnali négytől kezdve?" kérdeztem, de a kolléga - bár ezen egy kicsit eltöprengett - mégsem akart hinni a szemének, csak prekoncepciójának.

Egy hónappal később a Katolikus Püspöki Konferencia és Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa nemzetközi konferenciáján több alkalommal is szóba kerültek a krisnások. A konferencia egyik - belső - előkészítő anyagában, amelyet egy katolikus hittudományi tanár írt, a krisnások[273] még csak mint „új transzcendens vallás, új istenhit" kategóriában szerepeltek, de a konferencián hangadó Thomas Gandow, a berlini Dialógus Center igazgatója már bálványimádóknak nevezte őket, s rosszallását fejezte ki, hogy a magyar máltai szeretetszolgálat együttműködik velük a szegények gondozásában. Bár a konferencián nem született határozott állásfoglalás arról, hogy az új vallási mozgalmak közül melyek jelenthetnek valódi veszélyt, a konferenciáról megjelenő újsághírben már ez olvasható: „A tanácskozáson az új vallási mozgalmak némelyikéről megállapították, hogy mind az egyén, mind a család, mind pedig a társadalom egésze számára veszélyt jelentenek. Ezek közül a konferencia végén rendezett sajtótájékoztatójukon a résztvevők a szcientológiához, a Krisna-hithez és a Jehova tanúikhoz kötődő csoportok tevékenységét nevezték meg." Míg Gandow úgy vélekedett, hogy „a megtámadott történelmi egyházaknak határozottabban kell válaszolniuk a kihívásokra", Seregély István érsek „úgy értékelte, hogy a dobogókői konferencia főleg az információáramlással - amelyet állandósítani akarnak - segítette a történeti egyházak ökumenikus fellépését."[274]

Néhány héttel ezután az *Új Magyarországban* riport jelent meg *Krisnások fogságában* címmel[275] és „Észrevétlenül hálózzák be áldozatukat" kiemeléssel. Az egykori krisnástól egyebek mellett megtudhatjuk, hogy a belépők új nevet és új azonosságtudatot kapnak, hogy megfosztják őket felelősségtudatuktól, hogy a krisnások agymosást végeznek és „miszlikre szaggatják" a családi kötelékeket. De ez még semmi, az ex-krisnás azt is tudni véli, hogy a krisnások „gyakran újsághirdetések mögé bújva nyelvtanfolyamot hirdetnek[276], de nem áll távol tőlük az agykontroll sem".[277]

Szeretném, ha ebben a zavarosan kavargó-örvénylő „információáramlásban" könyvem valódi információt és elgondolkodnivalót jelentene.

---

[273] A Szentháromságot elfogadó keresztény, a keresztény-zsidó kinyilatkoztatásra épülő, de nem keresztény, a keresztény-zsidó kinyilatkoztatáson kívül új kinyilatkoztatást is elfogadó nem keresztény, a szentírásra hivatkozó gnosztikus, a szellemhitet valló, a New Age-hez tartozó és az okkultista közösségeken kívül.

[274] N.O.: A vallásszabadság határai. = Magyar Hírlap, 1997. szept. 27. 4. p.

[275] A 1997. szept. 30. számban, a riporter Beszedics Antal.

[276] Ezt a szcientológusok művelik.

[277] Ami az ürömben öröm: az Új Magyarország korrekt módon közreadta helyreigazító válaszcikkemet is (*Krisnásokról pontosabban*, az 1997.október 28. számban).

Felhasznált szakirodalom:

A *Kutatásról* fejezethez:

HORVÁTH Zsuzsa: Kutatási terv a Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közösségének vizsgálatához. = Horváth Zsuzsa: Hitek és Emberek, 1995. ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet K. 400 p.

KAMARÁS István: Krisna-tudat Magyarországon. = Replika, 1996. 21-22. sz. 209-222. old.

A *Szekta? Nosztalgia? Vagy egy ősi vallás megújulási mozgalma?* fejezethez:

BARKER, Eileen: New Religious Movements. London, HMSO, 1992. 234 p.

BARTUS László: A szektaüldöző szekták. = Beszélő, 1993. 01. 16. 16-18. l.

BECKFORD, J. A.: A „hatalom" fogalmának újjáéledése a vallásszociológiában. = Replika, 1996. 21-22. sz.

BECKFORD, J. A.: New Religious Movement and rapid Social Change. London, Sage Publications, 1986.

BJORKQVIST, K.-HOLM,N. G.-BERGBOM, G: The relationship between the acceptance of Hindu thought and personality variables. =Encounter with India (ed.: Holm, N. G.) Abo, 1990. 108-153. p.

BROOKS, Charles R.: Understanding ISKCON. = ISKCON Communications Journal, 1995. 2. sz. 77-81. p.

CAMPBELL, Colin: The New Religious Movement, the New Spirituality and Post-Industrial Society. = New religious Movements: A Perspectives for Understanding Society (Szerk.: E. Barker) New York, Edwin Mellen, 1982. 232-242. p.

CAREY, Seán: The Hare Krishna Movement and Hindus in Britain. = New Community, 1983. 3. sz. 477-86. p.

CLAESSON, Peter: ISKCON in the Eastern Europe and FSU. 1995. Kézirat. (Előadás az 1995. évi krakkói vallásszociológiai konferencián)

CLARK, John G.-LANGONE, Michael D.-SCHECTER, Robert E.-DAILY, R.: Destructive Cults Conversion: Theory, Research and Treatment. Weston, MA, American Family Foundation, 1981.

COOMARASWAMY, A. K.: A hinduizmus és buddhizmus. Bp., Európa, 1989.

DAVIES, Sefton: The View from Outside: Reflection on the Management of ISKCON. = ISKCON Communications Journal, 1995. 2. sz. 17-23. p.

ELIADE, Mircea: A jóga. Bp. Európa, 1996. 569 p.

ENROTH, Ronald S.: Youth, Brainwashing and Extremists Cults. Grand Rapids, MI, Zondervan, 1977.

FLOOD, Gavin: Hinduism, Vaisnavism, and ISKCON: Autenthic Traditions or Scholary Contructions? = ISKCON Communications Journal, 1995. 2. sz. 5-15. p.

GALANTER, Marc-BUCKLEY, Peter: Psychological consequences of charismatic religious experience and meditation. = The Brainwashing/Deprogramming Controversy: Sociological, Psychological, Legal and Historcal Perspectives. (Szerk.: D. G. Bromley-J. T. Richardson) New York - Toronto, The Edwin Mellen Press 194- 212. p.

GELBERG, Steven J.: Hare Krishna. New Zork, 1983. Grove Press

GLASENAPP, Helmuth von: Az öt világvallás. Bp. Gondolat, 1993.

GLOCK, Charles - STARK, Rodney: On the origin and evolution of religious groups. = Religion and Society in Tension. (Szerk.: Ch. Glock-R. Stark) New York, Rand McNally, 1965.

HORVÁTH Zsuzsa: Kutatási terv a Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közösségének vizsgálatához. = Horváth Zsuzsa: Hitek és Emberek, 1995. ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet K. 400 p.

JAZWINSKI, P.: The Development of ISCKON in Poland since the Mid-70s. = New Religious Phenomena in Central and Eastern Europe. (Eds.: Borowik, I.-Babinski, G.) Krakow, Zaktad Wyawiczny Nomos, 1997. 315-324.p.

JUDAH, J. Stillson: Hare Krishna and the Counterculture. New York, John Wiley, 1974. 301 p.

Krishna Consciousness in West. (ed. D. C. Bromley-L. D. Shinn) Toronto, Bucknell University Press. 1989.

KÜNG, Hans: Nincs világbéke a vallások közötti béke nélkül. = Magyar Filozófiai Szemle 1992. 1-2. sz. 138-155. p.

KÜNG, Hans - ESS, J. von.-STIETENCRON, H. von.-BECHERTR, H.: Christentum und Weltreligionen. München, 1984.

LIFTON, Robert: Cult Processes, Religious Totalism and Civil Liberties. = Cults, Culture, and the law (Szerk.: T. Robbins-W. Sepherd, J. McBride) Chico, CA, Scholars Press, 1985.

LUCKMANN, Theodor: The invisible religion. New York, MacMillan, 1967.

LUHMANN, Niklas: Funktion der Religion. Frankfurt, Suhrkamp, 1977.

MARTIN, David: A definition of cult: terms and approaches. = Alternatives to American Mainline Churches. (Szerk.: J. Fichter) Barrytown, NY, Unification Theological, Seminary, 1983. 27-42. p.

MELTON, J. Gordon: A Fiery Ending. = From the Ashes. Making Sense of Waco. (Szerk.: J.R. Lewis) Boston, 1994. Rowman and Littlefield Publ. 253-260. p.

MICHAEL, R. Blake: Heaven, West Virginia: legitimation techniques in ISKCONs New Vrindaban. = Krisna Consciousness in the West. (Szerk.: D. G. Bromley-Larry Shinn) Lewisburg, Bucknell University P., 1988.

NELSON, Geoffrey K.: The concept of cult. = Sociological Review, 1968. 3. sz. 351-962. p.

New Religious Movement and rapid Social Change. (ed: J.A. Beckford) London, Sage Publications, 1986. 247 l.

New religious Movements: A Perspectives for Understanding Society (Ed. Barker) New York, Edwin Mellen, 1982.

NYÍRI Tamás: Mélylélektan és ateizmus. Bp. 1993. Herder 240 p.

POSZLER György: Találkozások. Bp. 1993. Liget 414 p.

PUSKÁS Ildikó: Istenek tánca. Rövid áttekintés az indiai vallásokról. Bp. Akadémiai K., 1984.

RADHAKRISHNAN, Saverpalli: Eastern Religions and Western Thought. Delhi, Oxford University Press, 1939. 396 p.

Religion and Society in Tension. (Szerk.: Ch. Ghlock-R. Stark) New York, Rand McNally, 1965.

RICHARDSON, James T.: From cult to sect: creative eclecticism in new religious movements. = Pacific Sociological Review, 1979. 2. Sz. 139-166. p.

ROCHFORD, E. Burke: Hare Krishna in America. New Bruswick, NJ, Rutgers University Press, 1985.

ROCHFORD, E. Burke: Leader Mosconduct, Religious Authority, and Development of the Hare Krishna Movement. = Wolves Among the Fold. (Szerk.: A. Shupe) New Bruswick, NJ, Rutgers University Press, 1997.

ROBBINS, Thomas: Az új vallási mozgalmak és a társadalom: elméletek és magyarázatok. = Replika, 1996. 21-22. sz. 173-202. p.

ROBBINS, Thomas. Cults, Converts and Charisma. London, Sage Publications, 1988. 252 p.

Sectarianism. (ed. R. Wallis). New York, Hallstead, 1975.

SHINN, Larry D.: The Dark Lord: Cult Images and The hare Krishnas in America. Philadelphia, The Westminster Press, 1987.

STARK, Rodney-BAINBRIDGE, William S.: Concepts for a theory of religious movements. = Alternatives to American Mainline Churches. (Szerk.: J. Fichter) Barrytown, NY, Unification Theological, Seminary, 1983. 3-26. p.

SWATOS, William H.: Church - sect and cult: bringing mysticism backin. = Sociological Analysis, 1981. 40. 297-314. p.

SZILÁGYI Ákos: A vágy titoktalan tárgya. Bp. 1992. Liget 339 p.

TAMĀL Krishna, Goswami: The Peril of Succession. = ISKCON Communication Journal, 1997. 1. Sz. 13-43. p.

TOMKA Miklós: Csak katolikusoknak. Bp. Corvinus, 1995.

TOMKA Miklós: A vallásosság alakulása Magyarországon. = Alföld, 1988. 65-74. p.

TOMKA Miklós: A vallásszociológia új útjai. = Replika, 1996. 21-22. sz. 163-171. p.

TÓTH-SOMA László: A Gauḍiya-vaiṣṇava vedānta filozófia. Mayapura, Torchlight Publishing Company, 1996.

TÓTH-SOMA László: Veda-rahasya. Bevezetés a hinduizmus vallásfilozófiájába. Szeged, Bába és Társai Kiadó, 1997.

TRACY, David: Nevet adni a jelennek. = A harmadik évezred küszöbén. Bp. 1990. 34-46. p.

WALLIS, Roy: Elementary Forms of the New Religious Life. London, Rotledge and Kegan Paul, 1984.

WEBER, Max: Vallásszociológia. = Weber, M.: Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai. Bp. Közgazdasági és Jogi K., 1992. 191-192. p.

WILSON, Bryan: Religious sects. London, 1970. Weinfeld and Nicolson. 278 p.

ZULEHNER, Paul M.: Vallás és egyház Kelet- és Közép-Európában. = Megújuló egyház a megújuló társadalomban. (Szerk.: Békés Gellért-Horváth Árpád) Pannonhalma, 1993. Katolikus Szemle. 137-160. p.

ZULEHNER, D.M. - DENZ,H.: Wie Europa lebt und glaube. Düsseldorf, Patmos V., 1993.

A *Belépés vagy megtérés?* fejezethez:

DANER, Francine: The American Children of Krishna. New York, Holt, Rinehart, 1976. 118 p.

FAZEKAS István: Aham brahmasmi - lélek vagyok. Tanulmány a Hare Krisna vallásról. Szakdolgozat. Debrecen, 1997. (kézirat)

GORDON, David F.: Psychiatry and Krishna Consciousness. = Krishna Consciousness in West. (Szerk.: D. C. Bromley-l. D. Shinn) Toronto, Bucknell University Press. 1989.

JOHNSON, Benton: A sociological perspective on new religions. = In Gods we Trust: New Patterns of Religious Pluralism in America (Szerk.: Th. Robbins-D. Anthony) New Brunswick, Nj, Transaction, 1981 51-66. p.

JUDAH, J. Stillson: Hare Krishna and the Counterculture. New York, John Wiley, 1974. 301 p.

Krisna Consciousness in the West. (Ed. D. G. Bromley - Larry Shinn) Lewisburg, Bucknell Univerity P., 1988.

LIFTON, Robert: Cult Processes, Religious Totalism and Civil Liberties. = Cults, Culture, and the law (Szerk.: T. Robbins-W. Sepherd-J. McBride) Chico, CA, Scholars Press, 1985.

LOFLAND, John-SKONOVD, L.N.: Conversion Mitifs. = Journal for the Scientific Study of Religion, 1981. Dec. 373-385. p.

LOFLAND, John - STARK, Rodney: Becoming a world-saver: A theory of conversion to a deviant perspective. = American Sociological Review, 1965. 30. 862-875. p.

MAGARO, Peter-MILLER, Ivan V. - SESTO, Thomas: Personality style in posttraditional religious organisations. = Psychology: a Journal of Human Behavior, 1984. 3-4. Sz. 10-14. p.

PILARCZYK, Thomas: Conversion and Alternation Processes in the Youth Culture: a comparative analysis of religious transformation. = The Brainwashing/De-programming Controversy: Sociological, Psychological, Legal and Historcal Perspectives. (Szerk.: D. G. Bromley-J. T. Richardson) New York - Toronto, The Edwin Mellen Press 51-72. p.

POLING, Tommy-POLING, Frank: The Hare Krishna Character Type: A Study of the Sensate Personality. Lewiston, NY, Edwin Mellen Press, 1986.

RICHARDSON, James. T.: Conversion, Brainwashing, and Deprogramming in New Religious Movements. = The Center Magazin. 1982. 2.sz. 18-24. p.

RICHARDSON, James. T. - KILBURNE, Brock: Classical and contemporary applications of brainwashing models. A comparison and critique. = The Brainwashing/De-programming Controversy: Sociological, Psychological, Legal and Historical Perspectives. (Szerk.: D. G. Bromley-J. T. Richardson) New York - Toronto, The Edwin Mellen Press 29-50. p.

ROBBINS, Thomas-SEPHERD, William-McBridge, James: Cults, Culture, and the law (Szerk.: T. Robbins-W. Sepherd-J. McBride) Chico, CA, Scholars Press, 1985.

ROCHFORD, Burke Jr.: Recruitment, Strategies, Ideology and Organisation in the Krishna Movement. = Social Problems, 1982. 4.sz. 399-410. p.

ROSS, M. V.: Clinical Profiles of Krishna Devotees. = Americal Journal of Psychiatry. 1983. 4. sz. 416-510. p.

SCHEIN, Edgar - SCHEIER, I. - BARKER, C. H.: Coercive Persuasion. New York, Norton, 1961.

SHARMA, Arwind: New Hindu religious movements in India. = New Religious Movement and rapid Social Change. (Szerk.: J.A. Beckford) London, Sage Publications, 1986. 220-239. p.

ŚIVARAMA Swami: Megtisztulás a bennünk lévő démonoktól. = Nama-Hatta magazin, 1994. 3. sz. 4-6. p.

SÜLE Ferenc: Adatok a szektaképződés mélylélektanához és a fanatizálódás identitás-patológiájához. = Pszichoterápia, 1996. szeptember 299-315. p.

SÜLE Ferenc: A megtérés útjai és tévútjai. = Pszichoterápia, 1996. május 163-175. p.

The Brainwashing/Deprogramming Controversy: Sociological, Psychological, Legal and Historical Perspectives (Szerk.: D.G. Bromley - J. T. Richardson) New York - Toronto, The Edwin Mellen Press, 1983. 367 p.

TRAVISANO, Richard V.: Alternation and conversion as qualitatively different transformations. = Social Psychology Though Symbolic Interaction. (szerk.: G. Stone - H. Fabermann) Waltham, MA, Gimn-Balisdell, 1970. 594-606. p.

WEISS, Arnold - COMREY, Andrew: Personality and mental health of hare Krishna compared with psychiatric outpatiens and „normals". = Personality and Individual Difference, 1987. 8. sz. 721-730. p.

A *Krisnásnak lenni* fejezethez:

BROMLEY, David G.: Hare Krishna and the Anticult Movement. = Krishna Consciousness in the West. (Szerk.: D. G. Bromley - L. Shinn) Lewisburg, PA, Bucknell University Press, 1988.

DANER, Francine: The American Children of Krishna. New York, Holt, Rinehart, 1976. 118 p.

DEADWYLER, William: A Bhagavat-dharma hozzájárulása egy „tudományos valláshoz" és egy „vallásos tudományhoz". Kézirat.

FAZEKAS István: Aham brahmasmi - lélek vagyok. Tanulmány a Hare Krisna vallásról. Szakdolgozat. Debrecen, 1997. (kézirat)

GORDON, James: Psychiatry and Krishna Consciousness. = Krishna Consciousness in the West. (Szerk.: D. G. Bromley-L. Shinn) Lewisburg, PA, Bucknell University Press, 1988.

KAMARÁS István: Olvasatok. Bp. Osiris, 1996.

KNOTT, Kim: The Debate about Women in the Hare Krishna Movement. = ISKCON Communications Journal, 1995. 2. sz. 33-49. p.

LILLISTON, Lawrence: Children in ISKCON: A Clinical View. = ISKCON Review, 1987. 3. sz.

RASAMANDALA Dasa: : An Analysis of ISKCON Membership in the U.K.: Moving into Phase Three. = ISKCON Communications Journal, 1995. 2. sz. 83-92. p.

ROCHFORD, E. Burke: Leader Mosconduct, Religious Authority, and Development of the Hare Krishna Movement. = Wolves Among the Fold. (Szerk.: A. Shupe) New Bruswick, NJ, Rutgers University Press, 1997.

A *Fogadtatás* fejezethez:

BHAKTISVARŪPA DAMODARA SWAMI: A vedānta és az evolúció. = Transzcendentális tudomány (Szerk.: Iśvara-Kṛṣṇa dāsa). Bp. Védikus Kultúráért Alapítvány, 1995. 85-90. p.

BÜTÖSI János: Tévtanítások pergőtüzében. Bp., Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, 1994. 115 p.

DE ROSA, Giuseppe: Vallások, szekták és a kereszténység. Budapest, 1991. Szent István Társulat 250 p.

FAZEKAS István: Aham brahmasmi - lélek vagyok. Tanulmány a Hare Krisna vallásról. Szakdolgozat. Debrecen, 1997. (kézirat)

HOPKINS, Thomas J.: A response to Joseph Vekerdi. ISKCON Communications Journal, 1995. 2. sz. 99-103. p.

KṚṢṆA-LĪLĀ DEVĪ DĀSI: A tudat és a nyelv. = Nama-Hatta Magazin, 1995. 1. sz. 15-16. p.

Minden vallás egyház? Bp. Ökumenikus Tanulmányi Központ, 1996. 125 p.

NÉMETH Géza: Destruktív szekták. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, 1996. 108 p.

Protestánsok, kis egyházak, szekták. Bp. 1991. Ökumenikus tanulmányi Központ. 32 p.

PRABHUPĀDA, Bhaktivedanta Swami: Az önmegvalósítás tudománya. H. n. The Bhakti-vedanta Book Trust, 1990. 366 p.

ROSE, Kenneth: Has ISKCON Anything Offer Christianity Theologically? = ISKCON Communications Journal, 1996. 2. sz. 39-50. p.

SADĀPŪTA DĀSA: Kérdőjelek az ősrobbanás körül. = Transzcendentális tudomány (Szerk.: Kesāva dāsa - Iśvara Kṛṣṇa dāsa). Bp. Védikus Kultúráért Alapítvány, 1995. 59-10. p.

SALIBA, John A.: Christian and Jewish Responses to ISKCON: dialogue or Diatribe? Communications Journal, 1995. 2. sz. 51-71. p

SALIBA, John A.: Dialogue with ISKCON: A Roman Catholic Perspective. = ISKCON Communications Journal, 1996. 2. sz. 39-5 0. p.

SALIBA, John A.: Perspectives on New Religious Movements. London, Geoffrey Chapman 1995. 240 p.

ŚIVARĀMA SWAMI: Varṇāśrama, a vallásközpontú társadalmi rendszer. = Nama-Hatta Magazin, 1994. 1. sz.

ŚIVARĀMA SWAMI: Hogyan oldja meg a Bhagavad-gita a vallásháború látszólagos erkölcsi ellentmondásait? = A világ feltétele. A kaposvári erkölcsfilozófiai és -nevelési konferencia előadásai. (Szerk.: Czirják, József-Jávorszki András-Szabóné Gondos Piroska). Kaposvár, 1996.

ŚUBHĀNANDA DĀSA: Is Krishna Consciousness a Form of „Brainwashing". (A comparison between Krishna consciousness and Christian Monasticizm) (kézirat)

TARNAY Brunó: Katolicizmus és kultuszok. Pannonhalma, 1994. Bencés Kiadó. 200 p.

TASI István: Kereszténység és Krisna-tudat. H.n. K.n. 1992.

TRAPPA, M.A. - VIRABHADRA DĀSA: Hare Krishna a Firenze. = Religioni e Societa. 1996. 25. sz. 89-108. p.

VEKERDI József: Ő Isteni Kegyelme és az átdolgozott Bhagavad-gitá. = Élet és Irodalom, 1995. nov. 24. 12. p.

WHITE, Charles S.J.: Response to Joseph Vekerdi = ISKCON Communications Journal, 1995. 2. sz. 98-99. p.

A *Hogyan tovább f*ejezethez:

DANER, Francine: The American Children of Krishna. New York, Holt, Rinehart, 1976. 118 p.

FAZEKAS István: Aham brahmasmi - lélek vagyok. Tanulmány a Hare Krisna vallásról. Szakdolgozat. Debrecen, 1997. (kézirat)

GELBERG, Steven J.: Hare Krishna. New Zork, Grove Press, 1983.

GORDON, David F.: Psychiatry and Krishna Consciousness = Krisna Consciousness in the West. (Szerk.: D. G. Bromley-Larry Shinn) Lewisburg, Bucknell Univerity P., 1988.

JAZWINSKI, P.: The Development of ISCKON in Poland since the Mid-70s. = New Religious Phenomena in Central and Eastern Europe. (Eds.: Borowik, I.-Babinski,G.) Krakow, Zaktad Wyawiczny Nomos, 1997. 315-324. p.

MANNHEIM Károly: A gondolkodás struktúrái. Bp., Atlantisz, 1995

ROBBINS, Thomas: Krishna and Culture. = ISKCON Communications Journal, 1997. 77-84. p.

ROCHFORD, E. Burke: Leader Mosconduct, Religious Authority, and Development of the Hare Krishna Movement. = Wolves Among the Fold. (Szerk.: A. Shupe) New Bruswick, NJ, Rutgers University Press, 1997.

TAMĀL Krishna, Goswami: The Peril of Succession. = ISKCON Communications Journal, 1997. 1. Sz. 13-43. p.

TRAPPA, M.A. - VIRABHADRA DĀSA: Hare Krishna a Firenze. = Religioni e Societa. 1996. 25. sz. 89-108. p.

SHARMA, Arwind: New Hindu religious movements in India. = New Religious Movement and rapid Social Change. (Szerk.: J.A. Beckford) London, Sage Publications, 1986. 220-239. p.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály: A bizony(talan)ság ábrándja. = Szó - művészet - társadalom (szerk.: Lőrincz Judit). Bp. Múzsák, 993. 59-76. p.

WEBER, Max: Vallásszociológia. = Weber, M.: Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai. Bp. Közgazdasági és Jogi K., 1992. 191-192. p.